

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

15de Jaargang.

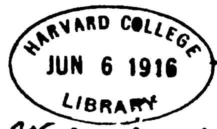
AFL. 7—12.

TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN en ZOON.
1853.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Bladz.

De financiële resultaten van 's Gouvernements landbouw en handel. . 1.
De instruktie van den kommandant des Legers in Neêrlandsch-Indië, met aanmerkingen en beschouwingen daartoe betrekkelijk. . . . 8.
Aanmerkingen op het werk: „Het Nederlandsch Oost-Indisch Leger ter „Westkust van Sumatra (1819—1845) door den Luit.-Kol. LANGE," door den Generaal-Majoor H. I. J. L. Ridder DE STUERS. . . . 25.
Herinneringen eener reis van Soerabaija naar Malang. . . . . . 60.
Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 66.
Les Hollandais au Brésil; notice historique sur les Pays-bas et le Brésil, au XVII siècle, par P. M. NETSCHER, lieutenant de grenadiers dans l'armée royale des Pays-bas. (avec portrait, fac-similés et carte). La Haye 1853.
Varia. — 1) De Generaal DE STUERS met verlof hier te lande. — 2) De Chinezen op Borneo's-Westkust. — 3) Spaarkassen voor de soldaten van het Indische leger. — 4) Waarom doen Z. M. stoomschepen in Indië niet meer diensten? — 5) Gunsten en regtvaardigheid. — 6) Waarom is de vestiging op Sumatra's-Oostkust ingetrokken? — 7.) De waarnemende algemeene sekretaris E. DE WAAL. — 8) Het oordeel in Indië over de brochure van den heer CORNETS DE GROOT. — 9) De verhooging der bezoldiging van inlandsche ambtenaren. . . . . 70.

Achtste Aflevering.

De Batoe-eilanden in 1850. . . . . 81.
Rapport eener militaire kommissie aan den souvereinen vorst der Vereenigde Nederlanden. . . . . 98.

Bladz.
Verhooging van arbeidsloon op Java. . . . . 120.
De waarheid en de heer VAN BLOMMESTEIN. . . . . 125.
Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 133.
Dagboek eener reis door Bengalen, in 1837 en 1838, met eenige vrijmoedige opmerkingen betreffende beginselen van koloniaal bestuur, door P. ARRIËNS, destijds kapitein ter zee en kommandant van Z. M. fregat *de Bellona*. 's Gravenhage 1853.
Varia. — 1) De toenemende verwikkelingen op Borneo. — 2) Waarom het advies der kommissie voor de zaken van Borneo in 1851 niet gevolgd? — 3) Beantwoording van vragen. — 4) Zal de betrekking van vice-president van den raad van Indië vervallen? — 5) De Hertog VAN SAXEN WEIMAR en de Minister van Koloniën. — 6) Een citaat. 137.

Negende Aflevering.

Het in bezitnemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra. . . . . 145.
Het stelsel van partikuliere industrie, in verband met de welvaart van den Javaanschen landbouwer. . . . . 170.
Herinneringen van Buitenzorg. . . . . 176.
Eene slaven-vendutie (*met eene plaat*). . . . . 184.
Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 192.
Schilderungen aus Holländisch-Ostindiën von Dr. F. EPP, Heidelberg 1852.
Varia. — 1) Nieuwe verwikkelingen van het muntstelsel in Indië. — 2) Het oordeel van den heer ROCHUSSEN over het muntstelsel. — 3) De achteruitgang van Makassar ten gevolge van het muntstelsel. — 4) Een brief van den generaal PENNING NIEUWLAND. — 5) Het koloniaal stelsel veroordeeld door prof. MILLIES. — 6) De „onwettige" openbaarmaking van Gouvernements-stukken. — 7) De verdiensten van een groot taalkenner miskend. — 8) De zendeling BRUCKNER. . . . . 198.

Tiende Aflevering.

Het in bezit nemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra. 209.
Bijdrage tot de kennis der Maleijers ter Westkust van Borneo . . 226.
De oppositie van den heer STOLTE tegen het Indische Gouvernement. 239.
Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 256.
Beschouwingen omtrent het bestuur van Nederlandsch Indië, naar aanleiding van het voorloopig verslag van de kommissie van rapporteurs van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, nopens

Bladz.

het ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. 's Hage 1858.

Varia. — 1) Zijn dezelfde voorregten aan allen gegund? — 2) De eerste vruchten van geneeskundig onderwijs voor Javanen te Batavia. — 8) Uitvoer van gemunt goud uit Java naar Australië. — 4) Is het publiceren van officiële stukken door het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* niet geoorloofd? — 5) Een nieuwe aanval op Dr. BOSCH. — 6) De heer ROCHUSSEN en het kontrakt met de Nederlandsche Handelmaatschappij. — 7) De nalatigheid van den Minister van Koloniën. — 8) Ontdekking in Bantam. — 9) Klagt tegen den heer VAN TWIST. — 10) Uit een partikulieren brief. — 11) Verbetering in de suikerkontrakten. — 12) De „geest van verzet." 264.

Elfde Aflevering.

De verwikkelingen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de Chinesche bevolking op Westelijk Borneo toegelicht . . . . 273.

De Hertog BERNARD VAN SAXEN-WEIMAR EISENACH. . . . . . . 411.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 414.

Nederlandsch Oost-Indische typen. Verzameling van groote gelitographieerde platen in kleindruk. Naar de natuur geteekend door A. VAN PERS: met een verklarenden text in 't Hollandsch en Fransch, opgedragen aan Z. Exc. den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST. 's Hage bij C. W. MIELING.

Java. Tooneelen uit het leven, karakterschetsen en kleederdragten van Java's bewoners. In afbeeldingen naar de natuur geteekend, door E. HARDOUIN, met tekst van W. L. RITTER. 's Hage bij K. FUHRI 1853.

Varia. — 1) De *Cassave* en de *Katella*. — 2) Hoe een Nederlander in zijn eigen koloniën gerecipiëerd wordt. — 3) De emolumenten van ambtenaren en 's lands belang. — 4) Spillage en steentjes in de kofij . . . . 417.

Twaalfde Aflevering.

Het in bezit nemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra . . . . 425.

Bijdrage tot de kennis der oorspronkelijke instellingen van Palembang. 454.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 463.

Beschouwingen omtrent het bestuur van Nederlandsch Indië, naar aanleiding van het voorloopig verslag van de kommissie van rapporteurs van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, nopens het ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. 's Hage 1853.

Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra (1819—1845), door H. M. LANGE, gepensioneerd luitenant-kolonel van het Nederl. Oost-Indisch leger. 2 deelen, met eene kaart 's Hertogenbosch 1852.

Iets over de opium-pacht op Java. (Il est superflu de faire sentir le tort que les loteries font à une nation. Il suffit de dire, que les législateurs, qui sanctionnent un pareil impôt, votent un certain nombre de vols et de suicides tous les ans. Il n'est aucun prétexte de dépense, qui autorise la provocation au crime. J. B. Say enz. — In aanmerking nemende enz. en eindelijk dat dezelve *eene onzedelijke strekking* heeft, als gevende aanleiding, niet alleen tot knevelarij aan de eene, maar ook tot sluikerij aan de andere zijde, *en zelfs tot omkooping van ambtenaren* enz. DUIJMAER VAN TWIST). Zalt-Bommel 1853.

Varia. — 1) De direkteur van kultures, de prokureur-generaal en de adat. — 2) De akademie te Delft en de maatschappij van opvoeding. — 3) Mag men aan de mindere standen in Nederland geene verligting aanbrengen, omdat in Indië zoo veel hervormingen noodig zijn? — 4) Een brief aan de redaktie. . . . . . 474.

De financiële resultaten van 's Gouvernements landbouw en handel.

> Eene naauwkeurige inzage der rekeningen en boeken van het Gouvernement van Nederlandsch Indië levert het ontegenzeggelijk bewijs op, dat de uitkeeringen, welke tegenwoordig door het koloniaal bestuur worden gedaan aan de kas van het Moederland, de opbrengsten zijn der politieke of territoriale inkomsten, namelijk van die inkomsten, welke dat bestuur trekt als souverein, na aftrek der politicke of territoriale uitgaven, en dat die uitkeeringen door het systema van dwangkultuur en monopolie veeleer aanmerkelijk worden verminderd dan vermeerderd. STEIJN PARVÉ.

In de zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 16 November 1852, heeft de heer VAN GOLSTEIN de aandacht gevestigd op het op Java ingevoerde stelsel van Gouvernements-kultures en handel, en inlichtingen gevraagd omtrent twee hoofdprodukten, koffij en suiker, en omtrent de uitkomsten, die de kultuur en handel dier produkten voor den staat hebben opgleverd.

„Wij wenschen te leeren kennen", zoo sprak de heer VAN GOLSTEIN, „de uitkomsten, welke het ingevoerde stelsel heeft opgeleverd, en in hoe verre het geacht kan worden nadeelig dan wel voordeelig te zijn geweest. Wij worden te dien aanzien verwezen naar de verslagen, welke door de regering aan deze vergadering zijn ingeleverd over de jaren 1849 en 1850. Maar, wanneer ik deze inzie, blijft nog veel onzekerheid te dien opzigte bestaan. Ik zal enkel de aandacht vestigen op de twee hoofdprodukten, welke op Java worden geteeld, namelijk op de koffij en de suiker. Te dien aanzien wordt in het verslag van het jaar 1849 gezegd, dat de kosten, welke moesten aangewend worden, ten einde die koffij te erlangen, tot aan de afscheping op Java hebben bedragen ƒ 9.78 per pikol, en dat dit produkt in Nederland verkocht is geworden netto ƒ 13.36, bruto ƒ 21,95; zoodat men hier tot de slotsom zou moeten geraken, dat op dien verkoop eene winst behaald is van ƒ 3.58; terwijl, als men het verslag inziet van het jaar 1850, men zal bevinden, dat de prijs voor den inkoop en den vervoer op Java heeft gevorderd ƒ 9.54, de netto verkoop ƒ 25.14, zoodat hier eene winst is van ƒ 15.60, alles berekend bij pikols.

„Maar het schijnt, dat dit enkel in schijn de uitkomst is geweest. Want, gaat men de zaak na, dan vindt men, dat de geldspecie, gebezigd bij den inkoop, verschillend is van die, welke verkregen is bij den verkoop. Bij

den inkoop schijnt, gelijk dit vermeld wordt, gebezigd te zijn de gulden van 120 duiten; bij den verkoop werd ontvangen de gulden zoo als die in Nederland gangbaar is. Nu wordt van de Regering verlangd eene opgave, om de juiste verhouding te leeren kennen tusschen die beide muntspeciën, ten einde daardoor te kunnen geraken tot eene juiste waardeering van de verkregen uitkomst.

„Maar daarenboven moet men hier nog bij opmerken, dat het stelsel van gedwongen teelt staat tegenover dat van grondbelasting, bekend onder den naam van grondrenten, zoodat men, door de verpligting op te leggen tot de teelt, die belasting niet int, of eene vrijstelling daarvan gunt; met dat gevolg, dat men, om tot eene juiste uitkomst te geraken, daarbij in rekening moet brengen, hetgeen aan vrijstellingen van die belasting. verloren gaat.

„Hetzelfde moet nog opgemerkt worden ten aanzien van de suikerteelt. Wanneer wij die verslagen nagaan, zullen wij al dadelijk opmerken, dat hier aanvankelijk geen voordeel genoten, maar wel nadeel geleden is. Uit het verslag over 1849 blijkt, dat de kosten tot aan de afscheping bedroegen, in 1848 *ƒ* 9.71 per pikol, terwijl de verkoop netto opbragt *ƒ* 7.49, en hier dus een verlies van *ƒ* 2,22 per pikol geleden is. Gaat men de verdere jaren na, dan ontmoet men in 1849 een voordeel van *ƒ* 1.02[5], als zijnde de inkoop gesteld op *ƒ* 9,78[5] en de verkoop op *ƒ* 10.81, en in 1850 een voordeel van 42 cents per pikol, wijl toen tot inkoop werd besteed *ƒ* 9,88 en de verkoop netto opbragt *ƒ* 10.30. Maar ook hier geldt weder dezelfde bedenking omtrent de verscheidenheid der geldspeciën. Hier moet men bovendien nog aanmerken, dat, zooals blijkt uit het antwoord door de Regering gegeven, 3 millioen is aangewend geworden voor voorschotten aan de suikerfabrikanten, waarvan het niet gebleken is, dat de regering ze terugontvangen zal; terwijl het daarenboven bekend is, dat de suikerkontrakten, door de regering verleend, niet zelden met een aanzienlijk voordeel zijn afgezet geworden, voordat daarvan gebruik werd gemaakt. Zoodat men tot de onderstelling zou kunnen komen, dat inderdaad de grondstof, welke verwerkt moet worden, voor een geringen prijs wordt verkregen door de fabrikanten, terwijl de regering de bewerkte stof voor een te hoogen prijs aanneemt."

De heer VAN GOLSTEIN heeft, door het vragen van deze ophelderingen en inlichtingen, getoond, dat hij de kracht van een der argumenten, die door de bestrijders van het tegenwoordige koloniale stelsel worden ingebragt tegen den eigen landbouw en handel van het Gouvernement, ten volle heeft begrepen. Als eene regering zich in dergelijke ondernemingen begeeft, leveren ze slechts teleurstellingen en verliezen op. En wat heeft de Minister van Koloniën aan den heer VAN GOLSTEIN geantwoord? Heeft hij bewezen, dat inderdaad de uitkomst gunstig en voordeelig is geweest? Zie hier zijne eigene woorden.

„De geachte spreker uit Utrecht, de heer VAN GOLSTEIN, heeft nadere inlichtingen verlangd omtrent de werking van het stelsel van kultures op Java, voor zoo veel aangaat de voor- of nadeelen, welke uit dat stelsel voor het Gouvernement voortvloeijen.

„Ik heb in mijn antwoord op het verslag der kommissie van rapporteurs doen uitkomen, dat, voor zoo ver dit mogelijk was, de geldelijke resultaten van de verschillende kultures in de jaarlijksche koloniale verslagen zijn aangetoond. In die verslagen is opgegeven — en de cijfers zijn zoo even door den spreker uit Utrecht zelven genoemd, — wat voor de koffij, suiker en andere produkten op Java werd betaald tot op het oogenblik, dat zij naar Nederland werden afgescheept. Die spreker is ook in de gelegenheid geweest, om uit de overgelegde stukken te ontwaren, wat de zuivere rendementen waren van die produkten. Hij heeft wijders de resultaten, die in de meeste gevallen winstgevend waren, opgesomd, die op den verkoop dier produkten waren verkregen, en in zoo ver schijnt dus de zaak duidelijk te zijn.

„Evenwel weegt bij dien spreker zwaar de waardering van de muntspeciën, waarin de produkten bij den in- en verkoop zijn betaald. Het Gouvernement heeft reeds bij vroegere gelegenheden verklaard, dat het muntwezen in Nederlandsch Indië, ofschoon helaas! nog niet geregeld, de gelijkstelling medebrengt van den gulden in Indië en in Nederland. Wanneer dus in de koloniale verslagen van 1849—1850 het kostende der produkten is opgegeven in guldens, dan is daarmede geen andere bedoeld dan de Nederlandsche gulden, tot dusver op Java vertegenwoordigd door de recepis.

„Die spreker heeft ook gewezen op de omstandigheid, dat bij de aanwijzing der kosten niet in rekening is gebragt hetgeen aan belasting met die produkten is verrekend, waardoor men, volgens zijne meening, ligt een valsch of verkeerd denkbeeld zou verkrijgen van de werkelijke resultaten van het gevolgde stelsel. De grondbelasting, die geheven wordt onder den naam van „landrenten", meent die spreker, dat niet alleen moet worden berekend over de koffij, maar ook over andere produkten, met name ook over de suiker. Die meening steunt echter op eene onjuiste opvatting van den stand der zaken op Java. Die met het stelsel van kultures aldaar bekend is, weet dat de suiker, indigo en andere produkten, welke van gouvernementswege worden gekweekt met uitzondering alleen van de koffij, bepaaldelijk wordt geplant op gronden daartoe afgezonderd, tot een bedrag van een vijfde van de velden en landen bij de Javaansche bevolking in gebruik. Van de suiker, indigo en andere produkten, op deze wijze verkregen, *is dus door de bevolking geen landrente verschuldigd*, en die belasting kan derhalve ook niet in komputatie worden gebragt, wanneer de rekening wordt opgemaakt van het kostende dier produkten.

„Met de koffij is het anders gesteld. Dat produkt wordt door den Javaan aan het Gouvernement geleverd, en bij de betaling wordt van den koopprijs afgetrokken hetgeen de bevolking aan landrenten voor de koffij verschuldigd is. Het is waar, dat, wanneer die landrenten in geld werden ontvangen en het Gouvernement, door het aannemen van een ander systeem, de voordeelen, die het nu van de produkten geniet, wilde ten offer brengen, hier in aanmerking zou moeten komen de post van" landrenten

op koffij." Maar het stelsel, zoo als dit tegenwoordig werkt, heeft bepaaldelijk ten doel, om het produkt, hetwelk van Gouvernementswege wordt geplant, in natura te doen leveren, en de ervaring van vroegere jaren is daar, om de overtuiging te verschaffen, dat wanneer dit stelsel werd losgelaten, en aan de koffij-kultuur niet van Gouvernementswege de hand werd gehouden, de kultuur niet vooruit- maar spoedig achteruit zou gaan, zoodat hetgeen *nu* bij wijze van verrekening als belasting op de koffij wordt verkregen, *dan* zeer zeker door het Gouvernement niet zou worden ontvangen.

„Ik meen dus te mogen verzekeren, dat het onjuist is te gelooven, dat het Gouvernement, door den weg te verlaten, die thans gevolgd wordt, in wezenlijkheid een grooter bedrag zou ontvangen, dan tegenwoordig op de aangegane wijze wordt verrekend, en dat de uitkomst alsdan voordeeliger zou zijn.

„Ik althans deel die beschouwing niet. De ondervinding waarborgt ons, dat het stelsel goed werkt; wij hebben diezelfde verzekering niet van de plannen van sommigen, die hetgeen bestaat wenschen af te breken, en niets in de plaats zullen kunnen stellen."

Wij zullen al de zonderlinge redeneringen van den Minister niet op den voet volgen. 't Zou een „herculeus labor" zijn en ons toch niet baten. Maar wij hebben het voornemen, om in bijzonderheden te bewijzen, dat de heer VAN GOLSTEIN volkomen gelijk had in zijne veronderstelling, dat de eigen spekulatiën van het gouvernement geene zeer gunstige resultaten afwerpen. Wij zullen onze argumenten juist uit het verslag putten, waarop de Minister zich heeft beroepen. Daaruit zullen wij aantoonen, dat de kultuur en handel van het Gouvernement, *wel verre van voordeelen*, integendeel zeer aanzienlijke verliezen aan 's lands kas hebben berokkend. Wij meenen den belangstellenden volksvertegenwoordigers geen ondienst te doen, door des Ministers verslag, met dat doel, ter toetse te brengen, en wij hopen, dat het den heer VAN GOLSTEIN niet verdrieten zal, het onderwerp nogmaals ter sprake te brengen.

Ten aanzien der koffijkultuur komen in het verslag van 1849 de volgende cijfers voor:

	Verkregen hoeveelheid koffij.		gemiddelde prijs.	netto opbrengst per pikol.	bruto opbrengst per pikol.
1840 . . .	689,655	pikols.	*f* 7,627,291	*f* 22.34$^{1}/_{2}$	*f* 32.70 .
1841 . . .	854.313	„	„ 9,425,256	„ 21.48	„ 31.81 .
1842 . . .	952.021	„	„ 9,849,529	„ 18.59$^{1}/_{4}$	„ 28,47$^{1}/_{4}$.
1843 . . .	1,024,104	„	„ 10,980,920	„ 15.53$^{1}/_{2}$	„ 24.70 .
1844 . . .	949,820	„	„ 9,041,889	„ 17.58$^{1}/_{2}$	„ 26.70$^{1}/_{2}$.
1845 . . .	632,657	„	„ 6,256,939	„ 18.21$^{1}/_{2}$	„ 27.17$^{1}/_{4}$.
1846 . . .	873,835	„	„ 8,455,469	„ 16.18$^{1}/_{4}$	„ 25.00$^{3}/_{4}$.
1847 . . .	767,070	„	„ 7,352,922	„ 15,90$^{1}/_{4}$	„ 24,75$^{1}/_{2}$.
1848 . . .	854,610	„	„ 8,299,116	„ 13.36	„ 21.95$^{1}/_{2}$.
	7,597,285	pikols	*f* 77,289,338		

Door het Gouvernement is alzoo in negen jaren voor de gezamenlijke hoeveelheid ontvangen koffij besteed *f* 77,289,338. De berekening der door den staat over ieder jaar afzonderlijk geledene verliezen aan anderen overlatende, die meer naauwkeurig de uitkomsten verlangen te kennen, zullen wij ons bepalen tot de gemiddelde getallen, als voldoende voor ons oogmerk om aan te toonen, dat er door den handel in deze produkten van het Gouvernement zeer aanzienlijke nadeelen voor 's lands kas geleden zijn.

In de eerste plaats vestigen wij de aandacht op den achteruitgang van den koffij-oogst. In de jaren 1840—1844 zijn ontvangen 4,469,913 pikols of 893.982 pikols gemiddeld per jaar. In de jaren 1845—1848 zijn slechts ontvangen 3,127,372 pikols of 781,843 in het jaar, dat is jaarlijks gemiddeld 112,139 pikols *minder* dan in de eerste vijf jaren op Gouvernements gronden zijn geoogst. Volgens de netto-rekening heeft de pikol opgebragt *f* 17,69. Dat geeft, voor 112,139 pikols, die minder ontvangen zijn *f* 1,982,617 gemiddeld verlies in het jaar op de *hoeveelheid* van den oogst. Of deze teruggang in de produktie ook ondervonden zou zijn, wanneer de koffijtuinen in huur of koop door partikulieren bezeten en beheerd waren, zullen velen betwijfelen, die weten dat de koffijteelt op de partikuliere landen geleidelijk toeneemt.

Volgens de cijfers in het verslag zijn gedurende negen jaren door het Gouvernement ontvangen 844.143 pikols gemiddeld in het jaar, waarvoor betaald is *f* 8,587,703$^{1}/_{8}$ = *f* 10,17$^{3}/_{10}$ de pikol, en waarvoor netto is terug ontvangen à *f* 17,69 de pikol, totaal . . *f* 14,932.889.
uitgaaf . . „ 8.587,703.
schijnbare winst . . *f* 6,345,186.

Wij zeggen *schijnbare winst*, omdat van deze meerdere ontvangst moeten afgetrokken worden de landrenten, welke de residentiën Preanger-Regentschappen, Kediri en Madioen zouden opgebragt hebben, indien zij niet aan den gedwongen aanplant en levering tot *minimo* prijzen onderworpen waren; en bovendien nog in de andere provinciën de waarde van $^{2}/_{5}$ van de ingekochte hoeveelheid koffij, welke de souverein geregtigd is als belasting te heffen. Om niet in wijdloopige becijferingen te treden, nemen wij den laatsten grondslag als algemeen aan. Daaruit volgt, dat van de hoeveelheid van 844.143 pikols in het jaar $^{2}/_{5}$= 337,656 pikols aan het Gouvernement *toebehoorde*. De netto opbrengst is geweest *f* 17.69 de pikol; dit geeft voor 337,656 pikols *f* 5,975,124. Als dit nu afgetrokken wordt van de winst = *f* 6,345,186, dan blijft er nog *f* 370,062 *schijnbare* winst over. *Schijnbaar*, omdat het Gouvernement jaarlijks bovendien de uitgaande regten verloren heeft op de gemiddelde hoeveelheid uitgevoerde koffij = 844,143 pikols à *f* 2 de pikol = *f* 1,688.286. Wanneer men nu de *f* 370,062 *schijnwinst* aftrekt van de uitgaande regten, dan blijft er, in plaats van winst, *f* 1,318,224 als netto *verlies* voor de schatkist in het jaar over.

Deze uitkomst is geheel gegrond op het verslag van den Minister van

1849 *en dus onwederlegbaar.* Men zegge niet, dat, wanneer de uitgaande regten waren betaald geworden, men dan ook geen *f* 17.69 per pikol zou ontvangen hebben. De Bataviasche marktprijzen bewijzen dat anders. Doch wij zullen ons aan het verslag houden.

De bruto opbrengst in Nederland is over 9 jaren gemiddeld geweest *f* 27.03 (zie het verslag), en het Gouvernement heeft netto slechts ontvangen *f* 17.69, zoodat er *f* 9.34 of *f* 34½ pCt. aan vracht, kommissie en andere ongelden is verslonden, waarvoor de partikuliere handel niet meer betaalt dan *f* 8.20 met inbegrip van *f* 1.20 aan uitgaande regten (tegenwoordige heffing). Het wezenlijk verschil is dus = *f* 9,34:7 of *f* 2.34 per pikol, die door het Gouvernement *meer* betaald wordt dan de partikuliere handel daarvoor in rekening brengt. Dit geeft voor de 7,597,285 pikols koffij, in negen jaren ontvangen, *f* 17,777,000 verlies.

Met de suiker-kommissie is het even ongunstig. De bruto opbrengst was gemiddeld *f* 16.44, netto *f* 9.18 (zie het verlag). Gevolgelijk zijn *f* 7.26 per pikol = 44 pCt. aan onkosten op de verzending en den verkoop geleden. De partikuliere handel brengt voor dat alles niet meer dan *f* 5.66 in rekening, zoodat het Gouvernement *f* 1.60 per pikol te veel heeft betaald, dat is voor de 7,558,201 ontvangen pikols suiker ruim *f* 12.093,000. De inkoopsprijs was gemiddeld *f* 9.49½ en de netto ontvangst *f* 9.18, of 31½ cents per pikol minder; dat is voor de geheele hoeveelheid, die in negen jaren aan het Gouvernement geleverd is, *f* 1,380,833 verlies. En hoeveel aanzienlijker de verliezen bij een lagen marktprijs worden kunnen, leert ons het jaar 1848. In dat jaar is er *f* 9.71 voor de pikol suiker besteed en netto *f* 7.49½ terug ontvangen, en dus *f* 2.21½ verloren of voor de 987,785 ingekochte pikols suiker *f* 218,000 ruim verlies in een jaar.

Bij rekapitulatie verkrijgen wij nu de volgende uitkomsten:

Verlies bij den verkoop op de koffij in 9 jaren . . .	*f* 11,864,016
„ „ „ „ „ „ suiker „ 9 „	„ 1,380,833
Totaal verlies in 9 jaren . .	*f* 13,244,849

De bewering van den heer STEIJN PARVÉ, dat de Gouvernements-handel in produkten niet dan belangrijke verliezen tot uitkomst heeft, wordt dus door het verslag van den minister volkomen gestaafd.

In de brochure „*Eene stem uit de binnenlanden van Java*" wordt met veel ophef gesproken van onze schoone handelsvloot, die zijne weerga niet heeft, en van de Handelmaatschappij, die zulke uitstekende diensten aan den Staat bewijst. Billijkerwijze had men er echter moeten bijvoegen, hoe kostbaar die diensten zijn, en op *hoe veel* ons die schoone vloot komt te staan.

In negen jaren is door het Gouvernement aan vracht, kommissie enz. *meer betaald dan de partikuliere handel daarvoor in rekening brengt* (zoo als boven is bewezen):

op de koffij	*f* 17,777,000
„ „ suiker	„ 12,093,000 ruim.
Totaal . .	*f* 29,870,000

Dat is: eene som van *f* 3,319,000 in het jaar is door de schatkist minder ontvangen, dan wanneer de kommissie enz. aan den partikulieren handel was verbleven. Hoeveel goeds zou men met deze enorme som op Java, tot een produktief einde aangewend, niet hebben kunnen daarstellen. Men zal het dan ook bezwaarlijk eenen vaderlaadlievenden wensch kunnen noemen, „dat de Handel-maatschappij nog lang met deze kommissie moge „belast blijven," zoo als de heer ROCHUSSEN zich in de Tweede Kamer onlangs uitdrukte! Of zou die volksvertegenwoordiger zich nimmer de moeite gegeven hebben, om eens na te cijferen, hoe duur de staat die goede diensten betaalt? Dan zou zulks eene groote mate van ligtvaardigheid aanduiden en weinig getuigen voor het behartigen van de belangen *der natie.*

De instruktie van den kommandant des Legers in Neêrlandsch-Indië, met aanmerkingen en beschouwingen daartoe betrekkelijk.

Het genoemde staatsstuk schuilt zonder reden in het verborgene, en schijnt vergeten. En vermits het voortdurend bestaan van deze instruktie leiden kan tot schromelijke gevolgen, zullen wij haar in het geheugen terug brengen, met bijvoeging van onze aanmerkingen en beschouwingen. Wij houden ons verzekerd, dat de lezer verbaasd zal staan, en zich een geheel ander denkbeeld van het kommandement des O. I. legers gemaakt zal hebben, dan dat, hetwelk uit die instruktie moet worden afgeleid. Vermoedelijk heeft de Generaal-Majoor, baron VON GAGERN, in het rapport van zijne speciale militaire zending, dit gewigtig onderwerp niet onaangeroerd gelaten. Maar wat is er geworden van dat rapport? Het is nu, naar gissing, zeven jaren oud.

Wij beginnen dan met de mededeeling van de „Instruktie voor den kommandant van 's Konings troepen in de Oost-Indische bezittingen [1])".

Art. 1. De kommandant der troepen in de Oost-Indische bezittingen, is *ten eenemale en zonder reserve* [2]) aan het oppergezag van den Gouverneur-Generaal, in *deszelfs kwaliteit van opperbevelhebber der land- en zeemagt*, *ondergeschikt* [3]). Hij heeft den Gouverneur-Generaal ten zijnen opzigte als de dadelijke vertegenwoordiger des Konings te beschouwen, *en ontvangt van niemand bevelen dan van dezen.*

Wanneer de waardigheid van den Gouverneur-Generaal door eenen der raden van Indië vervuld wordt, zal aan den kommandant der troepen, zoo veel mogelijk, eene onbelemmerde beschikking over de landmagt worden

---

[1]) „*Kommandant van 's Konings troepen.*" Deze benaming wordt niet gevolgd; de titel, die gebezigd wordt, luidt: *kommandant van het leger in N. Indië.*

[2]) Hetgeen in deze alinea door ons is onderschrapt, leidt tot ernstig nadenken. Sterker dan hier geschreven staat, kan de blinde militaire gehoorzaamheid niet worden uitgedrukt; gehoorzaamheid *zonder reserve*, ook aan eenen Gouverneur-Generaal opperbevelhebber, die geen militair is, want de instruktie is blijvend, althans zij duurt voort tot op den huidigen dag.

[3]) De kommandant der troepen (dien wij gewoon zijn te noemen, kommandant van het leger) is alzoo de tweede *militaire* persoon in het leger; de Gouverneur-Generaal *als opperbevelhebber* is de eerste. Men bedenke het einde! Die het hoogste bevel voert, draagt de hoogste verantwoordelijkheid, voornamelijk als onvoorwaardelijke gehoorzaamheid (art. 1) aan dezen tot beginsel is gesteld. Wij zullen nader zien, dat inderdaad de Gouverneur-Generaal opperbevelhebber is, en niet de kommandant der troepen, op wien de verdediging onzer O. I. bezittingen rust.

gegeven, in welk geval hij verantwoordelijk zijn zal voor hetgeen hij met die troepen mogt verrigten [1]).

Art. 2. De kommandant der troepen is belast met de direktie van het personeel en de administratie van het Oost-Indische leger, mitsgaders met de direktie over het artillerie- en genie departement [2]).

Art. 3. Aan het hoofd der onderscheidene vakken van administratie, zullen de noodige militaire ambtenaren (?!) geplaatst worden, onder eenen algemeenen sekretaris, die den titel van chef van den generalen staf voeren zal, zullende deze administratie genaamd worden: bureau van den generalen staf [3]).

Art. 4. De chef van den generalen staf, zoowel als alle overige ambtenren van het bureau van den generalen staf, zijn geheel ondergeschikt aan den kommandant der troepen, die de noodige voorschriften geeft, gelijk deze dan ook voor hunne dienstverrigtingen verantwoordelijk is [4]).

Art. 5. Op het bureau van den generalen staf wordt gehouden en blijft gedeponeerd, alles wat betrekking heeft tot de administratie der troepen, alle registers, stamboeken, plans en wat verder tot het archief der armée behoort [5]).

De chef van den generalen staf is met het oppertoezigt daarover belast, en de kommandant der troepen verantwoordelijk, dat alles in goede orde bijgehouden en bewaard blijve [6]).

Art. 6. De kommandant der troepen is, als zoodanig, belast met de uitvoering van alle verordeningen en militaire reglementen, en met het doen van zoodanige voordragten als hem voor het welzijn van 's Konings dienst noodig schijnen. In geen geval zal hij de hem voorgeschreven bepalingen overschrijden, noch zich eenige verrigting veroorloven, niet bij de algemeene voorschriften of bijzondere bevelen van den Gouverneur-Generaal geautoriseerd [7]).

---

[1]) Dit artikel strijdt met het later ingevoerde en nog vigerende reglement op het beleid der regering, 't welk het gezag van het tijdelijk hoofd des bestuurs gelijk stelt aan dat van den werkelijken Gouverneur-Generaal. Ook is er thans organiek een vice-president van den raad van Indië.

Er is een tijd geweest (A°. 1834—1835), dat N. I. bestuurd werd, niet door een' werkelijken Gouverneur-Generaal, niet door een' vice-president, en niet door een' raad van Indië, maar door een' Gouverneur-Generaal *ad interim*, die niet was opperbevelhebber. Er schijnt niet aan gedacht, om de instruktie van den kommandant der troepen te veranderen in overeenstemming met het reglement op het beleid der regering. Zoo als zij thans luidt, kan er aanleiding uit ontstaan tot ergerlijk conflikt.

[2]) Zonderlinge bepaling voor *den kommandant der troepen*. Dit artikel maakt hem tot direkteur der genie en der artillerie, die toch ook hare eigene chefs hebben.

[3]) Dit artikel werkt niet en heeft nooit gewerkt. Van deze instruktie is uit volstrekte noodzakelijkheid in menig opzigt stilzwijgend afgeweken. De speciale wapens en diensten zijn gesteld onder zelfstandige verantwoordelijke chefs, die met het militair departement correspondeeren en van daar bevelen ontvangen. Dit is goed en behoort zoo te blijven.

[4]) Alzoo is niemand zelfstandig in het leger, volgens deze instruktie. De kommandant der troepen draagt de verantwoordelijkheid ook van anderen (art. 8), en deze is blind gehoorzaam aan den opperbevelhebber (art. 1), die het moraliter niet zijn kan, als hij een burger-persoon is.

[5]) In afwijking van deze instruktie is het topographisch gedeelte overgebragt bij de genie. Stilzwijgend is de generale staf, met behoud van naam, veranderd in een militair departement of ministerie van oorlog. En bestaat in N. I. eigenlijk geen generale staf.

[6]) Dit is niet in gebruik. Het maakt den kommandant der troepen tot chef de bureau en tot archivarius tevens.

[7]) Men ziet, dat deze instruktie niet alleen zegt wat de kommandant der troepen doen moet, maar ook wat hij niet doen mag. De laatste volzin is een gebod tegen empietement!

Art. 7. Alle benoemingen en bevorderingen van officieren, verplaatsing van troepen, vermeerdering of vermindering in de sterkte der korpsen, en in het algemeen alles wat niet bij de algemeene voorschriften is bepaald, wordt door hem aan den Gouverneur-Generaal voorgesteld, die daaromtrent finaal beslist.

Art. 8. De kommandant der troepen is belast met het onderzoek van alles wat tot de uitwendige verdediging der koloniën gevorderd wordt, en is verantwoordelijk voor alle voordragten ten dien opzigte door hem gedaan, gelijk mede voor alle verzuimen deswege plaats hebbende; hij zal mitsdien zorgen eene grondige kennis te bekomen van de plaatselijke gesteldheid der koloniën, de hulpmiddelen waarover ter verdediging van dezelve kan worden beschikt en van de maatregelen, die ter bereiking van het doel behooren te worden genomen; hij zal omtrent dat alles een uitvoerig ontwerp den Gouverneur-Generaal aanbieden [1]).

Art. 9. Het hoofdkwartier van den kommandant der troepen zal zoo min mogelijk verwijderd zijn van de residentie van den Gouverneur-Generaal; hij zal hetzelve niet verlaten zonder autorisatie van dezen.

Bij afwezigheid van den kommandant der troepen, zal de chef van den generalen staf met het gewoon beheer van zaken belast blijven.

Art. 10. De kommandant der troepen informeert den Gouverneur-Generaal van alle zaken, welke bij het leger plaats hebben, en zijne aandacht verdienen; hij zorgt dat alle staten, verantwoordingen en andere stukken, welke naar Europa moeten worden opgezonden, in gepaste orde en ter bestemder tijd den Gouverneur-Generaal worden aangeboden, en tevens dat dezelve vergezeld zijn van zoodanige konsideratiën en inlichtingen, als hij kommandant in het belang van het Gouvernement noodig mogt oordeelen, of door den Gouverneur-Generaal zullen worden gerekwireerd. Hij werkt al verder met den Gouverneur-Generaal zoo dikwerf, en op zoodanige tijden, als laatstgemelde zal bepalen.

Art. 11. Alle bevelen, door den Gouverneur-Generaal te geven, betrekkelijk de armée in Indië, worden aan den kommandant der troepen gerigt. Bij deszelfs afwezigheid echter van de hoofdplaats, zullen die, wanneer de Gouverneur-Generaal het noodig oordeelt, aan den chef van den generalen staf kunnen worden gezonden, welke in dat geval voor de uitvoering zorgt en daarvan den kommandant der troepen kennis geeft [2]).

Art. 12. Alle militaire rapporten, het leger betreffende, worden zonder

---

[1]) Daarvoor schiet hem geen tijd over, geoordeeld naar den administrativen werkkring, waarin hij bij deze instruktie geplaatst is. Het vordert ook, dat hij de gansche kolonie doorreize, hetgeen hem voor langen tijd uit het hoofdkwartier zoude verwijderen; en het ligt in den geest van artikel 9, dat hij steeds in de nabijheid van den Gouverneur-Generaal zij.

Deze bepaling is overigens goed; maar, beschouwd in verband tot het geheel dezer instruktie, niet uitvoerlijk. Ook heeft de ontwerper (de Generaal VAN DEN BOSCH) er zich niet aan gehouden, bij de creatie van het verdedigings- en vestingen-stelsel, hetwelk zonder den kommandant van het leger in de wereld is gekomen.

[2]) Hier schijnt niet gedacht aan de omstandigheid, dat de kommandant der troepen van Java afwezig kan zijn, op Sumatra, op Celebes, op Bali, enz., zoo als dat menigmaal heeft plaats gehad.

onderscheid aan den kommandant der troepen, of op zijn bevel aan het bureau van den generalen straf ingezonden.

Art. 13. *Wanneer de Gouverneur-Generaal zulks raadzaam oordeelt*, kan hij den kommandant der troepen met het aanvoeren derzelve tegen eenen buitenlandschen vijand of tot het dempen van binnenlandsche onlusten belasten, en hem over die troepen de onbelemmerde beschikking verleenen [1]). In dat geval is de kommandant verantwoordelijk voor hetgeen hij met de troepen mogt verrigten, zullende hij echter altijd gehouden zijn, zoo veel mogelijk, door dagelijksche rapporten den Gouverneur-Generaal te informeren van alle beschikkingen, die hij in dat geval maken zal, en van alle gebeurtenissen, die van eenig belang geoordeeld kunnen worden.

Art. 14. Behalve de troepen tot het leger behoorende, zullen de garnizoens kompagniën op last van den Gouverneur-Generaal worden opgerigt, uitsluitend bestemd tot het bezetten van kleine etablissementen en forten.

De betrekking van den kommandant der troepen en der militaire administratie tot deze zal nader, naar gelang der omstandigheden, worden geregeld [2]).

Art. 15. Er bestaat geene officiële korrespondentie tusschen de armée in Indië en het Gouvernement in Europa, dan door het intermediair van den Gouverneur-Generaal, welke laatste de militaire rapporten in dubbele expeditiën, vergezeld van zijne konsideratiën, aan het departement van marine en koloniën inzendt, ten einde er een aan het departement van oorlog te doen geworden.

Art. 16. Daar het op zulk eenen grooten afstand, als Java van het moederland, moeijelijkheid en langwijligheid veroorzaakt, illucidatiën te vragen, zal in Indië op de scrupuleuste wijze gezorgd worden, dat het archief van den chef van den generalen staf worde te zamen gesteld uit alle de stukken reeds voorhanden of nader te vereenigen (waaronder die, welke in Europa tot het depot van oorlog behooren), onder surveillance van een officier, daartoe speciaal te kommitteren [3]); en dat voorts alles wat de armée en de defensie betreft, daar in de volmaaktste orde worde gevonden; opdat zoo wel de Gouverneur-Generaal als de Generaal, de troepen kommanderende, aldaar kunnen verkrijgen alles wat tot het militaire wezen behoort. Zullende mede, bij het inzenden van rapporten of voorstellen van het moederland, bijzonder gelet worden, om daarbij dadelijk alle renseignementen en ophelderingen te voegen, welke men veronderstellen kan

---

[1]) Alzoo heeft de Gouverneur-Generaal de fakulteit ook om, het niet raadzaam te oordeelen. En hij kan het doen, dus ook laten. In welk eene zonderlinge en aan kwetsing blootstaande positie, stelt deze instruktie den Generaal officier, aan wien de natie onderstelt, dat de verdediging onzer O. I. bezittingen is toevertrouwd; in aanmerking genomen, dat het meesttijds een civiel persoon is, in wiens handen het Gouvernement berust.

[2]) Van dit artikel is niets geworden; 't is als ware het niet geschreven; en gelukkig! Er moet een verward denkbeeld van leger-formatie in het hoofd van den ontwerper dezer instruktie gewoeld hebben, vermoedelijk wel de gedachten aan *stoepjes* (stads-soldaten), later door den minister VAN DEN BOSCH voor de buitenbezittingen als beginsel van organisatie aan geprezen, doch uit Indië met kracht en goed gevolg bestreden.

[3]) Dit is het werk van den archivarius. De hier bedoelde speciaal te kommitteren officier bestaat niet, en heeft nooit bestaan.

aldaar tot de beoordeeling der zaken, aanvragen of voordragten noodig te kunnen zijn.

Art. 17. Alle verdere bepalingen ten aanzien van de onderlinge verhouding tusschen den Gouverneur-Generaal en den kommandant van het leger [1]), hier niet uitdrukkelijk vermeld, zullen worden afgeleid uit de bij art. 1 en 2 aangewezen betrekking, en daarbij de voorschriften ten aanzien der militaire hierarchie worden in 't oog gehouden [2]).

Goedgekeurd bij Zijner Majesteits besluit van 2 Mei 1829, n°. 3.

Wij laten onmiddellijk op deze instruktie de kabinetsmissive van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH volgen, waarin eene nadere uitlegging van dit stuk wordt gegeven.

Kabinet. N°. 187. *Buitenzorg den* 27 *Januarij* 1832.

Aan den Generaal-Majoor Kommandant der Troepen.

In de omstandigheden, waarin de bezittingen des Konings in deze gewesten zich bevinden, en verder kunnen gebragt worden, acht ik het noodig UHEdG. te onderhouden over onze onderlinge verhouding, en de daaruit voortvloeijende regels, welke in, het behandelen der zaken van militaire aangelegenheden, zullen behooren te worden gevolgd.

Volgens de intentie des Konings berust de verantwoordelijkheid van het behoud dezer bezittingen geheel en uitsluitend op mij [3]).

Daarentegen is bij art 4 der instruktie van den kommandant der troepen bepaald, dat hij zal belast zijn met het onderzoek van alles, wat tot de in- en uitwendige verdediging der kolonie gevorderd wordt, en *verantwoordelijk* zal zijn voor alle voordragten en voor alle verzuim, welke deswege mogten hebben plaats gehad.

Volgens artikel 10 is de kommandant der troepen verpligt, den Gouverneur-Generaal kennis te geven van alle zaken, die bij het leger plaats vinden en zijne aandacht verdienen.

---

1) Hier wordt van den kommandant *van het leger* gesproken. Men zou daaruit mogen opmaken, dat de ontwerper, „kommandant der troepen" en „kommandant van het leger" voor eensluidend houdt; wij zullen echter later zien, dat dit anders is.

2) Ander bewijs, dat de kommandant van het leger in werktuigelijke afhankelijkheid van een hooger militair persoon gesteld is. Zelden echter is de Gouverneur-Generaal militair; en de civiele Gouverneurs-Generaal hebben niet allen uniform en epauletten met vier sterren gedragen. De ontwerper van deze instruktie (Luitenant-Generaal VAN DEN BOSCH) heeft zich zelven en zijne plannen met het krijgswezen voor oogen gehad, naar ik geloof niet indachtig, dat instellingen blijven en menschen voorbijgaan. Wij zullen dit nog nader bevestigd zien in de volgende kabinets-missive, waarbij deze instruktie wordt gekommentarieerd.

3) Deze alinea vereischt volstrekt opheldering.

Geldt het hier den Gouverneur-Generaal in het algemeen, of den Luitenant-Generaal, Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH in het bijzonder? In het eerste geval is het ook verbindend voor den Gouverneur-Generaal, die burger-persoon is. De vraag schijnt trouwens beantwoord te zijn, door den titel van opperbevelhebber, welke de Gouverneur-Generaal voert, onverschillig of hij militair of civiel persoon zij. Het leidt tot ernstig nadenken over de mogelijke gevolgen: krijgsoversten worden niet geïmproviseerd!

Volgens art. 13 staat het den Gouverneur-Generaal vrij, aan den kommandant der troepen het aanvoeren der troepen al of niet op te dragen, en de onbelemmerde beschikking over dezelve te verleenen.

Alle overige artikelen zijn betrekkelijk tot het dagelijksche beleid van zaken, en, voor zoo verre noodig, zal ik daarop straks terug komen.

Uit het opgegevene blijkt het dan ook ten duidelijkste, dat op UHEdG. geene andere pligten, wat de verdediging betreft, rusten, dan daartoe de noodige voordragten te doen, en dat overigens de verantwoording voor de verdediging alleen op mijne schouders drukt; waarom het mij almede is vrijgelaten, den kommandant der troepen al of niet aan het hoofd van het leger te stellen, dat tegen eenen vijand zal worden aangevoerd [1])

Hieruit moet dan als van zelve voortvloeijen, dat geene orders van wat aard ook, zonder mijne goedkeuring en voorkennis, aan eenig chef van een korps of militair kommandant kunnen gegeven worden, dan de zoodanige, die het uitvloeisel zijn van voorgeschreven bepalingen of van mijne bijzondere voorschriften (zie art. 6 der instruktie) en dit moet zoo zijn voor het behoud dezer bezittingen, zoo men officieren of ambtenaren kan verplaatsen, buiten mijne voorkennis, of dezelve slechts van de standpunten door mij aangewezen verwijderen [2]).

De betrekking van kommandant der troepen is derhalve van eenen geheel administrativen aard, [3]) *en staat volkomen gelijk met die van Minister van Oorlog in Europa;* alleen is daaraan toegevoegd het kommandement der troepen, onder de reserve echter bij art. 6 en 13 aangewezen, en waar door dus verstaan wordt, dat de kommandant der troepen alle zoodanige bevelen, betrekkelijk het inwendige van de dienst, aan de korpsen geven kan, als waartoe de kommandant van een korps, aan een' hooger' officier ondergeschikt, uit hoofde van de bestaande inrigtingen, de bevoegdheid bezit; gelijk bij voorbeeld de generaal eener brigade, zelf ondergeschikt aan den generaal eener divisie, aan de hem ondergeschikte korpsen kan verleenen. UHEG. is te wel met de militaire hierarchie bekend, dan dat dit nadere explikatie zou behoeven.

Het kommando der troepen, in den opgegeven zin, is daarom als het ware aan den Minister van Oorlog toegevoegd, om een tweeden generaal alhier, ter surveillering van de dienst, te kunnen ontberen [4]).

Het is in dezen geest, dat de instruktie voor den kommandant der troepen door mij in Europa ontworpen en door Zijne Majesteit goedgekeurd is.

Het zal dan ook, voor den vervolge, voor UHEG. geenszins moeijelijk zijn, om te kunnen onderscheiden, welke bevelen onmiddellijk door U kunnen gegeven worden, en voor welke bevelen mijne autorisatie noodig is. Daartoe alleen zal vereischt worden, dat UHEG. des noods, bij het geven

---

[1]) Belangrijk voorwaar, als in aanmerking wordt genomen het aangeteekende sub 8. blz. 11.
[2]) Hier bestaat eene zinstoring door uitlating van woorden. Hetgeen bedoeld wordt, is niet letterlijk uit te voeren, zonder gevaarlijke stagnatie van de dienst. Er wordt dan ook van afgeweken, in overeenstemming met den Gouverneur-Generaal.
[3]) Deze verklaring is onderwerpelijk van groot gewigt.
[4]) Onzin uit spaarzaamheid.

van orders, het artikel uit de reglementen kunt citeren, dan wel mijnen bijzonderen last, ten gevolge waarvan dezelve gegeven worden, of wel die huishoudelijke bepaling, die een kommandant van een korps de bevoegdheid geeft, zonder speciale autorisatie van zijnen superieur, zulke bevelen uit te vaardigen. Wat niet binnen deze grenzen ligt opgesloten, behoort tot mijne attributen, moet aan mij worden voorgedragen en op mijne autorisatie worden uitgevoerd.

Het is geenszins onmogelijk, dat er vele zaken zullen voorkomen, waarvan de uitvoering door eene meer algemeene autorisatie zal kunnen worden bevorderd. UHEG. bezit niet alleen de bevoegdheid; maar de verpligting daartoe berust, volgens art. 13, op U, om mij die voor te dragen, gelijk in het algemeen alles wat het welzijn van de dienst kan bevorderen; even als op mij de verantwoordelijkheid, waarom ik diergelijke voordragten al of niet heb aangenomen.

Ik geloof thans den aard onzer onderlinge betrekking genoegzaam duidelijk te hebben ontwikkeld, om mij te mogen vleijen, dat daarnaar stiptelijk door UHEG. zal worden gehandeld, en dat UHEG. duidelijk zal inzien, dat de pligten mij opgelegd, mij gebieden zulks te vorderen [1]).

De Luitenant-Generaal Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch Indië.
(Get.) J. VAN DEN BOSCH.

In bovenstaande stukken zijn de regten en pligten slecht afgebakend, hetgeen zoo verderfelijk is in dagen van gevaar, voornamelijk in krijgsaangelegenheden; en daarin wordt gezondigd tegen den regel, dat men zich in tijden van rust en vrede moet bekwaam maken en voorbereiden tot den oorlog, vermits daartoe het onverdeeld en voortdurend toezigt van den bevelhebber, als Inspekteur-Generaal van het gansche leger, vereischt wordt, eene betrekking welke niet bestaat, nademaal verklaard is: dat het kommandement van administrativen aard en de kommandant der troepen Minister van Oorlog is!

Deze instruktie, uit haren aard algemeene bekendheid vorderende, behoorde in het *Staatsblad van N. I.* en in de verzameling „algemeene orders van het O. I. leger" opgenomen te zijn.

Waarom heeft men die instruktie zoo verborgen gehouden? Was het omdat men hare deugdelijkheid als problematiek stelde, of is zij als een tijdelijk stuk beschouwd geworden? Heeft de ontwerper haar bestemd gehad, om niet langer te werken, dan het tijdperk van 't bestuur dat hij ging aanvaarden, in verband met zijne plannen van militaire organisatie, waarvan de uitkomst het erbarmelijke heeft aangetoond? Deze instruktie is intusschen zoo ongemerkt 1/4 eeuw oud geworden.

Het moet erkend worden, dat elke instruktie, die stelt, dat dezelfde Ge-

[1]) Onbegrijpelijk, dat de verhouding van den kommandant der troepen, die sedert de heerschappij van den Luitenant-Generaal VAN DEN BOSCH heeft opgehouden te bestaan, niet naar wijzer beginselen bepaald is geworden!

neraal, die kommandant van de troepen is en te velde, ja, naar buitenbezittingen kan gezonden worden, te gelijk Minister van Oorlog moet zijn, met eene opdragt van bureau-zaken, waardoor hij beschouwd moet worden als onder de papieren bedolven te zijn, onoverkomelijke moeijelijkheden in hare zamenstelling oplevert. Maar waarom is de Generaal VAN DEN BOSCH van die absurde stelling uitgegaan? Hij heeft het gezegd „om een Generaal uit te sparen!"

De Kommissaris-Generaal DU BUS, inziende de verkeerdheid van het gemis van een departement van Oorlog, afgescheiden van het kommandement des legers (dit kwaad bestaat van ouds), heeft daaraan een einde willen maken, door de stichting van een afzonderlijk militair departement, maar de uitvoering was niet gelukkig, en het is in Europa afgekeurd geworden.

Ook de Luitenant-Generaal, Gouverneur-Generaal DE EERENS, onbetwistbaar competent als het aankwam op militaire organisatie, heeft die dubbele hoedanigheid bestreden. Hij wilde insgelijk een afzonderlijk departement van Oorlog instellen, welks chef een moreel persoon zoude zijn; doch dit heeft toen bij het Ministerie geen' ingang gevonden; natuurlijk, het was eene korrektie van het werk van den Generaal VAN DEN BOSCH, die toen Minister van Koloniën was. Men vreesde, zoo sprak men, dat die scheiding de eenheid in het bevel verbreken zoude. Als of stoornis in de dienst te vreezen ware, wanneer ieders regten en pligten verstandiglijk zijn vastgesteld; als of de administrative-werkkring van een Minister niet verschilde van het strategisch en taktisch bevel eens Generaals te velde; als of hier aan eenheid te denken viel! Waar toch ter wereld ziet men, dat de Minister van Oorlog tevens mobiel legerhoofd is? Deze verkeerdheid is in N. I. ingeslopen, als een gevolg van de primitieve leger-formatie van 1815, bij welke in Nederland van het begrip is uitgegaan, dat het Indische leger een van het Nederlandsche gedetacheerd *corps d'armée* was, zonder dat daarbij aan een ministerie of ligchaam van administratief beheer gedacht is. Toen nu het leger in Indië verspreid werd, en het kommandement zich van zelf oploste in een administratief beheer, werd de kommandant als van zelf, Minister van Oorlog, en de chef van den generalen staf sekretaris-generaal, met behoud echter der oude titels. Van dien tijd dagteekent het denkbeeld van dubbel gebruik, hetwelk in de uitvoering onbestaanbaar is.

Thans is de kommandant der troepen in Indie, voor hetgeen van hem bij de bestaande instruktie gevorderd wordt of kan worden, ongenoegzaam. Hij kan niet naar behooren de troepen in oogenschouw nemen, en de vestingen en militaire etablissementen inspekteren, (waartoe, voor Java alleen, vijf maanden van het drooge saisoen noodig zijn), of het beheer van zaken moet overgaan op den chef van den generalen staf. Maar die kan afwezig zijn of ziek, dan valt de dienst van het Ministerie op den sous-chef, of op eenen kapitein, zoo als dat reeds gebeurd is. Trouwens, dat een Minister den halven tijd moet reizen, is met zijne betrekking onvereenigbaar.

Ook wil de instruktie (zonderlinge tegenstrijdigheid), dat de kommandant der troepen zoo min mogelijk van den Gouverneur-Generaal verwijderd zij.

Hij kan niet tegenwoordig wezen bij het mobile leger, als Java met oorlog bedreigd wordt, dan met finale loslating van zijn Ministerie, hetwelk dan gevaarloopt van ontbonden te worden, terwijl het administratief beheer in verwarring geraakt; gelijk dat gebeurd is in den vijfjarigen oorlog, toen de kommandant van het leger met den sous-chef te velde waren, en de chef van den generalen staf ontbrak. Juist in eenen tijd, dat het departement van Oorlog verhoogde activiteit moet ontwikkelen, wordt, volgens de bestaande instruktie, deszelfs personeel verbrokkeld, en laat de kommandant der troepen zijne primitive betrekking à l'abandon. Er is van de Java-oorlog geen stuk papier in het militair archief aanwezig, en de stamboeken bij het Ministerie van Kolonien leveren nog bewijs van de konfusie, die toen in het numeriek van het Indisch leger bestaan heeft.

Het overdragen van de dienst voor langen tijd aan den chef van den generalen staf, kan aan bedenking onderhevig zijn. Het vordert eenheid van beschouwing in alle opzigten tusschen den kommandant der troepen en zijnen plaatsbekleeder, die zich wel doordringen moet van de denkwijze zijns Generaals, en zich telkens weten te antwoorden op de vraag, hoe of deze, present zijnde, zelf handelen zoude; en vaak moet hij met verloochening van eigen gevoelen, zich daarnaar rigten. Hij heeft te vermijden, in dat tusschen-bestuur, om zijn' generaal (die susceptibel kan zijn) ombrage te maken; hij moet hem altijd vooruit en zich zelven op den achtergrond stellen. En toch moet de dienst gaan; hij mag niet terug deinzen voor persoonlijke verantwoordelijkheid. Dit alles vordert te veel takt en bekwaamheid, bij zuiverheid van beginselen en sympathie, om daarop voor alle tijden en voor alle personen bij eene blijvende instruktie te kunnen bouwen.

Behalve het opgenoemde bezwaar, voortvloeijende uit de zeer moeijelijke verhouding van den chef van den generalen staf tot den kommandant der troepen, komt ook in aanmerkingen de militaire hierarchie, welke door overdragt van gezag op den chef van den staf geweld wordt aangedaan, wanneer hij niet is de hoogste en oudste in rang, na den kommanderenden generaal; want als deze niet in het hoofdkwartier is, en diens bevelen zijn niet gevraagd kunnen worden (hoe menigmaal is onverwijld handelen gebiedend noodzakelijk), dan kunnen de bevelen, die van den generalen staf uitgaan, door den chef of den sous-chef niet „*op last*" maar „*bij afwezigheid*" geteekend worden.

Een derde bezwaar, hetwelk door den Gouverneur-Generaal DE EERENS met zoo veel juistheid in aanmerking is gebragt, is gelegen in de omstandigheid, dat, zoo als de instruktie thans luidt, de kommandant der troepen, tevens minister van Oorlog, eene dubbele specialiteit moet zijn, terwijl het, naar de dagelijksche ondervinding, al zeer moeijelijk is er een te vinden voor elk der bedoelde hoofdtakken van het Militair bestuur.

Het is alzoo goed gezien van den heer CORNETS DE GROOT, dat hij, in zijne aanmerkingen op het ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van N. I. bladzijde 33, zegt: „De bevelhebbers „(van land- en van zeemagt), moeten niet tevens zijn hoofden van depar-

„tementen van Marine en Oorlog in Indië. Het administief beheer behoort „gescheiden te zijn van het eigenlijk kommandement. Zoo als meermalen „door landvoogden van Indië is gezegd, behooren daartoe afzonderlijke „chefs aangesteld te worden, die niet gedurig op- en aftreden of afwezig „zijn op expeditiën of inspektiën." De heer CORNETS DE GROOT is door zijne veeljarige dienst in N. I., en voornamelijk toen hij daar sekretaris-generaal was, en ook door zijne latere betrekkingen van sekretaris-generaal bij het Ministerie van Koloniën en vervolgens als raad van Indië, in de gelegenheid geweest, om zich over deze zaak een eigen en gegrond oordeel te vormen.

Als het denkbeeld van een zelfstandig departement van oorlog, onder eenen direkteur-generaal, en een afzonderlijk legerhoofd verwezenlijkt werd, zou het militair departement in Indië stabiliteit verkrijgen, en het leger zou zijn' veldheer overdeeld bezitten. Het administratief beheer zou gewaarborgd zijn, en de troepen, de vestingen, het materieel, de wetenschappelijke vorming en de militaire oefeningen, dat alles zou het waakzaam oog van den veld-generaal niet ontberen. Ook zou deze het krijgswezen op de buitenbezittingen kunnen inspekteren. In tijden van rust zou hij in werkelijkheid wezen inspekteur-generaal van de krijgsmagt te land, en in tijden van opstand of oorlog zou hij te velde zijn, altijd, zoo veel noodig en mogelijk, in kontakt met den direkteur-generaal van Oorlog en in regtstreeksche korrespondentie met den Gouverneur-Generaal. De positie van den kommandant des legers zou er door gereleveerd worden. Hij zou dan niet, gelijk thans, met honderd kleinigheden dagelijks bij het Gouvernement behoeven te gaan. Zijne schrifturen aan den Gouverneur-Generaal, dan alleen handelende over zaken van aanbelang, zouden niet in den dagelijkschen eb en vloed der algemeene sekretarie medegevoerd worden; maar meer speciaal de behandeling van het hoofd der regering zelven verwerven, wiens eigen onderteekening meer morele zekerheid geven zoude, dat de inhoud zijner brieven inderdaad het gevoelen uitdrukt van den Vertegenwoordiger des Konings.

Er is nog noodig, dat de kommandant van het leger, den titel voere van *Opperbevelhebber*. De Gouverneur-Generaal heeft dien niet noodig. Alle oppergezag berust in hem als 's Konings Vertegenwoordiger. Indien de Gouverneur-Generaal geen militair is, dan is die titel hem tot bezwaar, ja, al is hij militair dan kan het gebeuren, gelijk ten tijde van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH en den Generaal DE KOCK gebeurd is, dat zijn rang jonger is, zoodat de terugroeping van den ouderen gevorderd wordt, hetgeen niet in het belang van den staat kan wezen. Is de Gouverneur-Generaal geen Opperbevelhebber, dan vervalt dat bezwaar, hoe zijn militaire rang en ancienniteit ook zij. De Generaal-Majoor MICHIELS heeft dit onderwerp behandeld in zijne memorie over de leger-formatie; hij zegt daar:

„Alvorens af te stappen van deze algemeene beschouwingen, het bestaan „van het N. O. I. leger betreffende, voel ik mij genoopt, nog een teeder „punt aan te raken.

„Het kan in het militair oogpunt wel iets bevreemdend voorkomen, dat

„ niet aan den kommandant der troepen in Nederlandsch Indië, maar wel „ aan den Gouverneur-Generaal de titel van Opperbevelhebber wordt toe- „ gekend; nog te meer daar zulks niet kan bijdragen tot de waardigheid, „ noch tot de attributen van laatstgenoemden hoogen Landvoogd, die, den „ Vorst in deze gewesten vertegenwoordigende, steeds de oppermagt en „ rang zoude behouden boven de opperbevelhebbers van land- en zeemagt. „ Edoch, wat meer gevoelig het militair gemoed moet kwetsen, is het lager „ standpunt, den kommandant van het Indisch leger aangewezen in de ove- „ rige organische zamenstelling van het staats-ligchaam. Schoon vereeni- „ gende het kommandement van het personeel in alle werkzaamheden en „ administrative verantwoordelijkheid van eenen Minister van Oorlog, heeft „ hij geene stem of zitting in den Staatsraad [1]). Niettegenstaande hij alle „ oogenblikken kan geroepen worden, om de dierbaarste belangen van den „ staat, ja deszelfs politiek bestaan te, verdedigen [2]), wordt hij buiten alle „ politieke bemoeijenis gehouden; hij blijft vreemd aan de werktuigelijke „ zoowel als de politieke drijfveeren van bestuur, waarvan de kennis hem „ niet te min onontbeerlijk wordt in het oogenblik van gevaar.

„ De ondergeschikte verhouding, waarin de chef van het leger gesteld is, „ is dan strijdig met de ware belangen van de dienst, wanneer men dan „ ook buiten aanmerking wilde laten, dat het leger, van hetwelk, gelijk ik „ vermeen te hebben aangetoond, meer dan elders het behoud van het „ staatsbestuur zelve afhankelijk is, geheel buiten voorspraak van de re- „ gering gelaten wordt, en individuëel alreeds niet begunstigd, in vele an- „ dere opzigten zich nog vernederd moet achten in den persoon van zijnen „ chef [3]). Ik wil — ik mag het gevoelen niet smoren, dat, zonder voor- „ ziening in die zoo voorname aangelegenheid, het best zamengestelde leger „ een ligchaam zonder ziel zal blijven”

Het is te onderstellen dat den Luitenant-Generaal Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH de bezwaren zijn opgemerkt geworden, welke uit de onderhavige instruktie moesten voortvloeijen, en dat hij zich die niet heeft kunnen ontveinzen; doch dat hij, op de zaak niet willende of kunnende terug komen, vermits hij zelf de ontwerper van die instruktie en de koninklijke

---

[1]) Raad van Indië.

[2]) Dit doet vooronderstellen, en het is ook zeer waarschijnlijk, dat de Generaal MICHIELS geene kennis had van den kabinets-brief van 27 Januarij 1832, no. 187, volgens welken de militaire verdediging van N. I. niet op den kommandant der troepen, maar op den Gouverneur-Generaal berust!

[3]) De Generaal MICHIELS doelt hier waarschijnlijk op de zoo veel ergernis verwekt hebbende achteruitzetting, welke een' Luitenant-Generaal, kommandant van het leger, getroffen heeft, toen deze aan de tafel van den Gouverneur-Generaal de zitplaats moest ruimen voor de raden van Indië, leden van een adviserend kollegie, boven welken hij was gezeten geweest. Deze regel van préséance is nog in zwang, niettegenstaande het leger gekommandeerd wordt door een' Generaal van den hoogsten militairen rang. Het was een kurieus gezigt, toen de Vice-Admiraal VAN DEN BOSCH als kommandant van de zeemagt in Indië kwam, dat hij, pas afgetreden Minister van Koloniën, alzoo bevelen gegeven hebbende aan den Gouverneur-Generaal, rang en zitplaats nam na den jongsten raad van Indië. Men begrijpe wel, dat de raden niet zijn integrerende deelen van het bestuur, al heeft een Minister dat bij brief zoo willen uitleggen. Men verandert de grondwet van Neêrlandsch Indië niet met een' ministeriëlen brief, die trouwens niet verder gestrekt heeft, dan tot het loket, waarin de Gouverneur-Generaal MERKUS hem heeft ingeschoven.

sanktie daaraan gehecht was, zich heeft bepaald met dat stuk naar zijne beschouwingen te expliceren, terwijl hij, om het hoofdbezwaar van den kommandant der troepen quasie weg te nemen, eenvoudiglijk heeft verklaard, dat de militaire verdediging van N. I. niet rust op den kommanderenden generaal, maar op den Gouverneur-Generaal.

Het is voornamelijk die gewigtige bepaling, namelijk, dat de verdediging van N. I. niet berust op den kommandant van het leger, maar op den Gouverneur-Generaal, die zelden is een militair persoon, welke ons aanspoort, om de aandacht op deze instruktie en den kabinetsbrief van 27 Januarij 1832 n°. 187 in te roepen; zonder dat het noodig zij uit te weiden over de gevolgen, welke uit de aldus gestelde verhouding van den generaal kommandant der troepen en den Gouverneur-Generaal opperbevelhebber, in tijden van oorlog, noodwendig voortvloeijen. Een van beiden: de kommandant van het leger, het behoud der kolonie beschouwende als de hoogste wet, verscheurt dan zijne instruktie, òf hij vraagt bevelen aan den *burger* Gouverneur-Generaal „*gelijk een brigade-generaal aan zijn' divisie-generaal.*"

Eenige punten ter spekulatie.

1. De generaal-opperbevelhebber behoort door den Koning benoemd te worden. De keuze geschiede uit het Indische of Nederlandsche leger: het eerste is verkieselijk, om reden der gevorderde *Indische* militaire kennis en ervaring. En de benoeming geschiede voor onbepaalden tijd, want de terugroeping naar Nederland kan noodig geoordeeld worden, zoo als dit bij ondervinding is gebleken.

2. De verhouding van den opperbevelhebber tot den Gouverneur-Generaal en zijne voorname dienstpligten behooren te worden bepaald bij eene instruktie, welke in Indië ontworpen en door den Koning bekrachtigd moet zijn. Men kent in Indië, beter dan in Nederland, al de omstandigheden waarop te letten valt.

3. De opperbevelhebber ontvangt van niemand bevelen dan van den Gouverneur-Generaal, hetzij regtstreeks of door tusschenkomst van het departement van oorlog.

4. De militaire verdediging van Nederlandsch-Indië tegen eenen Europeschen vijand zij den opperbevelhebber, op zijne verantwoordelijkheid, opgepragen, nogtans onder zoodanige staatkundige voorschriften, als de Gouverneur-Generaal hem geven zal. Hij trede in het belang der verdediging, zoo veel noodig, in overleg met den opperbevelhebber der zeemagt.

5. Over groote militaire, al of niet met de marine gekombineerde, overzeesche expeditiën, moet de opperbevelhebber der landmagt het kommando op zich kunnen nemen, als hij dat noodig acht, mits de Gouverneur-Generaal niet verpligt is hem om hooger belang op Java te behouden. Indien het kommando daarover aan een' ander officier van het leger wordt opgedragen, zou de keus van dien officier behooren te geschieden door den Gouverneur-Generaal, op schriftelijke voordragt van den opperbevelhebber,

als deze op Java aanwezig is, en na den Directeur-Generaal van oorlog mondeling te hebben gehoord. Aan expeditiën tegen oproerige volken of weêrspannige Vorsten, hangt somwijlen ons staatkundig bestaan in Indië, want het eene vuur stookt het andere. Het komt er op aan, voor zulke kommandementen niet slechts bekwame veldofficieren te bestemmen, zij moeten nog meer zijn uit een politiek oogpunt. Eene verstandige keuze wordt hier volstrekt gevorderd.

6. Alle militaire overzeesche expeditiën, die van Java gezonden worden, behooren te geschieden onder speciale instruktie, om den kommandant der expeditie te strekken tot rigtsnoer zijner militaire en staatkundige handelingen. Die instruktie moet niet zijn een onverbreekbare band, vermits de omstandigheden door den kommanderenden officier bevonden kunnen worden anders te zijn, dan men die in het kabinet ondersteld heeft. In dat geval handele hij op eigen verantwoordelijkheid. Deze instruktie behoort bij het departement van oorlog ontworpen te worden, in overleg, zoo veel mogelijk, met de opperbevelhebbers der land- en zeemagt, en den kommandant der expeditie, en voorts den Gouverneur-Generaal aangeboden te worden, van wien dezelve, voor het staatkundig en administratief gedeelte, al of niet gewijzigd, behoort uit te gaan. De kommandant eener verwijderde expeditie moet zekerlijk de handen niet gebonden hebben en zelfs de bevoegdheid bezitten, om van zijne instruktie, op eigen verantwoordelijkheid, af te wijken, wanneer hij dat, naar bevind van zaken, in het belang van den staat, noodig acht. Dit belet echter niet dat de oorlog op het terrein door dien in het kabinet behoort te worden voorafgegaan. Zoo meenige expeditie is mislukt of zou betere resultaten hebben opgeleverd, indien dit ware betracht geworden. De oorlogskansen worden niet genoeg berekend; men acht den vijand veelal te ligt, of zet, ongenoegzaam voorbereid, den voet op zijnen grond. En het geven van *carte blanche* aan den kommandant der expeditie is niet minder gevaarlijk; de ondervinding heeft dat geleerd. Theoretische beschouwingen, wisseling van gedachten in bedaarde oogenblikken, geven licht op den dag der uitvoering. Neêrlandsch Indië is een wijd uitgestrekt gebied, en de verscheidenheid onzer verhouding tot de Vorsten en volken in den archipel zeer groot; gelijk er ook groote verscheidenheid bestaat in de territoriale gesteldheid en in de ressoures, zoo voor ons als voor den vijand zelven, in de landen alwaar wij afwisselend krijg voeren. Op Celebes is het anders dan op Bali; op Bali anders dan te Palembang; te Palembang anders dan op Borneo; en overal anders dan op Java. Dit behoort tot de Indische militaire wetenschap, welke in eene doorwrochte instruktie kan worden overgestort.

7. De kommandant eener expeditie zij tevens gouvernements-kommissaris, indien het gouvernement de benoeming van kommissarissen noodig acht. Dit is volstrekt noodzakelijk, omdat hij kennis behoort te hebben van den gang der politieke aangelegenheden, in verband tot de militaire operatiën. De ondervinding heeft meermalen doen zien, dat, als dit niet betracht was, na den goeden uitslag der krijgsverrigtingen, wanneer de

militaire chef gedaan werk had, de civiele ambtenaar, alleen gouvernements-kommissaris, zich isoleerde, de troepen al spoedig niet meer noodig achtte en die naar Java deed terug keeren. De vijand, nooit ter goeder trouw onderworpen, ademde nu ruimer, schoof de onderhandelingen op de lange baan, en tot slotsom kwam te blijken, dat de expeditie, die bloed en geld gekost had, uit een staatkundig en stoffelijk oogpunt beschouwd moest worden als mislukt. Dit is niet, althans veel minder te duchten, wanneer de militaire chef stem heeft bij de politieke overwegingen. Men zij in Indië indachtig aan den regel, dat de overwinnaar den voordeeligsten vrede bedingt bij de flikkering zijner baijonnetten en door de welsprekendheid zijner dreigende vuurmonden.

8. Het departement van oorlog zij het centrum van alle militaire korrespondentie over het administratief beheer des legers.

9. Er besta wederkeerig eene voortdurende regtstreeksche korrespondentie tusschen den Gouverneur-Generaal en den opperbevelhebber over onderwerpen, welke betrekking hebben of verkrijgen kunnen tot de verdediging van de kolonie, wanneer zij dit niet begeeren te doen door tusschenkomst van het departement van oorlog.

10. Er besta wederkeerig eene voortdurende regtstreeksche korrespondentie tusschen den Gouverneur-Generaal en den Direkteur-Generaal van oorlog.

11. Er besta wederkeerig eene voortdurende regtstreeksche korrespondentie tusschen den opperbevelhebber en den Direkteur-Generaal van oorlog.

12. Eenmaal 's jaars, in tijden dat de opperbevelhebber zich niet moet wijden aan speciale diensten, zou hij het leger, de vestingen, het materiëel, de militaire etablissementen, en wat meer tot het krijgswezen behoort, op Java moeten inspekteren. Hij zou zich te gelijk hebben te overtuigen van de wetenschappelijke vorming der officieren en van de praktische bruikbaarheid der troepen in het algemeen, de burger- en inlandsche wapening daaronder begrepen. Van deze inspektie zou hij een beredeneerd rapport den Gouverneur-Generaal behooren aan te bieden, die, na den Directeur-Generaal van oorlog daarop te hebben gehoord, afschrift daarvan zendt aan den Minister van Koloniën, vergezeld van zijne konsideratiën, om vervolgens te worden gebragt onder de oogen des Konings.

13. De opperbevelhebber zou ook onverhoedsche inspektiën kunnen houden, als hij dat noodzakelijk acht, of zulks aan een' ander kunnen opdragen. Hij zou echter onverwijld den Gouverneur-Generaal behooren te informeren, wat hem daartoe heeft bewogen, en na afloop dier inspektie moeten rapporteren, gelijk zulks van de gewone jaarlijksche algemeene inspektie (bij 12) is gezegd.

14. Zeer nuttig zoude het zijn, dat de opperbevelhebber achtervolgelijk ook de buiten-établissementen in oogenschouw name. Deze zien, onder de thans bestaande omstandigheden, nooit een hooger militair persoon dan hunnen lokalen kommandant.

15. Algemeene voorschriften en bevelen behooren uit te gaan van het departement van oorlog, en zijn voor een iegelijk in het leger verbindend.

zoo veel noodig, toegepast op het marine-wezen, en gelijk de generale staf een departement van oorlog dient te worden, behoort de hoofdadministratie te Batavia tot een departement van Marine te worden gemaakt.

28. Gewis zou door deze verandering het administratief beheer van land- en zeemagt beter verzorgd, de militaire dienst in het algemeen beter overzien en beheerd, en den Gouverneur-Generaal ruimer geadviseerd worden, terwijl daaraan geen geldelijke opofferingen voor den lande verbonden zouden zijn *), dan die welke voortvloeijen uit het bepalen der inkomsten van de direkteurs-generaal en de sekretarissen hunner departementen, in billijke overeenstemming met de andere departementen van algemeen bestuur.

JUNIJ 1853.

Een gepensioneerd officier van het O. I. leger.

*) De chef van den generalen staf worde direkteur-generaal van oorlog en de sous-chef sekretaris van het departement. Even zoo worde de hoofdadministrateur direkteur-generaal van marine, en zijn opvolger sekretaris. Het inwendige der bureaux behoeft, om reden van deze wijziging, geene verandering te ondergaan.

Aanmerkingen op het werk: „Het Neder„landsch Oost-Indisch Leger ter West„kust van Sumatra (1819—1845) door „den Luit.-Kol. LANGE," door den Generaal-Majoor H. I. J. L. Ridder DE STUERS.

Deel I. Voorrede, bl. VI. „Dat uit de krijgsgeschiedenis de beste „lessen te putten zijn."

Men betwijfelt, of ik in dat gevoelen deel. Wat regtvaardigt dien twijfel? Is het omdat ik o. a. in Deel I, bl. 179—180, noot, van mijn werk, opkom tegen verkeerde waardering van krijgsgebeurtenissen en tevens tegen overdrijvingen? (*Moniteur des Indes*).

Ald. bl. VII. „Welk stelsel de voorkeur verdiende, laten wij in het „midden . . . . dat, hetwelk gevolgd is, heeft eene uitkomst geleverd . . . . „maar wij achten het daarom niet bewezen, *dat diezelfde uitkomst niet langs* „*eenen anderen weg zou zijn te bereiken geweest.*"

Welke zijn die twee stelsels? Het eene: met langzame schreden, naarmate van de gesteldheid des lands, eene uitbreiding te verkrijgen, die met beiderzijdsche belangen overeenkomt, zonder ooit zijne middelen te zien te kort schieten; voor 't overige zijne magt te doen dienen tot het houden van eene zachte policie; — het andere: een ongeduldige, algemeene aanval op al de begeerde landstreken, een aanval des te gevaarlijker, daar wij, te regt of te onregt, in het oog der inlanders niet anders zijn dan brutale overheerschers, die, behalve zoo vele andere baldadigheden, hunne haardsteden komen in de assche leggen, zelfs *om elkander seinen te geven!*

Men neemt acte van de bekentenis, „*dat dezelfde uitkomst langs eenen anderen weg kon verkregen zijn.*"

Een bewijs, dat de *ijzeren roede* niet deugt, is, dat de heer MICHIELS, ongelet zijne veroveringen, de bevolking tot den laatsten dag van zijn bestuur in *oproer* heeft gehouden, terwijl de heer v. SWIETEN, met zijne zachte en vreedzame hand, diezelfde bevolking nu in volle rust houdt (1853).

Ald. bl. VIII. „Tegenwerking ten deze is onzes erachtens zeer te ver„oordeelen. Hij, die zich daaraan schuldig maakt, enz."

Ik begrijp het doel niet dezer laatste zinsneden. Elk een weet, dat de gehoorzaamheid aan gegevene bevelen geheel passief is, wanneer hij, die de bevelen geeft, *tegenwoordig* is, en dus met eigen oogen ziet. Maar zoo de geest der van verre ontvangen bevelen vreemd voorkomt, zoo men er

eene zekere nederlaag in voorziet, en de zwarigheden, die men geregtigd is voor te leggen, niet opgehelderd worden, dan niet.

Geldt het, het ten uitvoer brengen van gegevene *instructiën*, dan doet men dit in gemoede, maar zij zijn geene *stellige* bevelen, en vorderen geene *lijdelijke* gehoorzaamheid. Dat men op Sumatra de instructiën in gemoede heeft wenschen uit te voeren, daaraan twijfelt wel niemand; maar het is van achteren geoorloofd die uitvoering te beoordeelen, en des te vrijer, omdat de uitvoerders zelven die instructiën hebben uitgelokt.

Er kan dus geen sprake zijn van „tegenwerking," die, geloof ik, wel nooit bestaan heeft.

Alvorens mijne aanmerkingen op eenige plaatsen van het werk zelf te vervolgen, of liever de plaatsen van mijn werk, waarop de luit.-kol. LANGE zijne aanmerkingen gemaakt heeft, te verduidelijken, zal ik herinneren, dat ons doel verschillend is geweest, en de titels onzer werken duiden dit aan.

Deel I, bl. 13. „*Welmeenende hervormers*, zoo als zij door prof. VETH genoemd worden" [1]).

De hoogleeraar VETH zal dit punt wel ophelderen. Ik voor mij geloof, dat het „welmeenende hervormers" waren, maar niet te min menschen tegenover menschen. Men vergete niet wat, zelfs in beschaafde landen, tijdens hervormingen heeft plaats gehad.

In het oog loopend was ook voor mij het uiterlijke van het nieuwe geslacht. De 60 Padries, die zich in 1825 voor mij vertoonden, waren voor de helft jonge lieden van 20—30 jaren, met parelwitte tanden en zuivere lippen, overigens met eene bescheidene houding, zeer afstekende bij de wawelende Maleijers met hunne weggeslepene tanden en bezoedelde monden.

ELOUT, bl. 90 van Lintau sprekende, zegt: „de Padriesche hoofden moesten ons wel behagen; het waren meestal zeer bevattelijke menschen, terwijl niet de minste énergie bespeurd werd bij de menigte der uitgewekene Maleisch-gezinden, die zich nu voordeden en ons bij beide partijen hatelijk maakten."

Bl. 26. „Voor zoo ver ons bekend is heeft zich slechts ééne stem doen „hooren ten nadeele der nagedachtenis van den luit.-kol. RAAFF."

Ik meende een blijk van mijnen eerbied voor de nagedachtenis van den luit.-kol. RAAFF gegeven te hebben. De geestdrift had eene inteekening uitgelokt tot oprigting van een gedenkzuil. Ik ontdekte die zaak, eenige maanden na mijne aankomst te Padang, (zij was zoo wat in vergetelheid) en heb zelf verscheidene inteekenaren, die naar andere gewesten vertrokken waren, doen opzoeken, en eindelijk heb ik de naald, waarvan luit.-kol. LANGE bl. 113 spreekt, doen oprigten. Dit zeg ik niet om er mij eene verdienste

---

1) De heer LANGE heeft mijne bedoeling hier niet begrepen. Ik zeg, dat men de Padries hartstogtelijk heeft veroordeeld zonder hen goed te kennen; dat onderzoek noodzakelijk geweest ware; want dat het ons niet betaamde voor misbruiken en zedenbederf partij te kiezen tegen „welmeenende hervormers:" derhalve, — dit is de conclusie, die hierin opgesloten ligt, — ook niet tegen de Padries, zoo dat onderzoek mogt geleerd hebben, dat zij „welmeenende hervormers" waren. P. J. VETH.

van te maken, maar om te vragen, waarin het gunstig denkbeeld omtrent den luit.-kol. RAAFF verkort wordt, naardien ik hem openlijk „ vele bekwaamheden, eene vurige verbeeldingskracht en uitstekende dapperheid" toeken?

Bl. 31. „Ter naleving der met de Maleische hoofden gemaakte over- „ eenkomst."

Alzoo ten genoege van eene quasi-overeenkomst met *eenige* Maleische hoofden (waarvan er later verwijderd en gebannen werden), gaat men dadelijk „ de kracht onzer wapenen doen gevoelen."

Was dit *voorzigtig* in den toestand, waarin wij ons tusschen eene gescheurde, in burgeroorlog verkeerende bevolking bevonden? Was het voorzigtig de gevolgen daarvan niet te berekenen, en te handelen alsof onze militaire magt eene andere militaire magt slechts had te verslaan, om rustig de verovering te bezitten? Immers men kende noch het terrein, noch de gezindheid, noch den geest van onze als onderdanen beschouwde bondgenooten? (hetgeen al te klaar door den luit.-kol. LANGE zelven erkend wordt, o. a. op bl. 32, 35, 39, 60, 91, 97, enz.) Vandáár nu zoo vele misrekeningen en teleurstellingen, die niet zouden zijn ontstaan, indien men zich vreedzaam had nedergezet, eerst slechts op één punt.

Men zou *niet* zijn aangevallen — en al hadde men het geweest, de verdediging had waardiger kunnen zijn en zekerder, dan nu de aanranding. Maar zendt men een *expeditie* uit, men is zeker, dat zij dadelijk aan het werk gaat, zoo hij, die het bevel er over voert, niet uit zich zelven, als op de plaats zijnde, geduldig onderzoekt, wat met het meeste voordeel kan verrigt worden. En nu verwijze men mij niet naar het beginsel, in de voorrede bl. VIII geuit. Het Gouvernement had geen stellig beginsel aangenomen, en de kommandant der expeditie had genoegzaam vrije handen: het zij ook mij vergund eens een groot veldheer aan te halen: „Le Général en chef est le premier officier de la hiérarchie militaire; le prince, le ministre donnent des instructions, auxquelles il doit se conformer en âme et conscience, mais ces instructions ne sont jamais des ordres militaires et n'exigent pas une obéissance passive." (Nap. Mémoires Monthal. IV, p. 316).

Bl. 48 noot 2. „De Generaal H. I. J. L. RIDDER DE STUERS zegt," enz. Als men iets stellig wil bevestigen, dient toch eenig bewijs. Mag men veronderstellen, dat de luit.-kol. RAAFF zich als gids en raadsman zal hebben doen begeleiden door iemand, van wien hij geene goede berigten had? De Maleijers en Padries kenden elkander toch wel. Hoe dit zij, het neërschieten was gruwelijk en onnoodig. Bl. 181 zegt luit.-kol. LANGE: dat kapt. VELTMAN door een padrie als gids in Lintau geleid werd. Ik voor mij geloof niet aan de zoo opzettelijke kwade trouw der inlanders, minder althans, dan aan onze roekeloosheid.

Bl. 97. „De nederlaag bij den Marapalm," enz.

Men ziet den luit.-kol. RAAFF na eene deerlijke nederlaag eene verdedigende houding aannemen; wat hooger is verklaard, *dat men het terrein niet kende:* men had het immers niet leeren kennen! Men vraagt nu (NB.)

de bedoelingen van het Gouvernement, dat daarop den luit.-kol. oproept en eene versterking zendt, waarom zoo dringend verzocht was. Dit een en ander versterkt mij in mijne beoordeeling, Deel I, bl. 74, van mijn werk, en ik vraag of men niet ongeduldig is geweest?

Het woord „expeditie" sluit het denkbeeld in zich eener bepaalde militaire verrigting, spoedig uit te voeren. De expeditiën tegen Palembang in 1821 en Saparoea in hetzelfde tijdperk omtrent waren *expeditiën*. De zending van den luit.-kol. RAAFF kan geen ander oogmerk gehad hebben, dan den, ten gevolge van den onvoorzigtigen stap uit Samawang op Soli-ajer onderganen tegenspoed, (waardoor men zelfs ons bestaan op Sumatra als in gevaar beschouwde,) te herstellen en ons gezag te versterken. Al wat meer verrigt werd had vooraf rijpelijk moeten zijn overwogen geworden, en daartoe was tijd noodig: het was geen werk voor *expeditive* afdoening. De luit.-kol. RAAFF kon vooreerst volstaan met het verlies bij Soli-ajer (voor de eer onzer wapenen) te wreken, eene ontzagwekkende stelling te Samawang aan te nemen, en van daar de communicatie met het strand te vestigen, door goede tusschenpunten aan te leggen. Maar tot eenen allerzijdschen aanval tegen de Padries, die ons tot dusverre geen leed hadden gedaan, had hij, op de plaats zijnde en van al het voorgaande onderrigt, niet moeten overgaan, voor en aleer hij daartoe speciale magtiging had verkregen, en zulks op zijne eigene inlichtende voordragt, voor welke hij zich verantwoordelijk moest achten.

En is het waar, dat zelfs bij afzonderlijke oorlogsbedrijven „het oordeel over gebeurtenissen na den afloop daarvan gemakkelijker is, dan de taak van ze te besturen," (LANGE, bl. 97) zoo is het niet minder waar, dat hij die dezelve onderneemt, vooraf de zorgvuldigste inlichtingen moet inwinnen, en zoo veel te meer naarmate de onderneming grooter is!

Onze onrust verwekte al dadelijk, zoowel als later, dat duchten van vijandelijke aanvallen. Dit mogt ons wel op onze hoede doen zijn, maar die daardoor uitgelokte *verkenningen* hebben de Padries doen denken, dat wij hen kwamen aanvallen, en zoo stond men van beide kanten tegen elkander in de weer. In een land waar de bevolking in zekere beroering verkeerde, moest men met des te meer omzigtigheid handelen, en zich bepalen tot eene waardige verdediging, waarvan de uitslag nooit twijfelachtig kon zijn. Wat ongelukkige gevolgen had niet de verkeerde waardering van onrustige tijdingen, die altijd hulp en „verkenningen" uitlokten, waar eenig vertrouwen op zich zelven genoeg ware geweest om alle gevaar te bezweren. Zelfs de Opperlandvoogd wordt door kapt. VON OCHSSÉE, kommandant van het hoofdfort van der Capellen, zoodanig misleid, dat hij meent zijne ernstige verrigtingen tegen Matoea te moeten opgeven (LANGE, bl. 446, 447), terwijl het later bleek, (rapp. ELOUT, bl. 256, en luit.-kol. LANGE, bl. 459) dat de vrees overdreven was geweest.

Bl. 100 noot 1. „In strijd hiermede zegt de Generaal DE STUERS: ons „woelen," enz.

Ik heb mijne berigten van den Engelschen resident PRINCE zelven, die

30 jaren te Natal leefde: het was bloot voorzorg, dat het garnizoen aldaar eenigzins versterkt werd. De heer NAHUIJS was te kort op Sumatra om alles naauwkeurig te kunnen weten. De luit.-kol. RAAFF was soms verblind; immers volgens zijne rapporten bevonden zich *Arabieren* in de padriesche gelederen? En zekerlijk was het *woelen*, dat op elk berigt, van welken kant het ook kwam, dadelijk uitzenden van *verkenningen*, die telkens kleine *expeditiën* [1]) werden, in alle rigtingen dwalende en overal alles op de been brengende. (Zie o. a. luit.-kol. LANGE, bl. 97; toen reeds was luit. VON OCHSSÉE een ongeluksvogel). In den oorlog mag men geene tijdingen, hoe onbeduidend ook, verachten, maar ook mag men er zich niet door laten misleiden.

Bl. 107. „Werd hem opgedragen om te trachten door onderhandelin- „gen de rust .... te herstellen."

Men ziet hier duidelijk, dat de bedoeling van het Gouvernement was *vrede*. En toch werd deze aanbeveling gegeven na onze nederlaag bij den Marapalm; ... en de eer onzer wapenen nu?

Bl. 108 noot 1. „Dit vredesverbond deelt de Generaal DE STUERS ... „mede," enz.

Men vergelijke de contracten van 1824 en 1826, en zie welk het ingewikkeldste was. Zeker is het sluiten van een verbond met onbeschaafde en Mohammedaansche volken allermoeijelijkst. Dat van 1825 diende slechts als een punt van aanraking; het was reeds veel dat gezantschap der Padries te zien afkomen. Overigens gold het hier: „être sévère sur soi, indulgent pour les autres." Wij moesten het goede voorbeeld geven.

Bl. 110. „Daarom bepaalde de overste RAAFF ... eenen tijd," enz.

Kan men tot het maken van een verbond dwingen? — Voor 't overige spreekt art. 1 van het vredesverdrag met Bondjol van *onderhoorigheden*. DAMASSIANG nu achtte zich in die verhouding tot Bondjol te staan. En omdat hij niet binnen weinige dagen onzen zin volgde, viel men hem op het lijf. — Geduld had hier niets bedorven.

Bl. 112 noot 1. „Zeer ten onregte zegt de generaal DE STUERS," enz.

Ik heb abuis gehad met *Pandésike* in plaats van *Kota lawas* te noemen; maar de zaak blijft in haar geheel, zoo als ik die, Dl. I, bl. 85, meldde [2]).

Bl. 113. „Op verschillende plaatsen ondernamen de Padries nu „strooptogten."

Die strooptogten waren immers het natuurlijk gevolg van den toestand des lands en de vermaagschapping tusschen beide partijen? Waartoe dat zich te weer stellen tegen elken strooptogt aanleiding gaf, ziet men bl. 114—117. Wij hitsten door onze te ver gedrevene beweging, ons branden, ons wegvoeren van vee, immers de bevolking op nieuw aan? In deze

[1]) Met een militair bestuur wordt men ligtelijk, onwillekeurig, in oorlog en een stelsel van *expedities* gestort. Die de expedities aanvoeren zoeken elkander te overtreffen.

[2]) Ik had den misslag van den generaal DE STUERS reeds gereleveerd in de inleiding, blz. CIII; ik zie nu dat de heer LANGE dit nog aanhaalt in de verbeteringen op de laatste bladzijde.
P. J. VETH.

omstandigheden had men niets beters te doen gehad, dan het rayon om onze posten te beschermen.

Bl. 117. „Dat de kapitein GOFFINET, op aanzoek van den resident," enz. Een officier, in eene plaats kommanderende, kan verkenningen doen maken voor de veiligheid der plaats, maar dat heeft grenzen. Hij kan niet op *aanzoek* (LANGE, bl. 23) van de civiele autoriteit (die zelfs niet eens aanwezig was,) zelf zijnen post verlaten, en vijandelijkheden plegen tegen den nabuur, die hem met rust liet. Er behoorden wat meer vormen, dan een aanzoek, toe, om, en nog wel zonder kennis van het terrein enz., zulk eenen avontuurlijken stap te wagen, en dan „slechts zijne eigene dapperheid te veel te raadplegen." (LANGE, bl. 23.) Ik meende mij, Dl. I, bl. 56 en 57, duidelijk te hebben uitgedrukt. De kol. RAAFF was niet verantwoordelijk voor hetgeen vóór hem gebeurde, maar had zich te onderrigten, *hoe* de zaken stonden en *hoe* de vijandelijkheden waren ontstaan. Maar hij zendt kort na zijne aankomst den Arabier SCHEIKH AHMED af, om vreedzame pogingen aan te wenden — en terzelfder ure gaat er eene „*verkenning* uit om ontzag in te boezemen," welke *verkenning* nu gevolgd wordt door eenen allerzijdschen aanval. (LANGE, bl. 32, 33.)

De onbevooroordeelde beslisse, of luit.-kol. RAAFF den oorlog niet *geprovoceerd* heeft, of, zoo men wil, of hij niet de *voortzetter* van den zoo onhandigen en onregtvaardigen aanval geweest is.

Bl. 118. „In diezelfde inleiding wordt gezegd, dat de luit.-kol. RAAFF „bij zijn overlijden de zaken van Sumatra in den meest verwarden toestand „had achtergelaten."

Sedert de aankomst der expeditie, in Dec. 1821, was inderdaad het gezag in handen van den kommandant der expeditie overgegeven: door den krijgstoestand was het gewest zoo wat in staat van beleg. De magazijnen waren opgepropt met levensmiddelen, die niet behoorlijk verzorgd en verantwoord konden worden, even als de oorlogsmagazijntjes; alles, personeel en materiëel, ondervond den invloed van dien staat van zaken, en men mag dus zeggen: „dat de zaken in den meest verwarden toestand waren."

Bl. 119. „Waarlijk zulke woorden klinken vreemd," enz.

Dat de luit. kol. RAAFF, na zijne terugkomst van Batavia, getracht zou hebben den vrede te bewerken en te behouden, is wel mogelijk, maar de stemming daartoe was bij het Gouvernement, zoowel als bij hem, meer uit noodzakelijkheid geboren dan uit beginsel. De geringste kans, die zich zou hebben voorgedaan, om een', uit een militair oogpunt beschouwd, gelukkigen slag te doen, zou hem gemakkelijk van zijn voornemen hebben doen afwijken. Vrede, ja, als de Padries zich altijd dadelijk aan onze eischen onderworpen hadden! Ik waag het te herhalen: onze toestand op Sumatra was aan geen anderen in Ned. Indië gelijk. Het is bewezen, dat de Padries ons in de binnenlanden, zonder letsel, hebben toegelaten, en dat wij hen den eersten slag hebben toegebragt. Het Gouvernement, verkeerd ingelicht door menschen die het ook zelven waren, zag onze bezitting dáár in gevaar, zond eerst versterking, later eene *expeditie*,

en liet de zaken op goed geluk loopen, zonder een eigenlijk bepaald beginsel of stelsel voor te schrijven, waartoe echter onze voorgangers ons eenen wenk hadden achtergelaten. — Weten te wachten, voorloopige studiën, omzigtige inwinning van berigten, plooijing naar de zeden der overheerschten, herhaalde proeven, — bij zulk een toestel van voorzorgen had men met eene expeditie, onder den naam van *observatie-expeditie*, het doel, dat men zich voorstelde, eindelijk bereikt, terwijl met onze wijze van doen, — en die nog verdedigers vindt, — men zich zoo wel de Padries als eindelijk de onredelijke en niet te bevredigen Malijers tot verklaarde vijanden maakte. En hoe beklagelijk die verkeerde stappen ook telkens waren, het was altijd zaak om tot een goed beginsel terug te keeren. Zoo deed dan ook de tegenwoordige Gouverneur VAN SWIETEN, die het land, vóór zijne aankomst nog in onrust verkeerende, thans in vollen vrede gebragt heeft. Ten minste hoort men van geene opstanden meer.

Bl. 122. „Deze zinsnede wekte de verbolgenheid van den generaal DE „STUERS," enz.

De „verbolgenheid," zoo als men het gelieft te noemen, was niet anders, dan eene natuurlijke ongeduldige beweging. Het *al* of *niet aanvallender wijze handelen*, het met *geweld* veroveren, was immers het *kardinale punt*. Ik was, dunkt mij, wel geregtigd, om de zinsnede in questie, destijds in eenen *Militairen Spectator* voorkomende, te herstellen. Ik kon mij den schijn niet laten aanleunen, als of ik mede van gevoelen was, dat *oorlog* ons middel moest zijn.

Bl. 128. „Ontevredenheid over de benoeming van regenten van .... Agam," enz.

Die Toewankoe was reeds door mijnen voorganger als regent voorgesteld. De Bazartollen waren als eene proeve tot eene direkte belasting ingevoerd; in al mijne verslagen zal men vinden, dat zij met eenig bezwaar gepaard gingen; men hoopte op den tijd en de kracht der gewoonte; zij waren de eenige belasting, die direkt geligt werd; maar zij verwekten geen schijn van opstand. De opium-pacht, dat algemeen Indisch middel, vond ik ingevoerd. Het zoutmonopolie heb ik afgeschaft, zonder schade voor den staat.

Bl. 133. „Deze eigendunkelijke handelwijs van den luit. LE ROUX," enz.

Het zijn zulke eigendunkelijke handelingen van verwijderde ondergeschikten, die het bestuur zoo dikwerf in verlegenheid brengen.

Bl. 139. „Het jaar 1827 ving met een treurige gebeurtenis aan."

Hoe was ons gezag in het distrikt VII Kota's sedert onheugelijke tijden erkend? Men had slechts den last om bij vakature den *hoofd-toewankoe* te bevestigen, hetgeen, doordien er altijd concurrenten waren, veelal aanleiding gaf tot tegenkantingen.

Bl. 147. „Dat van de eerst uit Nederland aankomende aanvullingstroe- „pen, 50 man naar Padang moesten gezonden worden," enz.

De voorgaande bladzijden van luit.-kol. LANGE, waarin van alle kanten voorvallen, hoe nietig ook, bijeengeraapt worden, zijn niet van overdrijving

vrij. Een land kan verkeeren in volmaakten vrede of in oorlog, onderling of met vreemden; op Sumatra was, van ouds, de natuurlijke staat van het land (een zamenstel van kleine gemeenebesten met een veelhoofdig quasi-bestuur) eene aanhoudende, en uit den aard der gewoonten (àdats) spruitende twistzieke gesteldheid, van man tot man, van dorp tot dorp, van landschap tot landschap, waarbij kwam de groote scheuring door de Padries bewerkt, waarin wij ons gemengd hadden. Wat die scheuring al verwekt heeft in een land, waar de bevolking in geslachten (soekoe's) verdeeld is, de vaste eigendommen aan de soekoe's behooren, de polygamie heerscht, de vrouw den man niet volgt, laat zich begrijpen. In dezen staat heb ik het land gevonden: met den besten wil zal men in zulk een land niets verrigten, dan met langmoedigheid. Zich doen dulden en alzoo de zamenzweringen tegen ons vermijden, die het ons sedert 1830 zoo benaauwd gemaakt hebben, ziedaar wat het doel moest zijn van ons streven. Ik kon in 1828 dus zeggen: „dat er niet weinig goed front geboden werd tegen alle moei-„jelijkheden," en vroeg slechts zooveel versterking als noodig was, om de natuurlijke verliezen te vergoeden. Men vindt genoegen om dien staat van zaken te verergeren; het moet leiden tot bevestiging van het andere stelsel: geweld en oorlog. Ik voor mij, ik zoude de 3000 man, die later zijn gezonden, had ik ze gehad, straalsgewijze, met 30, 50, 100 geposteerd, en nog daarbij langmoedigheid gebezigd hebben, om langzamerhand den geest tot rust en orde te leiden, waartoe de handel op de kust de groote drijfveer zou zijn geweest.

Bl. 148. „Hetgeen de kolonel ridder DE STUERS trouwens zelf besefte, „vermits hij zegt," enz.

Met een uit het verband gerukten zin uit een geschrift aan te halen, heeft men geen kans bij krijgslieden van „den echten stempel" ingang te vinden.

Bl. 153. „De Padries toch deden, gedurende dit bijna vijfjarig bestuur, „zoo menigvuldige invallen," enz.

Omtrent dat natuurlijk woelen der inlanders verwijs ik naar het boven op bl. 147 van het werk des heeren LANGE aangeteekende. Mijn VIIIste hoofdstuk, waarvan in dat werk, bl. 154, gerept wordt, laat ik aan de beoordeeling van deskundigen over.

Bl. 155. „Het burgerlijk- en militair gezag werd daardoor weder verdeeld."

De doelmatigheid der vereeniging of splitsing der twee autoriteiten hangt af van de personen. In den regel schijnt de splitsing verkieslijk. Immers erlangt de militaire autoriteit het oppergezag, zoodra een land in staat van beleg wordt verklaard te zijn? Zijn de beide autoriteiten in gewone tijden in ééne hand vereenigd, dan kan er ligtelijk misbruik van gezag ontstaan, veel ligter, dan wanneer de civiele autoriteit op zich zelve staat, en groote voorzigtigheid bezigt, alvorens haar gezag te schorsen.

Bl. 157. „Verschillende Maleische hoofden vroegen daarop het woord."

De schoone woorden tot den resident MAC GILLAVRY gerigt, zijn van die soort, waardoor de inlanders gewoon zijn ons op de been te brengen. Zij hebben niet meer waarde, dan de beloften van anderen, bl. 156 vermeld.

Bl. 161. „Het vermoorden van zieke militairen."

Gedurende mijn tijd is aan geen geïsoleerd militair eenig leed aangedaan. De dienstbrieven werden geregeld door soldaten bezorgd. Overigens verwijs ik naar bl. 121 van mijn 1ste Deel. Uit hetgeen een weinig lager volgt, ziet men, hoe woelingen ontstaan, hoe eene expeditie uitgelokt wordt, en de gevolgen!

Ald. „Een der opperhoofden van Naras, TOEWANKOE NAN TJERDIK „genaamd," enz.

Met dienzelfden TJERDIK ben ik meermalen in aanraking geweest; altijd kwam hij gewillig op. Eens was een zijner verwanten door een Chinees, opium-pachter, aangeklaagd, zeker kopergereedschap tot bereiding van opium, niet grooter dan een theeschoteltje, in huis te hebben. Volgens pacht-konditiën stond op die grief eene boete van *f* 1000, *de helft voor den aanbrenger*. TJERDIK kwam en hield vol, dat de Chinees het gereedschap in huis had weten te ronselen, èn om zich te wreken, èn om *f* 500 te beuren. Er viel niets te doen, dan voor de toekomst zulk een van ouds bestaand artikel te veranderen en de zaak als onklaar te beschouwen: de Chinees althans verdiende zoo maar geen onvoorwaardelijk geloof. De listige Chinees bezigt allerlei streken om den pachtschat te zien verminderen; daartoe dienen dan voornamelijk de overtredingen, die hij zoekt voor den dag te brengen. Dit zijn mede de vruchten van de opium-pacht.

Men zal in mijn 1ste Deel, bl. 150, eenige regelen over Naras vinden; men brenge dezelve in verband met die van luit.-kol. LANGE, bl. 161 en verder, en méditere over den oorsprong, de behandeling en den uitslag eener criminele aanklagte, gedaan in een land zoo als dat? Men leze, hoe door ons zelven misslagen begaan worden, bl. 93 van mijn 1ste Deel (Korintjiërs).

Een militair werk moet, dunkt mij, een hooger doel hebben, dan alleen bloote krijgsgebeurtenissen en bijzondere daden te beschrijven. Het moet tevens in gemoede de oorzaken der bewegingen navorschen, en onderzoeken, of er onvoorzigtigheden begaan zijn; dit moet met des te meer grootmoedigheid gedaan worden, naardien de meeste civiele betrekkingen door militairen vervuld worden. Op die wijze zal het onpartijdig werk leerrijk zijn, anders niet.

Bl. 166. „De staat van zaken mogt alzoo allerongunstigst genoemd worden."

Zeker was de staat van zaken allerongunstigst, maar hoe had men er niet toe bijgedragen? Ik laat de overdrijving der rooverspraauwen, in verband met de 3,000 Padries, die 100 dooden achterlaten, verjaagd door LANGKAP, voor rekening van den schrijver. Zal men ooit weten, wat aanleiding tot dien aanval op Ajer Bangies gegeven heeft?

Bl. 170. „Veelhoofdig bestuur!" Hoe kan een resident of gouverneur, een civiel persoon zijnde, met een militair, als kommandant van de troepen, nevens hem, geacht worden een veelhoofdig bestuur te zijn? Geenszins immers wanneer elk zijne plaats weet te bekleeden en zijne pligten

kent? Ja, als het een pétaudière is (ik weet mij niet korter uit te drukken). Ik heb hierboven, aanmerking op bl. 155, reeds over de verhouding der beide autoriteiten gesproken. Bevoegden mogen oordeelen en overwegen, of de graaf van DEN BOSCH niet, met overhaasting, den gevaarlijksten weg, die ingeslagen kon worden, heeft genomen.

Bl. 171. „Van deze instructiën voorzien kwam de luit.-kol. ELOUT. . . .
„te Padang aan."

Hierboven hebben wij een „veelhoofdig bestuur" gezien. Nu ziet men een militair verschijnen, met civiel en militair gezag tevens bekleed. Iets later komt een nieuw hoofdofficier aan, die gemagtigd is, eigener autoriteit te handelen. Nog later zal er weder een komen, die de hierarchie nog meer zal verwarren, en waarover men de klagten kan hooren in het verslag van den kolonel ELOUT zelven [1]) op verschillende bladzijden. Ziedaar een veelhoofdig gemengd militair en tevens civiel bestuur; iets onbestaanbaars.

Blz. 173. „Desniettemin waren de wegen niet geheel veilig," enz.

Zie mijne aanmerking op blz. 161. Nu ziet men, bij al dat patrouilleren, de soldaten in het hospitaal, anderen op den weg vermoord!

Blz. 177. „Terwijl hij zich bovendien meermalen aan knevelarijen schul-
„dig maakte."

Dit mangelde nog, dat wij, te midden van al het onheil, dat onze allerzijdsche bewegingen na zich sleepten, ons in gingen laten met de „knevelarijen" der hoofden! Dat was de balk en de splinter.

Blz. 180. „Atjin tot perk stellende."

Zeker een stellige last.

Maar een krijgsman van den echten stempel [2]) heeft gezegd:

„Un général en chef n'est pas à couvert par un ordre d'un ministre ou prince, éloigné du champ des opérations et connaissant mal ou pas le dernier état des choses.

„Tout général en chef qui se charge d'exécuter un plan, qu'il trouve mauvais et désastreux, est criminel: il doit représenter, insister pour qu'il soit changé; enfin donner sa démission plutôt que d'être l'instrument de la ruine des siens."

Het stond dus den luit.-kolonel, „command. en chef," vrij, zijn vollen tijd te nemen, nooit zijne middelen te overspannen. Het gold hier niet het wagen van een geïsoleerden coup, waarvan de gevolgen onmisbaar goeden uitslag moesten leveren, maar het gold het overheerschen en behouden van eene overgroote uitgestrektheid lands, ons geheel onbekend en door verschillende soort van inwoners bewoond. D. I, blz. 179 van mijn werk en verder, heb ik volzinnen uit brieven (nog in mijn bezit) van den luit.-kolonel ELOUT doen kennen, ten einde *den geest*, die heerschte, tot onderrigt voor te leggen.

Blz. 181 noot 1. „De overrompeling van de stelling der Padries op
„den Marapalm wordt door den generaal DE STUERS verraderlijk genoemd."

[1]) Dit uitgebreid verslag schijnt de heer luit.-kol. LANGE niet te kennen.
[2]) NAPOLEON.

Hoe men het ook noemen wil, verraad of verrassing, onregtvaardigheid dringt door alle poriën. Waarom noemt men, onder andere, op blz. 379 luit.-kol. LANGE, eene beweging *der inlanders*, die hunne eigene haardsteden verdedigen, „eene verraderlijke handeling van dat volk??"

Ald. „En bestaat niet bij alle legers het gebruik," enz.

Wij meenen eenige ondervinding te hebben opgedaan, hoe het in den krijg tusschen legers toegaat, maar het parodieren op Sumatra is, in den regel, zeker niet aan te prijzen.

De „gevoelige nepen" en de „goedkeuring" zijn te bitter bezuurd, dan dat ik niet best zou doen, hier niet verder uit te weiden.

Blz. 187 en 188. „Inmiddels voerden de Padries . . . . voortdurend „handel langs de kust."

Vergelijk blz. 156 van mijn 1ste deel. Onze handelingen tegen Katiagan worden door luit.-kol. LANGE daaruit verklaard: „dat de Padries zich niet bekommerden om de in 1824 gemaakte overeenkomst." In het algemeen bij zulke overeenkomsten *gelijkheid* eischen, was onstaatkundig. Goed voor ons, die de kracht der woorden kennen; verkeerd jegens de Inlanders, die zulke overeenkomsten niet kunnen opvolgen. Het is als of bij het sluiten van een koop eene der partijen niet was toegelaten, om de voorwaarden te bedingen. Hoe zouden de Padries zoo maar zonder vergelding en aan ons ver verwijderd gezag hunne regten kunnen betalen? enz. enz. Ik laat dit punt aan het oordeel van bevoegden over.

Blz. 189. „Dat men na de vermeestering van Katiagan trachten zou „met de Padries . . . . in minnelijke schikking te treden."

Ik maak hier opmerkzaam op die onbegrijpelijke opdragt, om, na het volbrengen der voorgeschrevene verwoestingen, met de Padries van Bondjol in minnelijke schikking te komen!

Op zulke voorschriften, als door den Opperlandvoogd in het geheim gegeven, kan men den geest van den militairen regel „van den echten stempel" toepassen (zie boven aanm. op blz. 180). Maar hoe dan, zal men vragen, den geest dier bevelen uit te voeren? De kust blokkeren, embargo leggen, post vatten, zich ordelijk neêrzetten, dat zou naar eene redelijke overeenkomst leiden. Onze voorvaderen deden in dat opzigt dikwerf beter dan wij: men ga hunne *eerste* schreden na in de Molukko's, waar de vorstjes nog op die overeenkomsten leven.

Blz. 196. „Vooronderstellende, dat de bevolking onder geweld gebukt ging."

Men hechte niet te veel aan die zorg, om tegen de onderdrukking des volks te waken. Elk volk meent zich, en is welligt, min of meer onderdrukt; maar de rol van verlosser aan te nemen, door het verbranden en verjagen der onderdrukten, om de onderdrukkers te straffen, is wel niet aan te prijzen.

Blz. 197. „Daarom besloot hij Taboejong . . . . te naderen."

Men verstoorde voor 't overige de natuurlijke inwoners van Kampong Taboejong, al of niet Padries, terwijl men hunne welvaart bewonderde.

Dat zij ons met de wapens in de hand afwachtten, is wel, na hetgeen zij van Katiagan wisten, geen wonder!

Blz. 199 noot 1. „Deze opgegeven tijd van de terugkomst der expe„ditie te Padang is zeer onnaauwkeurig."

Ik ben door het rapport van den kol. ELOUT misleid, om de expeditie 3 maanden, in stede van ééne maand te doen duren; maar nu ook kan ik met des te meer regt het woord „afloopen" bezigen. Opdat de lezer kunne oordeelen, verwijs ik hem naar bladz. 157 en 158 van mijn eerste deel.

Blz. 200 noot 1. „Dit is niet naauwkeurig, aangezien dit voorstel.... eerst veel later gedaan werd."

Over de hier aangewezene onnaauwkeurigheid van tijdsbepaling blijf ik, na het herlezen van het rapport kol. ELOUT, nog in twijfel. Voor 't overige is ze van gering gewigt.

Blz. 223 noot 1. „Dat daarbij verraad gepleegd werd, valt zeker niet „te ontkennen."

Luit.-kol. LANGE erkent, even als kol. ELOUT in zijn rapport, blz. 29, dat er „verraad" ter gelegenheid van het nemen van Matoea plaats heeft gehad, maar vindt, dat ik den verkeerde bij het publiek in verdenking breng.

Instrumenten tot verraad zal men altijd vinden, maar hoe noemt men de daad van dengenen, welke dezelve bezigt? Waarom toch de waarheid verdraaijen? kan dit dienen tot onderrigt voor jonge officieren, die het werk zullen lezen?

Mijn: „een dier moeijelijke passen:" vindt de luit.-kol. LANGE ook niet, correct. In BOMHOFF vind ik: „Pas,.... doorgang, *détroit*, enge pas, *défilé*." Om den lezer niet te vermoeijen, dacht ik te volstaan met door: „een moeijelijken pas" een défilé, eene engte, aan te duiden, om het even of men eerst klimmen of dalen moet.

Bl. 230 noot. „De generaal DE STUERS..... schijnt het af te keuren, dat de luit.-kol. ELOUT..... dit landschap niet verliet.

Men leze mijne bladz. 167—168 over dit punt; men vindt er geen „schijn", maar wel tastbare afkeuring onzer stappen in het algemeen, later zoo zeer bezuurd.

Bl. 231. „Ten gevolge van *welligt* wat te voorbarig „vrijgeven van slaven en pandelingen."

Dat „*welligt*" toont twijfel aan; een blijk hoe toegevend men is voor de grofste misslagen, als *wij* ze begaan!

Bl. 247. „Hadden zich aan het Ned. gouvernement *onderworpen*".

Is dat wel correct? Men kan naauwelijks zeggen: „waren overweldigd, overloopen of *in schijn* ten onder gebragt," zoo als kol. ELOUT dikwerf zich uitdrukte.

Bl. 248. „Deze oogenschijnlijk zoo gunstige staat van zaken."

Hier gaan wij zien, hoe alles „*oogenschijnlijk*" was (rapport ELOUT).

Bl. 256. „Het zij verre van ons om het geweld, de mishandelingen en baldadigheden.... te willen goedkeuren of verdedigen."

Ik word hier uitgelokt, hulde te doen aan de militairen, gedurende mijnen tijd op Sumatra onder mijne bevelen staande. Even zoo aan de zee-

lieden en soldaten, die ik op Borneo en Celebes kommandeerde. Ik ben met hen, ook zekerlijk voor ³/₄ vreemdelingen, Borneo in den oorlog tegen de Chinezen doorgetrokken van Sambas tot Ledo, van Montrado tot Sinkawang, van Pontianak over land naar Mampawa, Mandor en Landak; op Celebes door de landen van Tanette en Maroes. Geen huis [1]), veel minder kampong werd er verbrand. De levensmiddelen werden altijd in het kamp gebragt, dat door geen man verlaten werd. Een bewijs, dat er krijgstucht kan gehouden worden; want om de bevolking dat vertrouwen te geven, moest wel de goede mare vooruit gaan.

Bl. 283 noot 1. „Het is die beschrijving, welke den generaal DE STUERS zooveel ergernis gegeven heeft.

Diegenen, welke bl. 178 van mijn 1ste Deel willen inzien, alsmede mijn Arnhemsch artikel, zullen mijne rektificatie begrijpen. Het was mede tegen het: „zoo heerlijke vruchten voor den staat", dat ik opkwam. Is dat, over het militaire feit, *qua* verdediging, zich ergeren? Zeker niet. Immers de oorzaken na te gaan heeft ook zijn nut, waartoe de luit.-kol. LANGE zegt niet bevoegd te zijn. Wat nu vergelijkingen aangaat, zou ik altijd huiverig zijn om kleine gebeurtenissen met groote te vergelijken. Wij weten als ooggetuigen, hoe NEY, na den slag bij Crasnoe, van den Keizer zelven last kreeg om de achterhoede te houden, en, alvorens de beweging aan te vangen, den vijand zekeren tijd tegen te houden. Wat heeft nu eene patrouille, ondernomen om eene policie-zaak te onderzoeken, daarmede gemeens, en wat met den Russischen oorlog, behalve dat deze, hoe roemrijk ook in vele opzigten, zeker ook „geene heerlijke vruchten voor den staat heeft gedragen!" *Mais brisons-là, car du sublime au ridicule, il n'y a qu'un pas.*

Bl. 284 en 285. „De wijze, waarop het onderzoek door den overste VERMEULEN KRIEGER bewerkstelligd werd" enz.

De wijze waarop ook de heer luit.-kol. LANGE aan de beweging van luit.-kol. KRIEGER eene nuttige strekking schijnt toe te kennen, is toch wel eenigzins gedwongen. Wat bewijst het, dat men niets van eenen mogelijken opstand vermoedde, dat elk een zijn post dacht te kunnen verlaten, en zoodanig in een gerusten staat leefde, dat zelfs een hoofdpunt, zoo als het fort de Kock, met slechts 7 man (LANGE, bl. 286) bezet was? Vond men dan de bevolking zoo gelukkig gemaakt, dat men ze niet te duchten had? Hieromtrent had de schrijver nuttige aanmerkingen kunnen maken, en hij had niet zoo gemakkelijk moeten heenstappen over onze lange onachtzaamheid.

Bl. 286 noot 1. „Van deze treurige gebeurtenis..... zegt de generaal DE STUERS het volgende."

Eene constructiefout geeft welligt den schijn, dat het „gevlugt" op den luitenant slaat, terwijl het op den bediende doelt.

Heb ik mij nu niet naauwkeurig uitgedrukt in het getal gesneuvelden,

---

[1]) Voor mijn vertrek van Montrado deed ik, in tegenwoordigheid van de bevolking, het Kongsie-huis verbranden; dit gebouw, een soort van *redoute*, waar nooit vrouwen worden toegelaten, stond afgezonderd van de plaats. Deze daad had hare reden.

daar ik met „*Bondjol*" tevens *al wat er van afhing*, *bedoelde* [1]), zoo kan dit toch nooit uit *snoeverij* voortvloeijen. Men snoeft niet, zooveel ik weet, op zijne verliezen, maar wel om te zoeken die te verbloemen. — En dat men nu ook weder opkomt tegen Inleiding, bl. LXXIV, doet haast gelooven, dat men niet wenscht te begrijpen. Die snoeverij dan lag in den *Militairen Spectator* met zijne „heerlijke vruchten voor den staat."

Bl. 209. „Een der eerste vereischten..... bestond in het leveren van transportmiddelen."

Als een Engelsch leger zich in Indië beweegt, (en met wat veldtros!) wordt door aannemers, die het leger volgen, in alles wat het transport aangaat, voorzien. Daaraan worden groote sommen ten koste gelegd, en veel zorgen besteed. Even zoo voor de levensbehoeften. Kan men niet op zulk eenen grooten voet oorlogen, men vermijde het dan zooveel mogelijk, in plaats van het tegendeel te doen. Men had den slechten indruk van dat volk persen, door den eersten den besten korporaal of soldaat, moeten bemerken, de bewegingen moeten beperken en niet uitroepen: „Wij willen den oorlog met de beenen voeren." (ELOUT, correspondentie). Ongelukkige parodie!

Bl. 310. „Een andere grief der bevolking."

En nu die andere grief, „de belasting op de bazars." Deze bestond slechts in de Padangsche bovenlanden. Zij verving de door de inlanders beloofde belasting „landelijk stelsel," die voor alsnog onuitvoerbaar was. Neen, die belasting op de bazars, de eenige die bestond, en die zekerlijk voor verbetering vatbaar was, heeft op zich zelve geen aanleiding tot opstand kunnen geven; van 1827—1830 heeft zij dien niet verwekt. Maar wat de belasting zelve niet deed, deed welligt de wijze van heffing. De majoor DE QUAY (en wij hebben dit uit goede bron) liet de bazar-gelden, zelfs op de uitsluitende vrouwen-bazars, ligten door zijne djajang-sekars, die geheel willekeurig te werk gingen en het bedrag op hunne wijze bij den majoor stortten, of, daar hij dikwijls afwezig was, bij zijnen bediende. Die tolheffing op militaire wijze had iets stootends in zich, dat de bevolking verbitterde.

Bl. 314. „Uit het bovenstaande zien wij dus, dat het aan geene aanleidingen en oorzaken voor den opstand ontbroken heeft."

Zonder twijfel heeft daartoe vooral medegewerkt de algemeene hervorming ten onzen behoeve, die in het oog der inlandsche hoofden de kapitale zwarigheid bevatte, dat zij hun gezag zagen verminderen, zoo niet vernietigen. En het is om dat gezag te herwinnnen, dat zij eene zamenzwering hebben gesmeed. Wij hebben verwonderlijk medegewerkt om die te doen uitbarsten. En zien wij nu terug op de *primitive* hulp, door de Maleische hoofden afgesmeekt, zoo geschiedde dat veeleer opdat zij hun verloren gezag op de Padries zouden heroveren, dan wel in het belang der bevolking. In de vijftig Kota's o. a. leefde men zeer gerust als Padrie, omdat er geen

---

[1]) Volgens mij: 3 officieren, 136 man.
Volgens luit.-kol. LANGE, bl. 309: 3 officieren, 105 + 34 = 139 man. Men oordeele!

tegenstand tegen hen was. Wij hebben ons al dadelijk van de Padries een schrikbeeld gevormd, en hen en de Maleijers later tot onze bitterste vijanden gemaakt. Het ging zoo als het altijd gegaan is en nog lang gaan zal, daar, waar men zal beproeven nieuwe voorwaarden op te dringen. Zij waren immers vol mistrouwen en dachten zich in gevaar?

Bl. 321. „Had de luit.-kol. ELOUT aan den ALI-BASSA..... het vooruitzigt geopend", enz.

Het was eene groote onvoorzigtigheid om ALI-BASSA een gezag op Sumatra te beloven, voor en aleer men er hem had beproefd. Het was een Javaan over Maleijers! De kust is wel in vorige eeuwen, tot Indrapoera toe, onder het gezag der Atjinezen geplooid geweest, maar dat gezag ging niet landwaarts in; het waren zeehandelaren.

Bl. 323 noot 1. „De generaal DE STUERS zegt, dat de ALI-BASSA", enz.

Ik heb zonder omwegen, Dl. I bl. 185, gezegd, dat ALI-BASSA of SENTOT als gevangene verzonden werd, hoezeer niet in ketenen geklonken. Immers hij werd als hoogst gevaarlijk, en mede aan het hoofd van het groote komplot staande, beschouwd? Waar is het, dat men schroomde er voor uit te komen, dat hij een staatsgevangene was, en men in zulk eene benaauwde positie was, dat men zijne waardigheid niet meer wist te bewaren. „In al die streken had men hem laten begaan (NB.) volgens den stelregel in staatkunde (?): laisser faire; tot dat men eindelijk onder voorwendsel, enz." (ELOUT, bl. 117.)

De heer luit.-kol. LANGE verkeert in dwaling, wanneer hij zegt, dat ik den Gouverneur-Generaal van de onschuld van ALI-BASSA heb overtuigd. Ik ben toch duidelijk op bl. 189? De Gouverneur-Generaal, na de lezing der stukken van Padang, droeg mij slechts den last op om ALI-BASSA te doen huisvesten; ik had hem niet eens gesproken. Het onderzoek liep over de beide Maleische hoofden. De slotsom van de zaak was dat het Gouvernement, door de aankomst van die voorname hoofden, welke in het conflict van onzen veroveringsgeest waren verstrikt, in groote verlegenheid was gebragt.

Bl. 327. „Maar waarin de, met de Maleische taal zoo goed bekende Heer ELOUT onmiddellijk het schrift erkende."

Men kan het Maleisch zeer goed kennen, zonder daarom zich als *expert* te beschouwen. Een voornaam *expert en écritures* heeft te Parijs voor het tribunaal verklaard „dat hun oordeel *niet zeker*, dus nooit onfeilbaar is."

Ik wil bij deze gelegenheid nog eene bijzonderheid aanhalen, die op inlandsche brieven betrekking heeft. In mijnen tijd woonde te Padang een oud Arabier, SCHEIKH AHMED geheeten, handelaar en oeakil (zaakgelastigde) van den Radja van Troemon. Hij kwam mij verscheidene malen brieven van zijnen meester aanbieden, waarop ik hem dan antwoord gaf. Later ben ik te weten gekomen, dat AHMED die brieven zelf opstelde. Hij bezat zelfs het zegel van den Radja, in wiens belang hij handelde, echter daarbij vooral zijn eigen niet vergetende.

De inlanders maken in den omgang met ons veel gebruik van schrijve-

rijen, dewijl zij zien dat wij daaraan veel gewig hechten; maar het aangehaalde voorbeeld kan leeren, hoe noodig het is uiterst omzigtig met inlandsche brieven om te gaan.

Bl. 328 noot 1. „Dit getuigenis wordt door den generaal DE STUERS als eene onwederlegbare waarheid medegedeeld."

Ik heb verhaald zonder alles als „onwederlegbare waarheid" te willen opdringen. Laten er onnaauwkeurigheden in zijn, er blijft genoeg treurigs over.

TJERDIK heeft slechts getuigenis afgelegd in zaken, die hij wist.

Mijn verkeerde datum is uit het rapport ELOUT getrokken, bl. 124. „Den 28sten April gelukte het den majoor zich van TOEWANKOE ALAM meester te maken."

Bl. 330. „En gelijk de meeste menschen zonder achterdocht."

Ik houde mij aan het rapport ELOUT, bl. 124, door mij D. I bl. 186 aangehaald. Het gedrag van ALAM (die zich zeer gemakkelijk had kunnen schuil houden,) bij het zien van een briefje op eene plaats, zoo als die waar hij zich bevond, doet denken aan den schrik dien de regent betoonde, toen men hem van de onthoofding van IMAM sprak (bij mij, bl. 193). Schuldig of niet schuldig, al die daden konden tot niets goeds leiden.

Bl. 331. „Den 1sten Mei keerde de Jang-di-pertoewan of regent te Pagar-roejong terug."

Onze officieren hebben zelden met den regent van Pagar-roejong gesympathiseerd. Die bemoeijenis, welke de *knevelarijen* bij ons opwekten, heeft veel kwaad berokkend.

Kol. ELOUT, bl. 78, zegt, dat de twee regenten van Pagar-roejong en Boea de tienden der buffels op 's Gouvernements naam requireerden. Mij dunkt dat eene algemeene bekendmaking, dikwerf herhaald, waarbij gezegd werd, dat het Gouvernement geene tienden hoegenaamd vorderde, ons volkomen had kunnen doen berusten. Maar men ziet den kol. ELOUT zich veel moeite geven, en altijd met zeer veel circonspectie, om die regenten te doen verstaan, dat hunne vorderingen voor hun eigen belang schadelijk zijn. Hij wilde zelfs eerstgemelden regent een hooger inkomen bezorgen, en kort vóór zijne opvatting werd hem nog een kostbaar servies ten geschenke gegeven. Hoe strookt dit met de handelingen jegens hem? Kol. ELOUT beweert in zijn algemeen verslag, dat het tegengaan van de knevelarij der regenten mede eene der redenen is, waardoor hun wrok tegen ons geprikkeld werd (bl. 81), „wrok, die reeds ten tijde van kol. DE STUERS zou „hebben bestaan, om ons, met behulp der Padries te verdelgen." Hoe dit alles aaneen hangt is mij onbegrijpelijk. Waarom zoude men dan destijds de geschiktste gelegenheid, die zich kon voordoen, hebben laten voorbijgaan? Ik heb mij toenmaals, verscheidene malen, bijna alleen, te midden van inlandsche hoofden en ook bij den regent van Pagar-roejong bevonden, en in algemeene vergaderingen van honderden, terwijl geene bijzondere militaire dispositiën daarbij noodig waren.

Eene andere vraag doet zich hier voor: hoe komt het, dat al de listige hoofden, die zulke gruwelijke voornemens in hun schild voerden, zoo ge-

duldig te huis bleven of opkwamen en zich lieten vatten? Niets zoude hun gemakkelijker zijn geweest, dan zich te verwijderen, en dan, met vereenigde krachten, het oogmerk, dat wij hun leenen, uit te voeren. (Zie bl. 194 van mijn Ie. Deel).

Bl. 335. „Dat hoofd.... betoonde zich stug en wantrouwend."

Is het wonder, dat na al de opligtingen geen hoofd meer gerust was? Die staat kon niet duren! Ook begint men van alle zijden tegen ons op te staan. Onze politiek was *en défaut*. Zie luit.-kol. LANGE, bl. 340, 344, 346, 347, 349, 353 en elders.

Bl. 337. „Huiswaarts keerende, werden zij.... onverwacht door een tiental hoeloebalangs van den radja DI BOEA aangevallen."

Men wringt zich om op de zaken een ongunstig licht te werpen. Ik weet uit goede bron, dat het *lokaal gezag*, zich in de plaats stellende van het *inlandsch*, zelf zich belastte met het opleggen van 's lands boeten *), en wel verre van daarbij te werk te gaan met de toegevendheid, bij de inlanders gebruikelijk, die integendeel verhoogde. De verdeeling was tevens niet overeenkomstig de àdat. De inlanders bespeurden dat *toewan compagnie* het grootste deel voor zich behield. Dit was mede eene dier redenen van misnoegen, die men zoo ijverig zoekt te kennen. De opstand was tegen het plaatselijk gezag, niet tegen het Gouvernement. Wilde men maar (ik heb het reeds gezegd), bij het schrijven der gebeurtenissen, openhartig het *mea culpa* uitspreken, het land zou dan beter gediend worden dan door sluijers. De woorden van luit.-kol. LANGE, bl. 335: „het gevangennemen van den voornaamsten afstammeling van het Menangkabausche rijk moest nog al opzien baren; doch men werd er weinig van gewaar," moeten zeker bij den lezer opzien baren, wanneer men slechts de latere gebeurtenissen wil toetsen aan de verwachting, die men bij de opvatting en verbanning van dat hoofd koesterde.

Bl. 349. „Toewankoe Damassiang, die na drie malen trouw te hebben „gezworen. . . . . ten derde male zijnen eed verbroken had."

Dezen Dammassiang zullen wij, bl. 407, zien onthoofden.

Ongelukkig inlander, wanneer gij in zulke omstandigheden genoodzaakt wordt, den eed van trouw te zweren! Gij wordt van nu af voor al uwe bewegingen aansprakelijk, en hoe u te verdedigen?

Bl. 354 noot 1. „Van deze gebeurtenissen sprekende, zegt de generaal „DE STUERS," enz.

Van de: „een post," waarvan ik bl. 199 spreek, zegt kol. ELOUT, bl. 172: „De sergeant was met zijn detachement tot Mengoppo terug getrokken; 's avonds vond hij geraden, die plaats te verlaten; hij *redde* zich, voorzien van eenen gids, hem door den Toewankoe van Soengipoea geleverd, door de wildernis, naar het strand; er ontbrak de tomonggong met ongeveer 12 man; verscheidene dezer (der aangekomenen) hadden hunne wapens ver-

*) Verg. de aanteekening, boven, op LANGE, bl. 334. Men verwijt den inlander, dat hij knevelt, en wij doen het zelven.

loren. . . . . Te Biero was bijna alles omvergehaald en verbrand, de vlaggestok alleen was onbeschadigd gebleven."

Ik wil gaarne het „*redde zich*", in stede van „gevlugt", door „*teruggetrokken*" vertolken; want ik schreef veeleer, bijzonder als het ondergeschikten aangaat, in eenen medelijdenden geest.

Bl. 356 noot 1. „Hiervan sprekende zegt de Generaal DE STUERS," enz. In den geest van het rapport ELOUT was het voor mij vrij klaar, dat dezen als gijzelaars mogten beschouwd worden. Anders laat zich zulk een blijk van vertrouwen moeijelijk begrijpen. De heer ELOUT zegt „omtrent eene maand;" de heer LANGE „een paar weken."

Bl. 338. „En deze zocht evenmin zich zelven als anderen diets te ma„ken, dat zijn toestand benijdenswaardig was."

In deze woorden verraadt de schrijver eenig humeur. Men had geoogst wat men gezaaid had; beter ware het geweest, dat men zich vroeger minder diets hadde gemaakt. Elk een joeg naar overwinningen, en later zag men niets dan muitelingen en verraders. Men wringt zich, om toch ook in 1828 het „schip zinkende" te vertoonen, ten einde al die bewegingen, die de nood van later voortgebragt heeft, te verklaren. Men vergelijke den nood van vroeger met dien van later, toen het zelfs op één enkelen dag aankwam, zou onze redding worden bevochten (noot 1 op bl. 396 LANGE). En dan die positie, waarin de, zelf op het tooneel verschijnende Opperlandvoogd gebragt werd, zoodat hij genoodzaakt was om, trots zijne magt, onverrigter zake terug te keeren!

Bl. 363. „Ten gevolge van deze overwinning, was het geheele land„schap Rau van vijanden gezuiverd."

Men onthoude wel, dat als van *vijanden* gesproken wordt, men de natuurlijke inwoners bedoelt, die na „deze overwinning" al weer eens „onderworpen *schenen*," zoo als kol. ELOUT zelf zegt.

Bl. 368. „In dien brief werd te kennen gegeven, dat zij . . . . . de wa„penen behoorden uit te leveren," enz.

Men deed waarlijk onuitvoerbare vorderingen.

Hoe wil men, dat in zulke ongeregelde drommen zoo veel orde zal heerschen, dat men in staat zou zijn, die wapens bij een te brengen?

Bl. 396 noot 1. „Maar behalve dat hij daardoor zijnen last . . . . . niet „zou hebben opgevolgd."

Ik geloof, dat men hier alweder „het opvolgen van bevelen" te ver drijft. En wat den dringenden nood aangaat, vraag ik, of, indien door een of ander (niet onmogelijk) toeval, de expeditie ware vertraagd geworden, men zou zijn „gezonken," dat is verjaagd, verslagen? Zeker niet. Elk onpartijdig deskundige zegge, of het niet voorzigtiger geweest ware te beginnen, zijne zoo aanmerkelijke magt wel te plaatsen op onze oude grenzen, alle gevechten vermijdende, en alzoo eene stelling aan te nemen, om later met des te meer *kennis van zaken* te kunnen ageren?

Bl. 404. „Na de kampongs . . . . alvorens te hebben doen in de asch „leggen, enz.

Wie waren hier de schuldigen? Meent men de trouw of de verkleefdheid der *inwoners* aan te wakkeren, door hun de buffels af te nemen (hunne ziel) en hunne huizen in de asch te leggen (vrouwen en kinderen te verstrooijen)? Dit was toch het aangenomen stelsel, en men zal u, zonder overweging der verschillende omstandigheden, voorbeelden aanhalen, waar zulks met goed gevolg geschied is, ten einde zich te regtvaardigen. Voor den eenvoudigen inlander zijn het „knevelarijen," die hem vrij wat meer drukken en ergeren, dan die hun door hunne eigene hoofden worden aangedaan, en waarover wij ons zoo zeer ergerden. (Zie o. a. boven, aanmerk. op bl. 331 LANGE.)

Bl. 406 noot 1. „Eene gebeurtenis, welke wel is waar met de mili„taire aangelegenheden niets gemeens heeft."

Mij dunkt, dat deze gebeurtenis, het ter dood brengen van 15 hoofden in eens, in een land, waar alles onder militair bewind stond, wel degelijk iets met „militaire aangelegenheden gemeens heeft." Dit zou misschien het geval niet kunnen zijn, zoo de heer luit.-kol. LANGE zich beperkt had tot de enkele beschrijving der militaire bewegingen en gevechten, zonder ooit een ander punt aan te raken.

Bl. 406 noot 1. „Van deze gebeurtenis sprekende, zegt de Gen. DE „STUERS," enz.

Met de executie zelve, waarvan ik alleen uit het verslag van kol. ELOUT kennis heb, wil ik mij niet inlaten. Ik zeide „ik geloof."

Bl. 412 en 413. „Zoodra de Commissaris-Generaal te Padang was „aangekomen," enz.

Wat hier omtrent den staat van zaken gezegd wordt en het redelijk voorstel om de krijgsoperatiën uit te stellen, zal hetgeen hierboven, op bl. 396 noot 1 LANGE, aangeteekend is, volkomen regtvaardigen. De Gouv.-Gen. had echter haast, zoo als men vóór zijne aankomst ook haast had. Overhaasting is verderfelijk.

Bl. 432 noot 1. „De Generaal DE STUERS zegt," enz.

Zie hier wat de luit.-Kol. ELOUT, bl. 247, zegt: „op de tijdingen van de groote moeijelijkheden, die de Majoor de QUAIJ ondervond, en toen deze verpligt was geweest te retireren, was door den Gouv.-Gen. aan den Kol. Kommand. (ELOUT) bevel gezonden, om ook van zijnen kant den *terugtogt* aan te nemen; nader was hij uitgenoodigd om, zoo mogelijk, met zijne kolonne naar de Danau-distrikten te vertrekken en te trachten van die zijde met de kolonne van Matoea gekombineerd te ageren. De Kolonel voorn. bleef intusschen positie houden bij de Massang, *tot hij zekerheid had, dat de kolonne van majoor* EILERS, die niet verder had mogen gaan dan Loeboe Sikaping, maar tegen de uitdrukkelijke bevelen en uit te ver gedrevene ambitie echter binnen de vallei van Bondjol gerukt was, *vandáár hare retraite had knnnen effectueren op Rau.*" „*Dit doel bereikt, zijnde* begon de kolonel zelf de zijne op Mengoppo, [1]) en oordeelde het

[1]) Dat is *achteruit*, en niet op *zijde*, *regts* naar de *hoofd-kolonne* bij de Danau-districten.

onraadzaam, dat punt en Tikoe bloot en achter den rug latende, naar de streken der Danau (dat is bij de hoofdmagt) zich te begeven."

„In den voormiddag van 1 October kwam Kapt. DE KOCK, adjudant van den Kolonel (ELOUT), bij den G.-G. aan, die aanbragt, dat de kolonne ELOUT in orde hare retraite had gemaakt, doch met de grootste moeijelijkheden gepaard. De houwitzer was, onder de zorg van het hoofd van Sassak, op eene praauw geladen en teregt bezorgd" .... Ziedaar wat de Kol. ELOUT van zichzelven meldt.

Ik laat zijne redenering over het niet trekken *op de hoofdkolonne* dáár. — Den 19den Sept. nam maj. EILERS, die plus minus 20 palen in het gebergte van hem af was, zijnen terugtogt *uit Bondjol* aan, den 22sten begint kol. ELOUT zijne achterwaartsche beweging op Mengoppo en Tikoe. De 16de was de *eerst* bepaalde dag voor den aanval op Bondjol, maar den 19den of 20sten komt de G.-G. eerst te fort de Kock aan. Den 28sten bepaalt de G.-G. voor eenen algemeenen aanval op Matoea; den 3den vertrekt Zijne Exc. naar Padang, zonder eens het hoofdfort van der Capellen te hebben willen zien. Die datums zeggen genoeg over de misrekeningen. Wat nu overste LANGE, in noot 1 bl. 433, zegt over mijne *zonderlinge verklaring*, deze laat zich, met een weinig goeden wil, aldus uitleggen: „*het was luit.-kol.* ELOUT *onmogelijk aan dien last* (om zich langs de Danau-districten met de hoofdkolonne te vereenigen) *te voldoen, en hij was zelfs genoodzaakt, om* (vermoeid en gekweld zoo als hij was) *op Tikoe* (dat is *achterwaarts*, dus gemakkelijker, en niet *op zijde*) *terug te trekken*.

Wat mijne uitdrukking „met achterlating van zijn geschut" aangaat, zoo heb ik alleen van dat gesproken, waarvan de heer ELOUT melding maakt, en dat hij werkelijk in handen van eenen Inlandschen koopman liet.

De heer LANGE heeft wel gedaan in zijn *militair* werk alle détails te vermelden, maar had moeten begrijpen, dat mijn onvolmaakt werk alleen op het oog had, de gebeurtenissen in groote trekken te schetsen. De titel zegt het.

Bl. 436. „Ook had bij de groote moeijelijkheden vernomen, waarmede „de luit.-kol. ELOUT te kampen had."

Hier ziet men alweêr hoe gebrek aan noodige inlichtingen ons op nieuw te kort doet schieten. Zie hier boven het aangeteekende op bl. 396, 412, 413. „De moeijelijkheden, waarmede de luit.-kol. ELOUT te kampen had," waren in den opmarsch niet bedenkelijk: hij is den 22sten reeds te Taratantoengan, regts van de Massang, op een afstand van plus minus 12 palen van Bondjol. Maj. EILERS was er reeds den 19den. De moeijelijkheden kwamen eerst op (zoo als het altijd gaat) bij den terugtogt. Dat is het gevolg van die ongelukkige overhaasting.

„De 'geschikter tijd" had niet door wanhopig vechten moeten vooraf zijn gegaan.

Bl. 437 „En zulks om te voldoen aan de belofte, aan Z. M. den Koning .... gedaan."

Wie begrijpt iets van „die belofte"?

Ald. noot 1. „De Generaal DE STUERS zegt ten onregte."

Mijn datum is genomen uit het rapport ELOUT, die gedwaald kan hebben.

Bl. 445 noot 1. „Hiervan sprekende, zegt de Generaal DE STUERS."

Ik heb te onregt „een paar" stukken gezegd.

Bl. 446. „Zijne Exc. besloot daarom .... tot een geregeld beleg over te gaan," enz.

De militairen „van den echten stempel" mogen bij het lezen, ook van deze passage, oordeelen, of bij al die voorbereidingen en manoeuvres die *geregeldheid* en *vastheid* heerschte, welke in zulke omstandigheden zoo onontbeerlijk zijn. En hoe men zich eindelijk, wegens eene ongelukkige tijding van eenen kommandant, wiens zwakheid men had moeten kennen, haast om..... op te breken!

Aldus werd wel de waardigheid van het hoogste gezag, onder de hagchelijkste kansen,.op het spel gezet.

Bl. 451. „Maar dan is het niet naauwkeurig den luit. RIETVELD daar- „onder te rekenen."

Ik heb den luit. RIETVELD werkelijk, bij vergissing, op eene verkeerde plaats doen sneuvelen. Wat het te gering getal gesneuvelden door mij opgegeven aangaat, gelieve men mij dit in vergoeding te brengen, voor hetgeen luit.-kol. LANGE, op bl. 286 noot 1, te veel schijnt te vinden.

Bl. 452. „Na zijne inzigten verder aan den Generaal RIESZ te hebben „medegedeeld, vertrok de Commissaris-Generaal."

De Commissaris-Generaal, langs de militaire baan op het oorlogsterrein gekomen, keert na 12 dagen tastens en strijdens, onverrigter zake, langs diezelfde baan naar Padang terug. Hij heeft echter voor zijn vertrek, „belangrijke besluiten" genomen.

Het eerste was: „afschaffing der belasting op de bazars." Zij waren een proefmiddel geweest, en zeker een zeer onvolmaakt proefmiddel; maar de afschaffing heeft de bevolking niet verkleefder gemaakt. Dáár was het euvel niet. Men stond immers ook na die afschaffing op!

Het tweede was: „tractementen aan eenige inlandsche hoofden", om hen tot vriend te houden; — maar ook om nieuwe aanspraken op te wekken; en men stond evenwel op!

Het derde: „het bepalen van koelieloonen of het herstellen van een door den oorlog verwaarloosd reglement op dat stuk", en dat in mijnen tijd zeer goed werkte. Ongelet deze hernieuwde bepaling stond men evenwel op!

Bl. 459. „Dat de staat van zaken niet zoo ongunstig was, als de rap- „porten hem hadden doen verwachten."

Alzoo, in weêrwil dier „magtsvertooning", was de rust niet noemenswaardig gestoord geweest, en hoe wil men vooreerst *volkomene* rust, of zelfs eenigzins rust in een land, waar niemand op zijne plaats, maar elk een op voet van oorlog is? Ik zeg „in weêrwil", want ik houde dat patrouilleren geschikt om de onrust aan te wakkeren.

Bl. 464. „Onzes inziens levert deze uitkomst het bewijs, dat het alle- „zins mogelijk was, daar eenen onafgebroken weg voor voertuigen te banen."

Zie nu LANGE en hierboven de aanteekening op bl. 446. Sprak ik over dien weg, het was ten opzigte van de opportuniteit. Men weet wel, dat van dien aard niets onmogelijk is. Het blijft ook waar, dat behalve de betalingen toch corvée vereischt werd. Die weg is niet verkregen zoo als die, welke hier te lande gemaakt worden, waaraan geene hand uitgestoken wordt, zonder betaling.

En nu de *opportuniteit.* Was het toen het oogenblik, om eenen allermoeijelijksten weg aan te leggen, door eene geheel onbekende, bergachtige woestenij, langs den kronkelenden loop van eenen snellen stroom, waarin zich honderden vloeden en beken uit hooge klippen of bergengtens nederstorten, en over welks bruischende wateren overal kunstmatige bruggen moesten gelegd worden, die bij den eersten banjer (daar zoo gewoon) òf wegspoelen òf beschadigd worden?

Ik heb het aloude pad ook meermalen begaan, gevolgd door mijne paarden; het was zoo moeijelijk niet als men zegt, en de Inlanders wisten er zeer goed hunne producten over te brengen. Thans was welligt het oogenblik daar, nu er vrede heerscht, om dien weg, na rijpe studie, aan te vangen.

Bl. 466. „Tot grondslag van het nieuwe stelsel van bestuur werd het volgende aangenomen."

Zou men niet hebben mogen hopen, dat, na al die welgemeende „grondslagen", alles tot rust zou zijn gekomen? Men leze de geschiedenis der latere gebeurtenissen. . . . .

Deel II, bl. 5 noot 1. „Uit dit rapport deelt de Generaal DE STUERS.... het volgende mede:"

Is het niet haarkloven, de door mij, Dl. II, bl. 15, 16, 19. „*opgegeven volzinnen*" niet als getrouwe *analysen* van de aangehaalde rapporten te willen beschouwen. Het was met korte woorden de ware staat van zaken en tevens onze wijze van handelen voorgedragen. Voor 't overige hangt alles van de wijze van zien af, en hoe men denkt dat muiterij, zoo als hier verwekt was, het best gedempt kan worden. Ik trek geene syllabe van mijne „volzinnen" terug; de latere gebeurtenissen regtvaardigen mij te zeer. Men vervolge slechts dit boekdeel: het verhaal van eene aaneenschakeling van allerzijdsche tegenspartelingen en opstanden, die eerst na lange jaren verflaauwen zullen, als de middelen om te oorlogen ingekrompen zullen worden, en ophouden als een bezadigd man zal optreden.

Bl. 33. „Nadat te Padang het berigt was ontvangen, dat de majoor „EILERS...... naar Mandaheling was teruggetrokken."

Hier ter plaatse, waar men het verhaal der in het Noorden plaats gehad hebbende bewegingen eindigt, acht ik het niet ongepast, het slot van een mijner rapporten aangaande den braven majoor EILERS en zijne kolonne mede te deelen.

„..... Het komt mij niet voor, dat de majoor den kop verloren zou hebben; ik denk dat die oordeelvelling vrij hard en ontijdig is. — Ik vind

dat het rapport n°. 89 van dien majoor, die met de zijnen, zoo als ik de eer had in mijnen brief van 24 November 1833 te doen opmerken, in eene zeer moeijelijke positie is gesteld geworden, niet in het geringste de blijken draagt, noch van confusie, noch van het hoofd of het hart verloren te hebben. Houdt hij zich totdat hij ontzet wordt, of vindt hij middel om zich naar het strand terug te trekken, dan zal hij te bewonderen zijn; zoo hij op zijnen post sneuvelt, dan zal hij zijnen pligt gedaan hebben: vóór den uitslag is het edel aan zijne reputatie en zijne eer niet te kort te doen."

Bl. 41. „Het ontbrak toch niet aan de ondervinding, wat daarvan in „Europa gewoonlijk de gevolgen waren."

Het is, geloof ik, geen gelukkige inval, om de Europesche oorlogs-gebruiken bij te brengen, ten einde onze verrigtingen ginds daarop te schoeijen. Men kan die niet eens toepassen op Algiers, zonder belangrijke wijziging. Men heeft dáár zelfs noodig gevonden, overal „*Bureaux arabes*," met de kundigste officieren aan het hoofd, op te rigten. En zijn „de schadelijke gevolgen" waarover men klaagt „niet achterwege gebleven," zoo lag dit aan ons onbezonnen voorthollen en aan de verwarring van het tweeerlei gezag.

Bl. 42 noot 1. „Deze beide oordeelvellingen ..... die trouwens moei- „jelijk met elkander zijn overeen te brengen."

Het is, dunkt mij, zeer wel „overeen te brengen", dat men een zeer braaf officier is, en evenwel niet geschikt, om eene der moeijelijkste en teederste zendingen te vervullen. Het eenige wat die hoofd-officier na de hem toegereikte instruktieve memorie voor oogen had, was de zinsnede door den heer luit.-kol. LANGE, bl. 44, opgegeven „Een schoon veld" enz.

Die zinsnede, waardoor de „*ijver*" zoo verwonderlijk werd aangeprikkeld, heeft veel kwaads berokkend. Het „conquest" was niet het werk van eenige maanden, noch van één mensch.

Bl. 47. „Of dit besluit ..... overeenstemde met de bedoelingen van den „Kommissaris-Generaal, gelooven wij te mogen betwijfelen."

De lijvige instruktie-memorie van den Kommissaris-Generaal was wel geschikt, om iemand, die niet wist te ontwarren, te verleiden, en het besluit van den Gouverneur-Generaal ad interim, dat hier zoo bejammerd wordt, was zeker zeer wijsselijk genomen. Ik weet ook niet, dat het later door den Kommissaris-Generaal is verloochend geworden. De heer luit.-kol. LANGE wil den militairen kommandant niet aan den „leiband" van het civiel bestuur gelegd zien. Maar daar zijn regels; en aan die regels moet men zich onderwerpen, of alle banden zijn verbroken. Een land is al of niet in staat van beleg gesteld; elk een, de civiele en de militaire autoriteit, moet weten hoe zich in elke dier stellingen te gedragen. Dat is regel, — daar buiten is slechts verwarring.

Bl. 50 noot 1. „Van deze gebeurtenis wordt door den Generaal DE „STUERS melding gemaakt," enz.

Het is, schijnt het, als stelregel aangenomen, om in geen onzer menigvuldige „togten" en verrigtingen ooit iets berispelijks te vinden, veel min-

der om ooit eenige verzachtende omstandigheden te erkennen bij de zoo menigvuldige, door onze inmenging in moeijelijke positie gebragte hoofden! De heer luit.-kol. LANGE veronderstelt voor 't overige hier zonder grond, dat ik zou gewild hebben, dat de post Boea, eens in gevaar gebragt, aan zijn lot had moeten overgelaten zijn. De „verschillende wijze van inzien" ligt niet in dit punt.

Bl. 52—54. „Wat de aanvulling der ontbrekende inlandsche soldaten betreft," enz.

Indien men aan het verlangen van onze ongeduldige veroveraars volle gehoor had willen geven, zou men òf alle bataillons beurtsgewijze ter ontbinding naar Sumatra hebben moeten zenden, òf ze aanhoudend hebben moeten desorganiseren, om de verliezen van de Sumatrasche bataillons, in mobiele kolonnen verbrokkeld, aan te vullen. Indien de Kommissaris-Generaal zelf een detachement rekruten onder zijne oogen heeft zien aankomen, had dit niet een wonder moeten schijnen. Voor 't overige was het besluit van 2 Mei dáár, om iedereen op zijn gemak te stellen, en de Kommissaris-Generaal heeft, voor zooveel ik weet, nooit verklaard, dat zijne bedoelingen daardoor verijdeld werden.

Bl. 55. „En wanneer men daarna van onze zijde eindelijk tot eene „vijandelijke onderneming overging, werd zulks eene schending van dit „solemneel gesloten vredesverdrag genoemd."

Het „zoogenaamd solemneel vredes-verdrag" is niet geschonden, omdat onvermijdelijke twisten tusschen dorp en dorp, tusschen geslacht en geslacht, een natuurlijken staat van spanning deden voortduren, waaraan alleen onze langmoedigheid een einde kon maken, maar die, integendeel, aangewakkerd werd van het oogenblik, dat wij onbezonnen partij kozen. Het zou geschonden zijn geworden, indien de Padries, zoo als vroeger, gecombineerde aanvallen, tot zelfs op onze forten, hadden ondernomen. Men moest wel onze grenzen als teruggedrongen, onze gemeenschap als bedreigd doen voorkomen, en daar veel gewigt aan hechten, om zijne handelingen te regtvaardigen. En dan, daar waren geene *grenzen* bepaald; niets zou ongerijmder en onmogelijker geweest zijn, dan op Europesche wijze grenspalen te stellen!

Bl. 57 noot 1. „Onder de redenen van afkeuring," enz.

Wij begrijpen de spitsvindige verklaringen van den heer luit.-kol. LANGE niet, en laten ze geheel voor zijne rekening. Het is juist die wonderbare toegevendheid voor onze eigene handelingen en onze onbezonnen vorderingen ten aanzien der inlanders, die de spanning en de uitbarstingen veroorzaakten.

Bl. 67. „Het militair vooroordeel (?) van ongaarne onder de bevelen „van eenen civielen ambtenaar te dienen."

Van het oogenblik dat men er behagen in schept, de beginselen zoodanig te verwarren, dat men het wil doen voorkomen alsof de militaire kommandant stijf weg „onder de bevelen van eenen civielen ambtenaar moet dienen," is geene redenering mogelijk. Die confusie van denkbeelden be-

stond in volle mate ook bij den heer luit.-kol. BAUER, en vandaar al die verwikkelingen, waarin hij zich zoo goedsmoeds verward heeft.

Bl. 76. „Slechts één voorbeeld is ons medegedeeld van een Europeesch „soldaat, die .... naar de Padries was overgeloopen .... het was een „Franschman."

Die Franschman noemde zich REPON, dezelfde aan wien de twee briefjes geschreven werden, die ik Deel I, bl. 177, opgaf. Hij was geenszins in zijne geestvermogens gekrenkt.

Bl. 79. „Volgens den milit. kommandant was het hoog tijd, dat tot „het offensieve werd overgegaan."

Hoe gretig vond men het „hoog tijd" om de operatiën te beginnen? Dat de resident eindelijk meêgeleept werd, is wel niet te verwonderen. En dan die „vijand," die door onze inactiviteit overmoedig wordt! Het is wel geen wonder, dat de natuurlijke inwoners van het land ook van hunnen kant maatregelen namen tegen eene vreemde magt, die zich niet wist te doen verdragen.

Bl. 145. „Zoo als wij gezien hebben, waren, toen de generaal CLEE- „RENS te Fort de Kock aankwam, onderhandelingen met TOEWANKOE IMAM „aangeknoopt."

De zaken waren zoo verwikkeld, dat eene onderhandeling vóór Bondjol zelf wel geenen goeden uitslag kon hebben. De inwoners, tot wanhoop gebragt, zetten hun leven op het spel, liever dan zich op voorwaarden, die zij weinig vertrouwden, over te geven.

Bl. 162 noot 1. „Maar, behalve dat de onnaauwkeurigheden in de „Memorie van TOEWANKOE IMAM menigvuldig zijn, is zijn verhaal niet „altijd zoo eenvoudig als door sommigen beweerd wordt."

IMAM moge zich in de tijdsbepalingen vergist hebben, maar hij verdient niet die minachting, waarmede hier van hem gesproken wordt. De moedige verdediging zijner vrouwen is zeer natuurlijk.

Bl. 166 noot 1. „Volgens den generaal DE STUERS vertoonden de Pa- „dries zich eensklaps, *in de grootste stilte.*" (Vgl. bl. 170, noot 1).

Het geschreeuw kan en zal op de stilte gevolgd zijn. Het spreekt wel van zelf, dat die stilte niet lang kon duren.

Bl. 176. „Anders zou ons bestaan op de Westkust van Sumatra op „nieuw zijn bedreigd geworden."

Men is slechts in den aanvang van de operatiën, die tot de verovering van Sumatra moesten leiden, en men beschouwt ons bestaan op dat eiland reeds als bedreigd, bij een der menigvuldige tegenspoeden die men ontmoet!

Bl. 181 noot 1. „Van het vertrek van den gen. COCHIUS ..... spre- „kende, zegt de gen. DE STUERS," enz.

Zeer zekerlijk kon ik zeggen, dat een lid uit den hoogen raad den heer gen. COCHIUS „vergezelde," om het even, of hij dit uit Padang of uit Batavia deed; hij werd hem immers nu als adjunct-commissaris toegevoegd. En wat de middelen aangaat, die zal de generaal zich toch wel verzekerd

hebben. Men zie wat bl. 227 noot 1 over de aankomst van versterkingen gezegd wordt.

Bl. 191. „Ten aanzien van TOEWANKOE NAN TINGGI . . . . . vinden „wij het volgende . . . . . opgeteekend."

NAN TINGGI had zich én door zijne hooge gestalte én door de kracht zijner vuisten weten te doen gelden. Hij behoefde *onzen* steun geenszins, om zich staande te houden. Hij heeft blijken gegeven van eene groote schranderheid te bezitten, door zich zeer goed uit al de verlegenheden te redden, waarin een twintigjarige oorlog hem brengen moest. Hoe menigeen heeft het niet met het leven geboet, die in onze oogen minder schuld moest hebben gehad! Wij hadden, voor het minst gezegd, veel inschikkelijkheid voor hem. Sloeg men maar acht op de geschiedenis der primitive instellingen, die in alle landen dezelfde verschijnselen opleveren, men zou minder moeite ondervinden. Want „Les usages d'un peuple ne se commandent pas; les moeurs n'obéissent point aux lois écrites" etc. (MEIJER, *Inst. Jud.*, Introduction).

Bl. 242. „Men had toen eene soort van grensbepaling gemaakt tusschen „Padriesche en Maleische landen."

Die grenslinie, hier als zoo formidabel beschreven, was van lieverlede ontstaan, om zich van beide zijden tegen kleine aanvallen te beschermen.

Bl. 242 noot 1. „Hoe het kwam, dat wij ons van 1826—30 staande „hielden," enz.

„*Neerl. souvereiniteit*" is in 1846 geschreven, en de vereeniging van Padries en Maleijers, alsmede de zamenzweringen van onze vurigste bondgenooten en vrienden tegen ons, zijn met veel beleid zóó voorgesteld, dat zij onze misstappen schijnen te regtvaardigen, en dat van die „vereeniging van Padries en Maleijers" en al wat leven had, eene voldoende verklaring gegeven schijnt.

Bl. 243. „Ons gezag over dezen . . . . . geraakte bij dezen toestand „van zaken geheel in verval"

Was het zoo, dat ons gezag bij de Maleijers diende opgebeurd te worden, hetgeen ik in der tijd zelf heb erkend door te schrijven, „dat, wanneer de zaken op Java het eens toelieten, eene versterking van troepen nuttig zou zijn, *niet om te oorlogen*, maar om meer klem aan ons gezag te geven," zoo is en blijft het een groote misslag om „de verschijning der „expeditionaire troepen in Junij 1831 te doen dienen, om van onze bezit„houding meer *direct* voordeel te trekken, de Padries uit hunne *sluimering* „op te wekken," en alzoo eenen oorlog te doen ontvlammen, die *zoo* lange jaren geduurd en ons zoo vele millioenen gekost heeft!

Bl. 246 noot 1. „In dat rapport verklaart hij geenszins afkeerig te „zijn van uitbreiding van grondgebied."

Dit schreef ik kort na mijn vertrek, op rapporten van mijnen opvolger. Het mag geene verwondering baren, „dat ik geenszins afkeerig was van „uitbreiding — ontzagwekkend en ook op de Oostkust;" maar het was onder voorwaarde van die kusten te bezetten, niet door het aanhouden van

slechts steriele posten, zoo als op Borneo en elders, maar zoodanig, dat, onder onze bescherming, handel en vertier wierden aangetrokken, en te dien einde die liberale maatregelen genomen wierden, waardoor de scheepvaart aangelokt en de binnenlandsche handel aangewakkerd zou worden, in plaats van de zulke, die juist volmaakt geschikt zijn om iedereen te verwijderen.

Bl. 252 noot 1. „Wij voor ons trekken de opregtheid van deze be-„tuiging niet het minst in twijfel."

Ook wij willen evenmin die opregtheid in twijfel trekken: het slot van dit vertoog, hetwelk ik niet kende, is van de grootste juistheid; maar de daden hebben aan die wijze beginselen niet beantwoord. Hij van den eenen kant, kolonel ELOUT van den anderen, elk bragt het zijne toe om alles in beweging te brengen, en zoo vergat men de goede redeneringen te volgen.

De vraag is nu: Is men genoodzaakt geweest zich in den toestand te laten brengen, die ondervinding en een weinig doorzigt had moeten doen vooruitzien, of heeft men zich daartoe ligtzinnig en onbezonnen doen vervoeren en wegslepen?

Bl. 269. „Als met eene tooverroede werd met den val van Bondjol eene „volkomene omkeering van zaken te weeg gebragt. De trotsche Maleijer „boog ootmoedig het hoofd, en begreep, welligt voor de eerste maal, dat „hij eenen meester had."

En dit werd allezins bevestigd, voegt men er bij.

Zulke uitlatingen hebben misleid. Ze verraden de illusiën, waaraan men zich overgaf. Zou men nu niet verwachten, dat eene bijna volkomene allerzijdsche rust zou geboren worden, die niet meer, althans niet ernstig zou worden gestoord? Men leze echter het werk van den heer luit.-kol. LANGE, om zich van het tegendeel te overtuigen. Het kan ook wel niet missen, of al ons woelen en „patrouilleren, om rust te herstellen of om „den vijand te voorkomen" moest eene menigte „heethoofden, dweepers „en dapperen" tot voortvlugtige vijanden maken, die ons overal kwamen bemoeijelijken.

Bl. 272. „Om hunne slaven .... naar eigen goedvinden te mogen „verkoopen."

De toezegging dat, naardien „wij ons niet met hun inwendig bestuur „zouden inlaten," zij voortaan naar eigen goedvinden slavenhandel zouden mogen drijven, was van eenen zeer neteligen aard: de tegenvoeter van hetgeen kolonel ELOUT bij de eerste inbezitneming van Bondjol verrigtte, toen hij zonder omzien alle slaven en pandelingen op vrije voeten stelde. Was hier geen middenweg te kiezen?

Bl. 288, 289. „Zoo veel sluwheid, list en kwade trouw als TOEWAN-„KOE IMAM bij deze onderhandeling aan den dag legde, zoo veel groot-„moedigheid en gematigdheid betoonde de gen. COCHIUS," enz.

Zonder iets te kort te doen aan des opperbevelhebbers grootmoedigheid, behoeft men toch den moed en de standvastigheid van IMAM niet toe te schrijven aan list en kwade trouw en sluwheid in den slechtsten zin.

En wat is er zoo verkeerd in deze mijne zinsnede: „den 16den Augus„tus bezetteden de Hollanders, Bondjol verlaten ziende, onmiddellijk de „plaats?" terwijl de heer luit.-kol. LANGE, bl. 265, zich aldus uitdrukt: „De kompagnie trok, zonder eenig verlies, eene poort aan de Oostzijde van „Bondjol, die open stond, binnen, en vond de kampong verlaten" [1]). Ik laat onbekommerd de meening van den heer luit.-kol. LANGE, alsof ik het loffelijk gedrag van het leger, in mijne vlugtige schets der gebeurtenissen op Sumatra, zou hebben gezocht te bemantelen, geheel voor zijne rekening. Het denkend gedeelte van dat leger weet wel beter, en zal zich door eenige halve volzinnen, die de heer luit.-kol. LANGE door cursieve letters aan de aandacht der lezers aanbeveelt, niet laten misleiden.

Bl. 297. „De gen. COCHIUS betoogde daarbij de noodzakelijkheid, om „aldaar het civiel- en militair-gezag in handen van één persoon..... te „vereenigen."

Het al of niet vereenigen der beide autoriteiten in ééne hand moest geen aanleiding geven tot zulke vreemde redeneringen, als hier voorkomen. Vindt men iemand van karakter en doorzigt, bij wien bekwaamheden in zaken van bestuur en administratie gepaard gaan met militaire hoedanigheden, zoo is de zaak eenvoudig, en anders niet; want de braafste soldaat, die deze hoedanigheden mist, hoe voortreffelijk hij ook zijn zal om militairement te handelen, zal niet geschikt zijn om te besturen. Hij zal niet eens het algemeen bestuur, dat ver af is, weten in te lichten, noch zich behoorlijk door hetzelve kunnen laten leiden. De zaken moeten dus wel mank gaan.

Het „zoo veel hoofden zoo veel zinnen" is hier kwalijk aangevoerd. Men doodt geen beginselen met spreekwoorden. Geef de teugels in eene „ijzeren hand," die niet weet te geven en te nemen, en uw weêrspannig ros steigert.

Het op bl. 298 gezegde over het verdeelen van het gezag tusschen twee personen, verwart de zaak. Er is voorwaar niets verderfelijker dan verdeeling, wanneer er confusie is! De confusie voor te komen hangt van het Gouvernement af; het heeft daartoe stipt de hand te houden aan de verordeningen op het stuk. De civiele autoriteit bestuurt. Van het oogenblik dat het land geheel of gedeeltelijk op voet van oorlog of in staat van beleg verklaard wordt, treedt de militaire autoriteit op en handelt vrij, tot dat de civiele magt verklaart voldaan te zijn.

Ik heb reeds hierboven gezegd, hoe in Algiers, waar men aanhoudend op voet van oorlog staat, „Bureaux arabes" ingesteld zijn. In de Engelsche bezittingen zijn overal de autoriteiten gesplitst, met nog eenen raad (*council*) daarnevens, en men deinst bij ons niet terug om al het gezag aan zelfs den eersten den besten soldaat in handen te geven, die vaak even zoo min geschikt is om te besturen, als de eerste de beste ambtenaar geschikt zou zijn om eene militaire operatie te leiden.

[1]) Immers de vrouwen waren reeds te voren weggezonden, een blijk van ontruiming dat ontegensprekelijk is.

De Commissaris-Generaal is, geloof ik, misleid geweest. Hij wilde Sumatra op eene *expeditive* wijze onderwerpen, en hij verdeelt het gezag! De Gouverneur-Generaal ad interim zag de zaken met een kalmer blik aan. Hij verzachtte het plan van den Commissaris-Generaal en beschouwde dat als slechts langzamerhand, bij gedeelten, uitvoerbaar. Hij wilde niet het geheele gewest op vollen oorlogsvoet gebragt zien. De civiele autoriteit moest vooraf onderhandelen, en telkens, wanneer op zeker punt met geweld moest geageerd worden, de militaire magt inroepen, die dan natuurlijk volle vrijheid had die missie uit te voeren.

Bl. 301. „Tot nabij Padang strekten zich echter de grenzen uit van de XIII Kota's."

Met een waardiger inrigting der hoofdplaats, had men den moedwil der XIII Kota's niet behoeven te vreezen. Al het overige hier opgesomde, om het „inpakken," zoo als men het ginds noemde, te regtvaardigen, is overdrijving. Neem het landschap zoo het noodig is en zwijg. Op bl. 317 zal men zien, dat men zich in de XIII Kota's bedrogen had, en men nu verscheidene kompagniën moest bezigen, om een landje te bezetten, dat toch, wat men er ook van zeggen moge, onzen handel verlevendigde.

Er moeten wel redenen bestaan hebben, waarom dat landschap, zoo naauw aan ons verbonden, zich aan de „werking van het Gouvernement zocht te onttrekken." Oorzaak van zulke redenen te zijn, en dan die redenen tot grond te doen dienen, waarop men toeslaat, is ten minste niet billijk.

Bl. 303. „Aan terugtrekken is niet te denken, en het eenigste voor„uitzigt om vergoeding te erlangen," enz.

Uit de hier aangehaalde zinsnede van den kol. MICHIELS ziet men, hoe men zelf erkende vervoerd te zijn geweest. Het was nu, na den „gelukkigen afloop der krisis," steeds meer en nog meer uitbreiding, om „vergoeding te erlangen; de fortuin was bijzonder gunstig." Men zal echter zien, hoe dikwerf nog „ons bestaan" (ik zal nooit zeggen „ons geheel bestaan", gelijk men zoo dikwerf uitriep) op het spel gezet werd.

Bl. 306. „Ankolah, Sipirok en andere Battalanden."

Waarom drongen wij in de Battalanden? om ze te „bevrijden" of om ons uit te breiden. Hierop is veel te zeggen.

Bl. 307. „Ten gevolge van verontrustende geruchten," enz.

Zie boven, de aanmerking op bl. 269 (de woorden: „als met eene tooverroede"). En nu reeds ducht men een aanval op de hoofdplaats zelve! Ik geloof er wel niet aan; want wat ziet men al niet om redenen te vinden? Maar gesteld het gevaar bestond, wat blijft er dan waar van de bewering, dat de trotsche Maleijer ootmoedig het hoofd boog? (bl. 269). Of moet dit daaruit blijken, dat hij ons nu te Padang zelf komt aanvallen? Hoe is dit te rijmen?

Bl. 334. „Onder welke laatsten, volgens den generaal, 20 officieren waren."

Men kan gemakkelijk begrijpen dat voor „20 officieren" „*twee officieren*" moet gelezen worden, waarmede dus alle redeneringen vervallen.

Ik heb *niet* gezegd, dat Daloe „*volstrekt* niet verdedigd werd," maar ik

heb aan die verdediging, geloof ik, de ware beteekenis gegeven, zonder opsmukking, zooals het behoort.

Bl. 336. „Alvorens te vermelden hetgeen gedurende het jaar 1838 in „andere gedeelten van ons gebied ter Westkust van Sumatra voorviel," enz.

Onze pogingen om de Oostkust te bezetten zijn ellendig geweest. Zonder behulp der marine, en met de weinige zucht die bij onze handelsscheepvaart bestond of kon bestaan, om de kusten der buitenbezittingen te exploiteren, kon niets ernstigs verrigt worden.

Bl. 343. „Deze verwachting ..... werd in 1838 vervuld."

De bewering, „dat *eene menigte niet ten ondergebragte volkeren* zich gewillig aan ons gezag hebben onderworpen!" mag wel als eene proeve van erge grootspraak worden aangehaald.

Bl. 353. „Dat het noordelijk gedeelte van de residentie .... in onze „handen eene nuttelooze bezitting was geworden."

Wanneer bezittingen in onze handen, „nuttelooze bezittingen" blijven, zoo ligt dit aan onze wijze van doen; en door meerdere uitbreiding, zonder die wijze van doen te veranderen, zal men den staat van zaken niet verbeteren.

Bl. 359. „Toen de hoofden van Baroes berigt hadden ontvangen," enz.

In mijne memorie omtrent de inlandsche grooten (1828) was de toestand van Baroes duidelijk beschreven. Dat inroepen onzer bescherming, dat altijd steunen op oude kontrakten door eene der beide partijen (Hilier, Oedik), waarin het, tusschen ons en het vrije peperrijke Atjinesche gebied ingesloten landje verdeeld was, waren juist geene redenen, die ons tot inmenging moesten genoopt hebben. Inmenging op zulke gronden kon ons slechts moeite op den hals halen, omdat men er meer verbittering dan waar ontzag door inboezemen zou.

Wilde men dat punt bezitten, vond men er eene handelsplaats te vestigen, oude kontrakten konden het regt daartoe geven. Eene krachtige en wel geregelde bezitneming ware dan noodig geweest, gevolgd door snelle resultaten. Immers behoorde onze handel, zoodra hij onderrigt was, dat onze vlag op eenig punt was geheschen, zulk een nieuw punt spoedig te komen opzoeken. Doch niets van dat alles had plaats. Te midden van allerlei gehaspel was niemand tevreden en was er geen rust; onze *welkomst* werd vergiftigd door onze vorderingen van werkvolk en bouwstoffen. Gevolgelijk tegenkanting, schuldigen, muitelingen, verraad, euveldaden, en een langdurige en kostbare oorlog!

En hebben wij heden op Baroes en Singkel eenige Nederlandsche handelshuizen gevestigd? Ik weet het niet.

Bl. 390 noot 1. „Wij hebben het reeds gezegd, overal ook in het be„schaafde Europa heeft de oorlog dezelfde droevige gevolgen."

Ter gelegenheid van de vergezochte vergelijking in deze noot voorkomende, verwijs ik naar bl. 218 van mijn 1ste Deel „Vestiging en uitbreiding."

Bl. 394. „De uitbreiding van de koffij-kultuur behoorde in geenen deele „tot die oorzaken."

Alle redeneringen over den opstand van Batipo zullen onze vermetelheid en onvoorzigtigheid niet wegcijferen.

De „werkelijke oorzaken," door den heer luit.-kol. LANGE opgegeven, kunnen mede gewerkt hebben, om de zaken te verwarren; maar al die combinatiën, die hier worden voorgesteld, die driedubbele moord aan DATOE PAMOENTJAKH (bl. 402—3) toegeschreven, die „valsche schaamte," of die „bedwelming door opium," bij iemand dien men wat later (bl. 405) een „gezond hoofd" toekent, erlangen bij mij zoo maar geen blind geloof.

Neen, neen! Wat was het doel van ons streven, weinigen als wij waren onder honderd duizenden? Om van die honderd duizenden vergoeding te erlangen voor zoo groote opofferingen, voor zoo vele vervreemde millioenen — vergoeding, zoo herhaaldelijk der regering beloofd, maar altijd in het verschiet gelaten! Het is nu dat zoeken, dat streven te midden der verwarring, dat ons gestadigaan tot nog grootere opoffering heeft geleid; tot dat men eindelijk, nu eerst, eene redelijke stemming heeft weten aan te nemen.

Bl. 407, noot 1. „Hiervan sprekende zegt de generaal DE STUERS," enz.

Het spijt mij, dat de beknoptheid van mijn verhaal (Dl. II, bl. 155), velen, die *niet met de kaart bekend zijn*, heeft doen denken, dat de resident als een vermomd *vlugteling* werd voorgesteld, [1]) terwijl integendeel de bedoeling was, dat hij, zich trots alle hinderpalen naar fort de Kock begevende, zich juist in het gevaar wierp, om te redden, waarin hij dan ook zoo wel geslaagd is.

Bl. 413. „Welk een geluk!" . . . .

Men kan even zoo goed uitroepen: aan wat gevaren stelt men zich bloot, wanneer al het gezag in ééne hand vereenigd is! De Gouverneur-Generaal zelf is wel omringd van eenen raad, en hier?

„ . . . . . In het algemeen, men is hier weinig onderrigt omtrent de „gevaren die ons omringen en waaraan wij nog laatst ontsnapt zijn, om- „dat weinigen den waren staat van zaken wèl inzien; *maar, daar ik den „schijn niet wil aannemen van beter te weten of te bedillen, wacht ik mij wel „er van te spreken.*"

(Extract uit een brief, bij een andere gelegenheid geschreven.)

Bl. 414. „Op dienzelfden dag was . . . . Padang-riboe-riboe even „onverwacht aangevallen," enz.

Kan men zich grootere omverwerping verbeelden? De kommandant van het hoofdfort van der Capellen zelf, *daartoe overgehaald door de civiele autoriteit*, verlaat met de bezetting zijn post . . . . Overal is alles in verwarring; maar, hoe braaf ieder ook persoonlijk zij, men ziet het, de zamenhang wordt gemakkelijk verbroken, dáár waar men zich aan geene regels onderwerpen wil.

Bl. 421. „Terwijl ons politiek bestaan ter Westkust van Sumatra door „deze uitkomst een moreel overwigt verkreeg," enz.

---

[1]) Niet zoozeer door onbekendheid met de kaart, maar door onachtzaamheid en overhaasting, ben ik in denzelfden misslag vervallen. Ik heb mij daaromtrent reeds verontschuldigd in Jaarg. 1851, Dl. I, bl. 182 en 183, van dit Tijdschrift. P. J. VETH.

Men ziet hier, hoe men zich weder met een nieuw „moreel overwigt" geluk wenscht, en toch, wat later zal dat weder schipbreuk lijden, wanneer wij te Padang zelf in gevaar zullen geraken.

Ik juich de betoonde gematigdheid toe; maar hoe menigeen was er niet minder schuldig, die zonder genade ter dood werd gebragt?

Bl. 426. „Gelijktijdig zag hij een zwerm Maleijers onder woest ge„schreeuw het kampement binnen dringen."

Inrigtingen zoo als die, welke hier met den naam van „kampement" wordt bestempeld, geven een denkbeeld van de wanorde, waarin men leefde. Goegoe-malintang is te vergelijken met een wrak, zonder zeil, roer of proviand, aan volle zee en storm blootgesteld, en waarvan dan ook de uitgeputte ékwipagie slechts gedeeltelijk, en nog met levensgevaar, aan het zinken ontkomt. Waagt men zulk een schip wel aan de baren?

Bl. 432 „Ofschoon de opstand van Batjipo in weinige dagen gedempt was, „werd hij in de bovenlanden gevolgd door eene gisting onder de bevolking."

Zo even (bl. 427) lazen wij van ons „moreel overwigt", en nu weder ontdekt men „gisting onder de bevolking!" Kan men zich een ellendiger bestuur voorstellen?

Men doet in noot 1 opmerken, dat ik „van de heldhafte verdediging van Goegoe-malintang geen gewag gemaakt heb," maar ik kende ze niet en heb nooit beweerd, dat ik alle voorvallen heb willen of kunnen vermelden; ik heb zelfs gezegd (Dl. II, bl. 211)," dat ik met de meeste spaarzaamheid ben te werk gegaan."

Wanneer ik gezegd heb, „dat men altijd overwinnen zal, wanneer er magt bij de hand is," zoo bragt ik eene hulde toe aan onze brave krijgslieden, op wier moed en zelfopoffering men nooit te vergeefs rekent: maar tevens weet ook ieder, wat groote pligten van voorzorg er rusten op een bevelhebber, met zoo uitgebreide magt bekleed, en die zulke soldaten te zijner beschikking heeft.

Bl. 434. „Deze woorden vonden ingang — geruggesteund door een „vertoon van krijgsmagt."

Een bewijs, hoe de onderdrukking gebezigd moest worden; en om dat alles te verbloemen, komt men op met een brok uit een mijner rapporten van 1827. Wie weet niet wat met een volzin, uit een geschrift geligt, verrigt kan worden? Maar nevens die uiting van mijn luim jegens de menigvuldige hoofden, zal men ook onafgebroken in het algemeen groot geduld aanbevolen vinden en het streven naar bevestiging niet naar uitbreiding.

Bl. 437. „Dit waren, behalve degenen die in de onvermijdelijke gevechten het leven lieten, al de slagtoffers," enz.

Het zijn ook zij die in de gevechten of op andere wijze, zoo als te Goegoe-malintang hun leven lieten, welke ik *slagtoffers* noemde; of telt men die niet?

Bl. 439. „De instructiën werden verminkt, of, zooals men het noemde, „gewijzigd en getemperd."

Wij laten ook weder hier het oordeel, dat de heer luit.-kol. L. over het

„wijzigen der instructiën" velt, voor zijne rekening. Het punt der „onophoudelijke klagten, die ingekomen waren," doet terug zien op blz. 434 en 436, waar men „meer bezadigde en gematigde gevoelens aan de Europesche ambtenaren aanbeveelt." Wat doet dit nu veronderstellen?

Blz. 440. „En wat aanbetreft..... en men zich nooit of nergens „tegen onze voogdij zou verzetten? Levert een enkele opstand enz?"

Is het niet wat al te grof, na al wat wij, zelfs maar in de voorgaande bladen, gelezen hebben, en dat eene aaneenschakeling van tegenspartelingen en opstanden behelst, nu met zulke redeneringen voor den dag te komen? De schrijver schijnt niet te weten, dat om uitgaven te keeren, men het budget beperkt, en om oorlog te beletten, de militaire magt (blz. 141).

Blz. 445. „En mogten de vertoogen van den Gen. DE STUERS...., „mede tot dien maatregel hebben aanleiding gegeven."

Die maatregel had de binnenlandsche uitbreiding op het oog, en zoo daardoor de Ooster-stranden gedeeltelijk hebben moeten ontruimd worden, zoo was dit wegens de précaire stelling onzer daar geplaatste postjes. Wat beteekende dat deboucheren op het Ooster-strand, dat kijken aan het venster zonder meer, en wat weegt die hier geuite „bekommering voor den handel, dien men voor den vreemde openlaat," alsof de handel ten minste niet even zoo goed ook open voor ons was?

Blz. 452 noot 1. „De Generaal DE STUERS geeft van die oorzaak een „geheel andere beschrijving."

Indien ik, tot mijn leedwezen, in eenige bijzonderheden, uit goede bronnen geput, ook omtrent het voorval in 1844 te Padang heb moeten treden, het behoorde tot mijn plan, om door het wijzen op het verledene een wegwijzer voor de toekomst te plaatsen.

Velen zullen het recrimineren onnoodig, zoo niet schadelijk, vinden, en zich vergenoegen met in het voltrokkene te berusten. Goed, zoo de volle teugel aan verovering en uitbreiding gegeven wordt; want wat tellen dan, kan men zeggen, eenige menschenlevens, eenige ongelukkigen, min of meer? — Maar niet goed bij een systeem, dat zich, volgens mijn nederig oordeel, beperken moet tot het bezetten der kusten, en binnen 's lands zich slechts voet voor voet, naar mate der omstandigheden en zonder ooit zijne middelen te overspannen, moet uitbreiden, ten einde, gelet de onnoemelijke moeijelijkheden die men ontmoet, en de beweeglijkheid van geest der bevolking, (LANGE II, blz. 435) die tegenspoeden te vermijden, welke ons anders op den duur schadelijk zijn en ons ontzag bij de bevolking vernietigen.

Blz. 463. „De oostelijke en zuidelijke grenzen van het Ned. gebied „ter Westkust van Sumatra worden met vijandelijke invallen bedreigd."

Dit hoofdstuk behandeldt allerzijdsche tegenspartelingen in nieuwe, meer zuidwaarts gelegen distrikten, ons berokkend door verbannen misnoegden, waarvan het getal, naar mate onzer uitbreiding, onvermijdelijk moest toenemen en gevaarlijk worden.

Bl. 489. „Het aanleggen en verbeteren der wegen...... werd nu „bevolen."

Hier ziet men weder, dat wij, pas den voet in het land hebbende, onze eerste zorg wijden aan het aanleggen van wegen, een werk waaraan bij den eersten schrik de handen worden geslagen, maar dat de bevolking weldra ontstemt. Waren ons hunne wegen of paden, in de eerste jaren, niet voldoende?

Bl. 512 noot 1. „Het is ons geenszins gebleken, dat dit oponthoud veroorzaakt werd door de onmogelijkheid, om die rivier .... over te trekken."

Volgens goede berigten was het wel degelijk de breede, diepe, snelstroomende rivier, op welker oever geen vaartuig te vinden was en waarop te vergeefs een overtogt met sassaks beproefd werd, die de kolonne, op welke de andere rekende, tegenhield. Van den anderen kant was het gewaagd, zulk eene rivier achter zich te laten. Eene bijdrage tot de beoordeeling der „gecombineerde aanvallen."

Bl. 538. „Als stichter van de koloniën van weldadigheid in de provincie Drenthe is de Graaf VAN DEN BOSCH algemeen bekend."

Men leze het rapport der kommissie uit de 2de Kamer omtrent de Drenthsche kolonie; dan zal men het resultaat van de énorme uitgaven kennen.

Bl. 541. „Het is ten gevolge daarvan dat drie steenen blokhuizen gebouwd zijn."

Ik zal mijn oordeel wegens deze uitgebreide wijze van versterken terughouden; maar mij dunkt dat een *fort*, ook wegens de eenvoudigheid aan te bevelen, volkomen aan het doel had beantwoord.

Naschrift.

Deze aanteekeningen van den Generaal DE STUERS zijn mij vóór de uitgave ter inzage voorgelegd. Ik heb niet gemeend, daarbij iets ter mijner eigene verdediging tegen de aanmerkingen, door den heer luit.-kol. LANGE ook op mijnen arbeid over „de geschiedenis van Sumatra" gemaakt, te moeten voegen, met uitzondering van een paar plaatsen, waar de woorden van den Generaal DE STUERS daartoe regtstreeks aanleiding gaven. Ik kan echter in het algemeen mijne verwondering niet ontveinzen, dat de heer LANGE zoo dikwijls op kleine misslagen in mijn verhaal heeft gewezen, waarin ik klaarblijkelijk slechts het werk van den Generaal DE STUERS was gevolgd, en nog minder, dat hij zoo vaak de „Inleiding" onder den naam van den heer DE STUERS aanhaalt, terwijl die, zoo men de uittreksels uit memoriën en rapporten daarin voorkomende uitzondert, geheel van mijne hand is. — Op bl. 71 van deel II zegt de heer LANGE, dat ik (DE STUERS, deel II, bl. 60, noot) eene onjuiste uitlegging der beteekenis van de woorden *borang* en *randjoe* heb gegeven. Dit is toch eigenlijk het geval niet, daar ik wel heb opgemerkt, dat men in de Oost-Indische oorlogen twee soorten van voetangels kent, die ik met een enkel woord heb beschreven, maar aan het einde gezegd heb: „Of het onderscheid der beide benamingen met dit verschil in gedaante overeenkomt, *kan ik niet zeggen.*" Voor 't overige zie ik nu, dat de heer LANGE juist heeft gegist dat *borang* eigenlijk Javaansch is. Het komt als in Krama en Ngoko beide gebruike-

lijk voor in het Jav.-Ned. Woordenb. van de HH. BOORDA en GERICKE. — In een ingezonden artikel, geplaatst in de *Indiër* van 29 Mei 1851, schreef ik aangaande den recensent van het werk van den Generaal DE STUERS in den Nieuwen Spectator, dat hij zich, in zekere passage, „der portée van hetgeen hij schreef niet geheel zou zijn bewust geweest." De heer LANGE past deze woorden, Deel II, bl. 284, met aanhaling van mijnen naam, op den generaal DE STUERS toe. 't Zal niet overbodig zijn, dat ik hier, tot voorkoming van misverstand, heb doen opmerken, op wien zij *bij mij* sloegen. — Deel II, bl. 306, tracht de heer LANGE mij te bewijzen, dat het juk der Padries zeer drukkend geweest is voor de Batta's. Dit is juist wat ik t. a. p. zelf beweerd heb; alleen heb ik gezegd, dat de *moorddadigheid* dier oorlogen in sommige berigten zeer overdreven is. Hoe en waar ik zou hebben te kennen gegeven, dat de *slavernij* voor de Batta's geen beklagenswaardig lot was, kan ik niet begrijpen. — Ik zou nog eenige andere bedenkingen kunnen bijbrengen; over het geheel echter erken ik gaarne, dat de heer LANGE zijne aanmerkingen op mijn werk heeft medegedeeld met eene heuschheid en bescheidenheid, waarvoor ik hem te erkentelijker ben, naarmate zij in de polemiek over koloniale aangelegenheden zeldzamer is te achten.

P. J. VETH.

Herinneringen eener reis van Soerabaja naar Malang.

Slotartikel.

'S Anderen daags des namiddags bezocht mij de heer VAN VLOTEN te paard, en noodigde mij uit, om, wanneer mij dit geviel, zijn gast te Batoe te zijn. Reeds den volgenden dag gaf ik, genoegzaam daartoe weder bij krachten zijnde, aan die uitnoodiging gevolg. Aan den ingang van zijn erf, valt het oog onwillekeurig met genoegen op het opschrift daar boven geplaatst, namelijk: „vrijheid, blijheid." Dat is iets, 't welk niet eigenaardig in Indië te huis behoort en daarom juist, met aangename herinneringen, de in Holland zoo geliefkoosde opschriften op tuinen en buitenplaatsen weder te binnen brengt. Een geheel andere uitwerking maakte het opschrift op zeker hoog geplaatst persoon. Een der groote heeren, die de binnenlanden van Java nu en dan inspekteren, bezocht, bij gelegenheid eener reis in de derde afdeeling, ook den molen van den heer VAN VLOTEN. Zijn hooge blik werd door de woorden — „vrijheid, blijheid" — getroffen; onmiddellijk meende hij een somber, onheilspellend gelaat te moeten aannemen; want die woorden schenen hem eene demokratische leus te zijn, zijne geheele afkeuring waardig, en zoo sterk was die afkeuring, dat hij niet kon nalaten zijn gastheer de uitwerking der bij hem opgewekte gevoelens te doen blijken. Is het wel mogelijk verder de meening te drijven van autokratischen zin, welke zelfs eene onschuldige uitboezeming van natuurlijke vrijheidsliefde niet vergeeft.

Na het doorrijden van den ingang met het noodlottige opschrift, was ik op het uitgestrekte glooijende terrein, waarop zich de molen, loodsen en werkplaatsen van den heer VAN VLOTEN bevinden. Bij de woning, die zich, met hare groene jaloezijdeuren als een bevallig paviljoen voordoet, was eene groote pendoppo of koepel, waarvan het dak, als een uitgestrekt verwulf, door steenen zuilen wordt ondersteund. Uit deze koepel had men een prachtig gezigt op den meer dan 10,000 voet hoogen Ardjoeno, welke zich met helder azuur-tint, aan den gezigteinder van wolken, als in een donker veld, met zuivere omtrekken afteekende.

Door den heer VAN VLOTEN zelf rondgeleid, ging ik den molen met toebehoorende inrigtingen in oogenschouw nemen. De molen wordt door een waterrad in beweging gebragt. De bewerking, die aan den molen ten doel strekt, is die van het ontbolsteren der koffijvrucht, om daaruit den boon zuiver voor den dag te brengen, gelijk wij ze in het dagelijksche leven

leeren kennen. De koffijboon is namelijk in een vliesachtig omhulsel of vrucht bevat, even als de pit in de kers, waarmede de vrucht in voorkomen, hoewel grooter en donkerder rood, inderdaad veel overeenkomst heeft. De bewerking van het ontbolsteren of pellen geschiedt door pletten op dergelijke wijze, als de olie uit raapzaad wordt geperst. Tot bevordering van de wrijving is de houten loopgang in den legger met groeven gekarteld. 't Geen de zware loopersteen in den oliemolen is, wordt hier vervangen door eenen houten cylinder. Naar mate de boonen onder de wrijvende werking des cylinders uit hunne vruchten worden geperst, worden zij met deze langs een hellend vlak naar buiten afgevoerd in steenen bakken met water gevuld, in welke de bovendrijvende boonen met houten schoffels worden verzameld, om de verdere behandeling van droogen te ondergaan. Met den molen wordt door hetzelfde waterrad in beweging gebragt eene rij vertikaal geplaatste houten stampers, welke, zich opvolgend en beurtelings op en neder bewegende, dienen, om padi te ontbolsteren, op dezelfde wijze als de inlander zulks uit de hand doet door een stamper op en neder te bewegen in een tomboksblok of houten trogge; doch met het voordeel boven deze oorspronkelijke manier, nog tot de kindschheid der graanbewerking te huis behoorende, van in denzelfden tijd een aanmerkelijk grooter produkt op te leveren.

Digt bij den molen bevinden zich de werkplaatsen van smid en timmerman met de noodige materialen, die door inlanders verwerkt worden, welke zich, onder de leiding van Europesche inzigten, deugdelijke ambachtslieden betoonen. Eene inrigting als van den heer VAN VLOTEN, ver verwijderd van een Europeesch woonoord, met werklieden in onderscheidene ambachten, moet in zich zelf de middelen kunnen vinden tot onderhoud van zijn mechanisch bestaan; het smids aanbeeld en de timmermans werkbank zijn dan ook hierbij in nimmer verpoosde beweging. Als om zooveel mogelijk in alles te voorzien, was hier ook een steenbakkerij, welke de noodige steenen had geleverd tot het bouwen van woning, werkplaatsen, molen, droogbakken voor de koffij enz. Het verdient opmerking, dat hier in alles louter door inlanders wordt voorzien, en er zelfs tusschen het hoofd en zijne werklieden, zoo als anders meestal het geval is, geen mandor (opperste der werklieden) als intermediair agent aanwezig is.

De invallende avond zag mij, na eenen in aangename en onderhoudende betrachting doorgebragten dag, weder aan de houten woning te Sangoriti. Nog vier dagen bleef ik hier de baden gebruiken, wanneer ik mij zoo geheel hersteld gevoelde, dat ik voor goed tot de afreis besloot. Bij het aangename gevoel eener zoo spoedig teruggekeerde gezondheid, deed zich onwillekeurig de overweging bij mij op, hoe rijk de bodem van Java is aan minerale bronnen, zoo warme als koude, waaronder er zijn van uitstekende genezende kracht. Ze worden, wel is waar, in de werken van JUNGHUHN en BLEEKER, als in eene natuurlijke beschrijving van het eiland te huis behoorende, aangegeven, doch zijn overigens als zoo vele genoegzaam onbekende, onbenutte, ja ongeachte getuigen aan te merken van den rijk-

dom onzer Indische bezittingen in de meest verschillende voortbrengselen van een milde natuur. Het was toch eerst te Soerabaja, dat ik toevallig van het aanwezen hoorde van warme bronnen te Sangoriti, terwijl ik eerst te Malang meer juiste en bepaalde berigten omtrent die bronnen kon inwinnen.

Ik verliet Sangoriti om nog een paar dagen bij den wedono te Batoe door te brengen en aan het nader leeren kennen dezer plaats te wijden. Batoe is eene der belangrijke stapelplaatsen voor de koffij en heeft als zoodanig een groot pakhuis, waarin de gepensioneerde kapitein LEROUX, een oude kennis van mij, destijds pakhuismeester was. Schoone, wel onderhouden koffijtuinen getuigen alom in den omtrek van de levendige kultuur van eene onzer tegenwoordig meest opbrengende koloniale produkten. Behalven den heer LEROUX en den heer VAN VLOTEN, is een kontroleur, onder den assistent-resident te Malang behoorende, de eenige Europesche ingezeten van de plaats. De fraaije, ruime pasanggrahan is digt bij de woning van den wedono gelegen.

Een laatste afscheidsbezoek aan den heer VAN VLOTEN brengende en den wedono, die op edele wijze zich omtrent mij van de pligten der gastvrijheid had gekweten, een hartelijk vaarwel zeggende, reisde ik eindelijk van Batoe af, over Malang, Lawang en Prottong naar Kaloeroan bij Pasoeroean, alwaar ik, gevolg gevende aan eene reeds te Kasriet ontvangen uitnoodiging van den kontroleur WATERLOO, mij als zijn gast ging aanmelden, om eenige dagen later met hem, in een gezelschap van eenige daartoe genoodigde heeren, een uitstapje naar het Tengersch gebergte en den vuurspuwenden berg Bromo te maken, 't welk nog steeds tot de levendigste en belangrijkste herinneringen behoort van een veeljarig verblijf in Indië.

'S GRAVENHAGE,
10 Junij.

P. DE CHATELEUX,
Gepens. kapit. der Ned. Ind. artillerie.

Naschrift van de Redaktie.

't Geen de geachte schrijver hierboven heeft gezegd van de onbekendheid en het zeldzame gebruik, dat gemaakt wordt van de weldadige minerale bronnen op Java, is eene waarheid, die ook ons dikwijls getroffen heeft, en waarvan wij nog dezer dagen een droevig bewijs hebben gezien. 't Zij ons vergund daarvan een voorbeeld te verhalen, in de hoop, dat weldra zij, die invloed hebben op hetgeen in Indië gebeurt, zich deze gewigtige aangelegenheid mogen aantrekken in het belang der bevolking.

In het laatste nommer van dit Tijdschrift, dat door ons in Indië werd uitgegeven (Xde jaargang 1848, blz. 395), schreven wij het volgende.

„Sedert eenigen tijd hebben de minerale wateren van Tjibeok, in het distrikt Tjimanok, regentschap Pandeglang, residentie Bantam, onder de bevolking eenen grooten naam verkregen wegens hunne genezende kracht. Op ongeveer 11 palen afstands van de hoofdplaats Pandeglang ligt eene kleine vallei, ter grootte van een kwart paal in 't vierkant,

en van alle kanten door heuvels ingesloten. Zij bevat vele groote rolsteenen en eenige kleine sawah's, terwijl de omliggende heuvels met geboomte, glaga en alang-alang zijn bedekt. De Lantjor, eene rivier gevuld met trachiet- en rolsteenen, stroomt midden door haar heen. Aan haren oever vindt men drie warme bronnen, elk van nagenoeg acht voet in het vierkant, en die reeds op eenigen afstand den reuk van zwavelwaterstofgaz verspreiden. De bronnen zelve liggen geheel op eene steenbedding. Het water borrelt op verscheiden plaatsen uit den met scherp zand opgevulden grond, vormt blaasjes, die onmiddellijk verdwijnen, en bedekt zich met een wit vliesje. Overigens is het geheel helder van kleur, heeft eenen scherpen, ligt zoutachtigen, niet onaangenamen smaak, laat geen nasmaak achter, en bezit steeds en overal eene temperatuur van 110° Fahr. De bodem der bronnen heeft een donker aanzien, terwijl de steenen met een naar potlood gelijkend afzetsel belegd zijn. Het water vloeit in ruime hoeveelheid in de digt daaronder stroomende Lantjor af, in dezen loop een zwart bezinksel achter zich latende. Beneden de bronnen blijft aan de steenen eene witte, langdradige zelfstandigheid kleven, welke slijmig op het gevoel is en zich niet in water oplost.

„In het begin dezer eeuw, toen de bergstreken van Bantam nog zoo dikwijls door opstanden en inwendige beroerten geteisterd werden, was er een hoofdmuiteling, die het den sulthan dikwijls moeijelijk genoeg maakte. Hij was en is nog bekend onder eenen naam, ontleend aan de ziekte, die hem jaren lang teisterde, onder den naam van „pangerang Borrok". Door zich te Tjibeok te baden, kreeg hij zijne gezondheid terug, en sedert dien tijd kwamen de inlanders hier, om zich op dezelfde wijze van dezelfde kwaal te genezen; zoo zelfs, dat in het gebergte deze bronnen niet meer Tjibeok ('tgeen „stinkend water" beteekent), maar Tjikwasa (dat is: „krachtig, heilzaam water") genaamd worden.

„Eene dergelijke omstandigheid heeft aanleiding gegeven, dat nu sedert eenige weken deze minerale wateren eenen nieuwen roem hebben verkregen, en thans van honderd palen in den omtrek lijders aan vele soorten van ziekten derwaarts gaan. De tegenwoordige regent van Serang, radhen adipati MANDOERA RADIA DAIJA NEGARA, een man van ruim 60 jaren, leed reeds lang aan verlamming en zwakte. Een veertiendaagsch gebruik der baden van Tjibeok heeft hem geheel hersteld.

„Thans trekken de kranken van alle oorden naar die weldadige bronnen. Op den 10 Junij 1848, toen ik ze bezocht, waren er 57 lijders, waaronder de toemenggong SATJA DI NATA, een grijsaard van bijna 80 jaren, die in een hoogen graad aan het asthma en oogziekte leed. Daarbij was hij een hevige amfioenschuiver. Tien dagen had hij de baden gebruikt en het water gedronken, en nu waren zijne oogen hersteld, was het asthma bijna verdwenen, en, 'tgeen vooral opmerkelijk is, in al dien tijd had hij geen de minste lust gehad, om opium te schuiven, waaraan hij sedert eene halve eeuw verslaafd was geweest. Van dit laatste was hij nu in korten tijd het tweede voorbeeld, en de grijsaard gevoelde zich regt gelukkig, ook

van deze ziekte genezen te zijn, en voedde hoop ook voor de toekomst ze te boven te wezen.

„De inrigtingen te Tjibeok zijn tot op dit oogenblik allerellendigst, of liever, ze zijn er in 't geheel niet. Het vijftigtal lijders lag in van boombladeren opgeslagen hutjes, en was van alle verpleging verstoken; de toemenggong woonde in een gebouw van bamboe, dat iets beter was; en bovendien stond er nog eene soort van pasanggrahan, waar, onder anderen, de assistent-resident van Pandeglang, nu onlangs, in vier dagen tijds, zijne gezondheid had teruggekregen. De ongelukkige lijders hielpen elkander zoo wat, of werden door enkelen van hunne familie bijgestaan. Voornamelijk 's nachts maakten ze gebruik van de baden, en, ofschoon de genezende kracht zich ook bij hen op eene treffende wijze openbaarde, werd echter de volkomen herstelling niet weinig tegengewerkt, door gebrek aan geneeskundige behandeling, aan kleeding, deksel en voedsel, en door hunne armzalige verblijven en onreinheid.

„Tot onze innige blijdschap kunnen wij berigten, dat de resident, de Europesche inwoners en de inlandsche hoofden van Bantam zich de zaak der lijdende menschheid hebben aangetrokken. Toen wij Tjibeok bezochten, was men reeds bezig een ruim en luchtig gebouw van bamboe op te trekken, dat zestig kranken kan bevatten. De resident heeft eene inteekeninglijst geopend, waarop ieder voor eene gift of jaarlijksche bijdrage kan inschrijven. De regent van Serang heeft zich onmiddellijk, uit eigen beweging, en gedreven door de blijdschap en dankbaarheid voor zijne herstelling, voor *f* 300 's jaars verbonden. Er is geen twijfel aan, of op die wijze zullen voldoende middelen bij elkander worden gebragt, om aan de lijders, die hier hunne gezondheid terug zoeken, goede verpleging te verschaffen.

„De officier van gezondheid REINEKE te Serang heeft Tjibeok voor eenige dagen bezocht, en was zelf verbaasd over hetgeen hij hier zag. Hij heeft de overtuiging medegenomen, dat de baden van Tjibeok eene buitengewone geneeskracht bezitten. Tot die overtuiging is hij gekomen, zoowel door eigen proefneming als door het zien van spoedige genezingen van verouderde en verwaarloosde beenzweren, van chronische, rheumatische en syphilitische bezwaren, ja door het genezen in eenen ongeloofelijk korten tijd van hardnekkige syphilitische en scabieuse exantheme.

„Wij wenschten daarom wel, dat aan deze inrigting nog eene meerdere uitbreiding en andere strekking gegeven werd. Java is zoo rijk aan de heilzaamste minerale bronnen, maar het bezit nog slechts ééne voor Europeanen ingerigte badplaats, die te Plantongan, op 40 palen afstands van Samarang. Tjibeok biedt ook daarvoor de schoonste gelegenheid aan. Het geheele terrein is met weinig moeite en kosten te herscheppen in een allerbekoorlijkst dal, met wandelwegen en boschkaadjes en bloemperken en fonteinen en watervallen. De materialen zijn er gedeeltelijk voorhanden, gedeeltelijk digt in de nabijheid, om gebouwen op te trekken, die de plaats tot een aangenaam verblijf kunnen maken. Volgens de meening van des-

kundigen zou men met een kapitaal van *f* 10,000 tot *f* 15,000 al zeer ver kunnen komen. Is er misschien geen kundig geneesheer, die lust zou hebben, in het belang der talrijke inlandsche lijders, die nu reeds zich te Tjibeok bevinden, en wier getal weldra verdubbeld zal wezen, en in het belang van de Europesche ingezetenen van Batavia en Buitenzorg en Bantam, zulk eene onderneming te beproeven? Het kapitaal zou, dunkt ons, des noods door negotiatie kunnen worden bijeengebragt, b. v. in akties van *f* 200, om jaarlijks gedeeltelijk te worden uitgeloot. Wij voor ons durven zulk eene onderneming in alle opzigten aanraden, en voorspellen haar eene gelukkige uitkomst. De ondervinding heeft reeds voor een gedeelte de heilzame uitwerking der wateren van Tjibeok, op eene treffende en aan het ongeloofelijke grenzende wijze, geleerd; maar zij heeft nog niet aangetoond, wat die uitwerking zal zijn, wanneer niet meer alleen de natuur, maar de wetenschap het gebruik dier wateren zal aanwijzen. De ligging der bronnen is allergunstigst. Over Serang ligt Pandeglang 75 palen van Batavia, maar die men, met postpaarden langs een voortreffelijken weg, in weinig uren aflegt; en langs den nieuwen weg, die bijna gereed is, rijdt men, mede in een rijtuig, in één uur naar Tjibeok."

Zoo schreven wij in Augustus 1848. Maar niet alléén is van dat geheele plan niets verwezenlijkt, ook de aanvankelijke werkzaamheid, die men heeft ontwikkeld in 't belang der lijdende menschheid, is geheel in rook verdwenen. Aan wien is dat toe te schrijven? Zou er geen gelegenheid zijn, om als nog handen aan 't werk te slaan?

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Les Hollandais au Brésil, notice historique sur les Pays-bas et le Brésil, au XVII siècle, par P. M. NETSCHER, lieutenant de grenadiers dans l'armée royale des Pays-Bas. (Avec portrait, fac-similés et carte). La Haye 1853.

Het boek, dat wij aankondigen, bevat treffende waarschuwingen voor hen, die bij voortduring door dwang en willekeur Nederlandsch Indië willen overheerschen; die meenen, dat alléén door het autokratische stelsel met kracht te handhaven, door monopolie en uitsluiting, door het weren van partikuliere krachten en alles wat naar eenige vrijheid zweemt, die rijke landen voor ons behouden kunnen blijven. Dit boek toont ons als in een spiegel, wat de toekomst van Nederland in den Indischen Archipel zal zijn, indien men voortgaat met gindsche eilanden te besturen als „een wingewest, dat aan Nederland moet verschaffen de stoffelijke voordeelen, welke het doel waren der verovering." In dit boek ziet gij, dat eene kolonie voor het moederland verloren gaat, wanneer dat moederland, door inhaligheid en hebzucht gedreven, alle nuttige, ja hoogst noodige uitgaven inkrimpt en afschaft, niets op het oog heeft, dan in den kortst mogelijken tijd de hoogst mogelijke winsten van de uitgeputte bevolking te trekken, en geene grooter verdiensten in zijne ambtenaren en bedienden waardeert, dan de kunst van het middel uit te vinden, om altoos grooter winsten en nieuwe schatten uit het land te halen.

Braziliё was, door ongehoorde inspanning en wonderen van dapperheid, op de Portugezen en Spanjaarden veroverd. De heer NETSCHER heeft met groote naauwkeurigheid, maar tevens met warmte en sympathie de heldendaden beschreven, die in dit gedeelte der wereld door onze voorvaderen zijn verrigt. In het eerste gedeelte van zijn werk, schetst hij den oorsprong van Braziliё als eene Portugesche kolonie, en de reizen der Nederlanders naar Zuid-Amerika, vóór de stichting der West-Indische kompagnie, of het tijdvak van 1500 tot 1621.

Ofschoon het niet meer dan als de inleiding kan beschouwd worden tot de groote daden onzer voorouders in Braziliё, biedt dit tijdvak toch reeds wonderen van stoutmoedigheid, ondernemingzucht, volharding en dapperheid aan. Na vele roemrijke expedities, voor de wetenschap van 't hoogste gewigt, maar die voornamelijk van partikuliere personen of van de *Oost*-Indische kompagnie waren uitgegaan, kwam in 1621

de *West*-Indische kompagnie tot stand. „Zij was haren oorsprong verschuldigd" zegt de heer NETSCHER, „aan hen, die den oorlog tegen Spanje wilden voortzetten, en, ofschoon wij het nut dezer instelling, die zoo veel toebragt om dien vijand te verzwakken, gaarne erkennen, moeten wij tevens toegeven, dat zij, juist in dezen oorsprong, de zaden van haren snellen achteruitgang met zich voerde. 't Was meer eene maatschappij van reeders, die zich vereenigden om de Spanjaarden te bestrijden, dan eene maatschappij voor *den handel;* hare inkomsten vloeiden bijna uitsluitend voort uit roof en buit, die men op den vijand behaalde."

Het tweede gedeelte van het werk loopt van de oprigting der West-Indische kompagnie, tot de komst van graaf JOHAN MAURITS van Nassau, als Gouverneur-Generaal der kolonie. Het is een in wapenfeiten roemrijk tijdvak, dat met het jaar 1636 eindigt. Wij zien er den beroemden vlootvoogd PIET HEIN zijne meest gevierde heldendaden in verrigten op de zeeën die de kusten van Brazilië bespoelen. Wij bewonderen het beleid en de dapperheid van WAERDENBURCH, SIGEMUNDT VON SCHOPPE, LICHTHARDT en ARTICHOFSKY, in het veroveren van vele Braziliaansche vaste plaatsen en aanzienlijke landstreken op de Spanjaarden en Portugezen. En na door zoo veel inspanning zich een aanzienlijk grondgebied veroverd te hebben, zien wij de West-Indische kompagnie tot het besluit komen, dat het noodig was van Brazilië eene handels-kolonie te maken en er zich het vreedzaam bezit van te verzekeren. Zij begreep, dat het beste middel, om daartoe te geraken, in eene verzoenende en verbroederende handelwijze, in eene milde en vrijgevige staatkunde te vinden was. Reeds in 1634 had zij de Portugesche bevolking trachten te winnen en de Indianen tot zich te lokken, onder anderen ook door eene proklamatie af te kondigen, waarbij aan allen zonder onderscheid volkomen godsdienstvrijheid werd toegezegd en bescherming tegen elken buitenlandschen vijand; voorts veiligheid van eigendom, vrijstelling van militaire diensten en het regt om de wapenen te dragen. Bij het ten einde loopen van dit tijdvak was de kompagnie overtuigd, dat deze en dergelijke verstandige en verlichte beginselen moesten worden in praktijk gebragt door een man, die de zeldzame hoedanigheden van een goed en regtvaardig regent en van een uitmuntend veldheer in zich zou vereenigen.

Het derde tijdvak, dat de heer NETSCHER behandelt, begint met het zenden van zulk een man tot zulk een doel. De kompagnie had het geluk in eenen telg uit het edele geslacht van Nassau een der voortreffelijkste regenten en veldheeren te vinden, die immer aan het hoofd eener kolonie gestaan hebben. JOHAN MAURITS graaf van Nassau-Siegen, later bijgenaamd *de Amerikaan*, was een kleinzoon van den broeder van WILLEM I. In tweeën dertig-jarigen ouderdom vertrok hij, den 25 Oktober 1636, aan het hoofd eener aanzienlijke vloot en krijgsmagt, naar Brazilië, als „Gouverneur, Kapitein- en Admiraal-Generaal over de plaatsen bij de West-Indische kompagnie in Brazilië gekonquesteerd en nog te konquesteren, alsmede van alle magt te lande en te water, die zij daar houdt of zal houden."

Wij zullen niet stilstaan bij zijne wapenfeiten, maar een enkelen blik werpen op de staatkunde, die hij als regent der kolonie volgde. Op deze wijze worden zijne handelingen op dat terrein door den heer NETSCHER beschreven: „De Nederlandsche wetten betrekkelijk het huwelijk werden door hem op Indianen en Portugezen toepasselijk verklaard. De katholijken mogten ongestoord al de plegtigheden hunner godsdienst vieren; hun werd toegestaan op de feestdagen processiën langs de straten te houden, en hij wist de Joodsche bevolking (Portugesche joden, die er zeer velen waren) aan zich te verbinden, door de viering van den sabath toe te staan. Ook nam hij maatregelen, om de bekeering der Indianen tot het christendom te bevorderen, en scholen, onder het opzigt van protestantsche leeraren, die hij daartoe uit Holland had doen komen, werden in 't belang hunner kinderen geopend." Na op deze wijze de door MAURITS gevolgde staatkunde en nog vele door hem in denzelfden geest genomen maatregelen geschetst te hebben, verklaart de heer NETSCHER: „De kolonie ondervond weldra de weldadige uitwerking van deze in die tijden zoo zeldzame godsdienstige verdraagzaamheid, van deze humaniteit, die alle handelingen van den Gouverneur bezielde." En inderdaad het verwondert ons niet, want niet alleen voor Brazilië in die dagen, maar voor elke kolonie is deze staatkunde een bron van welvaart en een hechte band met het moederland.

Had men in dezen geest blijven handelen! Had men den edelen MAURITS blijven vertrouwen! Maar weldra verkreeg in het vaderland een geheel ander beginsel de overhand. De Gouverneur werd tegengewerkt. Zuinigheid en karigheid van de kompagnie hielden hem van de meest noodzakelijke middelen verstoken, om het Nederlandsche gezag te handhaven en dieper te vestigen. Men wilde de kolonie „als een wingewest ten meesten voordeele van het moederland besturen," en offerde aan die zucht hare gansche toekomst op. Men beschouwde de vrijheid van godsdienst, die MAURITS had ingevoerd, als eene ongeoorloofde losbandigheid, en dwong den vorst haar weldra weder in te trekken. Men bekreunde zich niet om het onderwijs en de ontwikkeling der bevolking, noch om den bloei der kolonie, maar alleen om de winsten, die ze afwierp. Lage wangunst, kuiperij en tegenwerking van het edele en staatkundige bestuur van den Gouverneur noopten dezen eindelijk, om zijne waardigheid neder te leggen.

Den 22 Mei 1644 verliet MAURITS Brazilië, en van dat oogenblik dagteekent de achteruitgang en eindelijk het verlies der kolonie. Het droevige tafereel dezer gebeurtenissen schetst de heer NETSCHER in het vierde gedeelte van zijn werk. 't Is een tijdvak van tien jaren, eindigende in 1654. Ofschoon MAURITS, èn bij zijn vertrek aan zijne opvolgers in Brazilië, èn bij zijne aankomst aan de bestuurders in Nederland, den voortreffelijksten raad omtrent het beheer van Brazilië had gegeven — 't mogt niet baten. In plaats van zijne beginselen van vrijgevigheid, verdraagzaamheid, vrijheid van handel, ontwikkeling der kolonie te volgen, ging men juist eenen

tegenovergestelden weg. Aan den eenen kant was de karigheid, alleen uit zucht om maar veel te trekken en weinig op te offeren, zoo groot, dat de krijgsmagt verliep, de schepen reddeloos lagen en de krijgs- en mondbehoeften ontbraken. Aan den anderen kant maakte men, door noodelooze gestrengheid, door onverdraagzaamheid, door willekeur en geweld, de bevolking van zich afkeerig. Weldra barstte een algemeene opstand uit. De magt, waarover het bestuur kon beschikken, was gering. De hulp uit het moederland kwam te laat. Onze laatste sterkte, het Recife, moest den 26sten Januarij 1645 bij verdrag worden overgegeven, en daarmede was Braziliö door de Hollanders ontruimd.

Wij hebben van het verdienstelijke werk van den heer NETSCHER een overzigt gegeven, met het doel, om in het gedrag onzer voorvaderen in Braziliö een waarschuwend voorbeeld te stellen tegen de staatkunde, die thans nog door onze regering in Indië wordt gevolgd. Het is slechts een zeer oppervlakkige beschouwing van zijnen arbeid, maar wij hopen, dat zij velen zal opwekken, om het boek zelf te lezen. Zoo wel de stijl en de vorm als de inhoud zal hun eene aangename lektuur verschaffen, en hen versterken in de overtuiging van de waarheid, die reeds meer dan twee eeuwen geleden door de Corcyresche afgevaardigden bij THUCYDIDES verkondigd werd, maar die nog onlangs door den hoogleeraar VETH werd herinnerd: „dat alle koloniën, zoolang zij geen onregt van het moederland „lijden, dit als zoodanig blijven eeren, maar er zich van vervreemden, „zoodra zij mishandeld worden."

Varia.

Wij schreven in onze vorige aflevering: „Waarom — laat men nog altijd „*met verlof*" den, zich sedert onheugelijke jaren „*met verlof*" in 's Gravenhage bevindenden, generaal-majoor DE STUERS, die dezen rang en nog zoo veel meer in die tallooze jaren van „*verlof*" heeft verkregen? Is dit „*met verlof*" soms ook eene betrekking, eene vaste betrekking, eene lukrative betrekking geworden?"

Men heeft (hoe 't mogelijk is verklaren wij niet te begrijpen) in deze zinsnede en speciaal in de woorden „lukrative betrekking," eene zinspeling meenen te vinden op de wijze, waarop de heer DE STUERS de funktiën vervult, die hem sedert vele jaren, aan 't hoofd van het kantoor der Indische bestellingen, zijn opgedragen.

Wij protesteren tegen deze opvatting en uitlegging onzer woorden. Indien wij inderdaad redenen meenden te hebben, om te twijfelen aan de eerlijkheid, de onbaatzuchtigheid en de goede trouw, waarmede deze hoofdofficier de hem toevertrouwde taak vervult, zouden wij daarop niet *zinspelen*, maar onzen twijfel in ronde woorden te kennen geven.

Wij trekken, niet alleen nu, maar sedert lang, te velde tegen het stelsel, om Indische officieren en ambtenaren, jaren achtereen in Nederland „met verlof" te laten, en hun daar, tegen eene aanzienlijke toelage boven hun verlofstraktement, in betrekkingen te plaatsen, waardoor hunne bezoldiging verre de karige traktementen overtreft, die hier te lande aan officieren en ambtenaren van denzelfden rang zijn toegelegd.

Ook den generaal DE STUERS, sedert jaren met verlof hier te lande, heeft men in die positie geplaatst. En in dien zin, maar in dien zin ook alléén, hebben wij gevraagd: of „dit „met verlof" soms een betrekking, eene vaste betrekking, eene lukrative betrekking is geworden?"

Ons bezwaar geldt den Minister van Koloniën en zijne voorgangers, die dit verkeerde stelsel huldigen, niet den generaal DE STUERS, die natuurlijk vrijheid heeft, gebruik te maken van de voorregten, die de Minister hem aanbiedt; te meer omdat hij, naar wij vernemen, de hem toevertrouwde werkzaamheden, al zijn ze dan ook, gelijk het ons voorkomt, verre beneden zijn rang, met de meeste naauwgezetheid en gemoedelijkheid vervult. Ons bezwaar geldt den Minister van Koloniën, die op deze wijze Indië dikwijls van kundige en verdienstelijke officieren en ambtenaren berooft, en zoo ook den generaal DE STUERS jaren achtereen hier heeft gehouden, terwijl hij in Indië aan het leger, op Sumatra, op Bali, op Borneo en waar niet al, gewigtige diensten had kunnen bewijzen.

Sedert de onderwerping der Chinesche oproerlingen op Borneo's Westkust, in het begin van 1851, hebben zij niet opgehouden, zorg te baren. Daarom zijn de expeditionaire troepen, die, boven de gewone bezettingen van Sambas en Pontianak, derwaarts gezonden waren, aldaar in observatie gebleven; troepen, die men op Java zoo hoog noodig had kunnen hebben, indien onze wapenen te Palembang, onder den beleidvollen overste DE BRAUW, minder geluk hadden gehad, of indien naar elders nog eene expeditie gezonden had moeten worden.

Zijn onze berigten juist, dan heeft de Gouverneur-Generaal VAN TWIST de oplossing der kwestie afhankelijk gesteld van het antwoord op de vraag: „wat wil de Minister van Koloniën met Borneo?"

Hij zou tevens het alternatief hebben voorgesteld: om, namelijk, alles op den ouden voet terug te brengen, behoudens den schijn van 't gezag, dat het Gouvernement op de Chinezen verworven heeft; òf, om een voldoende magt te erlangen, ten einde westelijk Borneo bepaald onder onze heerschappij te brengen.

In afwachting van beschikkingen op deze voorstellen, heeft de Gouverneur-Generaal, naar men meldt, de verrigtingen van den resident WILLER, die zich te Batavia bevond, goedgekeurd, en hem naar Borneo doen terugkeeren, met last om Sepang te bezetten, in het belang van de veiligheid en den eigendom der terugkeerende bevolking van Santikioe. Dit zou namelijk geschieden, *indien Taikon, dat Sepang vermeesterd had*, zulks zou willen gedoogen!

Welke beschikking door den Minister van Koloniën genomen is, wordt ons niet gemeld, maar wel, dat de vorsten van Sambas en Pontianak dubbelhartig zijn.

Intusschen zou de resident WILLER voorgesteld hebben, om de blokkade der westkust te hervatten, ten einde de Chinezen daarmede te dwingen. Of hieraan gevolg is gegeven, wordt ons niet medegedeeld; maar wel, dat aan denzelfden resident en den militairen kommandant is opgedragen, om gezamenlijk een rapport uit te brengen, strekkende ter finale regeling der Chinesche aangelegenheden; welk rapport, vermits de beide rapporteurs het niet eens waren, ten gevolge heeft gehad, dat er al weder (voor de honderdste maal!) een hoofdambtenaar, als vredebode, naar Borneo is gezonden.

Wij zullen nu zien, wat deze Gouvernementskommissaris zal uitrigten. Intusschen hadden de Chinezen het hoofd weder opgestoken, en had de ultrademokratische partij de bovenhand. Daar nu deze partij in deze socialistische republieken juist onze bitterste en meest oorlogzuchtige vijandin is, mag men verwachten, dat het drama weder van voren af aan zal beginnen, ten ware den muitenden Chinezen werd ingewilligd wat zij begeren, en alzoo een staat van zaken werd bestendigd, die ons tot schade en schande strekt.

Het wordt pligt, door openbaarheid licht te verspreiden over deze, zich meer en meer verwikkelende, Borneosche aangelegenheid.

30 Junij 1853. * * *

„Ik lees daar onder anderen in de Varia van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van Januarij l. l. blz. 74 het mooije plan, om spaarkassen op te rigten. Indien de rapporten der verschillende chefs, die gehoord zijn, en van het militair departement gepubliceerd werden, zou men zien, dat het geheele plan, volgens het oordeel van mannen, die den soldaat kennen en zijne middelen van bestaan weten te schatten, een luchtkasteel mag genoemd worden; dat het eene onwaarheid is, dat de kolonel RIJNEVELD en het militaire departement te gader, den Europeschen soldaat van het Indische leger afgeschilderd hebben, gelijk het in het bedoelde stuk voorkomt; en dat met verontwaardiging verworpen is de aantijging, als of er slechts dieven in de kazerne wonen. Men zou dan ook zien, wat ervaringrijke mannen verlangen, om het lot van den soldaat in Indië te verbeteren, doch 't geen afspringt (gelijk zoo veel!) op de geldkwestie. Men zou eindelijk de overtuiging erlangen, dat het geheele denkbeeld beschouwd kan worden als eene satyre op den toestand van den armen Europeschen soldaat van het Indische leger.

„Niettegenstaande alle aangevoerde motiven daar tegen, heeft de Gouverneur-Generaal toch besloten, dat de proef genomen zal worden; doch hij heeft tevens wel willen erkennen, dat zijne beschouwing, als of diefstal onder de Europesche soldaten een gewoon verschijnsel is, verkeerd is geweest."

Na het artikel, dat in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van Maart l. l. blz. 161 over dit onderwerp is opgenomen, is de lezing van het bovenstaande extrakt uit een brief van Batavia van 28 Maart l. l. niet onbelangrijk. Het is daarom, dat ik het ter plaatsing der redaktie aanbied.

Julij 1353. * * *

„Sprekende over den gebrekkigen staat, waarin Z. M. stoomschepen in Indië bij aanhoudenheid verkeeren, zoodat het dikwerf gebeurt, dat er verscheiden in reparatie liggen, op hetzelfde oogenblik, dat men ze hoog noodig heeft, 't zij om troepen naar bedreigde punten over te brengen, 't zij om zeeroovers op te zoeken, terwijl men van partikuliere booten, die jaar in jaar uit varen, zelden hoort, dat zij in reparatie zijn, — ontving ik ten antwoord: dat geen stoomschip der marine naar Indië gezonden wordt, waarvan de ketels en machineriën door lang gebruik in Europa niet reeds veel geleden hebben; zoodat de spoedig noodig wordende reparatiën ten laste komen van Nederlandsch Indië.

„Bij een te karig budget voor de marine, is het haar te vergeven, dat zij tot zulke hulpmiddelen haar toevlugt neemt. Nogtans is het kwaad, dat er, voor onze maritime magtsontwikkeling en het spoedig ter hulp snellen van militaire versterking behoevende posten, uit volgt, van te groot belang, om er de aandacht niet op in te roepen. Trouwens, de vraag: hoe het komt, dat onze stoommarine in Indië zoo veel geld kost, en vaak geen dienst doet, heeft de opmerkzaamheid al sedert lang moeten trekken."

Het bovenstaande is een uittreksel uit een brief van Batavia. Misschien vindt de redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* goed, het in dat Maandwerk op te nemen; al is het, dat die brief niet van zeer late dagteekening is, en het bedoelde kwaad *misschien* nu niet meer bestaat.

Julij 1853. * * *

Wat is er in Nederlandsch Indië toch gebeurd met den kapitein v. w.? Hij zou door den regter veroordeeld zijn tot vervallen-verklaring zijner charge en twee jaren gevangenisstraf, doch niet alleen gratie verkregen hebben, maar tevens zou hem vergund zijn geworden, om als kapitein in het leger terug te treden. Het Militaire departement zou daartegen vruchteloos in verzet zijn gekomen. v. w. zou echter middelerwijl pensioen hebben gevraagd. Ook daartegen zou het Militaire departement, op grond der bestaande bepalingen, zich ten sterkste hebben verklaard. En desniettegenstaande zou aan v. w. pensioen zijn toegekend.

Het is zeer wenschelijk, dat deze aangelegenheid, waarover bij het leger veel en met warmte gesproken wordt, nader worde opgehelderd.

De tegenwoordige Gouverneur-Generaal kleeft, volgens zijne eigen verklaring, beginselen aan, bij wier opvolging het onmogelijk is, gunsten te verleenen, in stede van regtvaardigheid te betrachten. Die beginselen heeft hij onder anderen nedergelegd in den volgenden brief, den 14 Julij 1851 (N°. 126) geschreven aan den Generaal der Infanterie, kommandant van het Indische leger:

„In alle gevallen, waar vaste beginselen bestaan omtrent hetgeen aan 's lands dienaren toegekend kan worden (hetzij bezoldiging, andere belooningen, verlof, of wat verder hieronder te rangschikken is), eischt *regtvaardigheid*, dat men zoo veel mogelijk de bepalingen opvolge.

„Ik zeg „zoo veel mogelijk," dewijl zich omstandigheden kunnen voordoen, zoo treffend *buitengewoon*, dat eene afwijking door hetzelfde beginsel van regtvaardigheid geboden wordt.

„Maar buiten die hoogstzeldzame, welligt in een reeks van jaren een enkele maal ondervonden omstandigheden, wordt, door afwijking van de bepalingen, in wezenlijkheid *onregt* gedaan.

„Immers eene afwijking wordt in den regel voorgesteld ten behoeve van dengeen die vraagt; en toch zijn er zoo velen, die, ofschoon in dezelfde termen als de vragende, *niet* vragen; die den moed niet hebben, òf te bescheiden denken, òf te ligtzinning zijn, òf eindelijk door een besef van eigenwaarde verhinderd worden, om te vragen. Jegens deze allen geschiedt *onregt* door het stelsel van *gunsten*.

„Het is daarom, dat ik mij heb voorgenomen, in bovengemelden zin, mij stipt te houden aan de bepalingen, zonder mij hiervan te laten wegslepen, door voorbeelden uit vroegere besturen, noch door een verkeerd geplaatst gevoel van mededoogen, dat zich in een individueel belang verdiept, en zoo doende het algemeen belang uit het oog verliest.

„Men heeft wel eens afwijkingen ten behoeve van individu's voorgesteld, omdat de bepalingen niet goed waren; doch alsdan wijst de weg, welken men behoort in te slaan, zich van zelven aan. Men heffe de bepalingen op, en vaardige nieuwe uit, welke weder *voor een iegelijk* werken kunnen.

„Tot zoodanige veranderingen ben ik bereid, waar mij hare noodzakelijkheid, in overeenstemming met de grondbeginselen van ons bestuur, wordt aangetoond.

„Zoolang echter de bepalingen bestaan, al mogten zij voor gegronde aanmerkingen vatbaar zijn, zoolang passe men ze toe, zonder aanzien van persoon, — opdat de druk *voor allen gelijk zij.*

„Ik heb het noodig geacht Uwe Hoogheid van deze mijne begrippen kennis te doen dragen, vermits ik mij reeds meermalen genoopt zag, verzoeken om gunsten af te wijzen. Ik vertrouw, dat Uwe Hoogheid de juistheid mijner zienswijze beamen, en mij dus het onaangename van te moeten weigeren zoo veel doenlijk besparen zal.

„Overigens behoeft het geene verklaring, dat het bovengezegde, ofschoon speciaal doelende op uitzonderingen voor 's lands dienaren, evenzeer geldende is omtrent andere algemeene bepalingen."

Wij vereenigen ons volkomen met de in dezen brief uitgedrukte beginselen. Maar nu is het van veel gewigt, dat blijke, wat er van de zaak van den heer v. w. zij, omdat deze (indien waar mogt zijn 't geen men daaromtrent verhaalt) met deze beginselen in lijnregten strijd zou zijn.

En bovendien, vermits hier ook sprake is van het verhoogd militair pensioenfonds, zal de direktie van dat fonds wel verpligt zijn op te komen, als er tegen de bepalingen gehandeld is.

Intusschen zegt men, zou over dit onderwerp reeds eene zeer onaangename briefwisseling gevoerd zijn tusschen het mititaire departement en het Gouvernement, van dien aard, dat men zelfs over en weer de brieven heeft teruggezonden, en zou de zaak aan den Minister van Koloniën zijn onderworpen.

Julij 1853. * * *

Men heeft den heer J. C. BAUD beschuldigd van, omtrent het verlaten van de Oostkust van Sumatra door de Nederlandsche bezetting in 1843, geene behoorlijke ophelderingen te hebben gegeven, en aan de Tweede Kamer, toen hij over deze aangelegenheid geïnterpelleerd werd, de mededeeling der ware oorzaken te hebben onthouden.

„Door de ontruiming onzer positiën op de Oostkust," zegt de hoogleeraar VETH," werden de belangen van den handel en van de schatkist opgeofferd, en Sumatra veroordeeld een altijddurende lastpost te zijn. Het zou dus in de hoogste mate onze bevreemding moeten wekken, dat juist de Oostkust op last van het Ministerie van Koloniën moest ontruimd worden, indien niet de Singapoersche bladen ons de zekerheid hadden gegeven, dat de vertoogen van het Britsche Kabinet, door herhaalde klagten der Kamer van

Koophandel te Singapoera uitgelokt, krachtig hebben medegewerkt, om den last tot ontruiming uit te lokken van juist dat gedeelte des eilands, bij welks bezetting, na die der Westkusthavens, wij ongetwijfeld het meeste belang hadden.

„De Minister gaf, wel is waar, op eene interpellatie in de Tweede Kamer te kennen, dat onze bezetting van de monden der Oostkust-rivieren alleen een gevolg was geweest van onze oorlogen met de Padris, en ten doel had gehad, te verhinderen dat zij van de Engelschen kruid en wapenen ontvingen; dat daarom, bij het eindigen des oorlogs, die posten natuurlijk waren ingetrokken; en dat aan het Britsche Kabinet was te kennen gegeven, dat die intrekking alleen om deze reden had plaats gehad.

„Maar dit argument kon weinig kracht hebben voor hem, die wist (wat trouwens niemand in de Kamer scheen te weten), dat de bezetting der Oostkust eerst na het einde van den oorlog had plaats gehad, en werd meer dan gelogenstraft door een officiëel stuk, medegedeeld in de *Singapore Freepress* van 9 Januarij 1847, waarin met duidelijke woorden werd gegezegd, dat de Nederlandsche posten op Sumatra's Oostkust, ingevolge Britsche vertoogen, waren ingetrokken, en de verzekering gegeven, dat de uitvoering der handelsverdragen, vóór 1824 door de Britten met de Oostkuststaten gemaakt, voortaan niet meer zouden worden belemmerd."

Men zal erkennen, dat de zaak van groot gewigt is. Het geldt toch de vraag, of door den Minister van Koloniën de belangen van Nederland zijn opgeofferd aan de eischen van Engeland; de vraag, of door hem aan de Tweede Kamer naar waarheid de redenen zijn medegedeeld van het verlaten der Oostkust van Sumatra.

Wij zijn thans in de gelegenheid, om over deze gebeurtenis een volledig licht te verspreiden, want wij zijn in 't bezit van de volgende grootendeels officiële bescheiden:

1. Kabinetsmissive van den Minister van Koloniën van 29 December 1838 L^a R^{10}, gerigt aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

2. Geheime instruktie voor den Gouverneur ter westkust van Sumatra, den resident van Palembang, den resident van Rio, den ambtenaar DE PEREZ, en den kapitein-luitenant ter zee, kommanderende Z. M. korvet *Triton*, d.d. Buitenzorg 31 Mei 1838.

3. Instruktie voor den kommanderenden officier van het detachement troepen en den gezagvoerder van 's lands schoener *Niobe*, gestationeerd aan de uitwatering der rivier Tjinako, in het rijk van Indragiri van datzelfde jaar.

4. Akte van overeenkomst wegens de bepaling van het grondgebied, vallende ten aandeele van het Nederlandsch Indisch Gouvernement in het rijk van Indragiri, gesloten 26 September 1838.

4. Proces-verbaal, gedagteekend 27 September 1838, van het plegtig in bezit nemen van het grondgebied, bedoeld in de vermelde akte en het planten aldaar van de Nederlandsche vlag onder de gewone eerbewijzen, als blijk, dat het bedoelde grondgebied verklaard was ten volle eigendom van het Nederlandsche Gouvernement te zijn, en dat het rijk van Indragiri onder het oppergezag van dat Gouvernement was gesteld.

5. Extrakt uit het algemeen verslag van de kommissie voor Indragiri, gedagteekend Rio den 9 November 1838.

6. Instruktie voor de officieren en ambtenaren ter westkust van Sumatra; behoorende bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van 29 November 1837 n°. 8.

7. Stukken, rakende de formatie van het leger ter Sumatra's westkust, sedert de formatie van den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH in 1833.

8. Besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 12 Augustus 1839 n°. 17.

9. Nota over Indragiri en Djambi.

10. Besluit van den Gouverneur-Generaal van 28 Februarij 1839 n°. 1, en het daarbij behoorende

11. Traktaat van eeuwigdurende vrede en vriendschap tusschen Nederlandsch-Indië en het rijk van Indragiri.

12. Militaire en politieke beschouwingen omtrent onze bezittingen op de westkust van Sumatra. Dit uitgebreide stuk gedagteekend „Januarij 1842" eindigt met de woorden van MONTAIGNE: „Je ne dis pas que cet avis est bon, mais c'est le mien." Om de waarde van deze „beschouwingen" te kunnen beoordeelen, zou men den tegenwoordigen stand van zaken, en alzoo de verslagen van den kolonel VAN SWIETEN, die thans Gouverneur van Sumatra is, behooren te raadplegen.

13. Missive van den Minister van Koloniën J. C. BAUD, gedagteekend „'s Gravenhage 1 September 1841 n°. $^{363}/_{11}$ zeer geheim," waarin het verlaten der Oostkust en der binnenlandsche posten, die daarmede in onmiddellijk verband staan, wordt bevolen. Daarbij moet gelet worden op eene nota van aanmerkingen betreffende deze ministeriële aanschrijving, die hoogst belangrijk is, vooral wanneer te gelijk geraadpleegd worden de daarin aangehaalde stukken.

14. Kommissoriaal berigt van het militair departement van 30 Mei 1842, betreffende de uitvoering der zoo even, onder n°. 13 vermelde, ministeriële depêche, en de daarvan te verwachten gevolgen.

15. Geschiedkundige beschouwingen omtrent Sumatra's Westkust, in verband met de zeer geheime missive van den Minister van Koloniën J. C. BAUD van 1 September 1841.

16. Missive van den kolonel MICHIELS, civiel en militair gouverneur ter Westkust van Sumatra van 3 October 1842 l^a. q, gerigt aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

17. Een artikel uit *Das Ausland* van Junij 1841 n°. 175, pag. 697, getiteld: „De Hollandsche koloniën. De twist met Engeland."

18. Correspondentie van den resident der Padangsche bovenlanden STEINMETZ en den kolonel MICHIELS, civiel en militair gouverneur van Sumatra's Westkust van 2 Junij 1842 n°. 631, van 5 Julij 1842 l^a. A., van 2 Augustus 1842 n°. 783, van 26 September 1842 n°. 1008 en van 3 October 1842 n°. 18 7.

19. Twee nota's van den kolonel MICHIELS, civiel en militair gouver-

neur van Sumatra's Westkust van 3 October 1842, betreffende onze inwendige politieke verhouding op Sumatra.

20. Besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië van 7 December 1842 n°. 1.

21. Geheime missive van den Minister van Koloniën J. C. BAUD van 25 Januarij 1844 n°. 54 gerigt aan den Koning.

22. Missive van den Generaal-Majoor titulair MICHIELS, Gouverneur van Sumatra's Westkust, van 6 Januarij 1845 n°. 18/16, gerigt aan het militair departement.

23. Missive van den resident der Padangsche bovenlanden STEINMETZ van 20 November 1844 aan den Generaal-Majoor MICHIELS, Gouverneur van Sumatra's Westkust.

24. Missive van den Generaal-Majoor MICHIELS, Gouverneur van Sumatra's Westkust, van 3 November 1844, n°. 2590, aan den resident der Padangsche bovenlanden STEINMETZ.

25. Missive van den Generaal-Majoor MICHIELS, Gouverneur van Sumatra's Westkust, van 16 Januarij 1845 n°. 74/56, gerigt aan het militair departement.

26. Besluit van den Gouverneur-Generaal, van 4 Mei 1845 n°. 11.

27. Publikatie van den Generaal-Majoor MICHIELS, Gouverneur van Sumatra's Westkust, van 24 April 1845, gerigt aan de bevolking van de Oostersche-benedenlanden.

28. Kabinets-missive van het Indische Gouvernement van 9 Julij 1845 n°. 151, gerigt aan het militair departement.

29. Berigt van het militair departement van 18 Julij 1845 n°. 14, aan den Gouverneur-Generaal.

30. Besluit van den Gouverneur-Generaal van 11 Aug. 1845 n°. 21.

31. Missive van den Generaal MICHIELS, Gouverneur van Sumatra's Westkust, van 24 September 1845, n°. 1955, aan den Gouverneur-Generaal.

32. Berigt van het militair departement van 3 November 1845 n°. 6, aan den Gouverneur-Generaal.

Wij zijn in het bezit van al deze twee en dertig, meestal officiële dokumenten, en wij hopen daaruit weldra onze lezers *de waarheid*, omtrent het gebeurde ter Oostkust van Sumatra en omtrent zoo menige andere gewigtige aangelegenheid, te doen kennen. Over de wijze, waarop wij van deze bescheiden gebruik zullen maken, zijn wij 't met ons zelven nog niet eens. Maar in ieder geval zullen wij het doen op een bescheiden wijze, en zonder personen te krenken, alleen met het doel, om de waarheid te openbaren.

Van verscheiden kanten ontvangen wij brieven, vol klagten over den waarnemenden algemeenen sekretaris, den heer E. DE WAAL. Men verhaalt ons, dat hij bij den Gouverneur-Generaal hoog staat aangeschreven en geheel in diens vertrouwen deelt, maar men vermeent, dat hij van dat ver-

trouwen niet altoos gebruik maakt *alleen in het publiek belang*, en voert voornamelijk als een grief tegen hem aan, dat de vorm, waarin zijne aanschrijvingen namens den Gouverneur-Generaal aan ambtenaren en partikulieren zijn gegoten, dikwijls hoogst krenkend en grievend is, zonder dat dit noodig schijnt.

Daar ons echter tot dusverre slechts algemeene beschuldigingen zijn medegedeeld, zonder opgave van voorbeelden, bewijzen of bepaalde feiten, mogen wij die beschuldigingen niet als waarheid aannemen.

De heer DE WAAL heeft den regtmatigen roem van een zeer kundig ambtenaar te zijn. Bovendien heeft hij zich, al was het alleen door het uitgeven van het maandwerk „*Het Indisch Magazijn*", als een wetenschappelijk man doen kennen, wien de ontwikkeling der Indische maatschappij ter harte gaat, en die de kolonie tot wat hoogers wil opvoeren, dan tot eene rijke bron van welvaart voor het moederland. Wij verheugen ons daarom, dat hij in korte jaren tot eene zeer aanzienlijke hoogte in zijne ambtenaarsloopbaan is opgeklommen, en dat de tegenwoordige Gouverneur-Generaal hem met zijn vertrouwen vereert. Het is echter mogelijk, dat hij ons in onze verwachtingen zou kunnen te leur stellen. Maar om ons in die verwachtingen te doen wankelen, is meer noodig dan, in algemeene bewoordingen uitgedrukte, ongunstige oordeelvellingen. Bepaalde feiten dienen aan het licht te worden gebragt. Zoolang dit niet geschiedt, zullen wij het toejuichen, dat de heer DE WAAL de betrekking van den heer Mr. A. PRINS vervult, zoolang deze afwezig is.

Wij vernemen met genoegen, dat de brochure van den heer CORNETS DE GROOT bij onze landgenooten in Indië met de meeste belangstelling is ontvangen. Zelfs daar, waar anders elke hervorming van het tegenwoordige koloniale stelsel als eene heiligschennis wordt beschouwd, heeft men ooren voor 't geen de heer CORNETS DE GROOT verlangt. Het kan niet anders, of de bezadigde en gematigde toon, waarin hij geschreven heeft, moet daarop allergunstigst werken; maar bovenal heeft daarop invloed de omstandigheid, dat de schrijver een man is, die jaren lang de aanzienlijkste en gewigtigste betrekkingen heeft vervuld. Als zoo iemand hervormingen aanprijst, welke men tot dusverre hoofdzakelijk slechts had hooren verdedigen door personen, die nimmer in Gouvernements dienst waren geweest, dan durft men deugdelijke argumenten niet meer met eenige magtspreuken bejegenen.

Het is niet moeijelijk te gissen, welke beginselen van den heer DE GROOT het meest worden bestreden, en dat daaronder de vrijheid van drukpers behoort, zal men gemakkelijk kunnen begrijpen. Die drukpers is tot dus verre het schrikbeeld van vele Indische ambtenaren, het „monstrum horrendum," het „zwarte beest", dat hen dag en nacht vervolgt, en het zal nog wel eenigen tijd moeten duren, vóór zij zich aan het denkbeeld kunnen gewennen, dat hunne publieke daden en handelingen aan de beoordeeling van het publiek zijn prijs gegeven.

De Gouverneur-Generaal VAN TWIST moet het in dit opzigt echter met den heer CORNETS DE GROOT eens zijn. 't Verwondert ons niet. Bovendien schijnt het uit zijne handelingen te blijken, want hij geeft aan de pers nu reeds zóó veel vrijheid, als met zijne van den Minister van Koloniën ontvangen instruktiën maar eenigzins is overeen te brengen.

Wij hebben reeds meermalen aangedrongen op het afschaffen der kultuurpercenten. Maar daarentegen verlangen wij, dat de bezoldiging van vele, vooral inlandsche ambtenaren, aanzienlijk worde verhoogd.

Wij zullen thans op een voorbeeld wijzen, dat tot bevestiging van de billijkheid onzer eischen van treffende kracht is.

In de distrikten van Java, die soms van 50,000 tot 100,000 zielen bevatten, is een inlandsch hoofd der policie onder den titel van „djaksa."

Het is een zeer gewigtige betrekking. Van den persoon, die haar bekleedt, van zijnen ijver en zijne eerlijkheid hangt de rust en veiligheid van duizende familiën af.

Hij heeft één schrijver en eenige geregtsdienaars ter zijner beschikking. De eerste heeft eene bezoldiging van ƒ8 of ƒ10 's maands, òf, gelijk de geregtsdienaars, aandeel in de opbrengst van eenige sawah-velden, die de bevolking gratis ten hunnen behoeve moet bewerken.

Alzoo, het hoofd der policie van 100,000 zielen eene bezoldiging van ƒ25 's maands!

Zulk een djaksa moet goed gekleed gaan, naar inlandsche wijze fatsoenlijk leven, eenig gevolg hebben, paarden onderhouden — en dat alles van ƒ25.

Is het denkbaar, dat zulk een ambtenaar getrouw zijn pligt zal vervullen — te meer bij al de verleiding, die hem omgeeft? Dagelijks komt hij met den bedriegelijken en tot omkooping zoo bereidvaardigen Chinees in aanraking. Dagelijks ziet hij misschien overtredingen, misdrijven en misdaden — maar wordt hem tevens het loon aangeboden voor zijn stilzwijgen en werkeloosheid. Zijn zulke verlokkingen niet te sterk, om er weerstand aan te bieden voor een Javaan, bij wien het gevoel van zedelijkheid en pligt toch wel niet meer ontwikkeld zal zijn dan bij een Christen. Er zijn voorbeelden van djaksa's, die, bij het aanvaarden van hunne betrekking, dood arm waren, maar als wel gestelde lieden, die er goed van hadden geleefd, hun post verlieten — en dat met eene bezoldiging van ƒ25 's maands!

Men klaagt over de slechte politie in de binnenlanden van Java. Men klaagt, dat de bevolking geen lust heeft in den arbeid en alleen door dwang het hoog noodige verrigt — maar als men haar veiligheid van personen en goederen bezorgde, ook door eene betere politie, zou zij dan misschien niet meer lust hebben in den arbeid? Nu baat het haar niet, al is zij vlijtig, al verdient zij ook wat — 't wordt haar weder afgenomen, of door hare hoofden, of door dieven. Neem er de proef eens van, haar meer veiligheid te bezorgen; misschien, dat zij dan ook arbeidzamer wordt. Ge-

troost u eenige opofferingen, ten einde de inlandsche politie te verbeteren; misschien ontvangt gij die uitgaven, door de verdubbelde vlijt der Javanen, met woeker terug.

Ten einde de policie te verbeteren, zou het wenschelijk zijn, dat de bezoldiging der djaksa's gelijk gesteld werd met die der zoogenaamde „kollekteurs" of ontvangers der landelijke inkomsten. Dezen genieten, zoo wij ons niet vergissen, van *f* 150 tot *f* 200 's maands, naar gelang hunner ontvangst.

Hoogst wenschelijk zou het ook wezen, dat geregtsdienaars, schrijvers, verklikkers enz. voortaan betaald werden niet in sawah's, of velden die een ander voor hen moet verbouwen, maar in eene bezoldiging uit 's lands kas. Aan dergelijke lasten op den Javaan zijn schreeuwende misbruiken verbonden. Ze zijn veel drukkender, door die misbruiken, dan de lasten, die het Gouvernement hem onmiddellijk oplegt. 't Zou eene weldaad voor de bevolking zijn, indien voor goed het beginsel werd aangenomen, dat geene inlandsche ambtenaren andere inkomsten mogen hebben, dan direkt uit 's lands kas.

De Batoe-eilanden in 1850.

In de maand Mei 1850 had Z. M. schoener-brik *Dolfijn*, onder bevel van den kapitein-luitenant BERGHUIS, te Padang een detachement van 26 man inlandsche flankeurs ingescheept, onder de bevelen van den 1sten luitenant STEENMEIJER, en verliet dit vaartuig de reede, om naar den Batoe-archipel koers te stellen. 't Is, gelijk men weet, een groep eilanden, op eenen afstand van 16 tot 20 geographische mijlen tegenover de westkust van Sumatra, en wel omtrent tegenover het gebied van Ajer Bangis, of tusschen den evennachtslijn op 1° Z. B., en omstreeks tusschen 98° en 99° O. L. De geheele Batoe-archipel bestaat uit één-en-vijftig eilanden van verschillende grootte, die in eene meestal ondiepe en met koraalbanken en riffen bezaaide zee verstrooid liggen.

Het doel van den togt van de *Dolfijn* was, om de orde op eenige der Batoe-eilanden, waar eenig verzet tegen het bestuur had plaats gehad, te herstellen. Daartoe moest het detachement behulpzaam zijn, indien dit zonder tusschenkomst van wapenen niet mogt kunnen geschieden. Ook de kontroleur der 1ste klasse, die de betrekking van assistent-resident van Ajer Bangis waarnam, de heer WARMOLTS, scheepte zich tot datzelfde einde aan boord van de *Dolfijn* in. Aan hem was opgedragen, om, vóór men tot strengere maatregelen de toevlugt nam, te trachten de zaken in der minne te schikken. Deze ambtenaar voerde, onder het opperbestuur van den Gouverneur van Sumatra's westkust, het civiel beheer van de landschappen Ajer Bangis en Rau en van de Batoe-eilanden. Behalve een of twee kontroleurs, was hem speciaal voor die eilanden nog een zoogenaamde „civiele gezaghebber" toegevoegd, die, gelijk wij straks nader zullen zien, zijn verblijf houdt op een dier eilanden, Poelo Tello genaamd.

Ten einde den heer WARMOLTS af te halen, begaf de *Dolfijn* zich alzoo eerst naar Ajer Bangis. Daar voegde zich den 9den Mei Z M. schoener *Argo* bij de *Dolfijn*. Hij was op reis naar Padang, werwaarts hij was opgeroepen, om de noodige herstellingen te doen, na een langdurig en onafgebroken station om den noord van Sumatra, en om de bemanning tot eenige verpoozing en uitspanning gelegenheid te geven. Maar nu ontstond daar aan boord de algemeene wensch om aan de expeditie naar de Batoe-eilanden deel te nemen, en daar de kommandant van de *Dolfijn*, de heer BERGHUIS, tevens kommandant van het geheele station op Sumatra's westkust was, wijzigde hij in zoo verre zijne orders, dat de *Argo*, vóór zijne reis naar Padang te vervolgen, den voorgenomen togt mede zou maken.

In den avond van denzelfden dag, den 9den Mei, verlieten beide vaartuigen, bovendien nog vergezeld van de Gouvernements kruisboot n°. 48, met het doorkomen van den landwind, de reede van Ajer Bangis. In geval de schepen elkander uit het gezigt mogten loopen, werd Oedjong-batoe-belaboe, de zuidwestelijke uithoek van Poeloe Pingi, als verzamelplaats opgegeven.

Toen men buiten de eilanden van Ajer Bangis gekomen was, stuurde men, met een flaauwen oostelijken landwind, westen west-ten-noorden op. In den voornacht liep de wind noordelijk en werd het buijig, met eene stijve toenemende koelte. De loods, dien men van Padang had medegenomen, een inlander, SI DANA genaamd, liet nu west-noord-west sturen. Reeds spoedig verloren de beide schepen de kruisboot uit het oog.

Bij 't aanbreken van den dag van den 10den Mei bevonden de *Dolfijn* en de *Argo* zich nabij Poelo Pingi, langs welks noordzijde zij trachtten westelijk op te werken. In het vaarwater tusschen dit eiland en Ajer Bangis bestond, volgens de verzekering van den loods, geen gevaar, en men ontmoette er dan ook niets hoegenaamd in. Hetzelfde verzekerde hij, dat het geval was op die zijde van het eiland, waar langs men nu opwerkte. Maar dit berigt bleek minder juist te zijn, toen men een koraalrif ontmoette, waarover de *Dolfijn* in drie vademen heenliep, dewijl het te laat was er voor af te houden of het op eenige andere wijze te vermijden, toen men het ontdekte. Op naar gissing ruim ¾ mijl van den wal liggende, peilde men, er op staande, den meest westelijken zigtbaren hoek van het eiland West 26° 30' Zuid, en den meest oostelijken zigtbaren hoek Zuid 32° Oost, beide regtwijzend. Het koraalrif ligt in 14 vademen water aan de zuidzijde, en in 13 vademen aan de noordzijde. Maar dit gevaar was ook het eenige dat men ontdekte, hoewel men gedurig op den wal tot op genoemden afstand en soms wel iets minder aanliep. Op den middag, toen men, volgens peiling op de beide hoeken des eilands, een halve mijl in het noorden van het rif stond, verkreeg men, bij waarneming van de zon in den meridiaan, 0° 17' 10" N. B.

Men ondervond aanhoudenden storm om de oost en 't zuiden, en had, bij het dagen op den 11den, het niet verder westwaarts kunnen brengen dan de reeds genoemde westhoek in het zuiden 37° west. Een gedeelte van een meer verwijderd eiland was nu reeds buiten dien hoek zigtbaar. De loods verzekerde, dat het Tanah Balas was, 't zelfde eiland, dat, op de kaart der westkust van Sumatra van NORIE, met den naam van „Pulo Minton" of „Mintas" wordt aangeduid.

Het buijige weder van den nacht van den 9den op den 10den, was overgegaan in goed weder en veranderlijken wind. In den loop van den dag van den 11den zeilden de beide schepen voorbij Poelo Pingi en vonden de kruisboot op de bepaalde verzamelingsplaats. Volgens den natuurkundige L. HORNER, die in 1837 de Batoe-eilanden bezocht *), ligt het eiland Pingi

*) Zie zijn zeer belangrijk artikel, getiteld *Batoe-eilanden, ten westen van Sumatra gelegen*, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 3de Jaargang I, 318.

(op de kaart van RAFFLES „Kapini" genaamd) slechts 10 geographische mijlen van de kust van Sumatra. Zijne gedaante is een langwerpig vierkant van omstreeks 3 geographische mijlen lengte en één mijl breedte. De oostkust loopt in eene bijkans regte lijn uit het Z. Z. O. naar het N. N. W. De westkust vormt een niet diep uitgesneden groote bogt. Het eiland is geheel met bosch begroeid, en, met uitzondering van een dertigtal tijdelijk langs het zuider- en oosterstrand gezetelde Maleijers en Boegi's, onbewoond.

Pingi en eenige kleinere eilanden worden gewoonlijk mede tot de Batoe-eilanden gerekend, schoon zij van de hoofdgroep bijna even ver af zijn, als van de Sumatrasche kust. Aardrijkskundig beschouwd staan zij echter met de eigenlijke Batoe-eilanden in geenerlei zamenhang. Deze liggen nog van 5 tot 8 geographische mijlen meer ten zuidwesten van Pingi.

Nadat men Pingi verlaten had, nam een vaarwater een aanvang, waarvan men noch kaart noch aanwijzing bezat. Het moest dus geheel op de kennis van den loods nederkomen. Tot meerdere zekerheid voor de vaartuigen liet men de kruisboot voorzeilen, en de *Argo*, als den meesten diepgang hebbende, achteraan. Maar al spoedig bleek het, dat de eerste zulk een slechte zeiler was, dat, wilde men eenigen voortgang maken, van dit voornemen moest worden afgezien. Zonder eenige ontmoeting, om de noord- en west koersende, liep men op de aanwijzing van den loods, ten noorden van de groep der Batoe-eilanden langs; en zag men, den 12den, bij het dagen, een aantal van die eilanden. Het militaire departement had deze groep vroeger topographisch doen opnemen, en een gedeelte van die opname was aan den kommandant dezer expeditie mede gegeven. Men vond er eenige der hier onder opgegeven gepeilde punten op, zoo als de loods die opnoemde, en zoo als men ze ook later door de eilanders genoemd vond.

Den zuidwesthoek van Sigata peilde men zuiden 43° oost; den noordoosthoek van dat eiland zuiden 54° oost; Poelo Lorang noorden 75° oost; Poelo Bintoeang zuiden 62° oost, en dit alles miswijzend. Voorts werd nog gepeild Poelo Biang noorden 57° 30' oost; Poelo Memong noorden 68° oost; de zuidhoek van Poelo Simoe zuiden 62° west, en de noordhoek van dit laatste eiland, op hetwelk men eenige bruinachtige vlekken zag, zuiden 73° west. Tusschen Poelo Pingi en Ajer Bangis, en langs de noordzijde van dat eiland, had men geen grooter diepte dan 25 vademen gevonden. Benoorden den Batoe-groep vond men, tot zelfs met 35 vademen, geen grond; en met 25 vademen vond men geen grond weder, voordat men, bewesten Biang en Lorang langs koersende, de noordwestzijde van Sigata tot op omstreeks 400 ellen genaderd was.

Volgens HORNER, is de bevolking der Batoe-eilanden, naar evenredigheid van de gezamenlijke uitgestrektheid van het land, die op omtrent 30 vierkante geographische mijlen mag begroot worden, uiterst gering, en bedraagt in het geheel slechts iets boven de 3000 zielen. De hoofdmassa dier bevolking erkent zelf, van het eiland Nias oorspronkelijk af te stam-

men. De Chinezen, die er zijn, hebben zich echter bijna den geheelen handel toegeëigend, terwijl de Maleijers en Boegi's, die er gevonden worden, zich generen met rijstteelt, visch-, tripang- en karet-vangst. Volgens eenen, door hem medegedeelden, bevolkingsstaat, zou het eiland Sigata niet meer dan eene bevolking van 315 zielen, allen Niassers, bezitten. Men zal echter uit het vervolg van dit artikel zien, dat dit veel te laag is geraamd.

Het was op dit eiland Sigata, en aan de noordwest zijde, dat zich de weerspannige kampong bevond, welke men nu op geringen afstand van het strand, door het geboomte heen, duidelijk kon zien. Zij droeg den naam van Sigesseh. Volgens HORNER zou zij slechts 56 zielen bevatten, maar men zal zoo aanstonds zien, dat dit eene vergissing is. Wegens een ver uitstekend rif, waarop de zee met veel hevigheid brak, was op deze hoogte aan eene landing niet te denken. Men vond echter voor de kampong eene tijdelijke ligplaats voor de vaartuigen, op behoorlijken afstand om haar met vrucht te kunnen beschieten. Na zich hiervan te hebben overtuigd, liep men langs den wal naar den noordoostkant des eilands, en ankerde daar voor de kampong Batoe-sitrah, in 14 vademen water, op 500 ellen van een vrij zuiver zandstrand. Deze kampong Batoe-sitrah vindt men bij HORNER niet opgegeven; wel een kampong „Bawa sidero," maar of dit misschien eene andere spelling voor dezelfde plaats is, durven wij niet beslissen.

Den dag der aankomst werden nog de noodige afspraken gemaakt, tot het houden van eene bijeenkomst met de hoofden dezer eilanden. Daarop werd ook het in staat van verzet verkeerende hoofd, LAWA OLANDA genaamd, genoodigd. Hij was hoofd van een' volksstam en van de reeds genoemde kampong Sigesseh, op de noordwestzijde des eilands gelegen. Hij had geweigerd, zich aan een besluit van den civielen gezaghebber, gezamenlijk met de andere inlandsche hoofden genomen, te onderwerpen, en volhardde in die weigering, ook na tot gehoorzaamheid te zijn aangemaand door den waarnemenden assistent-resident van Ajer Bangis.

Den 13den had de bedoelde zamenkomst plaats in de kampong Babo-ganoefoh, waarvan SI ARIMAU, een reeds bejaard man, het hoofd was. Ook de kampong „Babo-ganoefoh" komt bij HORNER niet voor. Ofschoon de onzen hadden aangekondigd ongewapend te zullen bijeenkomen, verscheen LAWA OLANDA met gewapend volk. De houding en gebaren van dezen forschen, welgebouwden inlander duidden al spoedig aan, dat de gedachte aan onderwerping althans niet bij hem boven dreef. Vergeefs werden alle middelen tot overreding uitgeput, door den waarnemenden assistent-resident; hij bleef volstandig weigeren bovengenoemd besluit op te volgen. Ten slotte sprak de kommandant der expeditie, de heer BERGHUIS, zelf hem aan, en bragt hem onder het oog, hoe, wanneer de gewapende tusschenkomst werd ingeroepen, de krijgsmagt gereed en bereid was die ten strengste te verleenen. Hij schetste hem de treurige gevolgen voor hem en de zijnen van een verder verzet; en zeide hem, dat hij, morgen mis-

schien zijn vijand, heden nog als vriend hem aanraadde, zich aan het medelijden en de menschlievendheid van den gouverneur toe te vertrouwen. Het was echter alles te vergeefs. Alle pogingen, om tot een minnelijke schikking te geraken, werden blijkbaar verkeerd uitgelegd; en de toenemende onwelvoegelijkheid in 's mans toon, deed het noodig oordeelen, de zamenkomst te eindigen. Hem werden ten slotte twee uren tijds tot beraad, van ons afgezonderd, met zijne vrienden en betrekkingen, gegeven. Een kanonschot van een der schepen zou het teeken zijn, dat de toegestane tijd verstreken was. Toen die tijd verstreken en het schot gevallen was, kwamen eenige hoofden de onzen aankondigen, dat LAWA OLANDA, den goeden raad in den wind slaande, naar zijne kampong was teruggekeerd met het voornemen, om den kans der wapenen te beproeven, en dat hij zich, in zijne reeds versterkte post, tot tegenweer gereed maakte.

De kampong Sigesseh werd bewoond door twee verschillende soekoe's of stammen, waarvan een onder den pengoeloe SIMBOTTO. Deze, die zich reeds vroeger onderworpen had, verliet, op het vernemen van het voorgevallene, met zijne gansche soekoe de kampong, waardoor het getal strijdbare mannen daarin tot op omstreeks 200 verminderde, die met klewang, lans, eenige weinige geweren, en, volgens sommigen, ook met een' lilla gewapend waren.

Een hevige rolling, tegen het zandige maar steil afgaande strand, maakte zelfs voor de kampong Batoe-sitrah, waar gelijk wij zeiden nog de beste ligplaats was, het landen uiterst moeijelijk. Den dag der zamenkomst had de kommandant der expeditie zelf daarvan de ondervinding verkregen, door met een sampang in de rolling te onderste boven te slaan. Deze zwarigheid veroorzaakte wel eenige bezorgdheid. Eene landing toch met de sloepen was ondoenlijk; zij kon alleen plaats hebben, door digt nabij het strand te ankeren, en man voor man, met behulp der bevriende inlanders, in hunne ligte kano's, hier „sampang" genoemd, door de branding te doen brengen. Dit kon alles wel genoeg gaan, zoo lang die menschen nog onder den indruk van het geloof aan onze magt waren; maar hoe zou eene wederinscheping moeten geschieden na een toch mogelijken tegenspoed, met ballast misschien van gekwetsten, met ontmoedigde of vermoeide manschappen, of vervolgd door een' vijand en verlaten van de vrienden? De plaats echter, waar men zich nu met de vaartuigen voor bevond, bleek, na onderzoek, de eenige te zijn, tot het doel eenigermate geschikt. Er schoot bij gevolg niet anders over, dan met alle mogelijke beleid en voorzigtigheid hier de onderneming te beproeven.

Den 13den in den namiddag werden de nog noodige maatregelen genomen; des avonds was alles voorbereid en gereed. Men had gaarne in den nacht geland, maar de plaatselijke zwarigheden vorderden, dat dit bij daglicht geschiedde. Den 14de te half 6 ure bevond de kommandant zich op het strand, en begon de ontscheping; de sloepen bragten de manschap zoo nabij mogelijk, en vervolgens werden zij door de inlanders met sampangs op het strand gebragt. De landing liep boven verwachting goed af; allen kwamen met wapenen en ba-

gage genoegzaam droog aan den wal, op de kleine ambulance na, die onder water door hare bestemming bereikte. Zonder moeite vond men twaalf inlanders om als koeli's te dienen. Meer kostte het eenen gids te verkrijgen, die wilde aannemen, de expeditie binnen door achter het vijandelijke werk te brengen, in plaats van langs het strand. Ook dit gelukte ten laatste door overreding en bedreiging, en omstreeks ten 8 ure, trok men door de kampong Batoe-sitrah den weg nemende, naar binnen 's lands.

De geheele magt bestond uit 25 reeds vermelde inlandsche flankeurs, 36 met handgeweer gewapende matrozen en mariniers, vier officieren behalve den heer BERGHUIS, den kommandant der expeditie, en eenige gewapende inlandsche schepelingen. Na de ontscheping gingen de schooners onder zeil, en zeilden tot voor de wederspannige kampong om deze, zoo men zulks zou noodig oordeelen, te beschieten.

De weg, waarop de gids de expeditie bragt, was niets dan een zeer smal ongemakkelijk voetpad, tusschen zoo digte struiken en stekelplanten door, dat men de een achter den anderen moest gaan. Het ging door een onafgebroken kokosboomen-bosch, waarvan de schaduw den marsch overigens weinig vermoeijend maakte. Nadat dit zonder oponthoud omstreeks een uur had geduurd, bereikte men den achtermuur der kampong. Toen de vijand de onzen ontdekte, gaf hij, door een woest geschreeuw en het slaan op de schilden, te kennen, dat hij gereed was tot den strijd. Weinige oogenblikken waren genoegzaam, om de overtuiging te geven, dat onze expeditie een zeer geschikt punt voor den aanval bereikt had. Links en regts van het pad, dat zonder eenige belemmering tot voor eene poort leidde, waren, zoo door een rivier als door uitgestrekte verhakkingen, de hindernissen van dien aard, dat er een dadelijke storm door werd onmogelijk gemaakt. Gelijk later bleek, was men in de kampong in de verwachting geweest, dat de aanval op het front der kampong zou geschied zijn, en was dit pad, voor het geval van eigen terugtogt, onbelemmerd gelaten. Nadat de kommandant der expeditie deze overtuiging verkregen had, trok hij, langs den noordoostelijken flank der kampong, naar het zeestrand, en vatte daar post, om der opkomende vaartuigen gelegenheid te geven, door hun vuur misschien verwarring of ontmoediging te veroorzaken, en aan de expeditie het werk der bestorming gemakkelijk te maken. Omstreeks ten 10 ure kwamen beide voor de kampong ten anker. Wind, stroom en zee waren zeer ongunstig en maakten het in positie komen en blijven daarin zeer moeijelijk. De *Argo* was hierbij veel gelukkiger dan de *Dolfijn*.

Omstreeks den middag oordeelde de kommandant der expeditie het sein tot het staken van het vuur raadzaam. Met snelheid trok de expeditie terug naar het reeds vermelde punt. Dadelijk werd tot den storm bevel gegeven, waartoe alles vooraf in gereedheid was gebragt. Onder een daverend hoerah! had dit plaats, en in één oogwenk was men onder den muur, waarachter de vijand de onzen afwachtte.

Toen echter de poort begon te bezwijken onder de slagen der bijlen en

dreigde naar binnen te storten, drongen de eersten der onzen door de kleine reeds gemaakte opening naar binnen, en de luitenant STEENMEIJER, aan wien het was gelukt den steilen muur te beklimmen, zich daarop vertoonde, — toen scheen een plotselinge schrik den weinig oogenblikken geleden nog zoo stouten vijand te overvallen, en sloeg hij, onder het weg werpen der schilden, in de grootste verwarring op de vlugt. Aan het grootste gedeelte gelukte het, hetzij over den zuidwestelijken muur, hetzij door eenige zijpoortjes aan dien kant, te ontkomen; een ander deel vlugtte in de huizen, terwijl een veertiental zich buiten de huizen bleef verdedigen. Het waren deze laatsten, die, tot het uiterste met lans en klewang strijdende, eenigen der onzen verwondden; er waren „doebelan" of voorvechters onder. Met een van dezen raakte de kommandant der expeditie zelf handgemeen, juist op het oogenblik dat de luitenant ter zee D. VAN DER GRONDEN zijnen sabel op den klewang van den „doebelan" aan stukken sloeg, en hij door het weigeren van zijn pistool geheel weërloos voor zijne tegenpartij stond. Reeds was de opgeheven klewang op het punt van den misschien doodelijken slag toe te brengen, die door den korten stomp van den gebroken sabel, welken die officier nog in de bebloede hand had, niet zou zijn afgeweerd. Na eerst getracht te hebben den doebelan te ontwapenen, en hem gelegenheid te hebben gelaten, door het wegwerpen van zijn klewang, lijfsbehoud te verkrijgen, zag de kommandant zich, door een aanval op zijn eigen persoon, verpligt, hem een kogel door de borst te jagen, die dadelijk een einde maakte aan de worsteling. In weinig oogenblikken waren ook de anderen afgemaakt. Hen, die in de groote, en in verschillende hokken verdeelde, huizen waren gevlugt, wilde men daarin niet vervolgen, om de manschappen niet noodeloos bloot te stellen. Men stak er den brand in, maar liet evenwel door de achterzijde der huizen onbewaakt te laten, eene gelegenheid om te ontkomen, over den zeer nabij die zijde gelegen muur. De veertien lijken waren een voldoend offer aan de droevige noodzakelijkheid van door geweld hier het Nederlandsche gezag te handhaven, en de straffende hand te doen gevoelen aan hen, die het miskenden. Daar de eene rij huizen de anderen aanstak, geraakte spoedig geheel de kampong in brand, zoodat er niets van overbleef, dan een enkel klein gebouw, waarin de kommandant en de officieren hun verblijf namen.

De kommandant vatte het voornemen op, om de hoofden der verschillende eilanden hier te vergaderen, ten einde, onder den indruk van het tooneel der verwoesting, de vervolging en uitlevering van den voortvlugtigen pengoeloe LAWA OLANDA te vorderen. Daar de dienst der schepen niet meer op hunne onveilige ligplaats vereischt werd, zeilden dezen onmiddellijk naar de, minder blootgestelde, ligplaats voor Batoe-sitrah, ofschoon de kommandant het voornemen had, in de kampong te overnachten, om den volgenden dag te handelen, al naar dat de uitkomst van de te houden vergadering zou vorderen.

Zonder eenige stoornis bragt men den nacht van den 14den op den 15den

in de kampong door. In den vroegen morgen verscheen het meerendeel der opgeroepen hoofden, zoo als ook de radja dezer eilanden. De waarnemende assistent-resident was den avond te voren reeds in het bivouak aangekomen. De kommandant gaf hem te kennen, dat van eene vervolging van den voortvlugtigen, met eigen manschap, niets goeds te verwachten was aangezien dit in een volstrekte wildernis moest geschieden, waarin het voor ieder ander, dan een naakten inlander, bijna ondoenlijk is voort te komen. Wanneer de hoofden genegen waren, den voortvlugtige uit te leveren, zou slechts een geringe prikkel van onzen kant bij hen noodig zijn; en wanneer zij in tegendeel, tot eene uitlevering niet gezind waren, zou ons zoeken in den blinde reeds daardoor tot niets leiden. Daarom zou na eene scherpe vermaning der vergaderden, LAWA OLANDA vogelvrij worden verklaard en een prijs op zijn hoofd worden gesteld. In dezen geest werd gehandeld. De hoofden namen de vervolging en overlevering op zich en verklaarden daartoe de hulp der onzen niet te behoeven.

Na deze en andere zaken te hebben geregeld, besloot de kommandant naar boord terug te keeren, om daar de manschappen gereed te maken voor eene nieuwe landing, zoo de gebeurtenissen die mogten noodig maken. Den 15den en 16den verliepen, zonder dat men aan boord van den uitslag der in 't werk gestelde pogingen iets vernam. De waarnemende assistent-resident was, door noodzakelijke bezigheden, naar Poelo Tello geroepen. Hij had den kommandant schriftelijk 's gouvernements verlangen te kennen gegeven, den oproerigen in handen te krijgen, en toen nu den 17den 's morgens nog niets opdaagde, besloot deze tot andere maatregelen over te gaan. Hij deed daartoe den radja van Boeloe Aroe, het algemeene hoofd der Batoe-eilanden, en de hoofden aan boord komen, en verzekerde hun, na hun op eene ernstige wijze zijne ontevredenheid over hun talmen te hebben te kennen gegeven, dat, bijaldien de bedoelde persoon den volgenden morgen niet gevonden en aan hem was uitgeleverd, hij andermaal zou landen, niet eene enkele woning zou ondoorzocht laten, en diegenen strengelijk straffen zou, van wie hem mogt blijken, dat zij de hand hadden geleend tot het verbergen of tot de vlugt van den schuldige. Het toeval verschafte intusschen nog veel beter drangmiddel. Gedurende het gesprek liet, namelijk, de pengoeloe SI ARIMAU van de kampong Baboe-ganoefoh, zich in zijne ontroering ontvallen, dat de vrouw en kinderen van den vlugteling zich tot hem hadden gewend, om hen te herbergen en zij zich in zijne kampong bevonden. Daar de kommandant hierin een zeker middel meende te zien tot het bereiken van zijn doel, begon hij den pengoeloe heftig door te halen, over zijne vermetelheid van zoo iets te durven, zonder dadelijk daarvan kennis te geven, alzoo dit niets minder was, dan heulen met de vijanden van het gouvernement, op zijn minst gelijk staande met openlijk verzet. Toen stelde de kommandant hem en geheel zijn soekoe voor die familie verantwoordelijk, met last haar aan boord te brengen, indien LAWA OLANDA op het reeds bepaalde uur nog niet was uitgeleverd.

De uitwerking van deze bedreiging was niet twijfelachtig op het gelaat der aanwezige hoofden, en zij had dit gelukkige gevolg, vreemd onder inlanders, en 't welk niemand zich had durven voorstellen, dat den 18den op het bepaalde uur LAWA OLANDA gevankelijk aan boord werd gebragt. Hij was, naar het zeggen van de hem overbrengenden, op het naburige eiland Pono, mede een van den Batoe-groep, volgens HORNER met slechts eene kampong, gevat.

De last van het Gouvernement was dus ten volle vervuld, en, ofschoon ten koste van eenige weinige gekwetsten, toch zonder een enkelen gesneuvelde. Onder de eersten was een der inlandsche flankeurs de gevaarlijkste, door een lanssteek in de lies.

De wederinscheping had den 15den zonder eenig ongeval plaats. Maar nog denzelfden dag sloeg het weder om; de wind liep met harde buijen naar het noorden, en veroorzaakte zulk eene hevige branding tegen het strand, dat eenige weinige uren later dan dat, waarop men het strand verliet, die inscheping zonder groot gevaar niet meer doenlijk zou geweest zijn.

Ofschoon het hard bleef waaijen, met buijen van het noorden tot het noordwesten, werd daardoor op de ankerplaats, waar de schepen nog tot den 20sten vertoefden, betrekkelijk weinig zee veroorzaakt. Winden van het zuidwesten zijn in deze wateren, volgens zeggen van hier bekende inlandsche zeelieden, meer te vrezen, en de ankerplaats voor Batoe-sitrah, misschien nog iets nader bij den wal dan waar de schepen nu lagen, is dus denkelijk van die van het eiland Sigata de beste.

De grond bleek goed houdende om te ankeren te zijn, en de gemeenschap met het strand is overal elders op dit eiland minder gemakkelijk en meesttijds volstrekt onmogelijk, anders, dan voor naakte inlanders in hunne ligte vaartuigjes. De stroom liep bij afwisseling om de noord en om de zuid, ofschoon zeer ongeregeld; maar zelfs gedurende de harde winden van het noorden, die gedurende het verblijf der schepen aldaar heerschten, gaf het getij om de noord toch nog teekenen van bestaan. De grootste beweging van het water, en de langste en sterkste, is echter om de zuid.

Daar was weinig gelegenheid voor waarnemingen. Men verkreeg echter van de ankerplaats de zonspeilingen, die hier volgen. Men bevond voor de breedte van dit punt 0° 17' 7" Zuid, en voor het verschil in tijd met Padang (P°. Pisang) 0° 8° 28' 35". De ware peilingen van hier zijn als volgt: 1°. de noordwesthoek van Sibodo Noorden 54° 54' 30" Oost; 2°. de hoek van Baroedjoe Lasana Noorden 40° 40' Oost; 3°. de noordwesthoek van Bintoeang Noorden 69° 56° Oost; 4°. de zuidhoek van ditzelfde eiland Zuiden 76° 39' Oost; 5°. de oostelijkst zigtbare hoek van Sigata Zuiden 5° 16' 30" Oost; 6°. de noordelijkste van datzelfde eiland Zuiden 78° 48' West; 7°. het midden van Si Aloewang Noorden 32° 31' 30" Oost; 8°. het oostelijkste van Marje Noorden 26° 28' Oost; 9°. het westelijkste van dat eiland Noorden 19° 36' 30" Oost; 10°. het oostelijkste van Lorang Noorden 14° 2' Oost; 11°. het westelijkste van hetzelfde eiland met Balige en Tagala Noorden 5° 17' Oost; 12°. het westelijkst zigtbare van denkelijk de laatstgenoemde eilandjes, Noorden 3° 15' 30" West. Voor

de miswijzing vond men, door vergelijking van de zonspeilingen met die op het kompas, 1° 58' 30" Oost.

Den 20sten verlieten de *Dolfijn* en *Argo* deze ligplaats en liepen, door een volkomen zuiver en diep vaarwater, tusschen Sigata en Bintoeang door, naar Sibodo; het kennelijkste eiland van geheel deze groep. Vervolgens liepen zij tusschen dit laatste en Sialoeang door, waar men het vaarwater evenzeer geheel zuiver vond, met 8 vademen in het midden en 5 vademen iets meer naar Sibodo, van welks noordzijde een rif uitsteekt. Men moet daarom in den regel Sialoeang het naast houden, of in het midden-vaarwater blijven. Naar den noordhoek van Poelo Tello zag men duidelijk een uitgestrekt, van dien hoek uitstekend, rif, en een diergelijk van de Oedjong Serohi op het eiland Tanah Massa. Tusschenbeide door, langs den noordkant van het eiland Poelo Tello, sturende, vond men ongelijke diepten van 25 tot 6 vademen, op koraalgrond. Voorts langs de oostzijde van Poelo Tello loopende, droogde het gaande weg op tot 4 vademen, waarin men, in de zoo aanstonds op te geven ware peilingen, voor het woonhuis van den civielen gezaghebber bij de kampong Tello, aan de oostkust van Poelo Tello, ankerde.

Dit eiland is bijna twee geographische mijlen groot, en heeft de sterkste bevolking. Volgens HORNER bevat het 579 zielen, in acht kampongs waarvan 405 Niassers, 114 Maleijers, 20 Boegi's en 30 Chinezen. Het is door eenige ketens heuvelen doortrokken, waarvan echter de hoogste niet meer dan 150 voeten bedraagt. Die heuvels zijn met digte bosschen begroeid, terwijl de zandige strandstreken met ontelbare kokospalmen zijn bedekt. Aan zijn zuidereinde en langs een gedeelte van zijn westerstrand verheffen zich wild uitgescheurde rotsgevaarten, bij de honderd voeten hoog, onmiddellijk uit de golven. Alles bestaat uit een ligten geelen koraalsteen, die meestal duidelijk in lagen of banken van vier tot tien voet dikte verdeeld is. In de meeste dier lagen is de struktuur van koraalgebouwen meer of minder duidelijk herkenbaar, en het blijkt, dat zij haren oorsprong doorgaans aan koraaldieren uit het geslacht „Maeandra" te danken hebben.

Gelijk later bleek, hadden de schepen beter gedaan, bezuiden den vlaggestok te loopen, waar men nabij bij den wal dieper water op zandgrond heeft. De schepen lagen op koraal geankerd. De peilingen van de *Dolfijn* waren als volgt: 1°. Oedjong Serohi Noord 10° 58' Oost; 2°. Oosthoek van Memong Noorden 7° 28' Oost; 3°. Westhoek van Memong Noorden 2° 7' Oost; 4°. noord-westhoek van Marje Noorden 22° 7' West; 5°. de zuidoosthoek van Marje Noorden 43° 42' west; 6°. de vijfde hoek westwaarts van Oedjong Serohi Noorden 46° 17' West; 7°. de zesde hoek westwaarts daarvan Noord 48° 32' West; 8°. de vlagstok van den gezaghebber Zuiden 53° 31' West; 9°. de eerste hoek bezuiden den vlagstok, namelijk de oostelijkste van Poelo Tello Zuiden 4° 42' Oost; 10°. de tweede hoek, namelijk de westelijkste van Pono, Zuiden 13° 16' Oost; 11°. den derde hoek, namelijk de westelijkste van Batoe Mekelé; 12°. de vierde hoek Zuidwest

ten zuiden 15° 52' oost; 13°. de noordhoek Antimang Zuiden 89° 38' Oost; en 14°. de Oedjong Serohi door zonsmeting Noorden 10° 39' Oost, een verschil slechts makende met de ware berekende peiling van 19°. Voor de breedte van de ankerplaats vond men 0° 5' 32" Zuid, en voor het verschil in tijd met Poelo Pisang 0" 8' 2' 84". De breedte is, even als die welke voor de ankerplaats bij de Sigata is opgegeven, afgeleid uit de breedte, welke men door middag waarneming onder zeer gunstige omstandigheden vond, voor den noordhoek van Baligi; zijnde 0' 0' 52" Noord en maar eenige weinige seconden verschillende met de breedte van dat punt door gelijktijdige waarneming gevonden aan boord de *Argo*.

Gedurende den tijd, dien men tusschen de Batoe-eilanden vertoefde, vond men de gelegenheid voor waarnemingen zeer ongunstig. Men had veel regen, of anders toch een betrokken lucht. Intusschen deed de kommandant eenige togten met de sloepen, om noodzakelijke tegenbezoeken te brengen aan eenige der voornaamste hoofden. Den 21sten Mei deed hij zulk een' togt naar den pengoeloe SI ANO LOBOH, hoofd van de kampong Boeloe Sari of Beroedjoe Lasana, op de noord-westkust van Poelo Tello, waardoor hij de zekerheid verkreeg, dat tusschen dit eiland en Sibodo ook een zuiver en genoegzaam ruim vaarwater bestaat.

Den 22sten Mei bezocht hij den pengoeloe OSALI LOEHOH, in de kampong Babo Lawina op het eiland Sifika. Derwaarts gaande nam hij den weg tusschen Poelo Tello en Batoe Mekelé en tusschen Pano en Sifika door. Het uitgestrekte geweldig brandende rif, op de zuidwest- en zuidzijde van laatst genoemde eilanden, maakt echter dezen weg, zoodra men door de naauwte van Sama-Sama is gekomen, zoo moeijelijk, zelfs voor sampang's, dat de kommandant 's nachts terugkeerende aan dien langs de oostzijde van Sifika, en tusschen dit en Batoe-Mekelé door, de voorkeur gaf. Volgens zeggen van de inlanders, was dit laatste geheel, en het eerste tot aan genoemde naauwte, een geschikt vaarwater voor vaartuigen als de *Dolfijn*.

Den 23sten Mei bragt de kommandant een tegenbezoek aan den radja BOELOEAROE, in de kampong van denzelfden naam op de noordwestzijde van Tanah Massa, en bij uitzondering, in stede van kampong, „kotta" of stad geheeten. Het eiland Tanah Massa en Tanah Balla zijn de beide grootste van de Batoe-eilanden. Ze liggen, het eerste noord en het tweede zuid, beiden in ééne lengte, in heerschende strekking van N. N. W. naar Z. Z. O. Eene uit het N. W. naar het Z. O. loopende, omtrent een derde van een geographische mijl breede straat, aan wier in- en uitgang verscheiden kleine eilandjes liggen, scheidt beiden van elkander. Tanah Massa heeft eene gemiddelde geographische lengte van 6 tot 7 geographische mijlen bij eene breedte van 1 tot 1½ mijl. Het bereikt op zijn hoogste punt niet meer dan 200 voet, en bevat vele digte en door menschenhanden bijkans nog niet aangeroerde bosschen, die eene groote hoeveelheid hout van menigvuldige en de beste soorten opleveren, waarvan echter thans nog weinig gebruik wordt gemaakt. Volgens HORNER heeft het eiland 285 zielen, in vijf kampongs verdeeld, maar er zijn er ongetwijfeld veel meer.

Aan de noord-westzijde van Tanah massa staat de vaste zetel en residentie van den radja BAELOEAROE op eenen, ongeveer 100 voet steil boven de zee zich verheffenden, heuvel van eenen fijnkorreligen kwartszandsteen met kalkcement. Verder binnenlands verheffen zich hoogere heuvels, wier toppen uit koraalkalksteen bestaan, die dus op dezen zandsteen ligt.

Voor de kampong of kotta Boeloearoe kan men ook met de zwaarste schepen komen, en ankeren in 12 vademen water; maar men ligt er geheel open, en de landing is er, zonder hulp van den wal, met sampang's zelfs, bijna onmogelijk. De kampong ligt, gelijk wij reeds vermeldden, op eene hoogte van naar gissing 100 voet, die zeer steil is. Door middel van eenen moeijelijken trap van steenen, zeer ruw gemaakt, bereikt men eene kleine vlakte, waarvan echter, door muren en verhakkingen, slechts een niet meer dan 12 voeten breed voetpad is overgelaten, dat regt op de voorpoort leidt. Links wordt de kampong beschermd door een diep ravijn, regts en aan den achterkant door een wildernis, waar langs gewis een toegang tot de kampong bestaat.

Van al de kampongs, die de kommandant bezocht, was Baroedjoe Lasana de merkwaardigste. In 't algeneen zijn de Batoe-eilanden beroemd door de schoonste de voortreffelijkste houtsoorten. Bijzonder aan de huizen van de Niasser-hoofden ziet men de fraaiste en hardste houtsoorten tot geweldige massief gewerkte steunpilaren en planken gebouwen gebezigd. Ook HORNER spreekt daarvan, en ook onzen reizigers was over 't geheel op deze eilanden de ruime en stevige bouwtrant der houten woonhuizen reeds in 't oog gevallen. Te Baroedjoe Lasana echter vond men eene woning, waarvan de kommandant, bij de menigvuldige onbeschaafde of halfbeschaafde volken, gedurende zijn veeljarig omzwerven in verschillende werelddeelen door hem bezocht, geen flaauwen zweem zelfs aantrof, en welke hij eene beschrijving, voor zoo veel hij ze uit zijne herinnering kon opmaken, overwaardig achtte. Zie hier die beschrijving.

Het gebouw had, bij eene breedte van naar gissing 150 voeten, 20 voet uit den grond; het rustte op 130 houten kolommen, die 1½ voet middellijn hadden, en gedeeltelijk regtstandig en gedeeltelijk als schooren, in geregelde rijen geplaatst, allen van dezelfde witachtige houtsoort, kaarsregt, en zeer zuiver bewerkt waren. De twee binnenste rijen vormden, met een vloer van glad geschaafde en naauwkeurig gevoegde planken, eene gaanderij. Langs eenige steenen treden ging men van den beganen grond derwaarts op. Zij leidde tot achter onder het gebouw, waar, volgens het gebruik dezer eilanders, zich de trap bevindt, die binnen 's huis leidt, in stede van die, gelijk bij ons gebruikelijk is, voor te hebben. Die trap, welke, ofschoon niet zeer gemakkelijk, breed genoeg was, en eigenlijk niets tegen zich had dan de duisternis welke er op heerschte, voerde in een klein even duister portaal, waardoor men in een zaal kwam, die, bij de geheele breedte van het gebouw, twee derde had van zijne diepte. Deze ruimte was, tot op eene hoogte van naar gissing 24 voeten, door niets afgebroken, en zonder zoldering, en had verder naar boven slechts een

stelsel van balken, steunders en schooren, waarin, wat de doelmatigheid der schikking betreft, geen overleg ontbrak, terwijl alle van dezelfde houtsoort en met zorg waren afgewerkt. De wanden en vloer waren gemaakt van breede, en de laatste vooral van zeer zware deelen van een zeer vaste houtsoort, veel hebbende van ijzerhout. Zij waren net en glad geschaafd en zoo naauwkeurig gevoegd, dat men de naden naauwelijks kon zien. De hechtheid van het geheel kan men daaruit afleiden, dat, toen door een tachtigtal inlanders in deze zaal een ronde dans werd gedanst, waarin herhaaldelijk voorkwam, dat allen te gelijk met kracht met een der voeten op den grond stampten, niet de minste trilling zelfs bespeurd werd. Zonder eigenlijke vensters ontving de zaal haar licht door den voorkant van het gebouw. Er was eene verhevenheid in, anderhalf voet hoog, gedekt met fijne matjes, en bestemd voor eene plaats voor de ouden. Voorts zag men er eene soort van divan, met kussens en fijn matwerk, voor hooge gasten. Door traliewerk kwamen lucht en licht in de zaal, en had men het uitzigt op het binnenste van de kampong. De aandacht werd ook nog getrokken door een vlak liggende, ruim twee voet breede, deel van 50 voet lengte, van een fraaije houtsoort, allerzuiverst afgewerkt, en waaraan men niet een enkele kwast, scheur of ander gebrek kon ontdekken. Zij werd tot dat alles gebruikt, waartoe men in onze woningen breede vensterbanken bezigt. Een gedeelte van het steile dak, dat in de zaal zigtbaar was, had openingen die door kleppen gesloten kunnen worden en de eigenlijke vensters zijn. Behalve de opening, die in den achterwand van het portaal naar binnen den toegang daarstelt, bevonden zich, ook daar in dien wand, de toegangen tot de binnenvertrekken, niet met deuren maar slechts door middel van gordijnen gesloten. Het geheele werk was in zijne onderdeelen net, smaakvol en voortreffelijk afgewerkt. Maar overigens had de zaal geene versierselen, dan eenig ruw beeldhouwwerk, en eene in alle huizen onmisbare soort van stomme knecht, waarop heilige zaken of anderen geplaatst worden, die men bijzonderen eerbied of waarde toeschrijft.

Bij eenig begrip van den staat van beschaving en ontwikkeling dezer eilanders, kan dit gebouw tevens eenig denkbeeld geven van den overvloed van schoone, althans goede houtsoorten, die de Batoe-eilanden opleveren.

In dit houten paleis (want waarlijk zoo mag men het, met het oog op de eenvoudige bewoners, wel noemen) was heer en meester de pengoeloe SI ONO LOBOH, die tevens, als hoofd der kampongs en van hare onderhoorigheden en van geheel zijn stam of soekoe, bevel voerde en bestuurde. Tusschen de 50 en 60 jaren oud, had hij in geheel zijn voorkomen iets zoo achtbaars en vaderlijks tegenover zijne soekoe-genooten dat zelfs, toen hij zijn groote gouden baard en gouden knevels, welke sieraden, gelijk het scheen, enkel bij bijzondere gelegenheden voor den dag kwamen, aandeed, en zijne veelkleurige, met gouden versierselen prijkende, hooge muts opzette, er in het oog zijner Europesche gasten nog genoeg van dat achtbaar vaderlijke overbleef, om hen al dadelijk zeer met den goeden man ingenomen te doen zijn. Zij vonden zich dan ook geenszins in hunnen goeden

dunk van hem bedrogen. Zijnen waarlijk bespottelijken tooi, die, de billijkheid vordert het te zeggen, eerst aangedaan werd, nadat zijne Europesche gasten hem zulks verzocht hadden, moest men hem derhalve wel vergeven. Na hun den divan tot zitplaats te hebben aangewezen, zette hij zich op een stoel, op de verhevenheid daarop volgende, neder en bood hun toen inlandsch gebak, vruchten, thee en andere, ook Europesche, dranken aan. De geheele, zich te huis bevindende, mannelijke bevolking, ten getale van omstreeks honderd, oud en jong, kwam inmiddels binnen, en zette zich op de hurken, langs de zij- en achterwanden der zaal, in eerbiedige stilte neder, het teeken van den dans afwachtende. Toen nu op verzoek van een der gasten dat teeken gegeven was, vormden allen zich in eenen kring, en begon, op de toonen van een zeer welluidend gezang van enkelen, waarin zich van tijd tot tijd allen als in koor mengden, en waarin de maat zeer zuiver werd bewaard, de ronde dans, waarvan boven reeds melding werd gemaakt, met even bevallige als eenvoudige figuren. De zang was eene improvisatie, waarvan de Europesche gasten het onderwerp waren; hunne daden werden, naar aanleiding van de afgeloopen expeditie, bezongen; ze werden met hooger wezens gelijk gesteld, en 't werd eene dwaasheid genoemd, zich tegen hen te verzetten. In den vrolijken kring was onderscheid van stand noch vermogen merkbaar. De kinderen van den goeden pengoeloe, gaven zich mede geheel aan de vreugde over, en dansten hand aan hand met den minderen kampong-genoot. Slechts eenigen der ouden, nabij de gasten gezeten, namen geen dadelijk deel aan den dans, maar gaven, door den blik van welgevallen, waarmede zij de bewegingen van het aankomende geslacht volgden, genoegzaam te kennen, dat in hunnen tijd zij er gansch niet afkeerig van waren geweest.

Nadat de dans der mannen geëindigd was, gaven de Europesche gasten den wensch te kennen, om ook dien der vrouwen te zien. De pengoeloe, die daarin volstrekt niets vreemds scheen te vinden, gaf dadelijk de noodige bevelen, waarop twee der jonge dames, vrouwen van zijne kinderen, te voorschijn kwamen. Zij waren gekleed in sarong, over- en onder-baaitje, met losse over de armen afhangende slendang en veelkleurige kapsels van zijde en katoen. Over de sarong henen waren de heupen besloten in een gordel van koperen kettingwerk, op de hand gewogen van omstreeks zes Nederl. ponden zwaarte, door welken koperen band hare bewegingen zeer belemmerd werden. Ofschoon nog jeugdig, hadden hare gelaatstrekken niets aangenaams, gelijk hare gestalten niets bevalligs aanboden. De reden daarvan moet echter, naar ik meen, grootendeels worden gezocht in haar gewaad, dat zonder de minste smaak was. De dans door haar uitgevoerd, was koud en onbevallig, en bestond in een zeker slangachtig schuiven over den grond, met de beide armen halfcirkelvormig opgeheven, bijna als de voelhorens van den schorpioen. De gasten bedankten spoedig voor de, „kromme sprongen" kon men ze niet noemen, maar voor de schoffelingen van onze prinsessen.

Daarna werd, op het plein voor het huis, de krijgsdans der mannen

vertoond. Gewapend met werpspies, klewang en schild, bestond die dans, onder het aanheffen van een eentoonig krijgsgezang, in het beschrijven van verschillende figuren over den grond, terwijl de een al achter den ander ging, en in het slaan met het schild op den linkerarm, alleen door eene draaijende snelle beweging met de hand. Hiertoe zijn ongetwijfeld vlugheid en spierkracht noodig; te vergeefs beproefden de Europesche gasten het hun na te doen. Na door het oorlogslied zich opgewonden te hebben, begon de aanval. Aanvankelijk deed elk strijder met gedrilde speer verbazende sprongen, dan links dan regts, daarna achterwaarts en vervolgens ieder voorwaarts, en blijkbaar om zijnen vijand tot eene, voor hem nadeelige beweging of positie te verleiden. Eindelijk scheen deze gunstige omstandigheid gekomen; de speer of werpspies werd geworpen, en bliksemsnel de klewang getrokken, en daarmede het gevecht vervolgd. Behalve het houten schild, bestond nog hunne verdediging in een strijdbaaitje of wambuis van buffelhuid of boomschors vervaardigd; van den hals gaat het zonder mouwen tot over de heupen; het weert een sabelhouw, maar evenmin als zulks de schilden doen, geen geweerkogel af.

De Batoe-eilanders zeggen dat zij afkomstig zijn van de Poggy's. Behalve het reeds verhaalde, was er in hunne manieren veel, dat reden gaf hen vatbaar voor hoogere beschaving te houden. Zij hebben eenig denkbeeld van de beeldhouwkunst, hoezeer nog zeer ruw en onvolmaakt. Behalve dat men in geene woning een balk of plank ziet, zonder gebeeldhouwd te zijn, en de huizen letterlijk opgepropt worden met allerlei houten beeldjes, afzigtelijke gehoornde menschelijke gedaanten voorstellende, vindt men in alle kampong's steenen gebeitelde zitbanken, en in sommigen zelfs een steenen gestoelte op het plein of de vergaderplaats, waarin bij enkele plegtige gelegenheden het soekoe-hoofd plaats neemt. In de kampong Babo Lawina, vonden wij, behalve dusdanig gestoelte en eenige ruwe steenen voorstellingen van vogels en viervoetige dieren, twee groote, naast elk ander liggende, platte steenen, waarvan de een eene glad gebeitelde eenigzins gepolijste oppervlakte had en van een behagelijk voorkomen was, in vergelijking met dat van zijnen buurman, wiens oppervlakte ruw, scherp, puntig en vol gaten was, en die in het geheel een afzigtelijk aanzien had. Op de vraag wat de beteekenis dezer twee steenen was, antwoordde men, dat die steenen het menschelijke hart voorstelden. De een dat van een eenvoudig goed mensch, de ander dat van een slecht mensch vol boosheid en arglistigheid. Men ontmoet wel eens vrij wat minder zuivere en juiste zinnebeelden bij volken, op veel hoogere beschaving bogende dan die, waarop deze arme eilanders aanspraak maakten.

Het volk scheen van goede geaardheid te zijn, althans hunne manieren onderling en hun gedrag ten opzigte hunner bezoekers teekenden veel goedaardigheid en eenvoud. Zij zijn weinig geneigd tot oorlog en verkiezen het landelijk bedrijf boven dat op de zee, ofschoon zij natuurlijk veel op het water zich bewegen. Weinig werk maken zij van visscherij en tusschen geen der eilanden merkte men sero's (netten) op. De tripang-en karetvangst houdt

eenigen hunner bezig, maar slechts als bijbedrijf, niet als hoofdbezigheid. En toch zijn deze wateren rijk aan goede vischsoorten en vooral aan beide laatstgenoemde voortbrengselen. De kokospalm tiert hier welig en de noot wordt uitsluitend tot het maken van olie gebezigd, die naar de kust van Sumatra door eenige hier gevestigde Maleische en Chinesche handelaars wordt gebragt. Ook de sagopalm vindt men hier in menigte, en maakt met obi's, rijst en eenige minder aanzienlijke planten en met varkensvleesch het voedsel uit. Varkens vindt men hier in overgroote hoeveelheid; het voeder dezer dieren is de uitgeperste kokosnoot. Dit maakt een goed en smakelijk vleesch. Kippen of ander pluimvee wordt weinig in de kampong's geteeld, en gevolgelijk nog al op prijs gehouden, soms ongaarne zelfs tegen ruime betaling afgestaan. Bij de Chinezen en Maleijers, die te Tello wonen, kan men zich nog soms van deze zaken, zoomede van eijeren, voorzien, maar steeds in geringe hoeveelheid en zeer duur. Uitgenomen de pisang en ananas, vindt men hier weinig vruchten; groenten en moeskruiden volstrekt niet, behalve wat pompoenen en komkommers. De drank is water, dat op Tello gemakkelijk en van uitmuntende hoedanigheid is te verkrijgen. Men heeft niet kunnen bespeuren, dat door de eilanders eenig geestrijk vocht wordt bereid. Zij zijn er echter volstrekt geen vijanden van, en zien zich gaarne onthaald op een glas rooden wijn of jenever.

Reeds boven is gezegd, dat de Batoe-eilanden zeer houtrijk zijn. Men vindt er, te oordeelen naar het houtwerk der woonhuizen, zware en goede houtsoorten, ook voor masthout en kromhout voor kleine vaartuigen. Onder hunne praauwen, die allen van uitgeholde boomen gemaakt zijn, is een van zeven voeten breedte geene zeldzaamheid. Deze breedte is wel gedeeltelijk door kunstmatige uitzetting verkregen, maar toch moet de boom op den stam minstens zoo veel middellijn gehad hebben.

De expeditie bleef niet lang genoeg op deze eilanden, om aangaande zeden, gebruiken, godsdienst, onderling bestuur, enz. veel berigten te kunnen erlangen. In beide eersten meende men veel eenvoudigheid te bespeuren, waarvoor de volgende bijzonderheid misschien tot bewijs dienen kan.

Tijdens het bezoek bij SI ONO LOBOH stelde hij, benevens zijne andere kinderen, ook zijnen jongsten zoon aan den kommandant en diens gevolg voor; 't was een jongeling van omstreeks achttien jaren oud, wiens schoon voorkomen en sierlijke en krachtbeteekenende ligchaamsbouw allen trof. Met een' ouderen broeder over den jongeling sprekende, liet een der gasten zich ontvallen, dat deze jongeling gewis een gunsteling der vrouwen was. Maar de oudere broeder gaf daarop de stellige verzekering, dat hij nog volstrekt geen' omgang met vrouwen gehad had, doch spoedig huwen zou met de dochter eens pengoeloe's van een der naburige eilanden. Op de vraag, waarom hij niet eene vrouw nam uit die van zijn eigen kampong, antwoordde hij, dat daar geen vrouw was passende aan zijnen stand. Hieruit valt op te maken, dat, hoezeer het onderling bestuur geheel aartsvaderlijk schijnt te zijn, door dit volk toch wel degelijk aan rang en stand wordt gehecht. Zij stellen een leven na dit leven, hebben begrip van een zeer hoog en lief-

dadig wezen, maar achten dit te verheven, dan dat het aan hunne vereering eenige waarde zou kunnen hechten. Hunne offeranden bepalen zich daarom tot die aan eene menigte bovennatuurlijke wezens, die zij als schadelijk en boos moeten te vriend houden, en wier beeldtenis, in hout gesneden, men in elk woonhuis aantreft. In de kampong Sigese vond men, midden op het plein, tusschen de huizen, een afdakje, bij wijze van tempel, waaronder eene menigte van die voorstellingen verzameld was, maar veel ruwer bewerkt dan die, welke in de huizen worden aangetroffen, of aan de klewangs van eenige doebelan's gehecht zijn.

Den 24sten nam de expeditie met den gevankelijken pengoeloe LAWA OLANDA aan boord, de terugreis aan naar Padang. Zij ging tusschen Poelo Tello en Poelo Tanah Eassa door, en vervolgens tusschen dit laatste eiland en Marje en Memong.

Na Memong te zijn voorbij gevaren, ontmoette men, op den weg tusschen dat eiland en Tanah Massa door, geen meerdere losliggende gevaren en bereikte men, zonder eenige ontmoeting, den 27sten Ajer Bangis.

Rapport eener militaire kommissie aan den souvereinen vorst der Vereenigde Nederlanden.

Mijnheer de redakteur!

De onderwerpen, welke, ter bevordering van de militaire Indische dienst, sedert eenigen tijd in uw Tijdschrift behandeld worden, hebben mij op de gedachte gebragt, om het hierondervolgende stuk uit het stof mijner oude papieren op te graven en, vergezeld van eenige aanteekeningen, u ter plaatsing aan te bieden.

'sHage,
18 Julij 1853.

Een gepensionneerd officier van het Oost-Indische leger.

Doorluchtigste Vorst en Heer!

In voldoening aan het besluit van U. K. H. van 8 Julij l.l. n°. 203, hebben wij ons dadelijk onledig gehouden met de ons voorschreven taak.

Het is niet aan ons zelven, om onzen arbeid te beoordeelen, en wij verbergen er ons de onvolmaaktheid niet van. Maar van ééne zaak durven wij U. K. H., als officieren van eer, de verzekering geven, dat wij getracht hebben, zonder eenig bijoogmerk, het doel van U. K. H. te bereiken.

Wij allen zijn in militaire betrekking in Indië geweest; het lot der krijgslieden, die voor die etablissementen bestemd zijn, gaat ons ter harte; dan wij hebben te gelijk gevoeld, dat wij Nederlanders waren, en dat wij de belangen van het moederland met die van onze spitsbroeders hebben moeten trachten te vereenigen. Voor 's lands finantiën zal alles te ruim schijnen, maar voor die, welke Uwe Koninklijke Hoogheid in die verre gewesten zullen dienen, zal het lot slechts zeer gematigd wezen, en wij hopen, dat diegene, aan wien het oppergezag in de Oost-Indiën zal worden toebetrouwd de magt en wil zal hebben, om een nuttige vriend der soldaten te zijn, *) want deze doen groote opofferingen. Wezenlijk fortuin is voor hen niet te maken, maar daarop verlaten wij ons, dat de weinige aanzienlijke posten, die voor de armee van Java zijn afgezonderd, in het vervolg voor diegenen zullen bestemd zijn, die aldaar wel zullen dienen, en dat de toevoer uit Europa in officieren uit subalternen zal bestaan.

De eerstbenoemde der kommissie heeft den kolonel DE KOCK opgedragen, om dit ons rapport aan Uwe Koninklijke Hoogheid over te brengen, door

---

*) Men had den tweeden onderteekenaar, in 1830 en later, deze woorden moeten herinneren.

wien aan Uwe Koninklijke Hoogheid alle zoodanige verdere inlichtingen zullen kunnen worden gegeven, als Hoogstdezelve zal verlangen.

Wij zijn met diepen eerbied

Doorluchtigste Vorst en Heer!

Van Uwe Koninklijke Hoogheid de gehoorzame dienaars en trouwe onderdanen:

(geteekend) J. W. JANSSENS Lt.-generaal.
J. VAN DEN BOSCH. Kolonel.
A. L. VAN DIERMEN. Kolonel.
DE KOCK. Kolonel.

Het behaagde Uwe Koninklijke Hoogheid, bij Hoogstdeszelfs besluit van 8 Julij 1814 n°. 203, aan ons op te leggen de vereerende taak, van ons onledig te houden met de examinatie der punten, die omtrent de militaire occupatie van Java en de omliggende eilanden, alsmede van de Molukkos, in aanmerking zullen moeten komen, en nu reeds voorloopig kunnen worden geregeld.

Ter voldoening van dezen last, zullen wij de vrijheid nemen, Uwe Koninklijke Hoogheid onze gedachten dienaangaande open te leggen; de onvolmaaktheid van ons werk erkennen wij volkomen, maar wij vleijen ons, dat Uwe Koninklijke Hoogheid wel gelieve overtuigd te zijn, dat wij geene moeite en ijver hebben gespaard, om Hoogstderzelver bevelen, naar ons beste weten, uit te voeren. Tot meerdere orde en faciliteit hebben wij vermeend, onze antwoorden naast de vragen, welke Uwe Koninklijke Hoogheid's besluit inhoudt, te moeten ter neder stellen.

Alvorens tot het beantwoorden van dit artikel over te gaan, vermeenen wij een oogenblik te moeten stilstaan bij den staat dier etablissementen, voor zooverre die staat tot het behoud en de bescherming van dezelve in aanmerking kan komen, en gronden tot bepaling der sterkte van de bezetting kan opleveren.

1°. *Hoe sterk behoort de bezetting in ieder etablissement te zijn, tot welke wapenkorpsen behoorende, en in welke evenredigheid?*

De Hollandsche bezettingen, beoosten de Kaap de Goede Hoop, zijn zamengesteld uit een aantal eilanden, wier onderlinge kommunikatie dan alleen kan onderhouden worden, wanneer men, hetzij door zich zelve, hetzij door geallieerden, het sterkst op zee is.

Onderscheiden onzer etablissementen zijn genoegzaam geheel ontbloot van levensmiddelen, en hangen daardoor af van andere eilanden, die daarvan zijn voorzien; Malaka, Amboina, Banda en Ternate zijn in dit geval, en moeten altijd door Java worden onderhouden. Zonder eene oppermagt ter zee, wordt gevolgelijk de verzekering der eerste noodwendigheden voor die koloniën reeds onmogelijk, en de produkten die dezelve opleveren, kunnen door eene sterke vijandelijke zeemagt altijd worden onderschept.

Hieruit vermeenen wij te mogen afleiden, dat het aan den eenen kant maar al te waar is, dat de voorschreven bezittingen over het algemeen slechts door eene respectabele magt op zee kunnen worden verdedigd tegen

eenen Europeschen vijand, en aan den anderen kant dat het oogmerk voornamelijk moet wezen, dezelve in staat te stellen om inlandsche vijanden te beteugelen, en des noods een coup de main te kunnen afweren.

Zoodanige etablissementen integendeel, welke zich zelve voeden, en in wier eigen schoot vele benoodigdheden voor eene goede defensie gevonden worden, verdienen, naar ons inzien, eene bijzondere aandacht. Het verlies derzelve sleept natuurlijk het verlies van alle anderen na zich. Het eiland Java moet dierhalven als het middenpunt van alle overige bezittingen worden beschouwd; het levert ressources op van allerlei aard; het is de zetel van het Hollandsch Gouvernement in Indië, de stapelplaats van vele waren en behoeften.

Deze reden gebiedt dan ook, dat alle mogelijke middelen worden daargesteld om eene kolonie van zoo veel gewigt te behouden, waarbij nog kan worden gevoegd, dat de inlandsche vorsten, welke in de laatste jaren veel van de Europeanen hebben geleden, eene vrij aanzienlijke magt op de been kunnen brengen, waarom het ook vooral noodzakelijk is, aan dezen weerstand te kunnen bieden.

Het is om alle de zoo even aangehaalde redenen, dat wij, onder eerbiedige correctie, vermeenen, de militaire magt op het eiland Java, ten minsten tegen de inlandsche vorsten, op eenen vrij respectabelen voet te moeten voorstellen, terwijl wij die der overige bezittingen veel geringer zullen propeneren *).

De geheele militaire magt voor de gezamenlijke etablissementen beoosten de Kaap de goede Hoop kan niet onder de 5125 Europeanen en 5350 inlanders, dan wel te zamen 10475 hoofden, worden gebragt, verdeeld in de volgende korpsen:

		Europeanen.	Inland.
De generale staf.	sterk	67 †)	„
Een regiment Europesche infanterie.	„	1646	„
Een regiment kavallerie van drie eskadrons te weten: twee Europesche en een inlandsch. .	„	414	104
Een battaillon artillerie.	„	177	162
Zes bataillons infanterie, ieder zamengesteld uit twee kompagnien Europesche flankeurs en vier kompagnien inlanders.	„	1716	3168
Twee inlandsche garnizoenbataillons.	„	246	1584
Een bataillon pionniers	„	159	332
		5125	5350 §)
Generaal totaal.		10475 hoofd.	

*) Alzoo heeft de kommissie slechts op het oog gehad, om een leger te scheppen, berekend tegen inlandsche vijanden.

†) Wat de kommissie met dien zoo talrijken generalen staf voor een zoo klein, en tegen inlandsche vijanden bestemd, leger heeft willen doen, wordt niet begrepen. Hij heeft dan ook geen bestaan verkregen; de generale staf heeft zich al dadelijk opgelost in een ministerie van oorlog.

§. Het verdient opmerking, dat de kommissie als minimum bijna zoo veel Europeanen stelt als Indiërs; dat was goed gezien. Bij latere organisatiën van den generaal VAN DEN BOSCH, heeft hij de verhouding op een derde Europeanen gesteld; dat was goedkooper.

In de formatie dezer verschillende korpsen hebben wij dikwerf moeten afwijken van de thans alhier bepaalde organisatie, vermits wij ons meestal moesten reguleren naar de soort van dienst, die voor ieder korps of wapen wordt bestemd, en *wij zouden het getal inlanders voorzeker zoo groot niet hebben gesteld,* waren wij niet overtuigd, dat het organiseren van de noodige korpsen, voor de verschillende koloniën, vele moeijelijkheden zal opleveren; echter moeten wij hier voorloopig aanstippen, dat de inlanders ook van veel nut kunnen zijn, en diensten verrigten welke den Europeaan moeijelijk vallen.

Wij hebben zes bataillons inlandsche infanterie voorgeslagen, ieder met twee Europesche flankkompagniën, en de vier overige kompagniën, met Europesche officieren en onder-officieren; deze bataillons moeten op verschillende forten en posten worden verdeeld, hetgeen een aanzienlijk getal Europeanen bij dezelve allernoodzakelijkst maakt; en de ondervinding heeft geleerd, dat de voorgestelde zamenstelling het meest met den aard van het land, waarvoor die bestemd is, overeenkomt.

De stad Batavia is dusdanig ongezond, dat men het als onmenschelijk zoude mogen beschouwen, indien men durfde voorstellen aldaar vele Europeanen garnizoen te doen houden. In die stad wordt echter nog veel handel gedreven; zij is sterk bevolkt en wij hadden er altoos magazijnen; het is daarom dat er een permanent garnizoen noodzakelijk is. Wij hebben dien ten gevolge twee inlandsche bataillons geprojecteerd, welke exklusief te Batavia, en voorts in eenige kleine fortjes, welke mede niet gezond zijn, gelegd zouden kunnen worden *).

Ook hebben wij van een korps pionniers gesproken, en dit is volgens ons inzien, zeer noodig, zoo tot het verrigten van veel en vele soorten van arbeid bij de genie, als ook inzonderheid bij marschen van Europesche troepen, welke in dat klimaat met niets dan derzelver wapenen behooren bezwaard te zijn. Wanneer men zich bij soortgelijke gelegenheden van vrije inlanders bedient, riskeert men altoos het verlies der hun toebetrouwde amunitiën, bagagiën en goederen, want bij den minsten schijn van gevaar loopen zij daarmede de bosschen in, hierdoor raakt men niet alleen altoos in groote ongelegenheid, maar het is niet zeldzaam de oorzaak van het mislukken van gewigtige expeditiën geweest.

Omtrent de gedetailleerde formatie der verschillende korpsen, nemen wij de vrijheid ons te refereren aan de hierbij gevoegde tabellen litt. A. B. C, D, E, F, G, H.

Alleen vermeenen wij hier te moeten aantoonen dat, volgens die formatie, de geheele krijgsmagt voor de etablissementen in Indië zal tezamen zijn gesteld uit:

1 Gouverneur Generaal, Kommandant en Chef †); 1 generaal majoor

---

*) Maar die bataillons zouden toch Europesche officieren en onder-officieren moeten hebben; daarvan wordt gezwegen.

†) „De Gouverneur-Generaal kommandant en chef!" Vermoedelijk dacht de kommissie, dat een militair persoon steeds Gouverneur-Generaal zou wezen, anders is dit niet te verklaren. Het voorstel is nogtans aangenomen, in weerwil dat een burger persoon Gouverneur-Generaal is geworden. De baron VAN DER CAPELLEN heeft, als opperbevelhebber, het eerste jaar, den generalen staf onder zijne onmiddelijke bevelen gehad, doch dien last niet kunnen torschen en daarom den generalen staf aan den kommandant der troepen overgedragen.

kommandant der troepen; 6 kolonels; 1 kommissaris der monstering; 1 chirurgijn en chef; 16 luitenant kolonels; 15 majoors; 92 kapiteins; 5 tweede kapiteins; 2 adjunct commissarissen der monstering; 95 eerste luitenants; 133 tweede luitenants; 9 chirurgijn majoors; 21 aide chirurgijn majoors; 38 chirurgijns der 3de klasse; 13 kwartiermeesters; 15 adjudant majoors; 5 officieren van kleeding: 13 onder-adjudanten; 5 tamboer majoors; 22 bataillons-werklieden; 48 meester-werklieden; 12 muzikanten; 81 sergeant majoors; 326 sergeanten; 81 fouriers; 648 korporaals; 103 tamboers, pijpers, halvemaanblazers etc.; 3517 Europesche soldaten, kavalleristen, artilleristen en ponteniers; 5128 Europeanen; 5350 inlanders; totaal 10475 hoofden.

Inlandsche officieren zijn bij de korpsen niet geprojecteerd, omdat de ondervinding geleerd heeft, dat die veeleer schadelijk dan dienstig zijn. Het kan echter in het vervolg van tijden noodzakelijk worden geoordeeld, eenige inlanders uit vorstelijke huizen bij de troepen te plaatsen, waarom deswegens alle vrijheid aan het Gouvernement in Indië moet worden gelaten *).

De voorschreven troepen dienden naar ons begrip op de volgende wijze te worden verdeeld:

In de nabuurschap van Batavia, het kamp Weltevreden of waar de zetel van het Gouvernement zijn zal.

De geprojecteerde generale staf.	sterk	67
Een bataillon Europesche infanterie met den regiments staf.	„	832
Twee bataillons inlandsche infanter. met derzelver staven	„	1628
Een garnizoens bataillon voor de stad Batavia . .	„	915
Twee kompagniën Europesche artillerie met den staf van 't Batt.	„	229
Een kompagnie inlandsche artillerie of trein-soldaten.	„	100
Een kompagnie Europesche kavallerie met den regiments staf	„	108
Een eskadron inlandsche kavallerie	„	140
Een bataillon pionniers.	„	491
Totaal.	. .	4520 hoofden.

Te Samarang.

Twee kompagniën Europeanen met den staf van het 2e bataillon infanterie.	sterk	314
Een half bataillon inlanders.	„	400
Een halve kompagnie Europesche artillerie	„	50
Een kompagnie Europesche kavallerie.	„	90
Totaal.	. . .	854 hoofden.

*) Dat was goed gezien. Maar de Gouverneur-Generaal en later de minister VAN DEN BOSCH heeft desniettemin, in zijne legerorganisatiën, een groot aantal inlandsche officieren, tellende voor Europeanen, maar genietende half traktement, aangenomen; dat was goedkooper.

Te Soerabaja.

Twee kompagniën Europesche infanterie	sterk	300
Een half bataillon inlanders met den staf.	„	414
Een kompagnie Europesche artillerie	„	100
Totaal. . . .		814 hoofden.

Aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta.

Twee kompagniën Europesche kavallerie.	sterk	180
Twee kompagniën Europesche infanterie.	„	200
Een halve kompagnie Europesche artillerie	„	50
Totaal. . . .		430 hoofden.

In de kleine fortjes op Java als:

Te Bantam.	40
„ Indramaijo.	70
„ Cheribon.	40
„ Tagal.	40
„ Pakalongan.	40
„ Japara	40
„ Joanna.	40
„ Rembang	40
„ Madura.	60
„ Sumanap	40
„ Grissee.	20
„ Pasoeroean.	50
„ Banjoewangi	150
Voor Oenarang, Boejoelali, Salatiga, Klatten en andere kleine fortjes	245
En eene kompagnie inlandsche artillerie, om op de kleine fortjes te worden verdeeld.	100
Totaal. . . .	1015 hoofden

Te Malaka.

Een half bataillon inlandsche infanterie met den staf. .	sterk	414
Een halve kompagnie Europesche artillerie	„	50
Totaal. . . .		464 hoofden.

Te Makassar en Borneo.

Een half bataillon inlandsche infanterie	sterk	400
Een halve kompagnie Europesche artillerie. . . .	„	50
Totaal. . . .		450 hoofden.

Te Amboina en Onderhoorigheden.

Een bataillon inlandsche infanterie.	sterk	814
Een kompagnie Europesche artillerie	„	100
Totaal. . . .		914 hoofden.

Te Banda.

Een half bataillon inlandsche infanterie met den staf. .	sterk	414
Een kompagnie Europesche artillerie	„	100
Totaal. . . .		514 hoofden.

Te Ternate.

Een half bataillon inlandsche infanterie	sterk	400	
Een kompagnie Europesche artillerie	„	100	
. Totaal. . . .		500	hoofden.

De voorschreven bepalingen der garnizoenen hebben wij gemaakt, om eene basis te hebben tot het vragen van een, naar ons inzien, waarschijnlijk benoodigd getal troepen, doch wij gelooven daarom niet, dat het Gouvernement in Indië gebonden moet zijn, die verdeeling onveranderlijk te volgen.

Wij vleijen ons, dat, aangezien de menigvuldige fortjes en posten, welke zoo wel tegen de inlanders als tegen de zeeroovers bezet moeten zijn, het totaal der door ons opgegeven landmagt niet te groot zal worden bevonden; en inzonderheid gelieve men omtrent de hoofdplaats in aanmerking te houden, dat, bij eenen eventuëelen oorlog met een der inlandsche vorsten of anderzins, van daar alle hulp en alle middelen moeten komen.

Omtrent de wapening zullen wij doen opmerken, dat niet alleen voor alle de uitgaande troepen, komplete wapening en toebehooren moet worden verstrekt; maar voor de kaders der troepen, welke in Indië zullen worden geformeerd, moet ten minsten een vierde boven het benoodigde worden gezonden, om de verliezen dadelijk te kunnen remplaceren; en gedurende het eerste jaar, dient nog eene aanzienlijke quantiteit, zeker niet minder dan vijf duizend geweren, naar Indië te worden geëxpedieerd. De ondervinding heeft geleerd, hoe zeer het noodig is, in deze behoefte vroegtijdig te voorzien.

De veld-artillerie, welke mede gezonden moet worden, zoude kunnen bestaan uit 48 stukken van onderscheiden kalibers, als:

8 stukken à 12 ℔
12 „ „ 6 „
20 „ „ 3 „
8 houwitzers à 6 duim.

Wij nemen de vrijheid hierbij sub. La. J een tableau over te leggen van de onderscheidene benoodigdheden voor de voorschrevene veld-artillerie. Wij beschouwen dit wapen van het uiterste gewigt, vooral daar het voor een aanzienlijk gedeelte contribueert tot de superioriteit, welke Europeanen op de Indische volkeren hebben, welke superioriteit door alle mogelijke middelen moet worden gehandhaafd.

Wij kunnen van geen zwaarder artillerie, dan bij voorbeeld tot het aanleggen van permanente fortifikatiën, werken of batterijen spreken, daar het ons onbekend is, wat er bij eene eventuële overname der koloniën nog zal voorhanden wezen. Toen zij aan de Engelschen zijn overgegaan, was er nog een schoone voorraad geschut.

En vermits wij nog handelen over het personeel en materiëel benoodigd voor de koloniën, achten wij het noodzakelijk Uwe Koninklijke Hoogheid bedacht te maken, dat op het eiland Java, door de zorg van den luitenant-kolonel DE FREES, een atelier van konstruktie is opgerigt geworden, dat voor die kolonie van het uitgestrektste nut is geweest, en aan deszelfs op-

rigter zeer veel eer aandoet. In dit atelier werden in de eerste plaats aangemaakt alle soorten van affuitage en verdere benoodigdheden voor de artillerie, als laadgereedschappen enz. Voor de schepen werd er allerhande soort van ijzerwerk gefabriceerd, alsmede blokken en andere dingen en voor de duitenmunterij cylinders en meer zware machines. Dit atelier zal dienen te worden aangehouden, indien de Engelschen het geconserveerd hebben, of weder opgerigt, indien het niet meer bestaat. Onder La. K vereeren wij ons eene tabel over te leggen, aanwijzende het getal en soort der werklieden daarbij vereischt, met opgaven van materialen, welke naar Java zouden moeten worden gezonden, ten einde dadelijk aan de werkzaamheden in het atelier aktiviteit te kunnen geven.

In vorige dagen was er op Java eene zoogenaamde marine-school; zij is daarna in eene artillerie-school veranderd, doch in de laatste tijden verloopen, uit gebrek aan instrukteurs. Het zoude van veel belang zijn, dit weder te herstellen, en dat ten dien einde eenige bekwame instrukteurs uitgezonden werden.

Wij moeten vergiffenis smeeken zoo lang bij één punt te hebben stil gestaan; maar wij hebben vermeend het ware belang te zijn, duidelijk aan te toonen waartoe wij de magt wilden geëmploijeerd hebben, welke wij voor de overzeesche volkplantingen noodig oordeelen.

2°. *Of deze militairen uit de staande armee getrokken, dan wel afzonderlijk opgeworpen moeten worden, en op welke wijze vervolgens kompleet te houden?.....*

Voorzeker zouden wij van gevoelen zijn, dat als het eenvoudigste en meest bestaanbare middel met de thans exterende wetten zoude behooren te worden aangenomen, om eenige korpsen voor de dienst der koloniën aan te wijzen, en die na verloop van een bepaald getal jaren door andere korpsen te doen vervangen; maar wij gelooven, dat de tegenwoordige staat der armee het aanraden van dit middel voor als nog niet toelaat; en hoe moeijelijk het ons ook is toegeschenen, ten deze middelen te suppediteren, waarvan men volkomen succes kan hopen, zoo gelooven wij toch de volgende te mogen aanbevelen.

Eerstens. Zoude aan alle de korpsen der staande armee moeten worden opgelegd, het zesde gedeelte hunner sterkte in korporaals en soldaten tot de dienst der koloniën te leveren.

De chefs der korpsen moeten worden verantwoordelijk gesteld voor het geven van goede, jonge, gezonde, en zoo veel doenlijk ongehuwde manschappen. Zij zouden door de chefs vrijwillig kunnen worden gevraagd, en dit geen genoegzaam getal opleverende, kan in de korpsen geloot worden, en ter meerdere aanmoediging van dezen maatregel, behoorde een handgeld van vier dukaten te worden gegeven.

Tweedens. Zoude men kunnen beproeven, of er bij de landmilitie geene vrijwilligers voor de Oost te verkrijgen zijn. Indien eene premie van vier dukaten werd beloofd aan een ieder die zich zal aandienen, zullen er zich nog wel eenige manschappen opdoen.

Derdens. Zoude kunnen worden bepaald, dat zoodra de twee maanden verscheenen zullen zijn, die aan de deserteurs der verschillende korpsen van de landmagt zijn toegestaan, om zich aan te geven, men door de plaatselijke besturen of daartoe te benoemen personen, sévère recherches behoort te laten doen naar de deserteurs, welke zich als dan nog in de steden en dorpen zullen bevinden. Zij moeten worden gearresteerd, overgebragt naar het eiland Texel, of eene andere te verkiezene plaats, alwaar zich eene militare kommissie moet bevinden, ten einde de identiteit der voorschrevene deserteurs te erkennen, en daarna ze bij eene wettige uitspraak, voor de dienst der kolonie te bestemmen. Men durft zich vleijen, dat indien deze mesure met sévériteit, en zoo veel mogelijk op alle plaatsen te gelijk, wordt uitgevoerd, men nog een vrij aanzienlijk getal manschappen bij den anderen zal krijgen; en het zoude misschien niet ondienstig wezen, dat in het vervolg alle deserteurs, welke opgevat zullen worden, en zich alleen aan de misdaad van desertie, zonder verzwarende omstandigheden, schuldig hebben gemaakt, indien Zijne Koninklijke Hoogheid genegen mogt wezen aan dezelve gratie te verleenen, zulks werd geakkordeerd, met de voorwaarde, van een zeker getal jaren in de koloniën te dienen, zonder dat zulks bij wijze van kondemnatie geschiede, hetgeen altoos moet worden vermeden, als zullende eene vernedering inhouden voor de troepen in de koloniën dienende *).

Dit zal altijd het voordeel hebben van de desertie te verminderen, dan wel, die nog in zeker opzigt nuttig te doen zijn.

Vierdens. Zoude de generale werving, dan wel, des verkiezende, eene bijzondere werving moeten worden gechargeerd, om zoo veel mogelijk manschappen, hetzij inboorlingen dan wel vreemdelingen, voor de Oostersche bezittingen aan te nemen, en ter aanmoediging daarvan, zoude het handgeld van deze manschappen tot op dertig guldens moeten worden gebragt. Ze behoorden te worden geëngageerd voor den tijd van acht jaren, wanneer men kan rekenen dat, in gewone tijden, een man ongeveer zes jaren in de kolonien zal dienst presteren.

Het moet een der heiligste verpligtingen van het Gouvernement in Indië zijn, om in gewone tijden de manschappen, wier tijd van dienst zal zijn verstreken, des begeerende, weder naar het vaderland terug te doen keeren; maar daar zulks vele onkosten veroorzaakt, moet men trachten hen uit te lokken, om aldaar te verblijven. Ten dien einde, zoude kunnen worden vastgesteld, dat de reëngagementen in Indië, voor niet langer dan voor zes jaren zullen wezen, en buiten het gewone handgeld,

---

*) Dit getuigt van een ander beginsel, dan dat hetwelk ook onder den minister VAN DEN BOSCH gewerkt heeft. De kommissie was er verre af van te denken, om het Indisch leger op kompleet te houden door, zoo als gebeurd is, te rekruteren in de disciplinaire klassen en strafdivisiën van het vaderlandsche leger, in strafgevangenissen te Leijden, en door vreemde deserteurs. Wij hebben een abolitiebrief gezien van een Indisch soldaat, die wegens *diefstal* veroordeeld was geweest. Koning WILLEM II heeft de ridderorde ontzegd aan zoodanige geaboleerden, die vroeger een onteerend vonnis hadden ondergaan, met bepaling dat zulke personen niet meer naar het Indisch leger zouden worden gezonden. Besluit van den Gouverneur-Generaal van 29 Julij 1841 no. 14. Sedert dien tijd heeft dit schandelijk euvel opgehouden.

zoude aan ieder man, die een eerste reëngagement aannam, kunnen worden toegelegd een stuiver soldij daags meer dan de gewone soldij, en bij het tweede reëngagement twee stuivers. Doch deze uitgaaf zal altoos nog veel minder bedragen, dan wanneer men daarvoor nieuwe manschappen uit Europa moet zenden, en men het voorregt hebben van geacclimateerde soldaten te behouden.

Tot het compleet houden der armee in de Oostersche bezittingen, dient een permanent depôt te worden opgerigt, waartoe mogelijk het eiland Texel wel het verkieslijkste zoude zijn. Aldaar moeten de aangeworven manschappen worden geoefend en voor de reis worden voorbereid; en het is zeer noodzakelijk, dat dit depôt, hetzij door de algemeene werving, hetzij door speciale wervingen in Duitschland, indien daartoe verlof wordt gegeven, ten spoedigste op eene respectabele sterkte worde gebragt, en de manschappen goed worden geëxerceerd. Dit laatste is veel van dienst, want als een soldaat in Indië in den beginne veel moet worden gedrild, bezwijkt hij er dikwerf onder.

Het eerste jaar zal men ten minste 5 à 600 rekruten naar Java behooren te zenden. Dit getal zal zeker veel moeten worden vermeerderd, tegen dat den dienstijd van de soldaten zal zijn geëxpireerd, hetgeen nogtans niet zoo groot zal wezen als men zoude kunne veronderstellen, aangezien het kleinste getal de gewone diensttijd uithoudt. De rapporten van het Indisch gouvernement zullen in alle gevallen dat punt in het vervolg met zekerheid kunnen beslissen.

Wij moeten het daarstellen van het voorgestelde depôt voor de koloniën des te meer aanbevelen, daar zulks niet alleen de rekrutering op eenen beteren, zekeren en meer doelmatigen voet zal brengen, maar tevens in het vervolg de onkosten zal verminderen; want bij het verzenden van allerlei soort van manschappen naar de koloniën loopt men altoos gevaar, dat vele gedebaucheerde menschen spoedig in het ongezonde klimaat bezwijken, daar zij, door een jaar verblijf in een gezond depôt, voor hetzelve meer geschikt worden gemaakt.

Allerbelangrijkst is de keuze der officieren. Sommigen onder hen, die zich met empressement vrijwillig zullen aanbieden, moeten volstrekt niet worden genomen; al wie alleen naar Indiën wil gaan uit gevoel dat hij in het vaderland gedekonsidereerd is, zoude daar nog schadelijker zijn dan hier; dan hoe meer er vrijwilligers die zeer goed zijn, zich aandienen, hoe beter; en deze behooren ook bij voorkeur te worden genomen, en de ontbrekenden worden gekozen en gelast, zich tot de dienst der koloniën gereed te houden *).

*) En hoe is het vele jaren gegaan? Men liet den officieren de keuze tusschen demissie of naar Oost-Indië! Eerst na de dringendste vertoogen uit Indië en verzoeken, om geen officieren meer, zonder extrakt-konduitelijsten en extrakt-strafregisters, bij het Indisch leger over te plaatsen, is dit kwaad verminderd, 't welk eindelijk, onder den opvolger van den Minister VAN DEN BOSCH, geheel is opgehouden. Men leze daarover de brochure: *Vrijmoedige beschouwing van de landmagt in Nederlandsch Indië*, welke het jaartal draagt 1832 en in 1834 te Breda gedrukt is.

Zonder als beginsel aantenemen, dat de officieren die voor Indië bestemd zijn, een graad bevordering moeten hebben, prijst men echter aan, om deze gunst aan een gedeelte te bewijzen, ten einde daardoor meer ruimte en goede keuze te hebben.

Wat de 2de luitenants betreft, deze kunnen worden zamengensteld uit eenigen, die dezen graad reeds bekleeden, en nog geen aanspraak op bevordering kunnen maken, terwijl het grootste gedeelte zoude te vinden zijn onder de actuële dienstdoende cadets, die de vereischte jaren hebben, en door de dienst, die ze reeds hebben gepresteerd, aangetoond hebben te beloven waardige officieren te worden, en eindelijk uit jonge geschikte ongehuwde en belovende onder-officieren.

3°. *Of de koloniale korpsen uitsluitender wijze zullen behooren onder het departement van koophandel en koloniën, dan wel in eenige betrekkingen staan tot dat van oorlog, en zoo ja, in welke?*

Wij gelooven, dat het Gouvernement in Indië in alle deszelfs verschillende betrekkingen, onmiddellijk moet ondergeschikt zijn aan den sekretaris van staat voor het departement van koophandel en kolonien, en met hoogstdenzelven uitsluitend korresponderen; maar de troepen die naar de koloniën zullen worden gezonden, moeten altoos gekonsidereerd worden, als tot de staande armee te behooren, en geleend te zijn aan het departement van koophandel en koloniën. Het departement van oorlog behoudt over dezelve een uitgestrekten invloed, doch oefent dien uit door intermediair van den sekretaris van staat voor de koloniën, door wien dezelve ook verkrijgen de nieuwe reglementen en instruktiën, welke voor de troepen in het moederland worden daargesteld, dan ook al zijn dezelve dadelijk van geene applikatie voor de koloniën. Met een woord: wij gelooven dat het korps d' armee in Indië inderdaad is en moet zijn een wezenlijk gedeelte van de landmagt, en de korpsen, ieder in zijn wapen, het nummer naar de oprigting noemen moeten, en dezelve susceptibel zijn, van door aflossing naar Europa terug te komen, zonder dat zij het regt hebben den tijd te bepalen wanneer zulks moet geschieden, met dat voordeel, dat dengenen, die in Indië wenscht te dienen, zulks alsdan zal worden toegestaan *).

4°. *Op welke wijze zal het transport geschieden?*

a. *Van de korpsen zelve?*

b. *Van de na te zenden rekruten?*

Geen zorg moet worden gespaard, om de troepen naar Indië gezond over te voeren. Van de waarheid van dit principe zal men volkomen overtuigd zijn, wanneer in aanmerking wordt genomen, hoeveel ieder man kost, alvorens hij de plaats zijner bestemming bereikt heeft.

In de eerste plaats kunnen aan de schepen van oorlog, welke naar Indië worden gezonden, zoo vele manschappen worden medegegeven, als dezelve met gemak kunnen overvoeren.

---

*) Dit vooorstel heeft, naar het schijnt, geen ingang gevonden; althans er is al dadelijk eene scheiding tusschen de beide legers ontstaan, die thans zoo wijd en diep is, dat er aan eene organische vereeniging niet meer te denken valt. Leve echter de broederschap tusschen de beide legers!

Mogelijk zal Uwe Koninklijke Hoogheid verkiezen, om ter formering der marine, alsmede om emploi te maken van oorlogschepen die er nog aan handen mogten zijn, eenige van dezelve en flute te armeren, en die als dan tot het overbrengen der troepen te gebruiken. Dit is in 1803 geschied; maar om deze mesure alstoen smakelijk te maken, had men het vooruitzigt de schepen, beladen met suiker, koffij, specerijen of andere produkten onzer koloniën, te zien terugkomen, hetgeen thans waarschijnlijk het geval wel niet zal wezen.

Kleine schepen moeten tot deze dienst in alle gevallen worden afgeraden; men is er altoos slecht op, en de kosten zijn zeer groot.

Ingehuurde, goede transportschepen, niet onder de vier honderd tonnen, zijn, naar ons inzien, wel de beste vaartuigen, welke men tot het transporteren der troepen kan emploijeren. Maar wij achten het van het grootste belang, dat er precise en geschikte bepalingen worden gemaakt, omtrent de inrigtingen aan boord. Het oogmerk is, om troepen naar de koloniën over te brengen; men moet gevolgelijk door alle gepaste middelen voor de gezondheid en het welzijn dier troepen zorg dragen, en door kleine oeconomiën op de reis geene ziekten doen geboren worden. Vooral moeten de manschappen op de schepen genoegzame ruimte hebben; door dezelve te digt op elkander te leggen, veroorzaakt men, in warme klimaten, spoedig gevaarlijke en aanstekende ziekten, die, al kosten ze maar het graf aan weinigen, degene welke overkomen zooveel duurder maken. Het volk moet goed worden gespijzigd, en zuurkool en andere antiscorbutique middelen moeten er met ruimte kunnen worden verstrekt. Konde aan het volk dagelijks zekere uitdeeling van wijn worden gedaan, zoude zulks zeer voordeelig voor de gezondheid wezen. Dit geen plaats kunnende hebben, zoude mogelijk een kleine kwantiteit zwaar bier kunnen worden verstrekt; dit zou van beste kwaliteit zoo als de brouwers het voor de koloniën prepareren, moeten zijn; in alle gevallen dienen alle mogelijke middelen om het water te verbeteren, steeds op de schepen voorhanden te wezen.

Op de Fransche schepen waren de troepen altoos bijzonder slecht, maar hadden het inappreciabel voordeel 's daags een zekere hoeveelheid wijn te krijgen. Op de Hollandsche schepen was het over het algemeen ook niet best. Op de Engelsche schepen alleen kan men zeggen, dat de inrigtingen aan volmaaktheid grenzen. Wij nemen de vrijheid hierbij sub lett. L. eenige punten te voegen, die bij het formeren van een reglement voor de inrigtingen aan boord der schepen niet geheel ondienstig zullen bevonden worden *).

De schepen, welke met het transport der armee zullen worden belast, kunnen niet op zich zelven zeilen, want dan zouden de troepen met zeer kleine gedeelten op Java aankomen, hetgeen ongeschikt ware om de kolonie over te nemen. De schepen moeten in smaldeelen of kleine eskaders

*) Dit is een onderwerp, dat de aandacht overwaardig is. Het moet thans niet moeijelijk vallen, ten dezen opzigte tot een goed besluit te komen, nu de overvoer van troepen zoo vele jaren geduurd heeft, en elke detachements-kommandant een omstandig rapport aan het militair departement te Batavia indient, hetwelk ter kennis komt van het Gouvernement.

worden afgezonden; deze zijn verkieslijker dan groote eskaders, omdat die te lange reizen maken.

Voor deze smaldeelen moeten er eenige rendez-vous en ververschingplaatsen worden bepaald; St. Croix op Teneriffe heeft maar middelmatige ressourses, en is te kort bij Europa om als ververschingplaats te worden aanbevolen; echter zoude het voor eerste rendez-vous kunnen dienen, ingeval de schepen door onvoorziene toevallen van elkanderen waren gesepareerd. Rio Janeiro levert meer ressourses op, maar is misschien om andere reden te ontraden.

De Kaap de Goede Hoop is waarschijnlijk de best mogelijke verversching plaats, maar het aandoen der baai is altoos vergezeld met gevaren, en het verlengt zonderling de reis: over dit punt zoude men adviseren, dat het Departement van Marine worde gehoord.

Over het transport van troepen handelende, alsmede over de middelen die daartoe gebezigd kunnen worden, vermeenen wij een punt te moeten aanroeren, hetgeen wel is waar niet tot onze kommissie behoort, maar naar ons inzien daarmede in een dadelijk verband staat, namelijk de benoodigde marine voor de koloniën.

De Javasche zeeën worden ten allen tijde door een menigte zeeroovers onveilig gemaakt; in de laatste jaren dat wij de koloniën bezaten, zijn die zeer sterk toegenomen; het is dierhalve noodzakelijk dat het Gouvernement in Indië eene zeemagt ter zijner beschikking hebbe, ten einde die zeeschuimers te kunnen beteugelen en den handel te beschermen.

De vaartuigen, die daartoe moeten worden geëmploijeerd, kunnen allen in Indië worden gebouwd. Er is hout in de kolonie, alsmede vele andere behoeften; maar het zal in de eerste plaats noodig wezen, een kundig scheeps-konstrukteur en onder-konstrukteur naar Java te zenden. Door het gemis van dien heeft men in vorige tijden een menigte projekten moeten aannemen, welke, na zware onkosten te hebben veroorzaakt, aan het oogmerk niet hebben voldaan. Het zal vervolgens ook nuttig zijn een kwantiteit zeildoek, ligt touwwerk voor schoten en vallen, teer en eenige andere objekten derwaarts te zenden; anker-touwen kunnen voor die vaartuigen aldaar worden aangemaakt.

Tot het kommanderen en bemannen dier kieltjes, moeten er ook zeeofficieren, mitsgaders onder-officieren en matrozen, derwaarts worden gezonden. Bevorens bestond er op Java eene koloniale marine; dan dit was het overblijfsel eener verouderde inrigting der Oost-Indische Compagnie. Wij vermeenen dat dusdanige permanente marine in de kolonie als nu onnoodig is, en dat het oogmerk beter bereikt zal worden, indien eenige jonge en knappe officieren uit het vaste korps tot deze dienst wierden gedispeciëerd, en gesteld onder de direkte bevelen van den Gouverneur-Generaal. Ten dezen opzigte zoude het Departement van Marine mede kunnen worden gehoord *).

*) Naar ons bescheiden gevoelen, is in Indië eene koloniale marine noodig, gelijk er een koloniaal leger noodig is. De zee-officier, uitsluitend aan de Indische dienst gewijd, is er

Het is tevens ook van belang, dat met de reeders der in te huren transportschepen duidelijke kontrakten worden aangegaan, waaruit het Gouvernement in Indië volledig geautoriseerd en gemagtigd wordt om de schepen naar Japan of elders, des noodig oordeelende, te kunnen emploijeren; de alhier aangegane kontrakten moeten niet alleen bepalen de vrachten der schepen voor eene reis naar Java en retour, maar zelfs hoeveel maandelijks zal worden betaald ingeval dezelve tot andere diensten in de koloniën worden aangehouden.

Om het artikel hetwelk wij verhandelen te eindigen, zullen wij hier ook bijvoegen, dat na ons inzien de schepen, welke ter handel naar de koloniën zullen varen, zouden kunnen worden opgelegd, om, naar evenredigheid van derzelver charter en tegen bepaalde voorwaarden, een zeker getal rekruten over te brengen; en men zoude voorts in het algemeen kunnen bepalen, dat aan de gezagvoerders van alle partikuliere schepen, die troepen zullen overbrengen, eene zekere premie zal worden toegelegd voor ieder man, die zij gezond zullen debarkeren. Deze premie moet alleen de kommandanten der schepen en geenszins de reeders of eigenaars worden toegekend, ten einde de eersten aan te moedigen, om gedurende de reis voor die manschappen alle mogelijke zorg te hebben.

5°. *Welke soldij zal in de koloniën door de verschillende rangen genoten worden?*

Bij de tabellen, hierbij sub litt. A, B, C, D, E, F en G overgelegd, aangaande de formatiën der onderscheidene korpsen voor de Indiën bestemd, hebben wij het gewaagd de traktementen en soldijen voor de verschillende rangen te bepalen. Wij beschouwen die als het minimum van hetgeen aldaar zoude kunnen worden geakkordeerd. Bij het opmaken van dien, hebben wij de hoogst mogelijke oekonomie betracht, met in het oog houding echter, dat ware oekonomie niet alleen is gelegen in het toeleggen van lage appointementen, maar meer bijzonder in het daarstellen van zoodanige inrigting, waardoor het welzijn van de dienst bevorderd en voor de konservatie van de Europeanen in deze ongezonde gewesten gewaakt wordt, zonder tevens aan den staat eene meerdere dan volstrekt noodige uitgave te veroorzaken. Daar echter de prijs der levensmiddelen in de onderscheidene garnizoenen niet alleen verschilt, maar dit zelfs op onderscheidene tijden in hetzelfde garnizoen plaats heeft, hebben wij de vastgestelde traktementen als het minimum bepaald, en vermeenen wij, dat het koloniale Gouvernement altoos de magt moet zijn toegekend, om naar den aard der omstandigheden temporaire toelagen te mogen akkorderen *).

---

meer te huis, en bij voortduring varende in de Indische wateren, moet hij in menig opzigt veel voor hebben op hem, die slechts voor een drietal jaren in Indië komt. Het ware heilzaam geweest, indien de koloniale marine, die bestaan heeft, gezuiverd en verbeterd was geworden, in stede van haar te vernietigen.

*) Het is een ware ramp voor het leger in Indië, dat de traktementen in Nederland zijn vastgesteld, alzoo onder den indruk der begrippen van tijd en plaats. Die der civiele ambtenaren zijn in Indië door Kommissarissen-Generaal geregeld, alzoo meer overeenkomstig met de Indische behoeften. Van daar het ergerlijke verschil, dat op dit punt tusschen civielen en militairen, van den aanvang af, heeft bestaan. Van daar de onvermijdelijke noodzakelijkheid

6°. *Hoe zal de soldij worden voldaan?*

Onze berekening is in zilveren muntspecie; daar het koper zoowel als het papier in de koloniën toevallige waarde bezit, is hetzelve ongeschikt om als basis te worden genomen.

Bij de bepaling der traktementen gelooven wij, dat zoude behooren te worden vastgesteld, dat de hoofdofficieren des verkiezende alhier te lande over een vierde, en de kapiteins en andere subalterne officieren over een vijfde gedeelte hunner traktementen zouden kunnen beschikken, en dat gedeelte alhier te lande mogen doen ontvangen door derzelver gemagtigden.

7°. *Zullen er in ieder etablissement rantsoenen worden verstrekt, en zoo ja, welke?*

Daar de konservatie van de Europeanen in die gewesten, niet alleen voor het welzijn van de dienst en de zekerheid der Oostersche bezittingen van het hoogste belang is, maar tevens als objekt van oekonomie in aanmerking moet komen, gelooven wij, dat de voormalige wijze, om den soldaat zekere noodwendigheden te doen verstrekken, vooral moet worden gekonserveerd, daar zijn leven en gezondheid beiden voor een groot gedeelte van goed voedsel afhankelijk zijn.

De verstrekkingen bestonden weleer voor ieder Europeschen onderofficier of soldaat 's maandelijks in:

1/20 vadem brandhout,
50 „ rijst,
1 1/2 „ koffij,
1/4 „ peper,
6 „ zout spek,
8 „ zout vleesch,
1/2 kan azijn,
1 „ arak;

mitsgaders een half pond boter, welk artikel wij echter als minder noodzakelijk beschouwen: het overige schijnt ons noch voor vermindering noch verandering vatbaar te zijn.

---

voor het Gouvernement, om van tijd tot tijd bij de militaire traktementen wat bij te brokkelen. Van daar de oorsprong der navolgende, in het leger van Nederlandsch Indië uitgevaardigde, *doch niet verwezenlijkte*, legerorder.

Hoofdkwartier Batavia 1 Julij 1816.

Algemeene order.

„De Luitenant-Generaal, opperbevelhebber van Z. M. land- en zeemagt in Nederlandsch Indië, maakt mits deze aan het leger bekend:

„Eerstelijk enz.

„Ten tweede: dat het Zijne Exc. den Kommissaris-Generaal voornoemd zeer opmerkelijk is voorgekomen, de weinige verhouding, welke tusschen de bezoldiging van de officieren bij de landmagt in Indië vastgesteld, en die, welke door de civiele ambtenaren genoten wordt, bestaat; en dat Hoogstdezelve zich voorneemt, om, bij eventuële verandering van zaken en bij het herstel onzer financiën, eene van derzelver eerste zorgen te doen zijn, om de civiele en militaire traktementen, bij eene naauwkeurige herziening, nader te regelen, en het ontbrekende evenwigt tusschen de bezoldiging der wederzijdsche betrekkingen daar te stellen; zijnde door Zijne Exc. nog nader herhaald, dat Hoogstdezelve zoodra mogelijk derzelver *woorden* door *daden* zal bekrachtigen, en dat Zijne Exc. het leger de verzekering geeft, van niets onbeproefd te zullen laten, om, wanneer het kan, in deszelfs belangen mede te werken.

„Ten derde enz.

„De Lt.-Generaal voornoemd,
„(*W. G.*) DE KOCK."

Daar de prijzen van al deze artikelen aan dagelijksche veranderingen onderhevig zijn, is het niet mogelijk de juiste waarde der verstrekkingen te kunnen bepalen; nogtans gelooven wij het medium als volgt te mogen stellen :

de 50 ℔	rijst	op	*f* 1. 4
„ 1½ „	koffij	„	- 0. 6
„ ¼ „	peper	„	- 0. 2
„ 8 „	zout vleesch	„	- 2.16
„ 6 „	zout spek	„	- 2. 2
„ ½	kan azijn	„	- 0. 1
„ 1 „	arak	„	- 0. 1
„ ¹/₂₀	vaam brandhout	„	- 0.16
			f 7. 8

Ware het ten allen tijde mogelijk, in plaats van zout spek en vleesch, versch vleesch te kunnen verstrekken, dan zoude zulks verkieslijker zijn, en tot het intrekken der eerstgenoemde artikelen worden geadviseerd; maar daar dit op vele plaatsen, voornamelijk in de Molukkos, ondoenlijk is, gelooven wij dat men aan de beslissing van het gouvernement in Indië moet overlaten, ten dezen opzigte zoodanige veranderingen en schikkingen te maken, als de omstandigheden en lokaliteit raadzaam zullen doen zijn. Om echter aan te toonen, wat de soldaat in Indië met zijne leening doet, zullen wij hier nog bij opmerken, dat boven deze verstrekkingen door hem nog ongeveer zeven gulden 's maands in de menage werd gelegd, 't welk echter, door de gerezen prijzen der aardappelen en andere aardvruchten, in de laatste tijden, en waarschijnlijk nu nog, op negen gulden 's maands zal mogen worden gesteld; wanneer ieder man, gelijk hier te lande, ongeveer twee stuivers daags zal overhouden.

Aan de inlandsche soldaten werd verstrekt:

40 ℔ rijst ter waarde van.	*f* —.19½
3 „ zout	- —. 3
1 kan arak	- —. 1
¹/₂₀ vadem brandhout . .	- —.16
	f 1. 19½

Deze verstrekkingen dienen mede te worden gekonserveerd, wil men een middel hebben om de inlanders aan te lokken, dienst bij ons te nemen. De prijs der rijst is dermate afwisselende, en dit graan is zelfs in sommige plaatsen zoo schaarsch, dat het daarom te meer noodzakelijk is, deze uitdeelingen te doen, dewijl dikwerf de soldaat zonder die niet zoude kunnen bestaan.

Uit nevensgaande tabel Lᵃ. M. zal Uwe Koninklijke Hoogheid, des behagende, kunnen zien, dat wij oordeelen, dat het korps d'armée in Indië, zoo als wij het hebben geprojekteerd, aan soldijen, traktementen, verstrekkingen en kleeding, ongeveer kosten zal *f* 3,333,892.

Hoewel de door ons voorgeslagen traktementen, soldijen en verstrekkingen zullen toereiken, om de troepen in Indië in gewone tijden te doen bestaan, zoo kunnen wij echter Uwe Koninklijke Hoogheid niet verbergen, dat

het lot van den Europeschen officier en soldaat in die gewesten nog verre van genoeglijk zijn zal; de opofferingen, tot welke men verpligt is, zijn oneindig. De scheiding in de eerste plaats van alle vrienden en naastbestaanden, ten anderen de ongemakken en gevaren waarmede de overtogten zijn vergezeld, en bovenal de ongezondheid van het klimaat, daar maar weinigen niet onder bezwijken, en eindelijk de menigvuldige ontberingen, die men er dikwerf ondergaat, zijn zoo vele redenen, welke de meesten afkeerig doen zijn zich naar de Indiën te begeven.

De civile ambtenaar gaat gemeenlijk derwaarts, wanneer hij het fortuin hier te lande heeft beproefd, in zijne ondernemingen niet is geslaagd, en het vooruitzigt van, gelijk eenige weinigen, fortuin te zullen maken, lokt hem uit, om die verafgelegene landen te gaan bezoeken *). Maar officieren maken geen fortuin, en weinige jaren dienst aldaar verzwakken den militair in de Oost zoodanig, dat hij tot verdere dienst dikwerf ongeschikt is. Hij moet dierhalven het vooruitzigt hebben, om, als hij zijne gezondheid den staat heeft opgeofferd, met een ordentelijk bestaan naar Europa te kunnen retourneren. Het pensioen hier te lande toegestaan, is voor hem ontoereikende, daar zijne behoeften vermenigvuldigd zijn; het is dien ten gevolge van het grootste belang, dat deswege eenige voorzieningen worden gemaakt. Wij nemen de vrijheid die middelen voortedragen, welke ons het geschiktste zijn voorgekomen, en vermeenen vooraf nog te moeten aanmerken, dat de sterfte in Indië zeer groot is. Volgens de naauwkeurigste berekeningen, blijven, na verloop van dertien jaren, van de honderd soldaten er slechts zeven in het leven, en van een gelijk getal officieren niet meer dan negen of tien †); in twintig jaren blijft er van de honderd man geen enkele in leven. Het ware dierhalven zeer hard de laatste periode aan te nemen als diensttijd, ter bekoming van pensioen. Integendeel gelooven wij, dat, wanneer het bewezen kan worden, dat een militair zijne gezondheid in de Indiën in de dienst heeft verloren, het Gouvernement aldaar de magt moet hebben, aan de zoodanigen het volle of gedeeltelijke pensioen te accorderen, dan wel hem met zoodanige bewijzen en bescheiden naar het vaderland terug te zenden, als geschikt zijn om hem aldaar het pensioen of gagement te doen verkrijgen, immers tot tijd en wijlen hij weder in staat mogt zijn te kunnen dienen.

Daar echter, gelijk door ons reeds is aangemerkt, het pensioen, hier te lande geaccordeerd, niet toereikende is voor menschen, die in de koloniën meer behoeften hebben gekregen, gelooven wij, dat het moet zijn, voor de officieren, gelijk aan de traktementen alhier door officieren van de infanterie genoten wordende, en voor de onder-officieren en soldaten *f* 180 en *f* 150 's jaars.

Om deze vermeerdering niet te brengen ten laste van 's lands kas, zoude kunnen worden bepaald, dat van de traktementen en soldijen der troepen

*) Dit is thans veranderd; de kommissie schreef in 1814.

†) De geneeskundige dienst in Oost-Indië is veel verbeterd, zoodat deze verhouding thans niet meer geldt.

in Indië 's jaarlijks zal worden ingehouden drie pCt., ter oprigting van een fonds, waaruit de voorgestelde extra uitgaven of surplus van de hier te lande geaccordeerd wordende pensioenen en gagementen zullen kunnen worden gevonden.

Dit fonds kan hier worden bestierd, en het motief daarvan beter bekend worden en meer luister verkrijgen, indien zijne doorluchtige Hoogheid Prins FREDERIK Protekteur van hetzelve geliefde te wezen.

Drie leden van den raad van koophandel en koloniën zouden het gedachte fonds, onder direktie van den sekretaris van staat voor koophandel en koloniën, kunnen administreren, en in het vervolg zoude een hoofd-officier, die in Indië het pensioen zal hebben verdiend, daarbij kunnen worden gevoegd. Allen moeten die werkzaamheden gratis uitvoeren *).

Het is aan soortgelijke liberale inrigtingen te attribueren, dat de militaire magt der Engelschen in Indië den hoogst mogelijken trap van volkomenheid heeft bereikt, en in staat gesteld is die gewigtige diensten te presteren, die zoo veel tot de grootheid en glorie dier beroemde natie hebben bijgedragen. Met een woord, overgesteld aan het systema dat bevorens steeds heeft geprevaleerd, moet men als fondamenteel beginsel aannemen, dat de militaire stand in de koloniën zal worden gereleveerd en begunstigd. Dan alleen kan men hopen en met regt verwachten, bij onvoorziene oorlogen, de eer der natie in die verafgelegene gewesten ook te zien verdedigen en handhaven, en van de enorme uitgaven het nut te verkrijgen, dat men er zich van voorstelt; dan ook alleen zal men dien afkeer zien verminderen en verdwijnen, welken thans meest allen, en vooral de fatsoenlijke lieden, tegen de koloniën hebben.

8°. *Welke is de doelmatige kleeding en uitrusting?*

In Indië behoeft de soldaat ten dezen opzigte minder dan in Europa, en er moet vooral worden gezorgd, dat hij met niets meer dan het hoog noodzakelijke worde belast; en daar, buiten de rok, kapotjas en schako, al het overige van katoen dient te wezen, kan men ook vaststellen, dat de kleeding minder dan in Europa zal kosten. Het komt ons ook, onder gunstige welduiding, voor, dat het noodzakelijk is, dat in de bepaling der uniform voor de koloniën een weinig worde afgegaan van de thans te regt aangenomene simpliciteit; wat meer luxe in de montering maakt beter indruk op den inlander, die luxe als het teeken van grootheid en superioriteit aanmerkt, en daar en boven wordt men zelfs in dit land geanimeerd tot het dienst nemen bij zoodanige korpsen, welke fraaijer dan anderen gekleed zijn.

Wij bieden Uwe Koninklijke Hoogheid hiernevens sub La. N. eenige teekeningen en gedetailleerde bepalingen nopens de uniformen voor de troepen in de Oostersche volkplantingen aan, en nemen tevens de vrijheid daarbij nog aan te merken, dat wij de officieren der infanterie, artillerie en

*) Men vergelijke met deze gunstige bedoelingen hetgeen gezegd is in dit *Tijdschrift* voor de maand Maart 1853, onder den titel *Verbetering van het lot van den Indischen soldaat.*

kavallerie geene epauletten geven, omdat epauletten aldaar wat zwaar, op reis aan veel bederf onderhevig en ook te kostbaar zijn. Wij proponeren voor dezelve wings, zoo als die bij de vrijwillige jagers van zijne doorluchtige hoogheid Prins FREDERIK zijn gedragen; een verschil in de kleur van panasch, kan het verschil in den rang aanduiden *).

Den onder-officieren en soldaten hebben wij kapotjassen gegeven, en wij gelooven, dat het van het uiterste aanbelang is, dat hun die worden toegestaan, want overigens zijn zij ligt gekleed, en de avonden en de nachten dikwerf relatief zeer koel, vooral bij lichte maan in het drooge saisoen, en in de gebergten. Wij achten het daarom zoo dienstig, dat een man, die van de marsch komt en bezweet is, een kapotjas hebbe, om zich goed te kunnen dekken; hierdoor zullen zeer vele ziekten worden voorgekomen.

De uitrusting kan dezelfde wezen als voor de troepen alhier aangenomen: alleen zouden wij vermeenen, dat, indien de patroontasch eenigzins kleiner en het ledergoed over het algemeen wat ligter kon worden aangemaakt, zulks nuttig zoude wezen, en het door ons reeds aangeprezene voordeel hebben van den last van den soldaat te verligten. Mogelijk zijn gewaste linnen randsels, als zijnde ligter dan de anderen, voor de Oost te prefereren.

9°. *Op welken voet behoort de hospitaaldienst te worden ingerigt, en kunnen er, zoo wel omtrent de lokalen voor de dienst benoodigd, als omtrent de kazernering in het algemeen, voorloopige bepalingen gemaakt worden?*

De geneeskundige dienst in de Oostersche volkplantingen dient naar ons inzien te worden bestierd door een chirurgijn en chef, en de administratie der hospitalen door den inspekteur der administratie.

Te Weltevreden, Samarang en Soerabaja, dienen groote hospitalen te zijn, alsmede te Amboina, Banda en Malaka, en op alle andere kantoren kleine hospitalen.

In de hospitalen worden verpleegd de militairen behoorende tot de staande armée, de zeelieden, armen en partikulieren, welke laatsten voor de verpleging betalen, volgens een vast te stellen tarief.

De chirurgijn en chef staat onder de onmiddellijke orders van den Gouverneur-Generaal der koloniën †).

---

*) Goed dat dit idée geen ingang gevonden heeft. De *gouden* epauletten zijn teekens van hooge onderscheiding in het oog van den inlander. Om die reden heeft de Kommissaris-generaal DU BUS, al was hij geen opperbevelhebber, gouden epauletten met vier sterren gedragen, toen hij zijne reis over Java deed. Nogtans is het waar, dat epauletten eene kostbare dragt is, in Indië vooral; door de afwisselende zware regens en sterken zonneschijn verslijten zij spoedig, en dit nadeel treft het meest de zoo karig bezoldigde luitenants. Daarom is voorgesteld, om fourragères, een minder kostbaar onderscheidingsteeken en dat voor den vijand minder in het oog valt, voor de kleine tenue in te voeren, en de epauletten te bestemmen voor de groote uniform, zoodat één paar zou kunnen duren al den tijd, dien een officier in elken rang in Indië doorbrengt. Dit voorstel maakte een deel uit van eene algemeene voordragt ter zoo dringend noodzakelijke verandering der kleeding van het Oost-Indische leger, welke voordragt echter de goedkeuring in Nederland niet verworven heeft, zoodat nog altijd het Oost-Indisch leger ondoelmatig gekleed en ondoelmatig gewapend is. Dit onderwerp was in 1846 reeds in behandeling. Als men niet zeker gaat, men gaat ten minste langzaam!

†) Dit steunt waarschijnlijk op het voorstel, om den Gouverneur-Generaal te doen zijn kommandant en chef van het leger, eene absurditeit als hij geen militair persoon is. Het bestaat niet; de chef van de militaire geneeskundige dienst staat regtstreeks in verhouding tot den kommandant van het Indische leger en niet tot het hoofd van de regering.

Hij heeft onder zijne orders de geneesheeren belast met de direktie der groote en mindere hospitalen op het eiland Java en andere etablissementen.

Bij de groote hospitalen zijn hospitaalmeesters, welke met de geheele administratie der levensmiddelen', fournitures enz. zijn belast; op kleine kantoren geschiedt zulks door een persoon van minder rang, ondergeschikt aan de hoogste autoriteit aldaar.

Bij de groote hospitalen zullen mede apothekars zijn, zoo wel tot het prepareren der medikamenten als tot verantwoording derzelve.

In of nabij de hoofdplaats zal zijn een algemeen magazijn der medikamenten, waaruit al de hospitalen van het noodige zullen worden voorzien.

Uit dit magazijn zullen aan geene partikulieren of scheepsdoctoren verstrekkingen worden gedaan, dan alleen op autorisatie van den Gouverneur-Generaal.

Om alle wijdloopigheid in dit rapport te vermijden, nemen wij de vrijheid hierbij sub L[a] O eenige punten bij te voegen, welke wij vermeenen dat van applikatie zouden kunnen worden gemaakt, bij het formeren van de noodige reglementen voor de geneeskundige dienst in de koloniën; en ter verdere beantwoording van het 9de artikel van het besluit van Uwe Koninklijke Hoogheid, zullen wij nog aanhalen, dat niet alleen te Weltevreden, Samarang en Soerabaja, maar zelfs op alle buitenkantoren, geschikte lokalen voorhanden waren, welke men onderstelt dat bij het terugkrijgen der koloniën mede zullen worden terug gevonden. Met de troepen, welke van hier zullen worden gezonden, behooren gevolgelijk alleen geneesheeren en medikamenten te worden geexpediëerd, terwijl de noodige fournitures of bij minnelijke schikkingen van de Engelschen overgenomen of te Java aangemaakt zullen kunnen worden.

Met de kazernering is het eveneens gelegen; op dezelfde plaatsen waar hospitalen zijn, bevinden zich ook kazernen, welke men moet hopen in een bruikbaren staat terug te zullen krijgen *).

De Europesche onder-officieren en soldaten hebben in de koloniën veel minder fournitures noodig dan in Europa.

Ieder man dient volstrekt alleen te liggen op een dunne en harde paardenharen matras, voorts een leder hoofdkussen, een katoen laken en een gekouleurde sprei.

De inlanders liggen op bamboe-britschen, en hebben niets noodig dan een lederen hoofdkussen en een matje waar zij op liggen.

Alle deze artikelen kunnen op Java worden aangemaakt, want om die van hier mede te nemen zoude zeer kostbaar zijn, uit hoofde van het volume dat matrassen en hoofdkussens voornamelijk beslaan. Daar het echter van belang is, dat de kazernes met de fournitures gereed zijn tegen de aankomst der troepen op Java, nemen wij eerbiedig de vrijheid Uwe Koninklijke Hoogheid in overweging te geven, of het niet noodzakelijk zal zijn, om, voor dat de troepen van hier vertrekken, een of meer commissa-

*) De soldaat is in Oost-Indië in het algemeen erbarmelijk gehuisvest.

rissen naar Java te zenden, ten einde zoo wel dit als eenige andere punten voor de receptie der troepen in orde te brengen.

Alvorens ons rapport te sluiten, achten wij het noodzakelijk hier nog bij aan te stippen, dat de militaire administratie in de Oostersche volkplantingen zal moeten worden bestierd door een administratief korps, hetzij onder de benaming van ordonnateur en commissaris van oorlog, hetzij onder die van inspekteur der administratie.

Tot dit vak behoort: soldijen, kleeding, kazernering, hospitalen, verstrekkingen in natura van allerlei aard, transportmiddelen enz.

De chef van dit korps is verantwoordelijk aan den Gouverneur-Generaal en alle de wezenlijk komptabelen, namelijk die welke ontvangsten en uitgaven in gelden of goederen hebben, zijn verantwoordelijk aan de Indische rekenkamer. De gesubordineerden van den opperadministrateur worden geplaatst op die afgelegene punten, waar een meer nabij toevoorzigt noodzakelijk geoordeeld wordt.

Daar het maken van eene instruktie voor deze administratie tijd vereischt, heeft de commissie begrepen in dit rapport slechts de hoofdtrekken der werkzaamheden aan te moeten stippen, terwijl wij nader de eer zullen hebben Uwe Koninklijke Hoogheid een uitgewerkt reglement aan te bieden, hetgeen geapprobeerd wordende, aan den eventuëelen Gouverneur-Generaal tot leiddraad zoude kunnen worden uitgereikt, met autorisatie, om er die veranderingen in te maken, die hij ter plaatse ten nutte en voordeele van den lande zal geraden oordeelen.

Daar men in ver afgelegene koloniën zeer zeldzaam middelen heeft, om de noodige militaire boeken te verkrijgen, en in vorige tijden de officieren der genie die dikwerf hebben gemist, zoo is het ons ook voorgekomen, dat het nuttig ware ter hoofdplaats eene bibliotheek aan te leggen, waartoe de officieren der genie altoos, en der korpsen op speciale autorisatie van den Gouverneur-Generaal, toegang zouden kunnen hebben; wij nemen de vrijheid hierbij sub L^a. P eene lijst te voegen van zoodanige instrumenten, boeken en verdere benoodigdheden, welke onzes inziens geheel of gedeeltelijk van hier zouden kunnen worden mede gegeven *).

Hiermede hopen wij de aan ons opgelegde taak naar welgevallen van Uwe Koninklijke Hoogheid te hebben volbragt; ten minsten kunnen wij verzekeren geen ander oogmerk voor oogen gehad, en alle onze pogingen daartoe te hebben aangewend. Wij moeten alleen herhalen, dat wij in ons werk vooral getracht hebben alle mogelijke oeconomie te betrachten; wij weten dat de onkosten, welke 's lands kas te bestrijden heeft, niet toelaten groote opofferingen voor de koloniën te doen, en de inkomsten in de koloniën zelve

*) Dit is verwezenlijkt geworden, toen misschien niemand meer dacht aan dit rapport der kommissie. De generale staf te Batavia is in het bezit van eene kostbare bibliotheek. Ook de genie en artillerie hebben eigen bibliotheken, en er zijn in Nederlandsch-Indië ook garnizoensbibliotheken opgerigt. Bovendien hebben aanzienlijke verstrekkingen van boeken enz. plaats, tegen betaling; de aanvragen daartoe geschieden door de officieren uit vrije beweging en getuigen van hunnen lust voor de studie. In dit opzigt is in Nederlandsch-Indië veel gedaan.

zullen, ten minsten zeker in de eerste tijden, niet toereikende wezen, om de onkosten goed te maken. Verandert dit, dan kan ook het lot van de ambtenaren van allerlei klassen worden verbeterd, en meer geevenredigd zijn aan de opofferingen die zij moeten doen *).

'S GRAVENHAGE,
den 11 Augustus 1814.

(*Was geteekend*) J. W. JANSSEN, Lt. Generaal.
DE KOCK, Kolonel.
J. VAN DEN BOSCH, Kolonel.
A. L. VAN DIERMEN, Kolonel.

*) Dat men hieraan indachtig ware gebleven!

Verhooging van arbeidsloon op Java.

Bij gelegenheid van de behandeling der Staatsbegrooting voor 1853 is, in de afdeelingen der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, een zeer belangrijk onderwerp ter sprake gebragt, namelijk: de verhooging van arbeidsloon op Java. In het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs lezen wij daaromtrent het volgende:

„Door eenige leden is in ééne afdeeling het gevoelen geuit, dat bij het „Indisch bestuur de strekking schijnt te bestaan, om het arbeidsloon op „Java op te drijven. Dit zou vooral het geval zijn ten opzigte van het „loon der koeli's in de suikerfabrieken, dat op 25 cents per dag is ver„hoogd. Die verhooging zoude ten doel hebben de verbetering van den „toestand des Javaanschen arbeiders. Dit doel op zich zelf goedkeurende „en de noodzakelijkheid er van erkennende, meenden die leden zich even„wel verpligt, te wijzen op het huns inziens verkeerde van het middel, „ter bereiking van dat doel aangewend. De verhooging van het loon zal, „naar hun oordeel, niet altijd strekken tot verbetering van den materiëlen „toestand des arbeiders, omdat dat loon slechts gedeeltelijk in zijne handen „komt. Het zijn toch de hoofden, aan wie de betaling geschiedt, en door „wie het arbeidsloon aan de arbeiders wordt uitgekeerd. De verhooging „zoude dus grootendeels strekken tot verbetering van den toestand dier „hoofden, en niet geheel van die der arbeiders. Bovendien zou zij eene „gevaarlijke belemmering daarstellen in de concurrentie der suikerfabrika„tie op Java met die op andere plaatsen. Hiertegen is echter aangevoerd, „dat toch wel een grooter gedeelte van de arbeidsloonen in handen van „den arbeider zal komen, te meer, omdat door het Indisch bestuur ook ver„ordeningen omtrent eene spoedige en beter verzekerde uitbetaling daarvan „zijn daargesteld. Van de andere zijde werd het bestaan dier verordenin„gen niet ontkend, maar wel de strikte naleving er van betwijfeld, en „beweerde men, dat eene betere bezoldiging der hoofden een meer doeltref„fend en minder gevaarlijk middel zou zijn. Men wenschte, naar aanleiding „hiervan, door de regering omtrent deze zaak nader te worden ingelicht."

Bij de lezing dezer regels heeft het ons getroffen, hoe, bezield met den besten wil der wereld, onbekendheid met de toedragt van zaken, eenige leden der Tweede Kamer een gevoelen heeft doen uitbrengen, dat, indien het bijval vond, aanleiding zoude kunnen geven tot maatregelen geheel in strijd met het doel dat zij zich voorstellen. Het doel immers, om den toestand des Javaanschen arbeiders te verbeteren, wordt door hen goedgekeurd; terwijl zij daarentegen eene verhooging der arbeidsloonen in de fabrieken afkeuren. De redenen dezer afkeuring berusten geheel en al op

eene verkeerde voorstelling der feiten, hetwelk ik in korte woorden zal aantoonen.

Men keurt den maatregel af, op grond van de omstandigheid, dat de betaling *aan de hoofden* geschiedt, door wier tusschenkomst het loon aan de arbeiders zoude worden uitgekeerd. Deze meening is ten eenenmale onjuist. De betaling geschiedt niet door middel der hoofden, maar *onmiddellijk aan de bevolking*. De meeste fabrikanten gebruiken hiertoe ondergeschikten, die zij in hunne dienst hebben. Het zijn Europeanen of zoogenaamde inlandsche kinderen, die door hen met deze zaak belast worden. De arbeiders ontvangen derhalve wel degelijk het volle loon, dat hun toekomt, en knevelarijen van hoofden zijn in dit opzigt geheel onmogelijk. Men zoude dus moeijelijk een middel kunnen uitdenken, om meer onmiddellijk den materiëelen toestand der arbeiders te verbeteren, dan juist deze verhooging der koeliloonen in de fabrieken.

Bovendien, wordt gezegd, zou die verhooging eene wezenlijke gevaarlijke belemmering daarstellen in de konkurrentie der suikerfabrikatie op Java met die op andere plaatsen. Deze bewering berust, even als de vorige, op eene ten eenemale onjuiste voorstelling der feiten. Ziehier hoe de zaak zich toedraagt.

De fabrikant is verpligt, om het grootste gedeelte van zijne produkten tegen *vaste* prijzen aan het Gouvernement te leveren. Het Gouvernement, door middel der Handel-maatschappij, brengt deze produkten aan de Europesche markt. Of nu de koeliloonen hooger of lager zijn, is niet van den minsten invloed op de vast bepaalde, onveranderlijke prijzen, die het Gouvernement aan de fabrikanten betaalt, evenmin als op den prijs waarvoor de produkten door het Gouvernement in Europa verkocht worden. Wat nu het kleine gedeelte der produkten aangaat, waarover de fabrikanten vrije beschikking hebben, hiervan maken zij prijzen, die aanzienlijk hooger zijn, dan de prijs die het Gouvernement betaalt. Men ziet, dat, bij deze wijze van produktie, hoogere of lagere loonen niet den geringsten invloed hebben op de prijzen, waarvoor de produkten aan de Europesche markt verkocht worden. De konkurrentie heeft dus letterlijk niets te maken met de verhooging van koeliloonen; het zijn twee van elkander geheel afgescheidene, geheel onafhankelijke zaken. De eenige personen, op welke de verhooging der loonen invloed heeft, zijn de arbeiders en de fabrikanten. Dat zij voor de koeli's voordeelig is, laat wel niet den minsten twijfel over; zoodat alleen de vraag kan overblijven: wat is het gevolg dezer verhooging voor de fabrikanten? Dit is de vraag, welke de leden der Kamer zich doen moeten, bij de behandeling der zaak. Het is dikwijls reeds eene groote schrede gedaan, wanneer, bij de beschouwing eener zaak, de optelossen vraagpunten in stellige en duidelijke bewoordingen gereed liggen, en wij meenen aan de diskussie in de Kamer geene ondienst te doen, door de vraag aldus voorgesteld te hebben.

Wijl nu de fabrikanten geen cent meer voor hunne produkten maken, na de verhooging der loonen, zoude men kunnen veronderstellen, dat deze

verhooging een zuiver verlies voor hen blijft. Wij gelooven echter niet, dat dit geheel het geval is, en wel om de volgende reden.

Het is bekend, dat de fabrikanten altijd zeer sterk geklaagd hebben over de luiheid en onverschilligheid der Javaansche arbeiders. Velen zijn van meening, dat deze luiheid in den aard der Javanen gelegen is, terwijl anderen van oordeel zijn, dat de dwang, waaronder zij gebukt gaan, om tegen spotprijzen hunnen arbeid te leveren, de groote oorzaak is van deze luiheid.

Of nu de aard van den Javaan en het Indische klimaat als medeoorzaken in aanmerking kunnen komen, durven wij moeijelijk te beslissen, doch men zoude de geheele menschelijke natuur moeten loochenen, als men wilde beweren, dat even veel arbeidzaamheid zoude kunnen gevonden worden bij menschen, die nagenoeg niets door hunnen arbeid verdienen, als bij hen, die een redelijk loon ontvangen.

Leg aan den nijveren Amsterdamschen kruijer de verpligting op, om voor *vijftien* duiten daags zijnen arbeid te verrigten, dan zal wel niemand betwijfelen, dat die nijvere arbeider spoedig minder arbeidzaam zal worden, en op den duur zal trachten zich aan allen arbeid te onttrekken. Men mogt dus verwachten, dat eene verhooging van loonen een gunstigen invloed zou uitoefenen op de vlijt van den Javaanschen arbeider; en werkelijk hebben de in den laatsten tijd genomene proeven verbazende uitkomsten opgeleverd.

In de residentie's Soerabaja en Pasoeroean, waar men zich het lot der arbeiders het meest heeft aangetrokken, heeft zich in weinige jaren eene klasse van vrije arbeiders gevormd, die, voor *f* 10 gulden koper in de maand, in de fabrieken kwamen arbeiden, om het zwaarste werk te verrigten. Deze menschen vinden nu in den fabriekarbeid een bestaan voor zich zelven en hun huisgezin, en de lust tot werken is bij hen zeer toegenomen, vooral dewijl eenige fabrikanten er toe overgegaan zijn, om velen hunner maandelijks, boven de 10 gulden koper, 30 kati's rijst te verstrekken. Als men nagaat, dat in weinige jaren deze uitkomsten verkregen zijn geworden, dan kan men met grond verwachten, dat de verhooging der loonen eene geheele omkeering zal daarstellen van de nijverheid op Java, wanneer het voorbeeld van de residenten DE PEREZ en VARKEVISSER eenmaal overal navolging zal gevonden hebben. Het stelsel van uitzuiging der Javaansche bevolking zal alsdan eene belangrijke wijziging ondergaan hebben *).

---

*) Onze lezers zullen deze bijzonderheid ongetwijfeld met de meeste belangstelling vernemen gelijk ook wij den geachten inzender van dit artikel voor de mededeeling dank weten. Reeds in 1847 verhaalden wij omtrent Pasoeroean, dat zich aldaar op dezelfde wijze langzamerhand nog eene andere klasse van menschen heeft gevormd, die vrijwillig, uit eigen beweging, zonder eenigen dwang, zich bij de suikerkultuur een goed bestaan verschaffen, namelijk de karrevoerders, die het riet van de velden naar den molen brengen. Deze en dergelijke inrigtingen, allen gegrond op het stelsel van vrijen arbeid, bewezen toen reeds, dat de Javaan vlijtig is en gaarne werken wil, onder ééne voorwaarde, dat hij de vruchten van zijnen arbeid plukt. De resident VARKEVISSER hield het er toen reeds voor, „dat, indien thans in zijne residentie *verpligte* kultures „ophielden, ze *vrijwillig* zouden blijven bestaan, en dat het tot groote ontevredenheid en „onlusten aanleiding zou geven, indien ze nu verboden werden” (Zie *Reis over Java, Madura en Bali* door Dr. W. R. VAN HOËVELL II, 151). De resident VARKEVISSER is in dezelfde rigting voortgegaan. Wij verheugen ons, er hier weder een bewijs van te vinden. En zijn voorbeeld wordt thans door anderen nagevolgd. Wij herinneren 't geen wij over de residentie Cheribon schreven in het artikel: *Vrije arbeid in de residentie Cheribon* (zie dezen zelfden jaargang I, 201.

REDAKTIE.

Het verschil, tusschen de uitkomsten van gedwongen en vrijen arbeid, kan welligt nergens meer in het oog vallend zijn, dan tegenwoordig op Java. Daar, waar alles nog op den ouden voet is, ziet men den arbeider altoos even lui en onverschillig als vroeger. Daarentegen zijn wij in de gelegenheid geweest, om in de residentie Pasoeroean met eigen oogen de uitkomsten van vrijen arbeid waar te nemen. Men bragt ons naar een koffijpakhuis, van waar de balen koffij naar de praauwen moesten gebragt worden. Deze arbeid geschiedde geheel vrijwillig en bij de taak. Voor ieder pikol, uit het pakhuis naar de praauw gebragt, werden twee duiten betaald. Wij stonden verstomd bij het aanschouwen van de verbazende werkzaamheid dezer arbeiders. Vroeger hadden wij gezien, hoe vier koelis, ééne baal koffij dragende, welke zij ieder bij eene punt van den zak vast hielden, gebukt schenen te gaan onder den zwaren last. Nu zagen wij die zelfde balen door een man op zijn hoofd nemen, en hem in een draf daarmede wegloopen. Naauwelijks had hij zijne vracht weggebragt, of in denzelfden gang zagen wij hem terug komen, om spoedig weder eene baal magtig te worden *). Men zeide ons, dat er arbeiders waren, die op deze wijze tot 50 duiten daags verdienen. Is dit niet een treffend resultaat van vrijen arbeid bij dien als zoo lui afgeschilderden Javaan?

Doch, om terug te keeren tot den arbeid in de fabrieken; het zoude te veel gezegd zijn, indien wij wilden beweren, dat de fabrikant door deze vermeerderde arbeidzaamheid *geheel* werd schadeloos gesteld voor zijne hoogere betaling aan arbeidsloon.

Hoewel niet zoo nadeelig voor hen als zulks bij den eersten opslag zoude kunnen schijnen, stelt zij nogtans een verlies voor hen daar. Doch laat ons billijk zijn. Als men nagaat, dat de fabrieken zuivere jaarlijksche winsten geven van *ƒ* 50,000 tot *ƒ* 100,000, en dat deze winsten niet verkregen worden door eigene nijverheid, maar voor een groot gedeelte door dwangarbeid, dan kan eene kleine vermindering in deze winsten, waardoor het lot van den arbeider verbeterd wordt, niet anders dan als billijk beschouwd worden. Stelt men aan de eene zijde eene kleine vermindering van winst, en aan de andere zijde verbetering van het lot der arbeiders, dat is van de massa der bevolking, gepaard met vooruitgang van nijverheid, dan kan de billijkheid niet aarzelen haar vonnis uit te spreken.

Waartoe langer stelselmatig Java uit te putten? Is het dan zulk een voordeel voor Nederland, om over eene armoedige bevolking te heerschen? Armoede leidt tot afmatting, en genoeg ellende hebben wij op Java reeds aanschouwd. Zelfs buitenlandsche nieuwsbladen zijn niet achterlijk gebleven, om over ons koloniaal stelsel een schandvonnis uit te spreken. Laten wij derhalve bijtijds, voor dat het kwaad zich meer verspreidt, een ander, milder bestuur aannemen en de schandvlek, die zoo zwaar op onze natie

*) Zou de invloed van den vrijen arbeid hier niet op eene dubbele wijze werkzaam zijn? Vooreerst geeft hij betere betaling aan den arbeider, en vuurt daardoor zijnen ijver aan, uit zucht naar het verkrijgen der vruchten, die hem uit dien arbeid toevloeijen. Maar bovendien wordt hij door die betere betaling in staat gesteld, zich beter te voeden en daardoor krachten te verzamelen, waardoor hij tot zwaarder werk geschikt wordt. DE REDAKTIE.

drukt, zal spoedig glansrijk uitgewischt worden. De ondervinding heeft nu reeds voldoende gestaafd, dat de vrije arbeid op Java zeer goed te verkrijgen is, en hij belooft de gunstigste resultaten. Aan de eene fabriek ziet men den gedwongen arbeider met trage schreden naderen, om even traag zijnen arbeid aan te vangen, nadat hij reeds dikwijls 5 of 6 uren gaans heeft afgelegd, om van zijne woning aan de fabriek te komen. Op eene andere plaats ziet men den vrijen arbeider, die zich met der woon in de nabijheid der fabriek gevestigd heeft, lustig naar het werk snellen, en onvermoeid den zwaarsten arbeid verrigten. Waar vrije arbeid bestaat, ziet men welvaart en vooruitgang. Waar de gedwongen arbeid heerscht, gaat de gegoede klasse meer en meer achteruit en ziet men de ellende toenemen. De arme man heeft aan zijn karig loon niet genoeg, om zich zelven en de zijnen te onderhouden; hij wordt bij sommige ondernemingen tot acht dagen aangehouden, om gedurende den dag en zelfs des nachts koelidiensten te verrigten; de afstand naar zijne woning is te groot om dagelijks na zijnen arbeid terug te gaan; hij wordt verpligt, wil hij geen straf ondergaan, om in de nabijheid der fabrieken gedurende al dien tijd te vertoeven; intusschen zijn zijne vrouw en kinderen alleen te huis; inderdaad hij is en blijft in ellende. De gegoede klasse daarentegen koopt zich vrij of zendt tegen betaling andere arbeiders in de plaats, en vervalt daardoor ook tot armoede. Het komt ons daarom voor, dat de strekking van het tegenwoordig bestuur, om de arbeidsloonen te verhoogen, eenen aller voordeeligsten invloed zal uitoefenen op de welvaart van Java, inzonderheid op het lot van den arbeider, hetwelk de Kamer zich evenzeer schijnt aan te trekken, als de tegenwoordige Gouverneur-Generaal.

H.

De waarheid en de heer VAN BLOMMESTEIN.

In een vlugschrift „*Java en de Javanen*” heeft de heer VAN BLOMMESTEIN onder anderen gezegd, dat van „mijne redekavelingen *geen woord met de waarheid overeenkomt;*” dat mijne, veel besprokene brochure, zoo „ontsierd wordt *door mijne onkunde.*”

Mijn antwoord daarop werd opgenomen in het *Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië* 1852 n°. 8. Kortheidshalve maakte ik gebruik van het voor ieder schrijver geldend regt, om mijnen bestrijder te verwijzen naar de autoriteiten op wier gezag *mijne redekavelingen steunden*, met verzoek om — gesteld, dat *hunne* onkunde bewezen kon worden — zich dan aan die auteuren te houden. Wel verre van dit mijn regt te eerbiedigen, beantwoordt de heer VAN BLOMMESTEIN dit verzoek, waaraan men geene beleefde welvoegelijkheid zal kunnen ontzeggen, in de *Nieuwe Rotterd. Courant*, mail-editie 23 Febr. 1853, op eene wijze, die meer den schrijver dan hem kan krenken , tegen wien zijne woorden gerigt worden.

Zulk geschrijf veroordeelt zich zelven, en het zou noch antwoord noch wederlegging behoeven, indien de heer VAN BLOMMESTEIN zich niet had geschaard onder diegenen mijner tegenschrijvers, die bewijzende feiten ontkennen, verzwijgen of verwringen, en alles te baat nemen, onverschillig of het waarheid zij of verdichting, om den hoon en smaad, welke zij mij toewerpen, te vergoêlijken en ingang te doen vinden door de verzekering, dat „*het gegronde zaakkundige* aanmerkingen en teregtwijzingen zijn, die mij van onderscheidene zijden geworden zijn,” wel wetende, dat verre het grootste getal lezers mijn geschrift met die mijner tegenstanders niet zal vergelijken.

Hem, die het om waarheid te doen is, zal het nogtans bij gezet onderzoek blijken, dat de gronden en cijfers, waarop mijne redekavelingen steunen, bevestigd zijn door het Regerings verslag over 1849, door den Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer ingediend, en dat van al die *zaakkundige* tegenschrijvers de heer VAN BLOMMESTEIN de eenige geweest is, die mij *in waarheid eene* fout heeft kunnen aanwijzen. Ik had 5,424 bouws sawah ten onregte voor de beplanting met tabak van de rijstvelden afgetrokken. Ofschoon de fout ($\frac{1}{250}$ van het geheel) niet groot is, zoo heb ik ze echter dadelijk zonder terughouding erkend. Had de heer VAN BLOMMESTEIN op dezelfde eerlijke wijze gehandeld als ik, dan zou hij ook *erkend* hebben, dat mijne redekavelingen volkomen overeenstemmen met de redeneringen *van hem*, op wiens gezag ik mij bij voorkeur beroepen heb.

De heer VAN BLOMMESTEIN handelt anders. Terwijl het onderwerp der *volksvermenigvuldiging* mij als geneesheer toebehoort, beweert hij, dat ik de daarmede in onafscheidelijk verband staande welvaart der bevolking, on-

aangeroerd had moeten laten, omdat mij, *volgens hem*, daarvan de kennis en de ondervinding ontbreken, aangezien ik niet tevens ben geweest, koffij-, suiker-, indigo-, tabak- en rijstplanter, fabriekant, scheepsreeder en financier!! Indien dat een vereischte was, dan zouden duizende boeken niet verschenen zijn en het er treurig met de wetenschap en de menschelijke kennis uitzien. Men zou in dat geval ook de beschouwingen over *Java* en de *Javanen* van den heer VAN BLOMMESTEIN hebben moeten missen, die daarover voor velen zulk een *nieuw* licht verspreid hebben, daar hij, volgens zijne, op den omslag gedrukte, *drie* titels, ten gevolge zijner eigene bewering, over niets anders dan over de suikerbereiding en de marine zou mogen schrijven, zoo als deze laatste in 1823 was, toen hij bij gunstige beschikking het moeijelijke, aan ontbering rijke, zeemans-leven voor het gemakkelijker en voordeeliger kantoor van den haven-meester te Samarang verwisselde, om het in hooger rang met pensioen te verlaten, en eene onderneming voor de fabrikatie van suiker voort te zetten, niet voor eigene rekening en risico, maar met gelden uit 's lands kas. Hoe konsequent het nu ook is, dat de bevoorregten de privilegies verlangen uitgebreid te zien, en dat de heer VAN BLOMMESTEIN de vrijheid, om ook over andere zaken te schrijven, *voor zich* bij uitsluiting verlangt, zoo zijn wij toch niet zoo ver gevorderd dat allen, die geene privelegies bezitten of verlangen, zich aan die eischen zouden onderwerpen. Zoo wil hij ook zijne lezers doen gelooven, dat ik hem bij eene kwestie over padi en suiker „schamper, *ridder* zou hebben genoemd." Dat is onwaar! Aangaande een feit, dat ik verklaard had *met eigen oogen* gezien te hebben, zeide hij „*dat men mij wat wijs gemaakt had*" en ik vroeg of *dat* ridderlijk was?

Gelijk bekend is, heeft de heer LAUNY geschreven, dat de bezitter van rijstvelden, waarop suiker wordt geplant, 19 of 20 maanden van het gebruik zijner velden voor de padi-kultuur verstoken blijft; duidelijkheidshalve herhaalde hij die bewering in andere bewoordingen, en *daarop* steunt zijne geheele redenering!

Den heer LAUNY, die twintig jaren lang verschillende residentiën heeft bestuurd, onder wiens oog en zorg duizende bouws met suiker en padi zijn beplant, niet van *onkunde* durvende beschuldigen, wel wetende, dat dit weinig ingang zou vinden, — zoo neemt de heer VAN BLOMMESTEIN toevlugt tot de armzaligste der kunstgrepen. In plaats van te *erkennen*, dat ik getrouw de gronden en denkbeelden van den heer LAUNY heb overgenomen, en dat daaromtrent dus van *mijne* onkunde verder geene sprake kan zijn — waarmeê de debatten gesloten zouden wezen — randt de heer VAN BLOMMESTEIN den man aan, wiens lippen voor eeuwig gesloten zijn, die zich noch verdedigen noch verantwoorden kan en zegt: „Hetzij dat de „heer LAUNY *ter goeder trouw* is geweest, toen hij vermeende (?) enz." Zie, dat noemt ieder met mij onridderlijk! Moest de heer VAN BLOMMESTEIN, om zijnen hartstogt bot te vieren, eene vereerde nagedachtenis aanvallen, van hem, wiens goede trouw door niemand verdacht werd, ten einde zich met eenigen schijn aan mij te kunnen vastklemmen?

Aan hem die eer!

Doch ongelukkig kan de uitvlugt niet baten, omdat, al had hij de waarheid geschreven, niemand verantwoordelijk is voor abuizen en drukfouten, zoo als hij tracht te doen gelooven, of de „kwade trouw" van anderen, zoo lang die niet bewezen zijn. En dat is onmogelijk, daar de veronderstelling al te absurd is, dat bij zulk een man, in de omstandigheden waaronder en in den tijd waarin hij schreef, de basis zijner redenering een drukfout of abuis zou zijn! En zijne, in verdenking gebragte, „goede trouw" is boven elken twijfel!

Getrouw aan den geest des tijds en de heerschende hooge ingenomenheid met de *gouden* vruchten, aan den bloei van Java en de welvaart der bevolking toegeschreven, had de heer DE MUNNIK, toen direkteur der kultures, een lof en zegelied gestemd voor het heerschende stelsel en gepoogd den nood der Javasche bevolking te loochenen.

Daartegen verhief de waardige LAUNY zijne stem!

De treurige uitkomsten der jaren 1840—1845 hadden bij hem de overtuiging gevestigd van eenen toestand van zulk eenen onheilspellenden aard, dat hij zich bewogen vond, in het belang der bevolking, zonder wie geene schatten uit den vruchtbaren grond te trekken zijn, met kracht tegen de *overdrijving* van een stelsel op te komen, dat den Javaan uitputte in stede van zijne welvaart te bevorderen, zoo als het uitgedrukte oogmerk van den insteller was.

Innig met de gedachten en denkbeelden van den heer LAUNY vertrouwd, bestond er tusschen hem en mij overeenstemming van gevoelen en bezorgdheid voor de toekomst. Mijne beschouwingen, in 1848 reeds geschreven, had hij gelezen en er zich geheel mede vereenigd. Tusschen ons kon dus geene misvatting bestaan, daar de aangelegenheid te menigwerf besproken was. Zou ik dus een drukfout of abuis niet dadelijk hebben opgemerkt? En zijne goede trouw? Foei! dat men daarover het gif van twijfel durft werpen!

Eere den ambtenaar, die, wetende wat hij waagt, slechts de stem van het geweten en der menschelijkheid hoorende, daaraan gunst en klatergoud ten beste geeft! Daartoe behoort toch wel regtschapenheid, moed, goede trouw en eene innige overtuiging? En dat de bezorgdheid van den heer LAUNY niet ongegrond was, hebben de jaren 1847—1850 helaas! maar al te zeer bevestigd! Hoevele rampen zouden niet afgekeerd zijn geworden, indien velen gehandeld hadden zoo als hij! En de waarheid zijner *grondstelling* en van de daarop rustende beschouwingen, kunnen door de autoriteit van den heer VAN BLOMMESTEIN niet omvergeworpen worden.

Ik zal ditmaal den raad van den heer VAN BLOMMESTEIN volgen, en bij voorkeur een man van het vak, een suikerfabriekant, raadplegen en voor den heer LAUNY en mij laten spreken. De heer E. A. VAN VLOTEN zegt op bladz. 52 *) zijner onlangs verschenen brochure. „Tot bereiding der gronden

*) E. A. VAN VLOTEN. De mededinging tusschen de beetwortel- en riet- suiker productie te Utrecht bij G. BROESE 1853.

„(op Java) worden *jaarlijks* voor de nieuwe aanplanting gemiddeld drie „maanden gevorderd van April tot Junij. *Van dat oogenblik af*, *een rond jaar* „tot rijpwording. *Vervolgens vier* maanden voor den oogst, zoodat de grond „gedurende *twintig* maanden (20 maanden) voor *eenen* oogst suikerriet „*dienstbaar* blijft." En op bladz. 72 „Dat *dezelfde* grond op Java slechts „alle *twee* jaren eenen oogst suikerriet geven *kan*." Ziedaar juist hetzelfde wat de heer LAUNY, ik en meer anderen geschreven hebben, en waaruit onwederlegbaar volgt, dat de velden (400 bouws), die voor den aanplant eener fabriek in April 1851 bestemd worden, niet dan na *twintig* maanden, dat is in October of November van 1852, aan de bezitters teruggegeven worden; en dat men dus, om in 1853 te kunnen oogsten, in April 1852 nogmaals 400 bouws rijstvelden moet nemen en dus 1800 bouws *voor eene fabriek*, welke, in plaats van door 3200 man, zoo als de graaf VAN DEN BOSCH het heeft voorgeschreven, gedurende den oogst en maaltijd door slechts 1600 man moeten bewerkt worden, dat is een dubbele arbeid voor hetzelfde loon! Want, in stede van om de *vier* dagen, moet de landbouwer bij deze regeling om den *anderen* dag in het suikerveld werken, oogsten en planten te gelijk; en dus in strijd met de bepaling van het kultuurstelsel, dat steeds *vier* man per bouw vordert. Berekent men nu voor ieder man, in plaats van 90, slechts 140 dagen arbeid in het jaar, dan zal ieder vier man per bouw, bij eene productie van 18 pikols suiker, welke de heer VAN BLOMMESTEIN zegt gemiddeld per bouw verkregen te hebben, in rede van *f* 3,50 koper per pikol, 9¹/₈ cent daags verdiend hebben, en in 1846, bij een oogst van slechts 12 pikols, 6 centen. *)

Kan men nu nog meer bewijzen verlangen, dat ik op goede gronden schreef? De heer VAN VLOTEN was, even als de heer VAN BLOMMESTEIN, zeeofficier en suikerfabriekant; doch hij is tevens een wetenschappelijk man die deze zaak grondig en wetenschappelijk heeft behandeld. Als praktikus kan hem dus het verwijt niet treffen, 't welk mij wordt voorgeworpen, „dat hij over zaken schrijft, waarvan hij kennis noch ondervinding heeft"; en het aangevoerde gedeelte van zijn werk heeft te meer waarde, omdat het eerst geschreven is, nadat al de drogredenen en de onwaarheid van *zaakkundigen* (?), tegen mij aangevoerd, bekend waren. En evenwel bevestigde de heer VAN VLOTEN het geen de heer LAUNY en *ik* hebben aangevoerd, „dat de grond *gedurende twintig maanden* voor *eenen* oogst suikerriet dienstbaar blijft"; en evenwel durft de heer VAN BLOMMESTEIN schrijven: „Wanneer het Dr. BOSCH *wezenlijk om waarheid te doen was*, dan had hij slechts dezen of genen suikerfabriekant enz. te raadplegen."

Ik heb dat nu gedaan, en de praktische man bevestigt volkomen wat op bladz. 93 en verder van mijne brochure gedrukt is; dit punt is dus beslist. Mogt de heer VAN BLOMMESTEIN daartegen nog verder iets inbrengen, dan zal ik daarop niet antwoorden; doch ik hoop in dat geval, dat de resident van Pakalongan hem bij het woord houden en de schoone gelegenheid,

---

*) De heer VAN BLOMMESTEIN noemt dit bladz. 14 het „den Javanen *toegesmeten* geld."!!

in het belang der bevolking, niet zal laten voorbijgaan, om hem in 1854 eerst dan nieuwe velden ter bewerking te geven, nadat de oogst van de in 1853 beplante velden is afgeloopen; bijv. dat de 100 bouws, in de maanden September en October te vermalen, *eerst gesneden en weder ter beschikking der bezitters moeten zijn*, *vóór* dat er andere 100 bouws, in de plaats der geoogste, ter beschikking van den heer VAN BLOMMESTEIN worden gesteld. En wanneer hij daarmede *te vreden is*, er *niet over klaagt noch tegen protesteert*, dan verklaar ik mij bereid te erkennen, dat de heer LAUNY, *ik* en meer anderen gedwaald hebben en er *niets* van wisten. Ik vertrouw, dat de heer VAN VLOTEN in dat geval dan ook wel *zijne onkunde* zal willen belijden, wanneer hem zulk een praktisch tegenbewijs zal geleverd worden.

De heer VAN BLOMMESTEIN kan niet loochenen, dat, volgens het verslag der residentie Pakalongan in 1846, van zijne fabriek per bouw slechts 12 pikols suiker verkregen zijn, doch beweert, dat ik de *gemiddelde* opbrengst over *tien* jaren had moeten opgeven. Daarin zou hij regt hebben, indien hij tevens had opgegeven, *wáár* die opgaven voor mij te vinden waren, of dat ik mij, bij het schrijven mijner brochure, in het bezit daarvan *had kunnen stellen*. Kan hij dat bewijzen, of dat die gemiddelde opbrengst openbaar bekend is gemaakt over andere jaren dan 1846, dan maak ik eene volledige *apologie*. Doch dat is hem onmogelijk, en daarom *werp ik op hem terug* alles, wat hij daarop over mijne oogmerken laat volgen.

Dat ik mij in de opgaven van den rijstoogst, zoo als hij vroeger zeide, een paar millioen pikols zou vergist hebben, is, na de verschijning van het Regerings Verslag van 1849, *niet meer houdbaar*, aangezien de daarin gegeven cijfers in het voordeel der mijne spreken. Doch nu volgt de heer VAN BLOMMESTEIN de taktiek van al diegenen, die een grondig onderzoek der O. I. aangelegenheden vreezen en daarom onmogelijk trachten te maken, wel wetende, dat men zou bevinden, dat de zoo veel onheil barende philantropen, die voor geene begunstiging van bijzondere personen, maar voor het geluk en de welvaart van *allen*, zoowel in Nederland als op Java, ijveren, veel waarheid hebben vermeld. Gedachtig aan het: „*les chiffres ont plus d'autorité que les plus spécieux raisonnemens*" beweren zij, dat de cijfers over Java geene waarde hebben. Maar waartoe dan een jaarlijksch verslag, dat slechts ledige woorden zonder beteekenis zou bevatten, wanneer men er de cijfers, waar alles op steunt, uitligt, omdat zij geene waarde zouden hebben? De ernstige overweging en het uitgebreide rapport daarover van de Staten-Generaal zou dan immers een nuttelooze, tijdroovende beuzelarij zijn?

Dat die cijfers geene waarde hebben, zegt de heer VAN BLOMMESTEIN, „diende Dr. BOSCH *te weten*." En toch schreef ik op bladz. 54 mijner brochure. „Ik ben er verre van af te gelooven en aan te nemen, dat de „cijfers nopens de bevolking, de uitgestrektheid der velden, den rijstoogst „enz. *volkomen juist zijn;* maar ik ben verscheidene jaren in de gelegenheid „geweest, cijfers over verschillende onderwerpen te raadplegen, en werd

„daarbij getroffen door de gelijke evenredigheid der uitkomsten, welke ik „bij verschillende vergelijkingen doorgaans verkreeg, waaruit ik meen te „mogen besluiten, dat de cijfers niet *zoover* van de waarheid verwijderd „zijn, dat men ze niet als eenen benaderenden grondslag zou mogen aanne- „men." Wanneer men zoo duidelijk over de waarde der cijfers gesproken heeft, zal men het dan goede trouw en waarheidsliefde van den heer VAN BLOMMESTEIN kunnen noemen, als hij het wil doen voorkomen, als of ik ze, zonder onderzoek, als volkomen naauwkeurig had gebruikt en aangenomen, zonder *er iets van te weten?*

Op bladz. 62 schreef ik. „Men zal mij tegenvoeren, dat de Javaan „zijne voeding aanvult met djagong, obies, tallas, gempol, zelfs met wilde „struiken, bladeren en boombast, en het grootste gedeelte zich dus de „maag vult. Het is waar, doch ons betoog heeft de strekking, om aan „te toonen, dat de bevolking, om krachtig te kunnen arbeiden en voortte- „len, *goed* gevoed behoort te worden, zal zij niet ten onder gaan. Daartoe „is het niet genoeg, dat zij met slechte voedingsmiddelen den honger stilt, „om een armzalig leven te rekken, maar dat, zal deze bevolking evenveel „produceren en evenredig vermeerderen als andere, onder nagenoeg gelijke „natuurlijke omstandigheden verkeerende tropen-bewoners, zij eene vol- „doende hoeveelheid goede animale en plantaardige voedende bestanddee- „len, zoo als de wetenschap en ondervinding die voorschrijven, moet kun- „nen bekostigen. En deze zijn noch in de rijst alleen noch in de genoem- „de surrogaten te vinden." Bepaalder en duidelijker kan men niet schrijven; de heer VAN BLOMMESTEIN heeft blijkbaar het doel en de strekking van mijn geschrift *niet begrepen.* Daarover, alsmede omtrent zijn gebrek aan kennis van *volks-voeding* en *voeding-middelen*, wil ik hem geen verwijt doen. Maar dat hij durft schrijven: „Hetgeen Dr. BOSCH vooral niet „onbekend mogt zijn, is, *dat van den rijstoogst alleen de voeding van den* „*Javaan niet afhangt. Hij diende te weten*, dat, na het padie gewas, dui- „zende en duizende bouws met allerhande soorten van aardvruchten en „andere tweede gewassen op de sawah-velden beplant worden;" dat zou men opzettelijke misleiding tegen de waarheid en beter weten aan kunnen noemen. Moet het niet een erbarmelijk doel zijn, dat de heer VAN BLOMMESTEIN en zijne medestanders door zulke middelen trachten te bereiken?

Er zijn lieden, die steeds naar gunsten dingen, met gunsten zijn overladen en alleen door begunstiging bestaan, zonder eenige bekende verdiensten jegens land of volk; die, zonder iets te bezitten, van toevertrouwd, maar onverdiend geld in weelde en grootheid leven, en, steeds azende op 's lands kas, hunne kinderen eene kostbare Europesche opvoeding geven, alsof zij schatten verdienden; lieden, die uit de hoogte neêrzien op den onnoozelen hals, die, om zoo veel mogelijk aan zijne verbindtenissen te voldoen, zich liever in alles wil bekrimpen ten einde ieder het zijne te geven, ten einde de eerekroon van eerlijk man niet te verliezen. Zulke lieden kunnen geen besef hebben, dat er iets beters, iets edelers is, dan eigenbelang en gunstbejag, iets dat aan alles gloed en leven geeft, en eene zelfvoldoening

schenkt, waarvoor de man van hart en eer en zelfstandigheid de gunst der menschen, goud en eerbewijs verwerpt! Velen der laatsten noemt men — het is bijna een scheldnaam geworden — „philantropen," en, tot hunne eer en roem, zijn de eersten hunne doodvijanden. Dat is natuurlijk. Doch dat men de oogmerken en drijfveeren van hen, die men eerst onder de philantropen heeft gerangschikt, lastert en schandvlekt, dat is veel erger. „Dr. BOSCH" zegt de heer VAN BLOMMESTEIN „had zich voorgesteld, om het „kultuurstelsel te verguizen of in een hatelijk daglicht te stellen *) en de daar„mede in verband staande regeringsbeginselen, als de oorzaken van den „ondergang en den dood der bevolking, te brandmerken." Om op die woorden te antwoorden, zal ik den heer VAN BLOMMESTEIN, uit zijne eigene geschriften, slechts een spiegel voorhouden, waarbij de lezer misschien den in mijn oog aangewezen balk voor den splinter zal zien plaats maken.

Bloemlezing uit het Vlugschrift „*Java en de Javanen door* H. VAN BLOMMESTEIN, *Ridder van de Orde der Eikenkroon, gepensioneerd Kapitein-Luitenant ter Zee en Suiker-Contraktant op Java.*"

Bladz. 10. „De knevelarijen der Javanen zijn ongeloofbaar en vele bladzijden zou men er meê kunnen vullen; de gemeene man wordt tot *op het gebeente toe uitgezogen.* Wanneer een brug van den grooten postweg moet hernieuwd worden, waarvan de kosten *f* 100 beloopen, dan wordt van de kleine man stellig voor *f* 300 geheven. Met de landrente *is het schreeuwend* en men kan aannemen dat van den landbouwer *millioenen meer* geheven worden dan de aanslag bedraagt!! Waar wordt het dessa-hoofd gevonden, die (dat), gelijk de leden van het dorpsbestuur *altijd meer* sawa's bezitten dan hun *toekomt*, de padjak zijner velden betaalt? Wordt er een dessa-hoofd ontslagen, onmiddellijk zijn er kandidaten die, hoezeer zij *doodarm* zijn, aannemen, de (verzwendelde) achterstallige landrenten aan te zuiveren, en hij wordt gekozen, die den Demang een douceurtje van *f* 100 à *f* 150 in de hand speelt; arme landbouwers!"

Bladz. 11. „Door *de schadelijke* en ongehoorde verdeeling der sawa's onder de opgezetenen, bezit menig landbouwer slechts een kwart bouw; hetwelk alleen *toereikend is hem één* katje rijst per dag te bezorgen; maar hij heeft met zijn gezin *vijfmaal zoo veel noodig* (dat zijn 18¼ pikols in het jaar per huisgezin) ongerekend eenige toespijs, visch of wat dingding; en hoe verkrijgt hij de kleederen, benoodigd voor zich en de zijnen, want van de kultuurgelden *ziet hij niet veel.* Is het nu te verwonderen, dat die landbouwer ergens anders eene betere uitkomst zoekt *of tot diefstal overgaat?*"

Bladz. 13. „Aanschouwt den Javaan in de Preangerlanden; *zij zijn arm*, maar men hoort bij hen van *die armoede niet* gewagen, welke zich *over het overige Java laat gevoelen.*"

*) Op bladz. 95 van mijne brochure heb ik gezegd. „Doch ik schrijf niet tegen hetgeen „er mogelijk goeds in dit stelsel (van kultures) ligt, maar *tegen* eene *verkeerde toepassing*, „die heillooze gevolgen heeft, daar zij de krachten van dit volk sloopt, dat nu reeds in aantal „vermindert, en die dus *de bron* van onzen rijkdom in haren oorsprong aantast." En dat durft men „*verguizen* en *brandmerken*" van het kultuurstelsel noemen!!

Bladz. 15. „Het is bewezen, dat men de *meeste armoede vindt* in de residentiën *waar suikerfabrieken gelegen zijn*. De landrenten in de residentie *Pakalongan* zijn met *f* 72.000 verminderd, zegt mij de resident; vermindering van gouvernements-kultuur, omdat zij OVERDREVEN was; geen misgewas der padi, heerendiensten gelijk in vroeger jaren, een tweede gewas van meer dan 7000 bouws, alleen in het regentschap *Batang;* en evenwel *vindt men menschen als geraamten*, zieltogende *van honger*, in de nabijheid van mijne fabriek, *ten einde voedsel te verkrijgen*, waarvan *twee in mijne loodsen zijn overleden.*" (De heer VAN BLOMMESTEIN schijnt het niet te kunnen begrijpen, hoe menschen, wier oogst maar *een vijfde van de benoodigde rijst* oplevert en die voor p. m. 10 *centen per dag* in zijne suikervelden moeten werken, *evenwel* van honger bezwijken.)

Bladz. 17.* Het lijdt geen twijfel, of de heerendiensten bevorderen het planten van het tweede gewas *in geenen deele;* zij zijn bijv. in deze residentie niet zwaarder dan vroeger, doch, *gepaard met de kulturen, zijn zij daarin hinderlijk.*"

Bladz. 18. „Het gouvernement heeft een *begin* gemaakt (1851) met de heerendiensten te regelen; ongetwijfeld zal zulks verligting te weeg brengen, maar voornamelijk zou die verligting gevoeld worden, wanneer de Javaan *verlost werd* van balken te dragen. Want *zielspijnigend is het*, om aan te zien hoe 30—40 en *meer* Javanen een pas gekapten en dus natten, zwaren balk 10 of 12 palen, bijna lijf tegen lijf, pas houdende als soldaten, *moeten* dragen; doch men is hieraan *zoo gewoon* geworden, dat een resident aan een suikerfabriekant verbood, geld met een kar door Javanen getrokken, te doen vervoeren: want hij kon het onmogelijk aanzien, dat de mensch tot lastdier werd gebezigd, terwijl *hij duizenden* van balken door hen *als ware lastdieren liet dragen.*"

Bij zulk eene schilderij, door den heer VAN BLOMMESTEIN opgehangen, is de mijne slechts een flaauw schaduwbeeld! Daar ik echter geen hartenkenner ben, zoo als hij zich voordoet, en ik mij niet vermeet, *zoo als hij*, om mij in de plaats te stellen van Hem, die *alleen* weet, welke drijfveëren het menschelijk gemoed bewegen en beheerschen, zoo weet ik ook niet, of de heer VAN BLOMMESTEIN zich *„had voorgesteld"* de regering van den landvoogd *„te verguizen,"* in een *„hatelijk daglicht te stellen"* en te *„brandmerken,"* die zijn weldoener is geweest *) en onder wiens bestuur dat alles zóó was. Ik oordeel niet wat hem daartoe bewoog, maar ééne oorzaak, die den heer VAN BLOMMESTEIN tot zulk eene onhebbelijkheid jegens *mij* aandrijft, is mij bekend. De openbaarmaking er van wil ik hem ditmaal besparen. Mogt hij evenwel lust gevoelen, mij nogmaals op zulk eene wijze aan te vallen, dan zal de vermelding dier oorzaak mijn eenig antwoord zijn.

BATAVIA,
Mei 1853.

W. BOSCH.

---

*) De heer VAN BLOMMESTEIN schreef den 19 April 1851, toen men wist dat die landvoogd in Mei zijn bestuur zou nederleggen.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Dagboek eener reis door Bengalen, in 1837 en 1838, met eenige vrijmoedige opmerkingen betreffende beginselen van koloniaal bestuur, door P. ARRIËNS, destijds kapitein ter zee en kommandant van Z. M. fregat *de Bellona*. 's Gravenhage 1853.

Wij verheugen ons altijd, wanneer zee-officieren onze letterkunde verrijken met de verhalen hunner reizen en ontmoetingen; ofschoon die vreugde ons slechts zelden ten deel valt. Meestal blijven de aanteekeningen, door hen gehouden, binnen den engen kring van vrienden en bekenden; hoogst zelden worden ze, door de drukpers, de eigendom van 't algemeen. De heer ARRIËNS behoort tot de weinigen, die eene uitzondering maken op dezen regel. Hij geeft ons, onder den opgegeven titel, het verhaal der reis, die hij in 1837 en 1838 door Bengalen deed, als kommandant van Z. M. fregat *Bellona*, op welk schip zich tevens Z. K. H. Prins HENDRIK bevond. In eene voorrede verhaalt hij den oorsprong van dit boek. Gedurende al zijne reizen hield hij, behalve officiëele journalen, steeds afzonderlijke dagboeken, waarin aanteekening werd gehouden van hetgeen hij zag en hem wedervoer, waarin de indrukken werden geschetst, die het beschouwen van natuurtooneelen, kunstwerken enz. bij hem deed ontstaan, waarin, in één woord, beknopte aanteekening werd gehouden van al hetgeen hem opmerkenswaardig toescheen. Ook op zijne bekende reis, die hij met prins HENDRIK deed, bleef hij aan die gewoonte getrouw, en nu bestaat dit boek uit een gedeelte van die aanteekeningen, voor zoo verre ze Bengalen betreffen.

De schrijver veronderstelt bij velen zijner lezers de vraag: waarom is dit dagboek, waarom dat van de geheele reis, niet vroeger uitgegeven? En hij beantwoordt die op de volgende wijze. „Na den afloop der reis, waarvan het hier in het licht gegeven gedeelte slechts eene episode uitmaakt, bestond bij mij het plan, werd ik herhaaldelijk en dringend uitgenoodigd, om het gansche dagverhaal door den druk openbaar te maken; maar Z. M. Koning WILLEM I begeerde, dat deze reisbeschrijving niet zou worden uitgegeven."

Wij betreuren, dat dit vorstelijk bevel onze letterkunde van een werk heeft beroofd, 't welk haar zou hebben versierd. Immers de episode, thans geleverd, bewijst het. In eenen meestal onberispelijken stijl levert ons de heer ARRIËNS een onderhoudend, boeijend, hoogst belangrijk tafereel van 't geen hij in een zeer merkwaardig land heeft gezien en bijgewoond. Hij geeft eene

verblijdende proeve van 't geen onze zee-officieren vermogen, indien ze gebruik willen maken van de gelegenheid welke hun is geschonken, om de grenzen der menschelijke kennis en wetenschap uit te breiden, door het uitgeven hunner aanteekeningen. In Engeland geschiedt dat, maar in Engeland moedigt ook het Gouvernement dergelijke werkzaamheden aan, en is het eene verdienste, die in den zee-officier gewaardeerd wordt, wanneer hij bijdragen levert tot de kennis der landen en volkeren, die hij bezoekt. In ons land had onder WILLEM I het tegenovergestelde plaats; het voorbeeld van den heer ARRIËNS leert het. En of thans door de regering eenige aanmoediging wordt gegeven, mag men althans betwijfelen.

Maar waarom heeft de heer ARRIËNS zijne aanteekeningen juist nu gepubliceerd? Ook op deze vraag geeft hij het antwoord. Bij het dagverhaal der reis heeft hij „overwegingen en beschouwingen" gevoegd, en 't zijn juist deze, die hem tot de uitgave genoopt hebben. Ze hebben betrekking, niet alleen op Britsch Indië, maar vooral ook op Nederlandsch Indië; ze geven ons eenige denkbeelden van den schrijver over beginselen van koloniaal bestuur in het algemeen en van het beheer onzer koloniën in het bijzonder. „Door zeer velen," zegt hij, „zijn de koloniale aangelegenheden, vooral thans, nu een nieuw reglement op het beleid der regering in Neêrlandsch Indië voorgesteld en bij de Kamer in overweging is, een onderwerp, dat de belangstelling in hooge mate gaande houdt; ik meende, dat ik door de ervaring, gedurende mijn langdurigen diensttijd verkregen, misschien eenig licht over dit onderwerp zou kunnen verspreiden."

En welk is nu het resultaat der „ervaring" van den heer ARRIËNS? Dat het tegenwoordige koloniale stelsel goed is; dat Indië is een „overwonnen land en het nog eeuwen lang blijven moet, uit den aanleg en den drang zelven der menschelijke natuur." De inboorlingen hebben geene aanspraak op een beter lot, dan wij hun geven. „Willekeur, ja, slavernij, hun door godsdienst, wetten en gewoonten van de geboorte af ingeprent, waarnaar ziel en ligchaam zijn gebogen, is voor hen eene tweede natuur geworden, en geven hun geen regt iets beters te verwachten van hunnen overwinnaar." Het doel, waartoe wij Indië bezitten, wordt door den heer ARRIËNS in deze woorden aangegeven. „Bezitten wij Java om zijne bewoners tot Christenen, tot goede, gelukkige menschen te maken? — in elk geval toch slechts Christenen gelijk wij zelven zijn — of is het niet de eenvoudige waarheid, dat, indien wij zulks trachten te verkrijgen, wij het doen in ons eigen *welbegrepen* belang en voordeel; is het niet de waarheid, dat wij Java noodig hebben voor ons staatkundig bestaan in Europa, nu wij door vroegere regeringen in een toestand zijn gebragt, dat ons eigen bestaan afhankelijk is geworden van het behoud van Java? Laat ons daarnaar alles regelen; laat ons trachten te behouden, hetgeen wij hebben, en ons sterk maken door de krachten en middelen, die ter onzer beschikking staan."

De heer ARRIËNS vindt de tegenwoordige toestand van Indië hoogst gelukkig en voortreffelijk, maar denkt niet zeer gunstig over hen, die ver-

anderingen, verbeteringen en hervormingen voorstaan. „Nimmer," zoo verklaart hij, „was het bestuur zoo krachtig door eenheid, althans kon en moest het zoo krachtig door eenheid zijn als thans; nimmer was onze toestand zoo goed afgebakend als thans — en welke vruchten zijn wij op het punt geweest van er gedurende de laatste vier à vijf jaren van in te oogsten. (??) En wat wordt er door ideologen al niet gedaan en geschreven, om ons gezag te verminderen tot eigen verlamming, welke pogingen worden niet in het werk gesteld, om het prestige geheel te doen wegvallen, en waarom?... om, ten koste van het geheel, eenige ijdelheid te bevredigen, zich over eene teleurgestelde hoop te wreken, of chimères na te jagen." En op eene zeer treffende en aandoenlijke wijze bezweert hij die „ideologen", toch liever heen te gaan, toch liever aan hen, die van eene andere meening zijn, Java met ab- en dependenties over te laten. „Dat zij, die ter wille van het algemeene welzijn, de ontijdige ontboezeming hunner liberale gevoelens op Java niet kunnen onderdrukken, dat zij van daar gaan, getroosten zij zich die opoffering — indien het opoffering mag worden genoemd — ter bevordering van het algemeen nut, maar dat zij, helaas! niet alles op het spel zetten om hunne ijdelheid, gekwetste eigenliefde of hebzucht te bevredigen."

Wij gelooven, dat dit weinige reeds genoeg is, om onzen lezers eenig begrip te geven van de koloniale politiek van den heer ARRIËNS, en tevens om hen op te wekken, dit boek te lezen. 't Zal dan ook overbodig zijn er iets bij te voegen. Alleen kunnen wij ons niet onthouden, nog het volgende mede te deelen als een bewijs van den krachtigen betoogtrant, dien men, *waar het de staatkunde van ons Indië geldt*, in dit werk zal aantreffen.

De schrijver bezweert allen, die het tegenwoordige koloniale stelsel niet goedkeuren, in 't belang van het algemeen, Java liever te verlaten. Als tegenhanger daarvan kunnen de zinsneden strekken, die wij thans zullen afschrijven.

„Men schreeuwt verder: het volk wordt uitgemergeld! de corveën vermeerderen! honderden zijn er door gestorven! suikerkontrakten zijn gegeven om, van 's lands geld, gemaakte schulden te dekken! suikerkontrakten worden gegeven aan neefjes, die nog nooit iets voor het land hebben gedaan! En waarover schreeuwt men al niet, in plaats van zelf ondernemend te worden. Ik erken het, er hebben grove misbruiken plaats gehad, maar dat behoort tot den voorleden tijd, en misbruiken kunnen onder het beste bestuur plaats grijpen."

En nu nog de volgende noot, onder aan de bladzijde 241, — en daarmede eindigen wij.

„Het geven van kontrakten aan neefjes is nog geen nadeel voor het land. Jan, Piet of Klaas moet ze toch hebben; er is maar één geprefereerde onder millioenen. Het is zeker hard voor hem, die er een wenscht te verkrijgen, indien de Gouverneur-Generaal het geeft aan zijn neefje; maar ik vraag in gemoede of het niet altijd bestaan heeft? Men kan de natuur niet dwingen, en ten allen tijde zal hij, die het digtst bij het vuur

zit, zich het best warmen. Hoe zal men ten anderen eene voorkeur bepalen, want ten slotte heeft dan eigenlijk ieder aandeelhouder van Nederlands maatschappelijken inventaris er evenveel aanspraak op."

Juist, mijn heer ARRIËNS! dit laatste is volkomen waar, en daarom hadden wij, in onze eenvoudigheid, gemeend, dat de staat die suikerkontrakten, zoo wel nieuwe als bij verlenging, moest *verkoopen* aan den meestbiedende, niet ten geschenke geven aan „neefjes". Dan zou de „éćne geprefereerde onder millioenen" de man zijn, die over het meeste kapitaal en de meeste industrie kon beschikken — en de staat zou de voordeelen trekken van die koopsom. Thans wordt die koopsom veranderd in een geschenk, dat de Gouverneur-Generaal en de Minister van Koloniën aan „neefjes" en andere gunstelingen vereeren, ten koste van de schatkist en ten voordeele van persoonlijke belangen.

Varia.

In de vorige maand plaatsten wij een artikel over de Chinesche verwikkelingen op Borneo, waarin geschreven staat: „In afwachting van „beschikkingen op deze voorstellen (aan den Minister van Koloniën), heeft „de Gouverneur-Generaal, naar men meldt, de verrigtingen van den resi„dent WILLER, die zich te Batavia bevond, goedgekeurd, en hem naar „Borneo doen terugkeeren, met last om Sepang te bezetten, in het belang „van de veiligheid en den eigendom der terugkeerende bevolking van Sin„tikioe. Dit zou namelijk geschieden, *indien Taikon, dat Sepang vermees*„*terd had*, *zulks zou willen gedoogen.*

„Wij zullen nu zien, wat de Gouvernements-Kommissaris zal uitrigten. „Intusschen hadden de Chinezen het hoofd weder opgestoken, en had de „ultra-demokratische partij weder de bovenhand. Daar nu deze partij in „deze socialistische republieken juist onze bitterste en meest oorlogzuch„tige vijandin is, mag men verwachten, dat het drama weder van voren „af aan zal beginnen, ten ware den muitenden Chinezen werd ingewilligd „wat zij begeeren, en alzoo een staat van zaken werd bestendigd, die „ons tot schade en schande strekt."

Weinig dachten wij, toen wij deze woorden schreven, dat de overlandpost, die voor eenige dagen is aangekomen, reeds de treurige bevestiging van dat artikel zoude aanbrengen. Volgens eene groote menigte partikuliere brieven, heeft de zending van den heer PRINS als gouvernementskommissaris kwade gevolgen. Hij, met den majoor ANDRIESEN, militaire kommandant, en andere heeren, hebben zich begeven naar het goudrijke Sepang, om hetwelk, sedert jaren, door Montrado en Sintikioe getwist werd, en dat Montrado in het bezit had, sedert het de bevolking van Sintikioe in 1850 uit haar land heeft verdreven. Er was, na lang beraad, door het gouvernement besloten, om een einde te maken aan het geschil, dat Sepang voortaan een neutraal punt zoude zijn onder bescherming van het gouvernement, alwaar elk Chinees vrijelijk goud zoude kunnen graven. Een militaire bezetting zou de onschendbaarheid van dat grondgebied waarborgen, en de kosten voor den aanbouw eener redoute zouden uit de winsten der amphioenpacht bestreden worden. Partijen schenen genoegen te nemen met deze schikking (?).

Doch toen het op eene uitvoering van dit plan aankwam, had de demokratische partij het hoofd alweder opgestoken, en bleek het, dat wij buiten den waard gerekend hadden. Men had zich laten misleiden door het betoon van onderdanigheid, de oogen sluitende voor hetgeen de ervaring van dat Chinesche volk geleerd heeft en wat daarover geschreven staat. Kortom,

de Taikoners hebben niet gewild, wat het gouvernement besloten had, en wij zijn ellendig en armzalig afgetrokken.

De Chinezen bleven al dadelijk in gebreke in het zenden van een gezantschap te Sambas, om den gouvernements-kommissaris te komplimenteren, gelijk volgens het traktaat hun pligt was. Dit had tot nadenken moeten wekken. Desniettegenstaande ging de heer PRINS naar Sepang, terwijl de troepen, die ter uitvoering van 's gouvernements bevelen derwaarts waren opgerukt, hem volgden. De troepen werden goed ontvangen (!) en met het bouwen der redoute werd een aanvang gemaakt. Maar de Chinesche regent, hoofd van het in 1851, naar de voorstelling van den resident WILLER, nieuw ingestelde bestuur, had reeds de wijk genomen naar Sambas, omdat hij zich te Montrado niet meer veilig achtte, vermits er een gerucht in omloop was, dat er weder een opstand komen zou. Deze omstandigheid schijnt echter van geene beteekenis voor den gouvernements-kommissaris geweest te zijn.

Evenwel kwamen nu de gezanten te Sepang, om den kommissaris te begroeten, en met hen werd onderhandeld, niettegenstaande zij geen wettig mandaat hadden, nademaal de regent gevlugt was. Wie had hen afgevaardigd? Men schrijft, dat zij naar Montrado zijn teruggekeerd op het zeggen van den kommissaris, dat hij het kongsie-bestuur herstellen zoude. (!!)

Maar naauwlijks waren de gezanten vertrokken, of men bevond, dat de Chinezen, die zich te Sepang gevestigd hadden, met achterlating van have en goed, zich verwijderden. Waarom? Zij wisten vermoedelijk, dat er een opstand nabij was, en verwijderden zich ijlings om niet in gevaar te zijn. Ook deze omstandigheid had argwaan moeten geven.

De kommissaris verbleef nog eenige dagen te Sepang, en er zou met den bouw der redoute worden voortgegaan. De kapitein KROESE, met het detachement troepen, zou daar verblijven.

Vervolgens neemt de gouvernements kommissaris, met den majoor ANDRIESEN, militairen kommandant en eenige andere heeren, den terugtogt naar Sambas aan, gelukkig onder geleide van een detachement troepen, want, en zie hier de ontraadseling: op een kleine marsch van Sepang zijn de reizigers, op het oogenblik dat zij zaten te eten, door eene menigte Chinezen overvallen. De militaire eskorte snelde toe en redde de aangevallenen, die haastiglijk naar Sepang terugkeerden, gelukkig van er met verlies van bagaadje, die in handen der Chinezen is gevallen, te zijn afgekomen. Allerwege zag men nu de Chinezen der drie vroeger vijandige kongsies aanrukken en beweging maken, om Sepang in te sluiten. Zij wierpen versterkingen op, waaruit zij door onze granaat-worpen verdreven werden, en er hadden schermutselingen plaats, waardoor aan onze zijde 25 man buiten gevecht geraakten. Het verlies des vijands was niet bekend, maar wordt met den gebruikelijken onbepaalden term van „groot" aangeduid.

Intusschen ontstond gebrek aan levensmiddelen, zoodat het besluit genomen werd, om gezamenlijk Sepang te verlaten. Gelukkig was de kapitein

VAN DE KASTEELE, die in vele dagen niets van den majoor ANDRIESEN vernomen had en zich ongerust maakte, met eene kolonne van 150 man van Sambas naar Sepang opgerukt, zoodat de aftogt met gerustheid ondernomen werd, en de Chinezen weinig tegenstand boden. Allen kwamen nu, zonder verdere ontmoeting, te Sambas aan.

'sGouvernements wil, om Sepang te bezetten, was nu verijdeld. Om deze reden, hebben de onzen, alvorens Sepang te ontruimen, alles verbrand, wat den muitelingen van dienst kon zijn.

Heeft de gouvernements-kommissaris den resident van Borneo's westkust niet ontmoet? Neen. Hoe die verhouding dan verklaard? Naar men schrijft, zou hij Pontianak en Sambas, elk onder een assistent-resident gesteld, en het politiek beleid in handen van den majoor ANDRIESEN gegeven hebben.

Waarom is de kommissaris eigenlijk naar Sepang gegaan? en waarom is hij er zoo lang gebleven en niet terstond vertrokken, zoodra hij de vijandige gezindheid, achter het masker van onderdanigheid, bespeurde? Een Gouvernements Kommissaris moet zich niet alzoo noodeloos in gevaar begeven. Hij is geen meester van zijn persoon; zijn persoon behoort den staat. Het zou wat gegeven hebben, indien hij gevangen was genomen, hij met den majoor militairen kommandant en meer Europesche ambtenaren! Nog eens, men heeft de oogen gesloten voor hetgeen over de Chinezen van Borneo geschreven staat en de eerste les der ondervinding veronachtzaamd.

Intusschen zullen de begrippen van den heer PRINS en van den majoor ANDRIESEN, aangaande de moraliteit der Chinesche bevolking van Borneo, nu wel gewijzigd zijn geworden door deze gebeurtenis.

De oorlog is nu weder verklaard en de blokkade der riviermonden hersteld, welke maatregel reeds vroeger door den resident WILLER, blijkens ons vorig artikel, in overweging was gegeven.

Maar onze verhouding tot Borneo is nu verergerd en de morele kracht der Chinezen toegenomen; want wij zijn met eene aanmerkelijke magt voor hen afgetrokken en Taikon is meesteres gebleven van Sepang.

Elk een vraagt: wat heeft toch de staatskommissie (DUPUY, PENNING NIEUWLAND en FRANCIS), in het begin van 1851, gezegd? Zijn onze informatiën goed, (en wij meenen dat ze goed zijn,) dan is hun rapport door het sedert gebeurde en het jongste voorval bevestigd geworden; en dan mag men zich beklagen, dat het advies dier kommissie niet is opgevolgd.

Mogt toch verwezenlijkt worden in het belang der natie (en wij doen beroep op de vaderlandsliefde van elken Nederlander, zoo hier als in Indië) hetgeen, aan het slot van ons vorig artikel over dit onderwerp geschreven staat: „Het wordt pligt, door openbaarheid, licht te verspreiden „over deze, zich meer en meer verwikkelende, Borneosche aangelegenheden."

Zal de Minister van Koloniën zich eeuwig blijven hullen in een ondoordringbaar duister? zal hij weer, daarover geïnterpelleerd, antwoorden in eene taal die voor allerlei uitlegging vatbaar is? Wij zijn dat van hem gewoon.

„Altijd *kleine* expeditiën en wat *vertoon* van magt! Beter ééne vol-
„*doende* expeditie en de *uitoefening* van magt." Deze woorden van wijlen
den baron VAN LIJNDEN, gewezen gezaghebber te Pontianak op de westkust
van Borneo, behelzen waarheid. Het is in openbare geschriften, van meer
dan eene zijde, voorspeld dat de verwikkelingen op de Westkust van Bor-
neo nog geen einde hadden, en de jongste berigten uit Indië, met de laatst
aangekomen landmail ontvangen, bevestigen die voorspelling maar al te zeer.
Het is treurig dat zulke waarschuwingen dikwerf worden in den wind ge-
slagen. Het is den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN voorspeld, dat hij
in den heer WILLER, voor de betrekking van resident der Westkust van
Borneo, geene gelukkige keuze deed; desniettegenstaande werd deze benoemd.
Zeer kort was hij in dat ambt, toen de vijandelijkheden met de Chinezen
aanvingen. Eene op zich zelf weinig beteekenende zaak gaf den resident
WILLER aanleiding, om aan de, sedert meer dan dertig jaren van ons gezag
afkeerige, Chinezen in de Borneosche binnenlanden, eischen te doen, die hij
kon berekenen dat alleen door de wapenen konden zijn vol te houden.
Deze tusschenkomst bleek dan ook weldra onvermijdelijk te zijn. Eene
totaal mislukte maritime expeditie had te Sedouw plaats, en een algemeen
verzet en opstand der Chinezen op Borneo's Weskust was er het gevolg
van. Pamangkat, bij Sambas, werd het tooneel van een bloedigen oorlog.
Het Indische leger oogstte lauweren, ten koste van vele braven, maar zon-
der het oogmerk te bereiken. De zaken werden *gesust* voor het oogenblik.
De vijandige Chinezen namen de schijn-houding aan van algeheele onder-
werping. De resident WILLER liet er zich door misleiden en de Gouver-
neur-Generaal ROCHUSSEN, tuk op de begeerte om de Indische bezittingen
in eenen staat van algemeene rust aan zijnen opvolger over te geven,
staande op zijn vertrek naar Europa, maakte vrede, zoo het dien naam
verdient, *tegen het advies van eene deskundige, door hem zelf, bijeen ge-
roepene kommissie.* Op nieuw werd dus een goede raad op onverantwoor-
delijke wijze in den wind geslagen. De gevolgen daarvan zijn weder aan-
wezig. De Chinezen staken het hoofd weder op, en men zond op nieuw
militaire magt naar Borneo, doch in gering getal, *mannetje* voor *mannetje*
zegt een onzer dagbladen; daarbij dacht men te Batavia dat het zenden
van den heer PRINS, als gouvernements-kommissaris, met die *onbeduidende*
magtsvertooning, voldoende zou zijn om op de Westkust van Borneo de
talrijke Chinesche bevolking te leeren, dat zij *onderdanen* zijn van den
Koning der Nederlanden. Er ontbrak weinig aan of de gouvernements-
kommissaris ware te Sepang in 's vijands handen gevallen. Men verliet het,
als in zegepraal, maar naar waarheid in gedwongen aftogt.

Wat zal de regering nu doen? Reeds is men terug gekomen van de
begane fout in de benoeming van den heer WILLER. Deze is ontheven
geworden van een ambt, hetwelk hem nimmer had moeten zijn opgedragen,
wilde men niet, ter kwader ure, in een afgelegen gewest, een kostbaren en
slependen oorlog veroorzaakt zien.

Maar zal de regering, nu de zaken eenmaal tot de hoogte zijn gekomen

waarop zij staan, niet tevens van eene andere fout terugkomen? Zal zij nog voortdurend het advies van onwaarde beschouwen door de kommissie van 1851 met zooveel zaakkennis gegeven? Een der leden van die kommissie, de generaal majoor PENNING NIEUWLAND, is hier te lande aanwezig. Hij is in al wat dit onderwerp betreft, doorkneed, het gevolg van opzettelijke studie in den berg bouwstoffen, daartoe betrekkelijk. Heeft het ministerie van koloniën hem omtrent de Borneosche zaken geraadpleegd? Is het niet *hoog tijd* dat men afzie van onbeduidende handelingen, naar de indrukken en de omstandigheden van het oogenblik? dat de regering alsnog uitvoering geve aan het aanvankelijke voornemen van den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, ondersteund door het gezag van eene autoriteit als de Hertog VAN SAXEN WEIMAR, in zijne hoedanigheid van kommandant van het Indische leger, om namelijk den generaal majoor PENNING NIEUWLAND te belasten met eene staatkundige zending naar Borneo, tevens als bevelhebber eener *krachtige* militaire expeditie? Ware dit in 1851 geschied, op de politieke instruktie, toen reeds door den heer ROCHUSSEN voor den generaal PENNING ontworpen, het Nederlandsch gezag zou op Borneo in 1853 geen nieuwe smaad zijn aangedaan. Men roepe den generaal op tot het active leven en make alsnog gebruik van zijne uitstekende bekwaamheid. Wij houden ons overtuigd van de bereidvaardigheid des generaals om nog nuttig te zijn voor Koning en vaderland, en zouden Indië geluk wenschen met eenen zoo goeden maatregel.

In dezen zelfden jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* I, 201, worden, bij gelegenheid van de behandeling der vrijwillig aangegane overeenkomsten met de bevolking, tot het snijden en vervoeren van het suikerriet in de afdeeling Cheribon, ten slotte gedaan de vragen: in welke verhouding deze karrevoerders thans staan tot de overige bewoners der dessa? of zij hun aandeel in de sawah's der gemeente behouden? en eindelijk, zoo ja, op welke wijze zij in de heerediensten enz. deelen?

Alvorens deze vragen te beantwoorden, zij het mij geoorloofd, tot goed begrip der zaak, het volgende mede te deelen.

Bij het op touw stellen dezer overeenkomsten, heb ik natuurlijk tevens moeten waken, tegen mogelijke verliezen van de zijde der fabrikanten. Tot dat einde werden alleen als aannemers toegelaten personen, die reeds in het bezit van trekdieren waren. Dit was de zekerste waarborg tot rigtige nakoming der gesloten overeenkomsten. De gegoede inwoners of eersten en oudsten der dessa's kan men gevoegelijk vergelijken met de „heerenboeren" in Nederland. De laatsten zullen evenmin als de eersten zelf handen aan het werk slaan, anders dan in exceptionele gevallen. Zij hebben arbeiders of knechten in dienst.

Dergelijke dessa-bewoners hebben in den regel een getal arbeiders (boedjang) in dienst, die door hunne heeren (pemadjekan) gekleed, gevoed en bezoldigd worden. Deze boedjang's komen van naburige of wel van dezelfde

dessa's; gewoonlijk zijn zij zonen of afstammelingen van gegoede, doch tot armoede vervallen ingezetenen. Wij beschouwen dan ook den boedjang als het levend beeld van het pauperisme onder de Javanen.

Uit het bovenstaande kan men het besluit opmaken, dat de karrevoerders voor het te verrigten werk in de dessa's plaatsvervangers stellen; even als vroeger, hebben deze gegoede personen loontrekkende boedjang's in dienst; zij zijn dus in staat, aan alle verpligtingen te voldoen; hun toestand ten opzigte van de dessa is onveranderd gebleven, zij deelen, even als weleer, in de sawah's der gemeente.

Te regt wordt in datzelfde artikel van dit Tijdschrift de opmerking gemaakt, *dat de Javaan wel arbeiden wil uit eigen beweging*, zoodra hij eene goede belooning genieten kan van zijn arbeid. De alhier opgedane ondervinding heeft ons de juistheid dezer opmerking overtuigend bewezen. Wij zien nu, met het maal-jaar 1853, een aantal liefhebbers opdagen voor het snijden en het transport van het riet, te groot, om hen allen te kunnen gebruiken. In het distrikt Sindang-laut zijn, bij de suikerfabrieken Sindang-laut en Karang-sambong, de fabrikanten door deze konkurrentie in de gelegenheid gesteld, om al hun vervaardigde suiker ook door vrijwillige overeenkomsten af te voeren naar de hoofdplaats Cheribon.

CHERIBON, Mei 1853. J. A. CASPERSZ.

Het schijnt, hoe langer zoo meer, dat de betrekking van vice-president van den raad van Nederlandsch Indië geheel overbodig is.

Immers, hoe is het er in de laatste jaren mede gegaan?

Nadat ze vele maanden vakant was geweest, werd eindelijk de heer J. F. W. VAN NES, in 't begin van 1851, als zoodanig benoemd. 't Viel zeer gelukkig voor dezen, reeds sedert eenige jaren gepensionneerden ambtenaar, dat zijn vriend, de minister van koloniën CH. F. PAHUD, in hem den besten en waardigsten van geheel Nederland en geheel Indië erkende, om dien eminenten post te bekleeden, want hij werd daardoor in de gelegenheid gesteld, om zijne eigene finantiële zaken op Java te regelen.

Het trof zeer ongelukkig voor 's lands schatkist, dat juist toen die zaken geregeld waren, na aan den lande eenige tienduizenden gekost te hebben, de heer VAN NES verpligt was, tot herstel zijner geschokte gezondheid, met een verlofstraktement van *f* 10,000 's jaars, naar Nederland terug te keeren.

Het trof zeer gelukkig voor den heer VAN NES, dat reeds toen hij in Nederland terugkwam zijne gezondheid verbeterd was, dat de minister hem een jaar lang, bij het genot dier gezondheid, het genot liet van de *f* 10,000 verloftraktement; en dat hem, na dat jaar, op zijn verzoek, een pensioen werd toegelegd, waarvan het cijfer niet publiek is gemaakt.

Bij al dit geluk voor den heer VAN NES en ongeluk voor 's lands kas, is het ons geoorloofd te vragen: is de betrekking van vice-president van den raad van Indië niet overbodig?

Immers, is zij noodig, waarom heeft de Minister haar dan, gedurende het jaar dat de heer VAN NES hier met verlof was, en gedurende den tijd dat hij nu weder gepensionneerd is, onvervuld gelaten? Waarom heeft de Minister de werkzaamheden aan haar verbonden, dan, in de laatste drie jaren, slechts eenige weinige maanden lang laten waarnemen?

Wij onderstellen alzoo, dat de post van vice-president, ad *ƒ* 36,000 's jaars, is afgeschaft.

Vergissen wij ons in deze veronderstelling, dan hopen wij, dat niet de vriendschap (hoe loffelijk op zich zelf ook die deugd is), maar 's lands belang den Minister in zijne keus moge leiden!

Een tweede vraag, die wij ons veroorloven, betreft den kommandant van het Indische leger. De Hertog van SAXEN WEIMAR is nu reeds sedert geruimen tijd in Europa, maar hij is nog altoos bevelhebber van het Indische leger. De Hertog heeft verlof tot herstel van gezondheid, maar zijne gezondheid is, naar men verzekerd, hersteld.

Zal de Hertog naar Indië terugkeeren, of zal hij in de positie blijven, waarin hij zich thans bevindt; bevelhebber, maar met een coadjutor.

Voor den Hertog zou die positie zeer aangenaam zijn, en in dat opzigt hebben wij er niets tegen in te brengen.

Maar voor 's lands kas zou 't een dubbelde druk zijn — een bevelhebber en een coadjutor!

't Zal er veel van afhangen, of de Hertog met den Minister van Koloniën bevriend is. Wij gelooven dit nog al — en daarom zal de tegenwoordige positie nog wel wat duren.

„Wij zijn verzocht de volgende zinsneden uit het werk ALISON'S *History of Europe* in dit Tijdschrift op te nemen.

„Op de gehechtheid en de medewerking van de inwoners van Canada kan men alleen duurzaam vertrouwen, door de aanwending van een standvastig en goed systema van koloniale regering.

„Welk het voorname beginsel van zulk eene regering moet zijn, is niet langer twijfelachtig. Het werd, achttien honderd jaren geleden, aangekondigd als regel tusschen mensch en mensch, en de opvolgende ondervinding heeft de algemeene waarheid daarvan bewezen. Het is eenvoudig, aan anderen te doen, zoo als wij zouden wenschen, dat aan ons werd gedaan.

„Beschouw de Koloniën als afgelegen provinciën van het rijk. Behandel ze als zoodanig — en het zal zeer lang duren, vóór zij de vereeniging met Groot Brittanje zullen afbreken. Regeer hen, zoo als gij zoudt wenschen geregeerd te worden, indien Quebec of Calcutta de zetel van het centraal-gouvernement waren, en Groot Brittanje en Ierland ver afgelegen onderhoorigheden. Zoek geene voordeelen van hen, die gij hun niet gaarne zoudt toestaan, van u te trekken. Leg geene lasten ten uwen voordeele

op hen, die gij niet gewillig tot hun voordeel zoudt dragen. Geef hun, zoo ver als afstand en omstandigheden teelaten, dezelfde regten en privilegiën, die gij zelf geniet. Het was de verwaarloozing van deze voorname beginselen, die aan Groot Brittanje het verlies van Noord-Amerika en aan Spanje dat van geheel Zuid-Amerika heeft gekost. Het is in de naleving daarvan, dat de eenige zekere grondslag van ons thans zoo groot koloniaal rijk gevestigd is.

„En dit levert een nieuw bewijs op van de allerbelangrijkste waarheid, zoo duidelijk in de hedendaagsche geschiedenis te vinden, dat de eenige zekere grondslag tot nationalen voorspoed te vinden is in de naleving van dat stelsel van vereenigden goeden wil en regtvaardigheid, in de belangen der volkeren, hetwelk aan ons door het Evangelie in het bijzonder leven is voorgeschreven.

Het in bezit nemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra.

I.

De vestiging in het rijk van Indragiri.

Wij voldoen thans aan onze vroeger gedane belofte. Wij zullen onze lezers bekend maken met de belangrijke stukken, op het onderwerp, waarover dit artikel handelt, betrekking hebbende, waarvan wij in eene vorige aflevering *) eene opgave hebben geplaatst.

De geschiedenis van Indragiri levert niet veel belangrijke episoden op; of liever, er is ons zeer weinig van bekend. 't Is een kleine staat, aan de Oostkust van Sumatra, tusschen de rijken Djambi en Siak. Enkele topographische bijzonderheden hebben wij bij vroegere gelegenheden reeds medegedeeld, en geene nieuwe berigten zijn sedert dien tijd ter onzer kennis gekomen †).

Ten tijde, dat zich de Oost-Indische Kompagnie op Sumatra's Westkust vestigde, was, naar men beweert, de Oostkust, tot Djambi toe, aan Atjin cijnsbaar, en maakte dus Indragiri, althans in naam, een deel uit van de onderhoorigheden van dat uitgestrekte rijk, ofschoon het misschien meer onmiddellijk aan den vorst van Siak ondergeschikt was. De herhaalde oorlogen, door de Atjinezen en Siakkers met de Maleische vorsten van Djohor gevoerd, bragten eindelijk, wanneer is niet bekend, Indragiri onder de heerschappij van den sulthan van Djohor §). Van daar, dat tegenwoordig nog zeer naauwe banden den soethan van Indragiri aan den sulthan van Lingga verbinden. Ze bestaan elkander door bloedverwantschap. Beide vorstenhuizen behooren tot denzelfden Djohorschen stam, waarvan het Linggasche het stamhoudende en het Indragirische een zijtak vormt. Bovendien bezit de sulthan van Lingga souvereine regten op Indragiri, zoodat dit laatste niet alleen cijnsbaar aan hem is, maar dat het als eene onderhoorigheid van hem moet worden aangemerkt, in gelijker voege als,

*) In dezen zelfden jaargang II, 74 enz.

†) Zie het artikel „Eenige berigten omtrent Indragiri op de Oostkust van Sumatra" in dit Tijdschrift, vierde jaargang, I, 540 enz. Voorts het opstel „Indragiri in 1850," in ditzelfde Tijdschrift, veertiende jaargang, I, 276 enz.

§) Zie de inleiding van prof. P. J. VETH, blz. XLI voor het werk getiteld: *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*, door H. J. J. L. ridder DE STUERS.

vóór het bekende Londonsch traktaat, Pahang en Djohor integrerende deelen van het rijk van den sulthan van Lingga uitmaakten *).

Te Kwala-Tjenako, aan de groote rivier van Indragiri, had de Oost-Indische Kompagnie voorheen een etablissement, of liever, volgens VALENTIJN, „een loge en opperhoofd, om het goud en de peper, daar vallende, in te zamelen." Dezelfde schrijver verhaalt van dat etablissement nog het volgende: „Het is een mooi vlek, waar wel twee honderd gemeene huizen zijn, nevens eene schoone bazar of markt, en ettelijke Moorsche tempels. Deze plaats ligt zeer wel voor den handel, niet ver van zee, aan eene fraaije rivier, waardoor daar groote vaart en een sterke toevloed van kooplieden is." Maar van al die grootheid bestaat thans niets meer. Hoe lang het etablissement bestaan heeft, is onbekend. 't Schijnt echter niet van langen duur te zijn geweest, en sedert het opbreken daarvan, tot 1838, is geene nieuwe poging in het werk gesteld door het Nederlandsche Gouvernement, om zich daar te vestigen.

Reeds sedert geruimen tijd had echter dat Gouvernement begrepen, dat „het, om wezenlijke voordeelen van Sumatra te trekken, zich moest meester maken van de débouchés aan den oostkant van dat eiland" †), eene waarheid, zoo in het oog loopende, dat zij geen nader betoog behoeft. Het was dan ook deze zelfde staatkunde, die het Gouvernement bewoog, om in 1834 een kontrakt met den sulthan van het onmiddellijk aan Indragiri grenzende Djambi te sluiten, en de post Moeara Kompeh aan de Djambische rivier aan te leggen. Maar hoe wenschelijk de uitbreiding dezer eerste vestiging te Djambi, door een etablissement te Indragiri, ook mogt zijn, de gelegenheid ontbrak. Vooral schijnen de moeijelijkheden op Sumatra's westkust al de aandacht en krachten van het Gouvernement tot zich te hebben getrokken, zoodat eerst die moeijelijkheden uit den weg moesten worden geruimd, vóór men aan de verdere ontwikkeling onzer krachten op de oostkust kon werkzaam zijn §).

Na den val van Bondjol scheen het gewenschte tijdstip aan te breken. 't Gouvernement had toen de handen vrijer. Daarbij kwam eene zeer gewenschte omstandigheid. De soethan van Indragiri nam zelf het initiatief. Hij gaf, ofschoon niet op direkte wijze, zijnen wensch te kennen, om met het Gouvernement in bondgenootschap te treden. Bijna terzelfder tijd werd door den vorst van Kwantan mede een dergelijk aanzoek gedaan. Kwantan is een vruchtbaar, volkrijk distrikt, merkwaardig door zijne vele Hindoe-overblijfselen, en in naam tot het rijk van Indragiri gerekend, ofschoon het inderdaad daarvan sedert lang onafhankelijk was. De vorst

*) Deze bijzonderheden zijn, door een opzettelijk onderzoek van de kommissie, waarover wij straks zullen spreken, aan het licht gebragt. Zie het Gouvernements-besluit van 28 Februarij 1839 n°. 1, dat wij hieronder mededeelen.

†) 't Zijn woorden, die voorkomen in de straks mede te deelen instruktie voor den Gouverneur van Sumatra enz.

§) Dit blijkt onder anderen ten duidelijkste uit de volgende woorden, in de zoo even genoemde instruktie voorkomende. „Hoe wenschelijk eene dergelijke vestiging aan de rivier van Indragiri ook steeds werd beschouwd, moest dit echter worden uitgesteld, tot dat Bondjol en de zaken ter oostkust van Sumatra zich eenigermate zouden hebben gekonsolideerd."

van dat rijk verlangde mede in betrekking te komen met het Gouvernement, een aanzoek, dat waarschijnlijk geschiedde in overeenstemming met den soethan van Indragiri, van wien de vorst van Kwantan een schoonzoon is, en met wien hij in de beste verhouding leeft.

Het Gouvernement van Nederlandsch Indië begreep, dat deze gelegenheid, om in 't belang van den handel en van ons gezag op Sumatra onze vestiging op de oostkust uit te breiden, te schoon was dan dat men haar ongebruikt mogt laten voorbijgaan. Zoo werd dan eene kommissie benoemd, bestaande uit den heer C. F. GOLDMAN, resident van Rio, en den heer P. J. B. DE PEREZ, assistent resident van Benkoelen, waarvan de taak in eene geheime instruktie werd omschreven. In die instruktie kwamen echter ook voorschriften voor, die door den Gouverneur van Sumatra's westkust, door den resident van Palembang en door den kapitein luitenant ter zee, kommanderende Zr. Ms. korvet *Triton*, moesten worden nageleefd, zoodat zij voor deze allen gezamenlijk bestemd werd.

Wij hebben ons zelven ernstig en gemoedelijk afgevraagd, of wij deze „geheime instruktie" mogen publiceren. Wij zijn tot het besluit gekomen, dat het allezins geoorloofd is. Indien de belangen van het rijk tegenover vreemde mogendheden, door de bekendheid daaraan te geven, gevaar liepen, wij zouden haar geheim houden. Maar er komt niets van dien aard in voor. Alleen de belangen van hen, die later het doel onzer vestiging te Indragiri in een geheel ander licht hebben gesteld, dan in deze instruktie voorkomt, ten einde daardoor te bedekken en te verbloemen, dat zij aan de onbillijke en wederregtelijke eischen van Engeland, tot onberekenbare schade van hun eigen vaderland, hebben toegegeven — alleen hun belang zou medebrengen, dat over deze instruktie voor eeuwig de sluijer des geheims werd geworpen. Maar daarom eischt juist het belang van Nederland, dat die sluijer worde weggerukt. Wij doen dat door hier te laten volgen de reeds genoemde:

Geheime instruktie.

Art. 1. Reeds voor lang is erkend, dat het Nederlandsch Indisch Gouvernement, om wezenlijke voordeelen van Sumatra te trekken, zich moet meester maken van de débouchés aan den oostkant, en is aangenomen dat het bestuur zich, door het Londonsch traktaat van 17 Maart 1824, niet behoeft te laten terughouden van het vestigen van posten op de oostkust van genoemd eiland.

Met dat doel is in 1834 een kontrakt met den sulthan van Djambi gesloten, en is de post te Moeara Kompeh aan de Djambische rivier aangelegd.

Hoe wenschelijk eene dergelijke vestiging aan de rivier van Indragiri ook steeds werd beschouwd, moest die echter worden uitgesteld tot dat Bondjol en de zaken ter westkust van Sumatra zich eenigermate zouden hebben gekonsolideerd *).

*) Ziedaar dus deze *geheime instruktie* in lijnregte tegenspraak met den Minister van Ko-

Onlangs is van den resident van Palembang het berigt ontvangen, dat de sulthan van Indragiri, ofschoon op eene indirekte wijze, zijnen wensch heeft te kennen gegeven, om met het Gouvernement in bondgenootschap te treden.

Dezer dagen meldt de Gouverneur van Sumatra's Westkust, dat door den vorst van Kwantan aanzoek wordt gedaan, om in betrekking met het Gouvernement te komen, welk aanzoek waarschijnlijk geschiedt in overeenstemming met den naburigen sulthan van Indragiri, van wien evengenoemde vorst de schoonzoon is, en met wien hij in de beste verstandhouding leeft.

De staat van zaken op Sumatra laat toe, om van de gunstige stemming der beide vorsten, tot meerdere ontwikkeling der ontwerpen des Konings met dat eiland, gebruik te maken, in afwachting, dat de tijd zal zijn gekomen, om ook de rivieren van Siak en Kampar te bezetten.

Daar het intusschen is gebleken, dat de sulthan van Indragiri beschouwd wordt aan dien van Lingga cijnsbaar te zijn, dient in deze, voor zoo veel noodig, de medewerking van laatstbedoelden vorst te worden verkregen, of althans de verzekering, dat hij instemt met de noodzakelijkheid, om, in verband met de maatregelen tot tegengang der zeerooverijen, met den sulthan van Indragiri eene overeenkomst aan te gaan.

Art. 2. De Gouverneur ter westkust van Sumatra zal mitsdien de onderhandelingen met den vorst van Kwantan doen voortzetten, en trachten eene overeenkomst met hem te sluiten in den geest der hem, Gouverneur, bekende bepalingen en bedingen, door den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH voor de rijken aan de oostkust van Sumatra vastgesteld, — zullende van den uitslag hiervan zoodra mogelijk berigt worden ingezonden.

Art. 3. Met den sulthan van Indragiri zullen insgelijks de onderhandelingen worden voortgezet, en, des mogelijk, zal, onder nadere goedkeuring des Gouvernements, met hem een kontrakt worden aangegaan, waarbij die vorst, tegen genot van 400, 500 of 600 gulden 's maands, de heffing der inkomende en uitgaande regten, naar een billijk tarief, afstaat aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement en, in verband daarmede, de onbezwaarde verzekering van de vaart op de rivier van Indragiri tot in de binnenlanden toe, ter beveiliging waarvan de sulthan zal moeten zorg dragen; onder bepaling, dat, zoo de gemelde regten meer opbrengen, dan de maandelijksche som, aan dien vorst toegestaan, daarvan eene billijke uitkeering, b. v. van de helft, zal plaats hebben, — voorts dat het Gouvernement

---

loniën, den heer J. C. BAUD, die op eene interpellatie van den heer VAN GOLTSTEIN in de Tweede Kamer der Staten-Generaal antwoordde: dat, bij onze oorlogen met de Padri's, onze vijand langs de rivieren, die op de oostkust monden, door de Engelschen toevoer van kruid en wapenen ontving; dat, om dit te beletten, eenige militaire posten langs de oostkust waren gevestigd, en dat, toen de oorlog geëindigd was, *en dus de beweegreden had opgehouden*, die posten natuurlijk waren ingetrokken.

Juist het tegendeel verklaart hier de geheime instruktie. Men heeft *gewacht* tot dat, door den val van Bondjol, de oorlog met de Padri's geëindigd zou zijn, *alvorens* de oostkust te bezetten.

een fort zal kunnen bouwen en bezetten aan de monding der rivier, om deze tegen de zeeroovers te beschermen enz.

Art. 4. De betrokken autoriteiten zullen in het oog houden, dat het uitdrukkelijk is verboden, om, bij het sluiten van verbonden met Indische vorsten of volkeren, aan deze laatsten hunne bezittingen te waarborgen, of zich te verbinden om ze tegen de aanvallen van anderen te beschermen.

Art. 5. Tot bereiking van het bij art. 3 uitgedrukte oogmerk, zal de assistent-resident DE PEREZ zich begeven naar Rio, en van den resident aldaar inlichtingen vragen, omtrent alle aangelegenheden nopens Indragiri, en den graad van souvereiniteit over dat landschap door den sulthan van Lingga. De resident zal vervolgens het noodige verrigten, ten einde, in den geest van het slot van art. 1 hiervoren, de vereischte zekerheid worde verkregen, dat de sulthan van Lingga het sluiten eener overeenkomst met den radja van Indragiri beschouwen zal, als in verband staande met de begeerte des Gouvernements om den zeeroof te vernietigen. Ingeval van zwarigheden, zal aan den sulthan worden voorgehouden de geldelijke en materiëele ondersteuning, welke hij tot dat doel van het Gouvernement ondervindt; zijne verpligting, om daartoe, op alle door het Gouvernement noodig geoordeelde wijzen, mede te werken; de gevolgen, welke daaruit anders zouden kunnen voortvloeijen; — en wijders alle zoodanige redenen, als den resident oorbaar zullen voorkomen, daarbij onder anderen latende gelden, dat het Gouvernement, om den wille des sulthans, en ten einde hem en zijn gezag te schragen, toegegeven heeft aan zijn verzoek, om de maandelijksche betalingen uit de kas van het Gouvernement aan de hoofden op des sulthans eilanden, door hem, sulthan, te laten doen.

Art. 6. Nadat, in voege voormeld, de noodige zekerheid ten opzigte van den sulthan van Lingga verkregen is, of ook, des noods, zonder die zekerheid, bijaldien de resident van Rio en de ambtenaar DE PEREZ zulks niet *volstrekt onraadzaam* beschouwen, zal de laatstgenoemde zich, zoo mogelijk vergezeld van een der Linggasche grooten of hoofden, begeven naar Indragiri, en met den vorst aldaar het bij deze instruktie bedoelde kontrakt aangaan. Bijaldien het onverhoopt niet mogt kunnen tot stand komen, zal de ambtenaar DE PEREZ zich bepalen tot eene zooveel mogelijk naauwkeurige opname der plaatselijke aangelegenheden en daarna, hetzij naar Rio terug keeren, dan wel zich naar Palembang begeven, ten einde de hem aldaar opgedragen kommissie ten uitvoer te brengen. Hij zal aan den resident aldaar van den uitslag zijner zending mededeeling doen, en casu quo met hem overleggen, hoedanig de bedoeling van art. 3 dezer instruktie op eene andere wijze zou kunnen worden bereikt.

Art. 7. Aan den ambtenaar DE PEREZ zal worden uitgereikt een afschrift der in 1834 met den sulthan van Djambi gesloten overeenkomst, om hem te dienen tot leiding. Hij zal in alles zooveel mogelijk handelen in overeenstemming met den resident van Rio, aan wien uitdrukkelijk wordt aanbevolen, om hem de meest mogelijke ondersteuning te doen ondervinden; gelijk ook de resident van Palembang bij deze gelast wordt, om, zoo de

sulthan van Indragiri zich intusschen nader mogt hebben verklaard, of zich ter zake iets mogt hebben voorgedaan, hetwelk te vernemen voor den ambtenaar DE PEREZ van belang konde worden geacht, daarvan met den meesten spoed aan dien ambtenaar kennis te geven, door het afzenden van een vaartuig naar Rio.

Art. 8. De ambtenaar DE PEREZ zal met den resident van Rio in overleg moeten treden, in hoeverre, bij het tot stand komen van het kontrakt met den sulthan van Indragiri, al dadelijk zou moeten worden overgegaan tot voorbereidselen, om aan de rivier aldaar een etablissement te vestigen en in hoeverre het zoude mogelijk wezen, daartoe van den kant van Rio het noodige te verrigten.

De resident zal, zulks noodig geoordeeld wordende, daarmede terstond kunnen doen aanvangen, gebruik makende van de middelen, welke te zijner beschikking staan.

Art. 9. Zr. Ms. korvet *Triton* zal den ambtenaar DE PEREZ overbrengen naar Rio; op de reize derwaarts te Muntok afgevende de depêches van het Gouvernement voor de residenten van Bangka en van Palembang.

Bijaldien de diensten van Zr. Ms. korvet *Triton* door den ambtenaar DE PEREZ noodig worden geoordeeld om hem, alleen of gezamenlijk met den resident van Rio, naar Indragiri en van daar naar Palembang of Rio over te brengen, zal de kommanderende officier van genoemden bodem aan het daartoe te doen verzoek, in het belang van 's Konings dienst, gevolg geven.

Art. 10. Daarna zal de kommanderende officier van Zr. Ms. korvet *Triton* handelen overeenkomstig de instruktie, hem door den kommandant van Zr. Ms. auxiliair eskader in Indië bereids uitgereikt of nog uit te reiken.

Art. 11. De ambtenaar DE PEREZ zal, bij elke gelegenheid, aan den Gouverneur-Generaal rapport doen van de vordering zijner kommissie, hetzij alleen, hetzij gezamenlijk met den resident van Rio, van wien almede, des te pas komende, afzonderlijke berigten zullen worden ingewacht.

Aldus gearresteerd te Buitenzorg, den 31 Mei 1838.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

(*w. g.*) DE EERENS.

De assistent-resident van Bengkoelen, de heer DE PEREZ, begaf zich weldra, ten gevolge van deze geheime instruktie, naar Rio, waar de kommissie zou bijeenkomen, ten einde vooraf berigten in te winnen omtrent de aangelegenheden van Indragiri en den graad van soevereiniteit over dat landschap door den sulthan van Lingga. Men zou bovendien gezamenlijk overleggen, welken weg men behoorde in te slaan, om het doel te bereiken, dat het Gouvernement met deze zending op het oog had.

Ondertusschen was de sulthan van Lingga, gehoor gevende aan zijdelingsche inblazingen, niet vrij gebleven van achterdocht te koesteren nopens 's Gouvernements bedoelingen, die hem waren afgeschilderd als de strekking hebbende, om zijn gezag te ondermijnen en eindelijk geheel en al van het gansche rijk van Lingga bezit te nemen. De kommissie moest

dus trachten vóór alles den sulthan van Lingga dit wantrouwen te ontnemen en dien vorst gunstig te stemmen. Daarom besloot zij naar Lingga te stevenen, ten einde hem persoonlijk te ontmoeten. 't Was zeer wenschelijk, dat de radja moeda of onderkoning van Rio, mede een vasal van den sulthan, maar toch zekere zelfstandigheid tegen over hem hebbende, de kommissie naar Lingga vergezelde; 't was zelfs, volgens de statuten van het rijk en het traktaat van 1830 *), noodzakelijk. Maar de onderkoning werd, door eene ernstige ongesteldheid van een zijner kinderen, verhinderd onmiddellijk aan het verlangen der kommissie te voldoen, en deze stelde daarin zoo veel belang, dat zij besloot te wachten, tot deze verhindering zou zijn uit den weg geruimd.

Men gaf den sulthan van Lingga kennis van het voornemen der kommissie, om hem een bezoek te brengen, en, ten einde hem al dadelijk gunstig te stemmen, werd hem bij diezelfde gelegenheid eene som van *f* 20,000 in zilveren munt toegezonden, die de hem door het Gouvernement toegekende schadeloosstelling uitmaakte voor zijne bemoeijingen ter beteugeling der zeerooverijen.

Zoodra de reden, die den onderkoning verhinderde Rio te verlaten, had opgehouden, vertrok de kommissie naar Lingga. Zij werd bovendien vergezeld door den heer WALBEEHM, een ambtenaar, sedert vele jaren te Rio gevestigd en bijzonder met deze aangelegenheden en vorsten bekend. Men trof den sulthan van Lingga in eene gunstige stemming, maar hij drong er op aan, dat, alvorens nopens Indragiri in onderhandeling te treden, de eindregeling eener zaak, die toen nog hangende was, plaats zou hebben. Hij verlangde namelijk, dat de som, die uit 's Gouvernements kas aan de hoofden der eilanden, onder Lingga behoorende, maandelijks betaald werd, niet meer onmiddellijk aan die hoofden, maar aan hem werd ter hand gesteld. De resident van Rio wist, welk belang het Gouvernement in de vestiging van een etablissement te Indragiri stelde, en ten einde daarin bij den sulthan te slagen, gaf hij, namens het gouvernement en daartoe in de „geheime instruktie" gemagtigd, aan dezen gewigtigen eisch toe; gewigtig, omdat daardoor natuurlijk de invloed, dien de sulthan op die hoofden der eilanden uitoefent, veel grooter zou worden.

Nadat deze concessie aan den sulthan gedaan was, liepen de onderhandelingen naar wensch af. Hij schreef eenen brief aan den sulthan van Indragiri, waarbij deze van de komst der kommissie en van die van den onderkoning van Rio, als zijn eigen gemagtigde, werd verwittigd, en vermaand werd, om de bedoelingen van het Gouvernement van Nederlandsch Indië te beschouwen als geschikt, om den voorspoed en het welzijn van Indragiri te vermeerderen.

Nu vertrok de kommissie naar Indragiri; zij werd, behalve door den onderkoning en den ambtenaar WALBEEHM, bovendien vergezeld door toeankoe SLANGOR, eene Indragirische vorstin en moei van den sulthan

*) Zie van dit Tijdschrift dezen zelfden jaargang I. 403 enz.

van Lingga, door radja DOLLA, een broeder van den onderkoning van Rio, door den dato bandahara van Rio, en door den inlandschen gezant hadji IBRAHIM. Toen men de rivier van Indragiri tot voorbij Poeloe-Palas was opgevaren, ontving men het antwoord van den soethan van Indragiri op den brief van den sulthan van Lingga. Het hield hoofdzakelijk in, dat de soethan den ontvangen last met naauwgezetheid zou opvolgen. Te Ringat, de hoofdplaats van Indragiri, aangekomen, werd de kommissie dan ook goed en naar behooren ontvangen. Maar in het volvoeren harer taak en het bereiken harer oogmerken, stuitte zij op ééne moeijelijkheid. De onderkoning of soethan moeda van Indragiri was afwezig. Hij was in oneenigheid met den soethan, had eenen grooten aanhang onder het volk en boezemde zijnen vorst niet weinig bekommering en vrees in. Op de volgende wijze is de oorzaak van deze oneenigheid of vijandschap ergens verhaald *).

De onderkoning was gehuwd geweest met eene der dochters van den vorigen soethan; deze vorstin echter had hare toestemming tot dit huwelijk niet willen geven, voordat de onderkoning beloofd had, geene bijvrouwen te zullen nemen. Die voorwaarde werd aangenomen en de prins bleef zijne belofte gedurende de twee eerste jaren getrouw. Toen evenwel, bij gelegenheid dat hij eenigen tijd in de bovenlanden moest verwijlen, was hem de verzoeking te sterk geworden, en had hij eenige bijvrouwen genomen. Zoodra de prinses dit vernam drong zij op eene echtscheiding aan, en verkreeg zij die ook, door toedoen van haren broeder, den tegenwoordigen soethan. De onderkoning, die zijne eerste vrouw zeer lief had, gelijk ook wederkeerig het geval was, had altijd gehoopt, dat, wanneer de eerste vlaag van jaloezij voorbij was, de scheiding wel weder zou vernietigd worden; en werkelijk zou zulks, volgens het algemeene gevoelen, hebben plaats gehad, indien er op dat pas niet juist onaangenaamheden om andere redenen tusschen den soethan en soethan moeda hadden plaats gegrepen. Eerstgenoemde, uit zucht om den prins te grieven, huwde zijne zuster, welke, volgens hunne gebruiken, een ander huwelijk kon aangaan, uit aan zekeren Arabier, op de hoofdplaats woonachtig. Toen sloeg de verwijdering tusschen de beide vorsten over tot haat. Naar men meent, was zelfs de vrees van den soethan voor den invloed van den soethan moeda op het volk een der oorzaken, waarom hij bij de Nederlandsche regering aanzoek deed, om met haar in betrekking te komen, in de verwachting dat zij tevens zijne belangen in bescherming zou nemen.

Ondertusschen vond de kommissie het niet geraden met den soethan te onderhandelen, vóór de soethan moeda op de hoofdplaats terug zou zijn. Die terugkomst had den 5den September plaats. Het gelukte den onderkoning van Rio eene verzoening tusschen de beide vorsten tot stand te brengen, en nu ging men over tot de onderhandelingen, met zulk een gewenscht gevolg, dat een traktaat werd ontworpen, hetwelk aan beide

*) Zie het dagblad *Overijssel* van 3 Mei 1845, mede overgenomen door prof. P. J. VETH in zijne inleiding voor het werk van DE STUERS blz. XLI.

partijen genoegen deed. Het werd den 26sten September onderteekend en bezegeld, en den volgenden dag plegtig beëedigd.

Wij laten dit, den 26sten September tusschen den soethan van Indragiri en het Nederlandsche Gouvernement gesloten, traktaat hieronder volgen.

Traktaat

Van eeuwigdurenden vrede en vriendschap, onder nadere bekrachtiging en goedkeuring van de hooge regering van Nederlandsch Indië, aangegaan en gesloten, uit naam en van wege dezelve,

Tusschen CAREL FREDRIK GOLDMAN, resident van Rio, en PIERRE JEAN BAPTISTE DE PEREZ, assistent resident van Bengkoelen, speciaal tot het aangaan en sluiten dezes in kommissie gesteld,

En Zijne Hoogheid, radja SAID, soethan van Indragiri en onderhoorigheden, benevens radja DJOEMAHAD, onderkoning, MOESAH, bandahara en JOESOOP, toemenggong van opgemeld rijk, ter andere zijde.

Nademaal tusschen het Nederlandsch Indisch Gouvernement en Z. H. radja SAID, soethan van Indragiri en onderhoorigheden, mitsgaders radja DOEMAHAD, MOESAH en JOESOOP, rijksgrooten voornoemd, de welgemeende gezindheid bestaat, om onderling aan te gaan een eeuwigdurend verbond van vriendschap, koesteren beide de kontrakterende partijen den wensch om de banden dier vriendschap op duurzame gronden, overeenkomende de navolgende artikelen, vast te stellen.

Art. 1. Door het tegenwoordig traktaat worden alle traktaten, kontrakten en overeenkomsten, mitsgaders alle ampliatiën en alteratiën op dezelve, welke te eenigen dage tusschen beide kontrakterende partijen mogten zijn aangegaan, beschouwd als ingetrokken en vervallen.

Art. 2. Er zal van nu af aan, ten eeuwigen dage toe, tusschen de Hooge regering van Nederlandsch Indië en Zijne Hoogheid RADJA SAID, soethan van Indragiri, benevens zijne rijksgrooten, een bestendige vrede en vriendschap en eene goede verstandhouding bestaan, ter bevordering van de welvaart en den voorspoed van derzelver respektive landen en onderdanen.

Art. 3. Zijne Hoogheid, radja SAID, soethan van Indragiri, benevens de rijksgrooten voornoemd, erkennen bij deze plegtig, zich van nu af aan en voor altoos te stellen onder het oppergezag en de zorg van het Nederlandsch Gouvernement, en beloven mitsdien, zoo voor zich als voor hunne onderhoorigen, gehouw en getrouw te zullen zijn aan den Koning der Nederlanden en aan den Gouverneur-Generaal, als Zijner Majesteit vertegenwoordiger in Nederlandsch Indië, en zich alzoo eerbiedig en gehoorzaam jegens denzelven te zullen gedragen; — voorts, om met geene andere mogendheid of natie, zonder toestemming der Hooge Indische regering, eenig traktaat of overeenkomst aan te gaan, veel minder aan zoodanige andere mogendheid of natie buiten de toestemming en goedkeuring van gemelde regering, eenigen afstand hoegenaamd te doen, hetzij van het geheel dan wel van een gedeelte van het rijk van Indragiri en onderhoorigheden.

Zijne Hoogheid, de soethan van Indragiri, en andere rijksgrooten beloven

almede met de vijanden van het Nederlandsch Gouvernement nimmer eenige vriendschap of betrekking te zullen aangaan.

Art. 4. Bij het overlijden van den tegenwoordigen vorst, zal geen ander tot soethan van het rijk van Indragiri worden aangesteld dan een zijner afstammelingen; bij gebreke van denzelven zal die waardigheid aan geen ander prins mogen worden opgedragen, dan onder goedkeuring van de Hooge Indische regering.

En zal telkens door elken nieuwen vorst, bij het aanvaarden zijner regering, hetzij in persoon hetzij door zijne gemagtigden, de eed van getrouwheid en van de plegtige aanneming van dit kontrakt moeten worden afgelegd in handen van den resident van Rio, dan wel van zoodanige hoofdambtenaren, als welke de Hooge regering daartoe zal designeren.

Art. 5. Het Nederlandsch Indisch Gouvernement behoudt aan zich het regt, om, tot bescherming van de vaart en den handel op het rijk van Indragiri, tegen zeerooverijen dan wel anderzins, al dadelijk bezit te nemen van een of twee punten ter harer keuze, onder nader gemeenschappelijk overleg te bepalen, aan of nabij een der oevers van de rivier van Indragiri; zoo ook om op het daartoe uit te kiezen terrein een of twee forten te laten bouwen.

Bijaldien in het vervolg doelmatig mogt worden geoordeeld, meerdere vaste punten, hetzij ter hoofdplaats dan wel in de binnenlanden, te vestigen, zal, de omstandigheden dit vorderende, zulks kunnen geschieden en deswegen met Zijne Hoogheid den soethan in nader overleg worden getreden.

Art. 6. Het Nederlandsch Gouvernement zal zich niet bemoeijen met het inwendig bestuur des lands en geen inbreuk maken op deszelfs gebruiken, zullende de thans bestaande wettten, gewoonten en instellingen ongeschonden bewaard blijven; belovende slechts Zijne Hoogheid, om alle verminkende en folterende straffen te houden voor afgeschaft en dezelven niet weder te zullen invoeren.

En zal gezegd Gouvernement zich alleen bepalen tot de zorg voor de zekerheid der bezetting of bezettingen in het voorgaande artikel bedoeld, mitsgaders tot het toezigt over de vaart en den handel, en mitsdien het inlandsche bestuur uit te oefenen, bijzonder ten aanzien van de ongeoorloofde pogingen ter ontduiking van 's lands regten op den handel.

Nog behoudt het Nederlandsch Indisch Gouvernement de uitoefening van het regt in alle burgerlijke en lijfstraffelijke zaken over alle Europeanen, Amerikanen, Chinezen, Mooren, Arabieren en andere vreemde volken in het algemeen, mitsgaders alle onderdanen van het Nederlandsch Indisch Gouvernement, welke zich in of op het gebied van Indragiri mogten bevinden.

Art. 7. Voor den opbouw van het bij art. 5 bedoelde fort of forten, mitsgaders van de daarin benoodigde gebouwen, verbinden zich Zijne Hoogheid de soethan van Indragiri en zijne bovengenoemde rijksgrooten, om de vereischt wordende en in het rijk van Indragiri verkrijgbare materialen, op daartoe gedaan wordende aanvragen, te zullen doen leveren. Het Nederlandsch

Gouvernement neemt aan de daaruit voortvloeijende kosten naar billijkheid te zullen vergoeden.

Edoch zal het Nederlandsch Indisch Gouvernement ten allen tijde de vrijheid hebben, om in de bosschen of op de plaatsen, onder het gebied van Zijne Hoogheid en rijksgrooten behoorende, even als hunne onderdanen, zooveel mast-, timmer- en brandhout te laten kappen dan wel te koopen en uit te voeren als het benoodigd zal zijn, zonder daarvoor eenig regt of eenige rekognitie te behoeven te betalen; echter zullen geen aankappingen mogen geschieden dan met voorkennis en overleg van Zijne Hoogheid en rijksgrooten, ten einde, door geen ondoelmatige beschikking over gemelde houtwerken, de bosschen te beschadigen.

Art. 8. Daar ter plaatse in het rijk van Indragiri, alwaar een etablissement van het Nederlandsche Gouvernement zal gevestigd wezen, zal bestendig, van wege dat Gouvernement, aanwezig zijn een ambtenaar, den titel voerende van gezaghebber, en, tot zoo lang door de hooge regering deswegen anders mogt worden bepaald, staande onder de bevelen van den resident van Rio, welke civiele gezaghebber door Zijne Hoogheid den soethan en zijne rijksgrooten zal worden beschouwd als de vertegenwoordiger van hem, resident, en met wien hij, soethan, over alle zaken van het bestuur kan raadplegen.

Zijne Hoogheid zal omtrent buitengewone moeijelijke gevallen in het bijzonder, of, wanneer onverhoopt tegen de handelingen van den civielen gezaghebber eenige bezwaren bij hem, soethan, mogten ontstaan, zich door het intermediair van Z. H. den Onderkoning van Rio, dan wel regtstreeks en zonder tusschenkomst van den gezaghebber, met die bezwaren tot den resident kunnen wenden, op zoodanige wijze, als Zijne Hoogheid het meest geschikt zal oordeelen.

Wanneer het Gouvernement het noodig oordeelt, zal Zijne Hoogheid een gezantschap kunnen zenden naar Batavia, ten einde hommage te doen aan het Nederlandsche Gouvernement.

Art. 9. Zijne Hoogheid, radja SAID, benevens zijne rijksgrooten staan af aan het Gouvernement van Nederlandsch Indië, het heffen van inkomende en uitgaande regten op den handel, die gedreven wordt uit en op het rijk van Indragiri, ingevolge een nader vast te stellen tarief, welk tarief aan Zijne Hoogheid den soethan en rijksgrooten zal worden bekend gemaakt.

En zal alzoo niemand, wie het ook zijn moge, na het sluiten van dit kontrakt, mogen voortgaan met de heffing van eenig regt, hoe ook genaamd, op de vaart en den handel van dit rijk; wordende hierbij wel uitdrukkelijk verstaan, dat gemelde vaart en handel op de geheele uitgestrektheid van het rijk, behalve het door het Nederlandsch Indisch Gouvernement te heffen regt, geheel vrij en onbezwaard zal zijn; — mitsdien beloven Zijne Hoogheid de soethan, de onderkoning, bandahara en toemenggong, plegtiglijk, om alle afpersingen, knevelarijen en ongeoorloofde heffingen, hoe ook genaamd, en door wie ook gepleegd wordende, ten strengste te zullen verbieden, dit

verbod met alle hunne middelen te zullen handhaven en de overtreders van hetzelve zonder aanzien van persoon te zullen straffen.

Het heffen van voorschreven regten door het Gouvernement van Nederlandsch Indië zal kunnen aanvangen met den eersten Januarij 1839, dan wel op zoodanig later tijdstip, als hetzelve zal goedvinden te bepalen.

Art. 10. Ook behoudt het Nederlandsch Indisch Gouvernement aan zich het heffen van een regt van zes gulden per pikol op het vreemde zout, dat in het Indragirische rijk zal worden ingevoerd, zullende het zout, dat op Java wordt aangemaakt, te verkrijgen zijn op Palembang of uit 's lands pakhuis te Muntok, of, des verkiezende, hetzelve kunnen worden aangebragt uit de hoofd-depôts op Java. Zoo evenwel het Gouvernement mogt willen invoeren een zout-monopolie in het rijk van Indragiri, geven Zijne Hoogheid de soethan en zijne meermalen genoemde rijksgrooten daartoe hunne toestemming, zullende, in dat geval, de prijs van het zout niet drukkend voor den verbruiker worden bepaald, en uit het voordeel van dit monopolie de belangen van Zijne Hoogheid en rijksgrooten worden in acht genomen.

Art. 11. Bij wijze van schadeloosstelling voor de aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement afgestane revenuën, wordt door hetzelve aan Zijne Hoogheid benevens zijne rijksgrooten gezamenlijk verzekerd een jaarlijksch inkomen van *acht duizend vier honderd gulden zilveren munt*, maandelijks bij termijnen van één twaalfde gedeelte, telkens door den civielen gezaghebber te betalen.

Voorschreven betaling zal aanvangen op den eersten dag van de maand, volgende op die waarin de Nederlandsche vlag in het rijk van Indragiri zal zijn geplant.

Art. 12. Zijne Hoogheid, de soethan van Indragiri, benevens de onderkoning, de bandahara en toemenggong beloven, met alle hunne magt en alle hunne middelen van toezigt, te zullen tegengaan het langs ongeoorloofde wegen binnen voeren van artikelen van handel in het rijk van Indragiri, en te zullen handhaven de middelen, die, ter wering van den sluikhandel, door het Nederlandsch Gouvernement zullen worden daargesteld; en voorts te zullen medewerken, dat de overtreders van de bepalingen, op den sluikhandel vastgesteld, naar de gestrengheid der wetten worden gestraft; zullende aan Zijne Hoogheid de soethan en rijksgrooten voormeld, van die bepalingen schriftelijke mededeeling worden gedaan.

Art. 13. Zijne Hoogheid de soethan en verdere rijksgrooten beloven al verder, met alle hunne magt en middelen en over de geheele uitgestrektheid van het rijk van Indragiri, te zullen zorg dragen voor de veiligheid der vaart en van den handel, in hetzelve gedreven wordende.

Art. 14. Handelaren en vaartuigen uit het rijk van Indragiri zullen daarentegen in den handel met Java of andere Gouvernements bezittingen alle voorregten genieten, als welke aan onderdanen of bondgenooten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zijn toegekend.

Art. 15. Wanneer het Gouvernement mogt verkiezen, door het Indragirische rijk troepen te doen marcheren naar hare bezitting ter Westkust

van Sumatra, dan wel zendelingen derwaarts te doen vertrekken, of ook wel benoodigdheden derwaarts te doen vervoeren, zal hierin door Zijne Hoogheid den soethan, zijne rijksgrooten en zijne onderdanen al de benoodigde hulp en bijstand worden geboden, zoowel ten aanzien van het leveren van volk en transportmiddelen, als tot het geven van levensonderhoud, verbindende zich het Nederlandsch-Indisch Gouvernement daarvan naar billijkheid de kosten te zullen dragen.

Bij het vervoeren van goederen, het Gouvernement toebehoorende, zullen Zijne Hoogheid de soethan en rijksgrooten, over de geheele uitgestrektheid van hun gebied, voor de veiligheid dier goederen de meest mogelijke zorg dragen en doen dragen.

Art. 18. Zijne Hoogheid de soethan en de rijksgrooten van Indragiri verbinden zich, om voortaan, na het sluiten van het kontrakt, ten strengste te verbieden, en te zullen de hand houden aan het verbod tegen het aanbrengen van nieuwe slaven, door zeeroovers verkregen, en alle zoodanig aangebragte personen aanhouden en overleveren aan den civielen gezaghebber; zullende het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het ijverig volbrengen dezer belofte aanmerken als een bijzonder blijk van Zijner Hoogheid en der rijksgrooten goede gezindheid jegens het Gouvernement.

Art. 17. Wanneer, in het vervolg, muitelingen of andere misdadigers uit eenig gebied van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, naar dat van Indragiri de wijk zullen nemen, zullen Zijne Hoogheid en verdere rijksgrooten gehouden zijn dezelven onmiddelijk te doen uitleveren; zullende dit wederkeerig door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geschieden, ten opzigte van vlugtelingen uit het gebied van Indragiri.

Art. 18. Omtrent alle zoodanige punten, welke bij dit kontrakt niet zijn opgenomen en welke nader zouden blijken eenige voorziening te vorderen, zullen beide de kontrakterende partijen zich steeds in der minne verstaan.—

En hebben de wederzijdsche kontraktanten, ten blijke van echtheid, dit kontrakt, in tegenwoordigheid van Zijne Hoogheid ABDUL RACHMAN, onderkoning van Rio en zaakgelastigde van Zijne Hoogheid den sulthan van Lingga, met hunne handteekeningen en hunne respektive zegels bekrachtigd.

En zijn van dit kontrakt gemaakt vier eensluidende afschriften, als een voor de hooge regering van Nederlandsch-Indië; een voor Zijne Hoogheid, radja SAID, soethan van Indragiri, uit aanmerking van de door dit kontrakt onveranderd geblevene betrekking tusschen het rijk van Lingga en dat van Indragiri, een voor Zijne Hoogheid, den sulthan van Lingga, en voorts een voor den resident van Rio.

Aldus gedaan in het paleis te Indragiri, den zes en twintigsten September des jaars een duizend acht honderd acht en dertig, zijnde van de Mahomedaansche tijdrekening de 7de dag der maand Radjeb van het jaar 1254.

(*w. g.*) DE PEREZ. (*w. g.*) GOLDMAN.

Het bovenstaande traktaat is op heden, den 27 September 1838, door den onderkoning van Indragiri, radja DJOEMAHAT, zoo voor Z. H. den

soethan, radja SAID, en in diens tegenwoordigheid, als voor zich zelven, benevens door den bandahara MOESAH en toemenggong JOESOOP, plegtig op den Koran bezworen, in het paleis van Indragiri, in bijwezen van Z. H. den onderkoning van Rio, ABDUL RACHMAN, ten bewijze waarvan de gewone handteekeningen en zegels der kontrakterende partijen hieronder zijn gesteld.

(*w. g.*) DE PEREZ. (*w. g.*) GOLDMAN.

Denzelfden dag werd almede eene overeenkomst getroffen en geteekend, wegens den afstand van grondgebied aan het Nederlandsche Gouvernement. Ook die overeenkomst laten wij hieronder onmiddellijk volgen. Zij bestaat in de volgende

Akte

Van overeenkomst, wegens de bepaling van het grondgebied vallende ten aandeele van het Nederlandsch Indisch Gouvernement in het rijk van Indragiri en onderhoorigheden, getroffen krachtens art. 5 van het met Z. H. den soethan van Indragiri en rijksgrooten, op den 26sten September 1838 gesloten, traktaat van vrede en vriendschap, tusschen CAREL FREDERIK GOLDMAN, resident van Rio en PIERRE JEAN BAPTISTE DE PEREZ, assistent-resident van Bengkoelen, ter eenre en

Zijne Hoogheid radja SAID, soethan van Indragiri en onderhoorigheden, benevens radja DJOEMAHAT, onderkoning, MOESAH, bandahara en JOESOOP, toemenggong van opgemeld rijk, ter andere zijde.

Nademaal, ten gevolge van het in den hoofde dezes vermeld artikel, door de wederzijdsche kontrakterende partijen, met onderling goedvinden en na opname der lokale gesteldheid, eene grensbepaling is daargesteld van het aandeel in grondgebied, het Nederlandsch Indisch Gouvernement, in het rijk van Indragiri en onderhoorigheid, in eigendom zullende toekomen, zoo verklaren Z. H. de soethan van Indragiri, radja SAID, de onderkoning, radja DJOEMAHAT en de rijksgrooten, MOESAH, bandahara, en JOESOOP, toemenggong, kontraktanten ter andere zijde, hierbij plegtig en zonder reserve, aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement in vollen eigendom af te staan het volgende grondgebied met deszelfs grensbepalingen; te weten:

a. De beide boorden der Indragirische rivier tot een afstand van acht honderd vademen landwaarts in, in eene loodregte rigting op de boorden aanvang nemende van en met den hoek, bekend onder den naam van Passir Rambe, tot en met het kreekje, genaamd soengi Sendéla, daaronder begrepen het eilandje Pekanlais; voorts

b. Het eilandje gelegen aan de monding der rivier Tjenakoe, gevormd door de voormalige en tegenwoordige uitwatering der gezegde rivier Tjenakoe.

Ten teeken van welke overeenkomst en afstand van grondgebied ten behoeve van het Nederlandsch Indisch Gouvernement, de onderhavige akte door de wederzijdsche kontrakterende partijen behoorlijk geteekend en ver-

zegeld is; zullende hiervan vier eensluidende afschriften worden opgemaakt, ten einde te dienen naar behooren.

(*w. g.*) DE PEREZ. (*w. g.*) GOLDMAN.

Toen deze beide stukken, het traktaat en de akte, geteekend waren, maakte de kommissie haar verlangen aan den soethan kenbaar, om van het nieuwe Nederlandsche grondgebied, door het planten van de Nederlandsche vlag, bezit te nemen. De soethan willigde dit verlangen niet alleen op de meest verpligtende wijze onmiddellijk in, maar uitte tevens den wensch, dat de plegtigheid daarvan in de hoofdplaats van zijn rijk mogt plaats vinden. Aan dit verpligtend verzoek werd voldaan en van de plegtigheid werd opgemaakt het volgende:

Proces-Verbaal.

Op heden, Donderdag, den zeven en twintigsten September des jaars een duizend achthonderd acht en dertig, hebben wij ondergeteekenden, CAREL FREDERIK GOLDMAN, resident van Rio, en PIERRE JEAN BAPTISTE DE PEREZ assistent resident van Bengkoelen, als daartoe speciaal door het Gouvernement van Nederlandsch Indië gevolmagtigd, ten overstaan van Z. H. den soethan van Indragiri, radja SAID, den onderkoning, radja DJOEMAHAT en de rijksgrooten, MOESAH, bandahara, en JOESOOP, toemenggong, en in tegenwoordigheid van Z. H. den onderkoning van Rio, ABDUL RACHMAN, zaakgelastigde van Z. H. den sulthan van Lingga, in naam en van wege het Nederlandsch Indisch Gouvernement, plegtig bezit genomen van het grondgebied, zooals hetzelve is omschreven in de akte van overeenkomst, deswege met Z. H. den soethan van Indragiri en rijksgrooten op heden getroffen; ten blijke waarvan wij op heden, onder de gewone eerbewijzingen, de Hollandsche vlag ter hoofdplaatse Ringat hebben geplant, en voorschreven grondgebied verklaard in vollen eigendom van het Nederlandsche Gouvernement te zijn, mitsgaders het rijk van Indragiri en onderhoorigheden onder deszelfs oppergezag en zorg te zijn gesteld.

Ten teeken van waarheid hebben wij dit proces-verbaal met onze handteekening en zegels bekrachtigd.

(*w. g.*) GOLDMAN. (*w. g.*) DE PEREZ.

Zoo was dan de kommissie geheel in hare zending geslaagd, maar tevens was hare zending afgeloopen en werd hare tegenwoordigheid op de plaats niet meer vereischt. Vooraf echter stelde zij de noodige orders op de bezetting, die, tot het bewaken van de nu reeds geplante Nederlandsche vlag, zou achterblijven. Tot dat doel werd de civiele schoener *Niobé*, aldaar gestationeerd, versterkt met een detachement van 40 militairen, van Rio tot dat einde aangebragt, en vergezeld van eene der residentiekruispraauwen van Rio. Aan den luitenant, kommandant van het detachement, en aan den gezagvoerder der civiele schoener werden de noodige bevelen gegeven, in eene instruktie, welke wij mede hier zullen laten

volgen, niet alleen om de bedoelingen van de inbezitneming te beter te leeren kennen, maar omdat ze bovendien vele niet onbelangrijke bijzonderheden bevat.

Instruktie

Voor den kommanderenden officier van het detachement troepen en den gezagvoerder van 's lands schoener *Niobé*, gestationneerd aan de uitwatering der rivier Tjenako, in het rijk van Indragiri.

Aangezien door het traktaat, gesloten met den soethan van Indragiri en de rijksgrooten, op den 26sten September l.l., het gezag van het Nederlandsch Indisch gouvernement in het rijk van Indragiri en onderhoorigheden alsnu erkend is, zoo heeft de kommissie van wege het gouvernement, in afwachting van nadere bevelen, besloten, ter handhaving van dit regt, provisioneel aan de monding der rivier Tjenako te stationeren 's lands civiele schoener *Niobé*, gezagvoerder NIJGK, mitsgaders een detachement militairen onder de bevelen van den 2den luitenant UHLENBECK, met het speciaal doel, om 's lands vlag aldaar, als zijnde *Gouvernements grondgebied*, provisioneel te bewaken, tot hieromtrent van hooger hand nader zal worden voorzien.

Mitsdien wordt door de kommissie hierbij aan den kommandant van het detachement troepen en aan den gezaghebber der schoener *Niobé* de volgende instruktie ter hand gesteld, om als leiddraad te strekken voor hunne handelingen, totdat door het Gouvernement nadere beschikkingen zullen gesteld zijn.

Art. 1. 's Lands civiele schoener *Niobé* zal, op grond van het bovenstaande, in de nabijheid van de Tjenakoesche rivier, *voor het grondgebied, aan het Gouvernement afgestaan*, en plaatselijk door de kommissie aan te wijzen, met zijnen bodem post vatten, tot nader order daar verblijven en dagelijks vlag en wimpel vertoonen.

Art. 2. Vermits het saisoen te ver gevorderd is, om voor het doorkomen der westmoeson nog een provisoir etablissement voor de troepen aan wal op te rigten, zoo zal de gezagvoerder van 's lands schoener *Niobé*, zoo wel voor den kommandant als voor het detachement troepen, aan boord van zijn bodem de noodige ruimte voor logies enz. in gereedheid brengen; tot welk einde hem de noodige materialen zullen worden verstrekt, om de schoener met atap te overdekken, zullende dezelve zich ook met den kommandant van het detachement verstaan voor de berging van de noodige vivres benevens de aanwezige ammunitie der troepen.

Art. 3. De vlag zal worden geheschen op eene uit te kiezen gevoegelijke plaats, nabij den oever en in de proximiteit der schoener; de kommanderende officier van het detachement troepen zal de noodige zorg dragen, dat de vlag dagelijks geheschen en door een klein detachement worde bewaakt, welke zorg geheel aan hem gedemandeerd is.

Art. 4. Met het plaatsen van de onderwerpelijke wacht aan de uitwatering der Tjenakoesche rivier, wordt alleen beoogd het bewaken van

's lands vlag; mitsdien hebben, noch de kommanderende officier van het detachement, noch de gezagvoerder van de schoener *Niobé* zich met eenige zaken, het inlandsch bestuur betreffende, in te laten, of van hunne kompetentie te beschouwen; terwijl, wanneer door de vorsten van Indragiri eenige aanzoeken aan hen worden gedaan, de kennisgave hiervan, door beiden gezamenlijk opgemaakt en geteekend, aan den resident van Rio geschiedt; tot welk einde, evenzeer als om nu en dan berigt te ontvangen, eene der kruispraauwen hier bepaaldelijk zal gestationneerd worden, en maandelijks door een andere kruispraauw van Rio worden verwisseld.

Art. 5. De kommanderende officier van het detachement en de gezagvoerder zullen ook in alle andere opzigten gezamenlijk handelen, en zich onderling verstaan, en in zulke gevallen, waaromtrent voor het tegenwoordige niet is voorzien en die hun belangrijk voorkomen, of indien ter hunner kennisse komt, *dat van buiten door vreemde natiën* soms betrekkingen worden aangezocht, hiervan onmiddellijk kennis geven.

Art. 6. In zoodanige onverhoopte en niet te voorziene gevallen echter, wanneer 's lands vlag wordt aangerand, zal de kommanderende officier van het detachement, noch de gezaghebber, *offensief* te werk gaan, maar, met de meeste voorzigtigheid en gematigdheid, gezamenlijk overleggen, wat best te doen, en, ingeval van overmijdelijke *defensie*, *de rivier afzakken*, en hetzij in of nabij de monding post vatten, tot nadere voorziening van Rio; dit ultimatum wordt slechts hier aangestipt, om in dit uiterste, niet te voorzien, geval een zekeren rigtsnoer te hebben; hieronder zijn niet begrepen de zeerooverijen, omtrent welke de gewone middelen worden gebezigd.

Art. 7. De kommissie neemt deze gelegenheid te baat, om, zoowel den kommanderenden officier van het detachement, als den gezaghebber van 's lands schoener *Niobé*, te verzoeken en aan te bevelen, om, in de soms voorkomende verkeering met de inlanders, de meeste voorkomenheid en gematigdheid in acht te nemen, uit het oogpunt, dat de omgang met Europeanen ter dezer plaatse nog geheel vreemd is.

De kommissie van wege het Gouvernement,
(*w. g.*) DE PEREZ. (*w. g.*) GOLDMAN.

Nadat de kommissie Indragiri had verlaten en te Rio was teruggekeerd, diende zij reeds den 9den November 1838 aan den Gouverneur-Generaal verslag in van hetgeen zij had verrigt. Dat verslag bevatte tevens eene menigte voorstellen in 't belang van het nieuwe etablissement te Indragiri. Men zal die voorstellen het best leeren kennen uit het daarop gevolgde Gouvernements besluit van 28 Februarij 1839 n°. 1, dat de aangelegenheden van Indragiri regelde, en dat wij thans in zijn geheel laten volgen.

BUITENZORG, den 28sten Februarij 1839.

Gelet op de kabinets brieven van den 31sten Mei ll., n°. 79, tot en met n°. 85, en de daarbij behoorende geheime instruktie voor den Gouverneur ter Westkust van Sumatra, den resident van Palembang, den

resident van Rio, den ambtenaar DE PEREZ en den kapitein-luitenant ter zee, kommanderende Zr. Ms. korvet *Triton*.

Gelezen de missive van den toenmaligen resident van Rio J. C. GOLDMAN en van den ambtenaar DE PEREZ dd. 9 November ll. n°. 19, geheim, daarbij — onder aanbieding van een algemeen verslag nopens den afloop hunner kommissie, en een bundel daartoe behoorende bijlagen, — inzendende het op den 26sten September te voren, onder nadere goedkeuring van het Gouvernement, met den soethan, den onderkoning en den toemenggong van Indragiri gesloten traktaat van vrede en vriendschap, mitsgaders eene akte van overeenkomst, wegens de bepaling van het grondgebied, vallende ten aandeele van het Nederlandsch Indisch Gouvernement in het rijk van Indragiri, en een proces-verbaal nopens het *plegtig in bezit nemen van dit grondgebied.*

Vermeldende dit verslag, — met referte tot onderscheidene brieven, welke door genoemde ambtenaren in den loop hunner kommissie zijn ingezonden, en waarvan de inhoud bij kabinets brief van den 30sten October ll. n°. 162 la. N. N. bereids aan den Minister van Koloniën is medegedeeld, — dat de informatiën te Rio bekomen, omtrent de aangelegenheden van Indragiri en den graad van souvereiniteit over dat landschap door den sulthan van Lingga, al spoedig leidden tot het resultaat, dat vrij naauwe banden den vorst van Indragiri aan den sulthan van Lingga verbinden, en dat het noodzakelijk was, bij dezen met veel omzigtigheid te werk te gaan; dewijl, onaangezien de opene handelwijze van het Gouvernement, het nog onlangs, bij de onderhandelingen over de regeling der zaken betrekkelijk de zeerooverijen, gebleken was, dat de sulthan van Lingga, gehoor verleenende aan zijdelingsche ingevingen, niet vrij was van achterdocht te koesteren nopens 's Gouvernements bedoelingen, welke Z. H. waren afgeschilderd als de strekking hebbende, om 's vorsten gezag te ondermijnen, en finaal van het rijk van Lingga bezit te nemen;

dat het daarom belangrijk geacht, en tevens, volgens de statuten van het rijk en het traktaat van 1830, als noodzakelijk beschouwd werd, dat de onderkoning van Rio de kommissie op hare reize naar Lingga vergezelde; — dat, Z. H. hierin door eene ernstige ongesteldheid zijner kinderen verhinderd wordende, de kommissie haar vertrek naar Lingga eenigzins verschoof, en zich inmiddels onledig hield met het inwinnen van nadere informatiën, waaruit duidelijk bleek, dat de thans regerende sulthan van Lingga en de tegenwoordige vorst van Indragiri elkander door bloedverwantschap naauw bestaan, en tevens, dat beide vorsten-huizen tot denzelfden Djohorschen stam behooren, waarvan het Linggasche huis het stamhoudende, en het Indragirische een zijtak vormt; terwijl het verder zeer waarschijnlijk werd, — even als zulks door latere inlichtingen is bevestigd, — dat de souvereine regten van den sulthan van Lingga op het land van Indragiri meer dan in eene bloote çijnsbaarheid van het laatste aan den eersten bestaan, en dat Indragiri, in gelijker voege als onderhoorigheid van Lingga moet worden aangemerkt, als vóór het Londensch traktaat

van 1824 de rijken van Pahang en Djohor daarvan integrerende deelen waren;

dat Zr. Ms. korvet *Castor*, van eenen togt naar Palembang en de Djambische rivier te Rio terug gekeerd zijnde, de diensten van Zr. Ms. korvet *Triton*, welke inmiddels de Westkust van Borneo had bezocht, niet langer door de kommissie noodig werden geacht;

dat, aan den sulthan van Lingga, bij brief, van de aanstaande komst der kommissie kennis gegeven, en aan Z. H. in zilveren munt overgezonden zijnde de hem door het Gouvernement ter beteugeling der zeerooverijen toegekende schadeloosstelling van *f* 20,000, de kommissie, vergezeld van den onderkoning van Rio en van den ambtenaar WALBEEHM, naar Lingga vertrok, en den sulthan in eene gunstige geestgesteldheid aantrof;

dat Z. H. er evenwel op bleef aandringen, om, alvorens nopens Indragiri in onderhandeling te treden, te komen tot eene eindregeling der zaken betreffende de zeerooverijen;

dat de resident van Rio, aan dit verlangen toegevende, den sulthan onderrigtte, dat het Gouvernement Z. H's. verzoek had ingewilligd, om de maandelijksche betalingen uit de kas van 't Gouvernement aan de hoofden op des sulthans eilanden door hem, sulthan, te laten doen;

dat hierop de onderhandelingen te Lingga met goed gevolg afliepen, en een brief van den sulthan aan den vorst van Indragiri afging, waarbij deze van de komst der kommissie en van den onderkoning van Rio, als des sulthans gemagtigde, werd verwittigd, en vermaand, om de bedoelingen van het Nederlandsch Indisch Gouvernement te beschouwen als geschikt, om het welzijn en den voorspoed van Indragiri te vermeerderen;

dat de kommissie, — vergezeld van den ambtenaar WALBEEHM, van den onderkoning, van toeankoe SLANGOR, eene Indragirische prinses en moei van den sulthan van Lingga, van des onderkonings broeder, radja DOLLA, van den dato bandahara van Rio en van den inlandschen gezant hadji IBRAHIM, — van Lingga naar de monding der Indragiri-rivier, bekend onder den naam van Ladjouw, verzeilde, en, die rivier tot voorbij Poeloe Pallas opgevaren zijnde, een afschrift ontving van het antwoord des soethans van Indragiri op den brief van den sulthan van Lingga; welk antwoord hoofdzakelijk inhield, dat de soethan het bevelschrift van Z. H. had ontvangen, en den daarin ten zijnen bestwil voorkomenden last met naauwgezetheid zoude opvolgen, even als hij elk bevel van Z. H. komende, van welken aard het ook wezen mogt, zoude gehoorzamen;

dat de kommissie te Ringat, hoofdplaats van Indragiri, wel ontvangen werd, maar met leedwezen vernam, dat de onderkoning van dat landschap ter zake van oneenigheden met zijnen vorst, afwezig was; — dat zij, onderrigt, dat hij eenen aanzienlijken aanhang heeft, het ongeraden achtte, zonder zijn bijwezen te onderhandelen; — weshalve zij zich genoopt zag, de komst van dat voorname hoofd, welke op den 5den September ll. plaats vond, af te wachten, zich dezen tusschentijd ten nutte makende tot het inwinnen van informatiën, zoo ten aanzien van personen, als van plaatselijke aangelegenheden, wetten en gebruiken;

dat, nadat het den onderkoning van Rio gelukt was, eene verzoening tusschen den soethan en den onderkoning van Indragiri tot stand te brengen, werd overgegaan tot deliberatiën over het ontworpen en aan den soethan en de rijksgrooten overgegeven traktaat, hetwelk eindelijk tot stand kwam, zoodanig als het door de kommissie is overgelegd, na op den 26sten September onderteekend en bezegeld en den volgenden dag beëedigd te zijn; dat dien dag ook de overgelegde overeenkomst werd getroffen en geteekend wegens den afstand van grond ten behoeve van het Nederlandsch Gouvernement, en, aan den soethan van Indragiri het voornemen kenbaar gemaakt zijnde, om van dien grond dadelijk door het planten van de Nederlandsche vlag bezit te nemen, Z. H. den wensch uitte, dat de plegtigheid daarvan in de hoofdplaats van zijn land mogt plaats vinden; aan welk verlangen door de kommissie werd voldaan. Daarvan werd het mede overgelegd proces-verbaal opgemaakt, waarna de vlag den 28sten naar 's Gouvernements grondgebied overgebragt, en voor hare bewaking aldaar gestationeerd werd de civiele schoener *Niobé*, versterkt met een detachement van 40 militairen, van Rio aangebragt, mitsgaders eene der residentie-kruispraauwen; terwijl de kommissie, naar Rio terugkeerende, aan den luitenant-kommandant van het detachement en aan den gezagvoerder der civiele schoener eene instruktie achterliet, waarvan het afschrift reeds bij vorige brieven aan het Gouvernement is aangeboden.

De 2e afdeeling van het verslag der kommissie is gewijd aan eene beschrijving der plaatselijke aangelegenheden; en de 3e aan het uitbrengen van hare voorstellen en daarmede in verband staande konsideratiën; terwijl in den bundel bijlagen van het verslag, onder anderen, zich bevinden eene opgave der bekomen informatiën ten aanzien van het Indragirische vorstenhuis, mitsgaders betrekkelijk den stam der onderkoningen van dat land; geslachtregisters der vorsten en onderkoningen van Indragiri, en eene schets van een gedeelte der Indragiri-rivier;

De raad van Nederlandsch Indië gehoord: (advies van den 27sten December jl. La Pi:);

Gelet op de aangehaalde kabinets brieven, en op de resolutiën van den 26 Julij en 21 April 1835, n°. 22 en 7;

Is goedgevonden en verstaan:

1°. Het door de kommissie voor Indragiri, namens het Nederlandsch Indisch gouvernement, en onder deszelfs nadere goedkeuring, met den soethan, den onderkoning, en den toemenggong van dat land, op den 26sten September jl. gesloten traktaat van vrede en vriendschap, zoo als hetzelve hierna is geïnsereerd, te bekrachtigen, gelijk geschiedt bij deze.

2°. Op grond der naauwe verhouding, welke tusschen de rijken van Lingga en Indragiri bestaat, en van de betrekking, waarin de resident van Rio tot den sulthan van Lingga is gesteld, alsmede van de nabijheid der hoofdplaats Rio, het gebied van Indragiri, nu voorloopig, in afwachting van 's Gouvernements nadere bevelen, onder het gezag van Rio getrokken, vooreerst onder dat gezag te doen verblijven.

3°. De organisatie van het burgerlijk bestuur te Indragiri vast te stellen als volgt:

Te Pakanlais: Een civiel gezaghebber, tevens algemeen ontvanger, en belast met het toezigt over de heffing der regten op de vaart en handel te Indragiri, op een jaarlijksch traktement van. .	ƒ 4,800.00	
Een inlandsch schrijver, tevens geldteller. . . .	- 360.00	
Vier oppassers, à ƒ 15 's maands ieder, kleeding daaronder begrepen	- 720.00	
		ƒ 5,880.00
Te Tjenako: Een adjunkt-kommies, ontvanger der inkomende en uitgaande regten.	ƒ 1,200.00	
Vier wachters der recherche, à ƒ 15 ieder . . .	- 720.00	
		ƒ 1,920.00
te zamen.		ƒ 7,800.00

onder bepaling, dat alle visitatiën en inning van regten te Tjenako zullen plaats vinden, en met aanschrijving op de generale direktie van financiën, om *spoedig* aan het Gouvernement eene voordragt in te dienen ter benoeming der twee Europesche ambtenaren, die behooren gewoon te zijn aan den omgang met den inlander.

4°. Autorisatie te verleenen tot den plaatselijken aanbouw, tegen de minst te bedingen prijzen, van:

Een praauw-bidar, of ander geschikt vaartuig, ten dienste van den civielen gezaghebber, om zich daarmede naar Tjenako en naar de hoofdplaats Ringat te begeven.

Een lading-praauw, groot acht koyangs, bestemd tot afhaling van de beneden-rivier van de aldaar door groote vaartuigen aangebragt wordende Gouvernements civiele en militaire behoeften en goederen; en

Een jaarlijksche som van ƒ 600 toe te staan, om daaruit te bekostigen de dagloonen van de bij voorkomende gelegenheid in te huren opvarenden dier praauwen.

5°. De heffing van regten op de vaart en den handel in het land van Indragiri gedurende het jaar 1839 vrij te stellen; — met aanschrijving aan den resident van Rio, om aan den sulthan en de rijksgrooten van Indragiri te kennen te geven, dat het Gouvernement, met het oogmerk, om den handel aldaar te doen herleven, tot deze vrijwillige koncessie heeft besloten; en onder mededeeling aan alle daarbij betrokken departementen en autoriteiten, dat de Gouverneur-Generaal verlangt, de vestiging te Indragiri met het einde van het loopende jaar voltooid te zien.

6°. Enz.

7°. De voorstellen der kommissie sub D. E. en G. *) bij extrakt dezes, mede te deelen aan den Generaal-Majoor, Kommandant van het Indisch leger, en aan den schout bij nacht, kommandant van Z. M. zeemagt in Oost-Indië en inspekteur der marine; met aanschrijving om daaromtrent geza-

*) Deze voorstellen zullen achter dit besluit worden medegedeeld.

menlijk te dienen van konsideratie en advies, daarbij betrachtende alle spaarzaamheid, welke, behoudens eene veilige bezitting, in acht kan genomen worden, en onder opmerking, dat het maken van weinig kosten te meer wordt aanbevolen, uit hoofde van de omstandigheid, dat het bezetten van Indragiri en het traktaat met den soethan van dat land het Gouvernement aan uitgaven onderwerpt, welke door de inkomsten aldaar en misschien ook door de indirekte voordeelen van die bezitting, *aanvankelijk* niet zullen worden opgewogen.

8°. Enz.

De voorstellen der kommissie, waarover in dit besluit, onder de letters D., E. en G. wordt gesproken, hadden betrekking op de handhaving van 's Gouvernements gezag en de permanente sterkte der militaire bezetting. Ze waren van den volgenden inhoud.

D. Voor de vestiging van 's Gouvernements gezag en de handhaving der in het rijk van Indragiri geheven regten, zou door het Gouvernement moeten worden gelast:

1°. De opbouw van een fort te Pakanlais, op een daartoe van wege het militaire departement, binnen de grenzen van het aldaar aan het Gouvernement afgestane grondgebied, uit te kiezen punt.

2°. Van eene redoute in de nabijheid van de monding der rivier Tjenako; met bepaling voorts, dat tot het doen der keuze en het ontwerpen der plannen en begrootingen van de onderwerpelijke werken, met alle de daarbij behoorende militaire en civiele gebouwen, zoo spoedig mogelijk een deskundig persoon naar Indragiri zal vertrekken; en dat, ter voorkoming van tijdverlies, mitsgaders ter vermeerdering van zekerheid voor de voltooijing in 1839 van de aan te leggen werken, al dadelijk eene somma van ƒ15,000.00, benevens 60 van Java over te zenden bannelingen zullen worden beschikbaar gesteld; opdat, na gedane keuze van de vestigings-punten, met de vereischt wordende grondophoogingen, de boschopruimingen, en den inkoop benevens de verzameling der vereischt wordende materialen, vroeg in het aanstaande voorjaar kunne worden aangevangen.

E. De permanente sterkte der militaire bezetting zou moeten worden bepaald op een honderd en vijftig man, bestemd, eenhonderd om te Pakanlais, en de overige vijftig om te Tjenako te worden gestationeerd.

Met bepaling, dat bij aankomst van dit garnizoen, over de formatie waarvan de militaire kommandant van Rio, in zijn aan ons gerigt schrijven van den 10den October jl., n°. 137, te vinden onder bijlagen L'. L., in eenige bijzondere konsideratiën is getreden, het thans te Tjenako tijdelijk gestationeerd detachement van 40 manschappen, als tot de bezetting van Rio behoorende, weder zal worden ingetrokken.

G. Tot zoolang de noodzakelijkheid niet zal blijken te zijn vervallen, en althans tot dat de stand der zaken zich te Indragiri behoorlijk zal hebben gekonsolideerd, behoort in de rivier van Indragiri te worden gestationeerd een civiele schoener, en wel nog gedurende eenigen tijd, op grond van de

plaatselijke bekendheid van den gezaghebber NYGH en de geschiktheid van het vaartuig, de nu aldaar aanwezige schoener *Niobé*, benevens twee gewapende Javasche kruispraauwen.

Nadat het militaire departement en de inspekteur der marine over deze aangelegenheden was geraadpleegd, werd op de volgende wijze de verdediging en militaire bezetting van Indragiri geregeld bij gouvernements besluit van den 12den Augustus 1839 n°. 17.

Gelezen de missive van den generaal majoor kommandant van het Indich leger, en van den schout bij nacht, kommandant der zeemagt in Oost-Indië en inspekteur der marine, van den 3den Junij jl. n°. 1, daarbij in voldoening aan art. 7 van het besluit van den 28sten Februarij te voren, n°. 1, dienende van berigt, konsideratiën en advies omtrent de door de kommissie tot de Indragirische zaken sub L^a. D. E en G. van derzelver algemeen verslag dd. den 9den November 1838, n°. 19 geheim gedane voorstellen betrekkelijk het daarstellen van militaire werken te Pakanlais en aan de rivier Tjenako, het bepalen der militaire magt voor die posten en het stationeren van gewapende vaartuigen aan de rivier van Indragiri, in verband tot het met dat land gesloten en in het aangehaald besluit bekrachtigd traktaat van vrede en vriendschap.

a. Dat, volgens het door den generaal-majoor ter zake ingewonnen advies van den direkteur der fortifikatie-werken, en in overeenstemming met het gevoelen van den ambtenaar DE PEREZ (gewezen kommissaris voor de Indragirische zaken), het aanleggen van het fort Pakanlais, volgens het daarvan aangeboden wordend plan, met daarbij behoorende teekeningen, allezins uitvoerbaar is; doch dat de moerassige, met hout begroeide, oever der Tjenako het bouwen eener sterkte aldaar ondoenlijk maakt; welke sterkte, om aangevoerde motieven, ook niet noodzakelijk wordt beschouwd, zullende het voldoende wezen, tot verblijf van den kommies ontvanger en voor de kas, op dat punt een of meer rakets op te rigten; zijnde de veiligheid van dezen post, welke des noods door nog eene wacht (insgelijks op een raket te plaatsen) kan worden versterkt, langs de boven-rivier, door het te Pakanlais aan te leggen fort, voldoende verzekerd; terwijl tegen mogelijke aanvallen van zeeroovers, van de beneden rivier opkomende, zoo noodig, door een welgewapend blokvaartuig zal kunnen worden gewaakt;

b. Dat, het beperkt getal der voor de buitengewone fortifikatiewerken benoodigde officieren niet toelaat, dat met den onderhavigen opbouw een genie-officier van Java worde belast;

c. Dat, door de onbekendheid met de lokaliteit en met de ter plaatse aanwezige middelen van uitvoering, geene begrooting van kosten voor het aan te leggen fort is kunnen worden opgemaakt, onder opmerking tevens, dat die kosten, alsmede die voor het bezetten van Indragiri toe te staan, uit de militaire begrooting niet kunnen worden gevonden, doch, dat in mindering daarvan zoude kunnen strekken, het intrekken der bij besluit van 9 Januarij 1838 n°. 13, voor Rio toegestane vermeerderde bezetting; en

d. Dat boven de voorstellen der kommissie tot de Indragirische zaken, om, voor de daarstelling van het fort te Pakanlais, bannelingen van Java derwaarts over te brengen, de voorkeur wordt gegeven om tot dat einde pandelingen ter plaatse aan te nemen, welke aldaar tot een matigen prijs te bekomen zijn, terwijl de inlander aldaar, volgens ingewonnen informatiën, zeer traag en moeijelijk aan het werken te krijgen is;

Gezien de konsideratiën en het advies van den Gouvernements kommissaris voor Sumatra van 27 Julij jl., n°. 4, waarbij, met betrekking tot het oprigten van eenen post te Tjenako, tot het invorderen van tolregten, wordt te kennen gegeven, dat zoodanige invordering niet zoude stroken met de bedoeling van het opperbestuur in Nederland, zijnde bij het 20e artikel der instruktie voor hem, kommissaris, bepaald, dat het heffen van regten aan de mondingen der rivieren aan de Oostkust van Sumatra zoo veel mogelijk moet worden vermeden;

Weshalve de Gouvernements kommissaris voornoemd van meening is, dat aan de voorgestelde werken te Tjenako geen gevolg behoort te worden gegeven;

Gelet op de aangehaalde dispositiën, alsmede op de besluiten van 28 Februarij jl. n°. 1, 18 Mei jl. n°. 10, 9 Junij daaraanvolgende n°. 2, en 30 Julij jl. n°. 6.

Is goedgevonden en verstaan:

1°. Te bepalen:

a. Dat, naar aanleiding van het met Indragiri gesloten traktaat, vermeld bij het besluit van 28 Februarij jl. n°. 1, te Pakanlais zal worden opgerigt een fort, overeenkomstig het daarvan, bij de boven aangehaalde missive van den generaal-majoor, kommandant van het Indisch leger, en den schout-bij-nacht, kommandant der zeemagt en inspekteur der marine, overgelegd plan en daarbij behoorende teekeningen;

b. Dat het emplacement dier sterkte zal worden bepaald door den met de uitvoering der werken te belasten officier, die tevens gehouden zal zijn ter plaatse eene begrooting van kosten op te maken, naar volgens de aldaar te verkrijgen inlichtingen nopens de prijzen van arbeidsloon, materialen, enz.;

c. Dat door de civiele autoriteit te Indragiri zal worden beproefd, om, tot den opbouw van het fort te Pakanlais, zoo mogelijk, uit te lossen 50 à 100 pandelingen, tegen de minst te bedingen gelden, om den lande, op den hieronder omschreven voet, gedurende drie jaren ten dienste te staan, of wel langer, wanneer de daarvoor te besteden prijs meer dan *f* 20 koper per hoofd mogt beloopen; — zullende deze menschen ter beschikking moeten worden gesteld van den met het werk belasten officier, en zoowel de aflossings-prijs als de kosten van onderhoud, hetwelk zal bestaan uit 1½ pond rijst, 1/12 pond zout en 5 centen per man per dag, benevens de verstrekking per man van 2 blaauwe linnen buisjes en 2 dito korte broeken per jaar, bestreden worden uit de voor den onderwerpelijken opbouw beschikbaar te stellen fondsen, met verdere bepaling, dat de civiele autoriteit te Indragiri den met de werken te belasten officier ook in het verkrijgen, zoo noodig, van vrije werklieden, behulpzaam zal moeten wezen;

d. Dat de bezetting van Indragiri zal bestaan uit:

1 officier van gezondheid der 2e of 3e klasse; 1 kapitein (Europeaan);

Europeanen. 1 1ste luitenant (Europeaan); 1 2de luitenant (Inlander); 1 sergeant majoor; 1 fourier; 2 sergeanten; 4 korporaals; 20 fuseliers.

Inlanders. 2 sergeanten; 4 korporaals; 2 tamboers; 51 fuseliers.

Artillerie. 1 sergeant (Europeaan); 1 korporaal (Europeaan); 1 kannonier 1e kl. (Europeaan); 2 kannoniers 2e kl. (Europeanen); 2 kannoniers 1e kl. (Inlanders); 2 kannoniers 2e kl. (Inlanders);

Zullende de affektatie der hieruit voortvloeijende uitgaaf, ad *f* 38,715.70, nader op voorstel van het militair departement worden aangewezen;

e. Dat provisioneel, en tot dat daaromtrent nadere bevelen zullen worden gegeven, in de rivier van Indragiri, geene inkomende en uitgaande regten van Gouvernements wege zullen worden geheven;

Met aanschrijving op den resident van Rio, om den gezaghebber te Indragiri in dien geest van de noodige instruktiën te voorzien; — zijnde het de bedoeling van het Gouvernement, dat gemelde gezaghebber zich bepale, om met de aangelegenheden van land en volk, van handel en vermogen bekend te worden, om de betrekkingen met de binnen- en bovenlanden, ter bevordering van 's Gouvernements inzigten in de onderwerpelijke aangelegenheid, naauwkeurig na te gaan; — en eindelijk om, door zijne handelingen en die van zijne ondergeschikten, het vertrouwen en de genegenheid der vorsten en der bevolking te winnen;

f. Dat tot bewaking der rivier van Indragiri beschikbaar zal worden gesteld:

1 civiele schoener; 1 Javasche kruisboot; en 1 roei kanonneerboot;

Met aanschrijving op den schout-bij-nacht, kommandant en inspekteur der marine, en op den officier, belast met het beheer der civiele marine, om hiertoe, ieder voor zoo veel hem aangaat, het noodige te verrigten.

2°. In afwachting der hierboven sub § *b* bedoelde begrooting, tot den aanvang der werken te Pakanlais voorloopig beschikbaar te stellen eene som van *f* 20,000; welke zal worden bestreken uit de voor Indragiri aangewezen of nog aan te wijzen fondsen.

3°. Het militair departement aan te schrijven, om, in overleg met den resident van Rio, nader te dienen van berigt, omtrent de al of niet noodzakelijkheid tot het in dienst houden der, bij besluit van 9 Januarij 1838 n°. 13, voor de residentie toegestane vermeerderde krijgsmagt.

4°. Het militair departement te magtigen, om voor de uitvoering der werken te Pakanlais te bestemmen een der officieren der genie van Sumatra's Westkust, met magtiging om inmiddels, ter aanvanging dier werken, een officier der genie van Java naar Indragiri te zenden.

(*Wordt vervolgd.*)

Het stelsel van partikuliere industrie, in verband met de welvaart van den Javaanschen landbouwer.

De ondervinding heeft maar al te zeer bewezen, dat het tegenwoordige stelsel van kultures, gelijk het wordt ten uitvoer gelegd, wiskunstig moet leiden tot verarming en uitputting van de Javanen en tot ondergang van Java. 't Wordt meer dan tijd, dat de grondslagen worden gelegd voor eene voortdurende welvaart en voorspoed dier bezittingen, ten einde ze voor het moederland te behouden.

Hiertoe zal veel kunnen bijdragen de brochure, onlangs uitgegeven door den heer J. P. CORNETS DE GROOT.

Wij willen in geene beschouwing treden omtrent dat geschrift, dat in ons oog allerbelangrijkst is.

Op sommige ondergeschikte punten na, vereenigen wij ons geheel met dien schrijver; doch omtrent één punt, van groot gewigt evenwel, en waarmede het onbetwistbaar belang van allen, vooral in deze koloniën, zoowel Nederlanders als Javanen, is verbonden, kunnen wij niet met hem instemmen.

Dit zoo gewigtig punt is de *partikuliere industrie.*

Wij bevatten de bedoeling des schrijvers niet juist, maar, indien wij ons niet vergissen, is zijn stelsel: „dat het gouvernement zich langzamerhand „ontdoe van de kultures, ophoude planter te zijn, en die overdrage aan „partikulieren, door *vrijwillige overeenkomsten* te sluiten met de bevolking, „*zonder bemoeijenis* of *tusschenkomst* van het gouvernement."

Voor hem, die den inlander niet kent, zijn deze voorwaar schoone woorden, en is de strekking er van zeer liberaal; doch *de wijze van overgang* van het gouvernement op partikulieren is juist datgene, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen.

Gesteld nu eens, dat wij zoodanige onderneming, hetzij in suiker of indigo, wenschten te beginnen, tot wien zouden wij ons dan het eerst moeten wenden?

„Tot het gouvernement om vergunning" zoude de schrijver der brochure ons toeroepen, „en daarna, met toestemming, door vrijwillige overeen„komsten met de bevolking."

Goed, wij gaan nu aan het werk, en ziedaar ons al een heel eind op weg, want wij hebben een mooi perceel gevonden; maar ziet! daar staat eene bevolking voor ons van 2,000 huisgezinnen, waarmede wij mogen kontrakteren voor . . . . . hoeveel jaren?

Nu ontmoeten wij dadelijk eene onoverkomelijke zwarigheid van met zulk een legio (2,000 menschen) te moeten kontrakteren.

„Neen gij vergist u," roept men ons toe, „gij hebt slechts te doen „met de dorps- of dessa's-hoofden, en die zijn maar 100 in getal."

Doch, zonder te spreken over de moeijelijkheid, om met 100 menschen overeenkomsten te treffen, moet al aanstonds de gedachte bij ons opkomen: welzoo, dan gaat het toch niet meer zoo *geheel vrijwillig*; want 't geen 100 *willen*, *moeten* 1,900 ten uitvoer brengen. Ondertusschen zijn wij nu ten minste zoo ver gevorderd, dat niet meer het gouvernement, maar 100 dorpshoofden *) dwang (minus de heerendiensten *misschien*, want knoeijerijen, knevelarijen en afpersingen worden daardoor onmogelijk voorgekomen, maar zullen blijven bestaan ten gerieve der prenta's) opleggen aan 1900 huisgezinnen.

Wij blijven dus in het stelsel van „dwang." Maar het zij zoo. Ik wil aannemen, dat alles vlot zal gaan. Die 100 dorpshoofden hebben met ons gekontrakteerd, en wij willen nu eens planten, 't geen bij het Gouvernement mislukt of slechte rekening geeft, namelijk, indigo. Wij verzamelen met alle kracht de noodige materialen en, na vele moeite en kosten, komen onze fabrieken enz. tot stand.

Aanvankelijk gaat het oogenschijnlijk goed, maar in het tweede jaar reeds ontmoeten wij groote moeijelijkheden.

De verschillende, door ons als kontraktanten ter eenre, aan de dorpshoofden als kontraktanten ter andere zijde, ten dienste der 1,900 huisgezinnen reeds gedane, betalingen hebben hare bestemming niet bereikt, maar zijn grootendeels genoten door verschillende hoofden, zoodat de bevolking, niet naar verdiensten wordende betaald, onverschillig wordt en de aanplantingen verwaarloost.

Wie moet hier tusschen beide komen? Het Gouvernement? dat bemoeit er zich niet mede. Wij zelf? Maar in welke hoedanigheid? Als kontraktanten ter eenre zijde? Dat is niet mogelijk, dat is al te ongerijmd, en ook niet in ons belang.

Kort daarna is een gedeelte dier dorpshoofden weigerachtig en wil meer voordeelen bedingen, de anderen volgen, en wij willen of kunnen daarin niet toegeven.

Wat moet alweder hiervan het gevolg zijn?

Ontbinding van het kontrakt, ten onzen nadeele alleen, want verhaal hebben wij op die dorpshoofden niet; hen ontslaan als kontraktanten en anderen in de plaats stellen, mogen wij evenmin, omdat zij *door het gouvernement* zijn aangesteld en landrente opbrengen; en het gouvernement zelf mag niet tusschen beide komen, want vooraf is bedongen: „*zonder bemoeijenis* of *tusschenkomst* van het gouvernement." Nog meer zwarigheden van anderen aard. Wij zullen er eene aanhalen. Al die dorpshoofden, of een gedeelte daarvan, voldoen niet aan hunne verpligtingen jegens het gouver-

*) Men stelle zich dergelijke overeenkomsten in ons Nederland voor den geest.

nement; hetzij wat betaling der landrenten betreft, hetzij in andere opzigten, b. v. wegens knevelarij, afpersingen enz. Zij worden, dientengevolge, door het bestuur als dorpshoofden ontslagen, en de anderen, die in hunne plaats zijn benoemd, en waarmede wij niet gekontrakteerd hadden, willen nu geen genoegen nemen met de eenmaal tusschen hunne voorgangers en ons geslotene overeenkomst.

Wat moet andermaal het gevolg hiervan zijn?

Welken waarborg toch, welke bescherming, welke zekerheid geeft ons zoodanige overeenkomst? Wat moeten wij nu doen met onze fabriekanten enz.?

In ons oog is dat stelsel op den duur onbestaanbaar, en voor de bevolking zelf allernadeeligst.

Ofschoon men hier (op Java) liefhebbers genoeg vindt voor de partikuliere industrie, zijn wij evenwel overtuigd, dat niemand op zulke losse gronden zijn tijd en geld in de waagschaal zal stellen.

Deze wijze van kontrakteren, ofschoon geheel nieuw en zeer mooi in theorie, is in de praktijk hoogst gewaagd en nagenoeg onuitvoerlijk.

Wij willen de partikuliere industrie op eene andere, zeer eenvoudige, wijze voorstellen. Wij stellen boven alles op den voorgrond: *de welvaart der Javanen*, en daarom vragen wij:

Hoe bestaat de Javaansche landbouwer? wat is zijne welvaart?

De Javaan is niet lui; zijn aard is goed, lijdzaam, gewillig, onderdanig enz.; hij wil gaarne werken, mits hij ziet, dat hij voordeelen daarvan trekt, eene gewone, algemeene hoedanigheid, die de natuur den mensch overal heeft ingeschapen.

Rijkdom vindt men bij hem niet; want vond hij al eens een hoop geld, hij zoude dien ten spoedigste verteeren; niet, omdat zijn natuur is verkwistende, maar omdat de ondervinding hem waarschuwt voor de oogen en vingers der grooten en kleinen.

Zijn eenige rijkdom bestaat in een of meer spannen buffels, een gamelan en eenige goud- of zilverwerken.

Zijne welvaart is: *de geregelde voorziening in zijn dagelijksch onderhoud;* of, met andere woorden: dat hij nimmer gebrek behoeft te lijden, maar steeds, altoos en ten allen tijde, volop goed voedsel heeft.

Hoe kan dit laatste nu verkregen worden, in verband met de partikuliere industrie?

Ziedaar voorwaar eene gewigtige vraag; de spil, waarop alles draait, en waaraan het voortdurend bestaan van moederland en kolonie zoo naauw verbonden is.

Dit is juist de hoofdbedoeling van dit ons geschrijf. Wij zullen trachten, zoo kort mogelijk, de gestelde vraag te beantwoorden, op te lossen en te toetsen aan onze ondervinding van een achtereen volgend verblijf van een en twintig jaren als planter van koffij, suiker en indigo, in de binnenlanden van Java en onder de Javanen; en dan het antwoord ter beoordeeling overlaten aan hen, die eenige kennis bezitten van den inlander en zijne huishouding.

Door „partikuliere industrie," moet alleen verstaan worden; de *welvaart van alle partijen.*

Hoe moet die nu worden verkregen?

Ons stelsel is:

Dat het Gouvernement zijne regten als planter overdrage aan partikulieren; of liever: dat het Gouvernement slechts besluite, over geheel Java, aan solide Nederlanders, voor een geruim tijdvak, af te staan zekere uitgestrektheid landen (sawah en tagal,) met de bevolking en dessa's daaraan verbonden; en dat aan die zelfde bevolking de vrijstelling van alle heerendiensten worde verzekerd.

Dat, voor den afstand van dit een en ander, door den huurder aan het Gouvernement zal worden voldaan: eene jaarlijksche vooruitbetaling van zes maanden, met 50 pCt. verhooging van de tegenwoordige landrente in 's lands kas, als waarborg voor de geregelde voldoening dier som, en twee gulden in het jaar, bij wijze van belasting, voor de vrijstelling der heerendiensten, van ieder bouw van 500 vierkante roeden onder kultuur liggenden grond.

Door deze belasting van twee gulden zal aan het Gouvernement het gemis der heerendiensten meer dan dubbel worden vergoed, want daardoor wordt het Gouvernement in staat gesteld, om voor dat énorm jaarlijksch bedrag, zich daglooners (die anders tot vagebondage overgaan) aan te schaffen, voor alle werken die het behoeft; en is het tevens verzekerd van vlug en goed werk; want gedwongen werk (heerendiensten) geeft slecht werk. De vagebondage zal daardoor nagenoeg ophouden, en grooter kwaad worden voorgekomen, omdat duizenden hierdoor werk zullen vinden.

De politie zal grootendeels worden ontheven van een grooten last, en het Gouvernement treedt slechts op als de beschermer aller belangen.

Dat aan den huurder slechts worde verzekerd, regt en bescherming en de vrije beschikking over zijne produkten.

Dat hij alleen zal mogen beschikken over ¹/₅ of hoogstens ²/₅ der gronden en den arbeid daaraan verbonden.

Dat hij niets uit de dessa's zal mogen vorderen, dan tegen billijke en dadelijke betaling, en geene andere lasten, hoegenaamd, aan den landbouwer zal mogen opleggen, dan wat regtvaardig en billijk is. Voldoet hij hieraan niet, dan handelt hij bepaald in zijn eigen nadeel; want hij moet wèl beseffen, dat zijn grootste, ja eenige belang mede brengt, dat hij zich bij zijne bevolking weet bemind te maken; anders kan het hem niet wèl gaan. Voldoet hij hieraan, dan staat het vast dat voor hem niet alleen een ruim bestaan, maar, na verloop van eenige jaren, zijn fortuin zal zijn verzekerd.

De landbouwer geniet dus het ongestoord bezit van minstens ³/₅ (¹/₅ behoort het dessa'shoofd als surveillant) zijner sawah's, en *al* de voordeelen zijner dessa's, want alle knoeijerijen, knevelarijen en afpersingen zullen *geheel* ophouden; ten overvloede nog, waakt daarvoor de huurder in zijn eigen belang.

Hij (de landbouwer) moet dus gelukkig zijn; want ook van alle heeren-

diensten en belastingen is hij ontheven; die komen geheel ten laste van den huurder.

Hij is in zijne handelingen vrij en onbelemmerd, en kan, ongestoord, geheel voor zich en zijn gezin werken. Hij vindt daartoe, op eenige schreden afstand zijner woning, ten allen tijde zijn *eigen grond*, waaraan hij zeer gehecht is, en die nimmer een oogenblik braak blijft liggen, en heeft nog zoo veel tijd over, dat hij op zijn gemak vele voorwerpen van waarde, van bamboe of matwerk en dergelijken, kan vervaardigen.

Zijne schuur is nimmer ledig, en daardoor is hij geregeld voorzien in zijn dagelijksch onderhoud, terwijl hij zijne dagen gelukkig slijt in den kring zijner familie.

Kan men het hem gemakkelijker en aangenamer maken, en kan voor hem ooit gebrek bestaan?

Ziedaar de welvaart en den gelukkigsten toestand voor een' Javaanschen landbouwer.

Nu vragen wij ten slotte:

Zullen daardoor de inkomsten van het Gouvernement niet meer vereenvoudigd, geregeld, vermeerderd en gewaarborgd worden?

Zal het Gouvernement zich niet ontdoen van een grooten omslag van administratie en personeel? Zullen alle partijen hierdoor niet worden bevoordeeld? Zullen de produkten niet verbazend toenemen? en zullen nog daardoor de voordeelen, èn voor het Gouvernement èn voor den handel en de scheepvaart, niet groot zijn?

Zullen de uitgaande en inkomende regten niet aanzienlijk toenemen?

Zal de geldcirculatie niet worden bevorderd?

Zullen, als een gevolg van dit stelsel, de overschrijvingen, zegelgelden enz. enz. het Gouvernement niet bevoordeelen?

In een woord: zal alom geen welvaart en voorspoed heerschen? . .

. . . .

. . . .

Wij willen in geene breedvoerige beschouwing treden, omtrent de allergunstigste gevolgen van zoodanig stelsel, van welke zijde men die ook beschouwt. Wij zullen dat overlaten aan hen, die zulks willen nagaan. Dit stelsel kan worden toegepast op alle kultures, doch het is raadzaam, dat voor iedere kultuur afzonderlijk vooraf worde bepaald, *hoe groot* het aandeel der gronden moet zijn, waarover de huurder mag beschikken.

Om zulks, in verband met de belangen van den landbouwer, nagenoeg met juistheid te kunnen bepalen, dient wel degelijk in aanmerking te worden genomen, de meerdere of mindere belangrijkheid der werkzaamheid aan iedere kultuur verbonden, die van hem gevorderd wordt; hieraan moet ook zijne belooning in sawah's geëvenredigd zijn; want geld gaat hem door de vingers; maar zijn sawah, zijn buffel, zijn zijn genoegen, zijn leven; daarin vindt hij zijn voortdurend bestaan.

Men zoude, bij voorbeeld, kunnen bepalen: voor den aanplant van indigo $^{2}/_{5}$, van suikerriet $^{1}/_{3}$ der gronden, daarvoor ter beschikking te stellen. Van

andere kultures zullen wij, als minder daarmede bekend, niet gewagen.

De Javaan is nog niet op dien trap van beschaving, dat men met hem zulke overeenkomsten *) kan treffen, als hier bedoeld worden; maar ons stelsel zal hem, door gedurige aanraking met Europeanen, langzamerhand daartoe leiden, en hem tevens waarborgen, niet alleen tegen willekeur zijner hoofden, maar dat ook zijne bezittingen zijn eigendom blijven, en eindelijk hem opwekken tot spaarzaamheid; vooral dan, wanneer hij, zoo veel mogelijk, van zijne hoofden zal zijn ontslagen.

Ziedaar het stelsel van nijverheid, dat wij gerust durven aanbevelen.

Is er iemand, die een beter weet, hij zegge het. Om nu dit stelsel aan hen, die zien willen, praktisch te bewijzen, zouden wij alleen behoeven te zeggen: Gaat henen naar Djokdjokarta en ziet het in praktijk!

„Maar" zal men ons vragen „hoe lang dan bestaat aldaar de partikuliere industrie?"

Veertien jaren.

„En waarom heeft men die zaak niet sedert lang een onderzoek waardig gekeurd"?

Misschien wel waardig gekeurd; maar .... men was huiverig en bevreesd, om de waarheid te aanschouwen.

De bestaande Gouvernements koffijtuinen zouden, naar gelang van den ouderdom, voor de eerste jaren alleen, tegen eene hoogere belasting aan partikulieren kunnen worden afgestaan dan de te verhuren koffijgronden; tot tijd en wijle die zelfde tuinen geen noemenswaardig produkt meer kunnen opleveren.

Woeste gronden kunnen in geen geval worden verhuurd, maar moeten worden verkocht; want wie zal zijn kapitaal er in steken, zoo hij niet de zekerheid heeft, dat het land voor hem een waarborg, eene geldbelegging is?

Java, Mei 1853. N. N.

*) Het is van algemeene bekendheid, dat *vrijwillige overeenkomsten* tot het doen van fabriekwerk, het leveren van materialen, transporten enz. wel getroffen kunnen worden; die zijn niet nieuw en bestaan van vroegere tijden af. Waterleidingen kan men graven, zelfs woeste gronden welligt, door overeenkomst of uitbesteding, bouwsgewijze ontginnen; maar voor langen duur een zeer geregelde en uitgebreide kultuur-onderneming met goed gevolg op die wijze te drijven, zoude zeer bezwaarlijk gaan.

Herinneringen van Buitenzorg.

De distrikten, die tegenwoordig de assistent-residentie Buitenzorg uitmaken, vormden vroeger geen geheel, maar behoorden gedeeltelijk tot de Bataviasche ommelanden, gedeeltelijk tot de Djakatrasche- en Preanger-regentschappen. RAFFLES stelde de bevolking, in 1815, op 76,312 zielen, behalve nog 2633 Chinezen. De oudste opgaven, in het archief te Buitenzorg voorhanden, zijn twee van 1813; de eene van den landdrost SMISSAARD omtrent de Z. O. en Z. W. kwartieren der Bataviasche ommelanden, beide thans tot de assistent-residentie behoorende, en waarin de bevolking wordt opgegeven meer dan 77,000 zielen; de andere, omtrent het regentschap Buitenzorg, stelt het getal zielen aldaar op 19,000, 't geen te zamen 96,000 zielen zou uitmaken. Volgens een in 1822 opgemaakten staat, naar de opgaven der landeigenaren, zooveel mogelijk met die der inlandsche hoofden vergeleken, zou de bevolking zijn 127,423 zielen. In het verslag van den assistent-resident van Buitenzorg over 1846 vindt men echter, dat, tegenwoordig althans, het cijfer der bevolking veel hooger is, want het bedroeg aan het einde van dat jaar 256,714 zielen.

Omtrent anderhalve eeuw geleden was de bevolking dezer landen bijna geheel te niet gegaan, ten gevolge van de oorlogen met de volkeren van Bantam in 1619, 1655 en 1680 gevoerd. In 't eerstgenoemde jaar voerden de Bantammers den koning van Djakatra met geheel zijn geslacht gevankelijk weg, en werden deze landen geheel ontvolkt. Nog jaren lang, nadat ze door onze voorvaderen waren veroverd, bleven ze zonder bevolking, behalve eenige vlugtelingen uit het rijk van Bantam en de oostelijke regentschappen. Zelfs was men genoodzaakt, om allerlei soort van volk te lokken en toe te laten, ten einde de onmiddelijk om Batavia gelegen landen maar bevolkt en bebouwd te hebben. Dat volk bestond meestal uit Boegi's, Maleijers, Pranakan-Chinezen enz., waarvan de afstammelingen, vermeerderd met later aangekomene en vrijgegeven of weggeloopen slaven, nog de tegenwoordige bevolking uitmaken. Alleen de bergbewoners kunnen als eigenlijke Javanen worden beschouwd.

Wij zullen thans het een en ander mededeelen, waaruit men den aard en den toestand van deze bevolking, zoo als zij na verloop van tijd geworden is, eenigzins zal leeren kennen.

Over 't algemeen zijn de inlanders onbekend met hunnen ouderdom. Er zijn zelfs zeer weinig hoofden, die de jaren van hunne jongste kinderen zouden kunnen opgeven. Men vindt hier, gelijk elders op Java, vele oude menschen; maar het losbandig leven en het gebruik van opium dragen bij, om de mannen vroeg oud te doen schijnen; terwijl het vroegtijdig huw-

baar worden en huwen denzelfden invloed heeft op de vrouwen. De gemiddelde ouderdom, dien zij bereiken, kan op 55 of 60 jaren worden gesteld.

De gewone endemische ziekten hangen, als op andere plaatsen van Java, voornamelijk af van de woonplaats en den tijd van het jaar. In de oostmoeson, wanneer vele drooge winden heerschen, en de inlander in de padivelden werkzaam is, heeft men gastrische ontsteking-ziekten, terwijl in de west-moeson de meeste ziekten kathara's zijn. De ziekten, die in alle tijden van het jaar heerschen, zijn scabies, venerea, lepra, dartes enz. De twee eerste zijn zeer algemeen en dikwijls verouderd, dewijl hun geen geneesmiddelen bekend zijn, om de ziekten volkomen te genezen, en alleen verzachtende en afdrijvende middelen gebruikt worden. Ook de kinderpokken, ofschoon veel verminderd sedert de invoering der koepokinenting, kunnen soms nog groote verwoestingen aanrigten. De kinderen worden sterk gekweld door wormen, voortspruitende uit het onmatig gebruik van raauwe vruchten, doch hiertegen kennen de doekons's (inlandsche geneesheeren) verscheiden middelen uit het plantenrijk, en wel voornamelijk het sap van de bladeren van den djarak- en dadap-boom. Huidziekten zijn ook vrij algemeen, 't geen mogelijk is toe te schrijven aan het dagelijksch gebruik van drooge visch, waarmede de inlander zich voornamelijk voedt. In het bergachtige gedeelte worden ook vele kropgezwellen opgemerkt.

Thans zullen wij een blik werpen op de geestgesteldheid en zedelijkheid der bevolking. Zij kan gevoegelijk in drie klassen worden verdeeld, namelijk: 1°. De „distrikts-hoofden". Een daarvan heeft den titel en rang van „regent". 't Zijn inlanders van aanzienlijke geboorte; eenigen hunner hebben zelfs grondeigendom; anderen zijn slechts bewerkers van partikuliere landen. 2°. De inlandsche hoofden der landerijen van partikulieren, die men hier „djoeragan tjamat" of „mandor" noemt, en die tevens door het gouvernement voor de handhaving der policie worden gebruikt: en eindelijk 3°. De gewone kampong-bewoners en planters.

De inlandsche hoofden bekleeden hunne betrekkingen niet door geboorte en erfopvolging. De regent van Buitenzorg alleen, ofschoon dit regentschap in 1811 is gesupprimeerd en de toenmalige regent SOERIA LAGA naar Krawang verplaatst werd, behoort tot een oud geslacht, hetzelfde, waaruit de regenten der Preanger-landen gezegd worden allen afkomstig te zijn. Die inlandsche ambtenaar heeft dan ook, voornamelijk door zijnen meerderen omgang met Europeanen, een hoogeren graad van beschaving, oordeel en welgemanierdheid, dan de overige mindere hoofden. Voor het overige kan men van de menschen van deze klasse zeggen, dat zij een traag en bekrompen verstand hebben, zeer bijgeloovig zijn, weinig geheugen bezitten, maar een gezond oordeel over zaken, die tot het dagelijksche leven van den inlander behooren, doch geene bekwaamheid om ingewikkelde onderwerpen, die eenige overdenking vorderen, te doorgronden. Eindelijk hebben ze in goede mate hun aandeel in de, aan de inlandsche bevolking zoo dikwijls toegeschreven, traagheid en onverschilligheid. Tot hun voordeel

moet hier nog gezegd worden, dat zij van karakter zacht zijn, goedaardig en getrouw aan hunne verpligtingen, wanneer zij op eene welwillende wijze worden geleid. Hoe armoedig de toestand der distriktshoofden (demangs) ook moge- zijn, zoo zelfs dat zij niet zooveel inkomsten hebben, om ordentlijk en volgens hun rang te leven, zijn zij evenwel steeds bereid voor 's lands dienst en, bij de minste expeditie of ander voorval, gewillig en gedienstig. Terwijl, aan den eenen kant, de eerbied voor zijne hoofden en verkleefdheid aan aloude gebruiken den gemeenen man ongevoelig doen gehoorzamen, verhindert die zelfde verkleefdheid aan de oude gewoonten de hoofden aan den anderen kant, om door barschheid of hardheid hunne ondergeschikten te doen gehoorzamen. Men ziet dus nimmer den inlander door zijne eigene hoofden met drift en ruwheid behandelen, ofschoon wel met trots en hoogmoed.

De tweede klasse zoude men eigenlijk veilig tegelijk met de derde kunnen beschrijven, daar zij weinig door geboorte, opvoeding en grondbeginselen daarvan verschilt en ook de meeste djoeragans of mandor's der partikuliere landen tot de gewone volksklasse behooren. Ze worden door de eigenaren verkozen uit die ingezetenen, welke een eenigzins vlugger verstand, een voordeelig of ontzag inboezemend uiterlijk hebben, of de kunst verstaan om zich voor te doen en in te dringen, soms door een ordentlijk gedrag, soms door baatzuchtige gedienstigheid. Deze hoofden der partikuliere landen werden vroeger over het algemeen slecht bezoldigd, en moesten dus hun bestaan vinden in hetgeen zij van hunne onderschikten konden afpersen, of in het opkoopen van gestolene goederen, en het schuilhouden van kwaad volk, waarvoor zij zich lieten betalen. Thans is dit echter, vooral op landerijen, die aan Europeanen behooren en door hen zelven beheerd worden, veel verbeterd.

Eindelijk de laatste klasse. De gewone inlander is, door de nabijheid van de hoofdplaats en de meerdere aanraking met Europeanen, Chinezen en andere vreemde volken, welligt eenigzins verlichter dan de bewoner der overige gewesten van Java, ofschoon deze verlichting zich wel niet verder heeft uitgebreid dan tot eene grootere bekwaamheid in handelszaken en kultuur; terwijl, voor het overige, zijne ontwikkeling zich nog in denzelfden kindschen staat bevindt, als die van zijne landgenooten. Deze meerdere beschaving heeft ook ten gevolge gehad, eene aanmerkelijke afwijking van de oude gebruiken, in het gezag en den eerbied, dien elders de inlander voor zijne hoofden en voor Europeanen heeft.

Raffles zegt in zijne *History of Java*, *I*, *pag.* 276: „Het volk van de Bataviasche ommelanden is het slechtste van 't geheele eiland Java." De kommissaris-generaal Mr. J. C. Nederburgh, in zijne *Verhandeling over de vragen, of en in hoe verre, het nuttig en noodzakelijk zijn zoude, de Oost-Indische bezittingen van dezen staat, of sommige derzelve, te brengen op den voet der West-Indische volkplantingen enz. enz.* 's Hage 1802, pag. 58 en 59, is den inlanders van deze distrikten niet veel gunstiger. Wij houden dit echter voor overdreven, of liever, wij zijn van meening, dat de

zedelijke toestand der bevolking in de laatste jaren veel verbeterd is. Ondertusschen hebben ze nog altoos zeer verkeerde begrippen van godsdienst, deugd en eer, en het is alleen de vrees voor wereldsche straf, die hen beteugelt. Daar de justitie alleen kennis neemt van misdaden, die de goede orde en openbare rust storen, en hunne godsdienst hen niet genoegzaam beperkt in het opvolgen hunner natuurlijke geneigdheid tot wellust, zijn hunne zeden zeer bedorven. Daartoe draagt de polygamie veel bij, zoo ook de gemakkelijkheid om huwelijken te sluiten en te ontbinden, en voornamelijk de menigvuldige gelegenheid tot een losbandig leven en verkwisting, door de nabijheid der vele bazars en warongs, door Chinezen gehouden. Wanneer hun geen geld meer overschiet, verkoopen of verpanden zij, om aan deze neigingen te voldoen, hunne allernoodzakelijkste behoeften, hunne buffels, ploeg of parang (hakmes), hunnen op het veld staanden oogst, ja, wanneer zij er de mogelijkheid toe vinden, hunne dochters en zusters, ten einde het alzoo verkregene te verdobbelen, in eene amfioen-kit aan opium te verteren, of het met de rongengs door te brengen. Eindelijk, geheel verarmd en in schulden gedompeld, zoeken de slechtsten hun heil in het stelen, rooven en moorden.

De opium wordt hier algemeen gebruikt; slechts weinige hoofden, die aan hunne godsdienst wezenlijk gehecht zijn, kan men daarvan uitzonderen; zoodat de prijs alleen het meerder of minder vertier bepaalt. De opium wordt hier gewoonlijk gerookt, of, gelijk men zulks noemt, „geschoven", en wel op de volgende wijze. Nadat de onbereide opium gekookt is in een koperen pannetje, wordt zij gezift, om gezuiverd te worden van alle vuiligheden „tai madat" genoemd. Deze vuiligheid of „tai madat" wordt evenwel ook verkocht aan de minder bemiddelde liefhebbers, en vervolgens eene tweede keer gekookt. De alzoo bereide opium (madat) wordt alsdan vermengd met fijn gekorven tabak, gerold als kleine pruimpjes, die, in de daartoe geschikte amfioenpijpen (padoedan) geplaatst, door den schuiver aan eene lamp worden aangestoken, terwijl de rook wordt ingeslurpt. Één frissche haal is voldoende, om dezen kleinen en toch duren voorraad te verteren, terwijl de damp, na eene min of meer lange tusschenpoozing, door de neusgaten wordt uitgelaten; hetgeen echter genoeg is, om de bedwelming te verschaffen, die er het genot van uitmaakt.

De rangen en titels, door inlanders gevoerd, zijn: 1°. die van geboorte, en 2°. die van den post, welken zij in Gouvernements dienst bekleeden.

De titels van geboorte zijn:

1°. „Raden" voornaamste titel welke in deze distrikten bestaat (die van „ratoe bagoes", welke door eenige inlanders wordt gevoerd, is uitheemsch, en behoort in het Bantamsche te huis). De titel van „raden" is erfelijk, mits de kinderen ook eene geborene „njai raden" tot moeder hebben; de zoons van een „raden" met eene niet adelijke moeder voeren geen titel.

2°. „Kijai maas" mede erfelijk, op denzelfden voet.

3°. „Agoes." Deze titel geeft reeds eenig aanzien.

4°. „Entol," op andere plaatsen „kijai", is de minste dezer rangen, terwijl nog in de wandeling, voor den minderen inlander, zelfs door zijne hoofden, uit hoffelijkheid het woordje „si" bij zijn naam wordt gevoegd, bv.: „SI DULLAH, SI RAKSA" enz. Dit laatste strekt zich zelfs uit tot de lijfeigenen, wanneer vrije inlanders van hen spreken. Dit bijvoegsel „si" verandert later in dat van „bapa", met bijvoeging van den naam zijns zoons, wanneer de bedoelde persoon getrouwd en vader is geworden.

Aan deze titels zijn geene funktiën en geene andere voorregten verknocht, dan aanzien, daar de inlander, ofschoon hier minder dan elders op dit eiland, steeds veel eerbied heeft voor lieden van eene zekere geboorte, en zelfs meer wezenlijk ontzag heeft voor een gering hoofd uit een aanzienlijk geslacht, dan voor een hooger, die van een geringe afkomst is.

Behalven de eerste vrouw van den regent, welke somtijds uit beleefdheid „raden aijoe" genoemd wordt, hebben de vrouwen geen anderen titel dan dien van „njai", waarbij die van haar man wordt gevoegd, als: „njai raden", „njai demang" enz.

De titels van ambtsbekleeding zijn de volgende.

1°. „Regent," met den rang en titel van „adipati" of „aria." Ofschoon het distrikt Buitenzorg, thans geheel uit partikuliere landen te zamen gesteld, geen regentschap meer is of kan worden genoemd, werd aan het eerste inlandsche hoofd aldaar, reeds tijdens het Britsche bestuur, de rang van regent, eerst met den titel van „toemenggoeng", vervolgens in 1815 met dien van „adipati" geschonken, waarschijnlijk om aan dit hoofd, op eene plaats, waar de Gouverneur-Generaal een gedeelte van het jaar doorbrengt, meer aanzien te geven en een titel tot toelating aan diens tafel.

De werkzaamheden van den regent van Buitenzorg zijn echter dezelfde als die van de andere distrikts-hoofden, en bepalen zich tot het toezigt over de policie in zijn distrikt. Daarbij is hij belast, onder het oppertoezigt van den resident, met de direktie van alle werkzaamheden, welke betrekking hebben op de koffij-kultuur en het beheer der koffij-tuinen. Want het is bekend, dat op vele landerijen, die tegenwoordig aan partikulieren toebehooren, nog een servituut drukt van voor het Gouvernement koffij te moeten planten. (Zie hierover Dr. W. R. VAN HOËVELL *Reis over Java, Madura en Bali* I, 16 enz.).

2°. „Demang", deze titel wordt gegeven aan de ijverige distrikts-hoofden. De distrikten worden daarom ook wel „kademangan" genoemd. Deze ambtenaren genieten een maandelijksch traktement van *f* 100 en zijn belast met de administratie der policie in de afdeeling, waarover zij zijn gesteld, en korresponderen onmiddellijk met den resident.

3°. „Ranga," deze titel wordt gevoerd door het eerste hoofd, in het distrikt Buitenzorg, na den regent, en onder hem belast met de policie en de administratie van den „gladag" (hier „gardoh" genoemd), waar de koeli's, pedati's, paarden enz., tot het vervoeren van Gouvernements- en andere goederen benoodigd, worden verkregen, en met het onderhoud der gevangenen, kettinggangers, enz.

4°. De „hoofd djaksa" of „djaksa besar" is de inlandsche fiskaal in de assistent-residentie, die als publiek aanklager bij de regtbanken fungeert, het toezigt heeft over de gevangenissen en zorg draagt voor de goede bewaring en behandeling der gevangenen.

5°. De „kandoeroewan" is aan den ranga toegevoegd, en onmiddellijk aan het gezag van den regent onderworpen; het toezigt over de werkzaamheden aan openbare wegen, waterleidingen enz. is aan hem meer bijzonder opgedragen.

6°. „Tjamat", „djoeragan" en „mandor" zijn de namen, die gevoerd worden door de hoofden der partikuliere landen; hunne werkzaamheden zijn echter dezelfde. Deze hoofden, door den grondbezitter gekozen en bezoldigd, kunnen eigenlijk niet als hoofden hunner onderhoorige ingezetenen worden beschouwd, maar enkel als de meest vertrouwde dienaren van den landheer. Zij zijn, alleen wat de policie betreft, verantwoordelijk aan het Gouvernement, en onmiddellijk ondergeschikt aan den demang van het distrikt, waarin het land, waarover zij gesteld zijn, gelegen is, en ontvangen van den resident eene akte als officier van policie. Als een landeigenaar den mandor, tjamat of djoeragan van zijn land wil doen vervangen, dan moet zulks geschieden in overeenstemming met den resident, die alsdan de akte van officier der policie aan het nieuwe voor te dragene hoofd uitreikt. Deze voordragt moet binnen een bepaalden tijd geschieden, terwijl, in geval van verzuim, een hoofd van gouvernementswege kan worden aangesteld, wiens bezoldiging echter blijft ten laste van den grondbezitter. De hoofden der landen in het distrikt Buitenzorg worden allen „tjamat" genoemd en zijn, behalve met de werkzaamheden der policie, ook met die van de koffij-kultuur, onder de bevelen van den regent, belast. De „tjamat" geniet eene zekere toelaag van ieder pikol koffij, die uit zijn tjoetak of onderafdeeling in de gouvernements pakhuizen wordt geleverd.

7°. De „kommitteer koppie" of de „koffij-gekommitteerde." In ieder tjoetak of onderafdeeling is zulk een beambte, onder den tjamat, belast met het toezigt over de koffijtuinen en de werkzaamheden; hij heeft daarvoor mede eene zekere toelaag van ieder pikol geleverde koffij uit zijn tjoetak.

8°. „Mandor troep." Ten einde de verpligte werkzaamheden in de koffij-tuinen niet te drukkend worden voor de ingezetenen, zijn de koffijplanters (tjatjak) van iedere tjoetak verdeeld in troepen, die zich bij beurten naar de tuinen begeven. Het hoofd van ieder troep voert gemelden titel, en heeft mede een toelaag van ieder pikol, door zijne troep geleverde, koffij-vruchten.

9°. „Kapala kampong" en „mandor" heeten de hoofden van de kampong's. Zij zijn, wat de policie betreft, onmiddellijk ondergeschikt aan de policie-hoofden der landen of onder-afdeelingen en de demangs, en in het algemeen verpligt, de rust en veiligheid in hunne kampong's te handhaven.

De benamingen der inlandsche geestelijken zijn panghoeloe, katib, modin of bilal, en marbot. Op ieder land van eenige uitgestrektheid bevindt zich

een panghoeloe voor de godsdienstige plegtigheden der ingezetenen, als huwelijken enz. en ter regeling der erfenissen: de drie andere geestelijken van minderen rang zijn hem toegevoegd voor de dienst der hoofd-moské. De hoofd-panghoeloe van het distrikt Buitenzorg woont de zittingen van den landraad en regtbanken van ommegang bij, en geeft zijn gevoelen over de te behandelen zaken te kennen. „Amil" heet de kampong-priester, die de ingezetenen van zijne kampong, in geval van huwelijken, besnijdenissen of andere plegtigheden, bij den panghoeloe brengt en de begrafenissen in de kampong zelve bezorgt.

Op eenige plaatsen bevinden zich priesters, „goeroe" genaamd, welke de jonge lieden, die zich tot den geestelijken stand voorbereiden, leeren bidden en den koran lezen.

De inkomsten van de geestelijken zijn onbepaald en bestaan alleen uit de vrijwillige giften der geloovigen. Bij de bestaande vrijheid, voornamelijk sedert den verkoop der landerijen aan partikulieren, hebben de inlandsche hoofden, en ook dien ten gevolge de priesters, veel van hun invloed verloren. Echter geeft ieder, die eenigzins aan zijne godsdienst gehecht is, na den volbragten oogst, iets daarvan, naarmate van zijn vermogen en zijn goeden wil. Op eenige landen kan zulks van twee tot veertig bossen padi bedragen. Deze worden verzameld in iedere kampong, door den kampong-priester of „amil," die naderhand een derde van den aldus verzamelden voorraad voor zich behoudt, en de andere twee derde deelen afgeeft aan den panghoeloe en de overige geestelijken van het land of de onder-afdeelingen. Bij gelegenheid van huwelijken wordt mede aan den panghoeloe een klein offer gebragt; men noemt dat „kasih slawat sama santri." Dit is ook onbepaald, doch inlanders, die hun eigen huis, rijstvelden enz. hebben, geven gewoonlijk een gulden met een klein geschenk in vruchten, rijst, eijeren of tabak; minder bemiddelden geven naar mate van hun vermogen, terwijl de armoedigsten zonder eenige betaling worden geholpen. Bij andere plegtigheden, als verlovingen, besnijdenissen, begrafenissen, godsdienstige feesten („sedekah"), wordt aan de priesters geene betaling in geld en slechts een klein geschenk van etenswaren, gebak enz. gebragt, als eene uitnoodiging tot de aanstaande feestviering.

In het algemeen zijn onderwijs en opvoeding der jeugd onder de inlanders in een droevigen staat. De kinderen groeijen zonder eenige opleiding of het geringste toezigt op. Alleen de regent van Buitenzorg maakt hierop eene uitzondering. Zoo er bovendien nog eenige hoofden of bemiddelde ingezetenen gevonden worden, die hunnen kinderen eenig onderwijs laten geven, dan is dit voor hen nergens anders te erlangen, dan van priesters, die zelve uiterst onwetend zijn, en, behalve gebrekkig lezen en schrijven, geen ander onderwijs kunnen mededeelen, dan het leeren prevelen van eenige zinsneden uit den koran of zoogenaamde gebeden, die de leermeesters waarschijnlijk zelven niet verstaan, en eenige bijgeloovige ceremoniën, buigingen en gebaarden, die indruk kunnen maken op het gemeen; terwijl hun niet de minste kennis van den Schepper, noch

van de pligten van den mensch in dit, noch van heil in een aanstaand leven, wordt gegeven. Bovendien hebben de kinderen geene andere voorbeelden, dan die hunner ouders, die geene betere opvoeding gehad hebben en geen grooter geluk kennen, dan de voldoening hunner zinnelijkheid, en daarom alles als nuttig en goed doen voorkomen, wat hiertoe kan bijdragen. De jongelingen dus, naauwelijks 10 of 12 jaren oud, haken reeds naar een onwerkzaam, verkwistend en vermakelijk leven, de voetstappen hunner ouders of dier vrienden volgende, loopen ledig en bezoeken de bazars, om aldaar hunnen tijd met ronggeng's, of, waar zij er de gelegenheid toe vinden, met dobbelsteenen en hanengevechten door te brengen. Om hiertoe de middelen te bekomen, moeten zij, daar zij den arbeid schuwen, alvorens tot de jaren van onderscheid te zijn gekomen, gaan stelen en rooven en zijn zeldzaam meer tot een werkzaam en ordentelijk leven te brengen.

Men begrijpt dus ligt, dat slechts weinigen kunnen lezen en schrijven, behalven de priesters; zelfs niet de meeste hoofden van landen. Ofschoon in het distrikt Buitenzorg, de hoofden, als tjamat's enz. minder onwetend zijn, dan in de overige distrikten, kan men gerust stellen, dat in het algemeen niet meer dan één op de duizend kan lezen en schrijven.

Eene slaven-vendutie.

(*Met eene plaat.*)

» Reeds sedert lang heb ik mij geschaamd en verstijfde mij het bloed, wanneer ik dacht aan 't geen ik eens te Batavia en Samarang heb gezien, waar menschen op eene publieke verkooping werden gebragt, op eene tafel ten toon gesteld, en nagezien en onderzocht werden als schapen en runderen."

SULTHAN VAN SUMANAP.

— „Ik ben het niet met u eens, mijnheer NATHANAËL. Gij meent het goed, geloof ik, maar gij hebt van die geëxalteerde denkbeelden, die zeer geschikt zijn, om onwetenden te verontrusten, maar overigens tot niets kunnen leiden. Ik blijf er bij, dat de slaven het hier te lande zeer goed hebben, en dat het eene verkeerd geplaatste philantropie is, die menschen uit eenen toestand te rukken, waarin ze gelukkig zijn.

— „Gij bezigt een scherp wapen tegen mij, mijnheer VAN SPRUIT. Met niets kan men iemand bij onze natie meer verdacht maken, dan met de beschuldiging, dat hij overdreven en geëxalteerd is. En toch houd ik vol, dat, vooral in dit land, meer dan elders, de voortduring der slavernij eene nationale zonde is, al moet ik ook toegeven, dat de slaven het hier beter hebben, dan misschien ergens ter wereld.

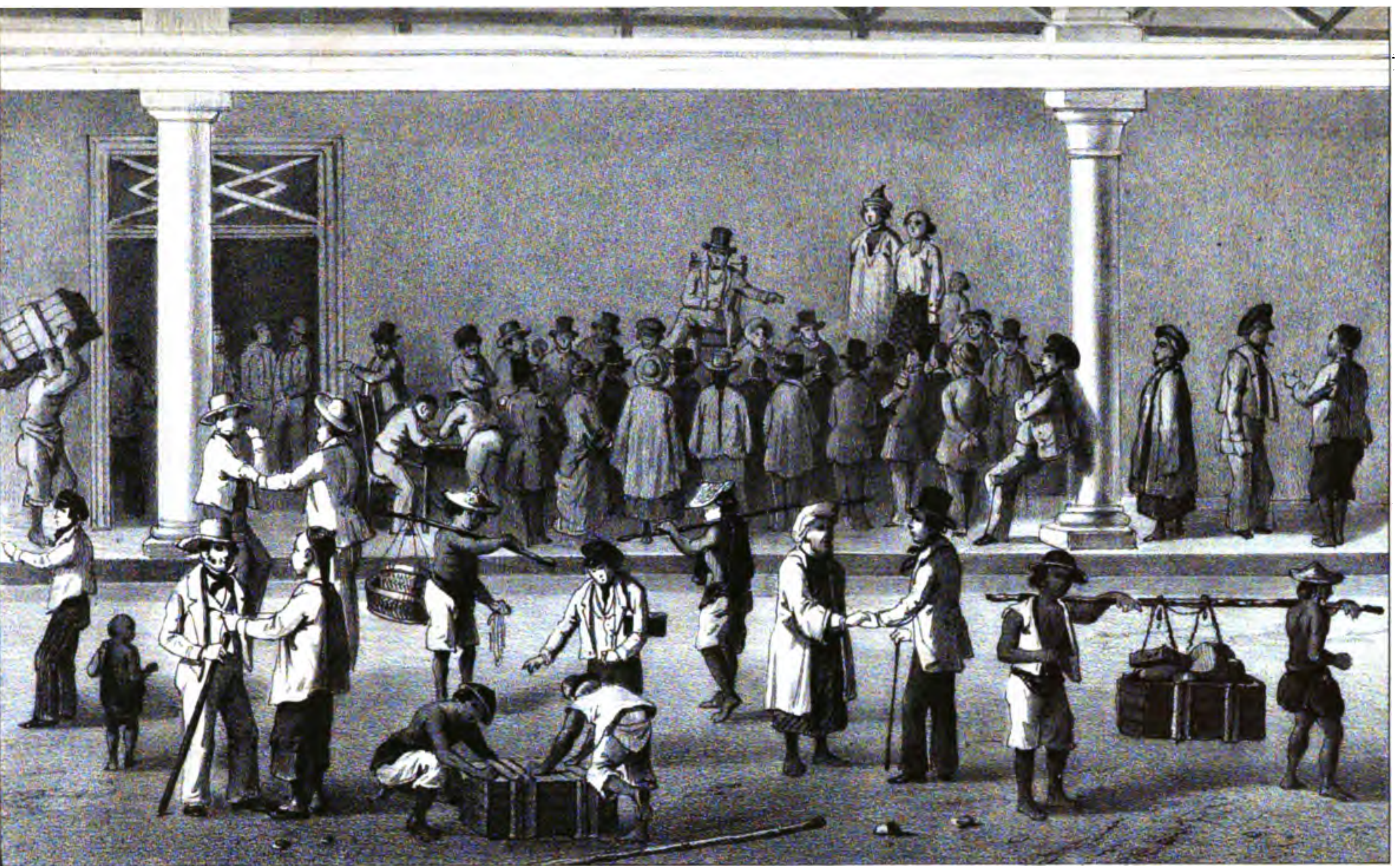
— „Ik begrijp u niet. Hier worden ze menschelijk behandeld — en hier zou juist de slavernij nog meer te veroordeelen zijn?

— „Ongetwijfeld! Overal elders oefent de slavernij eenen grooten invloed uit op den toestand der maatschappij. Men kan haar niet wegnemen, zonder eenen geweldigen schok aan dien toestand toe te brengen. De landbouw, de nijverheid worden er door de slavernij gedreven, en, kan men geene nieuwe krachten vinden om ze te voeden, dan gaan beiden met de slavernij te niet. Maar hier, niets van dat alles. Denk de slaven weg, en de geheele maatschappij blijft, wat zij is. Hier zijn de slaven overbodig, om—

— „Vergeef mij, dat ik u in de reden val, maar nu slaat gij weder door. Heb ik mijne lijfeigenen dan niet noodig als huisbedienden? Ik zou waarlijk niet weten, hoe mij te redden.

— „Ik geloof, dat ik beter gediend word dan gij, en ik heb nimmer een slaaf gehad. Ik heb vrije lieden in dienst, sommigen reeds zoo lang, als ik hier ben.

— „Dat is wel mogelijk, maar ik kan niet buiten slaven. Als ze vrij zijn, hebben ze mij veel te veel „tinka's," en dreigen ze ieder oogenblik met hun „minta brinti". Ik wou dat gij en al die nieuwigheidszoekers maar stilletjes in Holland waart gebleven!

s Hage, E. Spanier, lith des Konings.

EENE SLAVEN VENDUTIE.

— „Gij maakt u boos, mijnheer VAN SPRUIT en dus hebt gij ongelijk.”

Dit gesprek werd, een jaar of zes geleden, gevoerd in de voorgaanderij van een huis op Rijswijk, te Batavia. Voor de woning stond eene onafzienbare rij rijtuigen, waarvan de koetsiers op hunne heeren wachtten, die zij derwaarts hadden gebragt. Een inlander gaf, op een soort van koperen bekken, geregelde slagen, het gewone teeken, dat er „vendutie” zou worden gehouden. In de voorgaanderij, waar 't gesprek was gevoerd, stond eene groote tafel aangerigt, waarop men eene menigte voorwerpen van kristal, zilver, porselein enz. had uitgestald. En al de meubels van het gansche huis waren van briefjes met nommers voorzien. Tallooze menschen van allerlei natiën en tongvallen verdrongen elkanderen in de, aan alle kanten geopende, woning, liepen door alle gangen en kamers en bezagen de meubels. Hollanders, Franschen, Duitschers, Engelschen, Amerikanen, Armeniërs, Chinezen, Arabieren, Maleijers, Javanen zaagt gij hier in bonte mengeling bijeen. Ook de heer VAN SPRUIT mengde zich onder hen, toen hij zich van den heer NATHANAËL met een stuursch gelaat verwijderd had. „De slavernij hier vooral eene nationale zonde!” bromde hij nog in zich zelven, terwijl hij de deuren eener kleederkast werktuigelijk openhaalde en weder toesloeg. „Waar heeft dat volk het beter dan hier!” mompelde hij, eene sekretaire in oogenschouw nemende, en daarna zich op een stoel nederzettende. Toch gevoelde hij zich ook op dat zachte kussen niet op zijn gemak. Hij begaf zich naar buiten in den tuin. Daar stonden eenige rijtuigen, mede tot den inboedel behoorende, en die straks, als al het overige, bij opbod zouden worden geveild. Ook de paarden, koeijen en schapen, die in en bij de stallen zich bevonden, wachtten hetzelfde lot. Alles werd door de menigte met de meeste belangstelling bekeken — alles zou zijne koopers vinden.

Voor een der zoogenaamde bijgebouwen, naast den stal, houdt voornamelijk een groot aantal vendutie-bezoekers, met groote belangstelling, zich op. Daar zit op eene bali-bali (rustbank) een vijftal menschen; eene oude vrouw met hare twee zonen, in den bloei van het leven, van krachtigen ligchaamsbouw, met een vriendelijk, innemend voorkomen. En bovendien nog twee jonge meisjes.

De beide laatsten trekken het meest aller aandacht tot zich. De regelmatige gelaatstrekken, de slechts weinig gekleurde, bijna blanke tint van het zachte, fijne vel, de helder witte tanden, die als kleine parels schitteren, zoo dikwijls de gelaatstrekken zich tot een vriendelijken lach plooijen, de ronde vormen van de welgemaakte leest, het rijke gitzwarte hoofdhaar, de donkere, vurige oogen, vol gloed en leven — dat alles maakte die twee meisjes tot schoonheden van den eersten rang. Voeg daarbij de bevallige slavenkleeding, die zij droegen, de in breede plooijen nedervallende sarong, door een zilveren buikgordel (pending) om de heupen vastgebonden, en het helder witte korte baaitje van fijne katoen, dat den zwellenden boezem slechts ligt bedekt — en gij zult u niet verwonderen, dat vele jongelieden, die, vóór zij naar hunne bureaux gingen, de aangekondigde vendutie eens

— „Gij maakt u boos, mijnheer VAN SPRUIT en dus hebt gij ongelijk."

Dit gesprek werd, een jaar of zes geleden, gevoerd in de voorgaanderij van een huis op Rijswijk, te Batavia. Voor de woning stond eene onafzienbare rij rijtuigen, waarvan de koetsiers op hunne heeren wachtten, die zij derwaarts hadden gebragt. Een inlander gaf, op een soort van koperen bekken, geregelde slagen, het gewone teeken, dat er „vendutie" zou worden gehouden. In de voorgaanderij, waar 't gesprek was gevoerd, stond eene groote tafel aangerigt, waarop men eene menigte voorwerpen van kristal, zilver, porselein enz. had uitgestald. En al de meubels van het gansche huis waren van briefjes met nommers voorzien. Tallooze menschen van allerlei natiën en tongvallen verdrongen elkanderen in de, aan alle kanten geopende, woning, liepen door alle gangen en kamers en bezagen de meubels. Hollanders, Franschen, Duitschers, Engelschen, Amerikanen, Armeniërs, Chinezen, Arabieren, Maleijers, Javanen zaagt gij hier in bonte mengeling bijeen. Ook de heer VAN SPRUIT mengde zich onder hen, toen hij zich van den heer NATHANAËL met een stuursch gelaat verwijderd had. „De slavernij hier vooral eene nationale zonde!" bromde hij nog in zich zelven, terwijl hij de deuren eener kleederkast werktuigelijk openhaalde en weder toesloeg. „Waar heeft dat volk het beter dan hier!" mompelde hij, eene sekretaire in oogenschouw nemende, en daarna zich op een stoel nederzettende. Toch gevoelde hij zich ook op dat zachte kussen niet op zijn gemak. Hij begaf zich naar buiten in den tuin. Daar stonden eenige rijtuigen, mede tot den inboedel behoorende, en die straks, als al het overige, bij opbod zouden worden geveild. Ook de paarden, koeijen en schapen, die in en bij de stallen zich bevonden, wachtten hetzelfde lot. Alles werd door de menigte met de meeste belangstelling bekeken — alles zou zijne koopers vinden.

Voor een der zoogenaamde bijgebouwen, naast den stal, houdt voornamelijk een groot aantal vendutie-bezoekers, met groote belangstelling, zich op. Daar zit op eene bali-bali (rustbank) een vijftal menschen; eene oude vrouw met hare twee zonen, in den bloei van het leven, van krachtigen ligchaamsbouw, met een vriendelijk, innemend voorkomen. En bovendien nog twee jonge meisjes.

De beide laatsten trekken het meest aller aandacht tot zich. De regelmatige gelaatstrekken, de slechts weinig gekleurde, bijna blanke tint van het zachte, fijne vel, de helder witte tanden, die als kleine parels schitteren, zoo dikwijls de gelaatstrekken zich tot een vriendelijken lach plooijen, de ronde vormen van de welgemaakte leest, het rijke gitzwarte hoofdhaar, de donkere, vurige oogen, vol gloed en leven — dat alles maakte die twee meisjes tot schoonheden van den eersten rang. Voeg daarbij de bevallige slavenkleeding, die zij droegen, de in breede plooijen nedervallende sarong, door een zilveren buikgordel (pending) om de heupen vastgebonden, en het helder witte korte baaitje van fijne katoen, dat den zwellenden boezem slechts ligt bedekt — en gij zult u niet verwonderen, dat vele jongelieden, die, vóór zij naar hunne bureaux gingen, de aangekondigde vendutie eens

even bezochten, bij voorkeur deze plek uitkozen en 't liefst een blik wierpen op deze voorwerpen, die zoo straks zouden worden opgeveild.

Moetiara en melati droegen hare namen te regt. Ze waren een parel, (moetiara) een geurige bloem (melati). Maar ze waren ook weezen. Haar vader hadden zij nimmer gekend; haar moeder was, een paar jaren geleden, gestorven, als de lijfeigene van eene bejaarde dame, eene brave, goedhartige, echt christelijke vrouw. Ze hadden van hare meesteres eene goede slavinnen-opvoeding ontvangen, waren zeer ervaren in vrouwelijke handwerken, en hadden nog geene andere dan zorgelooze, gelukkige dagen gekend. Plotseling was, weinige weken te voren, die goede meesteres gestorven. Ze had verzuimd in tijds te zorgen, dat de noodige beschikkingen werden genomen, om aan hare slaven, na haar verscheiden, de vrijheid te geven, gelijk haar voornemen was geweest. De dood had haar overvallen — de slaven moesten verkocht worden.

Wie is in staat te zeggen, wat er in die jeugdige harten omging, toen zij haar lot vernamen? Het is niet mogelijk zich in den toestand te verplaatsen van slaven, die verkocht zullen worden aan den meest biedende, die niet weten, van wien zij over een paar uren de eigendom zullen zijn. Maar 't is vooral niet mogelijk, zich de gewaarwordingen voor te stellen van twee jonge meisjes, vol levenslust, onbekend met de moeiten en zorgen dezer wereld, vrolijk en dartel, maar tevens rein en onschuldig, die straks met ligchaam en ziel zullen toebehooren aan hem, die het meeste geld voor haar biedt. Moetiara en melati hadden zelve geen besef van haar toestand. Ze wisten wel, dat ze verkocht zouden worden, maar als ze aan den nieuwen eigenaar dachten, dan stelden ze zich altoos onwillekeurig eene meesteres voor, als de goede vrouw, die zij verloren hadden, een leven, als 't geen zij tot dus ver hadden geleid, werkzaamheden, als die, waarvoor ze waren opgevoed. En in de dagen der jeugd heeft elke nieuwheid iets aantrekkelijks. Gevoel van smart of bezorgdheid omtrent haar lot hadden ze daarom niet ondervonden. Wel hadden ze getreurd om het verlies harer goede meesteres, wel met heete tranen haar lijk besproeid,— maar haar eigen toestand had haar nog niet verontrust of bekommerd.

Eerst dezen morgen had eene soort van gejaagdheid en onrust zich van haar meester gemaakt. De toebereidselen tot de vendutie hadden haar met zeker onbestemd, maar onaangenaam en beklemd gevoel vervuld; bij 't zien gereed maken der tafel, hadden ze zich plotseling voorgesteld, dat ook zij daarop zouden worden geveild; de steeds toenemende menigte, waaronder ze zoo veel vreemde en terugstootende gelaatstrekken ontdekten, had haar vrees ingeboezemd; bedeesd, treurig en zwijgend hadden ze zich op de voor haar bestemde zitplaats nedergezet. En toen zoo vele onbeschaamde blikken zich mêedoogenloos op haar rigtten; toen ze werden aangesproken op een toon, dien ze bij hare afgestorven meesteres nimmer gewoon waren geweest; toen dartele jongelieden vragen tot haar rigtten, die alleen de slavin *verpligt* is aan te hooren — toen gevoelden ze haar toestand diep, sloegen schaamrood hare blikken neder en blonken tranen in de schoone oogen.

— „Sta eens op!" klonk haar eensklaps een op barschen toon uitgesproken bevel in de ooren. Daar zagen ze een ouden Chinees voor zich, met afzigtelijke gelaatstrekken, waaraan de dierlijke lust eene walgelijke uitdrukking gaf. Stram en mager waren zijne leden; een vuile grijze knevel bedekte zijn bovenlip, een korte grijze staart hing van de kruin van zijn hoofd naar beneden; aan de houterige vingers schitterden een paar kostbare diamanten, maar overigens was zijne kleeding verwaarloosd en versleten. De beide meisjes schrikten op als duiven, die door den knal van een geweerschot zijn getroffen en zij voldeden onmiddellijk aan het gegeven bevel.

— „Hoe oud zijt gij?" vervolgde de Chinees OEI HANG, een der rijksten van Batavia, die, vijf-en-twintig jaren geleden, als bedelaar met een wankang van China was gekomen, en nu over een paar millioen te beschikken had.

— „Ik ben zestien jaren oud," luidde het bevende antwoord van MOETIARA, „en mijne zuster is vijftien."

— „Zoo!" hernam OEI HANG, en na nog eenige onbeschaamde blikken op de schoone vormen der meisjes geworpen te hebben, ging hij verder.

De vendutie begon. Eerst werden de paarden en het vee verkocht, daarna zouden de meubelen worden opgeveild en ten elf ure kwam de beurt aan de menschen. Eene vendutie te Batavia is eigenlijk eene publieke vermakelijkheid. Men komt er niet enkel om te koopen; men komt er om zijne goede vrienden eens te zien, om te kijken en te praten en te lagchen, om het nieuws van den dag te hooren, om zaken te doen; men komt er, om zich eenige oogenblikken te amuseren. Maar zij, die tot deze kategorie behoorden, begonnen zich nu, de een voor de ander na, te verwijderen. Voor de jongelieden, die slechts uit nieuwsgierigheid, vooral door de annonce der slaven geprikkeld, eens waren komen kijken, werd het langzamerhand tijd, om zich naar hunne kantoren en bureaux te begeven. En de eigenlijke koopers hadden zich om den afslager geschaard, en volgden hem getrouw, overal waar hij bezig was om zijne funktiën uit te oefenen.

De slaven waren dus eenigen tijd van bezoekers en bezigtigers bevrijd. De oude vrouw, die met hare beide zoons mede op de bali-bali zat en voor de verkooping bestemd was, had inmiddels, met angstige bezorgheid, gadegeslagen al wat er gebeurd was. Ook zij en hare zoons waren lijfeigenen geweest van dezelfde meesteres als de beide meisjes, en zij had reeds lang in stilte den wensch gevoed, dat MOETIARA en MELATI eenmaal voor hare zoons bestemd mogten zijn. Zij had de beide jeugdige slavinnen, dochters van eene harer vriendinnen, onder hare oogen zien opgroeijen. Ze kende het goede hart en de voortreffelijke eigenschappen, die haar versierden, en ze had met vreugde de kiem van genegenheid opgemerkt, die bij de jongelieden, zonder dat ze 't zelve wisten, zich begon te ontwikkelen.

— „Ik vrees voor u!" zeide ze nu tot MOETIARA en MELATI. „Niet alleen zullen wij gescheiden worden, maar een voorgevoel zegt mij, dat die Chinees, met zijn afzigtelijk voorkomen, u koopen zal!"

— „Helaas!" was het antwoord der meisjes, die door 't voorgevallene in eene treurige stemming waren gebragt. „'t Ergste van allen is, dat wij niet meer bij u zullen zijn, lieve moeder!"

— „Neen, mijn kind! 't Ergste is het lot, dat u bij dien Chinees te wachten staat. Thans zijt gij nog onschuldig en onbedorven, maar".... en hier volgde eene beschrijving van de bedoelingen van den aanstaanden kooper en van de middelen, die hij bezat, om zijn doel te bereiken, die de beide slavinnen deed huiveren en sidderen. Eensklaps was een nieuwe wereld voor haar geopend. Voor 't eerst van haar leven gevoelden ze, wat het zegt, de vrijheid te missen, slavenketenen te dragen. In zulke handen te vallen! zulk eene toekomst te hebben! Wie schetst haar wanhoop en vertwijfeling!

Ondertusschen ging de vendutie haar geregelden loop. De eentoonige stem van den afslager klonk onophoudelijk; de paarden en het vee waren reeds verkocht; thans was men in de woning bezig, en het eene meubelstuk voor, het andere na, werd door de vlugge en sterke, maar tevens hoogst voorzigtige, koeli's uitgedragen en naar het huis der nieuwe eigenaren gebragt. Er is misschien geen land in de wereld, waar zoo spoedig, zoo gemakkelijk en zoo geregeld eene woning van hare meubelen wordt beroofd, en meubelen van eigenaar verwisselen, als in Indië, en grootendeels komt de eer daarvan aan de koeli's toe.

Eindelijk kwam de beurt aan de slaven. De vijf stuks, die in het officiële gouvernementsblad, de Javasche Courant, weken te voren reeds waren aangekondigd, werden geroepen. Aller oogen, van gegadigden en nieuwsgierigen, waren nu op deze kostbare waar gevestigd. Met neergeslagen blikken en loomen tred, zich de een achter den ander verschuilende, naderden de ongelukkigen; want er is geen slaaf in Indië, die, hoe weinig hij anders ook zijne slavernij gevoelt, er geen afkeer van heeft, om als een dier aan den meest biedende verkocht te worden. Met die schande dreigt de meester, als de slaaf hem mishaagt; om die schande te ontgaan, zal hij zich veel getroosten.

— „Worden ze alle vijf te gelijk verkocht?" vroeg luidruchtig een jong heertje, met een wit buisjen aan, een sigaar in den mond, en een bril op den neus.

— „Neen, mijnheer," was het antwoord van den afslager „in twee partijen. Die beiden, die waarschijnlijk van uwe gading zijn," en hier wees hij met een glimlach en zeker gebaar van verstandhouding op MOETIARA en MELATI, „kunt gij afzonderlijk meester worden."

Een algemeen gelach was de belooning voor deze aardigheid — slechts de slaven lachten niet.

— „Op de tafel!" beval de afslager, en onmiddellijk wilde de oude vrouw aan dat gebod voldoen.

— „Neen, oude, gij nog niet! Eerst die twee daar naast u. Komt, meisjes, op de tafel!"

Tranen persten zich in de oogen der ongelukkigen, terwijl ze op de

schandplaats klommen, maar ze onderdrukten die tranen. Daar stonden ze, blootgesteld aan de meest onbeschaamde blikken en de zoutelooze scherts van eene ligtzinnige menigte. Daar stonden ze, te vergeefs trachtende zich aan die blikken te onttrekken, niet wetende waar ze zich van schaamte zouden verbergen.

— „Twee slavinnen, MOETIARA en MELATI, de eene zestien en de andere vijftien jaar! Wie biedt er geld voor?"

— „Moeten ze niet afzonderlijk verkocht worden?" vroeg een Arabier, die van dit koopje gading scheen te maken.

— „Neen, de veilkonditiën luiden gezamenlijk. Wie biedt er geld voor?"

— „Acht honderd gulden!" riep de Arabier.

Een bod van dien man deed de beide slavinnen schuchter opzien. Men had haar zoo dikwijls verhaald, dat Arabieren zulke harde meesters zijn; zou hij haar meester worden? Maar toen ze opkeken, viel de Chinees van dien morgen haar in 't oog. Daar staat het tafereel, dat de oude vrouw geschetst had, in al zijne zwarte kleuren haar voor den geest — eene rilling vaart haar door de leden. Maar, gelukkig, de Chinees zwijgt!

— „Wie biedt meer dan acht honderd gulden?" roept de afslager.

— „Duizend gulden!" biedt een heer van middelbaren leeftijd, eenigzins gezet, met een voorkomen dat zijn best scheen te doen om er barsch uit te zien, maar dat deze poging niet volkomen gelukte. Het was onze vriend VAN SPRUIT, de verdediger der slavernij, die boos was geworden op den heer NATHANAËL, omdat hij van eene andere meening was. „Ik doe het" zegt hij tot een zijner buren, „omdat ik die kinderen niet gaarne in handen van een Arabier zou zien; mijne vrouw heeft anders slavinnen genoeg."

OEI HANG zat op een der banken, die langs de tafel stonden, en had zijne blikken onafgewend op de waar gevestigd, die hier werd opgeveild.

— „Twaalf honderd gulden!" riep hij nu, met een heesche stem.

MOETIARA en MELATI schenen door dat woord als door den donder getroffen. Ze barstten uit in een luid geween, en bedekten het gelaat met hare handen.

— „Wat beteekent dat?" vragen eenigen der omstanders. „Waarom maakt gij zooveel geweld?"

— „Ach, mijnheer!" antwoordt MOETIARA, „vergeef ons! Maar laat die Chinees ons niet koopen! Wij bidden, wij smeeken u, verhoed, dat wij zijne prooi worden! Wij weten, wat hij met ons voor heeft!"

Een luid gelach klonk uit sommige monden; maar tot mijne vreugde kan ik verklaren, dat ook op menig gelaat verontwaardiging te lezen stond.

— „Dertien honderd gulden!" zegt de heer, die eigenlijk geene slavinnen noodig had; en nu ontstond een strijd tusschen hem en OEI HANG, waarin de koopsom langzamerhand tot vierentwintig honderd gulden steeg. Met angst en wanhoop was die strijd door de beide meisjes bijgewoond. Ze schenen met oogen en handen en gebaarden den heer VAN SPRUIT te smeeken, haar toch niet aan den ouden wellusteling prijs te geven. Bij ieder bod

van den laatsten krompen ze in een, bij ieder woord van den eersten verhelderde een straal van hoop het schoone gelaat.

— „Vier en twintig honderd gulden! OEI HANG is aan 't bod!" riep de afslager.

— „Ik mag niet meer!" zei de heer VAN SPRUIT tot de naaste omstanders. „Ik heb de slavinnen niet noodig; ik wilde....

— „Erbarming, mijnheer, erbarming!" jammerden de beide meisjes. „God zal het u vergelden! Red ons! Red ons!"

— „Maak zoo veel leven niet!" beval de Chinees, en tot den afslager zich wendende: „Kom, maak voort, gij ziet wel, niemand wil toch meer bieden!"

— „Vijf en twintig honderd gulden!" klonk het plotseling uit den mond van den heer VAN SPRUIT; sommigen hebben naderhand beweerd, dat er eene zekere beving of trilling in zijne stem lag.

— „Zes en twintig honderd!" liet de Chinees er onmiddellijk op volgen, zonder eenige de minste verandering in zijne gelaatstrekken.

— „Wij willen u niet toebehooren!" huilden en jammerden de beide slavinnen, in vertwijfeling. „Koop ons maar niet! Nimmer zullen wij u volgen! Wij ontloopen u! Wij....

— „Kom, kom! maak maar niet zoo veel misbaar! Ik ben voor uwe bedreigingen niet bang! De policie zal mij wel helpen, ik ben in mijn regt!"

— „Zes-en-twintig honderd gulden! OEI HANG is aan 't bod. Niemand meer dan zes-en-twintig honderd gulden?" Daar viel de hamer.

OEI HANG was eigenaar van MOETIARA en MELATI. Wanhopend verlieten ze de tafel — maar de Chinees lachte met al haar wederstreven en jammeren en tranen. Hij riep een policie-beambte, en met geweld, toen ze niet goedwillig volgden, werden de beide slagtoffers naar zijne woning gesleept.

De policie! De Nederlandsche regering kwam den Chinees te hulp, om de slavinnen, zijne gekochte eigendommen, in zijne magt te stellen; om hem te beveiligen tegen de onregtmatige tegenstribbeling van onwillige lijfeigenen; om hem, den wettigen eigenaar, in zijn regt te handhaven. Edele roeping der Nederlandsche regering!

Wat is er van die ongelukkigen geworden? Den volgenden morgen werden ze door OEI HANG, altoos met behulp der policie, naar een landgoed gebragt, dat hij in de bovenlanden van Batavia bezat. Maar wat verder haar lot is geweest, weet ik niet. Ik heb er nimmer weder van gehoord. Niemand heeft er ooit weder iets van gehoord. Maar dat hare onschuld vermoord en haar gansche levensgeluk verwoest is; dat het OEI HANG aan geen middelen heeft ontbroken, om zijn doel te bereiken; en dat alzoo de policie, door hem in zijn regt te handhaven, tevens zijn handlangster werd, wie twijfelt er aan?

Geloof niet, dat dit geval eene hoogst zeldzame uitzondering is. Wanneer men zegt, dat het lot van den slaaf in Indië zeer dragelijk, ja soms gelukkig is, dan geef ik dit volmondig toe, onder twee reserves. Voor-

eerst, dat hij toch altoos het grootste geluk, de vrijheid, mist, en in den regel gevoel heeft van dat gemis; en ten tweede, dat zij, die in handen vallen van Chinezen en Arabieren, een lot hebben, 't welk alles behalve benijdenswaardig mag heeten. En de meeste slaven zijn tegenwoordig in handen van die beide natiën!

Bij 't eindigen der vendutie ontmoette de heer NATHANAËL den heer VAN SPRUIT. De eerste greep den laatste bij de hand en drukte die met warmte.

— „Gij zijt een edel mensch!" riep hij uit. „Gij hebt een voortreffelijk hart."

— „Hoe nu?" hernam VAN SPRUIT met verwondering. „Zijt gij dol geworden? Wat scheelt u?"

— „Denkt gij dan, dat ik niet gezien en gehoord heb, hoe gij voor die beide arme kinderen zijt in de bres geprongen?"

— „Kom! kom! anders niet?

— „En nu stemt gij mij toe, dat vooral hier te lande, meer dan ergens ter wereld, de slavernij eene nationale zonde is! Misleiden wij ons zelven niet, mijn vriend; al hebben het de slaven in den regel bij Europeanen ook goed, het tooneel van dezen morgen leert treffend, hoe veel uitzonderingen er op zijn. En welk eene onzedelijkheid! En dat alles in eene maatschappij, die onmiddellijk, zonder eenige stoornis, van dien gruwel verlost kan worden! Een enkel besluit van de regering, en er zijn hier geen slaven meer!"

De heer VAN SPRUIT antwoordde niet, maar gaf NATHANAËL de hand, stapte in zijn rijtuig en reed ijlings weg.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Schilderungen aus Holländisch-Ostindiën von Dr. F. EPP. Heidelberg, 1852.

Wanneer gij dit boek naast de opstellen legt, die door den bekenden JURIEN DE LA GRAVIÈRE in de *Revue des deux mondes* zijn geplaatst, dan blijkt, hoe verschillend het oordeel van vreemdelingen over ons koloniaal stelsel kan uitvallen. Dáár niets dan lofredenen op zaken en toestanden, met den oppervlakkigen blik van een tourist waargenomen en de wuftheid en spraakzaamheid van een Franschman geschilderd; niets dan vleijerijen van in Indië hoog geplaatste personen, die den schrijver hebben onthaald, met beleefdheden overladen en met „les communications les plus bienveillantes" hebben begiftigd. Hier de gestrenge, wel eens te gestrenge oordeelvellingen van een man, die jaren lang in Indië heeft doorgebragt, in zijne geschriften eenen wetenschappelijken geest openbaart, en meedoogenloos de roede der kritiek hanteert, ook jegens personen en hooggeplaatste ambtenaren.

Dr. F. EPP is, door de uitgave van andere geschriften, en artikelen in dit Tijdschrift geplaatst, ongetwijfeld aan onze lezers reeds bekend. Na eenige jaren, als officier van gezondheid, in Nederlandsch Indische dienst te hebben doorgebragt, gaf hij, toen met verlof in zijn vaderland zich bevindende, eene brochure uit, onder den titel van „Schilderungen aus Ostindiëns Archipel, Heidelberg 1841." Het werd in 't Engelsch, Fransch en Nederduitsch vertaald, en was vooral belangrijk door gewigtige berigten omtrent Bangka, waar Dr. EPP geruimen tijd had doorgebragt. Volgens zijne mededeeling in de voorrede van het boek, dat wij thans aankondigen, zou die uitgave hem, „bij zijne terugkomst in Indië eene aaneenschakeling van onaangenaamheden hebben op den hals gehaald." In 1848 verliet hij dan ook voor goed de Nederlandsch Indische dienst, en thans verrijkt hij de Hoogduitsche letterkunde met een geschrift, veel uitgebreider dan zijne „Schilderungen aus Ostindiëns Archipel," en waarin veel van 't geen daarin voorkomt, op nieuw is opgenomen.

Wilt gij het oordeel van Dr. EPP, over het koloniale stelsel en de verrigtingen der Nederlanders in Indië, in korte woorden zien zaamgevat? Het komt hierop neder:

In den geest, die sedert de grondlegging der Nederlandsche magt in Indië het koloniale stelsel beheerscht heeft, ligt, hoe verkeerd hij ook moge wezen, toch de kiem eener betere toekomst. In die, door het sys-

teem van probibitie en monopolie geheel doordrongen, instellingen is het beginsel van eenen beteren toestand voorhanden, die later tot volkomen ontwikkeling zal geraken. De invloed, dien eene twee honderdjarige Nederlandsche heerschappij op den Indischen Archipel heeft uitgeoefend, is van dien aard, dat men, in ieder geval, aan de vreemde overheersching boven het inlandsche bestuur de voorkeur moet geven. Vreemde beschaving is beter dan inheemsche barbaarschheid. Men kan de bewoners van den Indischen Archipel wegens het verlies hunner zelfstandigheid niet beklagen, als men bedenkt, dat hunne oorspronkelijke vrijheid op ruwheid, ja kanibalisme, de heerschappij hunner vorsten op het meest drukkende despotisme gegrond was, zoodat, daar waar de inlandsche vorsten nog onafhankelijk heerschen, verdrukking, uitpersing en wreedheid hen kenmerken. Zonder zich door zwaard en brandstapel op te dringen, laat de weldadige invloed van het Christendom zich daardoor gevoelen, dat, waar de Europesche Christen verschijnt, lusteloosheid, wellust en wreedheid verdwijnen en de zedelijkheid veld wint.

In zooverre kan men het een geluk noemen, dat de Indische archipel juist den Nederlanders is in handen gevallen. Hunne orde, zindelijkheid, vlijt en spaarzaamheid hebben de wanorde, onreinheid, traagheid en verkwisting der inboorlingen ten minste voor een gedeelte verbeterd; ofschoon ook de orde hier en daar in despotische willekeur, de zindelijkheid in een plaagsysteem, de spaarzaamheid in gierigheid, de vlijt in grenzenlooze uitputting van het land is ontaard, en het zoo hoog geprezen kultuurstelsel op Java zijne bittere vruchten heeft gedragen.

Ziedaar het algemeene oordeel van den schrijver over de Nederlanders in Indië, 't welk men in bijzonderheden in het boek dikwijls terug vindt. Wij willen er thans een vlugtigen blik in slaan.

Vóór alles wordt, in een hoofdstuk, dat tot opschrift draagt: *Eerste reis naar Oost-Indië*, de overtogt van Harderwijk naar de kusten van Java beschreven. Ofschoon zulk eene zeereis in den regel niet veel afwisseling en bijzonders aanbiedt, laat dit verhaal, door zijnen lossen, ongedwongen stijl, en menige niet onbelangrijke opmerking, zich met genoegen lezen. De aankomst te Batavia, in een tweede hoofdstuk, *Java* getiteld, is niet minder levendig voorgesteld. De eerste blik op de kusten van het schoone eiland, een kort oponthoud te Anjer, en het einde der honderd-en-dertig dagen lange reis door de ontscheping te Batavia, maken den inhoud uit van dat hoofdstuk. Het daaraanvolgende geeft eene beschrijving van Batavia. De oude stad, met haar vervallen en luguber voorkomen, de nieuwe stad, met hare schoone, prachtige Europesche woningen, Molenvliet, Rijswijk, Goenong-sahari, 't Koningsplein, Weltevreden worden u, als in een sierlijk panorama, voorgesteld. De levenswijze, zeden en gewoonten van Europeanen, Chinezen en inboorlingen worden in eenige losse trekken geschetst. Eenige merkwaardigheden, waaraan Batavia overigens niet zeer rijk is, worden vermeld. In het leven in kaserne en officierswoningen, dat de schrijver van nabij heeft gezien, wordt gij ingeleid. En na nog enkele andere bij-

zonderheden, b.v. de wijze van reizen met postpaarden, vermeld te hebben, wordt dit hoofdstuk besloten met eene korte beschouwing van de slavernij en den slavenstand in Indië.

Den 2den Julij 1836 vertrok Dr. EPP van Batavia van Bangka. Aan deze reis en het verblijf op dat eiland is het volgende hoofdstuk, met het opschrift „*Reis naar Banka*", zijn aanwezen verschuldigd. Het bevat vele merkwaardige bijzonderheden, is eene zeer belangrijke bijdrage tot vermeerdering der kennis van dat eiland, en biedt, in eenen lossen stijl en boeijenden vorm, eene aangename lektuur aan.

De drie volgende hoofdstukken brengen den lezer naar Sumatra. Eerst verhaalt hij zijne „*Reis naar Sumatra.*" Den 25 April 1839 vertrok hij naar dat eiland. 't Was een togt vol ongemakken en niet zonder gevaren, die tot den 11den Mei duurde. „In den vroegen morgen van dien dag," verhaalt de schrijver (en wij deelen zijne woorden mede als een proef van zijne schrijfwijze) „kwamen verscheiden vaartuigen van het strand ons van boord halen; ze voerden allen Europesche zeilen, en waren sierlijker gebouwd en beter onderhouden dan de Javaansche praauwen gewoonlijk zijn. Ik ging met de sloep van den kapitein naar den wal. Lage, met kokosboomen beplante eilandjes liggen voor het strand. Geweldige bergmassa's verheffen zich, in een wilden chaos, boven de wolken, sluiten Padang van twee zijden in, en veroorzaken den aankomenden vreemdeling, die bestemd is om over dat gebergte in de binnenlanden te reizen, alleen door haar aanblik reeds hartkloppingen. Een keten van heuvelen strekt zich van deze kolossale bergen naar de zee uit, en de laatste heuvel, wiens rotsige voet door eene hevige branding wordt gebeukt, onttrekt Padang aan de blikken van den naderenden reiziger. Achter dit kleine voorgebergte, op welks spits de Hollandsche vlag wappert, en dat aan de zeezijde steile rotsmassa's, eene wilde en weelderige vegetatie, hooge palmen en lianen vertoont, waarin honderden apen omklauteren, die tot aan de branding naar beneden op de vischvangst gaan (de berg heet naar hen „de apenberg") — achter dit kleine voorgebergte breidt zich op het lage strand een breed kokosbosch uit, waaronder de Europesche huizen der residentie Padang met hunne stroo-daken zich vertoonen.

„Terwijl de bergketen in noord-westelijke rigting voortloopt, loopt hier een zijtak, met een stompe hoek, zeewaarts, die aan zijn voet een kleine rivier medebrengt, tot in de stad met praauwen bevaarbaar. De vlakte, waarop de stad is gebouwd, bestaat uit bebouwde, zandige en moerassige plekken, maar hooger op uit diluvialen en trachijtischen grond. De Goenong Monjet („apenberg") is slechts 320 voet hoog, en is door een smallen, slechts 45 voet hoogen, rug met het strand verbonden. De hoogste top van den heuvelenketen bij de stad bedraagt slechts 950 voet en heet „Goenoeng Batoe basoerat," dewijl de bezoekers, op een der trachijtblokken, die zijne oppervlakte bedekken, gewoon zijn hunne namen te schrijven. Deze heuvelenrei is aan hare hellingen slechts door struikgewas en alang-alang bedekt, waaruit hier en daar zwarte trachijtblokken en de witte grafmonu-

menten der Chinezen te voorschijn treden; terwijl aan haren voet de bamboe-hutten der Maleijers tusschen de hellingen en de rivier zijn gebouwd.

„De vegetatie aan het strand bestaat uit cyperus, pandanus, urena, lobata, cassia, asclepias, gigantea, melastroma, malabarica enz. De vele grafsteenen, die men ontwaart en die de slechte reuk, waarin de gezondheid dezer plaats staat, schijnen te bevestigen, maken eenen niet zeer vrolijken indruk. Zeker is het echter, dat de groote sterfte onder de Europeanen te Padang voor een goed deel aan de verwoestingen van den oorlog en de levenswijze moet worden toegeschreven. Tot nog kort geleden, had men hier slechts kleine woningen, die weinig komfort aanbieden, en moesten zich zelfs de aanzienlijkste inwoners met eene zeer beperkte ruimte behelpen. In den laatsten tijd heeft men echter veel gebouwd en zijn de huizen inderdaad verbeterd. Eerst, wanneer men het strand genaderd is, bemerkt men de monding der rivier, die helder en frisch, maar zonder aanmerkelijke diepte, naar het dal afstroomt, zich steeds aan de kromming van het voorgebergte houdende, waarvan de grond uit roodgeel leemig zand bestaat.

„Nadat wij aan het tolhuis een naauwkeurig onderzoek hadden moeten ondergaan, kwamen wij aan het eenige logement, dat Padang bezit (toen, „hôtel des chevaliers" genaamd) en 't welk het algemeene kwartier van aankomende officieren en ambtenaren was; want de in Indië nog heerschende gastvrijheid wordt te Padang niet gevonden; de oorzaak is, dat de huizen te klein, de huurwaarde te groot is en geene gouvernementsgebouwen voorhanden zijn, om de aankomenden, gelijk op Java, te herbergen.

„Hoe dieper men het dal ingaat, des te talrijker en aanzienlijker worden de woningen, tot ze ten laatste, in het Chinesche en Singalesche kwartier, een ware stad vormen. De huizen zijn daar van steen, digt aan elkander gebouwd en zien er massief uit, terwijl de Europesche en inlandsche woningen, die aan de monding der rivier staan, geen zoo gunstig voorkomen hebben. De Chinesche en Singalesche kampen zijn zeer volkrijk, vol leven en beweging en de rivier is er met sierlijke vaartuigen bedekt. Bijna voor ieder huis is een kraam of winkel; zelfs wisselaars treft men er aan. De Maleische kampong is, als gewoonlijk, donker, armoedig en ellendig, en bestaat uit hutten van bamboe of boomschors, die op hooge palen rusten en eer een verblijf van dieren dan eene woning van menschen gelijken. De Europesche kwartieren liggen verre uit elkander en bestaan uit bamboe-huizen, houten en eenige steenen huizen. Behalve eenige kleine kapellen, die men kerken noemt, is onder de openbare gebouwen slechts de societeit „de eendragt" vermeldenswaard. Ruim en goed ingerigt, bevordert zij het gezellig verkeer, en op bals en soupers ziet men de bloem van Padangs schoonen bijeen. Gelijk te Batavia, gaat men hier zelden te voet; de meeste Europeanen hebben rijtuigen en alle officieren hebben paarden. Verscheidene van die heeren, die gewapend, gelaarsd en gespoord ons tegen kwamen, bewezen ons, door hunne wilde baarden en de ridderordes die op hunne borsten hingen, dat wij ons op het tooneel van den

krijg bevonden. Ook de bevolking had een krachtiger voorkomen; men zag minder de karakterlooze gelaatstrekken van verwijfde Maleijers, dan de scherpgeteekende trekken van goed gebouwde Singalezen, wier Oostersche dragt bij den glinsterend zwarten baard, de vurige oogen, den haviksneus en den fijn gevormden mond een schilderachtig gezigt opleverde."

Het opschrift boven het volgende hoofdstuk „*Over de oorzaken van den oorlog op Sumatra*" wijst zijnen inhoud aan. 't Bevat echter weinig bijzonderheden, die ook niet reeds van elders bekend zijn. En 't geheel, dat in dit boek over Sumatra handelt, wordt besloten met de „*Reis naar Baros.*"

Den 13den December 1839 keerde de schrijver, daartoe door eene zware ziekte genoodzaakt, naar Nederland terug. Die reis wordt, in eenige opvolgende opstellen, verhaald, waarvan de opschriften genoegzaam aanduiden wat ze mededeelen. „*De reis naar Europa*" heet het eerste. „*De kaap de Goede Hoop*" volgt daarop. Aan de beschrijving van „*Port Natal*" worden een paar bladzijden gewijd. Het „*Besluit der reis*" eindigt dit verhaal en brengt den schrijver den 13den April 1840 aan den Helder.

Nu volgt eene zeer uitvoerige beschrijving van Bangka, zoo wel geographisch als ethnologisch, en die als eene zeer belangrijke bijdrage voor de kennis van dat eiland mag beschouwd worden. Waarom echter dàt artikel juist geplaatst is tusschen het „*Besluit der reis*" en de daaropvolgende „*Tweede reis naar Oost-Indië*" verklaren wij niet te begrijpen. In dit laatste hoofdstuk en eenige volgende, die door den schrijver genoemd zijn „*Verblijf op de reede*" en „*Vertrek uit Europa*," en „*De hooge zee*", en „*Aankomst te Batavia*," lezen wij, hoe de schrijver, na eenige maanden in Europa zich te hebben opgehouden, weder te Batavia aankwam. Maar eene menigte onderwerpen worden daarbij ter sprake gebragt, waarin Dr. EPP aan zijne ontevredenheid, over veel van 't geen hij in Indië zag en hem persoonlijk wedervoer, lucht geeft.

Verreweg het belangrijkste hoofdstuk van het gansche boek is in onze oogen dat, hetwelk, onder den titel van „*Reis naar Amboina*", aan de beschrijving van dat gedeelte der Nederlandsche bezittingen in Indië is gewijd. Al was het alleen hierom, zouden wij verlangen dat van het werk van Dr. EPP eene Nederduitsche vertaling verscheen. Immers de jongste en naauwkeurigste berigten omtrent de Molukkos en omtrent het lijden, door aardbevingen en epidemische ziekten, dezer schoone eilanden, vinden wij ongetijfeld bij hem.

Na een jaar verblijf te Amboina, in welken tijd hij zelf gestadig aan de heerschende koortsen leed, keerde Dr. EPP naar Batavia terug. Den 27sten Julij vertrok hij, en in twee artikelen „*Reis van Amboina naar Java*" en „*Goenong Api*" verhaalt hij dezen terugtogt, waarop hij onder anderen ook de Banda-eilanden aandeed.

In 1844 werd hem eene zending opgedragen als civiel geneesheer naar Tagal. Aan die omstandigheid heeft men eene nu volgende beschrijving van die residentie te danken. In 1845 werd hij in dezelfde betrekking naar Pakalongan overgeplaatst; aan de reis derwaarts en de beschrijving van die

provincie wijdt hij de beide volgende hoofdstukken, terwijl in een derde, onder het opschrift „*Reis naar den Dieng*", de natuurwonderen van dit heerlijke gebergte den lezer worden voorgesteld.

In 't laatst van October 1846 verliet Dr. EPP Pakalongan, in welke residentie hij anderhalf jaar had doorgebragt. Het eerste doel zijner reis was Samarang, waar hij zijne verdere bestemming zou vernemen. Gombong in de residentie Baglen werd hem als zoodanig aangewezen, en den togt derwaarts deelt hij mede onder den titel van „*Reis door Midden-Java.*"

Aan de zending, die den schrijver in 1847 naar Banjoewangi werd opgedragen, is het laatste hoofdstuk van het werk zijne geboorte verschuldigd. 't Zijn de resultaten zijner waarnemingen, gedurende zijn verblijf aldaar.

Wij verheugen ons in de verschijning van dit boek, afgescheiden van de oordeelvellingen over personen en de individuele opvattingen en het verhaal van persoonlijke teleurstellingen, die er in voorkomen. Moge het, des noods gezuiverd van 't geen de vertaler in dat opzigt zou willen besnoeijen en verkorten, weldra in een Nederduitsch gewaad verschijnen.

Varia.

De heer PAHUD is nu reeds sedert bijna vier jaren minister van koloniën. De Grondwet heeft hem eene gewigtige taak opgelegd. Eene wet tot vaststelling van een reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië; eene wet tot regeling van het muntwezen in Indië; eene wet regelende de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen; ieder jaar een omstandig verslag van het beheer der koloniën en bezittingen van het rijk in andere werelddeelen, en van den staat, waarin zij zich bevinden, — ziedaar slechts enkele van de dure pligten, die op hem rusten, en die hij zich bij eede verbonden heeft getrouwelijk te zullen nakomen.

En wat heeft hij nu in die vier jaren volbragt? Twee malen heeft hij een verslag aangeboden, waarvan een door de Tweede Kamer is behandeld en vrij algemeene afkeuring heeft ingeoogst. Overigens is aan geen enkel vereischte der Grondwet voldaan. Onvermogend om iets tot stand te brengen, blijkens het verwerpen der door hem aangeboden muntwet, blijkens het onthaal, dat zijn reglement op het beleid der regering is te beurt gevallen, verschool hij zich achter zijne ambtgenooten, die het vertrouwen der volksvertegenwoordiging genoten. Maar naauwelijks waren die ambtgenooten afgetreden om een beginsel, dat hij, gelijk zij, had beleden, om eene daad, waarvoor hij zich, gelijk zij, solidair verantwoordelijk had gesteld, naauwelijks had hij met zijne nieuwe kollega's dat beginsel geschonden en die daad verloochend, of hij trachtte op de mannen, door wier kracht alleen hij jaren lang was staande gebleven, eenen onverdienden blaam te werpen, door in een manifest aan den Koning hun de onvergefelijkste politieke feilen te verwijten en zich zelven met hen aan te klagen „dat zij den Koning niet in eere hadden gehouden."

Er is zeker, in de geschiedenis van eenigen konstitutionelen staat, geen tweede voorbeeld van deze handelwijze van den heer PAHUD. Wij willen ze dan ook niet karakteriseren; de eenvoudige vermelding van zijn gedrag doet het iedereen waarderen. Maar wij rekenen ons verpligt, niet op te houden met aan te wijzen, hoe de teederste belangen van kolonie en moederland in de waagschaal gesteld en verwaarloosd worden, omdat de minister niet voldoet aan 't geen de Grondwet van hem eischt en hij gezworen heeft te zullen volbrengen. Een treffend en bedroevend bewijs van deze waarheid werd weder door de laatste landmail aangebragt.

Toen in de maand Junij 1852 gebleken was, dat het de krachten van den heer PAHUD te boven ging, om aan Nederlandsch-Indië een goed muntstelsel te bezorgen, gelijk de Grondwet voorschrijft, kon hij toch niet be-

sluiten zijne betrekking neder te leggen en dezen gewigtigen arbeid aan anderen toe te vertrouwen. Ofschoon hij zelf had verklaard, dat het tot de schromelijkste uitkomsten zou leiden, indien de regeling van het muntwezen niet plaats had, toch trad hij niet af, toen hem die regeling, gelijk hij ze verlangde, onmogelijk werd gemaakt.

En wat zijn daarvan nu de gevolgen? Dat de financiele toestand van Indië dagelijks ongunstiger wordt. De Gouverneur-Generaal, die zich uit de moeijelijkheden, waarin de minister hem brengt, niet kan redden, heeft eerst promessen uitgegeven, tegen 6°/₀ 's jaars, om in de dringende behoefte der schatkist te voorzien. Die maatregel zou niet noodig geweest zijn, indien de heer PAHUD aan het voorschrift der Grondwet had voldaan en het muntwezen behoorlijk had geregeld. Daarom keurde hij de daad van den Gouverneur-Generaal af, maar bleef tevens in gebreke te bewijzen, dat de maatregel niet door de omstandigheden onvermijdelijk was geworden, ja onthield deze bewijzen, die de Gouverneur-Generaal hem gegeven had, aan de kennisneming der volksvertegenwoordiging.

De Gouverneur-Generaal mogt, naar 't schijnt, volgens de voorschriften van den minister, alleen zijn toevlugt nemen tot het trekken van wissels, om in de behoefte der Indische schatkist te voorzien. Ten einde dus al de wissels magtig te worden, die in Indië kunnen geplaatst worden, heeft de minister den Gouverneur-Generaal, den 30 Junij ll., het volgende besluit laten nemen.

„Art. 1. Het besluit van 30 Maart 1852 N°. 2, wordt ingetrokken.

„Art. 2. Die voortaan wissels verlangt, mits niet beneden het bedrag van *f* 1000, getrokken door den Gouv.-Generaal van Ned. Indië, op den minister van koloniën, betaalbaar zes maanden na de dagteekening, doet daartoe aanvrage bij den direkteur-generaal van financiën, met opgave: *a.* van de hoegrootheid van den wissel; *b.* van den koers tegen welken hij die verlangt.

„Art. 3. Aanvragen, later ingediend dan op den 6den dag voor het vertrek van de eerstvertrekkende landmail, worden buiten aanmerking gelaten.

„Art. 4. Na ontvangst der aanvrage in art. 2 bedoeld, wordt zoo spoedig mogelijk, door den Gouv.-Generaal de koers bepaald, waartegen, op dat tijdstip, gouvernements-wissels zullen worden uitgegeven.

Alle aanvragen tot dien koers en daar beneden, doch in geen geval lager dan tegen den koers van 95 pCt., worden tegen den vastgestelden koers toegestaan.

„Aan de belanghebbenden wordt, na de beslissing van den Gouv.-Generaal, onmiddellijk door den directeur-generaal van financiën kennis gegeven, of de gevraagde wissels *al* dan *niet* zijn toegestaan en tegen welken koers.

„Art. 5. De wissels worden afgegeven onder de dagteekeningen, waaronder de aanvraag blijkt geschied te zijn.

„Art. 6. Zij worden tegen kontante betaling uitgereikt, ten kantore van den algemeenen ontvanger te Batavia, op den 2den dag voor het vertrek der landmail of vroeger, zoo mogelijk.

„Wissels, welke belanghebbenden elders wenschen te ontvangen, worden door de zorg van den algemeenen ontvanger voornoemd verzonden, nadat het hem gebleken zal zijn, dat het geldswaardig bedrag in 's lands kas zal zijn gestort."

Naauwelijks was dit besluit bekend gemaakt, of de geheele handelsstand te Batavia kwam er tegen op. Immers door dezen maatregel werd eene onzekerheid geboren voor industrie en handel, die op de geheele maatschappij allernadeeligst moest terug werken. Nu het Gouvernement op

deze wijze in konkurrentie treedt met den partikulieren handel, moet deze daarbij wel de lijdende partij worden, en zullen alle wissels, die genomen worden, door het Gouvernement worden geleverd.

Maar nog eene menigte andere bezwaren zijn aan dezen maatregel verbonden, terwijl het doel, dat de Minister zich voorstelt, namelijk het voorzien in de behoeften van 's lands kas, daardoor niet zal worden bereikt. De voornaamste industriëlen en handelaren te Batavia hebben dit, in een adres aan den Gouverneur-Generaal, op de volgende wijze aangetoond.

„Sedert het invoeren van het recepis-systeem en den daarmede gepaard gaanden vasten koers van 95 pCt. zijn alle mogelijke handels- en industriëele-ondernemingen in en op deze gewesten op die verhouding van Nederlandsch tot Indisch Courant gebaseerd geworden, betwelk te bekend is, dan dat dit nader betoog zoude vorderen, of in bijzonderheden zoude moeten worden ontwikkeld.

„Door het plotseling daarstellen van eenen variabelen wisselkoers komt alles, in strijd daarmede, op onzekeren voet. Daarenboven brengt de verandering van den vervaltijd der wissels van 10 maanden tot 6 maanden dato, een maatregel, dien de ondergeteekenden op zich zelven zouden kunnen goedkeuren, door het onverwachte daarvan een schok te weeg, die in het moederland eenen allernadeeligsten indruk zal veroorzaken, terwijl die niet alleen voor velen onzer, bij reeds aangevangen transactiën, groote moeijelijkheden, maar zelfs belangrijke verliezen moet doen ontstaan. Orders op producten, tot eene bepaalde limite gegeven, kunnen niet worden uitgevoerd, want tot zeer na aan het vertrek der mail is men onzeker, tot welken koers wissels zullen worden afgegeven, en eene berekening van het kostende van het product is gevolgelijk ondoenlijk; als een direct nadeelig gevolg daarvan, zullen alle producten belangrijk moeten dalen en zal daardoor voor de industrieelen eene crisis ontstaan, die, moeijelijk te ontwijken, voor velen van noodlottige gevolgen kan wezen.

„Op den reeds zoo geschokten Lijnwaden-handel moet deze staat van zaken noodwendig even zoo ongunstig terugwerken, en al mogen sommigen van oordeel zijn, dat aan den invoerder eenig oogenblikkelijk voordeel te wachten staat, door eene onmiddellijke verhooging van den koers tot pari, of zelfs ver daarboven, — zoo is het ontegenzeggelijk, dat zoodanig voordeel slechts schijnbaar is en ruim zal worden opgewogen door eene tijdelijk vermeerderende waarde der goederen.

„Het zoude voorzeker minder gepast wezen, wanneer de ondergeteekenden aan Uwe Exc. al de nadeelen wilden betoogen, die uit den voorgestelden maatregel, ook voor het gouvernement, kunnen voortvloeijen; maar zij wenschen toch dit eenig belang aan de beoordeeling van Uwe Exc. te onderwerpen, en wel, in hoeverre de genomen maatregel op de zoo belangrijke periodieke koffij-veilingen te Padang zal terugwerken? Naar hunne bescheiden meening zal de invloed daarvan op den te maken prijs hoogst merkbaar en ongunstig zijn.

„Men zal Uwe Exc. welligt betoogen, dat een vaste wisselkoers in geen land der wereld bestaat en eenen anormalen toestand daarstelt. De ondergeteekenden nemen de vrijheid daartegen aan te voeren, dat ook nergens het gouvernement duurzaam wissels afgeeft en met den handel in dat opzigt in concurrentie komt. Elders worden er welligt nu en dan voor bepaalde sommen door het bestuur wissels op het moederland afgegeven, maar dan geschiedt zulks tot eenen vastgestelden koers en niet tot zoodanige bedragen, dat dit op den gang der zaken kan influenceren. Hier daarentegen, waar het gouvernement maandelijks zeer belangrijke sommen trekken kan, wordt daardoor de door het gouvernement aangenomen koers regel, naar welken alle andere trekkers zich moeten schikken, willen zij geen gevaar loopen, hetzij de belangen hunner committenten, hetzij hunne eigene te benadeelen.

„Eindelijk zal men misschien Uwe Exc. het uitzigt hebben geopend, dat, door eene verhooging van koers tot zelfs boven pari, het cijfer der aan te vragen wissels belangrijk zal toenemen. De ondergeteekenden vermeenen bescheidenlijk, dat het afgeven van wissels zich natuurlijk regelt naar de behoefte der nemers, en dat, wanneer ook al tijdelijk een hoogere koers aanleiding zoude kunnen geven tot het overmaken van grootere sommen, dit duurzaam het geval niet kan wezen, terwijl eene vermindering van kapitalen daarenboven daarvan het

onvermijdelijk nadeelig gevolg zoude zijn. Voorts nemen ondergeteekenden de vrijheid Uwe Exc. hierbij op te merken, dat de periodieke veilingen van specie op die behoefte zeer merkbaar hebben geïnfluenceerd."

Zal, na op die wijze, door zijne nalatigheid en magteloosheid, de geheele Indische maatschappij, en daardoor het moederland zelf, een onberekenbaar nadeel berokkend te hebben, de heer PAHUD zijne liefde tot de ministeriële portefeuille nog stellen boven het algemeen belang? Zal hij nog niet begrijpen, dat de taak voor zijne schouders te zwaar is? Inderdaad, wij gelooven het niet.

Zonder een herstel van het Indisch muntwezen en eene betere regeling van de Indische financiën; of, met andere woorden, zonder dat vooraf aan het voorschrift der grondwet in art. 59 „Het muntstelsel wordt door de wet geregeld" en in art. 60 „De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen", is voldaan, zullen de moeijelijkheden, die den thans genomen maatregel in 't leven hebben geroepen, blijven bestaan.

De heer PAHUD heeft getoond, niet bij magte te zijn aan die voorschriften te voldoen;

Of de heer PAHUD heeft voorbedachtelijk aan die voorschriften niet *willen* voldoen;

In ieder geval is het in 't publiek belang, dat bekwamer handen zijne taak opvatten. Maar de liefde tot de portefeuille gaat boven het publiek belang.

Zeer opmerkelijk zijn de woorden van den heer ROCHUSSEN, in de zitting der Tweede Kamer van 15 Augustus l.l. gesproken: „Ik geloof, dat onze Nederlandsche vrijhavens in Indië vooral een kwaad aankleeft, het voortdurend gemis, namelijk, van eene goede zilver-cirkulatie. Had Makassar, had geheel Indië, eene goede zilver-cirkulatie gehad, Makassar zou reeds een veel hoogere vlugt genomen hebben. Ik durf dat onderwerp hier ter sprake te brengen, omdat over zooveel neven-onderwerpen is gesproken, en ik dit houde voor het onderwerp van het grootste en meest dringende belang. In dagbladen, heden uitgekomen, is te lezen de groote geldschaarschte, die thans in Indië heerscht, de groote moeijelijkheid om wissels te plaatsen. Ik verwijt het niet aan den Minister: de Minister heeft gedaan wat hij kon. Ten verleden jare heeft de regering een eerlijk en over het algemeen, naar mijne opinie, bestaanbaar ontwerp ingeleverd. Ik wil daarmede niet zeggen, dat ik aan elke der bepalingen, daarin vervat, mijne goedkeuring zou gehecht hebben, maar ik kon mij met de hoofdstrekking vereenigen. Met nadruk herhaal ik den wensch, dien ik reeds meermalen heb geuit, dat men niet langer drale met de invoering van eene zilver-cirkulatie in Neêrlandsch Indië, met inwisseling van den recepis-gulden *à pari*. Zoo men langer draalt, zullen er grooter moeijelijkheden ontstaan; dan zal er strijd van gevoelen rijzen, aan wien dit te wijten is; die strijd zal bezwaarlijk uit te maken zijn; maar al kon men dien uitma-

ken, het kwaad zou er niet door hersteld worden. Men moet de handen aan het werk slaan."

Merkwaardig zijn deze woorden:

Vooreerst, omdat er uit blijkt, dat de heer ROCHUSSEN het, even als wij, voor onverantwoordelijk houdt, dat met het herstel van het muntwezen bij voortduring wordt gedraald.

Ten tweede, omdat de heer ROCHUSSEN, op zijne hoffelijke wijze, den heer PAHUD niet met ronde woorden beschuldigt van oorzaak dezer vertraging te zijn, maar toch beweert, dat, als men langer draalt, „er strijd van gevoelen zal rijzen, aan wien dit te wijten is," en alzoo zijne eigenlijke meening, ook in weerwil der sterkste betuigingen, niet onduidelijk doet uitkomen.

En *eindelijk*, omdat de heer ROCHUSSEN, even als wij, aan „het voortdurend gemis eener goede zilvercirkulatie" de moeijelijkheden toeschrijft, waarin men thans in Indië verkeert, en hij alzoo die aangelegenheid houdt „voor het onderwerp van het grootste en meest dringende belang."

„Ik geloof, dat onze Nederlandsche vrijhavens in Indië vooral een kwaad aankleeft, het voortdurend gemis, namelijk, van eene goede zilvercirkulatie. Had Makassar, had geheel Indië eene goede zilvercirkulatie gehad, Makassar zou reeds eene veel hoogere vlugt genomen hebben."

Men vergelijke met deze woorden van den heer ROCHUSSEN hetgeen dezer dagen, door een dagblad op Java, *de Oostpost*, werd medegedeeld. Volgens die berigten (waaraan niet te twijfelen valt, omdat ze onder het oog van het Indische Gouvernement, onder de werking van het stelsel der censuur en met een verantwoordelijken redakteur worden uitgegeven) ondervindt de handel te Makassar groote moeijelijkheden, voornamelijk door het betaalmiddel. Dat betaalmiddel bestaat uit: opgeplakte recepissen, veel kopergeld en, nu en dan, twee-en-een-halve-guldenstukken, één-guldenstukken, en de, in Nederland niet meer in omloop zijnde, gouden Willems. Het kopergeld is in zulk een grooten overvloed, dat alle handelaren daarvan massa's bezitten, die zij gaarne tegen hooge agio zouden inwisselen, indien er slechts, bij gebrek aan beter, recepissen genoeg te verkrijgen waren. Het weinige goud en zilver wordt al zeer spoedig naar Singapoera verzonden, produkten, die Makassar niet oplevert, maar bij invoer ontvangt, zijn in te kleine hoeveelheden, om de behoefte aan remises te kunnen bestrijden; het afgeven van Gouvernements-wissels op 's lands kassen op Java, voor te Makassar in 's lands kas te storten gelden, is eene zeldzaamheid. De handel bepaalt zich dan ook voor een groot gedeelte in *ruilhandel*.

Deze toestand heeft dan ook ten gevolge, dat een der voornaamste handelshuizen, daartoe door de belemmeringen, welke het muntstelsel oplevert, gedrongen, zijn werkkring zal verplaatsen; een voorbeeld, dat waarschijnlijk weldra door een tweede zal worden gevolgd. Eene andere plaats, welligt Singapoera, zal zich met de relatiën dier beide huizen verrijken.

Ziedaar de gevolgen van de traagheid en werkeloosheid van den Minister van Koloniën. „Het muntstelsel wordt door de wet geregeld!" gebiedt de Grondwet. Maar de heer PAHUD stoort zich niet aan dit gebod. Hij heeft beproefd, er aan te voldoen. Zijne krachten hebben gefaald. Welnu, hij behoudt zijne portefeuille, al gaat Makassar ook te gronde, al wordt ook de grootste verwarring gesticht, al bereikt het kwaad ook eene ongekende hoogte. Geen nood, de heer PAHUD blijft Minister!

Gaarne ruimen wij aan onderstaanden brief eene plaats in:

„Sedert eenigen tijd, mijnheer de redakteur, komt mijn naam weder voor in dagbladen en in uw Tijdschrift. Onder anderen heeft daartoe aanleiding gegeven een vereerende dagorder, welke de kommandant van het Indisch leger, ter gelegenheid mijner pensionering, heeft uitgevaardigd. In die dagorder staat een uittreksel van eenen brief, welken ik aan dien kommandant heb geschreven.

„In aanmerking nemende, dat van het deel tot het geheel besloten wordt, en een iegelijk er van maakt wat hem goed dunkt, zoo acht ik het noodig, ter verijdeling van malicieuse interpretaties, mijn brief in zijn geheel openbaar te maken; tot welk einde ik u dien aanbied, met beleefd verzoek hem te willen plaatsen in het eerstvolgend nummer van uw Tijdschrift. Daarmede zal zich verpligt achten hij, die de eer heeft enz.

'S HAGE,
28 Aug. 1853.

PENNING NIEUWLAND.

'S GRAVENHAGE, 1 Januarij 1853.

„De tijding van mijne pensionering zal, te gelijk met dezen brief, op Java aankomen. De reden, die mij genoopt heeft tot het vragen van pensioen, strijdig met mijne belangen en wenschen, en waarover ik, uit verschuldigd ontzag, een eerbiedig stilzwijgen in acht neem, had ik wel gewenscht, dat niet bestaan hadde; want gaarne zoude ik mijn vaderland in Indië nog langer gediend hebben. Ik heb dan ook veel leedgevoel bij de gedachte aan mijne scheiding van Java, hetwelk mijn tweede vaderland geworden was en waar mijne dierbaarste betrekkingen zijn, bij de gedachte, dat ik geen deel meer uitmaak van het Indisch leger, tot hetwelk ik drie-en-dertig jaren heb behoord; en ik reik de hand van afscheid aan mijne kameraden in Indië niet zonder aandoening.

„Ik zeg hun dank voor hetgeen zij voor mij geweest zijn, inzonderheid aan de officieren van den generalen staf, aan wier ijver, bekwaamheid en genegenheid ik veel verpligt ben; en terwijl ik mij in hunne vriendschappelijke herinnering blijf aanbevelen, betuig ik, dat ik, in mijne stille afzondering, het mij ten pligt zal stellen, om, zij het mogelijk, bij te dragen ter bevordering van hetgeen nuttig kan zijn aan het Indisch leger, in verband met de belangen van Nederlandsch Indië en van ons vaderland.

„De Koning heeft mijne pensionering doen voorafgaan, door mijne benoeming tot Generaal-Majoor, gerekend van den dag, waarop ik tot Generaal-Majoor titulair bevorderd ben geworden; dit wekt tot dankbaarheid.

„Ik verzoek UHEG. mijne kameraadschappelijke betuigingen in gunstige herinnering te bewaren, en van dezelve de tolk te willen zijn bij het verdienstelijke Indische leger.

De gepensioneerde Generaal-Majoor, chef van den generalen staf van het Indische leger,

(*w. g.*) PENNING NIEUWLAND.

De hoogleeraar H. C. MILLIES, een man van groote geleerdheid, van eenen christelijken geest, en die den moed heeft, om zijne overtuiging onbeschroomd, zonder eenige terughouding, uit te spreken, plaatste dezer dagen in *de Gids* een opstel, onder den titel van „De Javaansche bijbelvertaling," dat de aandacht van allen, die belang in Indië stellen, in ruime mate verdient. Wij kunnen ons het genoegen niet ontzeggen, onze lezers opmerkzaam te maken, op eenige der vele beschouwingen en beginselen, die daarin voorkomen en die zoo geheel overeenkomen met het stelsel van koloniaal bestuur, dat wij, sedert jaren, onder allerlei vormen, in dit Tijdschrift trachten aan te prijzen en ingang te doen vinden.

„Het grieft ons, naar onze overtuiging, de daden onzer regering te moeten afkeuren; het grieft ons het stelsel en de handelingen van hen te moeten veroordeelen, onder wie wij vele uitstekende mannen hebben leeren kennen en hoogschatten. Maar, bij zoo gewigtige zaak, moet ons de waarheid, zoover wij die kennen, boven alles gaan.

„Wat heeft het Nederlandsch bestuur sedert 37 jaren voor Java, voor het geestelijk en stoffelijk welzijn, voor de ontwikkeling, beschaving, veredeling der Javanen gedaan; voor dat Java, welks schatten Nederland zoo vaak in zijn nood te hulp kwamen, zoo vele jaren ondersteunden? Was het niet steeds voor Java: hoe meer er geofferd werd, des te meer werd er geëischt; voor Nederland: hoe meer het ontving, des te grooter werd de hebzucht en ondankbaarheid? Thans zien wij de gevolgen en zullen die — God verhoede, dat zij niet ten volle zich openbaren tot verderf van ons vaderland — zich nog gedurig duidelijker doen kennen."

„Kunnen de Javanen in het algemeen, de massa des volks, lezen? is er gelegenheid, om dat eerste beginsel van alle beschaving, het lezen, te leeren? Zijn er overal op Java scholen? En op wie rust daartoe de roeping, de pligt, de verantwoording, anders dan op de regering? Sedert vele jaren hebben een aantal kundige, met Java en den toestand zijner bewoners naauwkeurig bekende mannen, daarop gewezen; GERICKE zelf en met en door hem het Nederlandsche Bijbelgenootschap hebben zeer dikwerf daarop aangedrongen, plannen ontwikkeld, memoriën ingeleverd, en is toch sedert de toestand der Javanen, door de zorg van hen, die hunne regeerders en gebieders willen heeten, veranderd en verbeterd? Wij willen niet voorbijzien, dat er eindelijk in de laatste jaren iets gedaan is, dat men begonnen is eene normaal-school tot vorming van inlandsche onderwijzers op te rigten. Maar hoe weinig daarvan ook nog openbaar werd, zoo wij wel onderrigt zijn, draagt ook deze inrigting, die zoo weldadig kon zijn, nog het merkteeken der zelfzucht en bekrompenheid: is het niet te doen, om algemeen onderwijs onder alle klassen op Java te verbreiden, maar alleen om geschikte ambtenaren voor gouvernementsdienst onder de inlanders te vormen."

„Al mogten ook hier en daar, bij den ontwaakten dorst naar meerdere

kennis onder de Javanen, met en buiten toedoen der regering, scholen zijn ontstaan; al mogt weldra de Javaan overal de gelegenheid hebben, om het lezen te kunnen leeren: in hem moet ook de *lust* tot het lezen opgewekt worden, die lust, waardoor hij het gelezene zoekt te verstaan, in verstand en hart zoekt te bewaren, en dit zal voor een volk, dat zoo lang onderdrukt, in eene zekere verdooving en slaperigheid is verzonken, eene zeer moeijelijke taak zijn. Mijn onvergetelijke vriend, de zoo vroeg ons ontrukte afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, J. A. PALM, die met helderen blik en door naauwkeurig onderzoek den toestand en de behoeften der Javanen zoo goed had leeren kennen, zag, bij het gemis van doelmatige scholen, in dit gebrek aan *leeslust* een der grootste bezwaren voor het doel der Bijbelvertaling en Euangelieverbreiding. Onder de vele plannen, die zijn edele geest tot heil van Java vormde, was ook dit, om, zoo God zijn leven spaarde en hij naar Java mogt terugkeeren, eenmaal een periodiek werk, een tijdschrift of courant, gelijk dit op zoo uitgebreide schaal in Britsch Indië onder de inboorlingen plaats heeft, in het Javaansch uit te geven, en, door gepaste verscheidenheid en aantrekkelijkheid van stof, den leeslust onder de Javanen op te wekken, daardoor mede tot hunne beschaving en voorbereiding voor het Christendom te arbeiden. Helaas! *hij dacht weinig aan de zoo dwaze en noodlottige censuur;* hij bedacht niet, dat de wetten, reglementen, residenten enz. het hem wel zouden beletten; *dat men in Nederlandsch Indië niets mag schrijven en uitgeven zonder verlof; dat de Bijbel, Gods woord zelve, permissie moet vragen om verspreid te mogen worden.*"

„Nog heerscht een stelsel, waarbij wij overtuigd zijn, dat Java verloren, Nederland te grond zal gaan. Ach! dat alle partijen, namen en kleingeestige twisten ter zijde gesteld werden, om alleen te zoeken wat tot heil der koloniën en daardoor ook tot welzijn van het moederland kan dienen. Op menschelijke list, onregt, geweld en dwingelandij, hoe krachtig zij mogen schijnen, kan nooit gebouwd worden; onmogelijk is het, op den duur, volken kunstmatig in een staat van onmondigheid te houden. Eerst door geheele ter zijde stellling van het zoo verderfelijke beginsel: om van de koloniën zoo veel mogelijk te trekken, daarvoor zoo weinig mogelijk te doen; eerst door terugkeering tot de alleen duurzame grondslagen van alle volksbestaan en heerschappij: waarheid, regt, godsvrucht en vrijheid; eerst als op voorzigtige, maar ernstige wijze, het welzijn der Javanen behartigd, hunne ontwikkeling en beschaving, hunne voorbereiding en toebrenging tot het Christendom bevorderd, de op hen gelegde druk verligt, handel en nijverheid onder hen aangemoedigd zal worden, zal het mogelijk zijn, dat zij nader tot Nederland komen, inniger, vaster, duurzamer met Nederland verbonden worden.

„Maar de gevaren van het gedurig uitstel, de gevaren van het in Oost-Indië eeuwenheugende: nu zal het beter worden, terwijl het niet beter werd, worden met elken dag dreigender. Wij leven in een tijd van won-

deren, waarin ook de oordeelen Gods sneller hunne vervulling schijnen te naderen. Wie ziet het niet: daar ginds, op korten afstand van Java, gebeuren die wonderen: daar dreigt Nieuw-Holland's goud Oud-Holland den ondergang. Binnen weinige maanden zijn daar gansche bevolkingen heengestroomd; weinige maanden, jaren nog, en aan Java's poorten, om en bij onze koloniën is, als met een tooverslag, een magtige, rijke, beschaafde, Europesche staat verrezen, een staat van dien volksstam, die, heerschzuchtig en veroveringslustig als hij voor anderen is, boven anderen den geest van vrijheid, van wettelijke orde, van ontwikkeling en vooruitgang, den zegen des Christendoms, trouw bewaart, handhaaft en voortplant. Hier helpen geen oude middeneeuwsche afsluitingen, beperkingen, dwangmaatregelen en monopoliën meer; hier wordt het onmogelijk tot eigen verrijking anderen uit te sluiten, anderen te onderdrukken; reeds doorkruisen de Britsche stoombooten, in alle rigtingen, de zeeën van Nederlandsch Indië; reeds nadert en naakt en trekt Europesche beschaving, vrij verkeer, ontwikkeling, Evangelieverbreiding van alle zijden, op alle punten, naar den Indischen archipel. Nog weifelt onze regering, nog aarzelt zij de oogen te openen, de behoeften te erkennen, de roeping des tijds te volgen en krachtig de hand aan het werk te slaan!"

Toen wij, in eene vorige aflevering, ons voornemen te kennen gaven, om van een aantal hoogst gewigtige bescheiden gebruik te maken, ten einde een nieuw licht te verspreiden over de beweegredenen, die tot het bezetten en verlaten der oostkust van Sumatra in 1838 en 1842 hebben geleid, verwachtten wij wel, dat reeds deze bloote aankondiging angst en schrik bij de voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel zou verspreiden. En in die verwachting zijn wij niet bedrogen. De oude Amsterdamsche Courant, het orgaan der reaktie in alles, en dus ook van onze tegenstanders in Indische aangelegenheden, heeft dezer dagen verscheiden kolommen van twee harer nommers gevuld met een artikel, dat tot opschrift draagt: *De onwettige openbaarmaking van Gouvernements stukken en officiële dokumenten, betrekkelijk onze O. I. bezittingen.* Het is voornamelijk tegen ons gerigt, en de steller heeft, volgens zijne eigen verklaring, aanleiding tot zijn geschrijf gevonden juist in onze zoo even vermelde aankondiging.

't Verwondert ons niet. De bedoelde dokumenten brengen aan het licht, hoe de teederste belangen van Nederland, door Nederlandsche staatslieden, zijn opgeofferd aan den meest onregtmatigen eisch van Nederland. 't Is dus natuurlijk, dat men van die zijde het openbaarmaken dier dokumenten tracht te beletten.

Wij komen, in een volgend nommer, op het artikel der Amsterdamsche Courant terug. Voor het tegenwoordige bepalen wij ons bij de opmerking, dat het niet anders is dan de uitwerking van een thema, door den heer J. C. BAUD, in de zitting der Tweede Kamer van 9 December 1851, behandeld en verdedigd. Wij veronderstellen echter, dat de heer BAUD se-

dert dien tijd, van zijne meening is teruggekomen, dewijl ook hij van officiële stukken, die niet door het Gouvernement zijn gepubliceerd, zonder schroom gebruik maakt, om zijne meening te staven.

Nog altoos blijven de verdiensten van den heer C. F. WINTER, den grooten Javaanschen taalkenner, niet erkend en niet beloond.

Reeds is weder een jaar verstreken, sedert wij opzettelijk de groote diensten herinnerden, die deze geleerde aan de wetenschap in 't algemeen en aan de Delftsche akademie en 't Gouvernement in 't bijzonder heeft bewezen.

Wij houden ons overtuigd, dat wij niet de eenigen zijn, die den Minister van Koloniën op deze onregtvaardigheid en ondankbaarheid opmerkzaam maken. Wij zijn er bijna van verzekerd, dat de hoogleeraar TAKO ROORDA, die beter dan iemand anders den arbeid van WINTER kan beoordeelen, in dit geval met ons van dezelfde meening is, en die meening bij den Minister niet verloochent.

Maar de Minister alléén erkent die verdiensten niet. Hij draagt gedurig ambtenaren aan den Koning voor tot ridders der orde van den Nederlandschen Leeuw, maar op den voortreffelijken WINTER let hij niet.

Waarom niet?

De heer G. BRUCKNER werd eenigen tijd hier te lande onderwezen, om als zendeling door het Rotterdamsche zendelinggenootschap naar Indië te worden afgevaardigd. Maar bij het verlies onzer koloniën in 1811 werd hij naar Engeland gezonden, en vertrok van daar naar Java, waar hij in Mei 1814 aankwam. Door broederlijke vriendschap met den Baptisten zendeling TROWT verbonden, ging hij tot het genootschap der Baptisten over, en arbeidde, na den dood van zijnen medehelper, weldra geheel alleen onder de Javanen.

Met onbegrijpelijke vlijt en volharding legde hij zich toe op de beoefening der Javaansche taal, en, als vrucht daarvan, schreef hij niet alleen een groot aantal christelijke traktaatjes, die, op de pers van den beroemden MEDHURST gedrukt, in vele duizende exemplaren over oostelijk Java werden verbreid, maar hij ontwierp ook eene eerste schets eener Javaansche spraakkunst, en begon dien gewigtigen arbeid, de vertaling van het Nieuwe Testament, waaraan hij meer dan elf jaren arbeidde, en die wel tien malen door hem werd omgewerkt.

Om dat werk te doen drukken, toog hij naar de destijds beroemde stichting der Baptisten te Serampore in Bengalen, en was hij van 1828 tot 1831 onvermoeid werkzaam, om de eerste Javaansche drukkerij te vormen, het eerste gedrukte boek in het Javaansch, de vertaling des Nieuwen Testaments, te doen drukken.

Die vertaling moge, als eerste proeve, nog veel gebrekkigs hebben, in ons oog verdient zij, als een bewijs van geloofsmoed, bekwaamheid en on-

verdroten ijver, te midden der grootste bezwaren, bewondering; en al mogt de eerbiedwaardige BRUCKNER, bij zijn veeljarigen trouwen arbeid, weinig anders dan grievende miskenning, bittere vervolging van Nederlandsche ambtenaren ondervinden; al moge hij, na eene schier veertigjarige onvermoeide Euangelie-werkzaamheid, door zijn eigen genootschap aan zijn lot overgelaten, thans schier der armoede prijs gegeven zijn; aan den rand des grafs mag hij den troost smaken, in het ontstaan der Christengemeenten onder de Javanen de vruchten te zien van hetgeen hij met volharding en trouw in den geloove heeft gezaaid."

De heer BRUCKNER, wien de hoogleeraar MILLIES onlangs in *de Gids* een wel verdiende hulde, in zoo even medegedeelde woorden toebragt, woont thans in zeer kommervolle omstandigheden te Samarang. Bezaten de Javaansche Christenen in de residentie Soerabaja eenigen rijkdom, zij zouden zorgen, dat het den grijsaard, aan wien zij hunne kennis van CHRISTUS te danken hebben, in den avond zijns levens niet aan het noodige ontbrak. Maar hunne krachten schieten daarin te kort.

In Nederland zijn vele rijken en aanzienlijken, die dikwijls verklaren en ook toonen belang te stellen in de verkondiging des Euangelies in Indië. Zouden zij niet bereid zijn, om den waardigen Euangeliedienaar in zijne armoede te helpen? Zouden er niet zijn, die met mij daartoe de handen willen in een slaan?

Onder het korrigeren van dit blad ontvangen wij *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië, in antwoord op sommige vragen van Jhr.* J. P. CORNETS DE GROOT, *door* J. J. ROCHUSSEN, *Minister van Staat, Oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.* 's Hage 1853.

Wij zullen ten spoedigste eene uitvoerige beschouwing van dit boek in dit Tijdschrift plaatsen.

Wij merken het aan als een treffend bewijs van de kracht der publiciteit en den onwederstaanbaren invloed der drukpers.

Wanneer was tot dusverre ooit een Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië gedrongen, om eene „verdediging" te schrijven en uit te geven?

Reeds uit dat oogpunt beschouwd, is dit geschrift van den heer ROCHUSSEN een verblijdend verschijnsel.

Het in bezit nemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra.

II.

De ontruiming.

De maatregelen, die wij in onze vorige aflevering hebben vermeld, het sluiten van een hoogst voordeelig traktaat met den soethan van Indragiri, het vestigen van een Nederlandsch etablissement in dat rijk, en de geheele inrigting, zoo burgerlijke als militaire, waardoor aan ons gezag op de Oostkust van Sumatra nieuwe kracht was gegeven, — dat alles geschiedde onder het bestuur en op het bevel van den Minister van Koloniën, den graaf VAN DEN BOSCH. Maar met de aftreding van dezen staatsman, die in 't laatst van 1839 plaats had, werd weldra de boom, dien hij met zooveel goed gevolg had geplant en die zulke rijke vruchten beloofde, met wortel en tak uitgeroeid. Welke zijn de drijfveeren geweest, die den opvolger van den graaf VAN DEN BOSCH bewogen, om reeds in 1841, dus nog geen twee jaren nadat onze vlag in het rijk van Indragiri was geheschen, bevelen te geven, om die vlag weder neer te halen? Ten einde deze vraag te kunnen beantwoorden, zullen wij in de eerste plaats die bevelen zelve beschouwen.

De ministeriële bevelen tot ontruiming.

Reeds den 1sten September 1841, bragt de toenmalige Minister van Koloniën eene groote verandering in hetgeen onder zijn voorganger was tot stand gebragt. Hij deelde den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië mede, dat, „*zoo de onophoudelijke klagten der Engelschen over de uitbreiding van ons gezag op de Oostkust van Sumatra*, *sedert eenigen tijd*, *de aandacht des konings meer bijzonder op dat eiland hadden gevestigd* [1]), het berigt van den aldaar kort te voren uitgebroken, doch toen weder gedempten, opstand in de Padangsche bovenlanden aanleiding had gegeven tot eene meer opzettelijke overweging der beginselen, volgens welke aldaar werd te werk gegaan." Ofschoon de Minister verklaarde, de beginselen van bestuur te beamen, die door zijnen voorganger waren aangenomen, meende hij toch, dat te zeer op den voorgrond was gesteld de wensch, om de onderwerping van *geheel* Sumatra met spoed voltooid te

zien. Immers ofschoon de graaf VAN DEN BOSCH zich tegen het systeem had verklaard, dat de onderwerping van Sumatra eene aanzienlijke krijgsmagt en eene versnippering dier krijgsmagt zou vorderen, meende de Minister toch bij hem het verlangen te hebben bespeurd, naar „eene gestadige aanwending onzer wapenen, om geheel Sumatra, Atjin uitgezonderd, ten onder te brengen" [2]). 't Kwam hem voor, dat de graaf VAN DEN BOSCH „de inkomsten van het eiland zelf" slechts als de grenzen heeft beschouwd van de daartoe aangewende pogingen, en dat hij van meening was Sumatra te veroveren, met al den spoed, dien de eigen middelen van Sumatra gedoogden.

„Ware het mogelijk," zoo gaat de Minister voort, „zich aan dit beginsel strengelijk te houden, dan zou, *afgescheiden van alle Europesche staatkundige beschouwingen* [3]), de zaak aan haren loop kunnen worden overgelaten, vermits alsdan ten minste de zekerheid zou bestaan, dat de veroveringsontwerpen op Sumatra niet ten gevolge zouden hebben eene verzwakking van onze magt op Java. Maar dit is geenszins de stand der zaak. De militaire magt, welke uit de geldmiddelen van Sumatra kan worden onderhouden, is 85 officieren en 3494 manschappen. Men heeft echter voor Sumatra noodig geacht eene magt van 191 officieren en 6373 man; ten gevolge waarvan is bepaald, dat 106 officieren en 2884 man, uitmakende de vier bataillons van Java, op Sumatra gedetacheerd zullen worden, uitgaande van den regel, dat het wel hetzelfde is, of die troepen op Sumatra of op Java gestationneerd zijn, en dat de meerdere kosten, die dit na zich sleept, zich bepalen tot het verstrekken der kampagne-rations."

De Minister meent, dat dit noch geldelijk noch staatkundig kan worden toegegeven. Geldelijk niet, omdat de gestadige wegsmelting dier troepen gestadigen aanvoer van nieuwe manschappen vordert, met al de daaraan verbonden kosten [4]); staatkundig niet, omdat, wanneer men de zaken op Sumatra eenmaal zoodanig ingerigt had, dat die suppletoire magt niet van daar kon worden genomen, zonder al onze reeds gemaakte veroveringen in de waagschaal te stellen [5]), het bij een onverhoopt gevaar op Java weinig baten zou, dat wij dan vier bataillons op Sumatra hadden. Wij zouden ze, naar zijne meening, alsdan van daar niet terug kunnen ontbieden, zonder aanleiding te geven tot gebeurtenissen, die onze zwakheid in een helder daglicht zouden plaatsen [6]).

Bovendien zegt de Minister, dat de vier bataillons, toen als auxiliair op Sumatra gedetacheerd, de auxiliaire magt uitmaakten, die op Java beschikbaar moest zijn, om tijdelijk naar de buitenbezittingen te worden gezonden tot het dempen van onlusten [7]). Geeft men nu aan die bataillons eene bestendige bestemming op Sumatra, dan, beweert de minister, kan geene afzending van troepen naar de overige buitenbezittingen plaats hebben, anders dan ten koste van de vaste bezetting op Java [8]).

De zaak kwam, volgens den Minister, hierop neder: wij konden op Sumatra geene vaste bezetting van 85 officieren en 3494 manschappen en eene auxiliaire bezetting van 108 officieren en 2884 manschappen op den

duur volhouden [9]). En toch zou die bezetting noodig zijn, om de gevormde ontwerpen van verovering te voltooijen, terwijl in den loop dier verovering elk oogenblik, gemerkt de vijandige gezindheid des volks, gebeurtenissen konden ontstaan, die eene nog grootere afzondering van troepen konden vorderen [10]).

Ondertusschen verlangt de Minister volstrekt niet, dat het denkbeeld, om van lieverlede geheel Sumatra tot de grenzen van Atjin aan ons gezag te onderwerpen, daarom zal worden opgegeven. Die veroveringen wil hij integendeel allezins tot het einddoel onzer pogingen stellen, maar men zal er eene eeuw aan moeten besteden, in stede van 25 jaren, zoo als de graaf VAN DEN BOSCH meende [11]).

Na nog eenige redeneringen, om te bewijzen, dat deze *vier* bataillons niet op Java gemist kunnen worden, en dat de suppletie op Sumatra alzoo op *twee* bataillons moet verminderd worden, verklaart de minister, niet te kunnen bepalen, „welke de veranderingen zijn, die, ten gevolge van dit beginsel, moeten worden daargesteld," maar dat in het algemeen de volgende gedragslijn schijnt te kunnen worden voorgeschreven, en dan geeft hij drie punten op, als:

a. „*Intrekking van alle civiele en militaire posten op de Oostkust van Sumatra*, als ook van de binnenlandsche posten, welke met de in bezit neming der Oostkust in onmiddellijk verband staan" [12]). De Minister verlangt, dat in dien last ook Djambi, Bila en alle intermediaire punten begrepen worden [13]), „doch" zegt hij, „men moet zorgen, om bij de verlating te verkrijgen eene volledige erkenning van onze souvereiniteit en van onze bevoegdheid, om forten te bouwen, de inkomende en uitgaande regten tegen schadeloosstelling onder ons beheer te nemen enz. [14]). Het regelmatig zenden van gezantschappen door de vorsten zal een geschikt middel zijn, om de betrekkingen met hen levendig te houden, terwijl hun de verzekering zou kunnen worden gegeven, dat, zoo lang zij zich vriendschappelijk gedragen en de oogmerken van het Gouvernement bevorderen, geen gebruik zal worden gemaakt van onze souvereiniteitsregten."

b. Wijziging der binnenlandsche militaire posten in verband tot de verminderde sterkte der krijgsmagt en de veranderde ontwerpen.

Bij deze wijziging verlangt de Minister, dat in het oog zal worden gehouden het belang, om ons vooreerst te bepalen tot de werkdadige bezetting dier streken, die voor ons het belangrijkste zijn als strategische en als financiële punten. De volkrijkste distrikten wil hij hier het eerst in aanmerking hebben gebragt, in verband zoowel tot het beginsel van aaneenschakeling, als van den regel, dat wij de produkten des lands zoo veel doenlijk naar de Westkust moeten doen vloeijen.

c. Verdere uitbreiding van den regel van niet bemoeijing met het inlandsch bestuur.

Dezen regel wil de Minister met ernst hebben vastgehouden, tot dat het demokratisch beginsel, hetwelk wij bijna overal in de Padangsche bovenlanden als het heerschende gevonden hebben, door het aristokratische zal

zijn vervangen. Hij meende, dat dit slechts het werk van den tijd kan zijn, en alle pogingen, om deze maatschappelijke hervormingen te verhaasten, noodwendig nadeel moeten doen. Tevens deelt hij mede, hoe hij gelooft, dat in dit opzigt de gang van zaken wezen zal. In de streken, waar de rust eenmaal duurzaam gevestigd zal blijven, en waar men aan onze tegenwoordigheid en onzen invloed gewoon zal zijn geworden, schijnt de natuurlijke helling der zaken deze te zijn, dat de aristokratie na eenige jaren zal bestaan uit de personen, die door *ons* worden bezoldigd en *ons* vertrouwen bezitten. Welligt is dit echter niet overeen te brengen met het op Sumatra bestaande bestuur der soekoe's, zoodat het, volgens den Minister, noodig zal zijn, de uitdeeling onzer gunsten meer met die zonderlinge instelling in verband te brengen. Daartoe keurt hij het noodig, dat bekwame ambtenaren tot de grondige en volkomen kennis van die instelling doordringen, opdat men alzoo onzen invloed bouwe op hechte grondslagen.

Ziedaar de bevelen, door den Gouverneur-Generaal Mr. P. MERKUS van den Minister van Koloniën in 1841 ontvangen. Zelden is eenige door het Opperbestuur in Nederland voorgeschreven maatregel, in Indië, door allen die er over zijn gehoord, scherper gegispt en meer algemeen afgekeurd. Eenige van die beoordeelingen zullen wij thans laten volgen, en wel in de eerste plaats de aanteekeningen, die eene bekwame hand, bij onderscheiden volzinnen van het stuk, waarin deze bevelen vervat zijn, heeft gevoegd. Naar ons uit den inhoud dier aanteekeningen voorkomt, schijnen ze van den man, die deze bevelen onmiddellijk van den Minister ontving, afkomstig te zijn. Behalve andere redenen voor deze veronderstelling, meenen wij vooral in deze omstandigheid, er aanleiding toe te vinden. In den brief, waarin de Minister den Gouverneur-Generaal deze bevelen gaf, zegt hij onder anderen: „U Hoog Edel Gestrenge is, ten gevolge van verkregen „plaatselijke kennis en ondervinding der aangelegenheden van Sumatra, „te goed met den staat van zaken aldaar en met onze belangen bekend, „dan dat het noodig zoude wezen U. H. E. G. meer bepaalde voorschriften „te geven, ten aanzien van de wijze, waarop de hierboven beschreven „inzigten van den Koning zullen behooren te worden verwezenlijkt."

Nu voegt de schrijver der aanteekeningen, die wij zoo straks zullen laten volgen, daarbij de volgende opmerking:

„Het ware te wenschen, dat niemand bepaalde instruktiën gave, wanneer hij zich niet met de hand op het hart heeft afgevraagd, of hij zelf met goed gevolg die zou kunnen uitvoeren, wanneer hij in de plaats ware van dengene, voor wien zij bestemd zijn."

De nommers, die wij bij de mededeeling der ministeriëele bevelen hebben geplaatst, slaan op de volgende

Aanteekeningen.

[1]). Men zou, naar de letterlijke beteekenis, mogen veronderstellen, dat de meening des Ministers, als of op Java, ter zake van auxiliaire magt

op Sumatra, niet meer dan vier bataillons auxiliaire infanterie aanwezig waren, de hoofdoorzaak, en de klagten der Engelschen slechts eene nevenoorzaak van de onderwerpelijke duistere ministeriële voorschriften geweest zijn. Het gansche stuk door wordt deze dwaling volgehouden, en als grond der bevelen tot vermindering van de militaire magt op Sumatra voorgedragen. Doch als men zich afvraagt, of het wel aan te nemen is, dat de Minister, waar het eene zaak van zoo hoog gewigt geldt, eene zaak, waaraan zulke groote gevolgen verbonden zijn, den Koning in ongerustheid zou brengen wegens de zekerheid van Nederlands kostbaarste bezitting, en bij Hoogstdenzelven stellige bevelen provoceren, om daarin te voorzien, zonder vooraf zijne veronderstelling, *dat op Java over slechts vier veld-bataillons beschikt kan worden*, aan de formatie en sterkte-staten van het Indische leger getoetst te hebben — en dat op hetzelfde oogenblik, waarop eene reorganisatie van datzelfde leger aanhangig is? Als men zich afvraagt of hij in die dwaling blijven konde, wanneer hij in opzettelijke beschouwing treedt van de kabinets missive zijns voorgangers van 29 December 1838 La R[16], waarin toch wordt gesproken van 12 bataillons voor Java waarvan 4) op Sumatra? Als men zich dit afvraagt, dan ontstaat het vermoeden, of niet de aanmatiging van het naijverige Engeland de eigenlijke beweegoorzaak zij?

Men wordt in dit vermoeden versterkt door een artikel in *das Ausland*, Junij 1841, n°. 175, voorkomende *). Ook is het niet onopgemerkt gebleven, dat het staken der negerrekrutering, blijkens besluit van 16 Februarij 1842, n°. 11, behalve de klagt over hunne ongeschiktheid uit Indië ontvangen, ook nog andere redenen gehad heeft, welke trouwens gedeeltelijk opgehelderd worden, door het verdrag, dat den 20sten December 1841 door de vijf groote mogendheden te Londen gesloten is, *tot meer krachtdadige uitroeijing van den slavenhandel.*

Wij noemden de ministeriëele voorschriften overigens onduidelijk, omdat daarin de onderwerping van Sumatra aan onze belangen, van Straat Sunda af tot Sinkel toe, als einddoel voorgesteld, doch tevens het ontruimen van een groot en belangrijk gedeelte en het verminderen der militaire magt bevolen wordt.

Kunnen er redenen voor zijn, in de staatkunde, om bevelen te geven, die in zoodanigen vorm zijn uitgedrukt, dat men zich van hunne niet opvolging à priori verzekerd mag houden?

Men vergeve eenen oningewijde in de staatkunde het vermoeden, dat het Britsch ministerie een kabinets-strijd met het Nederlandsche inleidt, die, naar gelang van den loop der Europesche staatkundige verwikkelingen, kan worden bijgelegd of tot grond eener oorlogsverklaring gemaakt, welke dan, gelijktijdig met eene poging om ons Java te ontnemen, zal plaats hebben. Immers kan Engeland zijn spijt niet verbergen over de teruggave dier kolonie, welke den Engelschen een schat van kostbare koloniaal-waren en zulk een ruim debouché voor hunne fabriek-waren biedt. Ter zake van den oorlog met China zijn en worden groote uitrustingen gedaan; eene expedi-

*) Wij zullen dat artikel later mededeelen.

tie ter verovering van Java zal dus oneindig minder behoeven te kosten, dan wanneer die bepaaldelijk en met dat doel alleen moest worden uitgerust. Komt Engeland met China tot eene gewenschte eindschikking, dan kan het geheel de magt, die daartoe gediend heeft, plus die welke nog in gereedheid werd gehouden, tot de verovering van Java aanwenden; loopt de onderneming tegen China niet naar wensch af, dan is Java eene zoete schadevergoeding voor zoo veel opoffering; en wordt het in eenen langdurigen en hardnekkigen oorlog met China gewikkeld, dan is Java eene goede depôt-plaats. In ieder geval kan Engeland, te gelijk met de oorlogsverklaring in Europa, aan Java allen toevoer van daar en alle gemeenschap met zijne buitenbezittingen afgesneden hebben *).

Toen de ministeriëele missive van 1 September 1841 geschreven werd, wist men in Europa nog niet, hoe het in Britsch Indië gesteld was.

[2]) De Minister erkent, dat dit het einddoel onzer pogingen moet blijven; zonder gebruik en vooral vertoon van militaire magt, wordt het niet bereikt en nog veel minder door terug te keeren.

[3]) Dit klinkt heel anders dan het antwoord, dat het ministerie VAN DEN BOSCH, op de informatiën der Engelschen naar onze uitbreidingen op Sumatra, volgens het Tijdschrift *das Ausland*, zou gegeven hebben.

[4]) Die wegsmelting is niet grooter, en onder gewone omstandigheden zelfs kleiner, dan op Java. Enkele punten zijn aanvankelijk, door het kappen van bosschen, omgraven van den grond, uitwaseming der versche bouwmaterialen, als bamboe enz. gebrek aan ververschingen enz., min of meer ongezond, doch van lieverlede veranderd dit. Men herinnere zich, hoe in den eersten tijd van den oorlog op Java, Djokdjokarta, Madion, en meer andere plaatsen, werwaarts men te voren voor zijne gezondheid toog, den naam van zeer ongezond bekwamen. Wat de kosten des aanvoers van suppletie betreft, moeten wij erkennen, dat die wel wat meer zullen beloopen dan wanneer diezelfde bataillons op Java komplect moesten gehouden worden.

[5]) Reeds lang voor het schrijven dezer ministeriële instruktie, stonden de zaken op Sumatra zoo, dat van de daar aanwezige magt geen beduidend gedeelte kon worden weggenomen, zonder een voornaam deel onzer bezittingen en geheel het plan van den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH met Sumatra in de waagschaal te stellen.

[6]) Deze redenering schijnt mij toe als die van iemand, welke, uit vrees van te vergaan, zich bij voorraad in de golven werpt. Wordt Java ernstig bedreigd, en trekken wij dan de vier bataillons van Sumatra terug, dan zal iedereen toestemmen, dat het verstandig is, het mindere voor het meerdere te laten varen, wanneer niet beide met genoegzame zekerheid kunnen bewaard worden; de oorzaak zal dan van zelve bloot liggen en niet te verbloemen zijn; en waartoe ook? Eene openhartige belijdenis, met belofte van terug te komen, zoodra wij de handen weer vrij hebben, zal op

*) Men houde in het oog, dat dit in 1841 geschreven werd, op Java zelf, onder den indruk van de ministeriële bevelen en de toen plaats hebbende gebeurtenissen in China.

die plaatsen, welke wij alsdan op Sumatra ontruimen, een veel minder schadelijken indruk te weeg brengen, dan wanneer wij ons terug trekken, zonder dat de noodzakelijkheid blijke, en dus aanleiding geven tot allerhande gissingen, uitleggingen en stookerijen; zulk een gedrag kan niet missen van invloed te zijn op onze overige bezittingen, en zelfs schadelijk te werken op het moreel van ons leger.

[7]) In de kabinets-missive van 29 December 1838 lett. U[10], heet het: „waartoe in de eerste plaats eene nieuwe organisatie van het leger in Indië in aanmerking is gekomen, zijnde mitsdien eene projekt formatie van hetzelve opgemaakt, waarbij van het beginsel is uitgegaan, dat de permanente militaire bezetting op Sumatra, zoo als die in vredestijd gevorderd wordt, als eene geheel afgezonderde zaak kan worden beschouwd, in dier voege dat, naarmate de uitbreiding van ons gezag op dat eiland plaats grijpt en deszelfs inkomsten aangroeijen, die permanente bezetting kan worden vermeerderd, zonder dus ten laste van de militaire begrooting te komen; hoezeer, zoo als van zelve spreekt, de troepen, die voor de permanente bezetting gebezigd worden, een deel blijven uitmaken van het geheele Indisch leger.

„Dat, in verband tot die beschouwing, dus ongerekend de troepen voor de permanente bezetting van Sumatra benoodigd, de infanterie van het leger op Java uit een getal van 12 bataillons zal bestaan, acht waarvan voor Java zelf zullen moeten dienen; terwijl men zoodoende de beschikking heeft over een viertal bataillons, om daarmede den oorlog te kunnen voeren, hetzij op Sumatra, hetzij op een ander punt buiten Java; brengende deze organisatie dan ook mede, dat de uitgave voor de vier bataillons, waar dezelve ook gebruikt worden, de gewone zoowel als de oorlogskosten, blijven ten laste van de militaire begrooting."

De Minister VAN DEN BOSCH zegt, dat, in verband tot die beschouwing, de infanterie van het leger op Java uit 12 bataillons bestaat. Daaruit mag men besluiten, dat, zonder die beschouwing, de infanterie van het leger op Java uit slechts acht, althans niet uit twaalf bataillons, zoude bestaan.

[8]). De Minister VAN DEN BOSCH doet 12 bataillons betalen door Java, opdat vier daarvan zouden kunnen dienen, om oorlog te voeren op Sumatra of eenige andere buitenbezitting. Gesteld nu eens, dat de 12 bataillons aanvankelijk met der daad op Java aanwezig geweest waren, doch dat daarvan 4 op Celebes in dienst hadden moeten gesteld worden, om dat eiland tot zekere — om het even welke — orde te brengen, zoude men dan, voor en aleer die orde daargesteld was, de bataillons naar Java terugroepen, uit vrees, dat men geen tamelijk sterke expeditie zou kunnen uitrusten, indien eens elders zoodanig eene magt mogt noodig worden?

Men kan immers nog altijd troepen van Sumatra wegnemen, als men werkelijk in het geval is, zonder zulk een uiterste, met gewisheid elders meer te zullen verliezen, dan men door dien maatregel ongetwijfeld op Sumatra doen zal. Daarbij moet dan nog wel degelijk in de schaal gelegd

worden de invloed, dien eene belangrijke reduktie onzer magt op Sumatra en de daaraan verbonden onmiddellijke gevolgen, op onze overige bezittingen, Java daaronder begrepen, uitoefenen zullen. Waarom voor een mogelijk kwaad, dat misschien nog ver in de toekomst verholen ligt, datzelfde kwaad in veel hoogere mate reeds aanstonds op Sumatra in het leven geroepen?

[9]). De vaste bezetting wil de Minister op Sumatra laten en de veldbataillons naar Java overbrengen. Wij hebben reeds opgemerkt, dat de sterfte op Sumatra, in gewone omstandigheden, die op Java niet overtreffen zal, en aangezien de Minister voornemens is, *niet de vier veldbataillons op Sumatra af te danken*, maar ze naar Java te doen komen, zal het gansche verschil in de aanstrenging, waarvan de tegenwoordige Minister gewaagt, zich bepalen tot de uitgaaf, die de Minister v. d. Bosch heeft aangeduid.

[10]). „*Gemerkt de vijandige gezindheid des volks*," — en wij moeten de onderwerping van Sumatra, van straat Sunda af tot Sinkel toe, steeds als het einddoel onzer pogingen blijven aanmerken, maar toch *vier* bataillons minder gebruiken!

[11]). Met af te breken wat reeds is opgetrokken en te ondermijnen wat men laat staan, zal men in 100 nog veel minder dan in 25 jaar het zoogenaamd einddoel bereikt hebben. Deze geheele phrase klinkt ons als eene parodie. Achter uit gaan en toch het aanvankelijke doel door de *lengte des tijds* te naderen! Dat is onbegrijpelijk.

De bevelen des Ministers zijn halve maatregelen, die tot groot kwaad kunnen leiden. Als men niet voorwaarts op het doel aan wil gaan, of anders gezegd, de middelen niet wil geven, om het plan van den Kommissaris-Generaal van den Bosch zijn volle beslag te doen erlangen, hetzij omdat men van de opbrengst der kolonie in het algemeen niet genoeg wil afzonderen, hetzij omdat men vreest op den duur voor eene andere mogendheid (de Engelschen) te moeten zwigten; als men wel overdacht heeft, dat het weigeren dier middelen een dadelijken achteruitgang ten gevolge heeft, en dat die zich zal doen gevoelen over al onze bezittingen in Indië; als men besloten heeft daar niet voor terug te deinzen, het koste wat het wille, — dan gelooven wij, dat men liever, in plaats van te broddelen en zich met een meer en meer in het verschiet terugtrekkend einddoel te streelen, de bakens moest verzetten en zich eindelijk bepalen tot het bezetten der handel-débouchés op of nabij de stranden (voor zooveel namelijk Engeland ons dit wel wil veroorloven), de binnenlanden aan hun lot, dat is anarchie en eene vernieuwde tiranny overlatende, om, na verloop eener halve of heele eeuw, te zien wat te doen staat.

Doch in ieder geval, hetzij wij aanstonds het initiatief tot zoodanige verhouding aannemen, hetzij wij ons door de opvolging der ministeriële bevelen, met onwillekeurige opofferingen en veel grootere kosten, tot zoodanige verhouding laten terug drijven, — in ieder geval, zeggen wij, zal diezelfde Engelsche natie, die nu onze uitbreidingen zoo zeer afkeurt, nog oneindig meer schimpen op onze inkonsequentie, barbaarschheid, trouwe-

loosheid, enz.; en dit zal weerklank vinden op al onze overige bezittingen, Java niet uitgezonderd. Daardoor zullen opofferingen noodzakelijk worden, veel grooter dan het nog eenige jaren bijspringen van Sumatra met eene zoogenaamde auxiliaire magt, om het tot de hoogte te brengen, dat het zijn bestuur en krijgsmagt uit eigen boezem kunne betalen.

[12]). Wordt van deze gedragslijn, welke men hier zegt de beste te *schijnen*, doch later in het slot der missive *verbindend* noemt, niet een gedeelte weder ingetrokken, dan zijn Palembang en Djambi daar ook in begrepen.

[13]). De intrekking, van Bila, Djambi en alle intermediaire punten is dus onvoorwaardelijk bevolen; — van Palembang wordt gezwegen, en dus ook *niet* te kennen gegeven, dat het, in den hiervoren staanden onderschrapten last, *niet* mag worden begrepen.

[14]). Wij zullen thans het bevel, *tot verlating der bezette punten op de Oostkust* en der binnenlandsche posten, die daarmede in onmiddellijk verband staan, eens opzettelijk in oogenschouw nemen. Eerst zullen wij kortelijk doorloopen de gevoelens, die, bij verschillende bevoegde beoordeelaars, wegens het al of niet geradene van het bezetten der Oostkust, naar opvolging des tijds, bestaan hebben.

De kolonel DE STUERS verklaarde, 11 December 1829, van gevoelen te zijn, dat, als men uitbreiding van grondgebied in den zin had, men dan niet alleen Sumatra's West- maar ook de Oostkust moest bezetten en wel zoo dat, van Palembang tot Siak, alle voorname punten onder ons bereik waren. Op een rapport van den resident MAC GILLAVRY, die den heer DE STUERS in het bestuur van Sumatra's Westkust was opgevolgd, en zich niet geheel met het door laatstgenoemden in 1825 met de Padri's van Lintow, Agam en Telawi gesloten verbond konde vereenigen, vinden wij, ter plaatse waar hij die opmerking maakt, door den generaal DE STUERS, toen chef van den generalen staf, met eigen hand aangeteekend: „Was het niet beter zulk een kontrakt te sluiten dan geen? Het betere zoude zijn geweest, om Siak, Indragiri en Djambi te bezetten — maar de middelen?"

Blijkens de additionele nota, door den majoor adjudant, later generaal, MICHIELS, onder dagteekening 26 Februarij 1831 aan den Gouverneur-Generaal ingediend, verklaarde deze zich tegen het offensive, verlangende hij de facties op Sumatra tot hunnen vorigen staat van sluimering terug te brengen; tenzij het gouvernement wilde en konde besluiten, om krachtdadig door te tasten, in welk geval hij er sterk voor was, dat wij ons ook meester maakten van de oostelijke débouchés Djambi, Indragiri en Siak, opdat de produkten van het zoo rijke gedeelte van Sumatra geen van ons afwijkenden weg meer zouden vinden.

Luidens de instruktie van 18 Mei 1833 n°. 865, door den kommandant generaal V. D. BOSCH aan den generaal RIESZ gegeven, was aan diens voorganger, den luitenant kolonel ELOUT, opgedragen geweest *de onderwerping der binnenlanden tot Sinkel;* daarenboven werd alsnu aan hem generaal opgelegd — wel te verstaan niet onmiddellijk — *het bezetten van alle débouchés van het eiland.*

De missive van den kommissaris-generaal VAN DEN BOSCH van 20 December 1833 n°. 467 aan den kommandant van het leger bevat, met opzigt tot de Oostkust, dat vele artikelen, van handel en daaronder 16000 pikols gambir, naar die kust en vervolgens naar Singapoera worden uitgevoerd. Zoo leest men er b. v.:

„Eenen zeer gevaarlijken mededinger hebben wij echter aan de Oostkust „des eilands te vreezen.

„De goederen van Singapoera, met geenerlei regten belast, kunnen veelal „beterkoop gegeven worden, dan die aan de Westkust verkrijgbaar zijn, „en de afvoer derwaarts is tevens minder moeijelijk, dan men in het al„gemeen gelooft. Willen wij ons meerder voordeelen verzekeren, dan „moet onze politieke invloed ons niet alleen de middelen verschaffen, om „de industrie uittebreiden, maar ook om ons van derzelver vruchten mees„ter te maken; want daar op deze de belastingen moeten worden geheven, „om de kosten des bestuurs te dragen, voor welke de Engelschen niet „te zorgen hebben, en zulks bij direkte heffing niet geschieden kan, gelijk „de ondervinding doet zien, schiet er blijkbaar wel geen ander middel „over, dan de zaken diermate interigten, dat wij op den in- en uitvoer „aan de Oostkust dezelfde belastingen kunnen heffen, als aan de Westkust „plaats heeft, en ook daartoe is eene uitbreiding van ons politiek gezag „noodig. Dat gezag echter behoeft en behoort zich niet verder uit te „strekken dan ter bereiking van ons doel gevorderd wordt.

„Eindelijk is het eene zaak van het grootste belang, dat wij meester „zijn van den aanvoer, welke zoo langs de rivier van Siak als die van In„dragiri plaats heeft.

„Aan eerstgenoemde rivier bestaan nog de overblijfselen van een fortje „vroeger door ons bezeten. Dit moeten wij andermaal trachten meester „te worden; maar de informatiën zijn te onvolledig om te kunnen beoor„deelen, welke middelen daartoe zullen worden gevorderd.

„Ten aanzien van de rivier Indragiri zijn wij beter onderrigt, en reeds „zijn de volken onderworpen geweest tot aan het punt waar dezelve be„vaarbaar wordt. Het zal niet moeijelijk zijn, zoo Bonjol eens gevallen is, „en de XIII Kotta's onder ons gezag zijn gebragt, aldaar onzen invloed „te herstellen, en deze hersteld en wij gevestigd zijnde, moet het overige „aan de beslissing van het civiel gezag worden overgelaten."

Het rapport van 11 October 1833 n°. 7 van den Luitenant-Kolonel adjudant MICHIELS aan den Gouverneur-Generaal, bevat de mededeeling van den uitslag zijner expeditie naar Djambi, ondernomen wegens eenen gewapenden inval van den sulthan van Djambi in onze Palembangsche landen. Die uitslag bestond in het vestigen van eenen militairen post te Moeara-kompeh en het sluiten van een verbond met den sulthan, waarbij hij zich en zijn land stelde onder de opperheerschappij en bescherming van het Nederlandsche Gouvernement, en aan datzelfde Gouvernement het regt toekende, tot het aanleggen van zoo veel versterkte punten in zijn land, als het noodig zoude oordeelen; alsmede om op den handel in en uit de

rivier zoodanige bepalingen te maken en heffingen te doen, als oorbaar en billijk zou worden geoordeeld.

In zijn rapport van 23 Januarij 1838 n°. 26, en de daarbij overgelegde nota, zegt de Generaal MICHIELS:

„Er blijft mij slechts nog een enkel woord te zeggen betrekkelijk de „Oostkust.

„In het door ons reeds bezette gedeelte der binnenlanden van Sumatra „ontspruiten stroomen, reeds op enkele plaatsen bevaarbaar, de boven- „takken der hoofdrivieren van Indragiri, Kampar en Siak, en uit de „Noord-Oostelijke Battalanden, waar thans onze troepen nog ageren, de „rivier Batang Panei, die waarschijnlijk in den zeeboezem Kakan uitloopt. „Wegens de aluviale gesteldheid, waardoor de landing op elk ander punt „onmogelijk wordt, maakt dit de eenige kommunikatie dier rijken met de „zee uit. Het bezetten van de mondingen der gezegde hoofd-rivieren, „op den voet als zulks met Djambi heeft plaats gehad, zoude alzoo het bezit „van Sumatra voltooijen in den geest, voorkomende in de onderscheiden „instruktiën door den Kommissaris-Generaal V. D. BOSCH gegeven.

„Ons regt daartoe tegenover de vreemde mogendheden, wordt door den „heer VAN DEN BOSCH niet in twijfel getrokken, en dan wordt aan het „produkt van geheel Sumatra, van Sunda af tot Rakan beoosten en tot de „Atjinsche zoogenaamde peperhavens bewesten, geen van ons afwijkende „weg meer overgelaten."

De Generaal COCHIUS opperde in zijn berigt aan den Gouverneur-Generaal deswege, den 5den Februarij 1838, de volgende bedenking: „Ik be- „twijfel desniettemin, of de Engelschen niet spoedig, op grond van art. „6 van het traktaat van 17 Maart 1824, zich tegen het bezetten dezer „rivieren zullen verzetten; ten minste lijdt het geen twijfel, dat de En- „gelsche handelaren zich spoedig daarover zullen beklagen." — En dit had ten gevolge dat hij, bij missive van 28 Februarij 1838 n°. 5, den Generaal MICHIELS schreef: „Met betrekking tot art. 6 van het traktaat van 17 Maart „1824, geeft mij de Gouverneur-Generaal DE EERENS te kennen, dat, of- „schoon het voorkomende in art. 6 van hetzelve bezwaarlijk van toepassing „zoude kunnen worden gemaakt op het bezetten van positiën op het eiland „Sumatra binnen de aangenomen grenzen, het evenwel goed zal zijn, dat „UwEdG. door het militair departement worde aangeschreven, om geene „kantoren te vestigen of plaatsen, welke onder de bij het traktaat bedoelde „gerekend kunnen worden te behooren."

Bij missive van 19 Maart 1838 n°. 242 drong de generaal MICHIELS nogmaals aan op eene beslissing wegens het bezetten van vaste punten aan het bevaarbaar gedeelte der rivieren Indragiri, Kampar en Siak, even als plaats had met Djambi, zeggende, dat wij nu zoo ver gevorderd waren, dat onze uitbreiding in de binnenlanden in zekeren zin eer na- dan voordeelig zoude zijn, indien niet tot het bezetten der oostelijke débouchés werd overgegaan.

De Generaal COCHIUS heeft deswege het Gouvernement van konsidera-

tiën en advies gediend, te gelijkertijd dat hij zulks deed op eene missive van den resident van Palembang, van 14 Maart jl. n°. 22, handelende over eene, hoewel niet regtstreeksche, poging van den sulthan van Indragiri, om met het gouvernement in relatie te komen. Wij zien daarin, dat de graaf V. D. BOSCH later nog uitdrukkelijk de vervulling zijner voorschriften, gegeven bij besluit en memorie van 11 October 1833 n°. 310 en 311 verlangd heeft, en dat de Generaal COCHIUS het daarom van eene gebiedende noodzakelijkheid acht, ons gezag geldig te maken aan de mondingen der rivieren Siak, Indragiri, Kampar en Rakan, en zelfs nog in een ruimeren zin dan te Djambi had plaats gevonden. De Generaal vestigt er echter de aandacht op, dat twee der te vestigen kantoren aan straat Malaka zouden komen, en dat de Engelschen niet in gebreke zouden blijven zich te beklagen en welligt aanvoeren, dat het voordeel voor hen van Malaka verwacht door de vestiging dier kantoren verloren gaat. De te sluiten kontrakten moesten, naar het oordeel van den Generaal, ons het regt geven op de geheele heffing van inkomende en uitgaande regten, de verzekering bevatten eener overigens onbezwaarde vaart op de rivieren tot in de binnenlanden toe, en dat voor de veiligheid dier vaart zal gezorgd worden door de vorsten; voorts de vergunning om onze kantoren te vestigen waar wij het dienstig oordeelen, zoo na mogelijk aan de uitwatering der rivieren, of aan die punten waar de rivieren zich in takken verdeelen, om zich in verschillende monden te ontlasten, met het regt om die kantoren door militaire posten te verzekeren. Den vorsten zoude in die kontrakten worden toegezegd: een zeker aandeel in de te heffen regten, of wel eene bepaalde som als schadeloosstelling; de bijstand van het Gouvernement in geval van inwendige beroerten; het behoud der volle uitoefening huns gezags in hun eigen land, en billijke betaling van allen van hen te verlangen bijstand, hetzij die noodig is in handen of in materialen. Speciaal wenschte de Generaal ons zoodanig gevestigd te zien aan de débouchés tusschen Djambi en Atjin.

Blijkens een extrakt uit een kommissoriaal berigt van den gewezen adjunkt kommissaris ter Sumatra's Westkust Mr. C. VISSCHER, van 25 Junij 1838, n°. 57/1, was hij van oordeel, dat onze bepalingen op den handel aan de Westkust gedeeltelijk de strekking hadden, om den afvoer der produkten uit de bovenlanden naar de Oostkust te bevorderen, naardien wij onze belangen van die der bevolking gescheiden hadden. Bij het volhouden van zulk een stelsel, achtte hij het gewelddadig bezetten van de débouchés naar de Oostkust *onvermijdelijk noodzakelijk*, hoewel niet ligt volkomen uitvoerlijk. De heer VISSCHER verklaart zich voor eene wijziging in het handelsstelsel ter Westkust en vooreerst tegen eene bezetting der Oostkust.

Blijkens het besluit van 31 Mei 1838 was de Gouverneur-Generaal DE EERENS van een ander beginsel uitgegaan. Art. 1 van de bij dat besluit gearresteerde instruktie voor de kommissie om met den sulthan van Indragiri te handelen, luidde: „Reeds voor lang is erkend dat het N. I. Gouvernement, om wezenlijke voordeelen van Sumatra te trekken, zich moet

„meester maken van de débouchés aan den Oostkant, en het is aangenomen „dat het bestuur zich door het Londensche traktaat van 17 Maart 1824, „niet behoeft te laten terug houden van het vestigen van posten op de „Oostkust van genoemd eiland."

Op den 26sten September 1838 sloot de kommissie met den soethan van Indragiri en zijne rijksgrooten een verbond. Het oppergezag van het Nederlandsch Gouvernement wordt erkend en trouw beloofd aan Z. M. den Koning en den Gouverneur-Generaal; geene verbindtenissen zullen aangegaan worden met eenige andere mogendheid, noch afstand van grondgebied aan dezelve gedaan, noch vriendschaps-betrekkingen aangegaan met de vijanden van het Nederlandsche Gouvernement; het Gouvernement heeft het regt, om forten te bouwen tot bescherming der vaart en van den handel en tot wering der zeerooverijen. Het Gouvernement laat het inwendig bestuur, de wetten, gebruiken en instellingen des lands ongemoeid, en zal zich bepalen tot de zekerheid zijner bezittingen en het toezigt over de vaart en den handel; het behoudt aan zich de regtspleging over al wat geen inboorling des lands is; het Gouvernement heeft het regt tot het heffen der inkomende en uitgaande regten op den handel, volgens een nader te arresteren tarief, waarvan den soethan mededeeling zal worden gedaan; het Gouvernement heeft het regt op de heffing van ƒ 6 per pikol vreemd zout, dat het rijk van Indragiri wordt ingevoerd, en zelfs om een monopolie op het zout in te voeren, in welk geval de verbruikers niet gedrukt en de rijksgrooten bevoordeeld zullen worden; den sulthan en zijne rijksgrooten wordt als schadeloosstelling voor de gedane afstanden ƒ 8000 zilveren munt 's jaars verzekerd; de sulthan en zijne rijksgrooten zullen zorg dragen voor de veiligheid van vaart en handel; het Gouvernement heeft het regt om troepen en zendelingen, door het rijk van Indragiri, naar Sumatra's Westkust te dirigeren; de sulthan zal het aanvoeren van nieuwe slaven door de zeeroovers weren en muitelingen tegen het Gouvernement, die in zijn rijk de wijk nemen, uitleveren. Voorts werd bij eene afzonderlijke akte het gouvernements grondgebied bepaald *).

Thans dienen wij nog een blik te slaan op de meening van den Minister, graaf van den Bosch, omtrent het bezetten der Oostkust. Zij is in de volgende bewoordingen, voorkomende in eene missive aan den Gouverneur-Generaal, van 29 December 1838, vervat. „De vraag, die dus hier nog „te beantwoorden blijft, is deze: op wat wijze kunnen aan het Gouverne„ment, zonder dat op de aangeprezen beginselen inbreuk geschiede, vaste „inkomsten worden verzekerd?

„Het heffen in onze zeeplaatsen van een matig regt op den in- en uit„voer van goederen, is daartoe zonder twijfel het eenige en doelmatigste „middel, dat gerustelijk kan aangewend worden, vermits in alle gevallen „de inlandsche bevolking in de beschermende prijzen een waarborg zou „vinden, dat hare produkten, door onze heffingen, niet te laag in prijs

*) Zie al deze bescheiden in onze voorgaande aflevering medegedeeld.

„dalen zullen, terwijl van den anderen kant de noodzakelijkheid, om de „konkurrentie te kunnen volhouden tegen de goederen, die van Singapoera „worden aangevoerd, den maatstaf zal aanwijzen voor de bepaling van het „tantum der regten op den invoer.

„Niet alleen de onderwerping der bergvolken op Sumatra behoort het „doel te zijn der toekomstige maatregelen, daar ook de oostelijke stranden „eene bijzondere aandacht verdienen.

„De rivieren van Palembang en Djambi zijn reeds door ons bezet, ook „die van Indragiri en Kompeh zullen geoccupeerd kunnen worden, zoo„dra de daartoe vereischte overeenkomsten met de aldaar aanwezige hoof„den of volken zullen aangegaan zijn, hetgeen, door het hierboven reeds „meermalen aangegevene middel eener maandelijksche bezoldiging of uitkee„ring aan de hoofden, niet moeijelijk vallen zal.

„Ook daar zal een fortje, op eene geschikte plaats aan de rivieren aan„gelegd, en met een honderdtal manschappen bezet, tot het voorschreven „doel voldoende zijn.

„Te gelijker tijd moet ook daar worden in acht genomen, dat geenerlei „belemmering voor den handel op die rivieren tot aan de grenzen der „bovendistrikten worde in den weg gelegd; gelijk ook aanvankelijk geene „belasting van de bevolking dier streken door ons bestuur behoort gehe„ven te worden; terwijl wij nog bovendien het tot onzen pligt moeten „maken, om den handel op die streken zooveel mogelijk tegen zeeroove„rijen te beschermen.

„Meer dan dit ter aanmoediging van den handel op de genoemde rivie„ren te verrigten, acht ik vooreerst niet raadzaam; daar het, althans voor „het tegenwoordige, met ons belang strookt, om den handel zoo veel mo„gelijk naar de Westkust over te brengen, aangezien wij daar het regt „en de middelen bezitten tot heffing van de in- en uitgaande regten.

„Alleen daar waar de meergemelde rivieren de door ons bezette binnen„landen bereiken, zal het raadzaam zijn, kleine forten aan te leggen, en te „dier plaatse dezelfde regten te heffen, die aan de Westkust geheven worden, „al ware het, dat de opbrengst er van aan de langs de oostelijke stranden „aanwezige vorsten en hoofden moest afgestaan worden; omdat op die wijze „ten minste de invoer aan de oostzijde eenigermate zal tegengewerkt wor„den; terwijl onze pogingen daartoe niet weinig in de hand zullen worden „gewerkt door de, uit de gesteldheid van die streken voortspruitende, moei„jelijkheid, om tot aan de oostkust de binnenlandsche produkten te vervoe„ren, aangezien men weinige wegen aantreft door de uitgebreide en moeras„sige wildernissen, die tusschen het oosterstand en de bergdistrikten worden „aangetroffen. Daarbij vordert het opvaren der rivieren naar de hoogere „binnenlanden dikwerf eene maand tijds, terwijl de afstand der bergdistrikten, „althans die waar wij nu reeds bekend en gevestigd zijn, tot aan het wes„telijke strand weinig meer dan drie dagreizen bedraagt.

„Eene vestiging aan de rivier Siak, en verder noordwaarts op, zal almede „met veel voorzigtigheid dienen te worden voorbereid. Hier inzonderheid

„ zal men de tegenwerking van Engeland ontmoeten, dat nu vooreerst en „ tot dat wij overal elders wel gevestigd zijn, moet worden ontzien."

Het stuk in het Hoogduitsche tijdschrift *das Ausland* is niet officiëel, maar dit stuk draagt zoo veel blijken van de wél onderrigtheid zijns schrijvers, dat men ook wel eenig vertrouwen mag stellen in hetgeen daarin gezegd wordt van het antwoord, dat de toenmalige minister van Koloniën aan de Engelsche regering gegeven heeft op hare navraag wegens onze uitbreiding op Sumatra. Dat antwoord zou ingehouden hebben, dat de regering der Nederlanden alle maatregelen bij de hand moest nemen, om hare eigene en hare bondgenoots bezittingen in zekerheid te stellen; en dat die regering overigens hare verwondering niet kon loochenen daarover, dat de Engelsche autoriteiten in Indië de klagten der inlandsche vorsten aanhoorden, en nog andere dan *loutere handelsverbindtenissen* met hen onderhielden, iets hetwelk in weerspraak was met den geest en de letter van het traktaat van 1824; daar men in hetzelve, door de bepaling, dat geen deel in het gebied des anderen verbindtenissen met de vorsten en hoofden onderhouden zoude, blijkbaar bedoeld had, alle wrijvingen zoo veel mogelijk voor te komen; en dat de regering der Nederlanden, zoo weinig als zij zich met de aangelegenheden van het schiereiland Malaka dacht te bemoeijen, ook evenmin eene menging van Engelsche agenten in de aangelegenheden van Sumatra konde toestaan.

En nu beveelt de Minister BAUD: *intrekking van alle civiele en militaire posten op de Oostkust, als ook van de binnenlandsche posten, welke met de inbezitneming der Oostkust in onmiddellijk verband staan.*

Wij kunnen niet beoordeelen, in hoeverre de verschillende, hierboven aangehaalde, hooge autoriteiten, die groote waarde aan het bezetten der oostelijke débouchés van Sumatra hechtten, zich vergist hebben. Is het bezetten daarvan en het heffen der regten aldaar, nu en ook in het vervolg, voor ons van weinig of geen waarde, dan zouden wij aan de vordering van Engeland, dat wij daar vandaan moeten blijven, kunnen toegeven; hoewel het inwilligen van onbillijke eischen doorgaans nog onbillijker en gewigtiger uitlokt. Is dat toegeven daarentegen eene wezenlijke opoffering, dan zouden wij er voor zijn, niet te wijken en ons te beroepen op ons goed regt, en op het voorbeeld van Engeland zelf.

Ziedaar de aanteekeningen op de bevelen van den Minister van Koloniën van eene onbekende hand. Men ziet er uit, dat het verlangen van dien Minister, tot ontruiming der Oostkust, ten sterkste werd afgekeurd, en dat de grond, die daarvoor werd opgegeven, namelijk de noodzakelijkheid om Java niet langer, ten voordeele van Sumatra, van troepen te ontblooten, slechts als een voorwendsel werd beschouwd, terwijl de eigenlijke reden was *de aandrang van Engeland.* Deze zelfde meening zal men ook in officiële stukken terug vinden, onder anderen bij den kommandant van het Indische leger, wiens advies wij thans laten volgen.

Oordeel van den Kommandant van het Indische leger over de ministeriële bevelen.

Eerst maakt de Kommandant van het Indische leger opmerkzaam op de *misstelling* des Ministers, van slechts *vier* veldbataillons infanterie, als op Java aanwezig, aan te nemen, terwijl er, naar de vigerende voorschriften, *acht* veldbataillons infanterie behoorden te wezen, *en ook inderdaad aanwezig waren*. Die misstelling wordt, in de ministeriële depêche, onder verschillende vormen herhaald, en sluit alzoo het denkbeeld eener onwillekeurige schrijffout volkomen uit. Zij wordt als eene hoofdreden voor de bevolen vermindering van de militaire magt op Sumatra vooruitgezet.

Daarop treedt de Generaal in een kort geschiedkundig betoog, om de noodzakelijkheid aan te toonen van Sumatra niet te ontblooten. Het grondgebied, thans door ons te bewaken, ongerekend Palembang, Bengkoelen en de Lampongs, is wijd uitgestrekt. Het beslaat eene oppervlakte van 1500 □ uren gaans, ongeveer overeenstemmende met het ⅓ gedeelte der oppervlakte van Java. Brengt men aan den eenen kant de groote volkrijkheid van Java in aanmerking, aan den anderen kant meent de Generaal, dat de meerdere moeijelijkheden van het terrein en de belemmeringen in de kommunikatie niet uit het oog mogen verloren worden. Wijst men aan den eenen kant op de oorspronkelijke verdeeling van Java in groote eenhoofdige inlandsche staten, de onderworpenheid van den Javaan aan zijne vorsten en voorname hoofden, en de daaruit voortvloeijende gemakkelijkheid voor dezen, om groote massa's tegen ons in de wapenen te brengen; ter andere zijde mag niet onopgemerkt blijven, dat ons gezag op Sumatra de eenheid van vorm, de kracht eener langdurige gewoonte en de werking op den inlander door slechts weinige van het centrum uitgaande radiën mist; dat de Javaan in zijnen gewonen toestand indolent en slaafsch onderworpen, de Sumatraan daarentegen vlug en naijverig op zijne individuële vrijheid en regten is, hetwelk eigenaardig vordert, dat de militaire magt, ter voorkoming van onlusten en zoo noodig ter breideling van oproer, op Sumatra in meer deelen en onderdeelen gesplitst moet zijn dan op Java.

Dat er eene aanzienlijke magt noodig en duurzaam noodig is, om ons gezag op Sumatra te handhaven, is op nieuw bewezen door den opstand van BATIPO in Februarij en Maart 1841, en men mag het zich niet ontveinzen, dat dergelijke tooneelen andermaal, en dan mogelijk met geheel andere uitkomsten, te wachten zijn, als de militaire magt niet steeds op eenen ontzagwekkenden voet gehouden wordt. Verliezen wij dit uit het oog, dan staat ons te wachten wat den Engelschen in Afghanistan is wedervaren; — en welke middelen zullen dan niet aangewend moeten worden, om ons gezag, met het oog op Sumatra in het bijzonder, en op *geheel onze Oost-Indische bezittingen* in het algemeen, weder te verzekeren?

Terugtreden en het verminderen der militaire magt is alzoo op Sumatra eene hoogst gevaarlijke onderneming, waarvoor van den beginne af aan, door alle civiele en militaire autoriteiten, is gewaarschuwd geworden, daar zij allen even zeer bewust waren van de liefde voor individuële vrijheid,

de verknochtheid aan voorouderlijke wetten, gebruiken en vooroordeelen, den oorlogzuchtigen aard en de ontvlambaarheid van het fanatisme des Sumatraans.

In die overtuiging deelende, is het slechts schoorvoetende en niet dan ten deele, dat de kommandant van het leger het waagt, den Gouverneur-Generaal in den geest van 's Ministers bevelen te adviseren; daar hij meent hiermede „de verantwoordelijkheid voor de gevolgen grootelijks op zich te laden."

Het eenige wat hij voorloopig oordeelt, zonder groot gevaar, in deze te kunnen geschieden, is het ontruimen van Indragiri, Bila, Pertibi, Daloe-Daloe en de kleine posten, welke ten behoeve der evengenoemde bestaan. Daardoor, meent de kommandant, zullen de Engelschen in zoo verre bevredigd zijn, dat de Oostkust langs Straat Malaka verlaten is, en geven wij geen aanleiding, om door den Sumatraan als zwak beoordeeld te worden, naardien wij dan slechts van een terrein terug trekken, dat schaars bevolkt, dus zonder handel van eenige beteekenis en bijgevolg voor ons van weinig of geene waarde is.

Ook Djambi te verlaten, acht hij niet raadzaam, wijl Moeara-kompeh een noodzakelijke post is voor de rust in de residentie Palembang en tot wering der zeerooverijen.

Tot het reduceren der militaire magt op Sumatra in eenen ruimeren zin, al ware het ook om slechts één bataillon van daar te nemen, mag hij pligtmatig niet adviseren, alvorens de kolonel MICHIELS, civiel en militair Gouverneur aldaar, deswege geraadpleegd is.

De kommandant stelt daarom den Gouverneur-Generaal voor, van dien hoofd-officier een rapport te vragen over de uitvoerbaarheid van de bevelen des Ministers, met het oog op de gevolgen.

In afwachting van dit rapport, stelt hij voor, „*voornamelijk omdat bij het ministerie er bijzonder prijs op schijnt gesteld te worden, dat de Oostkust spoedig verlaten zij*," de intrekking te bevelen van de ondervolgende bezittingen:

Pertibi.	2	Officieren en	80	man
Posten tusschen Pertibi en Bila	2	„	75	„
Kotta Pané (of) Bila.	2	„	119	„
Daloe-Daloe.	1	„	75	„
Posten tusschen Daloe-Daloe en Pertibi .		„	75	„
Indragiri	2	„	86	„
Totaal. . .	9	Officieren en	510	man

(Wordt vervolgd.)

Bijdrage tot de kennis der Maleijers ter westkust van Borneo.

§ 1. *Oorsprong en verdeeling.* 't Is bekend, dat de Maleijers zich sedert vier eeuwen langzamerhand op Borneo hebben gevestigd, daar rijken hebben gesticht en de oorspronkelijke inboorlingen van dat eiland aan zich onderworpen en cijnsbaar gemaakt. Die Maleijer nu, ter westkust van Borneo, onderscheidt zich, wat het uiterlijke betreft, zeer voordeelig onder de verschillende menschenrassen in den Indischen Archipel. Hij is niet groot, eer middelmatig van gestalte; de vrouwen kunnen over het algemeen zelfs klein genoemd worden. De kleur is ligt bruin, met eene glanzige tint, die, zich over de geheele huid verspreidende, den Maleijer een zacht voorkomen geeft. Van daar dat zij, die iets meer donker van kleur zijn dan gewoonlijk, „itam manis," 'tgeen zoetachtig zwart beteekent, worden genoemd, terwijl de overigen door het woord „ poeti koening" of witachtig geel worden aangeduid; eene andere uitdrukking, om het bruinachtige hunner huid te kennen te geven, hebben zij niet. Hunne gelaatstrekken zijn regelmatig; ze hebben een minzaam voorkomen, hoezeer bij de meesten de karaktertrek van valschheid op het gelaat te lezen is. Het voorhoofd is rond en niet zoo breed of plat als bij den Madurees. De oogen zijn helder, doch de opslag van het oog is meestal sluw en doordringend; ze hebben een welbesneden neus en geene zulke uitspringende jukbeenen als de Javaan; voorts een kleinen mond met goede tanden in den staat der natuur, doch meestal bedorven door het vele gebruik van zoetigheid, het veelvuldige betel kaauwen en voornamelijk door het zoogenaamde slijpen, eene gewoonte ook op Java en op meer andere eilanden in gebruik. De ligte baard wordt meestal met tangetjes uitgetrokken, hoewel velen knevels dragen of den baard om de kin doen groeijen; bakkebaarden ziet men weinig. De ledematen zijn over het algemeen regelmatig en geëvenredigd aan de grootte van het ligchaam, sterk gespierd maar niet vleezig; daardoor bezitten zij eene onbegrijpelijke vlugheid als zij hunne krachten willen inspannen, hetgeen echter zelden gebeurt, dewijl zij liever aan hunne luiheid botvieren. Een trotsche gang onderscheidt hen nog bovendien, en in het geheel doet de Maleijer van Borneo's westkust zich voor, als of hij eene meerderheid gevoelde boven al de overige, hem omringende, schepselen.

Het hoofdhaar dragen de mannen kort, à la Brutus; velen scheren zich het geheele hoofd kaal; anderen, meestal strandbewoners, laten het groeijen. Bij weinigen is het gekruld. Meerendeels is het haar ruw en regt nederhangende, immer git zwart. De vrouwen dragen het zoo lang als immer mogelijk, dewijl dit voor eene der schoonheden gehouden wordt;

ze binden het gewoonlijk netjes op het achterhoofd te zamen, waarom alle haren van het voorhoofd glad naar achter worden gestreken. Het gebruik van olie, om de haren eene meerdere zachtheid te geven en glanzig zwart te houden, is algemeen, zoo bij mannen als vrouwen, in gebruik; de versche kokosolie is daarvoor de geliefkoosde; eenige bloemen worden er onder gemengd, om die olie een aangename geur te geven, iets dat te noodzakelijker is, dewijl zij anders werkelijk hindert. Den kinderen worden, van de geboorte af meestal tot hun tiende of twaalfde jaar, de hoofdharen geheel afgeschoren, terwijl ze enkel aan het achterhoofd een lok dragen ter breedte van twee of drie en ter lengte van acht tot negen duimen.

Weinige vrouwen zijn er, die men onder de eerste schoonheden tellen kan. Echter zijn zij in hare jeugd niet ongevallig. Daartoe draagt het meest hare slanke gestalte bij, die haar een trotsch voorkomen geeft, doch welke veelal, na het huwelijk en de geboorte van twee of drie kinderen, verloren gaat. Dan worden zij zwaarlijvig en verouderen spoedig, zoodat eene vrouw, die zulk een aantal kinderen ter wereld gebragt en naauwelijks 30 jaren bereikt heeft, reeds als afgeleefd kan worden beschouwd. Zelden brengen zij meer dan vier of vijf kinderen ter wereld; een grooter aantal behoort onder de zeldzaamheden, en eene vrouw van 40 jaren kan gerust hare plaats onder de „besjes" innemen. Het schoone lange hoofdhaar gaat ook al zeer spoedig verloren, voornamelijk op het voorhoofd, en de meesten zijn op dien ouderdom geheel grijs.

Men moet op den voorgrond stellen, dat de ter dezer kust gevestigde Maleijers voor het meerendeel niet van daar oorspronkelijk zijn. Die oorsprong ligt echter in het duister; het eerste tijdstip op te geven, wanneer die Maleijers zich op Borneo nedergezet hebben, is niet mogelijk; ten minste nemen hunne eigene overleveringen daaromtrent een geheel stilzwijgen in acht. Die Maleische bevolking bestaat thans uit een mengelmoes van de verschillende natiën van den Indischen Archipel, die meestal door handelsbetrekkingen aldaar te zamen zijn gevloeid en er een geheel hebben gevormd, en die, hoewel de zeden en gebruiken hunner verschillende landzaten volgende, echter zoodanig met elkander in aanraking zijn gekomen, dat de onderscheiden oorsprong niet meer zigtbaar is. Er zijn wel is waar eenige landstreken, zoo als Landak, Tayang, Sangouw en de overige aan de Kapoeas gelegene rijkjes, wier Maleische bewoners daar sedert eeuwen schijnen gevestigd te zijn, en onvermengd gebleven met de afstammelingen van vreemdelingen, die men bij zoovele duizenden op de kust vindt; doch de Maleische strandbewoners zijn allen van vreemden oorsprong, hoewel bij velen reeds tot in het vierde of vijfde geslacht. De eilanden in den omtrek van Rio gelegen, Rio zelf, de vaste kust van Malaka, Pahang, Kalantang, Keda, Kambodja zijn de oorspronkelijke geboorteplaatsen dezer lieden. Ook van het eiland Sumatra en bijzonder van Siak, Menangkabouw, Indragiri en Palembang hebben zich inboorlingen ter westkust van Borneo nedergezet. Eenige Javanen, die geheel hunnen aard afleggen en dien der Maleijers aannemen, hebben zich al mede onder hen

gemengd; doch de Boegi's vereenzelvigen zich nimmer met hen, maar blijven ook hier altoos afgezonderd en op zich zelven. Onder dit mengelmoes vindt men mede eenige lieden, geboren in het noordelijke gedeelte van het eiland Borneo, bekend onder den naam van Borneo-proper, en van Banjermassing. Ook treft men er eenige Dajak's van de westkust zelve onder aan, die, tot den Islam overgegaan, de hun eigene zeden en gewoonten geheel hebben afgelegd en die der Maleijers aangenomen.

De geheele zamenvloeijing (want dit is het eigenaardige woord) dezer lieden heeft dus eene nieuwe natie voortgebragt, die, hare oude zeden en gewoonten vermengende met nieuwe plaatselijke gebruiken en inrigtingen, thans reeds eenen geheel anderen aard en karakter heeft verkregen; zoodat de oorsprong van de meesten geheel verloren is geraakt en zij dien zelve niet meer kennen. Te Pontianak echter is alles nog nieuw, door de latere stichting van dat rijkje nu ongeveer tachtig jaren geleden. De vreemdelingen, die zich toen daar nederzetten, hebben zich eerst tot het vierde geslacht kunnen voortplanten; zoodat er nog slechts weinigen zijn, die men inderdaad voor Pontianakkers van geboorte kan houden, terwijl nog dagelijks vreemdelingen derwaarts vloeijen en zich vestigen.

Men kan deze Maleische bevolking gevoegelijk in vier klassen of standen verdeelen als: de adelstand, de priesterstand, de vrije stand en de slavenstand.

§ 2. *Geaardheid der Maleijers.* Men mag hen geloof ik noemen: lui, valsch, en wraakzuchtig; doch bij dit alles bezitten zij eene welwillendheid en vriendelijkheid, die hun waren aard verbergt. De adelstand bestaat doorgaans uit groote dobbelaars; ze rigten zich meestal door eene liederlijke levenswijze te gronde; zij zijn daarbij echter zeer dapper en vreezen in den oorlog noch gevaren noch den dood. De vermogenden onder hen zijn gewoonlijk zeer zuinig ja gierig en woekeraars. Het grootste gedeelte bestaat uit handelaars; de minvermogenden zijn landbouwers of erneren zich met de vischvangst; ook zijn er vele liefhebbers van het zeerooven onder. De slaven moeten allerlei grove werkzaamheden verrigten voor de gegoeden en worden niet zelden zeer onmenschelijk door hunne meesters mishandeld. Over het algemeen zijn zij zeer vlug van oordeel en begrip en vrij behendig om iets te vervaardigen.

De Maleijers zijn op hun lijf zeer zindelijk doch slordig op hunne kleeding. Het kleed, dat zij aantrekken, hoedanig de stof er ook van zijn moge, houden ze bijna altoos aan tot het door een ander vervangen moet worden. Zij zijn zeer opvliegend van aard en spoedig geraakt; een eenmaal opgevatten wrok vergeten zij nimmer. De gegoeden zijn zeer godsdienstig, doch de geringer stand bekreunt zich weinig om de godsdienst en bespot zelfs hem, die haar waarneemt. Daar de Maleijers zeer jaloersch zijn, ontstaan daaruit veelal hevige twisten; niet zelden volgen er moord en doodslag uit. Ze gaan nimmer ongewapend, en zijn dadelijk gereed, hun eigen regters te zijn. Op plaatsen, waar zij voor het bestuur bevreesd zijn, noodigen zij elkander dikwerf op zee met hunne vaartuigen uit, om zich daar met elkander te meten. De gegoeden zijn doorkneed in de etiquette

en voorschriften van beleefdheid en hoffelijkheid, die zij allen grondig verstaan en stiptelijk opvolgen. Bij hunne welwillendheid zijn zij echter niet zeer gastvrij, ten ware zij vermeenen daardoor zich zelven voordeel te zullen bezorgen.

§ 3. *Zeerooverij.* De zeeroof is het schandelijke bedrijf, om door geweld een vreedzaam koopvaarder te overrompelen, en zich wederregtelijk van diens schip en goed meester te maken, of den vreedzamen landbouwer van zijne velden op te ligten en als slaaf in andere oorden te gaan verkoopen. Dit heeft reeds sedert onheugelijke tijden bestaan, en zal immer blijven voortduren, zoo lang men hen onafhankelijk laat, doordien hunne instellingen en de Maleische wetten dit wanbedrijf wettigen. Veel moge men doen, om dit kwaad uit te roeijen, het zal blijven bestaan, zoo lang er nog staten aangetroffen worden, waar inlanders buiten onmiddellijken Europeschen invloed regeren. De vorsten hebben daarbij voordeel, de kern der bevolking moet daaruit haar bestaan vinden, en het schuim der natie, de dieven, moordenaars, dobbelaars en amfioenschuivers, te lui om eenig eerlijk bedrijf uit te oefenen, worden daardoor uit de plaats verwijderd, en verschaffen aan de overigen vele voordeelen en rijkdommen. De ongelukkigen, die, in de hand van hen die de spekulatie doen, het middel zijn, waardoor de rooverijen worden bedreven, kunnen echter niet roemen op een aangenaam leven, want doorgaans worden ze naar een soort van lazaret verwezen, waar zij aan hunne neigingen vrijelijk kunnen botvieren. Maar ze hangen geheel af van personen, die in hunne behoeften voorzien. En aan deze laatsten ontbreekt het zelden. Eenige gegoede Boegi's of Maleische kooplieden begeven zich gedurig onder dit schuim der bevolking, voorzien hen van al wat ze begeeren en laten hen dobbelen en amfioen schuiven. Daardoor geraken zij in weinige oogenblikken in schulden, en worden, als ze niet kunnen betalen, volgens de Maleische wetten, pandelingen van den schuldeischer. De keuze staat hun nu wel vrij, om hem als slaaf te volgen of op zee hun geluk te gaan beproeven, maar hun lot als slaaf wordt hun zoo zwart afgeschilderd, dat zij het voor zich doelmatiger oordeelen, het laatste te kiezen. In dit geval wordt hun het noodige voorschot gegeven, om het binnen drie maanden terug te geven, of hunne schuld verdubbelt onmiddellijk. Zijn er zoo eenige pandelingen door een of meer gegoeden verkregen, dan kiezen zij zich een hoofd of voorvechter (penglima). Als ze dit gedaan hebben, wordt voor hen een vaartuig, zelden meer dan 5 of 6 lasten groot, in gereedheid gebragt en van wapenen, ammunitie en levensmiddelen door den spekulant voorzien.

Zulk een vaartuig is doorgaans gewapend met een ijzeren kanon op de boeg, met de tromp door eene borstwering (ampelan) gestoken, die van poenagahout is gemaakt, waardoor geene kogels kunnen dringen, ongeveer drie en een half voet hoog, en aan weerskanten eenige voeten buiten boord komende om de roeijers te beveiligen. Deze borstwering is van losse blokken hout in een raam gezet, die gemeenlijk in het ruim worden geborgen tot ze benoodigd zijn, om daardoor alle topzwaarte aan het vaartuig te benemen. Overigens

zijn ze nog gewapend met eenige kleine vuurwapenen en een drie- of vierhonderd-tal pieken van nibong, „saligis" genaamd. Het vaartuig voert twee zeilen van benkoeang, aan twee masten, die zij geheel kunnen nederleggen, om des te beter tegen den wind op te roeijen; het is bemand met 20 tot 40 koppen.

Deze vaartuigen liggen doorgaans zeer laag op het water, om snel te kunnen roeijen, en hebben soms van de boeg tot achter bijna evenveel riemen te boord liggen, als er manschappen zijn. Dikwerf hebben ze niet meer dan 6 duim boord, doch om bestand te zijn tegen oploopende zeeën wordt er een boord van nipa-bladeren opgeboeid, „roebing" genaamd, waaraan zij de eigenschap geven, dat de zeeën er op afbreken, en dat hen meer verzekert dan zelfs een boord van planken.

Voor dat nu de roovers in zee loopen, moeten hunne vrouwen en kinderen ter plaatse aangekomen zijn, van waar zij uitzeilen, die dan ter dispositie en voor de zekerheid van den uitruster worden gesteld. Deze allen leven in kleine praauwen aan den wal vastgemaakt. Op eene plaats, waar vier roovers-vaartuigen zijn uitgeloopen, kan men een 60 of 80tal van die praauwen vinden, zonder andere verdedigers of bewoners dan de vrouwen en kinderen. Zeer zelden bouwen zij huizen aan land, ten ware zij op hunne rooverstogten eenige slaven gemaakt hebben, die onverkocht zijn gebleven; ze laten hen daarvoor dan rijstvelden aanleggen.

De togten, die de roovers ondernemen, bepalen zich tot drie in het jaar; de eerste in April, de tweede in Julij en de derde in September. De eerste heeft plaats naar de streek, die ten westen van hun verblijf gelegen is, de tweede ten zuiden en de laatste ten oosten; dit alles is zoo berekend, dat ze met hun gemaakte buit voor den wind naar hunne schuilhoeken terug kunnen keeren. De roovers van Biliton en de Zuidkust van Borneo bepalen alzoo hunne togten op de volgende wijze: de eerste tusschen de Lampongs en de duizend eilanden; de tweede tot de Boomtjes eilanden en de derde tot Japara. Doch die van Straat Makassar gaan tot de Kangeang eilanden en Sumanap.

Wanneer ze zich ter zee begeven, varen ze doorgaans zonder kompas of kaarten. De dure verpligting, die op hen rust, om artikelen te zoeken, ter voldoening hunner schulden, laat niets aan hunne aandacht ontslippen. Hunne leus is „winstzoeken", en waar deze te vinden is, derwaarts stevenen ze. Vooreerst zoeken zij de vogelnestklippen, die zoo menigvuldig in deze zeeën zijn, te plunderen. Ze visschen gestadig agar-argar en tripang, doch als ze deze niet vinden, loeren zij op buit. Zien ze een vaartuig of iets anders, dat van hunne gading is, dan wordt hun voorspellings boek geraadpleegd, zonder welks goede voorteekenen zij geen aanval zullen wagen. Maar wanneer dit ook gunstig is, wachten zij den morgenstond af, als het beste tijdstip om zich aan gevaren bloot te stellen. Zelfs dan nog vindt men er weinigen, die moed hebben om te vechten, en niet zelden moeten zij door slagen aangevoerd worden, of worden de levensmiddelen over boord geworpen, om hen tot het gevecht te noodzaken. De

vechters alleen munten dan door dolle driften uit; zij wagen zich op de gevaarlijkste plaatsen, en als dronken van drift zoeken zij het gevaar te vergeten, waarin zij zich bevinden.

Bevorens het echter tot eenen aanval komt, zoekt de roover zoo digt mogelijk het vaartuig, dat hij voornemens is te nemen, op te loopen, en praait hij het toe: welk vaartuig het is? welke lading daarin is? of de schipper de zee-wetten wel kent, die hem voorschrijven voor meerdere magt te strijken? en zoo meer. Daarop volgen gewoonlijk scheldwoorden, die beide partijen ophitsen, tot dat het eerste schot valt; dikwerf keeren de roovers daarop terug, zonder eenen aanval te doen; doch hebben zij de overmagt en bespeuren zij vertwijfeling bij hen, die aangevallen worden, dan vernieuwen zij den aanval en dikwerf gebeurt het, dat de equipage het vaartuig verlaat, door angst gedreven, alvorens er een schot is gevallen.

De roovers hebben een zeker vooroordeel, om groote schepen aan te randen, doch brikken, door Javanen bemand en gevoerd door een Chineschen kapitein, laten zij nimmer slippen. Boegische vaartuigen randen zij zelden aan, en zoo men nagaat, dat een praauw, met zes Boegi's bemand, dikwerf tegen een tiental rooverspraauwen vecht, zonder genomen te worden, kan men ligtelijk opmaken, welke voorwerpen dat bedrijf uitoefenen, en moet men zijne verwondering te kennen geven, hoe soms een Europeaan zoodanig door vrees kan bevangen worden, van zich zonder slag of stoot aan dat schuim van volk over te geven; te meer daar zijn leven nimmer gespaard wordt.

Onder deze zeeroovers vindt men zekere kaste van volk „orang laut” (zeevolk) genaamd. Dezen zijn als de Waterchinezen in China, worden op het water geboren en opgevoed, en leven veelal van sago en visch. Van jongsaf gewoon aan de gevaren der zee, is hun niets te moeijelijk. Zij zijn slechts halve Mahomedanen, drinken sterk en leiden een vuil en liederlijk leven. Ze zijn in het bedrijf van den zeeroof, maar ten eenenmale ongeschikt voor het aan den wal leven; het is bijna onmogelijk, hen aan den landbouw te gewennen.

De wetten van den zeeroof bepalen vooreerst, dat alle vaartuigen en grof geschut, waarvan zij zich meester maken, komen aan den vorst van het land, waar de roovers hunne verzamelplaats of winterkwartieren houden, zonder dat ze daarvoor iets kunnen verlangen. Wijders kan al het geroofde goed, door geen ander dan door hem, die het vaartuig heeft uitgerust, worden gekocht. De buit wordt gedeeld, een vierde voor de equipage en drie vierde voor den kapitein van het vaartuig. Indien men nu in aanmerking neemt, dat al wat de kapitein en de equipage in voorschot hebben ontvangen, tegen twintigvoudige en soms nog hooger waarde wordt aangerekend, en bovendien nog verdubbeld wordt, zoo die schuld niet binnen de drie maanden is voldaan, en dat de uitruster de geroofde goederen in betaling ontvangt voor een spotprijs, als de Javanen *f* 2 per hoofd, Javasche sarongs *f* 2 de kodi of 20 stuks, tabak *f* 40 de korgie, rijst *f* 30 de koijang, — als men dit in aanmerking neemt, dan valt het gemakkelijk nategaan, dat het grootste ge-

deelte van den buit hun voor eenen niets beduidenden prijs ontnomen wordt. Doch dit is nog niet de eenige wijze om hen van den buit te berooven. De uitruster alleen heeft het regt, om dobbeltafels te houden, en het is meer dan zeker, dat hetgeen den roovers overgebleven is, in weinige dagen, door het spel in handen van den uitruster is overgegaan, en dikwerf hebben zij, bovendien daarbij weder schuld gemaakt, die hen verbindt andermaal ten roof uit te gaan. Zij dus, die de voorschotten (adjoeman) geven, zijn het die fortuin maken, en niet zij, die het bedrijf uitoefenen. De eersten en niet zoo zeer de eigenlijke roovers zijn ten uiterste schadelijk voor den handel, want zoo de roovers geene hulp konden verkrijgen, zouden zij genoodzaakt worden, eenen anderen weg in te slaan, om hun levensonderhoud te zoeken. Dusdanige menschen wonen op al onze etablissementen en geven den roovers zulke voldoende inlichtingen, dat het juist daardoor moeijelijk valt, met een goeden uitslag strenge maatregelen ter hunner verdelging te nemen.

§ 4. *Straffen.* Te Pontianak bestaat nog de barbaarsche gewoonte, van geene vrouw, die in het water valt of met haar schuitje omslaat, te mogen redden; slechts hare nabestaanden mogen haar te hulp komen; wanneer andere *mannen* zoodanige menschlievende daad verrigten, moeten zij het met den dood boeten.

Te Landak had men voor diamant-dieven de straf uitgedacht, hun eenige dagen tot aan den hals in de rivier te zetten, „rindam" genaamd, tot dat zij tot bekentenis kwamen; niet zelden heeft deze straf menigeen het leven gekost.

Eene getrouwde vrouw, die eenen anderen man volgt, moet, gevat wordende, gewurgd worden.

Eene weduwe, die een kind ter wereld brengt, nadat haar man reeds een jaar dood is, moet, zoowel als de vader van dat kind, beboet worden voor *f* 160, ten voordeele van den vorst. Die de vrouw van een ander verkracht wordt gewurgd.

Het was voorheen een aangenomen regel, menschen, die ter dood veroordeeld waren, het hart af te steken, door een kris boven den linkerschouder tot aan het hart te stooten. De vrouwen werden met zeven garens gewurgd. Zij werden met de koorden om den hals naar de rivier gebragt, en twee mannen hielden haar, met de linkerhand onder de armen, hangende in het water; bij het digttrekken der garens, werd zij een oogenblik onder water gehouden. Indien het toeval wilde, dat in dit oogenblik de garens braken en hare levensgeesten nog waren bijgebleven, verkreeg zij gratie van de doodstraf.

Die des vrijdags niet in den tempel (messigit) verschijnt wordt beboet:

de vorst met	*f* 10.00.
een inlandsch hoofd met	- 6.00.
een voornaam man met	- 2.00.
een gering persoon of kind met . . .	- 1.00.

Iemand, die bezig is zijn gebed te doen, mag dengene vermoorden, die voor hem over zijn bidmatje loopt.

§ 5. *Vermaken en spelen.* De Maleijer is zeer verzot op zijne vermaken en spelen. De grooten en de middelstand spelen meest allen het schaakspel, en zijn daarin vrij sterk. Dikwerf moet een goede Europesche speler het tegen een geringen Maleijer verliezen.

Zij zijn verzot op het kaartspelen zoowel met Europesche als met Chinesche kaarten. Zij hebben mede een spel gelijk aan dat, 't welk bij ons bekend is onder den naam van „ schaap en wolf." De vrouwen spelen „tjonka", dat is een blok met 20 gaatjes; in achttien gaten wordt een zeker getal boontjes gedaan, die, al tellende, worden uitgespeeld. Zij spelen ook met een rotan-bal, dien zij met den voet in een kring kaatsen; dit spel wordt „sepak raga" genaamd. Zij zijn groote liefhebbers van hanen gevechten en zetten daarop veel geld. „Mentja" is een spel, dat door twee mannen, van houten sabels en schilden voorzien, gespeeld wordt; het is de inlandsche wijze van schermen.

§ 6. *Beschaving.* Daar men sedert 1607 reeds verscheiden Europesche faktorijen ter Westkust van Borneo had, zoo is het zeer te verwonderen, dat het Christendom aldaar niet, even als in de Molukkos, is voortgeplant, of dat de bevolking niet meer in beschaving is toegenomen. Onnoodig is het te betwisten, of dit wel mogelijk zou geweest zijn; want men vindt er nu duizenden Dajak's, die de Chinesche godsdienst belijden en die mede gaarne tot het Mahomedaansche geloof zouden overgaan, maar aan wie dat niet vergund is, dewijl zij dan ophouden belasting aan de vorsten op te brengen. Daarom heeft men ingesteld, dat geen Dajak Mahomedaan mag worden.

Welk een groot nut zoude eene bekeering tot het Christendom te weeg brengen! Niet alleen de onschatbare zedelijke en geestelijke voorregten van het Evangelie zou men hun schenken, maar ook eene groote verbetering van hunnen materiëlen toestand zou er het gevolg van zijn. De Dajak zal, door de Christelijke godsdienst, zijne naaktheid bespeuren, en kleeding begeeren. Hij zal andere behoeften leeren kennen, en waar en hoe zal hij er aan voldoen, indien hij zich daartoe niet door werkzaamheid in staat stelt. De handen der Dajak's zouden ontbonden worden, hun lust tot den arbeid opgewekt, en deze, geheel nog in den natuurstaat levende, medemenschen zouden tot nuttige leden der maatschappij worden hervormd. Wil men met kracht aan dit werk de hand slaan, wil men de bekeering der Borneosche natuurmenschen beproeven, dan zoude, naar mijne meening, Sintang het hoofdverblijf der zendelingen moeten worden. Die plaats is gelegen aan de breede en snelstroomende rivier Kapoeas, ongeveer 3 graden landwaarts van de Westkust, even bezuiden den evennachtslijn gelegen, waar groote stoombooten in 6 dagen stoomens kunnen komen en zeer vele steenkolen gevonden worden. Men bevindt zich daar in het centrum der talrijkste Dajaksche bevolking, die, hoezeer woester dan die der beneden landen, echter veel vrijer en onafhankelijker is en slechts naar hulp uitziet, om zich van de barbaarsche Mohamedaansche vorsten los te scheuren, die hen onophoudelijk kwellen, door hen te

beoorlogen, brand te stichten, te moorden, en hen zelfs als zoenoffers te doen slagten, of als slaaf te vervoeren. Daar is de grond vlak en zeer vruchtbaar, en in de nabijheid zijn zeer vele vischrijke meeren, die aan den inboorling eenen grooten tak van winstgevende broodwinning opleveren, namelijk, door de kuit der visschen te droogen of in te leggen en die jaarlijks bij duizende ponden af te voeren. De visch heeft, door de schaarschte van het zout, geene waarde, doch zoude, bij meerderen toevoer, een voorname tak van handel kunnen worden.

De bergen leveren ook eene menigte vogelnestjes op, die door gebrek aan deskundigen geheel verwaarloosd worden. De bosschen geven, behalven duizende fasten rotan, nog honderde pikols was voor den handel, ook dammer, garoe, lakka en ander hout. Meer dan elders is de schoot der aarde daar bezwangerd met goud. Ook vindt men in de nabijheid een overvloed van ijzererts en zeilsteen (magneet), alsmede zoutbronnen; de plaats zelve is de koornschuur van de Westkust.

Door beschaving zoude de volksvlijt met rassche schreden toenemen, en men zoude weldra zien, dat er in het binnenste van Borneo schepen werden gebouwd, waarvoor de onmetelijke bosschen met uitgezocht timmerhout de schoonste gelegenheid aanbieden.

§. 7. *Bijgeloof der Maleijers.* Gelijk bij zoo vele Mohamedaansche volkeren van den Indischen archipel heerscht ook onder de Maleijers van Borneo het grofste bijgeloof. Daartoe behoort onder anderen de meening, dat sommige uren van den dag en sommige dagen gelukkiger zijn dan de andere en meer bijzonder geschikt voor deze of gene werkzaamheid. Geheele tafels van berekeningen en uitgewerkte verklaringen van voorteekenen en kenmerken van geluk zijn bij hen in omloop. Wij zullen er hieronder eenigen van laten volgen.

Zondag	4½	uren	's morgens.
Maandag	2	„	's middags.
Dingsdag	6	„	's morgens.
Woensdag	4	„	's middags.
Donderdag	9	„	's morgens.
Vrijdag	7	„	's avonds.
Zaturdag	12	„	's middags.

Als gij op een van deze tijdstippen bestolen wordt, is de dief een man blank van vel, lang van hals, rond van aangezigt, en zacht van spraak. Bovendien zijn de voorteekens gunstig, dat gij het gestolene zult terug ontvangen, al duurt het wat lang.

Raadt gij op een van deze uren, zoo hebt gij wit en rood regts van u vooruit.

Laat gij hanen vechten, dan zal rood of wit winnen. Zoekt gij naar omgevallen boomen, de kruinen liggen naar het oosten. Wilt gij staken zetten, zet die het onderste boven. Zijt gij verdwaald, de regte weg is regts van u. Gaat gij in het bosch, zoo zult gij wilde beesten ontmoeten.

Op deze tijdstippen *is het goed*, zich bloed te laten, of een nieuw huis te betreden; maar *het is slecht*, onder zeil te gaan, of in het bosch zich te

begeven, of te planten, of aan een huis te werken, of geheimen aan menschen mede te deelen, of voor de vorsten te verschijnen; in dit laatste geval kunt gij zeker zijn, schrobberingen op te loopen.

Zondag	6	uren	's morgens.
Maandag	4	„	's middags.
Dingsdag	9	„	's morgens.
Woensdag	7	„	's avonds.
Donderdag	12	„	's middags.
Vrijdag	4½	„	's morgens.
Zaturdag	2	„	's middags.

Als gij op een van deze tijdstippen bestolen wordt, is de dief roodachtig van kleur, rond van aangezigt, geel van hals, lang van leden, met doodvlekken in het aangezigt, en heeft hij het goed naar het noordoosten gebragt; al zoekt men er ook lang naar, men zal het voorzeker toch niet terug erlangen.

Raadt gij op een van die tijdstippen, zwart of rood is voor of regts van u. Laat gij hanen vechten, zal wit of rood winnen; of zoekt gij naar omgevallene boomen, de kruinen liggen naar het Noord-oosten. Plant gij staken, zet die overeinde. Zijt gij verdwaald, de regte weg is regts van u. Hoort gij verhalen van vechtpartijen, moorden of dieverijen, of van menschen, die door wilde dieren gepakt zijn, en verhaalt men er tevens bij, dat zij nog leven en het gevaar ontkomen zijn, dan zijn het onwaarheden; doch verhaalt men u, dat zij dood zijn, dan is het waarheid.

Het is goed, op deze tijdstippen te leeren, om het even wat ook, zich te laten, of geld bij menschen te leenen en geheimen te verhalen; maar het is kwaad, te planten, onderzeil te gaan, kanonnen te laden of verre weg te gaan; in dit laatste kon het gebeuren, dat gij nimmer de plaats bereiktet.

Zondag	12	uren	's middags.
Maandag	4½	„	's morgens.
Dingsdag	2	„	's middags.
Woensdag	6	„	's morgens.
Donderdag	4	„	's middags.
Vrijdag	9	„	's morgens.
Zaturdag	7	„	's avonds.

Zijt gij op een dezer uren bestolen, zoo is dit door eene vrouw gedaan, rood van aangezigt, wel gekleed, die langzaam van aard is en rond van aangezigt; het gestolene zal spoedig terug komen.

Raadt gij, zoo is groen regts van u of vooruit; laat gij hanen vechten, dan zullen de zwarten winnen; of zoekt gij naar omgevallen boomen, de kruinen liggen Zuidwaarts.

Heit gij palen, laat de boveneinden in den grond komen. Brengt men u nieuws, en geschiedt dit door eene vrouw, dan zal het waarheid zijn; doch bijaldien een man het u aanbrengt, dan zijn het leugens. Verdwaalt gij, zoo is regts de goede weg.

Het is goed, op deze tijdstippen te planten, te zaaijen, padi te snijden, putten te graven, geheimen mede te deelen of rijke menschen te bezoeken; maar het is kwaad, gelaten te worden, zijne vijanden te gaan ontmoeten, iemands dochter te vragen, of eene bijzit te koopen; dit alles is niet goed.

Zondag	9	uren	's morgens.
Maandag	7	„	's avonds.
Dingsdag	12	„	's middags.
Woensdag	4½	„	's morgens.
Donderdag	2	„	's middags.
Vrijdag	6	„	's morgens.
Zaturdag	4	„	's middags.

Wordt gij op een dezer tijdstippen bestolen, zoo is de dief een man, zoet zwart van kleur, glanzig van gelaat, met wijde oogen, kleine ooren, hard en luidrugtig van spraak. Spoedig zult gij het gestolene terug erlangen, want het schuilt bij de huisgenooten.

Raadt gij op een van deze uren, dan is zwart regts of voor u uit. Laat gij hanen vechten, dan zullen zwarten winnen. Omgevallen boomen liggen met de kruinen naar het westen. Plant gij staken, zet die regt op. Zijt gij verdwaald, links is uw weg.

Het is goed op deze tijdstippen groot werk te verrigten, of bij rijke en aanzienlijke menschen te gaan, zijne kinderen te laten leeren lezen en schrijven, allerhande vruchtboomen te planten, te oorlogen, te jagen; gij zult in dit laatste geval wilde dieren vangen, die door anderen reeds gestoten zijn. Koopt of verkoopt gij, doe dat met zwarte menschen, en voorzeker zult gij veel winnen; maar het is kwaad, in deze uren op zijne rijstvelden te waken, zich te laten, of huizen te bouwen of wapenen te vervaardigen, of iets aan te vangen waar kunst aan verbonden is.

Zondag	2	uren	's middags.
Maandag	6	„	's morgens.
Dingsdag	4	„	's middags.
Woensdag	9	„	's morgens.
Donderdag	7	„	's avonds.
Vrijdag	12	„	's middags.
Zaturdag	4½	„	's morgens.

Wordt gij op een dezer tijdstippen bestolen, zoo is de dief een man in het groen gekleed, kort van postuur, met gekruld haar, glad van aangezigt, met een langen neus; mooije oogen, dikke lippen, groot van hoofd, met eene zware schelle stem. Spreekt gij, zoo zal hij lagchen. Uw goed is gebragt bij menschen, die onlangs in de plaats zijn gekomen en waardoor gij het spoedig zult weder verkrijgen.

Raadt gij op een dezer uren, wit of groen hebt gij regts of vooruit. Laat gij hanen vechten, dan zal de witte winnen. Wordt u nieuws gebragt van vechtenden, vermoorden, dieverijen of van menschen, die door beesten verslonden zijn, zoo is zulks waarheid.

Het is goed, op deze tijdstippen te planten, putten te graven of liefdes-

betooveringen uit te schrijven; maar het is kwaad, een meisje ten huwelijk te vragen, geheimen aan anderen mede te deelen, huizen te bouwen, een nieuw huis te betreden, onder zeil te gaan, of bij iemand aan huis te gaan; voorzeker heeft hij, dien gij bezoekt, een zuur gelaat.

Zondag	7	uren	's avonds.
Maandag	12	„	's middags.
Dingsdag	4½	„	's morgens.
Woensdag	2	„	's middags.
Donderdag	6	„	's morgens.
Vrijdag	4.	„	's middags.
Zaturdag	9	„	's morgens.

Wordt gij op een dezer tijdstippen bestolen, zoo is de dief roodachtig van kleur, gekruld van haar, met een langen hals en kleine oogen, hard van spraak; het gestolene zal niet te regt komen.

Raadt gij op een dezer tijdstippen, zoo hebt gij rood regts van u of vooruit. Laat gij hanen vechten zal de roode winnen. Heit gij palen, zet die het onderste boven. Zoekt gij water op uwen weg, zoo zult gij dat links van u vinden. Ontvangt gij slechte tijdingen, zoo worden deze bewaarheid.

Het is goed, op die tijdstippen stukken te laden, vijanden te gemoet te gaan of op te zoeken, of medicijnen te gebruiken; maar het is slecht vrouwen, vorsten of rijksgrooten te gaan ontmoeten, te planten of te zaaijen. Indien gij bij anderen gaat zult gij daar slecht bejegend worden.

Zondag	4	uren	's middags.
Maandag	9	„	's morgens.
Dingsdag	7	„	's avonds.
Woensdag	12	„	's middags.
Donderdag	4½	„	's morgens.
Vrijdag	2	„	's middags.
Zaturdag	6	„	's morgens.

Wordt gij op een dezer tijdstippen bestolen, zoo is de dief een zwart man, krullend van haar, met een strak gezigt, grof van stem en zeer moedig. Uw goed is verloren. Raadt gij, zoo hebt gij zwart regts van u of vooruit. Laat gij hanen vechten, zal de zwarte winnen. Ontloopt u iemand, dan is zijn vlugt Noord-oostwaarts. Brengt men u nieuws, zoo is het waarheid indien een man het aanbrengt, doch zijn het onwaarheden zoo eene vrouw het doet. Valt een boom om, zijn kruin ligt naar het Noord-oosten. Heit gij palen, zet die regt op.

Het is goed, op deze uren vorsten te gaan ontmoeten, of rijksgrooten of rijke menschen. Waar gij komt, zult gij uwe wenschen bevredigd zien. Gaat gij onder zeil, of zendt gij iemand uit, zoo zult gij daarbij winsten behalen. Waar gij ook gaat, nergens zult gij slechte menschen ontmoeten doch overal goede wijze menschen. 't Is goed te planten, zaaijen, iets te laten werken, huizen te bouwen, betooverings-briefjes te maken of zegening af te vragen. In deze tijdperken zijn er geene slechte teekenen.

Als een ander bewijs van de dwaze en kinderachtige bijgeloovigheden van dit volk laten wij hier eindelijk nog volgen een verhaal van de schepping van het heelal, opgevuld met tooverspreuken en andere dwaasheden.

Zondag is de dag van het vuur. God schiep de zeven sferen in den hemel en onder de aarde, en maakte toen engelen in de gedaante van slangen, om die sferen te bewaken. De middernacht van dezen dag is onrein door tien schimmen. Wij zijn dan in het tijdperk, dat de slang den arend overwint. Het is verboden betel te nuttigen.

Maandag is de dag der fabelachtige wezens. God schiep de zon, de maan en de sterren, en maakte engelen in de gedaante van herten, om de zon, maan en sterren te bewaken. De middernacht is mede onrein door veertien schimmen. Wij zijn dan in het tijdperk, dat het hert den tijger overwint. Het is verboden, iets te nuttigen dat geleefd heeft.

Dingsdag is de dag der padi. God schiep de engelen, die in de hemelen zijn, de aarde en al wat er op is en in de zee leeft, en maakte engelen in de gedaante van olifanten, om daarover te waken. De morgen is onrein door twintig schimmen. Wij zijn dan in het tijdperk, dat de olifant den leeuw overwint. Men moet dan vasten.

Woensdag, of de dag der kokosbloemen. God schiep al de wateren, als de zee, rivieren en bronnen met al wat er in groeit, ook de boomen der aarde. God maakte engelen in de gedaante van mannen, om hierover te waken. De middag is onrein door veertig schimmen. Wij betreden het tijdperk, dat de zon door de maan wordt overwonnen. Op dat tijdstip moet men geen water drinken.

Donderdag, of de dag der apen. God schiep den hemel en zijne versierselen, en de hel, en het paradijs, strafengelen en vruchtbare engelen, alsmede hunne kinderen, en maakte engelen in de gedaante van muizen, om daarover te waken. Des middags ten drie ure is het onrein door twaalf schimmen. Wij betreden het tijdperk, dat de muis de kat overwint. Dan moet men zich onthouden, van water te drinken.

Vrijdag is de dag van den vogel „peka." God schiep ADAM en EVA, liet hen in den hemel rondgaan, en maakte engelen in de gedaante van steenbokken om hen te bewaken. Des middags ten vijf ure is het onrein door drie schimmen. Wij betreden het tijdperk, dat de steenbok den hond overwint. Op dit tijdstip moet gij geen rijst nuttigen.

Zaturdag, of de dag der sprinkhanen. God had geëindigd met scheppen boven en onder de aarde, maar maakte nog engelen in de gedaante van kikvorschen, om zijne werken te overzien. Des morgens ten negen ure is het onrein door twaalf schimmen, en betreden wij het tijdperk, dat de kikvorsch de slang overwint. Dien dag zult gij niet slapen.

G.

De oppositie van den heer Stolte tegen het Indische Gouvernement.

Nadat jaren lang door de voorstanders van het oude koloniale stelsel was beweerd, dat ons Indië in 't algemeen en Java in 't bijzonder in eenen bloeijenden en gelukkigen toestand verkeeren; nadat men, in 't gezigt der treffendste bewijzen van verarming en uitputting van het Javaansche volk, bij het woeden van hongersnood en ellende, die honderd duizenden ongelukgen ten grave sleepten en geheele landstreken ontvolkten, hardnekkig had volgehouden, dat er geen reden van bekommering bestond en de tegenspoeden, die mogten plaats grijpen, niet de gevolgen waren van een verkeerd bestuur; nadat alzoo van die zijde, terwijl de berigten van de eene volksramp na de andere elkander onophoudelijk opvolgden, de toestand van onze koloniën altoos en zonder uitzondering als hoogst gunstig werd afgeschilderd, — hoorden we plotseling, in 's lands vergaderzaal den 26sten September ll., een der warmste voorstanders en bewonderaars van de oude koloniale politiek klaagtoonen aanheffen, die het verlies en den ondergang onzer schoone bezittingen in den Indischen Archipel als kort op handen schenen aan te kondigen.

Het was de heer H. STOLTE, anders gewoonlijk de getrouwe weerklank van den heer J. C. BAUD, die, bij de behandeling van het adres van antwoord op de troonrede, deze jammerklagten deed hooren. „De para-„graaph," zoo begon hij zijn klaaglied, „thans aan de orde gesteld, be-„gint met de volgende woorden: „„Wij verheugen ons, Uwe Majesteit „„den toestand der koloniën en bezittingen van het rijk in andere wereld-„„deelen in het algemeen gunstig te hooren noemen."" Het doet mij leed, „dat ik, wat de Oost-Indiën betreft, in dat vreugdegevoel niet kan deelen. „Een geruime tijd in Indië doorgebragt hebbende, is Java als het ware „mijn *tweede vaderland* geworden. Het is dus zeer natuurlijk, dat ik er „belang in blijf stellen, bekend te zijn met alle bijzonderheden, die daar „voorvallen. Die kennis geeft mij de overtuiging, dat de tegenwoordige „staat van zaken op Java *verre van gunstig* is. Ik vrees — wat zeg ik, „ik vrees? — neen, ik houd het voor zeker, dat, in betrekkelijk zeer „korten tijd, de wrange vruchten zullen worden geplukt van een toestand, „die thans, helaas, nog algemeen gunstig wordt genoemd."

Maar wat is er dan toch gebeurd? Zijn op nieuw landstreken verwoest, door den geessel van den hongersnood? Zijn nieuwe drukkende lasten op het goede Javaansche volk gelegd, zoodat de kracht van het mededoogen, of de vrees, dat eindelijk de maat zal overloopen, deze klaagtoonen afperst? Wat is toch die toestand, „waarvan binnen betrekkelijk korten tijd de

wrange vruchten zullen worden geplukt?" Ook wij hebben menigmalen den staat van zaken in Indië als hoogst ongunstig afgeschilderd; maar wij hebben dan gebeurtenissen aangewezen, als bewijzen der waarheid van 't geen wij beweerden. Wij hebben b. v. de verarming en uitputting van den Javaan voorgesteld, als het noodzakelijk gevolg van het kultuurstelsel, gelijk het onder de handen der opvolgers van den graaf VAN DEN BOSCH geworden is, en wij hebben dat door onloochenbare cijfers en statistieke bescheiden aangetoond. Maar wij waren in de laatste maanden eenigzins gerust gesteld, doordien wij den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal een weg zagen inslaan, die, hoe langzaam ook gevolgd, toch tot verbetering moet leiden. En ziet — nu komt plotseling de heer STOLTE met eene veroordeeling van 't geen in Indië geschiedt, in krachtiger, althans heftiger, bewoordingen, dan wij ons immer hebben veroorloofd.

Het is ons voornemen 't een en ander, van 't geen de heer STOLTE daaromtrent heeft gezegd, eens meer van nabij te beschouwen. Hij heeft den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, den heer DUYMAER VAN TWIST openlijk beschuldigd, als de voorname oorzaak van den jammerlijken toestand dien hij schetste; en 't zijn die beschuldigingen, welke wij thans onpartijdig willen beoordeelen. Wij meenen dit te kunnen doen, omdat wij met dien Opperlandvoogd persoonlijk in geen de minste betrekking staan, en dus vriendschap evenmin als vijandschap op onze meening eenigen invloed kan uitoefenen, terwijl hij, meer dan een zijner voorgangers, het publiek in staat stelt, om hem te beoordeelen, dewijl hij veel meer openbaarheid geeft aan zijne handelingen en de beweegredenen zijner daden, dan vroeger het geval was. Wij meenen dit te kunnen doen, dewijl wij volstrekt niet elke daad van den heer VAN TWIST, in zijn bestuur verrigt, goedkeuren, en de bladzijden van dit Tijdschrift de bewijzen dragen, dat wij, zonder aanzien des persoons, ook over zijne handelingen afkeuring en veroordeeling uitspreken, waar zij 't in onze oogen verdienen. Vooraf veroorlooven wij ons eene opmerking omtrent den vorm, waarin de heer STOLTE goed gevonden heeft, zijne beschuldigingen voor te stellen.

Plotseling kwam hij voor den dag met algemeenheden, hier en daar iets nader gepreciseerd, maar meestal zoo luchtig, zoo onzeker, zoo onbepaald, zoo zwevend en raadselachtig, dat ze veel hadden van charades en rebus, en wel geschikt waren, om het wantrouwen op te wekken, maar niet om een grondig onderzoek uit te lokken. Hij scheen zulk een onderzoek dan ook liefst te willen vermijden. Immers hij verklaarde niet te willen wijzen op de oorzaken, waarom tegenwoordig, volgens hem, ons gezag en onze morele invloed hoe langer zoo meer worden ondermijnd, dewijl hij anders „eene diskussie zou uitlokken, die veel tijd zou vorderen." Maar, mijnheer STOLTE! zulk eene diskussie moest gij niet schroomen, wanneer zoo groote en teedere belangen op het spel staan. Mij dunkt, gij zijt dat aan het gewigt der zaak verpligt, indien gij werkelijk meent, dat het er op Java tegenwoordig zoo ongelukkig uitziet. En indien gij die

diskussie niet wildet, indien gij inderdaad meendet, „dat het niet raadzaam is, bij de behandeling van het adres in antwoord op de troonrede, bij deze aangelegenheden langer stil te staan," waarom er dan van begonnen? 't Was U immers niet te doen, om slechts eenen algemeenen indruk van afkeuring en ontevredenheid op te wekken omtrent den man, die thans aan het hoofd van het bestuur in Indië is geplaatst? En toch dien schijn hebt gij op U geladen, niet alleen door den geheelen inhoud van Uwe rede, maar vooral ook door de wijze, waarop gij, door Uwe eigen houding in 't naauw gebragt, Uwen aftogt hebt trachten te dekken. „Hoogst waarschijnlijk „zullen aan den minister ter hand worden gesteld extrakten uit twee brie„ven van een geacht persoon op Java, die men mij gisteren avond door „een lid van zijne familie heeft toegezonden, met uitnoodiging, om die „aan een hoog geplaatst persoon aan te bieden." Dit was Uw laatste woord, even geheimzinnig, even ontwijkend, even raadselachtig, even zeer in nevelen gehuld als al het overige. Wat had de Kamer, wat heeft het publiek er mede te doen, dat Gij „extrakten uit twee brieven" hebt ontvangen; dat die brieven zijn „van een geacht persoon op Java;" dat „men U die door een lid van zijne familie had toegezonden;" dat dit „den vorigen avond" geschied was; dat men U had uitgenoodigd „die aan een hoog geplaatst persoon ter hand te stellen?" Zie, hadt Gij den inhoud medegedeeld, dan zou men hebben kunnen oordeelen over de beschouwingen, die er in voorkomen; maar dan hadt Gij diskussie uitgelokt, en die wildet Gij niet. Wat wildet Gij dan? Alleen wantrouwen jegens den Gouverneur-Generaal opwekken?

Maar, wanneer men de redevoering van den heer STOLTE naauwkeurig bekijkt, vindt men toch hier en daar 't een en ander, dat althans aanleiding geeft, om te raden, welke eigenlijk zijne grieven zijn tegen den heer VAN TWIST.

De eerste grief is: „de Gouverneur-Generaal houdt zich op een geïsoleerd standpunt, waardoor de waarheid hem niet kan naderen en waar„door hij ongetwijfeld de dupe is van intriganten." 't Schijnt dus, dat de heer STOLTE den heer VAN TWIST ten kwade duidt, dat hij te afgezonderd leeft, dat hij niet genoeg met de menschen in aanraking komt, dat hij met hoog geplaatste ambtenaren en andere personen, die zich toegang tot hem weten te verschaffen, geen omgang heeft. 't Is wel mogelijk. Misschien heeft hij zich willen wachten voor het uiterste van dezen of genen zijner voorgangers, die, door al te toegankelijk, al te openhartig en al te vertrouwelijk te zijn, menigmaal „de dupe van intriganten" is geworden, — en is hij in een ander uiterste vervallen. Wij hebben van meer zijden die zelfde klagt gehoord, en wij zullen het niet goedkeuren. Integendeel wij gelooven, dat de heer VAN TWIST, juist door deze koelheid, stroefheid en te strenge afzondering, het groote publiek van zich afkeerig maakt, en alzoo noodeloos gevoelens van vijandschap jegens zich opwekt. Maar, in zeker opzigt, behoort dit tot het „bijzonder leven" van den heer VAN TWIST, tot zijne geaardheid, zijne neigingen, zijne gewoonten, zijn karakter. De een houdt meer van 't gezellig verkeer, de andere houdt zich liefst op

een „geïsoleerd standpunt." Als zoodanig is het van de beoordeeling in eene parlementaire vergadering uitgesloten.

Bedoelt de heer STOLTE, dat, dewijl de Gouverneur-Generaal zich „op een geïsoleerd standpunt houdt," hij niet genoeg bekend is met hetgeen er in Indië gebeurt? 't Schijnt bijna zoo, want ook tot den Minister van Koloniën sprak hij: „Is de Minister niet bekend met hetgeen in Indië „voorvalt, dan houde hij het mij ten goede, dat ik alsdan aanneem, dat „hij, even als de Gouverneur-Generaal, op een geïsoleerd standpunt staat." Maar dan zouden wij verlangen, dat deze beschuldiging door bewijzen, door de mededeeling van feiten, was gestaafd — en die bewijzen is de heer STOLTE schuldig gebleven. Hij voegde er wel bij: „Aan dat geïsoleerd „standpunt is het te wijten, dat er besluiten worden genomen, die den „toets van grondige zaakkennis niet kunnen doorstaan. Er zweeft mij een „besluit voor den geest, waarbij zelfs de Gouverneur-Generaal zich, in „de oogen van de inlandsche hoofden, in een verkeerd daglicht, ik zal geen „sterker woord bezigen, heeft geplaatst." Maar wie kan in zulke mijsterieuse phrasen eenige kracht van bewijs vinden? Wie kan er zelfs uit opmaken, wat de spreker eigenlijk bedoelde? De beschuldiging van onbekend te zijn met hetgeen er in Indië gebeurt, is dus zeer ligtvaardig den heer VAN TWIST voor de voeten geworpen.

En al was zij bewezen, dan nog zie ik niet in, hoe die onbekendheid een *noodzakelijk* gevolg zou zijn van zijne gewoonte, om weinig omgang met ambtenaren te hebben, zelden zich mondeling met hen te onderhouden en liefst schriftelijk de zaken af te doen; of liever, hoe, omgekeerd, die omgang hem de bekendheid met den waarachtigen toestand zou verzekeren. Den heer ROCHUSSEN zal men toch van dit euvel wel niet beschuldigen, en evenwel is hij menigmaal onbekend gebleven met den waarachtigen toestand, waarin de zaken zich bevonden. Wil men een voorbeeld, men leze het artikel: *Waar zijn waarachtige berigten omtrent den toestand van Nederlandsch Indië te zoeken?* in dit zelfde Tijdschrift voorkomende *). Daaruit blijkt, dat de heer ROCHUSSEN vele maanden lang onbekend is gehouden met den vreesselijken toestand, waarin de bevolking van Demak en Grobogan verkeerde; dat duizenden en tienduizenden Javanen aldaar van honger en ellende zijn omgekomen, zonder dat hem het kwaad in al zijnen omvang noch de oorzaken ter oore kwamen; dat door partikuliere berigten *de waarheid* in 's lands vergaderzaal, bij monde van mijnen vriend SLOET TOT OLDHUIS, werd medegedeeld, terwijl de Minister haar ontkende, steunende op hetgeen de Gouverneur-Generaal hem had doen weten, terwijl de Gouverneur-Generaal zelf op dat oogenblik nog van die kennis verstoken was. De heer ROCHUSSEN heeft, behalve in zijn besluit van 6 Mei 1850 n°. 1, onlangs op nieuw deze zelfde verklaring afgelegd, in zijne brochure *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië enz.*, waarvan eene paragraaf opzettelijk aan den „hongersnood te Demak en Grobogan" is

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 14de Jaargang I, 129 enz.

gewijd. De geheele verdediging van den Oud-Gouverneur-Generaal, daarin voorkomende, is hoofdzakelijk gegrond op de onwetenheid, waarin men hem gelaten had. „Onpartijdigheid" zegt hij, „zou hebben geboden, te zeggen, op welke wijze ik had kunnen weten, dat daar gebrek bestond. De regering was onkundig gelaten van 't geen hier voorviel." En toen het kwaad in al zijne verschrikkingen was uitgebarsten, ook toen nog hield men diezelfde regering onkundig van den grooten omvang dezer ellende.

Ziedaar de verklaring van den heer ROCHUSSEN zelven, die zich niet „op een geïsoleerd standpunt" hield. Ook tot hem *kon* de waarheid niet doordringen. Indien dus de heer VAN TWIST te regt door den heer STOLTE beschuldigd werd, dat hij de waarheid niet kent, dan zou er eene andere reden moeten zijn, waarom, niet alleen tot den heer VAN TWIST, maar tot Gouverneurs-Generaal in 't algemeen „de waarheid niet kan naderen." En weet gij, waarin wij die oorzaak zouden zoeken? In het stelsel van geheimhouding, dat nog altoos in Indië bestaat en ook door den tegenwoordigen Minister van Koloniën wordt gehandhaafd; in het stelsel, dat de publieke opinie tot zwijgen veroordeelt en de drukpers aan banden legt; in het stelsel, dat allen, die gebreken, verkeerdheden, misbruiken aan 't licht brengen, met een wantrouwend oog gadeslaat en als „vijanden van de regering" beschouwt. Zoolang dat stelsel bestaat, zal de waarheid niet in al hare kracht tot den Gouverneur-Generaal kunnen doordringen. Indien dus de heer STOLTE het bewijs levert, 't welk hij tot nog is schuldig gebleven, dat de heer VAN TWIST met den waarachtigen toestand van Indië onbekend is, dan zal hij tevens een nieuw argument geven voor de noodzakelijkheid, om het stelsel van geheimhouding en onderdrukking der publieke opinie te verlaten. De heer ROCHUSSEN heeft, door zijne ronde en openhartige verklaring, waarvoor wij hem erkentelijk zijn, hetzelfde gedaan.

Wij komen nu aan de hoofdbeschuldiging van den heer STOLTE. Bij haar zullen wij ons voor het tegenwoordige alleen bepalen, omdat zij in zeker opzigt de belangrijkste is. Al hetgeen door hem tegen den maatregel betrekkelijk de wissels is ingebragt, gaan wij stilzwijgend voorbij. Veel er van komt ons gegrond voor, gelijk uit de vorige aflevering, waarin wij ons eigen oordeel over dien maatregel uitspraken, kan blijken. Ook van vele zijdelingsche insinuatiën tegen ons, voorstanders van hervormingen in Indië, willen wij niet gewagen, al zijn ze ook later door het blad van den heer STOLTE en zijne vrienden (*Goudsch Kronykske*) gekommentariëerd. Maar wij willen hem op den voet volgen, wanneer hij het stelsel aanvalt, dat de Gouverneur-Generaal schijnt voor te staan; het stelsel, om het kultuur-systeem van misbruiken, overdrijving en verkeerdheden te zuiveren, en langzamerhand *door dat systeem* tot vrijen arbeid te geraken; het stelsel, dat wij, sedert vele jaren, in dit Tijdschrift, in 's lands vergaderzaal, en overal, waar onze stem kon doordringen, hebben verdedigd.

Zie hier hoe de heer STOLTE zijn kruistogt tegen den Gouverneur-Generaal begint: „Met eene schendige hand — maar laat ik een zachter „woord gebruiken, door onkunde en stijfhoofdigheid, — weggesleept door

„theoriën en liberale beginselen, waarvoor Java niet vatbaar is, wordt „gaandeweg de hoeksteen weggeschoven van een gebouw, hetwelk eens „met zooveel moeite en zorg, met zooveel kennis en inspanning, is op- „getrokken. Dat gebouw is het kultuurstelsel, dat stelsel, hetwelk altoos „eene eerzuil zal zijn ter nagedachtenis van den Generaal VAN DEN BOSCH." Welk eene vreesselijke beschuldiging! De heer VAN TWIST durft „eene schendige hand" uitstrekken naar het heilige der heiligen, het kultuur-stelsel! Maar de heer STOLTE vergeet, ik heb het hem in de Tweede Kamer herinnerd, dat, volgens de meening van alle deskundigen, dit kultuurstelsel langzamerhand ontaard is van 't geen de graaf VAN DEN BOSCH het heeft willen maken; dat er zoo vele misbruiken en verkeerdheden, in vele streken van Java, zijn ingeslopen, dat het in menig opzigt zoodanig is overdreven en bedorven en onkenbaar geworden, dat eene radikale herziening en verbetering en hervorming, zelfs volgens den heer BAUD, dringend wordt vereischt. De woorden, die hij in de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 6 December 1851 heeft uitgesproken, zijn voor geen tweeledige opvatting vatbaar: „Bij mij vestigde zich de overtuiging" zoo luiden ze, „dat eene herziening van het stelsel pligtmatig was, namelijk „eene herziening, niet ten doel hebbende afschaffing, maar voorzigtige zui- „vering." Indien dus de heer VAN TWIST zijne hand uitstrekt naar het kultuur-stelsel, is het *daarom* nog geen „schendende hand"; indien hij op dat terrein wil herzien en verbeteren en hervormen, kan men *daarom* nog niet van hem zeggen, dat hij is „weggesleept door theoriën en liberale beginselen!" Of anders beschuldigt de heer STOLTE in eenen adem zijnen vriend en mentor, den heer BAUD, van deze zelfde gruwelen!

Ja maar, antwoordt hij, de heer VAN TWIST verbetert en hervormt niet, maar hij sloopt, want door hem „wordt gaandeweg de hoeksteen weggegenomen van het gebouw." Wat is die hoeksteen? De heer STOLTE heeft de goedheid gehad, althans deze vraag in de volgende regels te beantwoorden. „De stichter van het stelsel heeft wijselijk op den voorgrond ge- „steld, dat de kultuur op Java van de produkten, geschikt voor de Eu- „ropesche markt, dan alleen bestendig en voordeelig kon zijn, wanneer „getracht werd daar tot goedkooper prijzen te kultiveren, dan in tropische „landen, meer in de nabijheid van Europa gelegen." Wij gelooven, dat de graaf VAN DEN BOSCH goed heeft gezien. Maar dat is niet alleen het geval met de kultuur-produkten op Java, dat is eene waarheid overal en altoos geldende. Nergens kan men de konkurrentie in eenigen tak van industrie volhouden, tenzij men goedkooper en beter of even goed en even goedkoop produceert als elders geschiedt.

Maar dit stelsel heeft, volgens den heer STOLTE, de tegenwoordige Gouverneur-Generaal verlaten. Hij heeft gezondigd tegen de eerste les van de staathuishoudkunde; hij heeft, uit vrijen wil, kunstmatig de produktiekosten verhoogd, en alzoo op den duur de konkurrentie met andere tropische landen onmogelijk gemaakt. „Wat wordt er thans op Java gedaan?" vraagt de heer STOLTE. „Van Gouvernementswege worden de arbeidsloonen bui-

„tensporig opgedreven." Den hoeksteen van het gebouw, de grondslagen van het kultuurstelsel moeten wij zoeken in de „goedkoope prijzen", waarvoor men op Java kan kultiveren. Nu worden de arbeidsloonen *van Gouvernementswege buitensporig opgedreven*, en wordt alzoo door het Gouvernement de hoeksteen weggeschoven. Is dat waarheid? Heeft *het Gouvernement* de arbeidsloonen opgedreven?

Hooren wij den heer ROCHUSSEN, eerst in zijne bekende cirkulaire van den 18den Junij 1847 *). „Het is een algemeen waargenomen verschijn„sel, dat veilig verkeer en ruime geldsomloop, als oorzaken van welvaart, „in elken staat leiden tot vermeerdering van konsumtie en dien ten gevolge „tot stijging van den prijs der levensmiddelen. Vreemd is het dus niet, „dat op Java van lieverlede plaats gevonden heeft eene stijging van den „prijs der eerste behoefte des levens, voornamelijk de rijst; doch de on„loochenbare daadzaak, dat gedurende den levensloop van een menschen„geslacht die prijs is verdubbeld, toont aan, dat handel en nijverheid „alleen niet in staat zijn, door vermeerdering van verdiensten een voldoend „evenwigt daar te stellen tegen het nadeel, hetwelk uit die algemeene prijs„verhooging voortvloeit. *Die prijsverhooging van levensmiddelen leidt intus„schen onvermijdelijk tot eene evenredige verhooging van arbeidsloon*, welke thans „knaagt aan elke onderneming van nijverheid, ten wier behoeve geene be„paalde afzondering en toewijzing van een gedeelte der bevolking, bij wijze „van heerendienst, plaats heeft; terwijl ook dáár, waar zulks het geval is, de „aan die bevolking toe te kennen betaling meer en beter in verhouding „moet zijn tot de werkelijke waarde van een dagloon, naar vroegere graan„prijzen geregeld, dan thans plaats heeft; zoodat die vermeerdering van „arbeidsloon heilloos dreigt voor Java te doen verloren gaan het onbere„kenbaar voordeel van goedkoopen handenarbeid, door welken dit eiland „in staat is gesteld, zoo wel tot krachtige ondersteuning van het moederland, „als om, tot voordeel van vele partikuliere personen, met alle tropische „gewesten te wedijveren."

Hooren wij den heer ROCHUSSEN al verder in zijnen brief aan den Minister van Koloniën van 28 October 1847 n°. 569/2 †). „Aan de rijstkultuur op „Java zijn niet altijd de zorgen besteed, welke zij vereischt. De behoefte „aan dit eerste levensartikel neemt intusschen, ten gevolge van meerdere „welvaart en aanwas der bevolking, van dag tot dag steeds toe. En toch „heeft zij te zeer achtergestaan voor de teelt der produkten, welke het „Gouvernement naar Nederland overmaakt. *Deze* werd in meerdere of „mindere mate bevorderd door de strenge voorschriften des bestuurs, en „aangemoedigd door het eigenbelang van fabrikanten en ambtenaren aan „dezelve te verbinden; *gene* bleef meer aan zich zelve overgelaten. „Het gevolg was hier en daar overdrijving der Gouvernements kultures „voor Europa, en te gelijker tijd verbreking van het evenwigt tusschen

*) Onder anderen afgedrukt in mijne *Reis over Java, Madura en Bali* I.

†) Voorkomende in *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië* enz. blz. 201.

„de produktie en de behoefte aan rijst. Van daar de toenemende stijging „van den prijs sedert ettelijke jaren (ook na de verbetering van den wis-„selkoers); eene omstandigheid, welke der Indische kas niet alleen eenen „meerderen last van uitgaven heeft opgelegd voor de voorziening der bui-„tenbezittingen, van het leger op Java enz., maar bovendien, daar de rijst „het voornaamste voedsel van den inlander uitmaakt, *de kosten van allen* „*arbeid verhoogt.*"

Volgens den heer ROCHUSSEN zijn alzoo de arbeidsloonen hooger geworden door eene zeer natuurlijke oorzaak, namelijk: doordien *de prijs der eerste levensbehoeften gestegen is.* Wij zullen niet onderzoeken, waaraan die stijging van dezen prijs der eerste levensbehoeften is toeteschrijven. Wij willen niet nagaan, of de heer ROCHUSSEN de ware oorzaken heeft opgespoord. Wij konstateren alleen het feit, dat de prijs der eerste levensbehoeften *is* gestegen, en *daaraan* schrijven ook wij de verhooging der dagloonen toe.

Wij voorzien het antwoord van den heer STOLTE, dat dit alleen betrekking heeft op *vrijwilligen* arbeid; dat, door die verhooging van den prijs der eerste levensbehoeften, de Javaan, die *uit vrijen wil* arbeidt, meer zal eischen; maar dat dit nog geen reden is voor het gouvernement, om van hen, die *gedwongen* in de fabrieken komen werken, het loon „buitensporig op te drijven." Ik geef toe, dat eene „buitensporige opdrijving" zeer verkeerd zou zijn, maar zoolang de heer STOLTE daarvoor het *bewijs* niet levert, kan ik volstaan met eene ontkenning. De arbeidsloonen voor den gedwongen arbeid in de fabrieken zijn *verhoogd.* Had de Gouverneur-Generaal die verhooging niet bevolen, hij zou, al was 't alleen om de verhooging van den prijs der eerste levensbehoeften, zich aan eene groote onregtvaardigheid hebben schuldig gemaakt, die zich zelve later ongetwijfeld zou hebben gestraft. Hij heeft gedaan wat de heer ROCHUSSEN reeds in 1847 noodzakelijk keurde: hij heeft „de aan de bevolking (voor gedwongen arbeid) „toetekennen betaling meer en beter in verhouding gebragt tot de werkelijke „waarde van een dagloon, naar vroegere graanprijzen geregeld."

De heer STOLTE tracht, na op deze wijze aan het Gouvernement van den heer VAN TWIST verweten te hebben, dat het „de arbeidsloonen buitensporig opdrijft", te bewijzen, dat de schade daarvan eindelijk op den staat zelven zal neder komen. Hij doet dat, niet door aan te toonen dat dit thans *reeds dadelijk* het geval is, maar door te wijzen op *de toekomst.* Thans moeten de kontraktanten zich dat wel laten welgevallen, maar als die kontrakten eens vernieuwd zullen worden, dan zullen de weeën voor het Gouvernement achteraan komen. „Men gaat" zegt hij „welligt „uit van het denkbeeld, dat die suikerfabrikanten, die zoo vele schatten „winnen, gereedelijk die hoogere loonen kunnen voldoen. Maar, moet er „dan niet gedacht worden aan het einde der thans loopende kontrakten? „Wanneer die kontrakten vernieuwd moeten worden, zal dan niet de „nieuwe ondernemer zijne berekening op die hooge loonen vestigen, en „daardoor welligt — ja, ik houd het voor zeker — prijzen vorderen, die „voor den lande onaannemelijk zijn?"

Wij gelooven, dat de heer STOLTE te regt *niet* beweert, dat *reeds dadelijk* de verhooging der arbeidsloonen eene gevaarlijke belemmering daarstelt in de konkurrentie der suikerfabrikatie op Java met die op andere plaatsen. Immers, dit is eene bewering, die 't vorige jaar, bij de behandeling van het *elfde* hoofdstuk der staatsbegrooting, is gemaakt, *) maar die op eene ten eenen male onjuiste voorstelling van feiten berust, en in dit zelfde Tijdschrift dan ook zoodanig is wederlegd, dat wij gelooven, dat de heer STOLTE daarom haar thans niet weder durft volhouden †). Men vergunne ons met een enkel woord de bewijzen te herinneren, die door ons zijn bijgebragt, dat inderdaad deze verhooging van dagloonen, voor als nog, geen belemmering in de konkurrentie der suikerfabrikatie op Java met die op andere plaatsen ten gevolge heeft.

De fabrikant is verpligt, om het grootste gedeelte van zijne produkten tegen *vaste* prijzen aan het Gouvernement te leveren. Het Gouvernement, door tusschenkomst der Handel-Maatschappij, brengt deze produkten aan de Europesche markt. Of nu de arbeidsloonen hooger of lager zijn, is niet van den minsten invloed op de vast bepaalde, onveranderlijke prijzen, die het Gouvernement aan de fabrikanten betaalt, evenmin als op den prijs, waarvoor de produkten door het Gouvernement in Europa worden verkocht. Wat nu het kleine gedeelte der produkten aangaat, waarover de fabrikanten beschikking hebben, hiervan maken zij prijzen, die aanzienlijk hooger zijn, dan de prijs dien het Gouvernement betaalt. Men ziet, dat, bij deze wijze van produktie, hoogere of lagere loonen niet den geringsten invloed hebben op de prijzen, waarvoor de produkten aan de Europesche markt verkocht worden. De konkurrentie heeft dus letterlijk niets te maken met de verhooging van arbeidsloonen; het zijn twee van elkander geheel afgescheidene, geheel onafhankelijke zaken. De eenige personen, op wie de verhooging invloed heeft, zijn *de arbeiders* en *de fabrikanten*. Dat zij voor de eersten voordeelig is, laat wel niet den minsten twijfel over; zoodat alleen de vraag kan overblijven: wat is het gevolg dezer verhooging voor de fabrikanten? Dewijl zij geen hooger prijs voor hunne produkten maken, na of ten gevolge van de verhooging der loonen, zoude men kunnen veronderstellen, dat die verhooging

---

*) In het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs, wordt daaromtrent het volgende gevonden: „Door eenige leden is in ééne afdeeling het gevoelen geuit, dat bij het Indische bestuur de strekking schijnt te bestaan, om het arbeidsloon op Java op te drijven. Dit zou vooral het geval zijn, ten opzigte van het loon der koeli's in de suikerfabrieken, dat tot 25 cents per dag is verhoogd. Die verhooging zoude ten doel hebben de verbetering van den toestand des Javaanschen arbeiders. Dit doel op zich zelf goedkeurende en de noodzakelijkheid er van erkennende, meenden die leden zich evenwel verpligt, te wijzen op het, huns inziens, verkeerde van het middel, ter bereiking van het doel aangewend. De verhooging van het loon zal, naar hun oordeel, niet altijd strekken tot verbetering van den materielen toestand des arbeiders, omdat dit loon slechts gedeeltelijk in zijne handen komt. Het zijn toch de hoofden, aan wie de betaling geschiedt, en door wie het arbeidsloon aan de arbeiders wordt uitgekeerd. De verhooging zou dus grootendeels strekken tot verbetering van den toestand dier hoofden, en niet geheel van dien der arbeiders. *Bovendien zou zij eene gevaarlijke belemmering daarstellen in de konkurrentie der suikerfabrikatie op Java met die op andere plaatsen.*"

†) Zie dezen zelfden jaargang van dit Tijdschrift II, 120 enz.

een zuiver verlies voor hen blijft. Wij zullen later echter zien, dat dit niet geheel het geval is.

Veronderstel dit evenwel voor een oogenblik. Nemen wij aan, dat de tegenwoordige kontraktanten de eenigen zijn, die door deze verhooging schade lijden (want wij hebben gezien, dat zij op den staat geen invloed heeft en de arbeiders er voordeel bij hebben), is dan de veronderstelling van den heer STOLTE gegrond, dat, „wanneer de kontrakten vernieuwd moeten worden en de nieuwe ondernemer zijne berekening op die hooge loonen vestigen zal, hij daardoor welligt prijzen zal vorderen, die voor den lande onaannemelijk zijn?" Is deze verwachting gegrond? De ondervinding zal het moeten leeren. Maar zij zal het alleen kunnen, wanneer men zoo wel nieuwe als de verlenging van bestaande suiker-kontrakten *aan de algemeene mededinging* overgeeft. En in dat geval, betwijfel ik, of er wel eenige vrees bestaat, dat de verwachting van den heer STOLTE zal bewaarheid worden, te meer, wanneer men in het stelsel dier kontrakten zulke wijzigingen brengt, dat de bezwaren, die thans de ontwikkeling van de industrie der ondernemers in den weg staan, worden weggenomen. Er worden dan misschien menschen gevonden, die met eene matige winst, welke er toch nog wel altoos over zal schieten, te vreden zullen zijn, en die, door verbetering en bezuiniging van fabrikaat en arbeid, de hoogere arbeidsloonen zullen weten te vergoeden. Wil men weten, wat er in dit opzigt al niet te doen valt, dan raadplege men het hoogst belangrijke geschrift van den heer E. A. VAN VLOTEN: *De mededinging tusschen de beetwortel- en rietsuikerproduktie met betrekking tot het eiland Java. Utrecht* 1853.

„Ik zou" zoo gaat de heer STOLTE voort, „van die verhoogingen der „loonen niet spreken, wanneer zij tot welvaart en een zegen van den Ja- „vaan strekten." Deze woorden doen het hart van den spreker eer aan. Wij verheugen ons, ze gehoord te hebben, want nu koesteren wij de hoop, dat wij hem met die verhooging zullen verzoenen. Immers, wij vleijen ons hem te zullen overtuigen, dat inderdaad die verhooging „tot welvaart en „een zegen voor den Javaan strekt."

De reden, waarom de heer STOLTE meent, dat ze den Javaan niet baat, voegt hij er onmiddellijk bij. „Hij, die Java kent, weet, dat wanneer de „gemeene man in één dag zooveel verdient, waardoor hij gedurende vijf „dagen in de behoefte van zich en zijn gezin kan voorzien, hij dan de „overige dagen in ledigheid doorbrengt, of, wat nog erger is, dat hij het „meerdere loon besteedt aan het gebruik van de zoo verderfelijke opium."

Ziedaar het gewone argument, waarmede men het geheele stelsel van vrijen arbeid op Java, en in het algemeen elke verbetering van het lot van den Javaan bestrijdt. Hij heeft er niet aan; hij is er niet vatbaar voor; hij zal er toch geen baat bij hebben, — want hij is te lui. Drijft gij hem niet met dwang tot den arbeid, hij zal „zijne dagen in ledigheid doorbrengen." De vruchten van zijnen arbeid, al zorgt gij ook dat hij ze plukt en in veiligheid geniet, zijn voor hem geen prikkels tot den arbeid. Wij houden dit voor een vooroordeel. Reeds duizendmaal is het wederlegd,

maar men schijnt alle argumenten, die er tegen ingebragt worden, te ignoreren, en komt er duizendmaal op terug. 't Is natuurlijk — want het is de laatste verschansing, waarachter de voorstanders van een dwangstelsel in perpetuum op Java zich terugtrekken.

De beroemde Mr. H. W. MUNTINGHE heeft, nu reeds bijna veertig jaren geleden, dat ongelukkig argument, alsof de Javaan niet werken *wil*, al wacht hem ook het loon op zijnen arbeid, zoo zegevierend wederlegd, dat het nog niemand gelukt is zijn vertoog omver te werpen. Bovendien hebben wij in de laatste jaren, in verschillende gedeelten van Java, zulke treffende verschijnselen gezien, die den lust van den Javaan tot *vrijwilligen* arbeid aan 't licht brengen, dat men zijne oogen moedwillig moet sluiten voor de waarheid om haar nu nog te ontkennen. Wij zullen, na de redenering van den heer MUNTINGHE herinnerd te hebben, op een paar van die verschijnselen wijzen, en gelooven dan elken onpartijdige zoodanig te overtuigen, dat het argument van den heer STOLTE, hoe dikwijls ook herhaald, alle kracht zal verliezen.

Het zij ons in de eerste plaats vergund, den toestand te herinneren, waarin zich de handel en de nijverheid der Javanen bevond, bij de eerste komst der Nederlanders in Indië. Deze laatsten hadden destijds nog geen duim breed gronds op Java. Zij hadden geen magt, om eenige verpligte leverantie te gebieden; zij voeren echter op Indië, in het jaar 1595 met twaalf schepen, in 1598 met twintig, in 1599 met zeven, in 1600 met acht en in 1601 met zeventien, behalve de schepen, die, teruggekomen, weder afgezonden werden. En geene van deze schepen, of althans zeer weinige, waren er, die niet met volle en rijke ladingen weder te huis keerden, ladingen derhalve, die alleen de vrucht waren van den vrijen arbeid, van de nijverheid en van den handelsgeest der Javanen en van de overige Indische volkeren.

En welke vruchten van nijverheid en vlijt men van den Javaan, onder het genot van vrijen arbeid, vrijen handel en vertier van zijne goederen, mag verwachten, getuige verder de gansche toestand van dit eiland en van onze overige bezittingen te dier tijd. Om niet te spreken van Bantam, 't welk onder de voornaamste handelplaatsen van het Oosten mag geteld worden, waren Japara, Joana, Toeban, Grissé, Soerabaja, Arosbaja allen bloeijende handelsplaatsen. Schepen uit alle deelen van Indië en China vloeiden er te zamen. De gansche kust van Java was een tooneel van handel en bedrijf. Japara alleen zond eenmaal 300 vaartuigen, waaronder 80 van meer dan 200 lasten ieder, te gelijk in zee. Te Grissé, te Soerabaja en zelfs tot bij Ternate, vond men dikwerf drie, vier en eenmaal zeven Chinesche jonken te gelijkertijd ter reede. De overheersching van Malaka, onder de regering van Modjopahit, en de invloed, welken Java onheugelijke tijden lang gehad heeft op de kusten van Sumatra, Borneo en van schier al de oostersche eilanden, toont aan, voor welken trap van werkdadigheid de bevolking van Java vatbaar is, wanneer zij daartoe wordt opgeleid en aangevoerd.

Maar hoewel dan ook de bloei van handel en scheepvaart op Java, lang

vóór de vestiging van eene Europesche magt aldaar, door niemand zal kunnen tegengesproken worden, zoo zal veelligt toch de bedenking ontstaan, of het wel zoo zeker is, dat de produkten, welke voedsel aan dien handel en scheepvaart gaven, de vruchten waren van eene vrije kultuur. Men zal tegenwerpen, dat alle of de meeste kontrakten van handel gesloten werden met de vorsten, en dat dus de vorst wel degelijk tevens koopman was, die zijne pakhuizen vulde met de produkten, welke hij door dwang en door verpligte leverantiën van zijne onderdanen verkreeg; en men zal daaruit het gevolg trekken willen, dat voor eene andere wijze van handel en kultuur de Javaan ongeschikt en onbekwaam is.

Wij zullen eens voor een oogenblik toegeven, dat over het algemeen de produkten, voor den handel geschikt, door gedwongen arbeid, door geforceerde leverantiën en kontingenten, verkregen zijn. Maar toch durven wij ook dan nog de stelling tegenspreken, daaruit getrokken, dat de Javaan dus ongeschikt en onbekwaam zou zijn voor vrijen arbeid. Wij zullen bewijzen, dat, zoo wel op Java als op de nabijgelegen eilanden, de handel en de kultuur het bloeijendst geweest zijn in die distrikten, waar, door toevallige omstandigheden en als het ware onwillekeurig, de proef van vrije kultuur en vrijen handel is kunnen genomen worden, en tot dat einde den staat beschouwen van eenige dier kulturen, waartoe de Javaan, niet door dwang, maar door het genot van een vrij vertier, is overgegaan.

Behalve de gansche rijstkultuur, waarover wij echter niet willen spreken, omdat men ons zal tegenwerpen, dat dit het onontbeerlijke voedingsmiddel is, tot welks verbouwing de Javaan door den nood gedwongen wordt, mogen wij, als eene hoogst merkwaardige, de tabakskultuur noemen. Zij was, in den tijd van den heer MUNTINGHE, nog geheel buiten dwang, buiten verpligte leverantie en kontingent gebleven; doch even daardoor was zij ook de eenige, die door den Javaan met lust en graagte werd omhelsd, de eenige, waarin hij vlijt en nijverheid aan den dag legde, en de eenige, die over de distrikten, waar zij werd gedreven, een trap van bloei en welvaart verspreidde, waarover men zich niet genoeg kon verwonderen. En ook thans nog is de kultuur van tabak voor de inlandsche markt een geliefkoosde arbeid van den Javaan, waartoe hij niet door „prenta negeri," ook niet door den nood, maar door eigen aandrift wordt gebragt. Gaat naar Kadoe, gaat naar de boorden der Solo-rivier, en gij zult er zien, of het waarheid is, wat de heer STOLTE beweert, dat de vruchten van het werk geen prikkels zijn tot den arbeid bij den Javaan.

Als eene andere kultuur, welke aantoont dat de Javaan tot een *vrijwilligen* arbeid niet ongeschikt is, noemt de heer MUNTINGHE de aanplanting, in zijnen tijd, van de zoogenaamde pagger-koffij. Eene betaling, iets hooger dan die, welke hij bij verpligte leverantie genoot, had den Javaan aangemoedigd om vrijwillig deze aanplanting te doen.

Eindelijk voert de heer MUNTINGHE nog, als een treffend bewijs, eene derde en vierde kultuur aan, namelijk het feit, dat al de peper en betelnoten, die, van 1812 af, voor de markten van Europa en Bengalen zijn

benoodigd geweest, door vrije leverantie van de inlandsche planters uit Bantam en de Lampongs zijn verkregen *).

Maar wij zijn gelukkiger dan de heer MUNTINGHE; wij kunnen op feiten wijzen, die in de laatste jaren, onder de werking van het kultuurstelsel, ja, juist in dat kultuurstelsel, hebben plaats gehad, en die bewijzen, dat vrije arbeid, mits den Javaan de vruchten van zijn werk verzekerende, den Javaan tot grooter ijver aanspoort, en voor hen, die hem laten arbeiden, veel voordeeliger is, dan dwang.

In de eerste plaats herinneren wij de regeling van het snijden en transporteren van het suikerriet, gelijk zij in de residentiën Pasoeroean en Soerabaja reeds sedert vele jaren bestaat. De karrevoerders verrigten daar dien arbeid geheel vrijwillig, en niet alleen wordt daarbij geen dwang vereischt, maar er zijn liefhebbers voor dat werk in overvloed. 't Is, gelijk ieder deskundige weet, een zeer belangrijk gedeelte van de suikerkultuur, en de Javanen leggen daarbij, uit eigen aandrift, een ijver en vlijt aan den dag, die de beschuldiging van luiheid en traagheid van het Javaansche volk op eene treffende wijze logenstraft †).

In andere residentiën, waar deze regeling niet is ingevoerd, maar nog altoos dwang de koeli's naar de velden brengt, om het suikerriet te oogsten, heeft men met zeer vele moeijelijkheden te kampen. Zoo was het ook in de residentie Cheribon gesteld. Daar werd het suikerriet gesneden door, van wege het plaatselijk bestuur, aan de fabrikanten verstrekte werklieden, en, mede door tusschenkomst van het Gouvernement, naar de fabrieken vervoerd. De ondervinding leerde, dat deze regeling, op dwang gegrond, zoo wel voor de fabrikanten als voor de Javanen, allernadeeligst werkte. En wat heeft men nu gedaan? Men heeft bepaald, dat de fabrikanten onmiddellijk met de bevolking individuëel overeenkomsten zullen sluiten voor het verrigten van dien arbeid, op voor die bevolking zeer aannemelijke voorwaarden. Niemand was er toe gedwongen, maar toen de Javanen eenmaal de ondervinding hadden opgedaan, dat ze op deze wijze werkelijk een behoorlijk loon voor hunnen arbeid verkregen, waren er niet alleen liefhebbers genoeg, maar waren er weldra zelfs velen, die zich aanboden, maar die men moest afwijzen, omdat voor hen geen werk meer was. Dit is onlangs gebeurd, en zij die begeerig zijn, het naauwkeurig te leeren kennen, kunnen hunnen wensch voldoen, want wij hebben er in dezen zelfden jaargang van dit Tijdschrift opzettelijk een artikel aan gewijd §). Zou de heer STOLTE ook van de bevolking in Cheri-

---

*). Hoogst belangrijk, ter beoordeeling dezer kwestie, zijn ook de bijzonderheden medegedeeld in het artikel: *Is er dwang noodig, om de Javanen te doen produceren voor de Europesche markt*, voorkomende in dit *Tijdschrift* XIVde Jaargang II, 368 enz.

†) Hem, die deze belangrijke aangelegenheid meer in bijzonderheden wil leeren kennen, verwijs ik naar mijne *Reis over Java, Madura en Bali* I.

§) Onder den titel van *Vrije arbeid in de residentie Cheribon*. Zie dezen jaargang I, 201 enz. Men vergelijke daarmede vooral de merkwaardige mededeeling van den heer J. A. CASPERSZ, kontroleur der 1ste klasse in de residentie Cheribon, op wiens voorstel en door wiens bemoeijingen deze nieuwe regeling van den vrijen arbeid aldaar heeft plaats gehad. In dezen zelfden jaargang van dit Tijdschrift II, 141 verhaalt hij het volgende: „Te regt wordt de

bon, die zich onlangs aldus betoond heeft, durven vol houden, dat de Javaan zoo lui is, dat „wanneer hij in één dag zoo veel verdient, waardoor hij gedurende vijf dagen in de behoefte van zich en zijn gezin kan voorzien, hij dan de vier overige dagen in ledigheid doorbrengt?"

Een ooggetuige, die zich op dit oogenblik op Java bevindt, verklaart, dat het verschil tusschen de uitkomsten van gedwongen en vrijen arbeid nergens meer in het oog vallend kan wezen, dan juist daar. „Waar alles nog op den ouden voet is" zegt hij, „ziet men den arbeider altoos even lui en onverschillig. Daarentegen zijn wij in de gelegenheid geweest, om in de residentie Pasoeroean met eigen oogen de uitkomsten van vrijen arbeid waar te nemen. Men bragt ons naar een koffij-pakhuis, van waar de balen koffij naar de praauwen moesten gebragt worden. Deze arbeid geschiedde *geheel vrijwillig* en bij de taak. Voor ieder pikol, uit het pakhuis naar de praauw gebragt, werden twee duiten betaald. Wij stonden verstomd bij het aanschouwen van de verbazende werkzaamheid dezer arbeiders. Vroeger hadden wij gezien, hoe vier koeli's, ééne baal koffij dragende, welke zij ieder bij eene punt van den zak vast hielden, gebukt schenen te gaan onder den zwaren last. Nu zagen wij diezelfde balen door één man op zijn hoofd nemen, en hem in een draf daarmede wegloopen. Naauwelijks had hij zijne vracht weggebragt, of in denzelfden gang zagen wij hem terug komen, om spoedig weder eene baal magtig te worden. Men zeide ons, dat er arbeiders waren, die op deze wijze tot 50 duiten daags verdienen" *).

Maar, zal de heer STOLTE misschien zeggen, dat is een verhaal en eene beschouwing van een partikulier. Wie waarborgt de naauwkeurigheid er van? Welnu, dan zal ik hem eene *officiële* mededeeling voorleggen, waaruit hem zal blijken, dat de stelling, alsof de Javaan in het loon en het veilig genot van dat loon geen prikkel tot den arbeid zou vinden, inderdaad niet meer houdbaar is. Ik verwijs hem naar het *Verslag van het beheer en den staat der koloniën over* 1849, door den Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer ingediend. Daar leest men op blz. 150 het volgende:

„Terwijl te Soerabaja, behalve de fortifikatiën, nog de buitengewone havenwerken aangelegd moesten worden, en de autoriteiten zochten, om de daarvoor benoodigde koeli's op deze †) wijze bijeen te doen brengen, maakte de Gouverneur-Generaal geene bedenking het oude voorbeeld te volgen,

---

opmerking gemaakt, *dat de Javaan wel arbeiden wil uit eigen beweging*, zoodra hij eene goede belooning genieten kan van zijn arbeid. De alhier opgedane ondervinding heeft ons de juistheid dezer opmerking overtuigend bewezen. Wij zien nu, met het mail-jaar 1853, een aantal liefhebbers opdagen voor het snijden en het transport van het riet, *te groot, om hen allen te kunnen gebruiken*. In het district Sindang-laut zijn, bij de suiker-fabrieken Sindang- en Karang-Sambong de fabrikanten door deze konkurrentie in de gelegenheid gesteld, om al hunne vervaardigde suiker *ook door vrijwillige overeenkomsten* af te voeren naar de hoofdplaats Cheribon."

*) Zie het artikel *Verhooging van arbeidsloon op Java*, in dezen zelfden jaargang van dit Tijdschrift II, 123.

†) Dat is, volgens hetzelfde verslag, de oude wijze waarbij „van het souvereine regt, aan den beheerscher van Indië toekomende, werd gebruik gemaakt, om de inlandsche bevolking, mits volgens met de adat overeenstemmende regeling van beurten enz., ten arbeid te stellen ten algemeenen nutte."

gelijk trouwens onder zijn bestuur ook voor de fortifikatiën op andere plaatsen geschied is. De Gouverneur-Generaal deed zulks op grond van de vertoogen van hoofd-ambtenaren en hoofd-officieren, die door lange ervaring geacht moesten worden het al of niet uitvoerbare van den maatregel te kunnen beoordeelen; doch ontveinsde zich de meerdere bezwaren niet, thans aan zoodanige oproepingen klevende, bij vergelijk met vroegere jaren, toen het kultuurstelsel niet zoover opgevoerd was. Die bezwaren werden weldra gevoeld, wel is waar, niet zóó, dat de oproeping volstrekt ontraden moest worden — want door eene betere inrigting van den maatregel zou deze geene onoverkomelijke moeijelijkheden met zich slepen — maar toch in genoegzame mate, om den ingenieur, met de havenwerken te Soerabaja belast, te doen beproeven zich zonder *verpligte arbeiders* te redden.

„Dit had een voor het bestuur en de bevolking zeer gewigtig gevolg. Terwijl namelijk de verpligte koeli's uit andere gewesten te Soerabaja 20 duiten daags en reisgeld heen en weder genoten, gelukte het hem het benoodigde getal koeli's voor de havenwerken te werven uit *vrijwilligers*, tegen een dagloon van dertig duiten, *en die vrijwillige koeli's arbeidden met zoo veel meer lust, dat men, hen bij de taak latende werken*, 65 *pCt. besparing vond tegenover het bezigen van verpligte koeli's.*

„Daarbij komen de indirekte voordeelen, ontstaande uit tevredenheid, bij anders ontevredenen, uit ongestoorden landbouw, door bevrijding des gezeten dorpelings van het òf in persóon optrekken naar 's lands werken, òf daarvoor plaatsvervangers te stellen tegen veelal hooge betaling.

„Deze proef mag, ofschoon het getal vrijwillige koeli's aan rijzing en daling onderhevig is, aangenomen worden als de mogelijkheid te hebben bevestigd, om, zelfs met voordeel voor den lande, de buitengewone werken voor algemeen nut, grootendeels, zoo niet geheel, zonder het oude middel van oproeping tot verpligten arbeid, tot stand te brengen.

„In 1849 is dan ook het bezigen van vrijwillige koeli's voor de onderhanden zijnde verdedigingswerken te Soerabaja en Samarang en te Tjilatjap bevolen, echter niet met dadelijke afschaffing van het beginsel van verpligten arbeid, zoodat men zich tevens van verpligte koeli's bediende. Te Ngawi, waar vroeger verpligte koeli's opgeroepen werden, was het werken met vrijwillige in het begin van 1849 reeds zonder bevel ingevoerd, wegens de voordeelige uitkomst. Daar betaalde men hun slechts 20 duiten, en zij kwamen in groot getal op."

En na deze ondervinding, in Pasoeroean, in Cheribon, in Samarang, in Soerabaja, te Tjilatjap, te Ngawi, durft de heer STOLTE nog zeggen: „Ik zou van die verhoogingen der loonen niet spreken, wanneer zij tot welvaart en tot zegen van den Javaan strekten, maar hij, die Java kent, weet, dat, wanneer de gemeene man in één dag zoo veel verdient, waardoor hij gedurende vijf dagen in de behoefte van zich en zijn gezin kan voorzien, hij dan de vier overige dagen in ledigheid doorbrengt!"

Zou de heer STOLTE zich soms ook willen verschuilen achter de uitvlugt, dat dit misschien slechts een tijdelijk verschijnsel was, 't welk op den duur

geen stand zal houden? Dan moeten wij hem ook zelfs deze laatste illusie ontnemen, door hem te verwijzen naar het *Verslag van het beheer en den staat der Koloniën over het* volgende *jaar* 1850. Daar leest hij op blz. 57. „Na hetgeen omtrent de *belastingen in arbeid opgebragt*, bij het vorig verslag werd medegedeeld, valt ten aanzien van het aangenomen beginsel, om te trachten den verpligten arbeid bij 's lands werken zoo veel mogelijk door eene *vrijwillige* opkomst van arbeiders te doen vervangen, in het algemeen op te merken, dat het jaar 1850 ruimschoots bijdroeg, om het heilzame van dien maatregel door de gunstigste uitkomsten aan te toonen.

„Van het oogenblik af, dat het getal gedwongen koeli's voor de geniewerken te Soerabaja van 1600 tot 500 werd gereduceerd (gelijk gedurende den planttijd moest plaats vinden), nam het aantal vrije koeli's trapsgewijze aanmerkelijk toe, hetgeen toegeschreven werd aan de omstandigheid, dat, onder de afgedankte 1100 koeli's velen waren, die, tegen betaling, in plaats van de dienstpligtigen waren opgetreden.

„Dit verschijnsel leidde het plaatselijk bestuur tot het voorstel, om, in het belang en ter verligting der bevolking, te bepalen, dat het getal van 500 gedurende den planttijd, en van 1600 tot 1650 gedurende het overige gedeelte van het jaar te leveren *gedwongen* koeli's zou worden verminderd met het getal dergenen, die zich vrijwillig als arbeiders kwamen aanbieden.

„Aan dit voorstel, even als aan een ander, om, naar aanleiding van den watersnood en daaruit voortgevloeide en op de bevolking drukkende reparatiën van bruggen als anderzins, het aantal der voor de genie-werken te leveren koeli's, gedurende 1850, te verminderen tot 250 en 800, werd gelijktijdig gevolg gegeven.

„Dewijl het zich liet aanzien, dat op sommige plaatsen, als te Ambarawa, Salatiga en Ngawi, de toevoer van vrijwillige werklieden bij de aldaar onderhanden werken de behoefte zou overschrijden, werd in het aannemen dier lieden eenige behoedzaamheid aanbevolen, en het militair departement aangeschreven, om het aantal te werk gestelde koeli's te verminderen, naar gelang de middelen van bestaan voor de bevolking zouden toenemen, en daarmede voort te gaan, om daardoor te verhoeden, dat bij de naderende voltooijing der werken, op eens een al te groot getal koeli's buiten arbeid en verdiensten gerake."

De heer STOLTE had ongetwijfeld deze bijzonderheden in de officiële verslagen des Ministers nog niet gelezen, toen hij met zijne beschuldiging voor den dag kwam, dat de Javaan aan eene verhooging van loon toch niets heeft, omdat hij te lui is. Thans beter ingelicht, wij houden ons er van overtuigd, doet het hem leed — maar tevens heeft hij dan ook zijn laatste argument verloren.

Ik kom nu terug tot de schade, die de fabrikanten, ten gevolge van de verhooging dezer loonen, zouden lijden, en de door den heer STOLTE voorgespiegelde waarschijnlijkheid, dat, wanneer de kontrakten zullen geëxpireerd zijn, door de kontraktanten veel hooger prijzen van het Gouvernement, voor de te leveren suiker, zullen geëischt worden. Maar kan die

schade wel zoo groot zijn? Indien toch geschiedt, hetgeen in Cheribon en Pasoeroean gebeurd is (en waarom zou dezelfde oorzaak niet overal dezelfde gevolgen hebben?), indien geschiedt 't geen wij omtrent de vestingwerken te Soerabaja hebben vernomen, dan zullen de hooger loonen nog *voordeelige* uitkomsten voor de fabrikanten hebben. De koeli's, beter betaald wordende, zullen ook beter en vlijtiger werken. Te Soerabaja vond men, bij het verhoogde loon, 65 pCt. besparing!

Maar wij zijn bovendien van meening, dat die verhoogde dagloonen *zeer voordeelig* zullen werken. Dat er meer welvaart door verspreid wordt onder de Javaansche bevolking zal wel door niemand ontkend worden. De koeli, die vlijtig werkt voor een goed loon, is in de gelegenheid, zich nog iets meer aan te schaffen, dan het volstrekt noodige, om niet van honger te sterven. En weet gij, waarop al zoo het eerst zijne aandacht valt? De heer STOLTE antwoordt: „het meerdere loon besteedt hij aan het gebruik van de zoo verderfelijke opium". Gelukkig is dit overdreven. Er is nog wat anders, waaraan zeer velen het verdiende geld besteden. 't Zijn lijnwaden. Een hoofddoek, een baatje, een kleedingstuk voor vrouw of dochter enz., zijn zeer geliefde en begeerlijke voorwerpen, en beginnen bij velen reeds onder de eerste levensbehoeften geteld te worden. Er is geen twijfel aan, of het debiet van lijnwaden zal, bij 't verhoogen der dagloonen, maar vooral bij het meer en meer afschaffen van het stelsel van dwang en het bevorderen van vrijen arbeid, waar dit mogelijk is, op eene in 't oog loopende wijze toenemen.

Nog ééne opmerking vóór wij eindigen. Wij willen volstrekt niet alle maatregelen van den Gouverneur-Generaal VAN TWIST, ten opzigte van het onderwerp, dat wij thans behandelen, genomen, in alle bijzonderheden verdedigen. Daartoe ontbreekt ons de noodige kennis dier bijzonderheden. Maar wij verdedigen het stelsel, dat hij schijnt te volgen; wij verdedigen zijne pogingen, om de arbeidsloonen meer in evenredigheid te brengen met de behoeften van den Javaan, en om, zoo veel mogelijk, gedwongen arbeid te vervangen door vrijwillige koeli's. Hij schijnt in deze lofwaardige taak bij vele ambtenaren tegenstand te ontmoeten; althans volgens den heer STOLTE „heerscht er in Indië eene algemeene ontevredenheid onder de Europeanen, zoowel onder *de landsbedienaren* als onder de partikulieren." Ook volgens den Minister van Koloniën bestaat er in Indië „een geest van verzet, van tegenstreven en van misnoegdheid, die het voor het bestuur uiterst moeijelijk maakt, het goede te betrachten." Mogt dit werkelijk het geval zijn, dan behoort de Gouverneur-Generaal, wanneer hij werkelijk misbruiken wil afschaffen, het lot van de inlandsche bevolking verbeteren, tot vrijen arbeid zooveel mogelijk naderen, en daardoor de industrie op hechter grondslagen vestigen, door den Minister en de volksvertegenwoordiging ondersteund te worden. Of de wijze, waarop de heer STOLTE van hem gesproken heeft, daartoe wel strekken zal, durven wij met bescheidenheid betwijfelen.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Beschouwingen omtrent het bestuur van Nederlandsch Indië, naar aanleiding van het voorloopig verslag van de commissie van rapporteurs van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, nopens het ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië. 's Hage 1853.

De schrijver dezer brochure verkeert in het dwaalbegrip, dat slechts „enkele leden van de nu ontbonden Tweede Kamer der Staten-Generaal het ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië hebben veroordeeld". De oppositie tegen dezen arbeid van den heer PAHUD was krachtiger, dan hij schijnt te veronderstellen, en zonder gewigtige wijzigingen van het ontwerp, zou het niet ligt eene meerderheid hebben gevonden. Wat het lot van dat ontwerp in de tegenwoordige Tweede Kamer zal worden, moet de tijd leeren. De Minister heeft beloofd, het voor het einde van dit jaar op nieuw te zullen indienen; wij moeten dus vooreerst afwachten, welke veranderingen hij er dan reeds in zal gebragt hebben. Het vernieuwde onderzoek in de afdeelingen, waaraan zoo vele leden zullen deel nemen, die het eerste ontwerp niet hebben behandeld, zal dan een tweede verslag ten gevolge hebben, waaruit aanvankelijk de stemming zal blijken.

Ondertusschen is het boekje, dat wij aankondigen, niet van gewigt ontbloot, ofschoon het verslag, waarover het handelt, door de ontbinding der Kamer veel van zijn belang verloor. Immers er komen opmerkingen, berigten en beschouwingen in voor van blijvende waarde, en juist daarom lust het ons, een verslag van het geschrift onzen lezers aan te bieden.

De schrijver keurt het wets-ontwerp van den Minister goed, en, wij moeten het tot zijne eer verklaren, hij heeft vrij wat krachtiger en deugdelijker redeneringen en ophelderingen aangevoerd, om dat ontwerp ingang te doen vinden, dan de heer PAHUD in zijne memorie van toelichting. Zoo heeft hij, onder anderen, het stelsel van het ontwerp omtrent de zamenstelling en de bevoegdheid van den raad van Indië vrij wat duidelijker ontwikkeld, zoodat men uit dit geschrift kan zien, wat de Minister eigenlijk bedoelde, iets, dat men bezwaarlijk uit de koncept-wet en de memorie van toelichting kon opmaken. Eene bijzonderheid, die ons nog onbekend was, heeft ons bij dat vertoog getroffen. „In het jaar 1830" zoo verhaalt de schrijver, „toen zich de groote overvloed van koperen munt op Java reeds begon te openbaren, en toen, bij volslagen ontstentenis van een ander metalen circulerend medium, algemeen werd geklaagd

over de onhandelbaarheid van het kopergeld, en over de bezwaren aan de telling en het transport daarvan verbonden, werd door den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH aan den Raad van Nederlandsch Indië het voorstel gedaan, om aan die bezwaren te gemoet te komen, door het doen vervaardigen van koperen schijven, ter grootte van een zilveren gulden, waarop zou zijn uitgedrukt, dat elke zoodanige schijf de waarde had van één gulden kopergeld". De schrijver gebruikt dit feit als een argument voor de noodzakelijkheid, dat de Gouverneur-Generaal aan de overeenstemming met den raad van Indië gebonden zij, want deze verzette zich met alle kracht tegen dien maatregel; maar ware de Gouverneur-Generaal niet gebonden geweest, dan zouden koperen schijven, ter grootte van een zilveren gulden, in stede van koperen duiten, het cirkulerend medium in Indië zijn geworden. Wij voor ons vinden echter in die verpligte overeenstemming geen genoegzamen waarborg, want de Minister van Koloniën had toch de uitgifte dier koperen schijven, als guldens, kunnen bevelen, gelijk hij de uitgifte van duiten heeft bevolen, waarvan 100, die nog de waarde van geen derde van een gulden hadden, als een gulden moesten worden aangenomen. Beter waarborg vinden wij in art. 59 der Grondwet, dat de regeling van het muntwezen in Indië aan de wetgevende magt in Nederland opdraagt.

De schrijver verklaart zich een behouder en handhaver van het tegenwoordige koloniale stelsel. De gewone argumenten worden aangevoerd tot verdediging van dat stelsel, zoowel in zijn geheel als zijne onderdeelen. En toch treffen wij bij hem hoogst gewigtige bijdragen aan, die tot bestrijding van dat stelsel kunnen dienen, ja wordt hij hier en daar, ondanks zich zelven, genoopt, om de wapenen er tegen te voeren. Wij zullen slechts op enkele onderwerpen wijzen, die hierbij in aanmerking komen, en wel in de eerste plaats op dat gedeelte van het geschrift, hetwelk de voornaamste plaats beslaat, en dat tot opschrift heeft: „*De verpligte diensten en gedwongen verstrekkingen, die van de inlandsche bevolking op Java gevorderd worden.*"

De schrijver onderscheidt de lasten, die de inlandsche bevolking op Java, in dit opzigt, te dragen heeft, in twee hoofdsoorten, namelijk: arbeid en opbrengsten, *ten behoeve der inlandsche hoofden*, en *arbeid en opbrengsten, ten behoeve van het Gouvernement.*

Men heeft meermalen beweerd, dat men zeer verkeerdelijk met den naam van „knevelârijen" bestempelt de diensten en opbrengsten, welke door de bevolking ten behoeve van en aan hare hoofden worden verrigt en gedaan, omdat ze veelal het gevolg zijn van aloude gebruiken (adat) en van den eerbied, dien de Javaan voor zijne hoofden bezit; omdat die diensten en opbrengsten niet gedwongen, maar meerendeels vrijwillig zijn; en omdat hij, die ze ontvangt, door het bestaand gebruik zoowel als door een overoud genot, daarop als 't ware eene regtmatige aanspraak heeft verkregen. Men meent daarom, dat deze diensten niet kunnen worden afgeschaft, zonder die inlandsche hoofden in een eenmaal verkregen regt te verkorten.

Met genoegen zien wij, dat de schrijver, ofschoon schoorvoetende, toch

het met ons eens is, dat deze redenering op een verkeerden grond is gevestigd. Vooreerst zeggen wij met den schrijver: veronderstel, dat de inlandsche hoofden regt hadden op zekere diensten, waar is dan de grens? Wat is geoorloofd, en wat moet als „geldafpersing, knevelarij en willekeurige beschikking" beschouwd worden? En bovendien voegen wij er bij: veronderstel, dat ze er regt op hadden, welnu schaf dan nog die verpligte diensten en leverantiën af — tegen schadeloosstelling. Maar wij ontkennen dat ze er regt op hebben, en de schrijver levert ons krachtige argumenten voor dit beweren. Hij begint met eene, naar 't ons voorkomt, zeer juiste beschouwing van de eigenlijke positie der tegenwoordige inlandsche regenten op Java.

Voor zoo verre die inlandsche regenten mogten afstammen van de oude regenten, die de Oost-Indische Kompagnie op Java heeft aangetroffen, zijn zij geene afstammelingen van de souvereine vorsten van het land, gelijk wel eens ten onregte is beweerd, maar van de *toemenggong's* of stedehouders, aan wie door de Javaansche vorsten het tijdelijk beheer over de eene of andere landstreek was toevertrouwd, en die, toen zij onder het gezag van de Oost-Indische Kompagnie of van het Gouvernement van Nederlandsch Indië overgingen, daardoor van hunne vroegere vorsten onafhankelijk werden. Souvereine regten hebben dus de voorzaten der Javasche regenten nooit bezeten, en zij kunnen daarop in geen geval eenige aanspraak maken. Immers thans oefent alleen het Gouvernement het regt van souvereiniteit uit. Ver de meeste der tegenwoordige inlandsche regenten op Java zijn bovendien in de letterlijke beteekenis van het woord: *inlandsche ambtenaren*, behoorende tot meer of min aanzienlijke geslachten, *die hunne verheffing slechts aan het Indische bestuur te danken hebben.*

Al de regten, die de regenten op Java dus met eenigen schijn van grond zouden kunnen vorderen, zijn geene andere dan die, welke de stedehouders der Javasche vorsten in vroeger tijden wettig hebben genoten. Hierbij moet echter niet uit het oog worden verloren, dat de stedehouders der Javasche vorsten tevens waren pachters van 's lands inkomsten, en dat, zoodra ten aanzien van de inrigting der belastingen, andere bepalingen zijn gemaakt, daartoe ook van zelf is vervallen het vroeger aan hen toegekend regt om die te heffen. Diezelfde stedehouders waren daarenboven, *op verbeurte van hun leven*, verpligt, de ontvangen bevelen getrouw en stipt na te komen, en werden, *om het geringste verzuim*, en dikwijls geheel willekeurig, *van hunne posten ontzet.* De stedehouder moest zich vergenoegen met de opbrengsten van het distrikt, waarin hij was geplaatst, na aftrek van de verschuldigde rekognitie aan den vorst, en met de diensten, die hij van de inlandsche bevolking kon vorderen.

Te regt is de schrijver van meening, dat deze vroegere toestand, op eene in 't oog vallende wijze, van den tegenwoordigen verschilt. Thans is de Javaan onderworpen aan een stelsel van belastingen (landrente); thans is hem de burgerlijke vrijheid althans beloofd; thans is aan de regenten en verdere hoofden alle bemoeijenis met de invordering der belastingen,

alle geldafpersingen, knevelarijen en beschikkingen over den tijd en den arbeid der bevolking verboden, en zijn aan de hoofden bezoldigingen toegekend, om in hun levensonderhoud te voorzien.

Door dit een en ander is het duidelijk, — wij zijn dit geheel met den schrijver eens, — dat *de inlandsche hoofden geen regt hoegenaamd meer bezitten, om opbrengsten van de bevolking te vorderen.* Maar wij gaan iets verder dan hij, wanneer hij er op laat volgen: „als de vroegere regeringsreglementen niet uitdrukkelijk hadden gesproken van de regeling van diensten, waartoe de inlandsche bevolking aan hare hoofden verpligt is, naar oude landsgebruiken, zou ook de verpligting der inlandsche bevolking, om hare hoofden kosteloos ten dienste te staan, geacht kunnen worden te zijn vervallen." Wij gelooven, dat het Gouvernement het regt heeft, bij een nieuw reglement die te doen vervallen; en wij gelooven, dat dit hoogst wenschelijk is, omdat anders de misbruiken, waarvan de schrijver zelf treffende voorbeelden bijbrengt, onmogelijk kunnen worden tegengegaan. Geef aan de hoofden eene goede bezoldiging, waarvan ze behoorlijk kunnen leven, maar ook niet meer dan *eene bezoldiging*, dan eerst zal het mogelijk worden „knevelarijen, geldafpersing" enz. te beletten.

Om een bewijs te geven, hoe moeijelijk ja onmogelijk het is, misbruiken te verhinderen, wanneer het zoogenaamde regt op „de diensten, waartoe de bevolking aan hare hoofden verpligt is" blijft bestaan, wijzen wij slechts op de omstandigheid, dat de schrijver zelf erkent, dat die diensten nergens zijn omschreven of bepaald. Hij brengt tot die diensten: het verstrekken van de talrijke volgelingen en bedienden der hoofden; de afstand, zonder betaling, van een gering gedeelte der rijstvelden van sommige dessa's en hunne kostelooze bewerking, voor zooveel betreft de teelt van de hoeveelheid rijst, die de hoofden voor het onderhoud van hunne huisgezinnen noodig hebben; de kostelooze verstrekking van gras voor hunne paarden enz.

Maar wanneer hun dit wordt toegestaan, waar zijn dan de grenzen? Hoe is het dan mogelijk een toezigt te houden, dat ze niet verder gaan? En dat ze inderdaad veel verder gaan, is bekend. Doe eens onderzoek naar de handelwijze der inlandsche hoofden van Demak en Grobogan, en gij zult zien, dat de rampen, die de bevolking getroffen hebben, niet weinig vergroot zijn, door het gebruik of liever misbruik, dat zij van die zoogenaamde regten hebben gemaakt. En de schrijver zelf erkent „dat de hoofden veel verder gaan in hunne vorderingen." Een zeer belangwekkend voorbeeld deelt hij daarvan mede, 't welk wij onzen lezers niet mogen onthouden.

De *dzakat* is een gift of aalmoes, die de Mahomedanen jaarlijks, tijdens den oogst, afzonderen tot onderhoud der behoeftigen, en die een tiende gedeelte van het gewas moet bedragen. Het is natuurlijk, dat de geestelijken de bemoeijenis, met al wat tot de ontvangst en de verdeeling van deze aalmoes betrekking heeft, hebben tot zich getrokken, en daarmede hun voordeel doen. Maar het is niet te min waar, dat, in de meeste, zoo niet in alle, residentiën van Java, de *dzakat*, door medewerking der regen-

ten en distrikts-hoofden, als eene verschuldigde belasting wordt geheven, en dat aan de bevolking als eene burgerlijke verpligting wordt opgelegd, hetgeen als een geloofsartikel is voorgeschreven. Niet dan bij uitzondering komt de *dzakat* in handen van de behoeftigen, waarvoor hij bestemd is. Op vele plaatsen wordt de *dzakat* verdeeld als volgt: de helft voor het dessa'sbestuur en de dessa'spriesters, een zesde voor den regent, een zesde voor den penghoeloe (hoofdpriester) van het regentschap, en een zesde voor het distriktshoofd.

Een tweede voorbeeld van de tallooze misbruiken, die tot nadeel en afpersing van het Javaansche volk bestaan, wordt door den schrijver medegedeeld. En, ofschoon wij er reeds menigwerf en bij verschillende gelegenheden op hebben gewezen, willen wij het hier nog eens met de eigen woorden des schrijvers herhalen.

Volgens een aloud gebruik, wordt, bij gelegenheid van de reizen der Europesche ambtenaren en inlandsche hoofden, aan de inlandsche bevolking opgelegd de verstrekking der benoodigde levensmiddelen, niet alleen voor hen zelven maar ook voor hun talrijk gevolg. Er bestaat zeer zeker geen enkel voorbeeld, dat een inlandsch hoofd, op reis zijnde, zijne verteringen en die van zijn gevolg heeft betaald, en hebben sommige Europesche ambtenaren dit trachten te doen, door aan een of ander hoofd tot dat einde eene som gelds ter hand te stellen, dan kan men nogtans zeker zijn, dat zij, die de levensmiddelen hebben verstrekt, daarvoor geene betaling hebben ontvangen. Deze verstrekkingen worden „*soegoe*" genaamd. Bepaalde men zich nu, van niet meer „*soegoe*" te vorderen, dan werkelijk benoodigd is, dan zou daaruit geen overgroot bezwaar voor de bevolking ontstaan. Maar de hoofden maken van elke gelegenheid gebruik, dat een Europeesch ambtenaar of een hooggeplaatst hoofd op reis is, om belangrijke heffingen te doen, welke slechts gedeeltelijk dienen tot het einde, waartoe zij gevraagd worden, en voor het overige in de voorraadschuren der hoofden worden opgeslagen. Om bij zulke reizen zoodanige artikelen aan te schaffen, die de bevolking niet in natura bezit, als b. v. thee, suiker, tabak, amfioen, enz. wordt op somnige plaatsen, onder den naam van „*paton*," eene opbrengst in geld opgelegd, waarvan niet minder misbruik wordt gemaakt, dan van den „*soegoe*." Ja, zelfs is het hier en daar gebruikelijk, dat, bij gelegenheid van den oogst, een gedeelte van het produkt der rijstvelden tot afkoop van den „*soegoe*" aan de regenten en distriktshoofden wordt opgebragt, en *dat de bevolking niettemin*, bij voorkomende gelegenheden, *op nieuw tot de verstrekking daarvan wordt verpligt.*

Ziedaar misbruiken, die onmogelijk kunnen worden tegengegaan, zonder het stelsel aan te tasten, zonder den hoofden geheel en al het regt te ontnemen, om iets hoegenaamd van de bevolking te eischen, *maar hun tevens eene betere bezoldiging toe te leggen.* De heer J. C. BAUD heeft in der tijd, als Gouverneur-Generaal ad interim, getracht de misbruiken te weren, met behoud van de bestaande en geoorloofde gebruiken; maar de ondervinding heeft nu, na twintig jaren, voldoende geleerd, dat dit onmo-

gelijk is. Zijn besluit, ofschoon met de beste bedoelingen genomen, heeft niets hoegenaamd uitgewerkt. En de noodzakelijkheid van krachtige en doortastende maatregelen springt nog meer in het oog, wanneer men let op al de andere lasten, die het goede Javaansche volk drukken, en die tot nog meer misbruiken aanleiding geven. De schrijver heeft er eene lijst van medegedeeld, die te belangrijk is, om ze onzen lezers te onthouden. Hem kan niemand van overdrijving beschuldigen, want zijn belang zou medebrengen eer te verzachten en te vergôelijken, dan de zaken erger voor te stellen dan ze zijn. Immers hij verdedigt een wetsontwerp, dat de misbruiken zal bestendigen, omdat het den wortel niet uitroeit.

De lasten, die de inlandsche bevolking op Java bovendien nog drukken, zijn, volgens den schrijver:

1°. De aanleg en het onderhoud van alle openbare wegen over geheel Java, zoowel de groote- als de gemeente-wegen, en van de tallooze duikers en bruggen, die op deze wegen worden aangetroffen, met de verpligte verstrekking, geheel kosteloos, van al de daartoe benoodigde materialen, als: balken, planken, spijkers, ijzerwaren, steen, kalk enz.

2°. De opbouw en het onderhoud, op denzelfden voet, van de woningen voor de assistent-residenten en de kontroleurs, in de binnenlanden gevestigd, en van de poststations voor de Gouvernements-postpaarden op de groote wegen. Op sommige plaatsen is het gebruikelijk, dat voor den eersten opbouw, uit de koloniale kas, eene bepaalde som wordt verstrekt, die echter ver van toereikende is en die waarschijnlijk nooit is gekomen in handen van de personen, die de materialen hebben geleverd en den arbeid verrigt.

3°. De opbouw en het onderhoud der talrijke pasanggrahan's, die in de binnenlanden worden aangetroffen, met de verpligting om bij elken zoodanigen pasanggrahan onafgebroken eene wacht te verstrekken ter bewaking van het gebouw.

4°. De opbouw en het onderhoud van de woningen der regenten, onderregenten (pateh), hoofdpriesters (penghoeloe), onderkollekteurs der landelijke inkomsten, inlandsche officieren van justitie (djaksa's), distriktshoofden, enz., voor zoo ver niet in sommige gevallen door het Indische bestuur voor den opbouw der regentswoningen eene geldelijke tegemoetkoming wordt verleend, waarmede het dan gaat, als met de toegestane sommen voor de kontroleurswoningen.

5°. Het verstrekken van de noodige levensmiddelen voor het onderhoud der personen, die, overeenkomstig de bestaande instellingen, door de regenten of distriktshoofden, met arrest worden gestraft, en der gevangenen, tot dat zij naar de Gouvernements-gevangenissen worden overgebragt.

6°. De overbrenging van de gevangenen van de eene residentie naar de andere, of uit de binnenlanden naar de hoofdplaats en hunne voeding gedurende de reis.

7°. Het vervoer uit de binnenlanden naar de hoofdplaatsen van de aanzienlijke hoeveelheden koperen duiten, die tot afbetaling der landrente

worden ontvangen, waardoor zij, die daarmede belast worden, dikwijls gedurende verscheiden dagen van hunne haardsteden verwijderd zijn, omdat zij niet worden teruggezonden, dan nadat het geld in 's lands kas ontvangen en akkoord bevonden is.

8°. Het transport, de geheele residentie door, van alle brieven, zoo wel officiële als partikuliere, waarvoor nog bovendien paarden en zadels moeten worden geleverd. Slechts op zeer enkele plaatsen heeft men hierin, ter verligting der bevolking, eene bepaalde regeling daargesteld.

9°. De aanvulling van het ontoereikend getal der bezoldigde policiedienaren voor de regenten, onderregenten, distriktshoofden en djaksa's, en de voor hen benoodigde paarden, zadels enz.

10°. De verstrekking van de benoodigde grassnijders en loopers (stalknechts) voor de Gouvernements-poststations, meerendeels tegen eene onvoldoende betaling, en dikwijls nog de kostelooze levering en het kosteloos onderhoud van een paard voor het inlandsche posthoofd van elk poststation.

11°. De bewaking bij nacht van de Gouvernements-gebouwen en van de woningen van de Europesche ambtenaren en inlandsche hoofden.

12°. De verpligte levering, tegen eene betaling, die niet altijd toereikende is, van de werklieden en materialen voor de overige, nog niet genoemde, Gouvernementswerken.

13°. De „*djangol*" of „*gladak*," in de Preanger Regentschappen bekend onder den naam van „*bali bandong.*" Onder deze en welligt nog meer andere benamingen worden aangeduid de op Java bestaande inrigtingen tot het transport van de goederen van reizigers en ambtenaren. Zoodanige inrigtingen worden op verschillende plaatsen, doch meestal in de hoofdnegeriën en de verblijfplaatsen der distriktshoofden, aangetroffen. De bevolking moet op die plaatsen onafgebroken dragers en gezadelde paarden beschikbaar stellen, waarvan het getal zich regelt naar de behoefte of naar het gebruik, dat de hoofden daarvan in hun belang wenschen te maken.

Ziedaar eene opgave van de diensten en verstrekkingen, die van de inlandsche bevolking gevorderd worden. Daaronder zijn natuurlijk de landrente en de werkzaamheden door het kultuurstelsel gevorderd, de beide hoofd-lasten der Javanen, niet begrepen. De schrijver doet bij die opgave nog opmerken, dat deze diensten en verstrekkingen nog ondragelijker worden door de *misbruiken*, waartoe ze aanleiding geven. Niet alleen b. v. dat de inlandsche hoofden hunne gunstelingen daarvan vrijstellen, maar zij maken zelfs van hunne bevoegdheid, om die diensten en verstrekkingen te regelen, gebruik, om geheele dessa's en bijzondere personen, tegen betaling, daarvan te ontheffen. Die betaling eigenen zij zich toe, en het overige gedeelte der bevolking heeft daardoor natuurlijk nog meer te dragen.

Nog meer voorbeelden van knevelarijen en afpersingen geeft de schrijver op. Er zijn, volgens hem, regenten geweest, die zich eene aanzienlijke uitgestrektheid rijstvelden toeëigenden, deze kosteloos door de bevolking lieten bewerken, en bovendien nog de ingezetenen verpligtten, om de rijst

(padi) te komen stampen (tombok), en ze daarna, dikwijls op verre afstanden, naar Chinesche opkoopers te vervoeren.

Dikwijls wordt, altoos volgens den schrijver, van de bevolking gevergd dat zij de landrente betaalt van de velden, ten behoeve van de inlandsche hoofden beplant, en heeft dit geen plaats, dan kan men als zeker stellen, dat daarvan geen belasting wordt opgebragt.

In vele residentiën, zoo verhaalt de schrijver al verder, is het gebruikelijk, dat hij, die tot dessa'shoofd wordt benoemd, verpligt is, een geschenk aan den regent en aan het distriktshoofd te geven, bekend onder den naam van „*oewang sorrok*". De waarde van zoodanig geschenk moet natuurlijk door de ingezetenen der dessa, op de eene of andere wijze, worden opgebragt.

Zoo oordeelt een voorstander van het tegenwoordige koloniale stelsel over de lasten, die de Javaan te torschen heeft. Te regt zegt hij: „wanneer men bij dit alles in aanmerking neemt, dat de inlandsche bevolking bovendien verpligt is, om, in haar eigen belang, de waterkeeringen (*bandoengan's*) en waterleidingen voor hare rijstvelden te onderhouden; om, ter bevordering der publieke veiligheid, zoo wel bij dag als bij nacht, wachtposten te bezetten langs de openbare wegen; om al die diensten te verrigten, die gevorderd worden, om in haar eigen levensonderhoud te voorzien, — dan bestaat er inderdaad meer reden om zich te verwonderen, hoe aan al deze verpligtingen kan worden voldaan, dan om de Javanen den naam van een lui en vadzig volk te geven!" En toch zijn er nog menschen, die hen ongeschikt noemen voor de weldaden van vrijen arbeid omdat ze niet werken *willen*. Toch heeft nog onlangs de heer STOLTE deze beschuldiging, openlijk in 's lands vergaderzaal, tegen hen ingebragt!

Wij verheugen ons, dat de schrijver openhartig en zonder schroom den toestand der bevolking heeft bloot gelegd. Wij zullen thans de middelen beschouwen, die hij voorstelt, om dezen toestand te verbeteren.

(*Wordt vervolgd.*)

Varia.

In eenen brief aan het *Koninklijk Instituut van Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië* te Delft, van 18 Julij 1852, schreef de tegenwoordige Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië het volgende:

„Ook hier in Indië wordt niet stil gezeten. Eerlang zal, hoop ik, een tijdschrift alhier in het licht verschijnen, van dezelfde strekking als dat, wat van het Koninklijk Instituut wordt te gemoet gezien. Maar, mijns inziens, behoeft geen der beide tijdschriften zich door de mededinging te laten ontmoedigen. Het veld is ruim genoeg om door twee te worden bearbeid. En de wedstrijd, wie de beste vruchten zal voortbrengen, is schoon en edel."

In het *Overzigt van den staat en de werkzaamheden van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, gedurende het jaar* 1852/53, wordt over deze zinsnede het volgende gezegd:

„Met dien staatsman zeggen wij: „„De wedstrijd, wie de beste vruchten zal voortbrengen, is schoon en edel"". Wij voegen er evenwel de voorwaarde bij, dat de akker voor alle mededingers gelijkelijk toegankelijk moet zijn. Waar dezelfde voorregten niet aan allen zijn gegund, is de wedstrijd bezwaarlijk vol te houden."

Het instituut heeft volkomen gelijk. Maar is werkelijk „de akker voor *alle* mededingers gelijkelijk toegankelijk?" Zijn inderdaad „dezelfde voorregten aan *allen* gegund?"

Ook het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* behoort sedert vijftien jaren tot de „mededingers."

Maar aan dat Tijdschrift zijn geene „voorregten" hoegenaamd gegund.

Maar de „akker", waarvan het Instituut spreekt, is voor dat Tijdschrift geheel ontoegankelijk.

Een enkel voorbeeld. De Minister van Koloniën had aan dat Tijdschrift beloofd de verhandelingen van Dr. CROOCKEWIT over Malaka, Bangka en Biliton; maar de Minister stond ze, in weêrwil zijner belofte, op de eerste aanvrage, af aan het Koninklijk Instituut.

Toch zal dat Tijdschrift trachten, hoe bezwaarlijk dit het Instituut ook moge toeschijnen, „den wedstrijd vol te houden."

De inrigting van geneeskundig onderwijs voor Javanen te Batavia, die, nu een paar jaar geleden, door de onvermoeide zorgen van den chef der geneeskundige dienst, is tot stand gebragt, heeft voor eenigen tijd hare eerste vruchten opgeleverd. De inlandsche élèves, die hier onderrigt genieten, voldoen volkomen aan de verwachting. In de maand Maart l.l. hebben *elf* hunner een voldoend examen afgelegd. Ze zijn naar hunne ver-

schillende woonplaatsen teruggekeerd, om er aan hunne landgenooten geneeskundige hulp te verleenen. Wanneer er nu eenmaal op die wijze een paar honderd gevormd en over geheel Java werkzaam zijn, dan zal het Nederlandsche Gouvernement aan de bevolking eene weldaad hebben geschonken, waarvan de waarde vooral onder de inboorlingen op hoogen prijs wordt geschat. Terwijl vroeger de ongelukkige kranken geheel aan hun lot waren overgelaten, of door zoogenaamde „doekons" werden behandeld, die weinig meer dan eenige bijgeloovige tooverformulen wisten te gebruiken, en artsenijen toepasten, zonder eenige kennis van het menschelijk ligchaam of zijne ziekten te bezitten; terwijl vroeger de arme kranken, vooral bij epidemiën, in jammer en ellende, zonder eenige verpleging, hunne smarten verduurden, — zorgt de regering thans, dat ook de tien millioen Javanen met er tijd in de voorregten deelen, die de wetenschap onder alle beschaafde natiën over hare kranken uitstort.

Maar nog langs eenen anderen weg, zullen deze Javaansche geneesheeren een zegen zijn voor hunne landgenooten. Immers de jongelieden, die nu van Batavia naar hunne haardsteden zijn teruggekeerd, hebben niet alleen in hun eigenlijk vak, de geneeskunde, maar ook in algemeene kennis, vooral in natuurkunde en de gronden der chemie, goede vorderingen gemaakt. Zij komen dus als geheel andere menschen onder hunne landgenooten terug, en ze zullen krachtige vehikels zijn van ontwikkeling en beschaving in de kringen, waarin zij verkeeren. Zoo ziet men dat, nu eenmaal de toegang geopend is, de kracht van den vooruitgang niet meer is tegen te houden. Van alle kanten begint het licht binnen te stroomen. De Javanen gaan ongetwijfeld een betere toekomst te gemoet.

Ondertusschen geschiedt dit niet zonder hevigen tegenstand van hen, die dezen vooruitgang met leede oogen aanzien, en het oude koloniale stelsel willen behouden. Die tegenstand is ook in de zaak van het geneeskundig onderwijs der Javanen niet uitgebleven. Men heeft, onder anderen, al het mogelijke gedaan, om te zorgen, dat de jongelieden maatschappelijk in geen aanzien geraken. Ze mogten vooral geen titel hebben, waardoor zij eenige achting onder hunne, nog aan het uiterlijke hangende, landgenooten verkregen; „doktor djawa" (Javaansche doktor) is de eenvoudige benaming, waarmede ze terugkomen. Maar tevens hebben ze een diploma van bekwaamheid; en dat diploma bevat waarheid; en op die waarheid zullen alle pogingen afstuiten, om het goede te verstoren, dat door deze inrigting wordt gesticht.

Wij hebben reeds gezegd, dat deze instelling haar oorsprong verschuldigd is aan de onvermoeide pogingen van Dr. W. BOSCH, de man, die reeds zoo veel voor de wetenschap en de lijdende menschheid in Indië heeft gedaan, maar die door zekere partij dagelijks wordt verguisd. En de man, die de ziel is van het onderwijs, dat aan deze inrigting gegeven wordt, die kracht en leven aan haar geeft, die, gelijk in alles wat hij doet, ook in de vorming der Javanen tot geneeskundigen een zeldzaam talent ten toon spreidt — die man is Dr. P. BLEEKER. De Voorzienigheid

spare hen beiden nog lang, opdat hun leven tot een rijken zegen blijve voor Indië!

Onder de artikelen, die tegenwoordig naar Australië worden uitgevoerd, beslaat geen geringe plaats allerlei soort van gefabriceerd of gemunt goud, terwijl daarvoor stofgoud in retour wordt ontvangen.

Als nu gefabriceerd of gemunt goud in Australië zoo veel in waarde verschilt met het ruwe goud, is het dan niet te verwachten, dat het Gouvernement te Batavia met voordeel zou kunnen munten, wanneer men daar een rijksmunt bezat? En zou dit niet met bijzonder voordeel kunnen geschieden in dezen tijd, nu het gemunt Nederlandsch geld (nieuwe guldens) tegen agio aan de beurs van Amsterdam wordt opgekocht, ter verzending naar Oost-Indië? Java toch ligt tusschen Australië en Europa, en slechts op geringen afstand van het eerste. Hoeveel vracht en assurantie wordt dan niet bespaard op de grondstof, het goud! Bovendien is het arbeidsloon op Java veel goedkooper dan in Nederland.

Kan het Gouvernement (de zaak beslist zijnde) overgaan tot eene liberale toepassing, dan zullen òf de Chinezen òf de kantoren van Europeanen, die te Batavia gevestigd zijn, wel den weg weten, om tot hun eigen voordeel zich van de grondstof meester te maken; en hoe meer dezen kunnen verdienen, des te ruimer zijn de voordeelen der munt.

(*Opgevangen.*)

Men duidt mij ten kwade, dat ik gebruik maak van officiële dokumenten, in mijnen strijd tegen het oude en verouderde koloniale stelsel.

Wanneer ik, zonder bewijzen, alleen door redeneringen en gevolgtrekkingen, tracht aan te toonen, dat dit stelsel ons gezag in Indië langzamerhand sloopt, onzen morelen invloed ondermijnt, de inlandsche bevolking van ons vervreemdt, onze belangen tegenover andere Europesche volkeren in den Archipel, vooral de Engelschen, benadeelt en verraadt, en alzoo den ondergang van Nederland als koloniale mogendheid voorbereidt, dan heet het: „Gij theoretiseert; gij brengt geene bewijzen bij voor 't geen gij zegt; gij kunt op geene feiten wijzen om Uw beweren te staven."

Nu ik *onwederlegbare* bewijzen bijbreng, en feiten heb aan het licht gebragt, waaruit zonneklaar blijkt, dat de mannen van het oude koloniale stelsel, door eene onbegrijpelijke onverschilligheid en achteloosheid (indien niet uit erger beweegredenen), het landschap Serawak in handen van den Engelschman J. BROOKE hebben gebragt, en aan den Engelschen invloed op Borneo vrij spel hebben gelaten;

Nu ik *onwederlegbare* bewijzen bijbreng, dat in 1841 de Minister van Koloniën voor den Engelschen invloed is bezweken, onze etablissementen op Sumatra's-Oostkust, twee jaren te voren opgerigt, heeft vernietigd, aan het in 1839 met den soethan van Indragiri gesloten hoogst voordeelige

kontrakt geen gevolg heeft gegeven, en aan de Engelsche kooplieden van Singapoera, tot onberekenbaar nadeel van onze eigen industrie en handel, een onbelemmerden werkkring aldaar heeft teruggeschonken, — alles dewijl men aan den „gedurigen aandrang van Engeland" meende te moeten toegeven;

Nu ik uit eene speciale instruktie van den Gouverneur-Generaal heb bewezen, dat inderdaad het koloniaal Opperbestuur, „de gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het Moederland" heeft geboden, ofschoon de heer J. C. BAUD tegen mij had beweerd, „dat geene bevelen uit het Moederland zouden gestrekt hebben, om al meer en meer de inkomsten op te voeren, ten einde het cijfer van het koloniaal batig saldo te verhoogen";

Nu roept men mij toe: gij strijdt met oneerlijke wapenen! Gij moogt van geene officiële stukken gebruik maken, om uw beweren te staven!

Nu hebben de oude Amsterdamsche Courant, en het Goudsch Kronijkske, en het Dagblad van Leijden, en welke organen der verdedigers van het oude koloniale stelsel al niet meer, zich vereenigd in een kruistogt tegen mij, om, in de hatelijkste bewoordingen, mijne goede trouw in verdenking te brengen.

Ik zal die naamlooze geschriften niet breedvoerig beantwoorden. Zij, die mijne tegenstanders zijn quand même, *willen* zich toch niet laten overtuigen, en de onpartijdigen behoeven mijne voorlichting niet, om het onredelijke en illoijale mijner tegenpartijders in den strijd op te merken.

Alleen wil ik nog herinneren, dat men slechts *in mij* afkeurt, hetgeen aan anderen straffeloos geoorloofd schijnt.

De heer J. C. BAUD heeft, èn in publieke geschriften, èn in redevoeringen in de Tweede Kamer, *officiële bescheiden* publiek gemaakt, om zijne beweringen te staven en mij te bestrijden.

De heer J. J. ROCHUSSEN heeft, in zijne onlangs uitgegeven brochure, verscheiden belangrijke dokumenten, zelfs uit zijne korrespondentie als Gouverneur-Generaal met den Minister van Koloniën, medegedeeld, en vele gewigtige bijzonderheden, die hem slechts uit zijne vroegere betrekking bekend konden zijn, aan het licht gebragt, ten einde zich en zijn bestuur te verdedigen.

De Generaal DE STUERS heeft, in zijn voortreffelijk werk over Sumatra, van eene tallooze menigte Gouvernements stukken gebruik gemaakt, bij de zamenstelling van zijn boek.

Niemand heeft nog deze heeren en zoo vele anderen, want bijna ieder die over koloniale aangelegenheden schrijft, doet hetzelfde, daarom lastig gevallen — maar nu ik doe hetgeen zij doen, tracht men mij ten toon te stellen.

Heb ik dan stukken gepubliceerd, wier openbaarmaking nadeelig is voor het rijk? Ja, nadeelig voor hooggeplaatste personen, wier handelingen daardoor bekend worden gemaakt; nadeelig voor hen, die een stelsel hardnekkig blijven verdedigen, dat kolonie en vaderland ten verderve leidt; maar nadeelig voor het rijk? Geen enkelen regel kan men mij aanwijzen.

Ziedaar, in mijne oogen, de eenige maatstaf, die, bij het behandelen van staatkundige onderwerpen en het gebruik maken van officiële bescheiden, in aanmerking mag komen. Ook dien maatstaf schijnt de heer ROCHUSSEN in zijne brochure gevolgd te hebben (zie onder anderen blz. 30). Wil men eenen anderen; wil men ons, bestrijders van het koloniale stelsel, verhinderen gebruik te maken van officiële bescheiden, en dat alleen als een privilege van de verdedigers van dat stelsel beschouwen — dan zou de strijd verder onmogelijk zijn. Dan handelt men met ons als *Monsieur* JOURDAIN in *Le Bourgeois Gentilhomme* met NICOLE. Zij schermde *op hare manier* en zij raakte haren heer ongemakkelijk; maar JOURDAIN beweerde dat het valsch spel was, dat ze naar de regelen der kunst moest schermen: „Tu me pousses en tierce avant que de me pousser en quarte; et tu n'as pas la patience que je pare!"

In hetzelfde artikel der oude Amsterdamsche Courant, waarin men mij verguist, leest men ook de volgende woorden:

„Veel kwaad, èn hier èn daar, is reeds door de zoogenaamde *vrijzinnigen*, door de *mannen van den vooruitgang in Indië*, gesticht. Zelfs landsdienaren hebben onbeschaamd de regering durven aanvallen, bestrijden, verguizen, en zich niet ontzien, haar voor het oog van Europa eene vlek van barbaarschheid aan te wrijven, zonder daarvoor openlijk ter verantwoording te zijn geroepen. Wie herinnert zich niet het schrijven van zoo velen, o. a. van een Dr. BOSCH, nog tegenwoordig gevierd chef van de geneeskundige dienst in Indië, ongeacht de valschheid zijner bewijsvoering en de volstrekte *onwaarde* der door hem zamengeraapte cijfers, middagklaar is aangetoond!"

Ziedaar de taal en de taktiek der tegenpartij.

Dr. BOSCH heeft *officiële* cijfers gebruikt, *door het Gouvernement zelf gepubliceerd.*

Maar nu de waarheid, uit die officiële cijfers, middagklaar is aangetoond, zoodat de veroordeeling van het stelsel er van zelf uit voortvloeit;

nu Dr. BOSCH dit gedaan heeft, in de meest bescheiden bewoordingen en geheel op wetenschappelijk terrein;

nu men te vergeefs beproeft, de juistheid zijner gevolgtrekkingen en bewijsvoering, op die *officiële* cijfers gegrond, te bestrijden;

Nu worden die *officiële* cijfers als „volstrekt van onwaarde" veroordeeld; en ignoreert men, dat de Minister van Koloniën, in zijne verslagen aan de Tweede Kamer, nieuwe cijfers heeft medegedeeld, waardoor de resultaten van Dr. BOSCH, op eene treffende wijze, worden bevestigd.

De heer ROCHUSSEN verhaalt, in zijne, onlangs uitgegeven, brochure, de volgende merkwaardige bijzonderheid:

„Er werd door mij destijds (in 1850) aan het opperbestuur voorgesteld,

om — daar het vervoer van de Menado-koffij eerst naar Batavia, om dan verder naar Nederland ingescheept te worden, zeer kostbaar is, — *die koffij, welke uitnemend geschikt zou zijn, om van Menado regtstreeks in de behoefte van de Westkust van Amerika of in die van Australië te voorzien, in Indië te verkoopen;* waardoor aan die vrijhaven een meer levenwekkend element zou worden geschonken; doch dit deel van mijn voorstel werd, *in verband met het bestaande kontrakt met de Nederlandsche Handelmaatschappij*, ter nadere beslissing voorbehouden."

Het kontrakt met de Nederlandsche Handelmaatschappij, in 1849 gesloten, verbindt het Gouvernement, om *al* de koffij, in Nederlandsch Indië groeijende, en door de bevolking aan het Gouvernement geleverd, door tusschenkomst der Nederlandsche Handelmaatschappij, *in Nederland* te verkoopen.

Ofschoon dus de heer ROCHUSSEN vermeende, dat 's lands belang medebragt, om de koffij van Menado te Menado zelf aan de markt te brengen, kon daartoe, wegens het kontrakt met de Nederlandsche Handelmaatschappij, niet worden overgegaan.

Met het einde van 1854 zou deze bezwarende verbindtenis ophouden; dan zouden wel bij voortduring al de produkten, die het Gouvernement in Nederland wil te gelde maken, door tusschenkomst der Nederlandsche Handelmaatschappij, aan de markt moeten worden gebragt; maar het Gouvernement zou vrijheid hebben, te bepalen, *welke* produkten het in Indië wil verkoopen en *welke* in Nederland.

Maar nu heeft de Minister van Koloniën een nieuw kontrakt met dat ligchaam gesloten, waarbij deze vrijheid weder wordt ten offer gebragt tot 1859.

De ondervinding heeft den heer ROCHUSSEN geleerd, hoe verderfelijk het is, dat het Gouvernement zich op deze wijze de handen binde. Zijne voorstellen omtrent de Menado-koffij, hoe rationeel ook, hoe voordeelig ook voor den lande, hebben daarop schipbreuk geleden.

Wij zijn het eens met den heer ROCHUSSEN, toen hij onlangs, in de Tweede Kamer, verklaarde: „Er zijn vooral twee punten, waaromtrent redres noodig is, te weten: het *muntwezen* en het *regeringsreglement*. Dat zijn onderwerpen, die niet afhangen van het Indisch bestuur, maar van de regering en volksvertegenwoordiging in Nederland. Ja er zijn hulpmiddelen, palliativen, omtrent de geldelijke verhouding der koloniën in hare betrekking tot het moederland genomen en nog te nemen; daarmede kan welligt nog eenigen tijd worden doorgegaan. Maar niet gemakkelijk is het, dat zij allen behagen en doel treffen. Onze taak is, het muntstelsel op eenen gezonden, eerlijken grondslag, bij eene zaakkundige wet, te regelen. Ik heb geene enkele gelegenheid laten voorbijgaan, om er op aan te dringen, en ik doe het ook thans met den meest mogelijken ernst; want palliativen, hulpmiddelen, hoe doelmatig beraamd en uitgevoerd, kunnen

dien toestand niet duurzaam beheerschen. Ik zal gaarne van mijn kant medewerken, om die geldelijke regeling tot stand te brengen, al vordert zij ook eene belangrijke opoffering van de zijde van het moederland."

Dit was in antwoord op een heftigen uitval van den heer STOLTE tegen den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal.

Ook wij keuren de wijze, waarop het Indisch bestuur thans in zijne behoefte aan geld tracht te voorzien, ten hoogste af; vooral ook dewijl het, door den maatregel betrekkelijk de wissels, toch niet gebaat zal zijn.

Maar wij beschouwen den voortdurenden ongeregelden toestand van het muntwezen als de eerste oorzaak van al dit kwaad.

En dit is niet te wijten aan den heer VAN TWIST. Daarvan draagt de Minister van Koloniën alleen de schuld. Gedurende de vier jaren, dat hij de portefeuille bezit, heeft hij, op eene mislukte poging na, het gebiedend voorschrift der Grondwet: „het muntwezen wordt bij de wet geregeld" onuitgevoerd gelaten.

Wij vernemen met belangstelling, dat onlangs, in 't belang van scheepvaart en nijverheid, in Indië weder eene zeer belangrijke ontdekking is gedaan. In de residentie Bantam, in de nabijheid van de Meeuwenbaai, vlak onder 't Prinsen-eiland, zijn uitgestrekte steenkolenlagen gevonden. De Natuurkundige Vereeniging te Batavia heeft verklaard, dat de haar ter beoordeeling aangeboden monsters vergeleken mogen worden met de beste Engelsche kolen. De resident van Bantam heeft over deze gewigtige aangelegenheid een uitvoerig rapport aan het gouvernement ingediend.

Een ingezeten van een der residentiën, die onlangs door den Gouverneur-Generaal bezocht werden, schrijft aan het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië het volgende:

„De vorige Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië reisde immer over Java, met dien resident in zijn rijtuig, in wiens residentie men zich bevond. Het doel daarvan was, dat deze ambtenaar den Gouverneur-Generaal de noodige inlichtingen zou kunnen geven over de streek, die men doortrok, en alzoo zijne lokale kennis vermeerderen. De tegenwoordige Opperlandvoogd reist over Java, met zijne echtgenoot alléén in het rijtuig, en de resident volgt in een ander. De Javanen, vooral de hoofden, kunnen zich dit niet begrijpen, en meenen, dat hun heer en meester in ongenade is gevallen, iets dat weinig geschikt is, om klem aan zijn bestuur bij te zetten. Komt nu de heer VAN TWIST, na vijftig of zestig palen te hebben afgelegd, aan de grenzen der residentie, en vraagt hij dan inlichtingen omtrent het een of ander, dat hij onderweg gezien heeft, dan ontvangt hij natuurlijk meestal tot antwoord: „Ik begrijp niet wat Uwe Exc. bedoelt."

Wij zijn den geëerden inzender van dit berigt erkentelijk voor zijne mededeeling. Menigwerf hebben wij reeds stukken ontvangen, tegen den

heer VAN TWIST gerigt, waarin afkeuring en veroordeeling van zijn bestuur, in algemeene bewoordingen, zonder opgave van bepaalde feiten, op hevigen toon werden voorgedragen. Zulke stukken hebben wij onmiddellijk ter zijde gelegd.

Maar indien men ons handelingen en maatregelen van het Indisch bestuur aanwijst, die afkeuring verdienen, gaarne zullen wij het berigt daarvan onzen lezers mededeelen. Daarom weigeren wij ook geene plaats aan de zoo even vermelde bijzonderheden. De beoordeeling echter van de meerdere of mindere juistheid der beschouwingen van den inzender, en van het gewigt der grieven, die hij tegen den heer VAN TWIST inbrengt, vermeenen wij veilig aan den lezer te kunnen laten.

„Ter Westkust van Sumatra zijn in de bovenlanden weder belangrijke ontdekkingen van koper- en kwikërtsen gedaan. 't Zijn rijke landen, waar voor de partikuliere industrie een ruim veld geopend kan worden. Vrijgevigheid van de zijde der regering is echter een eerste vereischte.

„De Bilitonsche mijnaangelegenheden slagen bij voortduring naar wensch."

(Uit een partikulieren brief).

Wanneer men meent, dat met eene verhooging der arbeidsloonen de rei der hervormingen en verbeteringen, in het kultuurstelsel aan te brengen, gesloten is, dan vergist men zich.

Wij zullen voorloopig slechts op ééne bijzonderheid wijzen, die volstrekt voorziening vereischt.

Thans is het hoogste nommer van de suikersoorten, dat den fabrikanten door het Gouvernement, voor de aan den lande te leveren suiker in rekening wordt gebragt, n°. 18. Al maakt men ook betere kwaliteit, toch wordt geene hoogere prijs aan den fabrikant toegelegd.

Dit is een verderfelijk stelsel, want het staat de vrije ontwikkeling van het suikerfabrikaat in den weg.

Zoo lang aan het Gouvernement suiker wordt geleverd, moeten de prijzen evenredig zijn aan de waarde van het artikel, dat geleverd wordt, zonder eenige beperking. Hoe beter de suiker is, des te hooger moet de betaling zijn. Al levert een fabrikant ook n°. 23, welnu, dan moet de prijs, dien hij daarvoor ontvangt, ook zooveel hooger zijn dan die, welke voor n°. 18 wordt besteed.

Dit stelsel zou geheel in 't belang zijn van de suikerindustrie. 't Zou eene aanmoediging voor de fabrikanten zijn, om zich op de verbetering van hun fabrikaat met nieuwe kracht toeteleggen. Maar zij zouden er tevens zeer door worden gebaat.

De schade die zij, volgens den heer STOLTE, lijden door de verhooging der arbeidsloonen, zal langs dezen weg nog al zoo tamelijk worden vergoed.

Ook de Minister van Koloniën meent in Indië eenen verkeerden geest te bespeuren. In de zitting van 26 September l. l. zeide hij in de Tweede Kamer: „Zoo ver ik heb kunnen nagaan, bestaat er in Indië, sedert de laatste vijf of zes jaren een geest, dien ik er nimmer heb gekend, een geest van verzet, van tegenstreven en van misnoegdheid."

Het ware wenschelijk geweest, dat de Minister zich in deze woorden niet schuldig gemaakt had aan het euvel, dat hij in den heer STOLTE veroordeelde; dat hij gedaan had, wat hij van dezen verlangde: „ik had wel gewenscht, dat de geachte spreker zijne bedoeling meer bepaaldelijk had toegelicht, indien hij inderdaad bepaalde feiten of bepaalde personen op het oog had."

Welke zijn de feiten, waarin die „geest van verzet en van tegenstand" zich openbaart?

Misnoegdheid heeft er *sedert lang* op Java geheerscht, onder vele klassen van menschen, En kan het anders?

De verwikkelingen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de Chinesche bevolking op Westelijk Borneo toegelicht.

Aan de Redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.*

MIJNHEER DE REDAKTEUR,

Ik bied U hiernevens ter plaatsing in Uw Tijdschrift aan, eene toelichting der verwikkelingen van het Nederlandsch Indisch Gouvernement met de Chinesche bevolking op het westelijk gedeelte van Borneo. Dit onderwerp behoort tot het domein der geschiedenis, en daarom voegt het in Uw Tijdschrift, dat eene blijvende plaats bekleedt in de boekenrij van een ieder, die belang stelt in onze Oost-Indische bezittingen, of zijne kennis van Nederlands rijkste hulpbron wil vermeerderen.

Na de brochure van den Oud-Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, bestemd ter beantwoording van „aanmerkingen" van den heer CORNETS DE GROOT, oud-raad van Indië, waarin deze zaak slechts is geëffleureerd; nu er weder gevochten wordt op Borneo; en nu de aandacht der volksvertegenwoordiging door eene zinsnede der jongste troonrede daarop gevestigd is, zou een langer terughouden dezer toelichting als verzaking van den nationalen pligt te beschouwen zijn.

Het is onnoodig, den naam des schrijvers te vermelden. Bij toelichting komt het aan op de fakkel, niet op de hand, die haar draagt.

Ik heb de eer te zijn

UEd. Dienstv. Dienaar

'S HAGE, 1 October 1858. * * * *

Toen in 1850, van Borneo's westkust geroep om hulp, ter beteugeling van den euvelmoed der Chinesche bevolking en tot handhaving van het wettig gezag, opging, werd aanvankelijk daaraan niet dat gewigt gehecht, hetwelk, naar latere bevinding, de zaak verdiende. Men zag in het verzet der Chinezen een verouderd euvel, dat zoo lang verdragen was, geenszins het begin van een verwoeden strijd, waarin Montrado met zijne bondgenooten Loemar en Boedak, als staat tot staat, tegen ons optrad.

Onlusten op de buitenbezittingen zijn niet zeldzaam, en veeltijds zijn die van eenen aard, om met de middelen welke er beschikbaar zijn, zonder hulp van Java, door het plaatselijk bestuur gedempt te kunnen worden. Bijaldien de Gouverneur-Generaal te gereedelijk voldeed aan de aanvragen om militaire hulp, aanvragen die gedaan worden onder den indruk of den schrik van het oogenblik, dan zou het menigmaal gebeuren, dat het kwaad geweken was, als de expeditie aankwam, want middelerwijl verloopt veel tijd; hetgeen ligtelijk wordt bevroed, als men in aanmerking neemt dien welke noodig is om eene overzeesche expeditie gereed te maken, de afstanden die afgelegd moeten worden en de afhankelijkheid van heerschende winden en stroomen, voornamelijk als het transport zonder of met ongenoegzame hulp van stoomschepen moet geschieden. Ook deinst de Gouverneur-Generaal lang terug voor het zenden van overzeesche expeditiën, omdat daaraan groote kosten verbonden zijn, hetgeen strijdt met den staat onzer financiën en met art. 1 van zijnen geheimen lastbrief *) luidende: *De Gouverneur-Generaal zal, in overeenstemming met het opperbestuur in het moederland, de geldelijke maatregelen en schikkingen met al zijnen invloed ondersteunen, en zal door gepaste middelen medewerken tot gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het moederland. Hij zal de beraamde schikkingen stiptelijk naleven, onverminderd zijne bevoegdheid om daartegen bedenkingen in te leveren.* Wij merken dit aan, omdat men, onbekend met de omstandigheden en bezwaren, al ligtelijk spreekt van gemis aan maatregelen van wege het Gouvernement in Indië. Om met grond te oordeelen over het doen en laten van het hoofd des Indischen bestuurs, wordt vereischt, dat men de ruimte kenne binnen welke het hem gezet is zich te bewegen, en die is naauw beperkt; iets waarvan men de overtuiging erlangt bij de overweging van het reglement op het beleid der regering, de instruktie en de geheime supplementaire punten van instruktie van den Gouverneur-Generaal, mitsgaders de ministeriële bevelen eigenmagtig of namens den Koning. De teugels van het bewind van N. I. worden achter-de-hand te 's Gravenhage gehouden.

Uit dezen aanhef zal men al dadelijk begrijpen, dat deze toelichting geenszins ten oogmerk heeft om grieven in te brengen tegen den Oud-Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN †). Degenen die het vertrouwen genoten van dien landvoogd, weten hoe sterk hem de Borneosche zaak drukte, maar ook dat hem de middelen ontbraken om daarin naar eisch te handelen.

Toen de Borneosche onlusten een meer dreigend aanzien kregen, hadden wij in Bantam eene expeditionaire magt, om er eenen opstand van bedenkelijken aard te bedwingen. Te Palembang waren wij, ter zelfder tijd, in eenen oorlog gewikkeld tegen niet onderworpen volken, die ons gebied

*) Medegedeeld door het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, XIII[de] Jaargang I, 266.

†) Ook niet tegen den actuelen Minister van Koloniën. Het euvel, waaraan N. I. lijdt, wortelt dieper. Men durft, kan of wil in Nederland geene nieuwe belasting uitschrijven, en er moet toch geld wezen: alzoo wordt N. I. uitgeput. Dit brengt in herinnering de gelijkenis van den dwazen bouwmeester, die de steenen uit het fondament nam, en daarmede het gebouw hooger optrok.

hadden geschonden en onze grensbewoners tot muiterij en afval overhaalden. Op Bangka hadden wij den beruchten AMIR te bevechten, die zoo veel nadeel aan de tinproduktie heeft berokkend. En wij waren niet gerust omtrent de staatkunde van Boni.

Meer nog had onderwerpelijk Java groot overwigt. De regel geldt toch, dat men het meerdere niet voor het mindere in de waagschaal moet stellen, en zoo werd Borneo een punt van ondergeschikt belang; immers te Djokdjokarta smeulde eene zamenzwering, die uitgebreide vertakkingen had, en onderdrukt is geworden door het gevangennemen van den pangeran HARJO RONGO, broeder van den beruchten DIPO NEGORO. HARJO RONGO, gedreven door haat jegens den sulthan en de Europeanen, en door gekwetste eigenliefde, had ten oogmerk, om voor het geloof te strijden en DIPO NEGORO tot sulthan van Java uit te roepen.

Maar met de gevangenneming van HARJO RONGO, in 1849, was de zaak niet ten einde. De zamenzwering smeulde voort, en *een jaar later* werd de zoon van DIPO NEGORO in het fort te Sumanap opgesloten, omdat hij in die zamenzwering betrokken was.

Behalve dezen onrustbarenden staat van zaken, die geheim is gehouden, bestond er, ook in 1850, nog eene zamenzwering te Patjitan, welke reeds een begin van uitvoering had gekregen, en waaraan zelfs de pradjoerits deel namen. Zij is gedempt geworden zonder dat ook daaraan ruchtbaarheid gegeven is.

Bovendien is het leger te klein voor de rust en veiligheid van Indië, sedert er de Europesche huishouding zoo sterke uitbreiding gekregen heeft. De gevolgen van eenen opstand op Java zouden thans veel verschrikkelijker en in de toekomst meer noodlottig zijn, dan de ramp van den Java-oorlog in 1825—1830. Men beseffe alzoo de hooge verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal en zijne gegronde beduchtheid om Java te zeer van troepen te ontblooten.

Het ontbrak dan ook niet, toen Borneo een zoo ernstig aanzien verkreeg, dat volstrekt militaire magt daarheen gezonden moest worden, aan mannen van ervaring, die beweerden dat wij in Indië op eenen vulkaan gezeten zijn, gevolg van de kwade stemming der hier en daar door misnoegde en ijverzuchtige Javaansche grooten, of overblijfselen van vervallen dynastiën, opgehitste bevolking, of te weeg gebragt door een met euvels bezwangerd kultuur-stelsel; — door heerendiensten die balöorig maken; — door tergende bazarpachten; — door knevelarij en afpersing; — door mislukten oogst en hongersnood; — door de verhouding der Chinezen tot de inlandsche bevolking; — door geringe sympathie voor den Europeaan, om het niet erger te noemen; — door te geringschatting onzer buitenbezittingen en door te weinig middelen in de magt van den landvoogd; — een toestand, waarvan de oorzaken niet gezocht moeten worden in het bestuur van den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, die integendeel getracht heeft daaraan verbetering toe te brengen; een toestand, welke sedert eenigen tijd in hooge mate de drukpers in Nederland en de beraadslagingen der Staten-Generaal

bezig houdt, en waarvan de kennis der waarheid van het hoogste belang is voor het vaderland *).

Het is waar, de inlandsche grooten worden aan ons belang verbonden door materiële voordeelen en eerbetoon, doch dat waarborgt niet tegen de wederverschijning van eenen, naar het hoogst gezag grijpenden, DIPO NEGORO, noch van eenen met het genie des oorlogs geboren SENTOT.

En het zijn vooral de priesters die men duchten moet. Een KIJA MODJO kan niet elken dag verrijzen. Aan sluwe, sluipende huichelaars, achter het momr van godsdienst, ontbreekt het ook op Java niet. Daarom, dat men geen aanstoot geve, maar voorzigtig zij in het ijveren voor de uitbreiding van het Christendom. Het begeert geene overhaasting; het zal zijnen weg wel maken over de aarde. Maar men bevordere met kracht het onderwijs, de vorstands-ontwikkeling van het volk; dat is pligt en gedijdt ten goede, onder een verlicht gouvernement. Naar het verstand rijpt, verdorren de dwaalbegrippen, en wijzigen zich de godsdiensten van zelf.

Keeren wij, na deze afwijking, tot Borneo terug.

De militaire magt, die er organiek was tijdens het begin der onlusten, gelegen in forten van weinig defensief vermogen, bestond te Pontianak uit 8 officieren en 103 onder-officieren en manschappen, en te Sambas uit 2 officieren en 81 onder-officieren en manschappen. Beide posten stonden onder van elkander onafhankelijke luitenants-kommandanten, die regtstreeks met het militair departement te Batavia korrespondeerden. Er was geene eenheid in het militair bevel op Borneo, en terwijl het civiel bestuur der geheele westkust onder eenen resident gesteld was, was er niet eens een kapitein voor het militair kommandement. Zulke euvels zijn het gevolg der gebrekkige leger-organisatie, welke uit Nederland door den Minister VAN DEN BOSCH is voorgeschreven, en waartegen men in Indië weinig vermag, stuitende alle plannen en voorstellen tot verbetering, aanvankelijk op de eigenliefde van den ontwerper, en later, nog ten huidigen dage, op

*) Indien aan N. I. drukpers-vrijheid gegeven werd, zou die kennis bevorderd worden. Menigeen in Indië zou nuttige wenken geven of dwalingen bestrijden, zoo hij niet noodig had daartoe tot de pers in Europa de toevlugt te nemen, en vreezen moest dat hij deswege vervolgd zou worden, gelijk dat onder het ministerie V. D. BOSCH gebeurd is. Hetgeen in Europa over Indië geschreven wordt, vereischt menigwerf op Java, in het belang der waarheid en in dat van den lande, spoedige wederlegging: tegengift moet haastiglijk worden toegediend. .... Blijft men de drukpers-vrijheid weren in N. I., dat men dan consequent zij en were er ook den invoer van boeken, dagbladen, tijd- en vlugschriften; doch men zij indachtig, dat de vloed der denkbeelden sterk is, en geen dam duurzaam het water bedwingt dat aanhoudend van de bergen stroomt. Er zijn verkeerdheden die niet bekend worden dan door middel van de drukpers-vrijheid. Bovendien breidelt zij booze neigingen, is de schrik der pligtverzakers, en weêrhoudt wetschennis en dwingelandij. Nederland heeft er het grootste belang bij. — Men vreest het kwaad gebruik der pers-vrijheid. Welk? Dat van tijd tot tijd een bitter artikel over dezen of genen hoog geplaatsten persoon zal gelezen worden? Dat kwaad, zoo het er een is, is waarlijk te onbeduidend om tegen het nut van de drukpers-vrijheid in de schaal gelegd te worden. En leest men die thans op Java, in Holland gedrukt, ook niet? — Vreest men volksopruijing? de pers-vrijheid moet zich tot de Hollandsche taal bepalen, en het is niet denkbaar, dat een Nederlander, tegen zijne eigene veiligheid, het volk in Indië zoude opruijen, en het allerminst door de drukpers: dit is al te dwaas. Overigens is de geschiedenis van N. I. daar, om te bewijzen, dat verzet, muiterij, oproer en oorlog niet wachten op de drukpers-vrijheid: zij zou veeleer strekken om de aanleiding daartoe voor te komen, en rust en vrede te bevorderen.

art. 2 (in verband tot artikel 1) van de geheime supplementoire punten van instruktie voor den Gouverneur-Generaal, luidende: „*hij zal de voorstellen der administrerende departementen en ambtenaren, strekkende tot vermeerdering van uitgaven, zoo dezelve op geene onvermijdelijke noodzakelijkheid steunen, beschouwen als onvatbaar voor inwilliging of ondersteuning.*" De spaarzaamheid, in het belang van het „*batig saldo*," komt den lande duur te staan!

De vaste militaire posten op de buiten-bezittingen (Sumatra's westkust uitgezonderd) zijn voornamelijk bestemd, om er den zetel van het plaatselijk bestuur te beschermen. Goed, maar het numeriek is er zoo gering, dat men zich niet kan engageren buiten den rayon van het bezette fort. Als er nood is moet hulp van Java gevraagd worden. Dit is van ouds het regerings-beginsel.

Te midden van dezen staat van zaken had de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN eenen goeden maatregel genomen; jammer dat hij slecht is uitgevoerd!

De berigten, welke van Borneo ontvangen waren, luidden, dat door de Chinezen van Djinkang, behoorende onder Sambas, eene borstwering was opgeworpen, waarschijnlijk met het doel om zich te verdedigen tegen onze kruisbooten, wanneer die beproeven mogten zich meester te maken van een met sluikgoederen beladen, in de rivier Sedouw zich bevindend, vaartuig; dat de Chinesche bevolking van de afdeeling Sambas in verzet was tegen Gouvernements-verordeningen, en in geschil met de rijksgrooten aldaar, alsmede dat door de Chinezen van Montrado ter sluiks waren ingevoerd 25 kisten opium, 80 koyans zout en 400 vaatjes buskruid, — om welke reden de Gouverneur-Generaal het bevel gaf, dat 's lands oorlogs-fregat *de Rijn*, naar China bestemd om er de vlag te vertoonen, vooraf de westkust van Borneo zoude aandoen, en dat de bevelhebber van dat schip, met eenige officieren van den état major, zich zouden vertoonen te Pontianak en Sambas, waartoe het stoom-advys-vaartuig *Tjipannas* zich mede naar die kust zoude begeven, om de gemeenschap met het fregat en de genoemde plaatsen te onderhouden, en om, na het vertrek van *de Rijn*, tijdelijk aldaar te verblijven, ten einde zoo noodig, in overleg met den resident, de rivieren van Pontianak en Sambas op te varen, zullende het fregat *de Rijn* slechts kortstondig voor Pontianak en Sambas verblijven „*ten ware deszelfs langer verblijf aldaar, door uitgebarsten onlusten, dringend noodzakelijk mogt worden geacht; in welk onverhoopt geval de bevelvoerende officier zal handelen, zoo als, in overleg met den resident ter westkust van Borneo, zal worden geacht ten meesten nutte van den lande te zijn.*"

In April 1850 schreef de resident WILLER (*de Rijn* was toen nog niet voor Borneo aangekomen), dat door de Chinezen van Montrado verboden handel werd gedreven, en zulks onder bescherming van de kongsie Taikong. Hij stelde voor om eene militaire expeditie naar Sambas te dirigeren, en, tot afsluiting van al de riviermonden der kongsielanden, derwaarts

te zenden een klein stoomschip of oorlogsschoener, benevens eenige kruisbooten; magtiging verzoekende om de kongsie aan te zeggen, dat zij zich, tegen de gevolgen van hare handelingen, kon vrijwaren door de uitkeering van eene bepaalde hoeveelheid zuiver goud.

En in het begin van Mei 1850 (nog was *de Rijn* niet voor Borneo aangekomen) gaf de resident nader berigt, dat de kongsie Taikong poging had aangewend, om het vaartuig, dat in de rivier Sedouw smokkelwaren had aangevoerd, ongehinderd te laten vertrekken, en van hare weigering om den gezagvoerder uit te leveren; andermaal aan het Gouvernement voorstellende, om magtiging te verleenen tot afsluiting van al de riviermonden der kongsielanden, en tot dat einde naar Sambas te bestemmen eenige kruisbooten en de schoener *de Haai*, benevens een klein stoomschip, of bij gebreke daarvan een zeilschip, hetwelk de bank van de Sambas-rivier konde overzeilen, ten einde des noods Pamangkat in bedwang te houden.

Eindelijk komt *de Rijn* voor Borneo aan.

De resident berigt nu, dat, na aankomst van *de Rijn* ter reede van Sedouw op 6 Junij 1850, *vredelievende* onderhandelingen met de kongsie Djintang waren aangevangen en op den 7[den] voortgezet; dat men ten 12 ure van dien dag met *vredelievende* bedoelingen naar de Chinesche sterkte opgetrokken, doch door het Chinesche vuur verraderlijk ontvangen was geworden; dat het gevecht een half uur geduurd had, aan onze zijde met verlies van een doode en drie gekwetsten, aan de zijde der Chinezen van 8 dooden en 11 gekwetsten; dat aan onze zijde het vuur gegeven is door kruispraauwen en voortgezet door de karonade van de barkas van het fregat *de Rijn*, zoo mede door een detachement van het fort te Sambas *); *dat overigens het fregat de Rijn werkeloos was gebleven;* dat onze geheele magt naar de monding der rivier was afgezakt, omdat de algemeene desertie van koelis en hulptroepen het noodig maakte zich daar te ralliëren; dat de aanval niet was hervat geworden, omdat de inlanders, zoo min de hoofden als de gemeenen, andermaal in het vuur wilden gaan; dat, hoewel hij resident het verblijf van *de Rijn* wel wenschelijk rekende, hij zich niet bevoegd had geacht daartoe *last* aan den bevelhebber te geven, zoo als die hoofdofficier zulks verlangde (!); *doch dat hij dien bevelhebber had verzocht den luitenant en een gedeelte van het detachement mariniers van den bodem, ter versterking van het garnizoen te Sambas, achter te laten, hetgeen echter geweigerd was geworden, en dat de Rijn op den 12*[den] *Junij de reis naar China had aangenomen.*

De vice-admiraal VAN DEN BOSCH, kommandant van de zeemagt in N. I, den kommandant van het fregat *de Rijn* deswege tot verantwoording geroepen hebbende, heeft aan den Gouverneur-Generaal te kennen gegeven, dat 's kolonels verdediging hem niet heeft kunnen overtuigen, dat zijn ge-

*) Een 2de luitenant met 20 inlandsche fuseliers, die tot het maken eener diversie waren afgezonden. De bezetting van het fort te Sambas was tijdelijk boven de formatie gebragt.

volgde gedragslijn geweest is, zoo als die in de gegeven omstandigheden had behooren te zijn, doch dat hij de zaak wenschte te stellen ter beschikking van den Minister van Marine; terwijl Zijne Hoogheid de kommandant van het leger in zijn berigt daarop heeft gezegd, dat vermits de vice-admiraal ter zake in geene beschouwing was getreden en het een zeeofficier betrof, Z. H. zich niet bevoegd achtte ten deze een advies uit te brengen; echter de opmerking niet terug houdende, dat de kommandant van *de Rijn* de *Tjipannas* naar Batavia had behooren te zenden, om nadere bevelen te vragen, in stede van naar China door te zeilen *).

Het Gouvernement aanhoudend verontrustende berigten ontvangende, waarbij de aandacht werd gevestigd op de omstandigheden in welke Borneo's Westkust zich bevond, ten gevolge van de gebeurtenissen te Sedouw op den 7 Junij 1850, en voorgesteld werd, om, tot herstelling van het Nederlandsch gezag, eene expeditie naar Sambas te zenden; onder mededeeling dat de kongsie Taikong aanstalte maakte om naar de hoofdplaats Sambas op te rukken, bij de kongsie Sepang aanzoek gedaan hebbende, om over haar territoir te trekken, hetwelk echter door deze was geweigerd geworden; alsmede dat Taikon eene magt zoude zenden naar Pamangkat, Loerah en Jelakan, met oogmerk om van onderscheidene punten te gelijk op de hoofdplaats Sambas te kunnen aanvallen; op grond waarvan de resident WILLER verzocht, dat hem troepen en kruisbooten mogten worden gezonden; — zoo heeft de Gouverneur-Generaal, na de militair- en marinedepartementen gehoord, en met den chef van den generalen staf (bij afwezigheid van den kommandant des legers) gekonfereerd en vervolgens het advies van den raad van Indië ingewonnen te hebben, het zenden van eene militaire expeditie bevolen.

De nadere bekendheid, welke intusschen te Batavia van den staat van zaken op Borneo verkregen was, luidde dat de Chinezen van Montrado die van Sentioekioe hadden verdreven en de rijke mijnen van Sepang overweldigd; dat eene kanonnade in de rigting van Seminis gehoord was; dat het hoofd van een ander landschap de zijde van Montrado gekozen had; dat *de Tjipannas* zich gereed hield om de hoofdplaats Sambas te helpen verdedigen, doch dat zij in zeer groot gevaar verkeerde en alleen redding van Java mogelijk was; en eindelijk, dat er een gerucht liep, dat de kongsie Taikong (Montrado), kort voor de gebeurtenis te Sedouw, bij het bestuur van Singapoera poging had aangewend, om van daar bescherming tegen de Hollanders te verkrijgen, doch dat zulks afwijzend beantwoord was geworden, met bijvoeging, dat zij (de Chinezen) onderdanen waren van den sulthan van Sambas, aan wien het land behoorde, *en alzoo niet bevoegd om dat land der Britsche kroon aan te bieden.*

Naar de toen uitgedrukte meening van het militaire departement waren onze politieke verhouding op Borneo deerlijk geschonden, waren onze financiele

*) Niet in het bezit zijnde der verdediging van den kommandant van *de Rijn*, zoo kan zij hier niet worden medegedeeld.

belangen ergerlijk benadeeld, en was het Nederlandsch gezag gehoond, terwijl de eer onzer wapenen door het gebeurde te Sedouw was gekompromitteerd. De hoofdplaats Sambas werd door 6000 Chinezen bedreigd, en onze verdedigingsmiddelen aldaar waren daartegen niet bestand. Het militair departement, na in beschouwing getreden te zijn omtrent de sterkte van het leger, en lettende op den staat van zaken op Java en elders, waaruit volgde, dat het nemen van zóó krachtige maatregelen, als vereischt werden, *voor het oogenblik* niet mogelijk was, adviseerde nogtans, om met den meest mogelijken spoed tot versterking der troepen op Borneo over te gaan, opdat moord en brandstichting zouden worden voorgekomen, zoo het niet al te laat was. Het voegde daarbij tevens de opmerking, dat het blokkeren der rivieren, om den Chinezen allen toevoer van levensmiddelen als anderzins af te snijden, volstrekt noodzakelijk was; en het adviseerde almede, om *nader* eene formele expeditie naar Borneo te zenden, met last 1°. om bezit te nemen van Pamangkat en zich daar te vestigen, om niet meer heen te gaan, waarvan de ligging de noodzakelijkheid aanwijst; 2°. te Sedouw te herstellen wat daar bedorven was; en 3°. om Sekawang te bezetten en niet weder van daar te gaan, nademaal dit het strategisch punt is van waar, in verband met de marine, later tegen Montrado zoude moeten worden geopereerd. Zoo doende zou aanvankelijk het drievoudig nut verkregen worden, dat ons gezag op de kust van Borneo beschermd en de smaad, onze wapenen aangedaan, gewroken zoude zijn, terwijl eene groote expeditie, zoo die mogt plaats hebben, hare taak, door voorbereiding, aanmerkelijk verligt zoude zien.

En het was in overeenstemming daarmede, dat het Gouvernement tot de zending van militaire versterking had besloten.

Het bevel over de gezamenlijke landmagt op Borneo werd opgedragen aan den luitenant-kolonel SORG. Beter keus kon niet worden gedaan.

Nadat de troepen vertrokken waren, kwamen er latere tijdingen van Borneo te Batavia aan, meldende dat de Chinezen niet op de hoofdplaats Sambas, maar op Pamangkat aanrukten, welke plaats de monding der Sambas-rivier beheerscht en de kommunikatie met de zee, en alzoo den toevoer van Singapoera en elders, verzekert.

De val van Pamangkat werd voorzien, indien de overste SORG niet tijdig genoeg aankwam.

De resident schreef intusschen, dat er geen einde aan den kwaden staat van zaken te maken zoude zijn, overeenkomende met het belang en de waardigheid van het Gouvernement, zonder spoedige en krachtdadige militaire tusschenkomst; en hij vervolgde met te zeggen, dat, indien er geene sterke expeditie gezonden konde worden, er dan slechts eene van 300 man mogt komen, ten einde Pamangkat te redden, Sambas te beveiligen en Sedouw te vernielen; iets dat overeenstemde zoo wel met de sterkte der reeds vertrokken expeditie, ongerekend de hulp van een detachement matrozen en mariniers, als met de bevelen welke aan den luitenant-kolonel SORG gegeven waren.

In alles was, voor het oogenblik, met den meest mogelijken spoed en naar de beschikbare middelen reikten, voorzien.

Het militair departement gaf den Gouverneur-Generaal almede in overweging, om aan Taikon de wet te Montrado zelve te stellen, waarvoor echter eene sterke magt noodig was, en waaromtrent de overste SORG in last had te dienen van voorstellen.

Uit het dagboek van den resident was gebleken, dat de republiek Montrado, in de bestaande omstandigheden, een diktatorschap had ingesteld.

De resident, in beschouwing tredende over de gevolgen eener bemagtiging van Pamangkat door den vijand, onderstelde de mogelijkheid, dat het hof van Sambas zich liet korromperen, in welk geval, zeide hij, er wel niet anders zoude overblijven, dan het zenden van eenen vrede-bode van hoogen rang, om de zaken op eenen eenigzins dragelijken voet te brengen. Maar dan zoude ook, vervolgde hij, en te regt, de waardigheid en de invloed van het Nederlandsch gezag op Borneo verloren zijn. Het militair departement herhaalde, naar aanleiding van 's residents beschouwingen, dat het uur weldra moest slaan, om eene geheele omkeering van zaken op Borneo daar te stellen, hetgeen door onze nationale eer, ons materiëel belang en onze regten op Borneo gebiedend gevorderd werd.

Er zou dan nu een begin gemaakt worden om den vijand op Borneo, door kracht van wapenen, aanvankelijk tot staan te brengen, ten einde nader te beramen, welke maatregelen, in ons staatkundig en materiëel belang, behoorden genomen te worden.

Door het gouvernement was intusschen de vraag gedaan: welke hulp wij konden verwachten van het Pontianaksche rijk? Waarop de resident antwoordde, van den sulthan te hebben vernomen, dat bij de stichting van het rijk van Pontianak, door zijn' vader ABDOEL RACHMAN, aan de Mahomedanen, die zich bij hem kwamen vestigen, de verzekering was gegeven, dat zij nimmer ten oorlog zouden worden gezonden buiten het rijk; dat Zijne Hoogheid zich dus onbevoegd zou achten, om de *vrije burgers* (*!*) van Pontianak te wapen te roepen, anders dan voor de verdediging der stad en des noods nog ter verdediging van ons etablissement te Mampawa, maar verder niet; de middelen, welke hij daarvoor ter beschikking zoude stellen, zoo onbeduidend opgevende, dat het geen naam had; besluitende Zijne Hoogheid met te zeggen, dat hij, bij eene vorige gelegenheid, wel geantwoord kan hebben van 30 praauwen elk met 50 gewapende manschappen te kunnen toevoegen, doch dat dit een misverstand was geweest, veroorzaakt door 's Hoogheids hardhoorigheid (!).

De resident zegt, dienaangaande wel immer vermoed te hebben evenveel onmagt als onwil bij het hof van Pontianak, doch niettemin over dit antwoord van den sulthan zeer verbaasd te zijn; zoodat hij het heeft laten herhalen in tegenwoordigheid van den luitenant DONLEBEN, die als adjudant van den kommandant der troepen naar Java vertrok.

Om de houding van den sulthan beter te begrijpen en naar billijkheid te beoordeelen, overwege men de navolgende

Nota *).

„Met den stichter van Pontianak, den sulthan ABDOEL-RACHMAN, vader van den tegenwoordigen sulthan van Pontianak, is in het jaar 1779 een kontrakt gesloten, bij art. 15 van hetwelk hij zich gehouden verklaarde, om de Nederlandsche Oost-Indische kompagnie, des gerequireerd wordende, bij te staan tegen hare vijanden, met al de magt van het rijk, te water en te land, gelijk een getrouw leenman betaamt."

„Aan het slot van het bedoelde kontrakt is bepaald, dat het leen van Pontianak onverwijld vervallen en aan de kompagnie terugkeeren zou, indien niet van de zijde van den sulthan in alle deelen trouw, verknochtheid en gehoorzaamheid werd ondervonden."

„De voormelde verklaring schijnt bezwaarlijk te kunnen worden overeengebragt, met de bewering van den sulthan OSMAN, dat zijn vader ABDOEL RACHMAN aan de zich te Pontianak vestigende Mahomedanen de verzekering zou hebben gegeven, van nimmer buiten het rijk ten oorlog te zullen worden gezonden; eene bewering, welke bovendien zoo zeer in strijd is met de geschiedenis, dat men zich verwonderen mag hoe een vorst, die zich steeds getrouw jegens het Nederlandsch gezag betoonde, haar thans als een voorwendsel durft aanvoeren, ten einde zich aan het verleenen van hulp te onttrekken."

„Alvorens dit aan te toonen, is het echter noodig te raadplegen de kontrakten gesloten met sulthan KASSIEM, die van 1808 tot 1809 regeerde, en met den tegenwoordigen sulthan OSMAN, die in het laatstgenoemde jaar het bestuur aanvaardde."

„Deze kontrakten zijn van 13 Januarij 1819, van 16 Augustus 1819, van 16 December 1822, 14 Oktober 1823, en van 31 Maart 1828 (als vorst van Mempawa)."

„Bij geene dezer kontrakten heeft de sulthan van Pontianak zich verbonden, om het gouvernement in oorlog bij te staan; ofschoon bij art. 4 van dat van Augustus 1819 aan het gouvernement de verpligting is opgelegd, om dien vorst te beschermen, zoowel in het bezit zijner landen, als in de waardigheid van sulthan; waartegen hij bij art. 20 alleenlijk op zich neemt, om, voor de bescherming en de zekerheid van den handel langs de kusten, te leveren zoodanige gewapende vaartuigen als aan hem tot dat einde mogten worden aangevraagd."

„Het verdient opmerking, dat in de overeenkomsten met de sulthans KASSIEM en OSMAN, niet gesproken wordt van het kontrakt van 1779, hetwelk mitsdien niet kan beschouwd worden voor laatstgenoemden van eenige kracht of toepassing te zijn; en zulks te minder, omdat wel moet worden in aanmerking genomen, dat, de kompagnie sedert 1791 Pontianak aan zich zelven overgelaten heeft, en de betrekkingen met dat landschap, op

*) Is niet van den schrijver dezer toelichting, doch wordt door hem ten volle beaamd.

aanzoek van sulthan KASSIEM, na 1816 hernieuwd zijn, doch op andere grondslagen dan die, op welke het kontrakt van 1779 berust."

„In de met den sulthan OSMAN aangegane overeenkomsten komt niet een enkel artikel voor, krachtens hetwelk hij tot bijstand zou verpligt zijn, ten zij men deze verpligting wil afleiden uit de belofte van wederkeerige vriend- en bondgenootschap."

„Het ligt evenwel in den aard der verhouding van de inlandsche vorsten, die in den toestand van den sulthan van Pontianak verkeeren, dat zij het gouvernement, hetwelk hun bescherming belooft, ingeval van oorlog, vooral in de nabuurschap, bijstaan. De vorst, die zich hieraan onttrekt, terwijl hij er zich in staat toe bevindt, moet als ontrouw worden aangemerkt en de voorregten verbeuren, welke hij door de gunst van het gouvernement geniet. Wat toch zou de opperheerschappij van het gouvernement te beteekenen hebben, indien den vorsten, die het, hetzij dan ten regte of ten onregte, aan deszelfs gezag onderworpen acht en als zoodanig behandelt, onverlet was, de noodig en mogelijk geoordeeld wordende hulp te verleenen of te weigeren, al naar gelang dit met hunne belangen overeenkwam?"

„Men is van meening, dat het gouvernement in dit opzigt gestreng moet zijn, omdat dit hulpbetoon, hoe weinig dikwerf op zich zelve te beduiden hebbende, en van hoe luttele waarde ook, de maatstaf is van de gevoelens der vorsten ten aanzien van het gouvernement, en bovendien geheel in den geest is van de gebruiken der Oostersche volken."

„Lettende op de geaardheid der vorsten, en op hunne gewone wijze van handelen, met betrekking tot hunne onderdanen, kan, gelooft men, worden aangenomen, dat in den regel zij, die hulp weigeren, het gouvernement of ongenegen zijn, of mistrouwen, of te zwak achten, om hen wederkeerig te beschermen."

„Zoodanige stemming, ofschoon men dan ook verzekerd zij, dat opregte genegenheid van Indische vorsten jegens Europesche overheerschers zeldzaam wordt aangetroffen, mag, zoo men vermeent, door de overheerschende magt niet erkend en, bij het erlangen van bewijzen daarvan, niet straffeloos geduld worden."

„Het behoud der regten van overheersching staat hiermede in naauw verband, en kan er in zekere mate afhankelijk van worden."

„Het voorgeven, dat sulthan ABDOEL RACHMAN aan de Mahomedanen, die zich bij hem vestigden, verzekerd zou hebben hen niet ten oorlog buiten het rijk te zullen voeren, is niet waarschijnlijk."

„Immers het waren juist de Mahomedanen (voornamelijk Boegi's van Rio) door wier bijstand het ABDOEL RACHMAN (een zeeroover en gelukzoeker) mogelijk gemaakt werd, de landstreek te overmeesteren, welke thans onder den naam van Pontianak bekend is, en zijnen invloed en gezag uit te breiden tot in het naburige Sangouw en Mampawa."

„Het waren Mahomedanen, die ten getale van 400 of 500 man, op een 25 tal vaartuigen, door ABDOEL RACHMAN aangevoerd, vereenigd met de magt

van de kompagnie, onder bevel van den kommandeur SILVESTER, in het jaar 1787 Mampawa veroverden en verwoestten."

„En het zullen waarschijnlijk ook Mahomedanen geweest zijn, die omstreeks denzelfden tijd de kompagnie behulpzaam waren, om, ten gevolge van opstoking van ABDOEL RACHMAN, in den oorlog tegen den vorst van Matam, Soekadana te verdelgen."

„Het is buitendien bekend, dat ABDOEL RACHMAN, die ook Landak en Sangouw wenschte te bezitten, en zelfs den ijdelen titel van sulthan van laatstgenoemd rijk van de kompagnie had weten te verwerven, niettegenstaande de vorst van Sangouw het gezag steeds in handen hield, met deze zijne naburen lang in vijandschap heeft verkeerd; — en welk ander volk, dan zijne getrouwe en roofzieke Mahomedanen, kon hem ten dienste staan, om zijn gezag tegen die vijandelijke landschappen te handhaven."

„Dat ook sulthan KASSIEM zijne Mahomedaansche onderdanen buiten Pontianak liet oorlogen, blijkt uit de expeditie, welke, ondersteund door een honderdtal Nederlandsche manschappen, in 1818, kort na de komst van den kommissaris van BOEKHOLST, naar Tajang werd gezonden, om een vijandig gezind hoofd aldaar te bestraffen."

„De bevolking van Pontianak bestaat, volgens de aanteekeningen van den assistent-resident VAN LYNDEN (1848) uit:

216	Arabieren.
7270	Maleijers en Boegi's (Boegi's 2400).
1714	Chinezen.
105	Dajaks.
9305	te zamen."

„Dat het den sulthan moeijelijk moet vallen, om van zijne Maleische en Boegische onderdanen, die over het algemeen niet bijzonder lijdzaam en als handelaren waarschijnlijk weinig genegen zijn, om ver van hunne haardsteden en bezittingen oorlog te voeren, een belangrijk gedeelte tot dit doel beschikbaar te stellen, laat zich begrijpen, en dat hij tot hetzelfde einde weinig Dajaks kan missen, is duidelijk, wanneer men let op het gering aantal der aanwezigen."

„Dat de sulthan, in de kosten van uitrusting en onderhoud van de op de been te brengen manschappen, wenschte te gemoet gekomen te worden, kan niet bevreemden; immers het is bij het gouvernement bekend, dat hij ter naauwernood genoeg heeft, om met zijn talrijk gezin volgens zijnen stand te leven, en onder eenen aanzienlijken schuldenlast gebukt gaat."

„Dat de sulthan zijne tusschenkomst wenscht gebezigd te zien, ingeval tot de oproeping van de Dajaks van Mampawa besloten wordt, is zeer natuurlijk, omdat hij vorst van dat landschap is, en het beheer van hetzelve in 1828 slechts aan den panoembahan NATTA KRAMA heeft afgestaan, om onder zijn onmiddellijk toezigt gevoerd te worden."

„Wanneer men al deze omstandigheden in aanmerking neemt, dan kunnen, naar men vermeent, de antwoorden van den sulthan op de vraag: welke hulp hij verleenen kan? met uitzondering van die onder § 1 bedoeld,

niet zoo groote verwondering baren als de resident van de Wester-afdeeling van Borneo dit doet voorkomen."

„Die ambtenaar zegt, dat hij immer heeft vermoed, dat bij het hof van Pontianak evenveel onmagt als onwil schuilt."

„Dat die onmagt zou schuilen en eerst kortelings zigtbaar zou geworden zijn, is niet wel aan te nemen, wanneer men let op het cijfer der bevolking en op den toestand van dezelve; en afgaande op hetgeen in de laatste jaren over Pontianak geschreven en bij het gouvernement bekend geworden is, mag men het betwijfelen, of de regering zich wel groote voorstellingen omtrent de magt van den vorst van dat landschap gemaakt heeft."

„Ofschoon dus, zoo als hiervoren is opgemerkt, de weigering van hulpbetoon door Indische vorsten, onder het Nederlandsch gezag staande, eene daad is, waarop het Gouvernement het stilzwijgen niet kan bewaren, is het nogtans duidelijk, dat in het onderwerpelijke geval inderdaad onmagt de oorzaak van de gemaakte bezwaren is, en daarin redenen voor eene toegevende beschouwing kunnen gevonden worden."

Men zal zich een meer helder begrip kunnen maken van de verhouding der Chinezen op Borneo, zoo wel tot het Nederlandsch Gouvernement, als tot de inlandsche vorsten en inboorlingen door kennisname van de navolgende nota van grieven *).

„*a*. In het jaar 1837 ging de assistent-resident ROMSWINKEL, vergezeld van den havenmeester SCHULTZ en den kadet der marine DE BLIJ, naar Pamangkat, om aldaar de omstreken te bezigtigen. Al spoedig ondervonden zij eene zeer ongepaste bejegening der Chinezen, en toen zij hun dit te kennen gaven, ging de brutaliteit der Chinezen zoo ver, dat de heeren SCHULTZ en DE BLIJ eenige mishandelingen niet konden ontkomen, terwijl het den heer ROMSWINKEL gelukte, in eene geslotene woning te retireren, en daarna in eene sampang te vlugten."

„*b*. In het laatst van 1843 hadden de Dajaks in Larah eene goudmijn geopend; de Chinezen in de nabijheid, zulks vernemende, verjoegen de Dajaks en namen bezit van den grond."

„De Dajaks, die alzoo van hunnen grond verjaagd werden, trachtten, in hunne onmagt, den Chinezen afbreuk te doen, maar wisten zich niet anders te wreken, dan door eene woning, waarin zich eenigen hunner bevonden, in den brand te steken, en de daaruit vlugtenden neder te sabelen."

„Thans vermeenden de Chinezen, of gaven zulks voor, in hunne regten te kort gedaan te zijn, en moesten, naar hun gevoelen, de Dajaks straffen. Zij verzamelden dan ook weldra gewapende benden, lokten eerst verraderlijk een veertigtal Dajaks in hunne versterking, vermoordden deze allen, op een na, dien het gelukte in de verwarring te ontsnappen, verwoestten

*) Is niet van den schrijver dezer toelichting. Zij is van Borneo oorspronkelijk.

daarop de nabijliggende kampongs der Dajaks en verbrandden een honderdtal huizen."

„In dit voorval zochten de Chinezen tevens reden om hunne bezittingen uit te breiden."

„De nu wijlen pangeran DJAIJA KESOEMA NEGARA, wiens grondgebied door de Chinezen in bezit genomen was, had energie genoeg, om dit niet goedschiks te verdragen, en drong bij den sulthan en zelfs bij het Europeesch bestuur aan, om zich met eigen middelen te mogen wreken en de Chinezen weder van zijn regtmatig verkregen gebied terug te jagen."

„Het bestuur durfde hierin niet toestemmen. Hij vermeende echter met grond daarop regt te hebben, en zond zijne Dajaks in het geheim last, zich niet door de Chinezen te laten beheeren."

„Z. H. de sulthan van Sambas was, zoo men zegt, door vorige vertegenwoordigers van het gouvernement zoodanig geinstigeerd, dat hij de door DJAIJA POETRA ter sluiks genomen wettige wraak (die hij echter zonder verlof uitgeoefend had) deed voorkomen, als verzet tegen het openbaar gezag, ten gevolge waarvan deze, nadat die strubbelingen nog eenige maanden afwisselend voortgeduurd hadden, tot bannissement naar Java voorgedragen en in Mei 1843 per gouvernementsschoener *Zeemeeuw* naar Pontianak en verder naar Batavia als staatsgevangene opgezonden werd."

„*c*. Terwijl deze zaak nog niet afgeloopen was, wendde zich de kongsie van Montrado, aan wie die van Larah bescherming had gevraagd, tot het bestuur te Sambas, door in April 1843 twaalf zendelingen tot den assistent-resident af te vaardigen en dien op hoogen toon toe te voegen, dat als het bestuur hun de Dajaks, die wederstreefd hadden, niet uitleverde, zij zich dan zelf wraak zouden verschaffen, maar dan ook niet langer de belasting (hoofdgeld) zouden betalen; waarop de assistent resident hen gerust gesteld heeft met te zeggen, dat deze zaak door het gouvernement moest beslist worden."

„*d*. In Mei 1843 schreven zij het zelfde aan het bestuur te dezer plaatse, en rukten werkelijk met 2000 Chinezen en 1000 Dajaks van Selakouw op naar Larah, hetwelk zij overmeesterden en vernielden. Zij zouden nu naar Sangauw en vervolgens naar de hoofdplaats Sambas oprukken."

„*e*. Bij brief durfden zij (de kongsie Taikong), in die zelfde maand, te eischen de opsporing en uitlevering door het bestuur van de twee voorname Dajaksche hoofden SI BOEANG en SALEH."

„*f*. Tijdens de kommissie te dezer kust van den heer DONKER, verzochten zij, de Hollandsche vlag op hunne etablissementen te mogen laten waaijen, omdat door den assistent resident BLOEM eene zoodanige aan de kongsie van Taikong te Montrado was gegeven. Hun doel was niet anders, dan om van deze vlag, in hun belang, ten prejudice van onze bepalingen en ingestelde regten, gebruik te maken."

„Getuige daarvan het op 2 Maart 1843 ter hoofdplaatse voorgevallene, waarop een vaartuig voorzien van de Hollandsche vlag, met daarin gedrukte Chinesche letters, den boom passeerde, zonder op het geroep der

tolbedienden aan te gieren, waartoe zij werden gedwongen; iets hetwelk ten gevolge had, dat de opvarenden van dat vaartuig (zijnde eenige Chinezen van de kongsie Sepang), onder een vervaarlijk geschreeuw, in spijt der aanwezige politie-dienaren, binnen het kantoor van den assistent resident BAUMGART drongen en dien (zoo als men zegt) hunne vlag in het aangezigt wierpen. Deze grove beleediging, den vertegenwoordiger van het Nederlandsch bestuur en onze vlag aangedaan, werd door het bestuur verdragen, en de Chinezen, die voorgaven onregt aangedaan te zijn, werden door zachte bewoordingen ter neder gezet en overgehaald hunne vlag terug te nemen."

„Deze zaak werd aan het Gouvernement gerapporteerd, doch daarop is nimmer eenig antwoord bekomen."

„Intusschen bleven de Chinesche kongsies bij het opvaren der rivier den boom passeren zonder aan te gieren, dan als hun dit goed dacht. Zij zullen langzamerhand weder gewend moeten worden, om, even als ieder ander, de bepalingen op te volgen."

„*g*. De Chinezen zijn intusschen steeds voortgegaan, beloofden alles, als er een kommissaris ter kuste kwam, en eenige vertooning maakte, doch stoorden zich na diens vertrek volstrekt niet meer aan de gemaakte en door hen geteekende gezegelde kontrakten; zij nemen niet alleen de gronden tot zich, die hun het geschiktste voorkomen, maar onderwerpen ook de Dajaks geheel aan zich, en maken hen zoo veel mogelijk tot hunne pandelingen. De Chinezen zien, dat ons bestuur hen niet tegen gaat, en doen dus wat zij verkiezen. De Dajaks om dezelfde reden onderwerpen zich aan den sterkeren, komen wel van tijd tot tijd bescherming inroepen bij het bestuur alhier ter plaatse, doch worden dan nimmer teruggezonden, zonder verzekerd te zijn, dat hunne demarche hun meer kwaad dan goed heeft gedaan. Zij moeten dit meestal later bezuren en van twee sterk drukkende kwalen de minste kiezen."

„*h*. De vorsten hebben op hunne landen (apanages, waarvan zij eigenlijk bestaan moesten) niets te zeggen, leven armoedig en zullen zich weldra tot het Gouvernement wenden om onderhoud, daar zij geene bescherming meer genieten op den grond die hun voedsel moet verschaffen."

„De Chinezen zijn dan ook steeds verder gegaan, en houden, niettegenstaande de overeenkomsten bij kontrakten aangegaan, steeds hunne eigene regtspleging."

„*i*. In 1845 zag de officier, alhier in garnizoen, VAN GOGH, eens naar Pamangkat gegaan zijnde, aldaar een man executeren voor het huis van de kongsie, hetwelk geschiedde door denzelven op eene bank te binden en daarop het hoofd af te snijden. Gevraagd zijnde hoe zij daartoe konden besluiten, werd geantwoord, dat deze man door de kongsie veroordeeld en nu ter dood gebragt was, omdat hij aan de kongsie toebehoorend goed ontvreemd had."

„*k*. In Junij 1847 moet een Chinees van de konsie Taikong van Montrado vermoord zijn, op den weg van Mampawa naar Soengi Doeri,

zonder dat het gebleken is, wie de moordenaar eigenlijk was. Op grond dat een, den vermoorden vergezeld hebbende, Chinees verhaald had, dat zij te zamen gaande door Maleijers overvallen zijn geworden en zijn makker daarbij vermoord was, kwamen gezanten van die kongsie tot den gezaghebber van Mampawa de uitlevering der moordenaren eischen. Zij gaven hem, op zijne verzekering van de zaak te zullen onderzoeken, tien dagen tijd, zeggende dat, wanneer de uitlevering alsdan niet had plaats gevonden, zij eenen aanval op Mampawa zouden komen doen."

„De zendelingen der kongsie, die toevallig bij de ontvangst van dit berigt alhier ter plaatse waren, gehoord zijnde, hielden zich of zij niets van de zaak wisten; doch aan de hoofdkongsie te Montrado geschreven zijnde, zond deze een schriftelijk antwoord, waarin een schertsende toon doorstraalt, en zij de verzekering geven, dat zij geen plan hadden oorlog te voeren tegen den Pettor (resident) van Pontianak!"

„*l.* Vervolgens werd, op verzoek van den assistent-resident van Pontianak, de makker van den vermoorden gevraagd, om als getuige in die zaak te worden gehoord, doch antwoordde de kongsie, dat die man naar Serawak was vertrokken."

„*m.* In October 1848 werd een jongeling, 10 of 12 jaren oud, te Pamangkat, levend tot aan den hals in den grond begraven, en daarop gesteenigd, als beticht van *poging* tot vergiftiging zijner moeder te hebben aangewend."

„*n.* In November 1848 werd door een' Chinees eene Dajaksche vrouw geroofd. Haar man brengt eerst dagen achter elkander zijne klagten bij de Chinezen in, doch wordt afgewezen, en eindelijk den roover bespiedende, die in zijne woning met zijne vrouw op het bed zat, vroeg hij nogmaals om hem zijne vrouw terug te geven. Op een weigerend antwoord, gaf hij nu verwoed den Chinees een slag met zijn parang, dat dien het hoofd van de romp afvloog, en nam daarop de vlugt naar de hoofdplaats Sambas, om aldaar zijne vrouw te reklameren, niet denkende dat de door hem zelven genomen wraak hem daar als strafbaar zoude worden aangerekend".

„Naauwelijks had de kongsie (Loemar) vernomen, dat de koppensneller (deze heette DJADI) te Sambas in handen der policie was, of zij zond drie afgezanten om DJADI op te eischen, waartoe zij zich tot den assistent-resident vervoegden. Deze verklaarde hun, dat de zaak volgens onze wetten zoude behandeld worden, en eischte derhalve de vrouw van DJADI om als getuige te worden gehoord, welke zij echter niet wilden leveren, omdat, volgens hen, DJADI niet den vrouwenroover, doch een anderen Chinees vermoord zoude hebben, zijnde de roover zelf voortvlugtig; verder zeggende op onbetamelijke wijze, dat *zij* op eenvoudige aantooningen van pangerans wel dieven onthoofd hebben, en dus de bekentenis van DJADI hierin genoeg was".

„Ziende dat hunne drogredenen niet voldoende waren om den assistent-resident te bewegen tot de uitlevering van DJADI, verlieten zij ontstuimig

diens woning, met te kennen gave, dat zij alsdan bij den sulthan wel regt zouden krijgen."

„*o.* Twee dagen later, den 27 November, voerden zij gelijken onbetamelijken hoogen toon ten huize van Z. H. den sulthan, ter gelegenheid van eene wekelijksche vergadering, en eischten dat de gevangene DJADI terstond opgehangen zoude worden; en na weigering beklaagden zij zich op hoogen toon over hun aangedaan wordende verongelijking, en durfden den 18den December daarop, steeds blijvende weigeren om de vrouw van DJADI uit te leveren als getuige, ronduit aan het bestuur laten weten, dat wanneer hun de gevangene niet werd uitgeleverd, zij dan naar Loemar zouden terugkeeren en zich zelven regt verschaffen."

„Het gevolg van deze zaak was, dat het bestuur geen onderzoek, volgens de wet, kunnende instellen, om verdere verwikkelingen met die brutale Chinezen voor te komen, den Dajak DJADI in Februarij 1848 naar Java opzond, waarop de Chinezen dit beschouwden als hunnen strijd met het bestuur gewonnen te hebben: dit heeft hen geenszins handelbaarder voor den vervolge gemaakt."

„De fermiteit, welke de assistent-resident VAN KERVEL echter bij die gelegenheid tegenover de Chinezen getoond heeft (Z. H. de sulthan was reeds overhellende om den gevangene DJADI aan hen uit te leveren; iets hetwelk toch naar regt en wetten geenszins mogt gebeuren), is oorzaak, dat zij ons meer beleefd dan vroeger bejegenen, zonder nogtans iets meer toe te geven op het bezit van hun vermeend regt."

„*p.* Een der eerste pligten, welke van eenig genootschap dat aan het bestuur onderworpen is, gevorderd wordt, is het aannemen van door het Gouvernement gangbaar verklaarde munt."

„De Chinesche kongsies hebben nogtans niet alleen nimmer de recepissen onder hen voor gangbaar willen beschouwen, maar zelfs, toen het koper schaarsch begon te worden, eene *eigen tinnen* munt geslagen. Was deze nu onder hen in de binnenlanden gebleven en niet onder het oog van het bestuur gekomen, dan zoude men het oogluikend kunnen toestaan; maar kan dat even zoo geschieden, nu die munt reeds alhier ter hoofdplaats op de bazar, niet alleen door alle Chinezen maar zelfs reeds door inlanders, wordt aangenomen, wanneer b. v. bij het betalen van een recepis specie terug betaald moet worden? Zelfs verbergen zij het niet voor de Europesche ambtenaren, en ik ben ooggetuige geweest, dat op de bazar die tinnen munt in betaling werd gegeven en genomen."

„*q.* De brutaliteit der Chinezen gaat zoo ver, dat zij nog in Augustus 1849 daarvan blijken hebben gegeven, door opvarenden *van eene kruisboot*, te Pamangkat gestationeerd, om tegen den smokkelhandel te waken, die hun pligt hadden gedaan door een klein vaartuigje, dat vreemd zout binnenbragt, aan te halen en uit te leveren, toen zij aan den wal kwamen, te mishandelen."

„*r.* Nog in ditzelfde jaar durfde de kongsie van Montrado eigen regt te oefenen, niet alleen door het ter dood brengen van een Maleijer SIDA-

OET, welke door hen *verdacht* werd van moord gepleegd te hebben op zekeren Chinees, doch eischten buitendien, op dreigenden toon, van den panoembahan te Mampawa, de uitlevering van een ander door hen verdachten Maleijer."

„*s*. In het begin van Maart jl. ging een der officieren van Z. M. stoomschip *de Etna*, dat alhier ter reede lag, te Pamangkat aan wal, doch moest ook brutale bejegeningen der Chinezen ondervinden, en zich wegspoeden om geene mishandelingen te ondergaan."

„*t*. Reeds in vroegere jaren had de wederregtelijke invoer van amfioen, enz. te Soengi Doeri per sampang poekat plaats. De op 21 Februarij jl. te Sedouw binnengekomen, en aldaar een menigte van zout en amfioen gelost hebbende, sampang poekat, welke aldaar nog liggende is, toont hoe weinig de Chinezen om onze wetten of bepalingen geven."

„*u*. Thans zijn de Chinezen bezig de wapens van de Dajak te overmeesteren en in beslag te nemen, uit vrees dat de zaak te Sedouw een ernstiger gevolg zal hebben, en de Dajak hen zullen komen bevechten op hooger last."

„Slechts ter loops voorgekomen zaken zijn in deze nota verhandeld, om aan te toonen hoe berispelijk de handelingen der Chinezen zijn."

„Meer van belang is het echter nog mede te deelen, welken indruk alle deze handelingen dier in onze bezittingen verblijfhoudende natie verwekken, zoo bij den Maleijer en Dajak als bij de Europeanen, die zich in deze afdeeling hebben opgehouden."

„De Maleijers en Dajak (de vorsten, ja zelfs Z. H. de sulthan daarvan niet uitgezonderd) beschouwen eigenlijk de Chinezen, als de magtigste in deze afdeeling heerschappij voerende natie; en het kost het Europeesch bestuur te dezer plaatse veel moeite, hen te doen gelooven, dat het Hollandsche gouvernement nog magt heeft, om zich hier staande te houden en naar billijkheid zijn gezag te handhaven, daar waar het noodig geoordeeld wordt. De toon, die den onder hen bestaanden geest dikwijls verraadt, belooft weinig goeds voor den vervolge."

„In de nota, onder *h*, wordt aangehaald, dat de vorsten niets meer op hunne landen te zeggen hebben, en dus ook de inkomsten meer en meer verliezen. Men heeft hier de zaken slechts een zeer korten tijd gade te slaan, om daarvan doordrongen te worden."

„De pangeran SIMAINDRIE, een der hoogste van geboorte in deze afdeeling, die gewoon was ten huize van Z. H. den sulthan en van den assistent-resident te komen, durft zich sedert eenigen tijd niet meer te vertoonen, omdat hij dit niet fatsoenlijk doen kan. Hij is te onbemiddeld, om eene kleine vendu-schuld te voldoen van *f* 74, waarvoor de vendumeester hem, op instigatie van het bestuur, geen krediet heeft geweigerd, ten einde de vorsten in het algemeen niet te beleedigen."

„Z. H. de sulthan is zoo weinig bemiddeld, dat hij hem ook niet kan bijspringen, want hij trekt zelf bijna niets van zijne eigene apanages."

„Daarbij moet Z. H., om onaangenaamheden met de Chinezen te sussen, somtijds sommen betalen aan de kongsies, hetwelk dan buiten weten van het bestuur geschiedt, zoo als nog in 1848 heeft plaats gehad, ten gevolge der ontvlugting van vier Dajaksche gevangenen, die beschuldigd waren, van Chinezen te hebben aangevallen, en later in 1849 ter bekoming van de vrouw en het kind van den Dajak DJADI, waarover in de nota *n* gewag gemaakt wordt."

„De Chinezen merkten zich, door de vermeestering van Larah in 1843, zelfs als eigenaren van dat landschap aan, en durfden in 1847 zelfs de tampah *) aan de Dajaks aldaar te zenden, en dus de apanage van Z. H. den sulthan als hun eigendom beschouwen; welke zaak ook weder in der minne geschikt is, doch altijd ten nadeele van den vorst."

„Als men nu nagaat, dat de regten van de vorsten zoodanig onderdrukt en zij op dusdanige wijze door de Chinezen overheerscht worden, dat in 1842, door den toenmaligen sulthan, de opgeëischte hoofden aan de Chinezen stil werden uitgeleverd (zie hier omtrent de ophelderingen van de nota onder *b*), om hen een' wreedaardigen dood te doen ondergaan; zal het wel niet vreemd klinken, als bij deze wordt verklaard, dat men reeds verscheiden malen gemerkt heeft, dat de vorsten niet meer het Europeesch gezag maar de kongsies naar de oogen zien. En hoe is het mogelijk, dat de ambtenaar, met het gezag in deze afdeeling belast, nu nog de waardigheid van het gouvernement ophoudt."

„Neen, reeds vele voorbeelden hebben zich opgedaan, die bewijzen, dat dit niet *kan* geschieden met de weinige middelen, die hem ten dienste staan, daar hij niet op steun van het hooge bestuur kan rekenen, om genoegzamen klem te kunnen geven aan een' last, waarvan de uitvaardiging noodig geoordeeld wordt."

„Hieruit volgt dus, dat wij zelve eene suprematie der Chinezen moeten verdragen en erkennen voor het oog van andere natiën."

„Het kwaad is dan ook al veel verder gevorderd dan het Gouvernement misschien ingelicht is."

„Z. H. de sulthan heeft omstreeks een jaar geleden reeds plan gehad en aan den assistent resident alhier toestemming gevraagd, om eene ambassade naar Borneo (Proper) te zenden, hetwelk geen ander doel gehad heeft, dan om in eenige aanraking met de Engelschen te komen.

„De pangeran SOERIO DI LAGA, die eenigen tijd geleden naar Siding is vertrokken, om slechts korten tijd te verblijven, komt maar niet terug."

„Het eerste gevoelen, omtrent zijn langer afwezen van de hoofdplaats, was, dat hij, vroeger zeer bevriend zijnde met Z. H. den sulthan, zich in lateren tijd eenigzins verstooten zag. Zijne handelingen, die eigenlijk altijd streng nagegaan moeten worden en ook aldaar niet geheel te vertrouwen, zijn dan ook gedeeltelijk, voor zoo verre dit kon geschieden, bespied, en het

*) Soort van belasting. De vorst zendt eenige handelsartikelen van geringe waarde, welke aangenomen *moeten worden* tegen tien tot honderd-voudigen prijs.

werd onlangs aangekondigd, dat men sterk geloofde (nog geene zekerheid had), dat genoemde pangeran te Serawak 2000 Spaansche matten in leen gevraagd had, en daarvoor het landschap Siding in pand heeft aangeboden. De pangeran PAKOE HADJIE zoude mede in die zaak gewikkeld zijn. De Dajaks van Sangouw en Siding gaan reeds vrij geregeld te Serawak handelen."

„De Engelschen zullen niet aarzelen, dit door allerlei middelen aan te wakkeren, en het is hier reeds overbekend, dat alle artikelen aldaar veel goedkooper dan hier te Sambas te verkrijgen zijn, waardoor de handel van hier met de binnenlanden reeds een geduchte knak gekregen heeft."

„Als nu de vorsten geene inkomsten van hunne landen bijna meer krijgen; in alles de hen verdrukkende Chinezen naar de oogen moeten zien; geene bescherming tegen die verdrukkers genieten van het Nederlandsch Gouvernement, in welks armen zij zich vroeger geworpen hebben, enkel en alleen, omdat zij niet langer die verdrukking wilden verduren; als zij nu gevoelen, dat zij, onder de zoogenaamde bescherming van ons Gouvernement, weder gelijke verdrukking moeten ondervinden, als vroeger; en als zij daarentegen vernemen, dat allen, die zich onder de vleugelen der Engelschen te Serawak begeven, werkelijk bescherming genieten, zoo als die door hen verlangd wordt, — wat kan dan de ambtenaar, met het gezag dezer afdeeling belast, uitrigten, om hen te doen begrijpen of gelooven, dat zij, onder het Nederlandsche Gouvernement, betere of ten minste gelijke bescherming genieten, als onder eenig ander."

„Men kan het niet langer nalaten, deze gevoelens te uiten, daar de vorsten in hunne gesprekken niet ophouden Serawak bij alles te pas te brengen."

„Het eenige wat overschoot, toen men al dikwijls dusdanig gesprek trachtte te ontwijken, was om hen te doen gelooven, dat al deze handelingen der Engelschen met zeer groote verliezen gepaard gaan, om eerst eenen grooten aanhang te lokken en hen later daarvoor dubbel te doen betalen; iets 't welk ik gemerkt heb dat bij hen nog al indruk maakte. Uit alles wat sedert jaren in deze afdeeling verhandeld is, heeft men vermeend op te merken, dat de wensch van het Gouvernement niet anders is, dan eene goede verstandhouding met de vorsten te bewaren en zich zoo min mogelijk met zaken van eenig belang in te laten. Is deze onderstelling juist, dan moet de assistent resident van Sambas ook niets meer dan een posthouder zijn, die deze bezetting zoo lang mogelijk voor het Nederlandsche Gouvernement behoudt, tot dat de Chinezen of eenige andere natie ons dwingen, om den grond aan hen af te staan."

„Wenschelijk ware het echter, dat tot opheldering van deze verhouding eene instruktie werd gegeven, waarnaar de ambtenaar, met het gezag in deze afdeeling belast, handelen konde."

Deze nota van grieven klimt niet hooger dan 1837; maar de ergerlijke staat van zaken dagteekent van veel vroeger, getuigen de oorlogen die van 1818 tot 1825 op Borneo's Westkust gevoerd, en het aantal Gouvernements

kommissarissen dat er als vredeboden heen gezonden is geweest. In 1825 was men tot het besluit gekomen, om de muitende Chinezen ten onder te brengen, toen de oorlog op Java uitbrak en de expeditionnaire magt haastiglijk werd teruggeroepen. Sedert is de euvelmoed dier vreemde overweldigers met hun getal schrikbarend toegenomen, en zijn ze, door hunne sluwe, gewetenlooze politiek en ons *laissez faire*, tot het Nederlandsche Gouvernement in eene verhouding gekomen, die ons tot schande en schade strekt.

Het navolgend beknopt overzigt van onze oorlogen op Borneo, over de jaren 1818—1825 *), vermeerdert de wetenschap, welke door deze toelichting beoogd wordt.

1818. „De expeditie, bestemd om in de maand Julij 1818 naar Borneo te vertrekken, schijnt een uitgestrekt doel gehad te hebben. Gebrek aan bronnen en authentieke stukken is de reden, dat hare strekking niet bepaald is opgegeven, evenmin als de aanleiding en omschrijving van eenige gebeurtenissen voorkomende in dit verhaal, hetwelk daarom alleen op den naam van militair rapport aanspraak kan maken."

„Het was ingevolge een besluit van den Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië van den 11den Junij 1818, dat in de maand Julij aan den majoor der infanterie MUNTINGHE de last opgedragen werd, om met een detachement sterk 600 à 650 man, bestaande uit Europeanen en Amboinezen, benevens de noodige artillerie, zich in te schepen naar Borneo, ten einde de reeds vroeger geslotene kontrakten, welke verloren zijn geraakt, met de vorsten op Borneo's Westkust te hernieuwen en deze streken zoo veel mogelijk tegen overrompelingen en aanvallen der roovers te beveiligen. Overeenkomstig gemelden last, kwam de majoor, vergezeld van den Gouvernements kommissaris BOEKHOLZ, op den 18den Julij 1818 voor Pontianak en ankerde aldaar. Korten tijd daarna werd, op verzoek van den kommissaris, overgescheept van het schip de *Kembang Jatti* op de *Calypso* de kapitein PHITSINGER, de luitenant PRAGER en 30 flankeurs, benevens de luitenant der artillerie DIRKSE en eenige kanonniers, zijnde dit detachement bestemd, om den kommissaris naar den sulthan te eskorteren. Op denzelfden bodem embarqueerden nog de majoor MUNTINGHE, de kapitein ELOUT, de luitenant adjudant BEELAARTS, de officier betaalmeester SCHULTZE, en de chirurgijn majoor SANGERS. Men zeilde den 21sten de rivier op, en onder een salut van 11 schoten, dat van den wal met evenveel beantwoord werd, kwam men voor den dalem des sulthans ten anker."

„Den volgenden dag ging de kommissaris met de officieren en manschappen aan wal. Eerstgenoemde legde oogenblikkelijk een bezoek bij Z. H. af, terwijl den overigen officieren en manschappen een provisioneel verblijf elders werd aangewezen."

„Den 9den Augustus rukte het detachement met zijne officieren in groote tenue uit, om den kommissaris te begeleiden, welke uit naam van

*) Een oud veridiek stuk, niet van den schrijver dezer toelichting.

het Indische bestuur de geschenken aan Z. H. den sulthan aanbood, ten gevolge van welke op den 10den Augustus de Hollandsche vlag aldaar geheschen werd."

„Drie dagen na deze plegtigheid werd de majoor bij Z. H. ontboden, om te raadplegen, wat er te doen ware ten einde de vijandelijkheden te Tajan tegen te gaan. De kapitein ZIMMERMAN werd, ingevolge deze bijeenkomst, gekommandeerd om naar Tajan op te rukken. Het detachement werd ingescheept in praauwen van den sulthan, welke ieder van twee stukken geschut voorzien waren."

„Tajan ligt op ongeveer 40 uur Z. O. van Pontianak aan de snelstroomende rivier Jangam. Na eene lange en moeijelijke reis kwamen de troepen op den avond van den 17 eerst op het eiland Jamboe aan.

„Tusschen Tjimpedie, in de Sagam gelegen, en Tajan, had de vijand batterijen opgeworpen, ten doel hebbende de landing op Tajan te beletten; doch het vuur der praauwen had het zijne zeer spoedig tot zwijgen gebragt, hetgeen nu de ontscheping bij het fort van den sulthan gemakkelijk maakte."

„Dit fort was een goed onderhouden blokhuis met wallen, waarin zonder oponthoud tien 6 ℔rs opgesteld werden, die een hevig vuur openden op den aan de overzijde der rivier versterkten vijand. Al spoedig verminderde het vijandelijk vuur, waarna de majoor MUNTINGHE op een bevel van den sulthan, ook zijn vuur een weinig liet verflaauwen, dewijl Z. H. eerst met eene zachte behandeling de oproerigen tot rust wilde trachten te krijgen. Den volgenden dag werden de onderhandelingen geopend, met dit gevolg, dat de expeditie de vijf vijandelijke batterijen bezette en in het bezit kwam van 19 vuurmonden, waaronder twee Hollandsche."

„Bij deze schermutseling werd de chirurgijn 3e klasse VERBRUGGE zwaar gewond; doch hij heeft desniettegenstaande zooveel mogelijk volhard, eindelijk zijn leedwezen te kennen gevende, dat hij niet meer in staat was de gekwetsten te helpen. Men liet op Tajan eene bezetting van 16 Amboinezen en den 2en luitenant HAMERS, terwijl het overige onder den majoor MUNTINGHE op den 23sten weder te Pontianak aankwam. De sulthan betoonde zich voor deze ondersteuning zeer erkentelijk, schonk den majoor MUNTINGHE eene lans, en verzocht den heer kommissaris zijnen dank te betuigen aan het Indisch Gouvernement."

„Op den 28 Augustus verliet de majoor MUNTINGHE Pontianak, een detachement van 100 man onder de luitenants BLANK en HAMERS achterlatende. Hij vervolgde zijnen togt naar Sambas, waar hij den 4 September aankwam. De onderhandelingen met den sulthan aldaar waren even voorspoedig als met dien van Pontianak, en ten gevolge van dien werd er achtergelaten de 5de kompagnie van het 25ste bataillon infanterie, gekommandeerd door den kapitein VAN DE POLDER."

„Groote mutatiën bij de troepen hadden tot dus verre niet plaats gehad; alleen was de luitenant VOSS, op schriftelijke order van den kommissaris BOEKHOLZ, bij dezen achtergebleven, en mogt men zich verheugen in de

bijna totale genezing van den chirurgijn VERBRUGGE. De kapitein VAN DE POLDER had op Sambas met moeijelijkheden van bijzonderen aard te kampen. Het meerendeel zijner soldaten bestond uit manschappen, wier diensttijd bijna verstreken was, en die zich niet wilden reëngageren, om reden de hun kompeterende vivres niet werden uitgereikt; iets dat grootendeels te wijten was aan den kolonel der marine STOUT, die achterlijk was in het verstrekken derzelve. Bovendien waren velen door ziekte onbruikbaar geworden, voortkomende uit slechte voeding en logis."

„De 9000 achtergelatene patronen waren vochtig geworden en gescheurd, hetgeen den toestand van gemelden kapitein zeer hagchelijk maakte."

„De positie, waarin de kapitein ZIMMERMAN verkeerde, was niet minder benaauwd. Het moerassig land, waar de felste regenbuijen dagelijks vielen, zoodat de manschap in het geheel geen beweging konde nemen, was de oorzaak, dat er vele zieken kwamen, die, bij gebrek aan een geneesheer, aan zich zelven waren overgelaten en bij gebrek aan scheepsgelegenheid niet naar Java konden terugkeeren. Dit een en ander vermeerderde de demoralisatie, en verergerde de zaak in groote mate."

„In dezen benaauwden toestand kreeg de kapitein VAN DE POLDER order, om van zijnen post te Sambas naar Mampawa te detacheren 39 man onder bevel van den luit. KIELBERG, terwijl de 2e luit. VOSS, vroeger reeds vermeld, met 27 man naar Landak werd gedirigeerd, met den last dezen post te bezetten. De majoor MUNTINGHE, die in September Borneo had verlaten, kwam op den 13den October ter reede van Malaka, waar hij zich onmiddellijk bij den schout bij nacht meldde. Deze gaf last om te debarqueren, waardoor de manschappen in de gelegenheid werden gesteld, zich te ververschen en de zieken eene betere oppassing erlangden. Op last van den schout bij nacht werden, aan boord van de *Calypso*, naar Borneo geëmbarqueerd de luitenant MOTTE met 50 flankeurs en de luitenant der artillerie DE STURLER. De kapitein PHITSINGER bleef op Malaka, terwijl de chirurgijn-majoor VERBRUGGE en de kapitein NAUMAN naar Batavia terug keerden, en de luitenant der artillerie SALA den luitenant DIRKSEN bij de mobiele kolonne verving. Den 30sten November verliet de majoor MUNTINGHE Malaka en keerde naar Borneo terug."

1819. „Korten tijd nadat de onzen het kontrakt met de Borneosche vorsten vernieuwd hadden, vielen in April 1819 op Sambas onlusten voor met de Chinezen; dientengevolge scheepte de kapitein ZIMMERMAN zich in op het Engelsch driemastschip *Isabella*, gezagvoerder FORSTER, hebbende aan boord een detachement sterk 40 onder-officieren en manschappen. Deze versterking kwam op Sambas den 14den April aan, doch daar de rust alstoen weder hersteld was, keerde zij terug."

„Van erger aard was het voorgevallene op Mampawa, waar de luitenant KIELBERG het bevel voerde."

Op den 13den April, namelijk, verzochten drie Chinesche bantang-praauwen, ieder sterk 50 of 60 man, en met 2 tot 4 stukken gewapend, om binnengelaten te worden, tot reden gevende, dat zij eener Godheid wilden

offeren, hetwelk hun werd toegestaan. Op den avond van dien dag waren er reeds negen, 't welk de schuld was van den sergeant DEEKE, die niet op zijn post was geweest, terwijl hij eenigzins vroeger twee dergelijke praauwen met rijst beladen naar buiten had laten gaan, welke uitvoer ten strengste verboden was. Dientengevolge werd hij ontzet, doch beroofde hij zich korten tijd daarna van het leven door een geweerschot. De luitenant-kommandant KIELBERG, met zijn geweer gewapend en vergezeld van zijn' oppasser, ging den 16den door het kamp, en werd op deze wandeling door drie Chinezen aangegrepen, welk aantal in korten tijd tot 40 aangroeide; en hij zou zekerlijk het slagtoffer hunner moordzucht zijn geworden, had hij zich niet door de vlugt bij den sabandar gered, die oogenblikkelijk zijn volk te wapen riep en de Chinezen verdreef. Door het volk van den resident verlost zijnde, kreeg de luitenant KIELBERG een verzoek van den panumbahan, om vooral de Chinezen niet aan te vallen, waaraan gehoor werd gegeven, met dat gevolg, dat de vijand eene batterij opwierp en zoo stout was geworden, dat de resident door hen werd aangevallen en aan het hoofd gewond. Hierbij sneuvelde de klerk KAUP. Hoe men nu ook aandrong om de Chinezen aan te vallen, en niettegenstaande dat deze tot 600 waren aangegroeid, weigerde de panumbahan steeds zijn vijand aan te vallen, gevende voor, dat zijn volk nog niet verzameld was, echter belovende de Chinezen tot den aftogt en het verlaten van het etablissement te noodzaken. Daar de toestand van den luitenant KIELBERG van dag tot dag benaauwder werd, schreef hij naar Sambas en Pontianak om ondersteuning, terwijl van den kant des panumbahans den Chinezen gevraagd werd, wat hun doel was? hetgeen met de belofte van den anderen dag te willen vertrekken, beantwoord werd. De Chinezen gaven geen gevolg aan de gedane belofte, waarop de kommandant aanstalte tot den aanval maakte, hetgeen door de redeneringen van den panumbahan verijdeld werd, gevende te kennen dat de vijand 2000 man sterk was en met 13 bantangs in de rivier lag. Al dit dralen was ook oorzaak, dat de Chinezen op eene vergadering bij den panumbahan dezen te kennen gaven, dat zij het alleen gemunt hadden op de Hollanders, welker uitlevering gevorderd, doch van de zijde des inlandschen hoofds niet toegestaan werd. Deze weigering had eenen goeden uitslag, daar den volgenden dag alle de Chinesche praauwen vertrokken en slechts een 100 tal Chinezen achterbleef, die zich echter rustig hielden. Op den avond van den 22sten April kwamen er 2 pikols kanonkruid van Pontianak, doch op versterking van manschappen was niet te rekenen, dewijl de kapitein ZIMMERMAN met zijn detachement naar Sambas was vertrokken om aldaar de onlusten met de Chinezen te helpen dempen."

„Op den 25sten daaraanvolgende kwam de kapitein ZIMMERMAN met zijn detachement en een officier van gezondheid op Mampawa aan, maar vertrok weder naar Pontianak."

„Den 28sten April werden alle rijksbestuurders bijeengeroepen, alsmede de militaire kommandant, op welke vergadering aan het Gouvernement werd

aanbevolen het in bezit nemen der provinciën Montrado en Dusy; dewijl dit de schuilplaats was geworden van die Chinezen, welke met zware misdaden waren beladen. De toestand van de troepen alhier was benaauwd. In geen maand was er traktement uitbetaald, sedert geen half jaar waren vivres uitgedeeld, en dit in eene streek waar niets dan voor geld te bekomen was."

„Tot den 13den Mei bleef op Mampawa alles rustig, doch op dien dag liet de panumbahan den luitenant KIELBERG waarschuwen, dat de Chinezen van Montrado en Songnibinso zich verzamelden, om een aanval op Mampawa te ondernemen. In der haast werd in alles zoo spoedig mogelijk voorzien en een brief naar Pontianak gezonden, met verzoek om versterking, welke den 2den Junij arriveerde."

„Zijne Hoogheid de panumbahan van Sambas had middelerwijl aan den pangeran MASSJURED van Dusy verzocht, om de Chinezen tegen te houden en hun ter kennisse te brengen, dat, wanneer zij wederom een' aanval deden op Mampawa, de oorlog als aangekondigd beschouwd zoude zijn, en van den kant van het Gouvernement met kracht zoude worden voortgezet."

„Op den 3den Junij viel ons in handen een Chinees ALIO genaamd, een der belhamels van den opstand, doch hij werd op last van den resident op vrije voeten gesteld. De vijand, beducht voor de toenmaals op Mampawa zijnde magt, retireerde van Kimpa met zijne bantings naar Singnopiniœ en riep aldaar zijne bondgenooten te wapen, om tegen Mampawa op te rukken, welke poging mislukte. De sterkte der Chinezen was op den 7den Junij omstreeks 4000 man, met 500 lilla's gewapend, houdende op dien avond godsdienst-oefening, hetgeen een teeken is dat de Chinezen ten oorlog gaan. De kapitein ZIMMERMAN had daarom zijne 10 stukken geschut en 2 lilla's zoodanig opgesteld, dat ze het best konden ageren, en nam bovendien alle mogelijke veiligheidsmaatregelen, zoodat men niet beducht behoefde te wezen. Bovendien kreeg men op den 9den Junij versterking van Sambas, bestaande uit een detachement sterk 28 man, onder bevel van den luitenant DE RAET, waarop de kapitein ZIMMERMAN naar Pontianak terugkeerde. In dien tijd waren op Tajan onlusten ontstaan met GOESTI ARIP, om welke reden naar derwaarts werd gezonden een detachement onder den luitenant PLANCKEN, met last deze oneenigheden tegen te gaan, en dan Tajan zooveel mogelijk te versterken."

„Tot in het begin van December bleef op Pontianak alles rustig, toen de Boegi's ons dreigden te overvallen; doch hierin door de groote waakzaamheid belet, lieten zij dit hun voorgenomen plan varen. In alle gevallen verdient bijzondere vermelding het gedrag van den kapitein ZIMMERMAN, die zonder huisvesting, kazernering, retranchement en geld zijne troepen goed bij elkander wist te houden en de mistroostigen op te beuren. Deze ontwierp later een projekt voor een kampement, hebbende eene breede gepalissadeerde gracht en een bastion in het oosten en een in het westen met breed banket, welke versterking voldoende werd geacht."

„Het was op den 14den 's morgens ten 2½ uur dat 5 of 600 Chinezen

van Mandor eenen aanval op het kampement deden, en zoo onverwachts dat niemand, zelfs niet de sulthan, er iets van geweten had. Zij werden echter door de 50 dappere Amboinezen en het vuur van 4 achtponders en 3 zesponders, zoodanig ontvangen, dat hun niets anders overbleef dan terug te trekken, hebbende een verlies van 60 dooden, waaronder 7 hoofden en 40 man aan gevangenen, die bij den sulthan gevangen gezet werden."

„In de rivier van Pontianak hielden eenige schepen van den sulthan de wacht; daar werden twee brieven door de onzen onderschept, welke door drie verschillende personen op drie verschillende wijzen werden uitgelegd; doch de hoofdzaak was, dat er spoedig een sterke aanval van de zijde der Chinezen te wachten was. Deze werd met de grootste bedaardheid afgewacht, hetgeen des te noodzakelijker werd, daar de Boegi's en Maleijers niet regt genegen waren tot vechten, hebbende de Chinezen meestal hunnen geheelen rijkdom in handen; ware dit zoo niet geweest, voorzeker zou de kapitein ZIMMERMAN het geheele Chinesche kamp verbrand hebben. Daarentegen stichtten de Chinezen gedurig brand, doòr op met atap gedekte huizen drooge klappers met zwavel en salpeter gevuld of andere brandstof te werpen."

„In bovengemelde gevechten hebben zich zeer onderscheiden: de sergeanten CHRISTIAAN MARCUS, MANOSUMA en AGZAAL, de fourier VAN ALVENSLEBEN, de korporaals ENGELAAR en CARL THOMAS, benevens de fuseliers MALOKKO, PAKOLO SIMON, OHILO CHRISTAAN, ALLIE, MATHINUSE, FUSUTIE en FANKULAN."

„Op Banjermassin hadden ook groote onlusten plaats gehad, want den 4den November dezes jaars zond de heer resident den kapitein der djaijang segars met een korporaal en drie man naar den kleinen Dajak, genaamd Troesan, om te verkennen of de Dajaks zich wapenden; — naauwelijks was de kapitein buiten de rivier, of hij werd met de zijnen op eene verschrikkelijke wijze vermoord en hunne ligchamen werden met stukken aan de boomen opgehangen. De sulthan verklaarde, dat de Dajaks zulks gedaan hadden, doch dit is onwaar, daar men stellig vernomen heeft, dat dit het werk was van zekeren PAMBEKEL KENSET, dezelfde die in de maand Mei 's lands praauwen had geplunderd."

„Den 28sten November deden dezelfde roovers eenen aanval op Malaka met 10 groote praauwen, doch de korporaal MEIJER sloeg hen met groot verlies terug. Van meer belang was de affaire van den 8sten dezer. Des middags om 3 uur kwamen voor den post twee visschers-schuitjes en vroegen den bevelvoerenden sergeant SCHEFFER om te mogen visschen; deze gaf zijne toestemming, doch in een oogenblik groeiden ze ten getale van negen aan, kwamen allen binnen; de manschap sprong aan wal, overmande de wacht en den sergeant SCHEFFER, en begaven zich naar de kazerne, van waar zij na een kort, doch verwoed gevecht, naar hunne praauwen teruggedreven werden, met verlies aan hunnen kant van 2 geweren, 1 donderbus en 20 pieken, benevens 21 dooden en 6 geblesseerden.

„Deze post en die te Kween werden den 22sten December 1819 op last van den resident ingetrokken.

1820. „In den beginne van dit jaar bleef het vrij rustig, alleen wilden de Chinezen, op Pontianak voornamelijk, zich geenszins aan het gouvernement onderwerpen."

„De kapitein Chinees van Mandor, PANGALIMA TJAP genaamd, liet den sulthan vergiffenis smeeken, belovende zich rustig te zullen houden, doch tevens te kennen gevende, dat zij met het Hollandsch gouvernement niets te doen wilden hebben. Op zijn verzoek werden de gevangen Chinezen los gelaten. De bedreigingen tegen de bezetting werden dagelijks erger; reeds had men eene groote som gelds gesteld op het hoofd van den resident en een tail gouds op het hoofd van elken Europeaan, hetgeen den resident bewoog om de bezettingen van Tajan, Landak en Mampawa tijdelijk te doen inrukken en zijn geheele magt op Pontianak te concentreren. Deze maatregel was bovendien eene verligting voor de troepen dezer plaats in het bijzonder, en voor de overige in het algemeen; tevens werd de kapitein ZIMMERMAN daardoor in de gelegenheid gesteld, om zijn onvoltooid retranchement en kruidmagazijn te voleindigen."

„Ware men nu hierbij in het bezit geweest van een goed voorzien kleeding- en vivres-magazijn, dan zou deze post uitmuntend zijn geweest; doch daaraan was gebrek en het geld bovendien zeer schaarsch, waarvan aan den kommandant van het leger rapport werd gemaakt. De aankoop van 2 metalen karonnades en 4 metalen 6 ponders waren voor dezen post eene groote winst, te meer daar de Chinezen hunne vijandelijkheden niet staakten, en zich onledig hielden met het aanleggen van twee wegen, beide door het bosch, zijnde de een gerigt op Boetoelaijang en de andere op de rivier, tegenover het fort."

„Korten tijd hierna kwam de tijding op Pontianak, dat GOESTI ARIP op Tajan weder vijandelijkheden gepleegd had; weshalve de kapitein kommandant van dien post versterking vroeg van 60 man, om GOESTI ARIP uit zijne verschansingen te verdrijven, welk verzoek niet kon toegestaan worden, zonder met het verlies van Pontianak gepaard te gaan. Ter naauwernood mogt men zich verheugen in de rust der Chinezen of men kreeg de handen weder vol ter beteugeling van de zeeroovers, die op de kusten loerden om de praauwen, welke ter lading van de wankangs naar buiten gingen, buit te maken. Hierin willende voorzien, wapende men een oorlogspraauw met 2 metalen vier-ponders en munitie, benevens 1 Europeesch sergeant, 1 Amboineesch sergeant, 2 Amboinesche korporaals en 10 Amboinezen, welke, geëskorteerd door een gewapende praauw van wege den sulthan, genoegzaam in staat waren, het rooven te beletten."

„In September van dit zelfde jaar kwam er op Pontianak een brief van den kapitein VAN DE POLDER, gezagvoerder op Sambas, met verzoek om hem een detachement van 51 onderofficieren en manschappen benevens ammunitie met den luitenant KIELBERG, te zenden, aangezien daar ter plaatse hevige onlusten te voorzien waren, ten gevolge eener klagt van den sulthan van Borneo proper, betrekkelijk het willekeurig medevoeren van daar van 14 Chinezen en 4 Borneosche vrouwen; welke klagt echter ongegrond was,

aangezien alle deze personen zich vrijwillig aan boord hadden begeven van de brik *de Sambas*. Z. H. eischte hiervoor de uitlevering der beide gezagvoerders van voormelde brik, zijnde raden demang ABDUL KADIER, gewezen sabander, en INTJE BOEDJANG; gevende daarbij te kennen, dat, bijaldien het Gouvernement hieraan geen gevolg gaf, hij, sulthan van Borneo proper, zoo veel vaartuigen en rooverspraauwen voor de monding der rivier zou zenden, als hij benoodigd vond, om zich zelven voldoening te verschaffen, hebbende deze praauwen in last alles mede te nemen en weg te voeren wat maar eenigzins te bereiken was. Bovendien gaf hij bevel aan den orang kaja TAMER BIN ANACHODA MOHAMED, benevens eenige ingezetenen, om spoedig Sambas te verlaten en tot hem te komen, met bedreiging van zware bestraffing zoo ze aan dit bevel niet voldeden. Gelukkig voor de bezetting kwam alhier op 16 October het Engelsche schip *Marianne*, gezagvoerder HOLBROWN, met geld en vivres van Batavia, hetwelk, hoewel met moeite, ontladen werd, terwijl de goederen naar Sambas werden gevoerd, blijvende dit schip, benevens het driemastschip de *Isabelle*, alhier ter reede tot ondersteuning van gemelde plaats.

„De sterkte van gemelde expeditie was op den 1 November 1820 te Sambas:

1 kapitein.	Europeanen.	7 sergeanten.	Amboinezen.
1 chirurg: 3 kl.		4 korporaals.	
1 sergeant maj.		1 tamboer.	
2 sergeanten.		2 pijpers.	
1 fourier.		80 fuseliers.	

Te zamen uitmakende 100 man.

Te Pontianak:

2 officieren	(Europ.)	1 officier	(Amboinezen.)
17 man	(id.)	120 man	(id.)

Te zamen 122 dienstdoende manschappen."

1821. „Op den 22 November van dat jaar kwam te Pontianak aan, Z. M. schoener *Calypso* van Batavia, medevoerende 1 chirurgijn 2de klasse, 1 2de luitenant, 1 korporaal en 16 Amboinezen; verder viel hier niets voor en bleef alles rustig."

1822. „Den 25 Januarij 1822 kwam te Pontianak de kommissaris ter kuste van Borneo, de heer TOBIAS, voerende tot lijfwacht mede een detachement, bestaande uit den 2den luitenant VAN HORN en 15 manschappen, welke terstond na zijne aankomst den last gaf den post Tajan andermaal te bezetten."

„Op Sambas was men nog steeds onrustig. De sulthan van Sambas had zich met den sekretaris van den resident naar Montrado (hoofdplaats der Chinesche kongsies Taikong, welke die van Sintioekioe verdreven) begeven en de twisten over een stuk land tusschen genoemde kongsies bijgelegd. Die van Taikong kwamen hunne belofte aan den sulthan niet na, en beloofden integendeel groote premiën aan iedereen die naar Sintioekioe op zou trekken."

„Alvorens de sulthan en sekretaris op het naburige Lara gekomen waren, was reeds de bazar van Sintioekioe in asch en waren de inwoners verjaagd of

vermoord; hun voornemen was, om op Loemar en dan op Sambas te marcheren, zijnde deze plaatsen door die van Sintioekioe bewoond en onder bescherming van het Gouvernement. De luitenant KIELBERG werd echter onmiddellijk naar Loemar gezonden, met een detachement sterk 54 man, zullende Loemar en Siminis bezetten, en dan het defensieve aannemen; dewijl men overtuigd was, dat, wanneer deze plaatsen bezweken, meer dan 30,000 (?) Chinezen op Sambas zouden voortrukken."

„De luitenant KIELBERG werd echter slaags met de Chinezen en bekwam bij dat gevecht eene wonde aan de knie, waaraan hij weldra overleed."

De luitenant HERMANS vertrok hierop terstond naar Lara en Sintioekioe, om den luitenant KIELBERG te vervangen. Eene gedane verkenning naar de kanten van Taikong en Siminis leerde, dat in deze streken vele Chinesche bentings waren aangelegd geworden, doch hoewel deze bezet waren bleef alles stil. De luitenant HERMANS had nu het kommando op Sintioekioe; doch, door eene groote overmagt aangevallen, in den steek gelaten door den sulthan en de verbonden Chinezen, heeft hij zijnen post moeten verlaten, uit vrees van afgesneden te worden. Hij kwam den 31 Mei, zonder verlies van troepen, te Sambas aan. Alle dagen kon men nu te Sambas eenen aanval verwachten, waarom de kapitein MEERSTRATEN naar Pontianak schreef, met verzoek, om versterking van 2 sergeanten 2 korporaals en 28 fuseliers, onder kommando van den luitenant MARCUS, benevens 4 kanonnen van 8 pond met 150 schoten."

„Op den 13 Junij kwam ter reede van Sambas de 1ste luitenant V. D. PALM, met een detachement van 62 man, waaronder 20 kanonniers benevens zes 6 ponders, allen aan boord van de brik *Dijkzigt*, gezagvoerder SCHAAP. De luitenant-kolonel DE STUERS, adjudant van den Gouverneur-Generaal, kwam den 22 Julij 1822 te Pontianak met een detachement, bestaande uit: 1ste komp. flankeurs, 5de komp. fuseliers van het 1ste batt. infanterie, benevens één 1ste luitenant, 1 bombardier, 6 Europesche en 4 inlandsche kanonniers, met oorlogstuig, alles aan boord van de *Drie gezusters* en de *Arinus Marinus;* hiervan werd terstond naar Mampawa gedetacheerd: de 1ste luitenant GENET,

1 sergeant 8 flankeurs	18de regiment.	2 korporaals 1 tamboer 10 fuseliers	6de kompagnie. 29ste bataillon.

en de chirurgijn 3de klasse BRASSÉ, hebbende de detachements kommandanten in last, in goede overeenkomst te treden met den panumbahan van Mampawa en de krijgstucht strengelijk te handhaven. De Chinezen, de groote magt der onzen ziende, zonden afgezanten met belofte van onderwerping; doch de kommissaris verzocht den luit.-kolonel zijnen togt niet te staken, maar overal zijne wapenen te laten zien. Om dit te doen beraamde men eerst, van welken kant het best zou zijn Mandor te bereiken. Men had de keuze tusschen twee wegen, namelijk een van Pontianak langs de rivier, en een over Mampawa, welke laatste, hoewel niet de kortste, gekozen werd, daar men alsdan over Panaramo, Sallion en Soengi Sinjoe moest marche-

ren, en de vertooning van wapenen aldaar welligt van veel belang konde zijn. Op den 13 Augustus des avonds verliet de expeditie Pontianak, sterk 14 officieren (waaronder de kapitein ZIMMERMAN) en 361 man, benevens 4 handmortieren en twee 1 ponders. Op Pontianak bleef 70 man met den luit. DOYONNETTE, terwijl het detachement sterk 1 officier en 32 man van Sambas zich bij de expeditie voegde."

„Te Panaramo aankomende, zag men eene nieuwe benting met ongeveer 100 Chinezen bezet, welke dadelijk de vlugt namen."

„Daar het strand moerassig was, zeilden twee praauwen de rivier op en debarqueerden, vindende andermaal twee pas verlatene bentings."

„Den volgenden morgen werd de togt voortgezet op Sallion en Soengi Sinjoe, omstreeks 3 of 4 uur van Panaramo gelegen; zijnde de weg zeer moerassig en door wederzijdsche bentings bestreken, welke, alhoewel verlaten, de vrees voor wederstand deden opkomen."

„Bij de aankomst op Sallion kwamen de hoofden met witte vlaggen aanloopen, doch de kommissaris marcheerde onmiddellijk met 20 man op Soengie Sinjoe en maakte kruid, kogels en lilla's buit, terwijl het overige der expeditie te Sallion bleef, en zich daar verkwikte met hetgeen de Chinezen hun aanbragten."

Den 16den Augustus verzamelde men zich te Soengie Sinjoe en ging toen in de monding der rivier, om met den landwind de rivier van Mampawa te bereiken, welke als algemeene verzamelplaats was aangegeven. De kapitein ZIMMERMAN bleef op Soengie Sinjoe overnachten, begaf zich door de Chinesche kamp naar den linker oever der rivier van Mampawa, digt bij den dalem en kwam hier op den 17den 's morgens aan. Alles werd hier gekazerneerd, en de luitenant GENET en MARCUS benevens 50 fuseliers werden op Mampawa gedetacheerd, doch de kapitein ZIMMERMAN retourneerde met 5 officieren en 200 man naar Pontianak. Intusschen was den kadet ingenieur CASPARY opgedragen geworden, een projekt eener redoute te maken met de opmetingen en detail van het terrein. Den 24sten Augustus kwam men te Montrado aan, hetgeen den volgenden dag weder verlaten werd, gaande de marsch op Lara en van daar op Mandor, waar men de troepen in een gepalissadeerd lokaal bij het kongsie-huis legerde; hier werd men met muzijk en salvo's ontvangen, terwijl men gevolg gaf aan de overeenkomsten, en de kommissaris den 29sten Augustus weder naar Pontianak terugkeerde, hebbende geen schot gedaan. Den 31sten Augustus vertrok de luitenant kolonel DE STUERS naar Pontianak met:

Luitenant adjudant.	1	
Officieren van gezondheid . .	1	
Adjudant onderofficier . . .	„	1
2de luitenants	1	90
Kapitein	1	
Luit. der artillerie.	1	10
Pioniers	„	8
Totaal . .	6 offic.	109 man.

alsmede 2 handmortieren en 2 eenponders.

Te Sambas was:
1 kapitein.
2 luitenants.
1 officier van gezondheid.
143 infanteristen.
22 kanonniers.

Totaal 4 officieren en 166 man, zijnde de geheele sterkte 10 officieren en 275 man."

„De kapitein ZIMMERMAN had in last, om met 11 officieren en 375 man Tajan en Mampawa te bezetten. De zaak met de Chinezen scheen nu in de laatste dagen van dit jaar geschikt, zoodat men er aan dacht op de verschillende posten zich een weinig te versterken, zullende Mampawa voor het hoofd-établissement gehouden worden."

1823. „Het schenen de Chinezen van Loemar en Lara te zijn, welke den kwaden geest er in bragten; men detacheerde dan ook, om zulks tegen te gaan, den kapitein SNEIDERS met 6 officieren en 150 man, met de instruktie om, te Sambas aangekomen zijnde, Loemar te bezetten, gevangenen te maken en zijn intrek te nemen in het kongsie-huis. De Chinezen waren bij de aankomst van genoemden kapitein ongeveer 1000 man sterk en hadden eenige bentings aangelegd; zij verlieten spoedig Loemar, gevende te kennen dat men op Lara niet moest trekken, want dat deze plaats hardnekkig zou verdedigd worden, waarom de kommissaris TOBIAS besloot, om met 130 man oogenblikkelijk op Lara te marcheren. De kapitein SNEIDERS had met zijn detachement een hoogst moeijelijke reis, immer door bosch en over slechte wegen, die door de felle regens nog veel slechter werden."

„De kapitein-chinees SINGSANG, ons toegedaan zijnde, spoorde, als hoofd der Chinezen te Sambas, zijne verdrevene landgenooten van Loemar en Santioekioe op, en verzamelde hen te Loemar. Deze Chinezen droegen de vivres en munitie. De Dajaks bewezen geene diensten, zijnde veel te schuw en bang. De marsch ging nu den 20sten Januarij 1823 van bazar Loemar met achterlating van den kapitein SNEIDERS, welke ziek was geworden, ten gevolge waarvan hij overleed. Uit de verkennings-rapporten bleek, dat de Chinezen van Taikong tusschen Loemar en Lara verscheidene bentings hadden aangelegd en zich daarin versterkt hadden, liggende de eerste, die als voorhoede moest dienen, ongeveer 3 uren van Loemar. Het detachement sterk 216 man en 60 Chinezen werd in twee divisien ingedeeld, elk sterk ruim 100 man.

1ste Divisie.

1ste Luitenant BOURDON,	kommandant.
2de Luitenant VAN HORN,	pelot. kommt.
Sergeant majoor VAN BRIENEN,	id.
Sergeant majoor BORMAN,	id.
Sergeant KALSTERMAN,	id.

2de Divisie.

1ste Luitenant VAN DER PALM, kommandant.

2de Luitenant HERMAN, pelot. kommt.
Adjudant onder-officier ADMIRAAL, id.
Sergeant KETTING, id.
Sergeant KADEL, id.

Voorts 2 handmortieren en eenige artilleristen onder de bevelen van den 1sten luitenant STENNEKES.

De 1ste divisie bestond uit de 1ste en 5de kompagnie van het 18de regement; de 2de divisie bestond uit eenige manschappen van de 6de kompagnie 18de regiment en de 5de kompagnie 25ste bataillon, hebbende deze troep voor drie dagen vivres. De luitenant HORN had in last om met zijn peloton post te vatten op het retranchement Sintang en daar de overigen af te wachten, welke hem dan ook op den 21sten rejoigneerden; de weg ging toen door de défilés en over rotsen, gedurende een uur lang, wanneer men eindelijk voor de eerste benting kwam, genaamd Koenining, gelegen op een met alang-alang bewassen heuveltje, ongeveer door een bosch waardoor een pad naar Lara liep. Het eerste peloton marcheerde aan den linkerkant van den weg op, met den luitenant STENNEKES aan den linkervleugel, die spoedig zijne mortieren in batterij bragt en op deze benting begon te werpen."

„De aanval geschiedde op den saillant van een der bastions; eenige manschappen haalden de palissaden omver, beklommen de borstwering en lieten zich naar binnen glijden."

„Terwijl dit plaats had, was eene kleine troep omgetrokken en had de opening of deur ingekapt, waarop de benting genomen werd, en de bezetting, zijnde 25 of 30 meest allen panglima's, met de bajonet afgemaakt en de benting door de vlammen vernield werd. Na twee uren rust en uitdeeling van patronen en arak, marcheerde men voorwaarts, met de 2de divisie aan het hoofd, tegen de 2de en 3de benting, die allen zonder slag of stoot genomen werden, hetgeen van des te meer belang was, daar men hier eene menigte van Chineesch kruid, lilla's en pieken buit maakte. Oogenblikkelijk ging de marsch door naar het versterkte kongsiehuis, waar een goede voorraad van levensmiddelen en wapens gevonden werd. Dit huis was van zeer groot belang, want daar er 80 gewonden waren, had men den tijd hen te doen verplegen. De Chinezen vlugtten met have en vee naar Montrado. Er werd een post gezet op bazar Lara, om Taikon te bedwingen en deze aanzienlijke plaats te verdedigen."

„De luit. V. HORN ging vervolgens over land naar Ledo en toen naar Sambas, waar hij den 1sten Februarij aankwam. De Chinezen van Montrado zonden eenige dagen later een brief te Lara, waarin zij te kennen gaven met het Gouvernement te willen onderhandelen; de resident renvoijeerde hen echter aan den kommissaris te Sambas, welke dientengevolge eene proklamatie in het licht gaf, waarbij Lara en deszelfs mijnen eigendom werden verklaard van het Gouvernement alsmede de landen van Sepan. De kapitein TRIP werd tot nader order kommandant dezer landen."

„Den 6den Februarij kwam TJAI POCO, groothoofd van Taikong, te

Sambas, gevende te kennen te willen kontrakteren met het Indisch Gouvernement; terwijl tevens werd bepaald, dat een post zou worden aangelegd op Sibaloe, in plaats van te Batoe Oedjong, 15 of 16 paal van Mampawa gelegen."

„Op den 16den Februarij dezes jaars vernam men te Sambas, dat de weerspannigen van Montrado andermaal voornemens waren, om de landen, bij de affaire van den 20sten jl. veroverd, te hernemen; dit berigt werd bevestigd door de Chinezen van Santioekioe. De kapitein TRIP bleef bedaard en liet eerst op 70 pas het eerste vuur geven, waardoor de voorvechters vielen; hierop nam iedereen de vlugt, en daar, op hetzelfde oogenblik van den aanval en vervolging door den luit. HERMAN, een aantal vaatjes kruid van de Chinezen sprongen, was de verwarring onder hen algemeen. Zij telden 27 aan dooden en 48 geblesseerden, en lieten in de handen der Nederlandsche bezetting 21 zware lilla's, 160 pieken en 17 vaandels benevens 9 vaatjes kruid."

„Na deze schermutseling zonden zij andermaal twee brieven met belofte van onderwerping en gehoorzaamheid, belovende de mijnen te zullen bewerken; doch daar de kommissaris vernomen had, dat de vijand nog 500 lilla's benevens de noodige munitie had, wantrouwde men de aanbieding en bleef de bezetting steeds met een wakend oog op de handelingen des vijands toezien. Na eene afwezigheid van ruim 70 dagen kwam de kommissaris terug van Java, met een transport van 4 officieren, 2 officieren van gezondheid en 97 man."

„Te Pontianak had de kommissaris nog 40 man aan boord genomen, welk detachement, nu sterk 137 man, voor de groote rivier van Sambas ankerde. De luit.-kolonel DE STUERS kreeg in last, om naar Montrado te gaan en aldaar even als elders de oproerige Chinezen ten onder te brengen en hen de mijnen te doen bewerken. De expeditie, die dezen last moest volbrengen, sterk 210 man, werd geëmbarqueerd op *de Castor* en de kanonneerboot n°. 12; ook voegden zich hierbij 200 Chinezen van Santioekioe, welke uit de omstreken waren opgeroepen, om de bagage en vivres te dragen. Radja AKIL met 200 man op 4 praauwen werd hun toegevoegd. Op den 9den April 's morgens ten 6 uur ging alles op een gegeven sein onder zeil; ze kwamen ten 3 ure op de hoogte van Sinkawang en ankerden voor de monding van de rivier. Deze heeft aan hare monding een bank van 6 of 8 voeten breed, waarop bij vloed 4 of 5 voet water staat; de oevers zijn moerassig en met hout bewassen. Op ½ uur afstands van het strand ligt het dorp Singkawang, eene aanzienlijke plaats, die veel rijst oplevert, en de handelshaven van Montrado uitmaakt; 's nachts werden de troepen overgescheept op de praauwen en binnen-vaartuigen, ten einde 's morgens vroegtijdig te kunnen debarqueren. In voorzorg, dat alles goed zou gaan, werd de kapitein COUVREUR met 90 man in de rivier gezonden, om de beweging voor te bereiden, welke den volgenden dag in stilte plaats had en tegen den middag geëindigd was; de artillerie kwam eerst des avonds. Te Sinkawang waren slechts 6 of 700 Chinezen; de vrouwen,

kinderen en onweerbare manschap hadden de vlugt genomen. De bewoners bragten hier terstond de geschenken en verzekerden den luitenant-kolonel DE STUERS van hunne onderwerping."

„De sterkte der onzen was toen als volgt:

	Officieren.	Manschappen.
Staf.	4	1
1e. Kompagnie 18 regiment. . .	3	92
4e. en 9e kompagnie 18 regiment.	8	117
29e Bataillon.	2	116
Artillerie	1	21-4 handm.
Marine.	1	26-1 met 3 ponders.
Totaal. . .	14	373

„Montrado ligt 8 uur binnen 's lands; de weg derwaarts is bergachtig, afgescheiden door bosch en moeras, zijnde zoo smal dat slechts een man in front kan loopen."

„Door middel eener verkenning was men te weten gekomen, dat de weg van Kaloet, zijnde de eerste plaats binnen 's lands, zeer moeijelijk te begaan was; de kapitein COUVREUR werd derhalve met zijne kompagnie en 60 Chinezen van Singsang gekommandeerd, om langs dezen weg te gaan en dien bruikbaar te maken. Dit was op den 11den April geschied en op den 12den liet men de artillerie naar Kaloet brengen, opdat alles op den 13den gelijkelijk te Pakotjin, de tweede plaats, zoude zijn."

„Den 13den verliet de expeditie Sinkawang, latende den luitenant WERNER, met een klein detachement, op de rivier, met den onderhandschen last, om bij een aanval de rivier terstond af te zakken en zich bij de kanonneerboot te voegen. Radja AKIL had dezelfde order bekomen, terwijl de kommunikatie door de schoener *Castor* zou open gehouden worden. Na eenen zeer vermoeijenden marsch en buitengewone hitte kwam men te Pakotjin. Vele soldaten, waaronder de kapitein HOMMÉ en de sergeant majoor RENAUDIN, bezweken onder de vermoeidheid. Den luitenant der marine SPRONGENBERG moet hier bijzondere lof toegezwaaid worden, daar deze met zijne matrozen een metalen 3 ponder met zijne munitie medevoerde. De artillerie werd door hem met moed en ijver bezield."

„Men bleef op Pakotjin en vervolgde na eenigen tijd den marsch, zoodat de expeditie op den 19den 's morgens voor Montrado aankwam, en daar begroet werd door eene Chinesche deputatie, begeleid van muzijk en vaandels; geen enkel hoofd was hier echter bij; 't waren allen verkleede mijnwerkers. Velen dezer stonden op den bazar en het kongsie-huis, Toshon genaamd, waar de luitenant-kolonel DE STUERS zijn intrek nam. Hij stelde de bevolking gerust en gaf haar te kennen, dat op den volgenden dag alle hoofden zich moesten verzamelen, opdat de zaken spoedig zouden worden afgedaan, met voorloopige opgave van hetgeen dagelijks aan levensmiddelen benoodigd was. De plaats Montrado bestaat uit ruim 250 huizen, in twee, paralel gebouwde straten vereenigd, en bewoond door eene bevolking die alle handwerkslieden en handelaars zijn. De kongsiehuizen zijn omringd met wallen en pa-

lissaden en zijn door hunne bastions moeijelijk te genaken. De kapitein TRIP, kommandant te Lara, was verwittigd geworden van de manoeuvre, die naar Montrado gemaakt zou worden, en verzocht, om sterke patrouilles in de omstreken te zenden, dewijl hierdoor de Chinezen meer in het naauw gebragt werden. Zulks werd met naauwgezetheid volbragt. Ten blijke van onderwerping bragten de Chinezen de volgende wapens, als: een 12 ponder, een 6 ponder, een 3 ponder, een Chinesche 3 ponder, 84 lilla's, 400 pieken, benevens geweren, sabels enz., 150 vaatjes buskruid, een menigte zwavel en salpeter, kogels, schroot, enz. De twee kongsiehuizen van Taikong te Montrado, alsmede dat van Tjenwok, werden van versterking ontbloot, gevende de luitenant kolonel DE STUERS te kennen, dat de kongsiehuizen voortaan slechts een pager mogten hebben en immer de Hollandsche vlag moesten voeren."

„Aan de vier vereenigde kongsies werd eene belasting opgelegd van 400 thail gouds, waarvan terstond 71 thail benevens *f* 800 afgedragen werd. De bazar betaalde te gelijkertijd 600 ropijen voor achterstallig hoofdgeld, wordende alle papieren, die slechts van eenig belang waren, opgezonden, en geproklameerd dat de groote tjap (zegel) der vier kongsies vervallen was. Vijftien schrijvers of hoofden werden nu naar Sambas gezonden, om den staat van zaken benevens hare regeling van den kommissaris te vernemen."

„Het was ook daarom, dat de luit.-kolonel DE STUERS op den 28sten April terug ging naar Sambas, met achterlating van een klein detachement op Pakotjin, sterk 1 officier en 40 man, moetende deze de thans onderworpen bevolking tegen de weggeloopen mijnwerkers beschermen."

„De 5de kompagnie van het 29ste bataillon infanterie ging naar Sambas terug en de Chinezen keerden tot hunne kongsies, terwijl de kapitein COUVREUR op Sinkawang bleef met de 1ste en 4de kompagnie van het 18de regement infanterie en 6 artilleristen, zullende deze, wanneer alles geschikt zoude zijn, naar Java retourneren."

„Deze kwestie kwam dan ook spoedig tot een einde; de Chinezen beloofden alles te doen wat maar eenigzins kon, en stemden er in toe, dat Sinkawang aan het gouvernement zou behooren. Den 11den Mei werden de kontrakten gesloten, waarom het detachement spoedig terug keerde, latende 29 man met den luitenant VAN DER VELDE achter, als eene wacht voor den kommissaris op zijnen togt naar Banjermassin; op welke reis hij door den luitenant-kolonel DE STUERS tot Koeboe en Matan werd verzeld."

„Bij deze expeditie hebben zich bijzonder onderscheiden de volgende:

Kapiteins ZIMMERMAN en TRIP. 2de Luitenant VAN HORN. Sergeant KETTING. Flankeurs SLUITMAN en DRIESSEN. Korporaal RADEMAKER. Fuseliers JUSTEN en SCHWATZ. Korporaal JANSSEN. Flankeur REIJMANS. Sappeur ZEEMAN. Flankeur DENIS.

„Deze expeditie van dit jaar liep op Borneo af met het bezoek van den sulthan van Sangawa Sintang, die zeer verheugd was de Hollanders

te zien. Zij sloten verbonden van vriendschap en verkregen verlof, om in hunne negeriën kleine versterkingen aan te leggen."

1824. „Sedert de maand Mei des vorigen jaars tot ongeveer de maand Augustus van 1824, scheen alles in deze streken rustig te zijn, dewijl de Chinezen hunne schattingen bij tijds opbragten. Echter in de maand Augustus 1824 braken de onlusten op Montrado en Sinkawang weder uit, voortspruitende uit de oproerigheid der kwalijk gezinden. Hiertegen werd van Sambas eene troep afgezonden van 2 officieren en 97 man, ingescheept aan boord der roeikanonneerbooten n°. 10 en 11 en op de praauwen van radja AKIL, koers stellende naar Sinkawang, waar men den 31sten der maand Augustus aankwam. Alhier verliet iedereen zijne haardstede, dewijl men voorgaf bang te wezen voor de Taikonezen en den aanval die spoedig op handen was. Men verkreeg op den 11den September de tijding, dat de Chinezen de Dajaksche hoofden, welke opgeroepen waren, gevangen genomen en in het blok gezet hadden. Dit was de aanleiding tot het aanleggen eener redoute, die door den onvermoeiden arbeid der troepen, en geholpen door de bemanning van radja AKILS flotille, in vier dagen gereed was, met eene berging voor munitie en vivres."

„Er werden van Sambas nog ontboden een officier en 40 man benevens twee korte drieponders met munitie. Van alle zijden hoorde men van vijandelijkheden der Chinezen, zelfs uit den mond van vijandelijke spionnen, welke te Sinkawang levensmiddelen kwamen koopen. Het was dan ook op den 19den September, dat het den kapitein TRIP ter oore kwam, dat aan den voet eens bergs omstreeks ½ uur van Sinkawang, eene gansche bende gewapende Chinezen verzameld was; ten gevolge waarvan de 2de luitenant VAN MAANEN, met 30 Amboinezen en Gorontalezen, benevens eenige matrozen van radja AKIL's vloot, uitrukte in de hoop deze onlusten spoedig te dempen, hetgeen evenwel niet gebeurde."

„De luitenant VAN MAANEN, in het gezigt des vijands komende, liet halt houden, en werd te gelijker tijd begroet met een salvo lilla-schoten, hetwelk hij beantwoordde en gedurende een uur volhield. Dit mismoedigde de manschap dermate, dat zij hunnen aanvoerder niet meer wilden volgen, dreigende te zullen vlugten en de geweren weg te werpen."

„Deze oneenigheid tusschen kommandant en manschappen was de eenige oorzaak, dat de Chinezen met des te meer kracht aanvielen. De luitenant VAN MAANEN moest terug trekken en had naauwelijks den tijd zijne redoute te bereiken. Hierop staken de Chinezen de bazar aan twee zijden in den brand, waardoor twee kazernen, het gevulde magazijn en veel goederen verbrand zijn. De Chinezen bleven steeds vooruitgaan en naderden tot op een geweerschot, waarop de 2de luitenant van MAANEN en WESTINK een uitval deden, die de heilzame uitwerking had, dat de Chinezen werden terug geslagen en met verlies van vele dooden de vlugt namen. De 1ste luitenant GENET voltooide de overwinning van dien dag, door den steeds vlugtenden en verspreiden vijand snel te achtervolgen. In den morgen van den 20sten vertoonden zich weder eenige vijanden voor de redoute, welke

dadelijk door welaangebragte geweerschoten werden verjaagd. In de verte waren zij bezig met aan alle kanten bentings aan te leggen; ook hadden zij de rivier met boomen opgestopt, zoodat de zieken haar niet af konden, hetgeen door het peloton van den luitenant VAN MAANEN, geassisteerd door eenige Maleijers, spoedig verholpen werd. 's Middags ten 12 uur gaf de kommandant last, de vrouwen en kinderen in te schepen en naar Sambas te voeren; doch nu merkte men andermaal dat de rivier gestopt was geworden, welke kommunikatie door een aantal inlandsche praauwen en een detachement van 70 man weder geopend werd. Aan de monding der rivier werd door den luitenant VAN BRIENEN VAN KRAMERUS eene benting aangelegd; echter scheen hier alles rustig. Den volgenden dag werd men spoedig verontrust door een aantal Chinezen op den linkeroever der rivier; hier was eene groote benting opgeworpen en de rivier geheel gestopt, hetgeen de luitenants VAN MAANEN en HADEL, die dit wilden beletten, tegen den vijand deed oprukken; doch door de lafheid der Amboinezen en den krachtigen aanval der Chinezen, werden zij genoodzaakt in hunne redoute terug te trekken. Daar ze geheel ingesloten waren er en geen vooruitzigt bestond, om zich te kunnen doorslaan, werd bij een krijgsraad bepaald om langs den regteroever langzamerhand te retireren."

„Er werd dan ook den 23sten 's morgens een detachement Gorontalezen en Amboinezen, onder den 1sten luitenant GENET, met het volk van radja AKIL en den dapperen Boegi ANACHODA MOHAMED, gekommandeerd, om eene kleine benting 400 passen van de positie aan te leggen. Dit had in stilte plaats, wordende er op het midden van den dag valsch alarm gemaakt, om de Chinezen af te trekken en alzoo het werk te bespoedigen; doch het afweren van de opstopping der rivier gelukte niet. Spoedig daarop kwamen munitie en manschappen van Sambas, benevens verbondene Chinezen, die allen naar boven werden gezonden; het gelukte nog niet de kommunikatie te openen. Ook had men getracht den weg over land naar de monding te nemen, doch dit had te veel zwarigheid en zou welligt veel menschenlevens kosten. Den 26sten 's morgens kwam er eene ontzettende menigte Chinezen, tot op ruim 200 passen van het bastion, op de redoute af; ze begonnen, onder een hevig vuur uit lilla's, eene benting op te werpen, juist ter plaatse alwaar het drinkwater gehaald werd. Een hevig kanonvuur (want bij gebrek aan infanterie-patronen moest men wachten dat de vijand meer naderde) deed geene uitwerking; de Chinezen hielden stand, zelfs zoodanig, dat toen de luitenant VAN MAANEN en WESTINK den bajonet-aanval deden, zij deze met hunne schilden opvingen. Vele vijanden sneuvelden, doch niet genoeg om van invloed te zijn op de groote menigte. De vijand vocht hardnekkig. Nu was er niets anders te doen dan een vast en laatst besluit te nemen. Geen munitie, geen drinkwater, geene kommunikatie en 8 dagen gevochten! Deze omstandigheden bewogen den kapitein TRIP om te retireren. Dit werd dan ook aangevangen. Tot misleiding van den vijand werden de vuren aangestoken, de schildwachten uitgezet, enz. Het retireren ging bedaard, niettegenstaande de duisternis en het aan-

houdend regenen dit zeer bezwaarlijk maakten. De manschappen hielden zich hand aan hand, uit vrees van te verdwalen; gaan kon men niet; men moest kruipende het zeestrand bereiken; in één woord, de positie der troepen was zoo ellendig, dat, indien zij aangevallen waren geworden, allen het slagtoffer zouden zijn geweest."

„Den 28sten September kwam men te Sambas aan, waar de last werd gegeven de post te Sababoe nabij Lara in te trekken, ten einde de bezetting niet noodeloos den Chinezen prijs te geven. In deze benarde omstandigheden had, zoo als uit de rapporten blijkt, ieder zijn pligt en uiterste best gedaan, om de eer van Nederland te handhaven, *doch men achtte zich destijds verzekerd, dat deze streken nimmer in de magt van het Gouvernement zouden komen, zoo lang de naam van* Taikong *nog bestond*" *).

„Op de andere plaatsen was het intusschen rustig gebleven. Het fort te Pontianak zoude eene borstwering verkrijgen met palissadering."

1825. „In April 1825 was op Mampawa weder eene spanning ontstaan tusschen de Chinezen en het Gouvernement, welke eenige onaangenaamheden ten gevolge zoude kunnen hebben. Om in alle noodige voorzorgen te voorzien, werd het garnizoen in vier sektiën verdeeld, hebbende ieder hare vaste bestemming. In geval van alarm zou de 1ste sektie onder den 1sten luitenant VAN BRIENEN het westelijk bastion der redoute innemen. De 2de sektie, door den luitenant HADEL aangevoerd, zou het noorder bastion bezetten; de 3de sektie, onder den sergeant-majoor CORNIOL, kreeg het oostelijke bastion tot verzamelplaats; terwijl de 2de luitenant ALINK met de Amboinezen en Gorontalezen de 4de sektie uitmaakte en op het zuidbastion zich zou vereenigen, blijvende de artillerie en pionniers voorloopig zonder vaste bestemming, Op den 10den Mei rapporteerde de kadet ter zee HUGENHOLZ van Z. M. roei-kanonneerboot nº. 10, gestationeerd op een uur van Mampawa, genaamd Pohon Klappa, dat hij buiten het bereik van het geschut eene menigte Chinezen zag, welke geheel tot den oorlog waren toegerust, gevende door hun gejuich en gejoel te kennen, alsof zij eene gelukkige overwinning te gemoet gingen."

„Den volgenden dag marcheerde een veel sterker troep Chinezen langs den regter-oever der river op, stak haar over en ging op het Chinesche kamp aan, waar de luitenant der marine BOUMAN oogenblikkelijk op hen liet vuren, alsmede op het nabij gelegen Chinesche kamp. Aanvankelijk was men niet zeker of het vijanden of bondgenooten waren; dit werd spoedig opgeklaard, vermits de vijand, van den zeekant komende, onze landgenooten reeds den vorigen avond van daar verdreven had. Ze gaven zich toen voor bondgenooten uit, ja gebruikten zelfs de list om de luitenant ter zee BOUMAN kruid te vragen, die hun verzocht dit zelve te komen halen, hetgeen niet gebeurde. Zij gingen echter terug in hunne bentings en begonnen te vuren, dat van den kant van den luitenant BOUMAN krachtig beantwoord werd, niettegenstaande het vuur van alle kanten op gemelde boot gerigt

*) Dit schreef men in 1824!

was; — dit was dan ook de reden waarom genoemde officier een weinig liet afzakken, verzoekende om een vat kruid en een klein detachement."

„Het vuur hield steeds aan; het Chinesche kamp was gedeeltelijk verbrand en de Chinezen waren tot zwijgen gebragt, waarna de kanonneerboot zich juist tegenover het fort posteerde."

„Niettegenstaande de vijand aan beide zijden der rivier, digt bij het fort, batterijen had aangelegd, werd het vuur van de kanonneerboot heviger, zoodat eindelijk de vijand, die wanhopend streed, zich met de vlugt moest redden, latende de dooden, munitie, enz. in onze magt. Om den vijand des te meer in het naauw te brengen werd de luit. VAN BRIENEN VAN KRAMERUS afgezonden en met de vervolging belast, hetgeen ten gevolge had dat de onzen hier andermaal overwinnaars waren."

„Dadelijkheden werden nu niet meer gepleegd; alleen bleef de vijand zijne positie bij Pohon Klappa steeds bezetten, en deze omstreken verontrusten. Radja AKIL beschermde met zijne praauwen de monding der rivier en hield de kwaadwilligen in toom. Als een gevolg van den afval der Chinezen van Mandor vereenigden allen zich op de kusten. De kapitein kommandant TRIP, hiervan bij tijds onderrigt, verdubbelde nu zijne oplettendheid, want men kon verzekerd zijn, dat spoedig de een of ander moeite zou doen, brand te verwekken of dit etablissement nadeel toe te brengen. Dit had onder anderen plaats met twee Chinezen, welke tegenover het fort zich in het hooge gras verborgen hadden, doch door de matrozen van de kanonneerboot n°. 12 gepakt en onmiddellijk opgehangen werden, ten einde tot voorbeeld voor andere oproerlingen te dienen. De moed des vijands ging zoo ver, dat hij zelfs in het gezigt der forten op de kust kwam en munitie en vivres wilde ontladen, doch op het hooren van een schot even spoedig het ruime sop koos. Hoe groote voorzorgen ook genomen werden en hoe menig verlies de Chinezen ook geleden hadden, waren hunne gemoederen nog niet tot bedaren gebragt; 400 man had zich in de maand Junij dezes jaars digt bij de Hollandsche redoute aan den riviermond gevestigd en groeide dagelijks in menigte aan."

„Op deze berigten kwam de kapitein TRIP met den civielen gezagvoerder overeen, om eene der drie voor Pohon Klappa gestationeerde vaartuigen, onder bevel van radja TJILLO, neef van radja AKIL, derwaarts te zenden, ten einde den vijand allen toevoer over zee af te snijden. De kanonneerboot n°. 10, onder bevel van den luit. ter zee VAN SPALL, bleef voor den mond gestationneerd, terwijl de beide anderen in de rivier beneden het fort post vatten, om het avanceren van den vijand en het opwerpen der bentings te beletten."

„Aldus bleef de staat van zaken, tot in den nacht van den 11en op den 12en, wanneer de schildwacht aan de zuidzijde der redoute rapporteerde den vijand te hooren arbeiden, hetgeen de luitenant ter zee BOUMAN bevestigde, hebbende hij waargenomen, dat in dezen nacht de vijand aan de zijde van Pohon Klappa, op ruim een kanonschot afstands bezuiden de redoute, eenige bentings had opgeworpen. Deze werd op eene verkenning door 's vij-

ands geschut krachtig ontvangen. Ten 11 ure kwam er op zijn verzoek bij genoemden officier aan boord een korporaal en 8 man, waarna het gevecht aangevangen werd, terwijl de boot n°. 12 mede afzakte en deel aan het gevecht nam. Een paar man werden dien dag gekwetst en den volgenden dag werd het gevecht weder hervat; doch daar het vijandelijk vuur verflaauwde, begreep men dat deze voornemens was te vlugten, hetgeen zich bevestigde, wordende de bentings aan de vlammen ten prooi gegeven. Het afzakken der beide booten had den vijand de gelegenheid gegeven, aan den zeekant te avanceren, en de rivierzijde te versterken, en wel op dezelfde plaats waar hij den 13 Mei jl. was verjaagd geworden. 't Was dus weder eene nieuwe taak voor de kanonneerbooten, welke, door met trossen op te werken, het vuur van de beide oevers slechts schaars konden beantwoorden, totdat zij beide digt onder de vijandelijke batterijen waren opgewerkt, wanneer zij, eene versterking ontvangende van 1 sergeant, 1 korporaal en 16 Europeanen, het vuur van een 18 ponder en drie 8 ponders versterkten; doch het schaadde weinig aan den vijand, welke zijn vuur steeds onderhield, waaruit men kon opmaken, dat er aan geen wijken des vijands te denken was. Daar het bovendien aan munitie en kogels begon te ontbreken, liet de kapitein TRIP een aanval doen op de regterflank met 80 man, gekommandeerd door den luitenant VAN BRIENEN."

„Bij het opmarcheren begonnen de beide kanonneerbooten een hevig vuur met schroot, waardoor het naderen der troepen niet gehoord kon worden. De aanval dezer manschappen was hevig en gezwind, waardoor de Chinezen, verschrikt van dezen onverwachten aanval, in allerijl de vlugt namen, met achterlating hunner munitie, geweren en werktuigen tot stopping der rivier."

„Deze batterijen waren zoodanig ingerigt, dat een front-aanval of eene kanonnade hen nimmer tot den terugtogt had kunnen dwingen. Officieren en manschappen hadden door hun loffelijk gedrag veel bijgebragt tot het gelukken van dezen stouten aanval."

„Het was echter te vermoeden, dat de vijand, van zijne verbazing terugkomende, andermaal den aanval zou hervatten, hetgeen zich bevestigde, dewijl eene patrouille van den sulthan op 1 Julij vijandelijke Chinezen ontdekte, die aan den kant van Soengi Doeri bezig waren bentings op te werpen. Den volgenden dag zag men uit de toppen der masten van de kanonneerbooten, dat in de nabijheid van Trodokan, ¾ uur van de redoute, eene menigte groote bentings zich bevonden, welke pas opgeworpen schenen. De kanonneerbooten en flotille van radja AKIL hadden terstond den last gekregen derwaarts te gaan, om de kommunikatie open te houden. De Chinezen echter gingen steeds voort met den bouw en schenen het voornemen te hebben, onze gansche redoute in te sluiten, waartegen, uithoofde van het zwakke garnizoen, niets te doen was. Wel deed men op 12 Julij eene kleine verkenning, met het doel om het lange gras in brand te steken, ten einde ruim uitzigt te hebben, doch het een en ander mislukte. Tegen een, aan den overkant der rivier opgeworpen, benting werd op den

13den een detachement van 50 onder-officieren en manschappen, onder kommando van den 2den luitenant WESSELINK, afgezonden en op de twee kanonneerbooten geëmbarkeerd, welke, bijgestaan door eenige praauwen van radja AKIL, deze benting twee uur beschoten en vervolgens landden; doch alles was vruchteloos, daar de borstweringen zoo goed en sterk vervaardigd waren, dat een 8 ponders kogel er geene uitwerking op had. Het vuur der benting, dat tegen ons west-bastion werd opgeworpen en met een 4 ponder en kleine lilla's gearmeerd was, was van geene uitwerking, waarom de kapitein TRIP niet terug liet vuren, dewijl hij bij eene andere gelegenheid zijne manschap en munitie beter wenschte te gebruiken."

„Op den 21sten Julij had het evenwel niet veel gescheeld, of de redoute was prijs geweest; want eensklaps hoorde men een luid hoerah, hetwelk van den overkant der rivier beantwoord werd; hierop begonnen de Chinezen met ladders storm te loopen, doch ons vuur deed zulk eene goede uitwerking, dat allen zich met de vlugt redden, met achterlating van hunne dooden, gekwetsten en vernielingswerktuigen."

„Op den 23sten zakte de adelborst HUGENHOLZ met zijne kanoneerboot de rivier af tot Pohon Klappa, en begon aldaar te vuren op de vijandelijke benting, doch zonder eenige uitwerking. De Chinezen deden van tijd tot tijd kleine bewegingen; men meende zelfs, dat zij op den 30sten aftrokken, doch het bleek naderhand een list te zijn geweest, want op den 2den Augustus 's avonds ten 9 ure deden zij eenen gelijktijdigen aanval van de noord- en zuidzijde onzer benting; doch het goed aangebragte blikkendoosvuur dwong hen tot den terugtogt, waarop men hen den 6den Augustus niet meer bespeurde. Eenigen tijd daarna kwam de kapitein BAO met 100 man voor de rivier ter versterking van dezen post."

„Tijdens dit op Mampawa voorviel, verzamelden de Dajaks zich, zoo men vermeende onder den pangeran Aria, ten getale van 15000 (?) man, om, zoo men dacht, tegen het gouvernement ten strijde te gaan, doch genoemde pangeran verklaarde, dat zulks niet waar was, maar alleen diende om de Dajaks van Silat en Silambouw te bevechten *)."

Wij zijn nu tot genoegzame bekendheid gekomen met onzen politieken toestand op Borneo's Westkust, welke zich laat resumeren als volgt:

Eene Chinesche bevolking, die er zich gekoloniseerd heeft, verdrukt en ontmergt er de oorspronkelijke inboorlingen, miskent en benadeelt er den sulthan en de hofgrooten van Sambas, hoont en bespot er het Europeesch bestuur, heeft er zich tot een' staat in den staat verheven, exploiteert er

*) Verder loopt dit overzigt niet. Onze expeditionaire troepen zijn tegen dien tijd naar Java teruggekeerd. Hier eindigt onze inmenging in de Borneosche belangen en klimt de euvelmoed der Chinesche bevolking, met hare uitbreiding en ongestoorde vestiging, tot eene fabuleuse hoogte. Van 1825 tot 1830 duurde de Java-oorlog, die alle krachten verslond; vervolgens trad het regeringsbeginsel van den Generaal V. D. BOSCH in werking. Het kultuurstelsel op Java en het conquest van Sumatra absorbeerde dien landvoogd geheel. De buitenbezittingen werden uit het oog verloren, en Borneo, als het ware, vergeten. Het leger onderging eene vermindering en zeer gebrekkige organisatie. Dit verklaart den staat van zaken genoegzaam.

de mijnen, den handel en den landbouw uitsluitend in haar belang, maakt Borneo's Westkust voor ons tot een lastpost en kwetst ergerlijk onze politieke verhouding, in het oog der Europesche naburen en der inlandsche vorsten en volken, ook van de Chinezen op Java; terwijl wij niet zeker zijn van de trouw der beide sulthans, inzonderheid van dien van Pontianak.

De expeditie, die onder den Lt. kolonel SORG vertrokken was, was klein, eensdeels uithoofde van gebrek aan troepen te Batavia, waarvan de oorzaken vermeld zijn, en ten anderen, omdat eene magt, die uit het centrum van Java genomen had moeten worden, afgescheiden van de daaraan verbonden bezwaren, te veel tijd zoude gevorderd hebben, en er niet altijd genoeg transportschepen dadelijk beschikbaar zijn. De nood drong, en het kwam er aanvankelijk op aan om Sambas ter hulp te snellen. De expeditie vereischte spoed, veel spoed.

Alvorens verder te gaan, dient gezegd, dat Borneo voor velen een gesloten boek was, zoodat den overste SORG eene handleiding moest gegeven worden, om hem te strekken ter spekulatie. Dit is gedaan door het militair departement bij nota, welke hier volgt:

NOTA *voor den luitenant kolonel* SORG, *benoemd tijdelijken kommandant der troepen in de wester afdeeling van Borneo.*

1. De kaart, welke hieraan is geannexeerd, geeft een overzigt van de voornaamste plaatsen, rivieren en wegen van Borneo's Westkust *).

2. De oorspronkelijke bewoners van Borneo zijn de Dajaks; deze zijn overheerd geworden door eene Maleische bevolking, die hare eigene vorsten heeft.

3. Deze vorsten leefden veelal van zeeroof.

4. Voor ongeveer eene eeuw heeft een hunner, bekend geworden met den schat dien de grond bevat, Chinezen toegelaten om goud te delven.

5. In het eerste jaar bedroeg het getal Chinezen reeds 1000, en het tiende jaar waren zij sterk genoeg om in opstand te komen tegen den Maleischen vorst.

6. Sedert dien tijd woeling en worsteling tusschen de Chinezen en de Maleijers, die beiden de Dajaks om strijd onderdrukken.

7. De Chinezen beschouwen zich, door het regt van possessie, als de ware eigenaars van Borneo's Westkust, trots de oorspronkelijke inboorlingen, trots de Maleische vorsten en trots onze regten.

8. Ons aanwezen op Borneo's Westkust dagteekent van den tijd der Oost-Indische kompagnie, welke de middelen niet bezat, om de Chinezen in bedwang te houden en Borneo voor haar produktief te maken.

9. Het was van erger tot erger gegaan op Borneo's Westkust, zoodat de vorsten, kort na onze wederkomst in Indië, de tusschenkomst van het Nederlandsch Gouvernement inriepen, om den overmoed der Chinezen te beteugelen; en wij hebben die verleend, doch zonder gewenscht gevolg.

*) De tijd ontbreekt, om van deze kaart eene kopij bij deze toelichting te voegen, om welke reden wij ons hebben bepaald tot de figurative schetsen der kust en van de ligging der Kongsie-landen.

10. Wel is waar hebben wij militaire posten te Pontianak en Sambas gevestigd, en het land, voor de leus, gebragt onder de administratie van Gouvernements ambtenaren, en wij hebben overeenkomsten gesloten met de Chinezen, doch alles zonder vrucht, vermits de Chinezen geene overeenkomsten eerbiedigen, en zelfs de kontrakten verbreken, die zij met den grooten eed, in den tempel afgelegd, bekrachtigd hebben.

11. Om zich de morele waarde van dat volk goed voor den geest te stellen, bedenke men, dat het is uitvaagsel van China, schuim der natie, voor 't welk niets heilig is, en dat alles tracht dienstbaar te maken aan zijn belang.

12. Deze beschouwing strekke tot maatstaf van de behandeling, welke de Chinezen verdienen te ondergaan.

13. Het streven der Chinezen is, om uitsluitend heer en meester te zijn op Borneo, en alzoo den Europeaan te verdrijven.

14. Van daar die herhaalde zendingen van Gouvernements Kommissarissen en van troepen, en het aanhoudend oorlogen op Borneo's Weskust, dat altoos eindigde met quasie onderwerping der muitende Chinezen; doch zoo waren de troepen niet afgetrokken, of het kwaad ving weder aan met vernieuwde kracht.

15. In 1825 was eene aanzienlijke militaire magt expresselijk op Borneo aangekomen, om daaraan paal en perk te stellen; maar de oorlog op Java brak uit, en de troepen werden terug geroepen, voor zij iets hadden uitgerigt.

16. Dit gaf den euvelmoed der Chinezen nieuwen prikkel. Sedert dien tijd is hunne vermetelheid dermate toegenomen, dat niet wij, maar zij, in werkelijkheid gebieders zijn op Borneo's Westkust.

17. De kontrakten hebben zij verscheurd; onze wetten worden door hen bespot; zij hebben, strijdig met hunne verbindtenis, een eigen regeringsvorm, eene eigene munt, en eigene regtspleging en ligchamelijke straffen; Borneo's Westkust is een lastpost voor Nederland, en het Nederlandsch gezag wordt door dat uitheemsche volk gehoond.

18. Als men de geschiedenis van lateren tijd nagaat, dan staat men verbaasd over de stoutmoedigheid der Chinezen. Gewoon om dezen landaard te beschouwen als lafhartig, vindt men, dat dit volk op Borneo daarop eene uitzondering maakt, gevolg van hunne instellingen en hun numeriek overwigt.

19. Enz.

20. De recente gebeurtenis in de rivier Sedouw, alwaar de eer onzer wapens is gekompromitteerd geworden, en het bewijs is geleverd, dat het kwaad ten boorde toe vol is., heeft geleid tot projekten, om aan dezen staat van zaken een einde te maken.

21. Het is bekend, dat de Chinezen zich hebben verstout, uit eene ellendige versterking, welke zij te Sedouw tegen ons hadden opgerigt, het eerst hun vuur te openen, tegen eene betrekkelijk zoo aanzienlijke magt van Europesche matrozen en zeesoldaten, benevens een detachement van de bezetting te Sambas, dat het verbazing wekt.

22. Volgens de jongste berigten was Montrado met 6000 man, langs diverse wegen, in aantogt tegen de hoofdplaats Sambas.

23. Sambas bezit een fort, verdedigd door eene bezetting van drie officieren en 100 goede soldaten met vier 8 ℔ en twee mortieren van 4 duim rijnl. in batterij, en het is van approvisionnement goed voorzien. Door den ijver van den militairen kommandant is het in staat van tegenweer. Voor dat fort is alzoo geene vrees en de zetel van het bestuur aldaar zal niet verdreven kunnen worden. Maar de plaats zelf, die zich meerendeels langs de Sambas-rivier uitstrekt, is in gevaar.

24. Omtrent de hoofdplaats Pontianak, welke insgelijks een gearmeerd en goed bezet fort bezit, en alzoo ook den zetel van het bestuur kan beschermen zonder meer, is men almede niet gerust.

25. Het eerste, wat in deze omstandigheid dient te worden gedaan, is de beide plaatsen te behoeden, waartoe noodig is, eene militaire magt die zich kan bewegen buiten de raijons dier forten. Daartoe strekke de expeditie, welke onverwijld naar Borneo vertrekt, bijgestaan door maritime hulp, gelijk zulks in het gouvernements-besluit staat uitgedrukt, en versterkt door zoo veel troepen uit de forten als geraden zal wezen.

26. De taak, den overste SORG opgedragen, bestaat aanvankelijk om te Pontianak aan te gieren, aldaar naar den staat van zaken te vragen, en zich met de civiele autoriteit en den militairen kommandant in aanraking te stellen.

27. Mogt het wezen, dat te Pontianak hulp vereischt werd, dan moet die verleend worden naar omstandigheden, en kan een gedeelte van de expeditie, des gevorderd, worden daar gelaten.

28. Wordt die hulp niet of niet meer of slechts gedeeltelijk gevorderd, dan stevene de expeditie, in haar geheel of gedeeltelijk, naar omstandigheden, door tot Sambas.

29. De praauwen, welke de civiele autoriteit voor het debarkement zal bezorgen, zijn daartoe uitmuntend geschikt, en als het ware daarvoor gebouwd; daarmede kan zelfs berg-artillerie de rivier op vervoerd worden *).

33. De wegen zijn praktikabel en zes voeten breed *).

31. De overste SORG, na te Pontianak het noodige te hebben geordend, vervolgt mede de reis naar Sambas.

32. Zich ook daar in aanraking gesteld hebbende met de civiele autoriteit en den militairen kommandant, zal hij er insgelijks zijne beschermende maatregelen nemen.

33. Bijaldien door schijnbare gedweeheid des vijands (die misschien zal terugtrekken) van de troepen gebruik kan worden gemaakt, om de bedoelde sterkte aan de rivier Sedouw te nemen, en de bewoners aldaar eene les te geven, *waarvan de gedachtenis bewaard moet worden*, dan kan daartoe worden overgegaan.

34. Doch hier zij het waarschijnlijke in opmerking gebragt, dat de

*) Informatie van den heer VAN KERVEL, oud assistent-resident te Sambas.

Chinezen ons daar zullen verwachten; de koeboe (versterking) zal meer versterkt, de rivier versperd en de avenues zullen vermoeijelijkt zijn. Eene groote massa Chinezen kan zich daar hebben opgehoopt, zoodat deze onderneming met het oog op Sambas en Pontianak, eene zaak is van rijp beraad, vermits een nieuw échek alles zoude bederven. Als wij te Sedouw geëngageerd zijn zouden de Chinezen kunnen begrijpen dat het nu de tijd was, om de eene of andere der hoofdplaatsen aan te vallen.

35. Dit dient alzoo wel overlegd en van alle zijden beschouwd te worden, alvorens over te gaan tot de opvolging van hetgeen, bij art. 1 la b, in het besluit staat voorgeschreven.

36. *Het ligt niet in de bedoeling, om den kommandant der troepen aan banden te leggen: aan hem het vrije oordeel hoe te handelen naar omstandigheden; de groote trekken, in verband met het oogmerk, worden hem alleenlijk medegedeeld, wel overtuigd, dat zaken en omstandigheden, op de plaats van aktie, geheel anders kunnen zijn, dan men zich die in het kabinet heeft voorgesteld. De kommandant der expeditie wordt hiermede geenszins geparalyseerd.*

37. Het oogmerk resumeert zich, aanvankelijk, in de herstelling van het *status quo.*

38. Het behoeft den overste SORG niet gezegd te worden, dat échecs somwijlen ontstaan door het zondigen „*par trop de courage.*" Front-aanvallen zijn bedenkelijk, vooral met eene relative zwakke magt, en (onderwerpelijk) zonder reserve of middel van redres; en ze zijn daar te boven niet verantwoord, als de sterkte, zoo als meesttijds die der Chinezen en inlanders, voor omtrekking vatbaar is, gelijk dit met de benting te Sedouw weder is gebleken.

39. Intusschen blijve in het oog gehouden, dat aan Sedouw eene herinnering verbonden is, die uitgedelgd moet worden, waarvan de eer der uitvoering met vertrouwen aan den overste SORG wordt opgedragen.

40. Na deze beschouwing zal het in 't beleid van den overste SORG gelegen kunnen zijn, om het nemen der Chinesche benting te Sedouw uit te stellen, tot dat de tweede periode van het bestrijden der Chinezen zal zijn ingetreden.

41. Deze periode is intusschen geheel afhankelijk van zijne bevinding gedurende de eerste. En het is hier dat de groote taak meer bepaald aanvangt, welke den overste SORG wordt opgedragen.

42. *Hij zal met den resident en den assistent-resident in 't geheim beraadslagen over de middelen, die zouden moeten worden aangewend, om de Chinezen tot gehoorzaamheid te brengen, om ons te Montrado, als hoofdplaats van Borneo's westkust, te vestigen en de Chinesche bevolking te brengen onder onze wetten, gehandhaafd door Europesche ambtenaren en beschermd door militaire magt.*

43. Er wordt nu reeds vermoed, dat om die omkeering van zaken daar te stellen, waaraan eene levenskwestie voor de Chinezen op Borneo verbonden is, en waarin wij *moeten* slagen, of het moet niet ondernomen worden, eene sterke magt noodig is, bij voorbeeld van vier bataillons infanterie op

groot kompleet, eene kompagnie garnizoens artillerie en eene berg-batterij met eene kompagnie sappeurs; want dit *kan* eene schrikbarende verwoesting der Chinezen en *zal* onze vestiging op onderscheiden kapitale punten noodzakelijk maken.

44. Het logies der troepen, de verpleging der zieken, de levensbehoeften en wat dies meer zij, vordert al zijne aandacht, in overleg met de civiele autoriteit.

45. De houten lootsen, welke in der tijd voor Bali waren bestemd, en thans te Soerabaja bewaard worden, kunnen naar Borneo worden overgebragt, als dat noodig wordt geacht.

46. Enz.

47. Is eenmaal de nieuwe staat van zaken ingevoerd, dan begrijpt het zich, dat eene zoo aanzienlijke magt, als § 43 vermeld, niet blijvend noodig is, en van lieverlede tot op het minimum kan worden verminderd.

48. Hier dient gezegd, dat de meeningen, over de schatten, die uit den grond gedolven worden en welke de buit zijn der Chinezen, zeer uit een loopen. Volgens de meening van den heer VAN DE GRAAF, die, naar het schijnt, de Chinesche zaken goed bestudeerd heeft, zou dit eene waarde van zeven millioen guldens bedragen; volgens den heer WEDDIK echter niet meer dan een millioen: misschien ligt de waarheid tusschen beiden *).

49. Dit schijnt zeker, dat daar, waar misschien een getal van 100,000 Chinezen zich komen verplaatsen om er een bestaan of schatten te zoeken, bij de waarheid dat de grond rijk is aan edel metaal, nog rijker in vruchtbaarheid, de geldelijke opofferingen aanvankelijk gebragt, en later voor onze blijvende vestiging te brengen, ruimschoots zullen worden opgewogen, door de bron te laten vloeijen in ons voordeel.

50. Bovendien vorderen onze politieke verhouding en verbindtenissen met de Maleische vorsten, dat de Chinezen worden ten onder gebragt. Weldadig kan dan ook deze heilrijke verandering gedijen voor de ongelukkige Dajaks, een element waarop de aandacht gunstiglijk gevestigd moet blijven, en dat, losgelaten tegen de Chinezen, een auxiliair kan zijn, waarvan, ingeval van dringende noodzakelijkheid, en in overleg met den resident, gebruik dient te worden gemaakt.

51. Nadat in die beraadslaging gekonkludeerd zal zijn tot de uitvoering al of niet van dien grooten maatregel, zal de overste SORG, in zijn verslag over het reeds verrigtte, dit gewigtig onderwerp behandelen; en voor het geval dat er geoordeeld wordt om positief tot denzelven over te gaan, zal hij, in verband daarmede, zijne voorstellen doen om tot de tweede periode, die als middenterm zal dienen, te besluiten.

52. Met de tweede periode wordt bedoeld: om nog, vóór de regentijd invalt, eene sterkere expeditie op de kust te hebben, bestaande uit het 13de bataillon op groot kompleet, een sterk detachement sappeurs en eene

*) Men raadplege de memorie van den heer MUNTINGHE, te vinden in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*. Jaargang 1850, II, 160 enz.

kompagnie artillerie met twee 3 ℔, twee houwitzers van 11½ dm. en acht handmortieren, of zoodanig geschut als hij zal vermeenen noodig te zijn. Hier en overal is van toepassing hetgene geschreven staat bij § 36.

53. Aan deze tweede expeditie zou worden opgedragen, om, na op de forten Sambas en Pontianak mobiele kolonnes, echter niet sterker dan volstrekt noodig is, gesteld te hebben, Pamangkat en Sekawang te bezetten, beide strategische punten, van welker belangrijkheid de overste SORG zich nog meer zal overtuigen, als hij den resident zal hebben gesproken. Pamangkat is talrijk bevolkt en breidt zich hoe langer zoo meer uit langs de Sambas-rivier, wier monding het beheerscht. De vijandschap, welke daar tegen ons bestaat, heeft de vrees voor Montrado tot voorname oorzaak. Er wordt ondersteld, dat het niet moeijelijk zal zijn zich daar te vestigen. Het kazerneren zal daar niet veel bezwaar vinden, denkt men. Pamangkat in ons belang te winnen, schijnt noodzakelijk.

Te Sinkawang bestaat nog een oud fort; daarvan kan misschien partij getrokken worden.

54. Van uit die punten, en vooral van Sinkawang, worden Montrado en tusschen liggende plaatsen in bedwang gehouden.

55. Daaraan gevoegd de afsluiting der rivieren door middel van oorlogs-vaartuigen en kruisvraauwen, en zoodanige andere hulpmiddelen als de resident zal kunnen bijbrengen, om den toevoer van hetgeen den Chinezen noodig is, en het vermeerderen der Chinezen, zoo veel mogelijk te beletten, zal de gewigtige hervorming worden voorbereid, omtrent welke nu niet verder behoeft te worden uitgeweid, doch waarvan de uitgestrektheid en de gevolgen, na hetgeen gezegd is, van zelf wordt bevroed.

56. De regel „*que la guerre paye la guerre*” moet zoo veel mogelijk in toepassing worden gebragt; geene onderwerping zonder betaling van oorlogschatting, op te leggen in overleg met de civiele autoriteit, waarop Pamangkat en Senkawang misschien eene uitzondering zouden kunnen maken, als het bezit dier plaatsen daarvan afhankelijk mogt wezen.

57. Er dient gelet te worden op de gezindheid der kongsies onderling. Zoo is die van Montrado en Sepan niet eenstemmig, gevolg eener oude vete. Sepan heeft ditmaal niet toegestaan, dat Montrado over zijn grondgebied trok, om Sambas aan te vallen.

58. Voor het geval, dat die groote hervorming mogt worden *ontraden*, zou het voorstel voor de tweede expeditie zoodanig kunnen worden gewijzigd, als in goed overleg met den resident zou vermeend worden te behooren.

59. De overste SORG zal of zelf met zijn verslag naar Java terug komen, of, indien zijne tegenwoordigheid op Borneo niet gemist kan worden, het doen overbrengen door een' officier, die in staat is om het toe te lichten, en te antwoorden op de vragen die hem ter zake kunnen worden gedaan.

60. Het oogmerk bestaat om ook de tweede periode aan het beleid van den overste SORG op te dragen.

61. De overste SORG bevroede, dat de exekutie van den eersten term en de indiening van het bedoelde verslag allen spoed vereischt, want de

tweede term moet zijn ingetreden, vóór dat de regentijd ter westkust van Borneo daar is.

62. De missie van den overste SORG doelt alzoo:

1°. Op herstelling van het *status quo*.

2°. Op voorbereiding van den grooten maatregel, en

3°. Op dien maatregel zelven, of de groote hervorming, tot welke echter eerst later kan worden overgegaan; weshalve de groote expeditie, om reden van het tusschenverloop van tijd, als afhankelijk moet worden beschouwd van gebeurtenissen en omstandigheden, die vooraf niet zijn te voorzien, welke konsideratie voor het oogenblik niet van invloed moet wezen op de missie welke den overste SORG is toevertrouwd

Batavia, den 9den Augustus 1850.

Bij afwezigheid enz.

De overste SORG, te Borneo aankomende, vond Pamangkat door den vijand bezet. Hij gevoelde al het gewigt van die positie, waarop trouwens zijne aandacht gevestigd was geworden in konferentie met den Gouverneur-Generaal en den chef van den generalen staf. Hij tastte de Chinezen aan, met beleid en onverschrokkenheid, en na een zoo woedend gevecht, dat er geen voorbeeld van bestaat in de krijgsgeschiedenis van Nederlandsch Indië, versloeg hij den negenmaal sterkeren en verschansten vijand.

Maar de overwinning is met het bloed van velen onzer braven gekocht geworden. Zij kostte ons ook den verdienstelijken, in zoo menigen krijg uitgeblonken hebbenden, luitenant-kolonel SORG, wien geen praalgraf gesticht behoeft te worden, omdat ter plaatse waar hij in de aarde rust een fort gebouwd is, dat zijn naam draagt en dien vereeuwigt.

De rapporten, welke door het marine en militaire departement over deze overwinning den Gouverneur-Generaal zijn aangeboden, en door de Javasche kourant van den 28sten September 1850 openbaar zijn gemaakt, luiden als volgt:

„Batavia, den 24sten September 1850.

„Ik heb de eer Uwe Excellentie te berigten, dat Zr. Ms. stoomschip *Borneo* gisteren alhier ter reede is aangekomen, de blijde tijding medebrengende, dat den 11den en 12den jl., door de vereenigde land- en zeemagt, eene roemrijke overwinning is behaald op de Chinesche opstandelingen van Taikong."

„Het kongsiehuis te Pamangkat, alwaar deze Chinezen zich verschanst en duchtig versterkt hadden, na hunne landgenooten, die met ons bevriend waren, eenige weken te voren daaruit gedreven te hebben, is stormenderhand ingenomen, en de vijand is allerwege op de vlugt gejaagd."

„De overwinning is evenwel niet dan met zware offers gekocht geworden; — er heeft veel bloed gestroomd; — verscheiden officieren en manschappen hebben eenen roemrijken dood gevonden of zijn gekwetst geworden; — doch dit verlies, hoe gevoelig ook, komt in geene vergelijking

met de voordeelen, die behaald zijn, noch met het verlies, door den vijand geleden; wordende het getal gedoode en gewonde Chinezen op minstens 900 geschat."

„De volgende regels bevatten den hoofdzakelijken inhoud van de door mij ontvangen rapporten van den kapitein ter zee J. G. HUYS en den luitenant ter zee der 1ste klasse F. J. E. VAN GORKUM, kommandant van Zr. Ms. stoomschip *Borneo*, over dit roemrijk wapenfeit. Uwe Excellentie zal daaruit ontwaren, welk belangrijk deel de marine in het bevechten van den zege heeft gehad."

„Nadat de toegezonden troepen en het krijgsmateriëel, met de Ned. Indische bark *Bach Mastora* en Zr. Ms. stoomschip *Borneo*, te Sambas waren aangekomen, werd de luitenant-kolonel SORG, militaire kommandant van Borneo's Westkust, in staat gesteld, offensief te werk te gaan en eenen aanval op Pamangkat te ondernemen, met het doel, om die versterkte plaats, zoo belangrijk wegens hare ligging aan de monding der Sambasrivier, te vermeesteren, de Chinesche muitelingen voor hunnen overmoed te tuchtigen, en hun de kracht van onze wapenen te doen gevoelen."

„Den 9den September verliet de *Borneo* Sambas, aan boord hebbende de landtroepen, zoo mede de mariniers van de *Boreas*, die in Sambas de garnizoensdienst hadden verrigt en thans voor den aanval op Pamangkat waren bestemd geworden. Hun gezamenlijk getal beliep ruim 300 koppen; terwijl bovendien nog 27 groote en kleine praauwen, waarin de goederen, vivres der militairen, de ammunitie en koelis zich bevonden, door dit stoomschip de rivier werden afgesleept. Des namiddags ten 3 ure kwam de *Borneo* in de monding der rivier voor Pamangkat ten anker, alwaar ook Zr. Ms. schoener *Kameleon*, 's Gouvernements schoener *Haai* en twee kruispraauwen gestationneerd waren, gereed om hun vuur tegen de vijandelijke bentings en verschansingen te openen. Zr. Ms. korvet *Boreas*, moest wegens haren meerderen diepgang op de buiten-reede blijven liggen; doch de kapitein-ter-zee J. G. HUIJS begaf zich van dit schip op de *Borneo*, om de landings-operatiën en de bewegingen der marine van nabij te kunnen regelen en besturen."

„Den 10den September kon de aanval, die door den luitenant-kolonel SORG, in overleg met den kommandant van de zeemagt, bepaald was, nog geen plaats hebben, omdat de verwachte koelis nog niet in voldoend getal waren aangekomen; doch den daaraanvolgenden dag had het debarquement der troepen in gewapende sloepen, zeer vroeg in den morgen, plaats. Het detachement mariniers, dat bij deze troepen was ingedeeld, stond onder de orders van den luitenant-ter-zee der 2de klasse J. C. VAN DER BANK; zijnde de luitenant der mariniers GAERTHÉ, wegens ziekte, genoodzaakt geweest achter te blijven. De *Borneo* stoomde daarop tot zeer digt voor de Chinesche benting, in de bogt aan de oostzijde van het bergje Peniboengan, waartegen onmiddellijk een geregeld en goed onderhouden granaat- en schrootvuur uit het dertigponds kanon van dit stoomschip werd geopend; terwijl het geschut van de *Kameleon* en *Haai* de verschansingen

van den vijand op en aan de westzijde van genoemd bergje beschoten. De Chinezen waren spoedig genoodzaakt van hier de wijk te nemen, waarop de kapitein-ter-zee HUIJS het sein tot de landing der marine-troepen gaf."

„Het bevel over deze troepen was aan den luitenant-ter-zee der 1ste klasse A. F. SIEDENBURG opgedragen, en zij bestonden uit 40 matrozen van Zr. Ms. korvet *Boreas*, met den luitenant-ter-zee der 2de klasse A. J. VAN KUIJK WITTERMANS en J. A. VAN DER MEULEN; 22 matrozen van de *Borneo*, met den luitenant-ter-zee der 2de klasse A. A. 'S GRAUWEN, en 12 matrozen van de *Kameleon*, met den luitenant-ter-zee der 2de klasse J. C. J. VAN DE KASTEELE; bedragende te zamen 79 man (terwijl het totaal bedrag der gedebarqueerde schepelingen, met inbegrip van de reeds vermelde 35 mariniers en de officieren, 116 heeft beloopen). De luitenant der infanterie CORNENS, met 4 walbusschutters, was bij de marine-troepen ingedeeld."

„De landing had in de beste orde plaats in de gewapende sloepen en barkassen, onder de bevelen van den luitenant-ter-zee der 2de klasse A. E. HARTEVELDT, en den adelborst 1ste klasse Jhr. C. J. P. VAN MUHLEN."

„Men rukte nu moedig voorwaarts, door een moerassig en boschachtig terrein, om zich met de hoofdmagt der troepen, die langs eenen anderen weg de voornaamste vijandelijke sterkte zouden naderen, in verbinding te brengen. De kleine benting aan den oever der rivier, en die op den top des heuvels Peniboengan, werden eerst in bezit genomen, en de geheele manoeuvre door den luitenant-ter-zee SIEDENBURG met veel beleid uitgevoerd; zoodat zijne manschappen juist uit het bosch bij het kongsie-huis deboucheerden, op het oogenblik, dat de troepen bij den eersten aanval veel tegenstand ontmoetten, en zelfs in den rug werden aangevallen."

„De marine-troepen alzoo eene gunstige diversie te weeg gebragt hebbende, viel alles gezamenlijk, land- en zeemagt, op het versterkte kongsiehuis aan, dat stormenderhand werd ingenomen. Het gros van de vijandelijke bezetting werd over de kling gejaagd; gevangenen zijn van beide zijden niet gemaakt."

„Bij het bestormen werd, tot aller innig leedwezen, zwaar gekwetst de luitenant-kolonel, militaire kommandant, SORG, de luitenant-ter-zee der 2de klasse VAN DER BANK, de 2de luitenant der genie MAARSCHALK, benevens vele onderofficieren en manschappen."

„Deze gewonden werden op de *Borneo* en *Bach Mastora* overgebragt, welke laatstgenoemde bodem tot hospitaal-schip was ingerigt geworden. De officieren van gezondheid der 2de en 3de klasse H. L. VAN RADENHOVEN, van de *Boreas*, en M. J. CIJFVEER, van de *Kameleon*, waren op dat schip met de verpleging der gekwetsten belast, en hebben zich uitmuntend van deze moeijelijke taak gekweten."

„Het bevel over de troepen aan den wal is toen overgegaan op den kapitein BADE."

„De Chinezen hebben herhaalde malen getracht het kongsie-huis te hernemen. Nog op den avond van de inname beproefden zij eenen aanval,

die echter krachtdadig werd afgeslagen. Des nachts was het stil; doch reeds in den morgen van den 12den werden de aanvallen hernieuwd. Ten half twee ure des namiddags stormde de vijand, van drie kanten te gelijk, in digte drommen op de onzen los; doch hij werd weder even moedig en koelbloedig als vroeger ontvangen, en moest met een groot verlies aan dooden terugtrekken."

„Tegen den middag werden, op verzoek van den militairen kommandant, twee draaibassen en eenige ammunitie, onder geleide van een detachement matrozen, onder bevel van den adelborst der 1ste klasse Jhr. J. POMPE VAN MEERDERVOORT, van de *Borneo* aan den wal gezonden, naar het kongsie-huis. De officier van gezondheid der 2de klasse W. C. MULLER, die deze manschappen vergezelde, bekwam, juist toen men onder een hevig geweervuur van den vijand de benting stoutmoedig was genaderd en binnentrok, eene wond aan het been, hetgeen evenwel niet belette, dat hij, na zich zelven verbonden te hebben, zijne diensten aan anderen verleende. Ook de luitenant-ter-zee der 2de klasse J. C. J. VAN DE KASTEELE werd ligt gewond."

„Tot laat in den avond rigtten de Chinezen hun vuur op het kongsiehuis, vooral van eene aangrenzende hoogte, waardoor een dertigtal van onze braven buiten gevecht werden gesteld. De ongunstige positie van deze sterkte was oorzaak, dat men besloot, haar te verlaten en onze magt te zamen te trekken op een geschikt punt, alwaar men, beter beveiligd, de verdere aanrandingen des vijands gerust zoude kunnen afwachten. Hiertoe werd gekozen de top van het aan den oever der rivier gelegene bergje Peniboengan, van waar men het omliggend terrein overal kon bestrijken."

„Des avonds, tegen middernacht, nadat de vijand geheel verjaagd was, werd het kongsiehuis door onze troepen ontruimd, en trok men in de beste orde naar de rivierzijde. Het inschepen op de *Borneo* geschiedde zeer geregeld en onder bedekking van de gewapende barkas en sloepen van de oorlogschepen. Ook de wapens, ammunitie, enz., werden achtereenvolgens op genoemden bodem gebragt."

„Den volgenden dag, 13 September, werden de troepen naar de verschillende plaatsen, door den kapitein BADE aangewezen, gevoerd. Dezen dag, den 15 en 16den, hield men zich bezig met de nieuwe benting op het reeds genoemde bergje aan te leggen; het omliggende terrein werd van geboomte, kreupelhout en struiken gezuiverd, en 2 stukken kanon van 8 pond en 90 manschappen van de landmagt in de benting geplaatst. De matrozen en mariniers, die gedebarqueerd waren geweest, werden nu op de schepen, waartoe zij behoorden, teruggebragt, uitgenomen 12 der laatsten, die op Zr. Ms. schoener *Kameleon* gedetacheerd bleven."

„Zr. Ms. schoener *Banka*, die op mijne order van Rio eenen kruistogt naar de Westkust van Borneo moest doen, kwam op de reede van Sambas, juist toen het gevecht op zijn hevigst aan den gang was. Ofschoon de bemanning van dit vaartuig geen regtstreeksch deel aan de krijgsoperatiën heeft kunnen nemen, is de schoener toch van nut in deze wateren

geweest; daar o. a. een detachement van 70 militairen er mede naar Pontianak is overgebragt."

„Den 17den September vertrok de *Borneo* van Sambas, om de tijding van de overwinning naar Batavia te brengen. De resident van Borneo's wester-afdeeling keerde vooraf met dezen bodem naar Pontianak terug, en de 2de luitenant der infanterie L. F. DONLEBEN bevond zich aan boord, belast met de overbrenging der depêches van den militairen kommandant aan den kommandant van het Indisch leger.

„De overwinning, die behaald is, mag voorzeker groot genoemd worden, als men in aanmerking neemt de belangrijkheid van het punt, dat veroverd is; de overgroote meerderheid van den vijand, wiens getal op 5000 is geschat; de verwoedheid, waarmede van beide zijden is gestreden en de zware offers, die de triumf ons gekost heeft. Ons verlies, gedurende de twee dagen strijdens, heeft bedragen, van de marine-troepen 3 dooden en 24 gekwetsten, en van de land- en zeemagt, te zamen gerekend, 8 dooden en 67 gekwetsten. Zoo wel door land- als zeemagt zijn wonderen van dapperheid verrigt. De luitenant-kolonel SORG betuigde, toen hij zwaar gewond op Zr. Ms. stoomschip *Borneo* werd gebragt, zijne bijzondere tevredenheid over den moed en de volharding door het marine-departement aan den dag gelegd, en de goede orde, die daarbij geheerscht had, en de kommandant van het leger zegt, dat er met veel overleg is te werk gegaan en dat de gebarqueerde schepelingen van veel dienst zijn geweest."

„Den kapitein-ter-zee J. G. HUIJS, en den luitenants-ter-zee der 1ste klasse F. J. E. VAN GORKUM en A. F. SIEDENBURG, komt alle lof toe voor de wijze waarop, en het beleid waarmede, de operatiën door hen zijn bestuurd geworden. — Doch allen, officieren en manschappen, die aan de gevechten deel namen, hebben zich goed en dapper gedragen. Ik behoud mij evenwel voor, later aan Uwe Excellentie eene opgave te doen van de personen, die in de gelegenheid zijn geweest, zich meer bijzonder te onderscheiden en voor belooning in aanmerking kunnen komen."

„*De vice-admiraal, kommandant van Zr. Ms. zeemagt in O. I. en inspekteur der marine.*
(*get.*) E. B. VAN DEN BOSCH.

„Aan
Zijne Excellentie den minister
van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

Batavia, den 24sten September 1850.

„Ten vervolge van mijn voorloopig rapport van gisteren N°. 1a, zal ik de eer hebben Uwe Excellentie de substantie mede te deelen van het rapport, 't welk de kommandant der troepen op Borneo's Westkust, bij geleidende missive d.d. 17 dezer, n°. 54, aan het militair departement gezonden heeft."

„Den 21sten Augustus jl. is de luitenant-kolonel SORG met de eerste afdeeling der expeditionnaire troepen ter reede van Sambas aangekomen. Den dag te voren was Pamangkat voor den vijand bezweken en waren de Pamangkanezen wijd en zijd gevlugt."

„De overste moest volstrekt wachten op de komst van de onderweg zijnde troepen, alvorens de operatiën te beginnen."

„Die tusschentijd werd benuttigd, om naar de stad Sambas op te varen; ten einde deze plaats te verzekeren."

„Het stoomschip Borneo, de oorlogsschoener *Kameleon* en de civiele schoener *de Haai*, benevens eenige kruispraauwen, blokkeerden de rivier."

„De vijand, voor wien Pamangkat van het uiterste gewigt was, heeft met alle inspanning batterijen opgeworpen, om het te verdedigen. Alras begon de vijand de blokkade-flotille uit zijne strandbatterijen te verontrusten, dat bestraffend beantwoord werd door het vuur onzer schepen en vaartuigen."

„Den 30sten Augustus kwam het transportschip met de tweede afdeeling expeditionnaire troepen te Sambas aan."

„De luitenant-kolonel SORG begreep te regt, dat het vastnestelen des vijands te Pamangkat moest worden belet, en dat, hoe langer daarmede werd gewacht, hoe moeijelijker zijne verdrijving wezen zoude, nademaal hij steeds voortging met zich te versterken."

„Terwijl de overste zijn plan beraamde en voorbereidende maatregelen nam, kwam de laatste afdeeling troepen met het oorlogsstoomschip *Borneo* ter reede van Sambas. Nu waren alle expeditionnaire troepen vereenigd."

„Den 8sten September werden meer bepaalde beschikkingen voor den aanval genomen, in goed overleg met den kapitein ter zee HUIJS, kommandant van de maritime magt der expeditie, die op het stoomschip *Borneo* was overgegaan; vermits het zijne (*de Boreas*) door diepgang verpligt was ver uit den wal te blijven."

„De overste SORG was bij zijne verkenningen vergezeld van den 2den luitenant der infanterie DONLEBEN, die bij hem adjudantsdienst verrigtte (dezelfde, die heeft uitgeblonken bij de derde Balische expeditie en toen zwaar gewond van het slagveld is gedragen, nu overbrenger van de heugelijke tijding der behaalde overwinning) en de luitenant der genie MAARSCHALK. Ook de resident WILLER vergezelde den overste bij deze gelegenheid."

„Den 9den September kwamen de troepen allen ter reede van Pamangkat aan."

„Den 10den werd alles voor het debarquement in gereedheid gebragt. De verkenningen werden herhaald en ook twee nachtelijke gedaan; uiterst bezwaarlijk, uithoofde van het woest en moerassig terrein."

„De magt des vijands werd geschat op 3500, waarvan 700 waren gewapend met tjanto's, een ijzeren schiet-werktuig, dat door twee man gedragen wordt; de overigen waren gewapend met lansen, klewangs en zeisen."

„Onze landingstroepen, met inbegrip der maritime hulp, bedroeg 20 officieren en 438 manschappen, met 200 man Maleische hulptroepen van

Sambas en de noodige koelis. Deze magt werd verdeeld in drie kolonnes, om op drie verschillende plaatsen te landen; met oogmerk, om de buitenversterkingen des vijands te nemen en vervolgens de hoofdredoute van het kongsie-huis aan te vallen."

„Reeds ten 4 ure des ochtends op den 11den September, waren de eerste troepen in praauwen en sloepen aan wal gebragt."

„De hoofd-kolonne, waarbij de overste SORG zich zelven gevoegd had, bestaande uit de 6de flank-kompagnie (groot kompleet) onder kapitein BADE, en de 2de center-kompagnie (groot kompleet) onder kapitein CRENA, met een detachement mariniers van Zr. Ms. korvet *Boreas*, sterk 32 man, onder den luitenant-ter-zee VAN DER BANK, benevens vier koehoorn-mortieren, onder den 2den luitenant der artillerie RIESZ, landden ten 5½ ure."

„De marsch was uiterst bezwarend door digt begroeid bosch en moeras, waarin men met elken tred zakte tot aan de knieën. Ten 7 ure kwamen de troepen in de natte rijstvelden, alwaar zij slagvaardig werden opgesteld en van waar de aanvallende beweging eenen aanvang nam."

„De overste SORG wilde den vijand in den rug vallen en de hoofd-redoute van eene hoogte beschieten."

„Ten 8 ure bereikte de voorhoede den voet van het gebergte, en werd aldaar door hevig vuur des vijands ontvangen. Onze tirailleurs dreven hem echter terug met zoo veel kracht, dat hij uit een raakte."

„Het vuur werd al spoedig algemeen, en langzaam trok de vijand op zijne versterking terug, elken voet gronds verdedigende."

„Op de ingenomene hoogte hield een gedeelte der onzen stand, terwijl het andere den vijand vervolgde. Zonder die beheerschende hoogte in onze magt te behouden, zou de vijand onze troepen in den flank hebben kunnen vallen."

„Ongelooflijk en hardnekkig was de weërstand des vijands."

„De handmortieren hebben drie opstellingen gehad en goed gewerkt. De artillerie heeft een goed aandeel in de overwinning."

„Eindelijk naderde de 1ste kolonne de hoofd-redoute, onder een moorddadig vuur. Het oogenblik van stormen was gekomen. Onze soldaten waren onverschrokken; zij klemden zich aan de hooge palissaden vast, om binnen te klimmen, en waren schier allen handgemeen met den vijand."

„Inmiddels was, door eene goed gekombineerde manoeuvre, de 2e kolonne (marine), onder de orders van den luitenant-ter-zee SIEDENBURG, sterk 5 officieren en 82 manschappen, onder het wel gerigt geschutvuur van Zr. Ms. stoomschip *Borneo*, gekommandeerd door den luitenant-ter-zee 1e klasse VAN GORKUM (op hetwelk, zoo als reeds gezegd is, de kapitein-ter-zee HUYS was overgegaan), en van de oorlogs-schoener *Kameleon*, gekommandeerd door den gedebarqueerden luitenant-ter-zee SIEDENBURG, mitsgaders van vijf gewapende barkassen en sloepen, onder bevel van den luitenant-ter-zee HARTSFELD, geland; welke kolonne, na de landingsplaats te hebben genomen, het bosch doortrok en op de redoute van het kongsiehuis aanrukte, daar aankomende, juist op den oogenblik toen van de hoofd-

kolonne er reeds eenige dapperen waren binnen gedrongen, en de strijd het hevigste was."

„De storm was nu algemeen, de vijand vocht wanhopig; de onzen streden met leeuwenmoed. Weldra keerde de kans ten nadeele des vijands."

„De onzen van alle zijden binnen gedrongen, door den strijd verwoed, rigtten nu eene slagting aan, die in herinnering zal blijven bij de strafwaardige Chinezen. Hij, die zich niet door de vlugt kon redden, werd door onze krijgslieden neêrgeveld."

„De Chinesche vlag werd gestreken en de Hollandsche geheschen."

„De overwinning was volbragt!"

„De 3e kolonne, onder den luitenant der infanterie PHEIFFER, met 26 man van de bezetting te Sambas en 150 man hulptroepen, was nagenoeg op denzelfden tijd, toen de 2e kolonne landde, onder bescherming van het vuur der civiele schoener *de Haai*, gekommandeerd door den heer BLOIS VAN TRESLONG, en van twee kruispraauwen, aan wal gekomen, en zich meester gemaakt hebbende van de sterkte aan die landingsplaats, heeft zij den vijand achtervolgd. Door het bosch gedrongen en in de vlakte aangekomen zijnde, werd de tegenstand des vijands zoo hevig, dat de hulpbende terug deinsde, zoodat ook het kleine detachement troepen naar de landingsplaats moest terug trekken, wilde het zich niet geheel opofferen."

„Daar werd echter halt gehouden, en, onder gelederen-vuur, weder ingescheept. Dient vermeld, dat deze kolonne slechts bestemd was, om eene schijn-attaque te maken; doch door de omstandigheid, dat een deel des vijands, voor de hoofd-kolonne wijkende, deze (3e) kolonne ontmoette, verkreeg zij een meer aktief deel aan den strijd, dan vermoed had kunnen worden."

„De hoofd-redoute was genomen; doch in weêrwil van het ontzettend verlies des vijands, was zijne stoutmoedigheid niet geweken. Hij waagde het, de hoofdredoute, die hij verloren had, aan te vallen; doch afgeslagen zijnde, dreef een uitval hem verder terug. Desniettegenstaande herhaalde de vijand zijne poging, om de redoute te hernemen, den volgenden dag (den 12den) tot drie malen toe. De laatste maal viel hij die aan van drie zijden, doch werd andermaal afgeslagen en, door eenen uitval achtervolgd, verder op de vlugt gedreven."

„De Chinezen waren tot voor de palissaden genaderd en werden daar neergeschoten."

„Den ganschen dag had het vuur des vijands uit het gebergte niet opgehouden. Eerst tegen den avond van den 12den nam het een einde, en weldra bespeurde men geen vijand meer."

„Het moet den vijand ter eere gezegd zijn, hij heeft dapper gestreden."

„De vijand heeft het schoone Chinesche kamp van Pamangkat verbrand, en alles in den omtrek verwoest."

„En nadat de onzen ook de redoute in Pamangkat hadden vernield, hebben zij op het strategische punt Peniboengan positie genomen, en een fort opgeworpen, dat, met geschut beplant, de monding der rivier en Pamangkat beheerscht."

„De vijand verslagen en gevlugt, en de onzen meester zijnde van het terrein, zoo zijn de troepen naar Pontianak en Sambas overgebragt, om aldaar nadere orders af te wachten, alleenlijk eene bezetting van 80 man te Peniboengan achterlatende."

„Alreeds kwam de gevlugte bevolking van Pamangkat van lieverlede terug, om zich op de puinhoopen van hun kamp, *onder onze bescherming*, te vestigen."

„Het militair departement acht zich verpligt, op te merken, dat, zoo de meeste eenstemmigheid heeft bestaan tusschen zee- en landmagt, de civiele autoriteiten daarop geenszins eene uitzondering hebben gemaakt."

„Tot hiertoe de roem der behaalde overwinning."

„Nu volgt de droevige mare van de offers die zij gekost heeft."

„Bij het bestormen der redoute Pamangkat, werd de verdienstelijke aanvoerder, de overste SORG, door een schot in het regterbeen gewond, waardoor hij genoodzaakt is geworden het kommando over te geven, echter niet dan nadat de redoute genomen was, en er de Hollandsche vlag woei, en na de dagorder te hebben uitgevaardigd, luidende als volgt:

„Officieren, soldaten en matrozen!

„Gij hebt heden een schoon voorbeeld gegeven van moed en volharding.

„Een boven alle verwachting hardnekkige vijand is door u overwonnen.
„Over hunne lijken zijt gij de hoofdversterking binnen gedrongen."

„Pamangkat is roemvol genomen."

„Ik betuig u mijnen dank, dapperen van het leger en van de marine!
„mijne hoogste tevredenheid hebt gij heden verworven."

„Aan boord van Z. M. stoomschip *Borneo*."

„*De luitenant-kolonel, kommandant der troepen in de wester-afdeeling van Borneo.*

„(*get.*) SORG."

„Nog zijn gewond de 2de luitenant der genie MAARSCHALK, de 1ste luitenant der infanterie KIRSCH, de luitenant-ter-zee VAN DER BANK, de luitenant-ter-zee VAN DE KASTEELE en de officier van gezondheid 2de klasse van de marine MULLER, 28 Europeanen en 29 inlandsche militairen, benevens 4 man van de hulptroepen, te zamen 67 gewonden. Bovendien zijn er nog 8 gesneuveld."

„Een rapport van de geneeskundige dienst luidt ongunstig over den toestand der blessures in het algemeen."

„Het verlies des vijands is verbazend groot; het wordt op 300 dooden gesteld, welk getal aan geen twijfel onderhevig is, en waarbij slechts het dubbel getal gekwetsten gerekend wordt, zoodat het rapport als, „*zeker niet overdreven*", het getal dooden en gekwetsten stelt op 900. Alleen in een der hoeken van de redoute lagen 72 dooden."

„De kommandant der expeditie, wiens verwonding hem belette, meer details en de bijzondere wapenfeiten, waardoor vele braven schitterenden roem hebben verworven, te melden, zal nog een nader rapport indienen, en daarbij voegen eenen staat, aantoonende degenen, die belooning ver-

diend hebben. Eervolle vergelding voor de braven te vragen, zal aan het militair departement een aangename pligt zijn."

„Eene schets, strekkende om dit rapport te verduidelijken, wordt hiernevens aangeboden."

„De luitenant DONLEBEN, welke de gelukkige missie heeft gehad, om de tijding der overwinning over te brengen, die ik reeds, in den aanvang van dit rapport, in de vereerende opmerking van Uwe Excellentie heb gebragt, heeft in last al die toelichting te geven, welke vereischt wordt, waaraan hij bereids bij het militair departement heeft voldaan."

„Het oorspronkelijk rapport is gedagteekend ter reede van Pamangkat, 18 September, aan boord van het stoomschip *Borneo* en geteekend *op last* van den luitenant-kolonel, kommandant der troepen, door den kapitein BADE, op wien het kommando is overgegaan."

„Ik behoef Uwe Excellentie niet te betuigen, dat het mij eene hoogst aangename taak is, deze voor onze wapens zoo roemrijke — en voor onze staatkundige en in de toekomst stoffelijke belangen zoo heilzame — gebeurtenis aan Uwe Excellentie te rapporteren. Zee- en landmagt hebben gewedijverd in den edelsten zin, en aan de verwachting van Uwe Excellentie met onvolprezene dapperheid en zelfverloochening beantwoord. Maar het is niet noodig de aandacht van Uwe Excellentie te roepen op de dapperen van Borneo, die de militaire geschiedenis van Nederlandsch-Indië met eene roemrijke bladzijde hebben vermeerderd; want Uwe Excellentie houdt die altijd gevestigd op degenen, die zich verdienstelijk maken bij Koning en Vaderland."

„*Bij afwezigheid van den bevelvoerenden Generaal.*
„*De generaal-majoor titulair, chef van den generalen staf.*
(*get.*) PENNING NIEUWLAND.

Aan
Zijne Excellentie den Minister
van staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

De Gouverneur-Generaal vaardigde de navolgende dagorder uit, die insgelijks in de *Java-Courant* van 28 September 1850 is opgenomen.

Dag-Order.

„'s Konings land- en zeemagt in Nederlandsch-Indië hebben op nieuw getoond, hunnen welverdienden roem waardig te zijn; op nieuw hebben zij gewigtige diensten aan den staat bewezen."

„Sinds jaren hadden zich, te midden onzer bezittingen ter Westkust van Borneo, vereenigingen van Chinezen gevestigd, met het doel, om den rijkdom des bodems aan edel metaal tot hun voordeel aan te wenden."

„Het Nederlandsch gouvernement, in overleg met de vorsten van Pontianak en Sambas, liet dit bedrijf toe, en bepaalde zich tot de vordering,

„De noodige praauwen, met ongeveer 200 hulptroepen en koelies, werden op sleeptouw genomen.”

„Ten einde de noodige beschikkingen tot den aanval te nemen, vertrok ik, vergezeld van den resident dezer kust, den 2den luitenant L. F. DONLEBEN, die de dienst van adjudant vervulde, en den luitenant der genie MAARSCHALK, naar Pamangkat. Des avonds ten 10 ure kwam ik aldaar, aan boord van Z. M. schoener *Kameleon*, aan.”

„Voor den volgenden morgen gelastte ik dadelijk twee verkenningen; de eerste had plaats onder bevel van den kapitein CRENA, met de nog op de *Bach Mastora* aanwezige helft der 2de kompagnie en diende, om de landingsplaats en het terrein ten zuiden van het bergje Peniboengan te onderzoeken.'

„Met den hoogsten waterstand, des morgens ten 7 ure, gelukte het met een gedeelte der verkenningstroepen, aan den wal te komen, nadat de vijand door het vuur uit de barkas van de *Boreas*, gewapende sloep van de *Kameleon*, twee kruisbooten en civiele schoener *Haai* van de kust verdreven was. Het terrein was zeer moerassig; de manschappen zakten tot over de knieën in den modder, en het vallen van het water belette den overigen verkenningstroepen aan den wal te komen; diegene, die denzelven reeds bereikt hadden, moesten terug. Digt bij het bergje Peniboengan scheen de landing gemakkelijker; de lage waterstand belette evenwel dit te onderzoeken.”

„De tweede verkenning had ten doel, om een voetpad op te sporen, dat benoorden Peniboengan door het bosch, langs het strand, in den rug van den vijand moest leiden. Voor het aanbreken van den dag vertrok de luitenant MAARSCHALK met een sloep van de *Kameleon*, onder bevel van den adelborst DE KANTER. Door eenen gids werd een voetpad aangewezen; dit werd met 7 gewapende matrozen, tot 2 uur ver landwaarts in, gevolgd; het scheen echter meer van de kampong af, dan er naar toe te leiden; volgens opgave van den gids, was het nog wel de helft langer, bovendien zeer slecht, modderig en vol omgevallen boomen en struiken; om er met een paar honderd man door te komen, zonder hen geheel af te matten, scheen ondoenlijk, zoodat er terug gekeerd moest worden.”

„Beide verkenningen hadden niet tot het gewenschte doel geleid, en ik werd dus genoodzaakt, den vijand in het front te attaqueren, het bergje Peniboengan te nemen, en te trachten de versperde rivier te forceren. Dien ten gevolge nam ik daartoe de noodige dispositiën.”

„'s Namiddags kwam het stoomschip met de troepen te Pamangkat, ook de kapitein-ter-zee HUIJS, in overleg met wien de aanvals-dispositiën genomen waren. Deze was reeds op de *Kameleon* overgekomen.”

„Daar bij mij de hoop nog altijd bestond, om het voetpad dat in den rug des vijands leidde, te vinden, gelastte ik des avonds nog twee verkenningen, tevens ook om de kust nabij Pamangkat te onderzoeken. De laatste werd gedaan door den luitenant der infanterie PHEIFFER en den luitenant-ter-zee 2de klasse VAN DE KASTEELE. De vijand ontdekte deze

officieren bij het naderen van den wal, en begroette hen met eenige schoten, zoodat er niet genaderd kon worden."

„Tot het opzoeken van het voetpad vertrokken de 2de luitenant MAARSCHALK en de adelborst DE KANTER, met twee gewapende matrozen in eene kleine praauw-sampan; de assistent-resident van Sambas, die een paar goede gidsen had medegebragt, verzocht mij genoemde officieren te vergezellen."

„Er werd nu een goed voetpad gevonden, dat een acht honderd pas ver omliep, tot een met alang-alang begroeide open plaats in het bosch, dat voor rijstvelden werd aangezien. Tot hiertoe was de weg vrij goed en niet modderig. Volgens opgave, die later onjuist bevonden is, moest hier een Chinesche post geplaatst zijn; er werd echter niets van ontdekt."

„Verder scheen het pad regelregt in de rigting der kampong te loopen."

„Ten gevolge van deze verkenning, besloot ik met de hoofdmagt den vijand in den rug aantevallen en gaf daartoe nader orders."

„De aanval, welke op den volgenden dag bepaald was, is niet volvoerd kunnen worden; daar des nachts, door eene hevige windvlaag, de meeste praauwen met koelis naar Kalambouw weggeslagen waren. Er moest dus gewacht worden, tot den 11den September jl."

„Des morgens geschiedde het debarquement, zoo als bepaald was bij mijne laatst gegeven order. De 2de kompagnie was ten 5 ure 's morgens gedebarqueerd, en rukte voorwaarts. De 2de luitenant VAN BIJLEVELD kommandeerde de voortroep, bij welke de 2de luitenant der genie MAARSCHALK geplaatst was, tot het geleide der kolonne."

„Het terrein, dat bij het begin eenigzins droog was, begon hoe langer hoe slechter te worden; de manschappen moesten allen achter elkander en dikwijls tot de knieën door den modder marcheren. In het bosch werden verscheiden planken gevonden, die tot het overtrekken van al te modderige gedeelten werden gebezigd."

„Omstreeks 8½ uur werd de boschrand bereikt door de 2de kompagnie. Kort daarna trok de artillerie, daarna de 6de kompagnie en de mariniers door het bosch, en stelden de troepen zich op. Van hier zag men in de verte, over een uitgestrekt rijstveld, den berg van Pamangkat voor zich liggen. De kampong en 's vijands versterking waren echter achter een gedeelte van het bosch verborgen."

„Met den pangeran ZOEMA LAGARA en een tiental volgelingen, trok ik nu voorwaarts, om te zien of er iets van den vijand te ontdekken ware. Na nog een duizend pas, was er niets van hem te zien; enkele in de rijstvelden staande huizen waren geheel verlaten."

„Den 2de luitenant EPKE met 20 man aan den boschrand achterlatende, trok ik toen met de overige troepen vooruit. Op 500 pas van den berg genaderd, kwam de vijand uit de regts gelegen kampong en uit eene achter het geboomte gedeeltelijk verscholen versterking vooruit, en begroette ons met een geschreeuw en een goed onderhouden vuur."

„De voortroep loste zich dadelijk in tirailleurs op, en dreef den vijand tot in zijne versterking terug. Aan den voet van den berg, op een daar

gelegen vlakte, verzamelden de troepen zich weder, en de artillerie stelde zich op, om den vijand te bewerpen. De tirailleurs moesten nu inrukken. Na eenige worpen, waarvan de uitwerking niet is kunnen nagegaan worden, rukte de 2de kompagnie voorwaarts, terwijl een twintigtal flankeurs eene poging deden, om den berg te beklimmen, hetgeen echter door de struiken, enz. belet werd. De vijand werd nu uit eenige terrein-hindernissen en eene voor het kongsie-huis gelegen versterking verjaagd. De kapitein BADE met de 6de kompagnie en de mariniers hielden op eerstgenoemde vlakte stand, daar de vijand trachtte ons uit de rijstvelden in den rug en in de flank aan te tasten; eenige worpen van twee der mortieren, welke aldaar achtergelaten waren, en de tirailleurs verdreven hem gelukkig."

„Door de artillerie werden nu de versterkingen des vijands beworpen, terwijl de 2de kompagnie infanterie weder van patronen voorzien werd, en zich achter een paar aan den weg gelegen kleine hoogten herstelde."

„Tegen 10 ure drong de vijand in onzen rug weder sterk op; onze tirailleurs hielden hem, door een goed gerigt vuur, tegen, maar onze toestand werd niettemin gevaarlijk; er moest spoedig een einde aan de zaak gemaakt worden; daarom besloot ik tot de bestorming, waartoe de 2de kompagnie, de mineurs en 20 flankeurs bevel ontvingen."

„Vol moed rukten deze troepen voorwaarts. Velen vielen, door 's vijands kogels getroffen; de overigen rukten evenwel tot de palissadering vooruit. Eene ondiepe gracht werd dadelijk overgetrokken en de vijand van het banket neërgeschoten. Door eenige der manschappen werden de randjoes met de kapmessen of sabel weggekapt, en hier en daar openingen in de palissaden gemaakt door het wegkappen van eenige derzelve."

„Bij de bestorming, die ik in persoon aanvoerde, werd ik, voor de vijandelijke borstwering, in het been gevaarlijk gewond; ik had evenwel de voldoening om de benting te zien beklimmen, en de 2de kolonne, onder den luitenant-ter-zee 1e klasse SIEDENBURG, uit de kampong te zien deboucheren, welke toen ook nog aan den strijd deel nam, en den vijand dadelijk aan den achterkant aanviel. Alhier was de aanval door de mariniers onder den luitenant-ter-zee 2e klasse VAN DER BANK ondernomen. Deze dappere officier trachtte met de zijnen vol moed den ingang te vermeesteren, doch werd, bij het opendringen der poort, door een schot in den arm en lanssteek in de hand gewond."

„Aan de zijde, waarvan onze aanval plaats greep, gelukte het ook aan de onzen het fort in te dringen. Alhier waren de 2de luitenants MAARSCHALK en VAN BIJLEVELT, de inlandsche korporaal PATAMSIA en de inlandsche fuseliers SINGOPATTIE, PASASIE en KALANTIER de voorsten; eerstgenoemd officier werd na het indringen in dezelve door vijf lanssteken gewond."

„Nadat onze troepen reeds in het kongsiehuis gedrongen waren, werd door eenen gewonden Chinees een paar vaatjes kruid ontstoken; hierdoor geraakten de gebouwen in vlam, en werden velen van ons min of meer verbrand."

„Ten 11 ure was de overwinning volbragt, de vijand vlugtende en grootendeels gedood."

„Tot hiertoe is het gevecht beschreven, zoo als ik het zelf bijgewoond heb; het volgende is getrokken uit de rapporten van den kapitein BADE, aan wien ik, na mijne verwonding, het kommando heb opgedragen, en uit die van de andere kolonne- en detachements-kommandanten."

„Ten einde afscheid van de troepen te nemen en hun mijnen dank te betuigen, vaardigde ik eene dagorder uit.

„Na de vermeestering der redoute werden de geblesseerden naar dezelve overgebragt; eenigen derzelve, waaronder de ondergeteekende, werden, onder geleide van den fungerenden adjudant DONLEBEN en een klein detachement, door de rijstvelden en het bosch teruggevoerd."

„Intusschen werden wij nog altijd in den rug door den vijand bestookt. Om 1 uur evenwel trokken zij ook van daar terug en was dus de overwinning volkomen. De 6de kompagnie, onder bevel van den kapitein BADE, die eigenlijk geen deel aan de bestorming heeft kunnen nemen, heeft, door haar koelbloedig tegenhouden van den met honderden opdringenden vijand, niet weinig tot het welgelukken dezer onderneming bijgedragen. Hier onderscheidden zich de 1ste luitenant OUDENAMPSEN, de 2de luitenant, VAN RHIJN en de flankeur BURGER."

„De vermoeidheid der troepen belette den vijand te vervolgen; men moest zich dus bepalen met het kongsiehuis te bezetten."

„'s Namiddags kwam de vijand ons aldaar aanvallen. Op 600 of 800 passen van hetzelve verwijderd, werd hij ontdekt; een ieder klom op de borstwering."

„De kapitein BADE gaf last om niet te vroeg te vuren, en zond den 1sten luitenant KIRSCH en DE COENENS met 45 flankeurs en eenige buksjagers om eenen uitval te doen, zoodat de vijand met 7 dooden terug moest trekken."

„Zoodra het kongsiehuis genomen was, zond de kapitein BADE aan den kommandant der marine, kapitein-ter-zee HUIJS, hiervan berigt, met verzoek de sloepen het riviertje Pamangkat te doen opvaren en de versperringen op te ruimen."

„'s Namiddags ten 4 ure kwam de djoeragan VENUS van kruisboot n°. 15 het eerst de rivier op. Des avonds ten 8 ure kwam de gezaghebber, de heer BLOIJS VAN TRESLONG, met eenige praauwen ook de rivier binnen, om de geblesseerden af te halen. De sloepen hadden voor de rivier post gevat."

„De 2de kolonne, onder den luitenant-ter-zee 1ste klasse VAN SIEDENBURG, bestaande uit 6 officieren en 80 manschappen, landde, nadat door de *Borneo*, die tot digt onder den wal genaderd was, en de *Kameleon*, het bergje Peniboengan, en de op de landtong gelegen versterking, sterk beschoten was, aldaar met de barkassen en verschillende sloepen, gekommandeerd door den luitenant-ter-zee 2e. klasse A. C. HARTEVELD en den adelborst der 1e. klasse C. J. F. VON MUHLEN. De vijand beschoot hen sterk, doch slecht. Dit vuur werd door schoten met schroot uit de draaibassen en de karonnades beantwoord, en de benting, die door den vijand verla-

ten was, werd in bezit genomen, zoomede de versterking op Peniboengan, waar de luitenant-ter-zee 2de kl. VAN DE KASTEELE met een detachement sterk 20 man werd achtergelaten."

„De luitenant-ter-zee VAN SIEDENBURG dirigeerde het overige gedeelte zijner matrozen langs eenen zijweg naar de zijde van waar het geweervuur gehoord werd. Na een half uur marcheren, door een smal en slecht voetpad, kwam de kolonne op de vlakte, waar de onzen het kongsie-huis reeds omringden, viel dadelijk een gedeelte den vijand, die buiten de versterking was, in de flank, en nam toen nog deel aan de bestorming. Hierbij onderscheidden zich voornamelijk de luitenant-ter-zee 2de kl. A. J. VAN KUIJK WITTERMANS, A. A. GRAAUWER, J. A. VAN DER MEULEN, de bootsmansleerling DESPLANQUE en de matrozen VISSER en MULDER."

De 3de kolonne, bestaande uit 25 man van het garnizoen Sambas en 200 man hulptroepen, gekommandeerd door den luitenant PHEIFFER, aan wiens hoofd was toegevoegd de pangeran toemenggong van Sambas, waarbij ook de assistent-resident VON PHREEN tegenwoordig was, debarqueerde ten westen van het bergje Peniboengan, nadat men de versterking hevig beschoten had."

„Onverwijld na het debarquement marcheerde de luitenant PHEIFFER omstreeks 200 passen door het bosch en kwam toen op eene vlakte, waar de Chinezen in verschillende versterkte huizen post gevat hadden."

„Het detachement infanterie werd en tirailleur opgesteld; de hulptroepen volgden; het gelukte ook hier de Chinezen op de vlugt te jagen, welke in de rigting van Sibangkon de wijk namen."

„Zij waren nagenoeg een uur achtervolgd, en toen de vijand niet meer te bespeuren was, werd naar de versterkte huizen teruggekeerd en werden deze verbrand. Nu besloot de luitenant PHEIFFER, om langs den voet van den berg vooruit te gaan en zich op deze wijze met de hoofdkolonne te vereenigen."

„Om 11 ure echter werden omstreeks 300 Chinezen, waarschijnlijk de vlugtelingen uit de reeds genomen hoofdredoute, ontmoet. Op dit gezigt namen de meeste hulptroepen de vlugt naar het strand, niettegenstaande alle in het werk gstelde middelen, om hen te doen stand houden (de assistent-resident, reeds vroeger ongesteld, was genoodzaakt door ziekte, terug te keeren.) De Chinezen, die naar Sibangkon gevlugt waren, kwamen nu ook weder opzetten."

„Door deze groote overmagt was de terugtogt noodzakelijk, die met de grootste orde volvoerd werd. Aan het strand werd nog een uur stand gehouden; de Chinezen naderden al meer en meer, en werden nu à bout portant neergeschoten. Met zeer veel moeite embarqueerde nu het detachement, hierbij bleven echter twee Europeanen in den modder steken; zij werden door den vijand afgemaakt. Behalve de detachements-kommandant, onderscheidde zich hier de officier van gezondheid MULLER en de pangeran toemenggong (broeder van den sulthan). Om 1 uur naar boord teruggekeerd, ontving de luitenant PHEIFFER last, om zich met zijn detachement bij de bezetting van het kongsiehuis te voegen."

„ Alle troepen werden alsnu in het kongsiehuis vereenigd. Des nachts werden zij alleen door enkele schoten verontrust, zonder echter aangevallen te worden."

„ Den 12den September des morgens, begaf zich de kapitein BADE naar boord van het stoomschip, om met mij en den resident te overleggen wat mij verder te doen stond."

„ De kapitein, die gedurende dien tijd het bevel in het kongsiehuis voerde, werd een half uur later van twee zijden aangevallen. De kapitein CRENA rekende het gevaarlijk een uitval te doen, verdreef den vijand door granaten en het geweervuur van alle de op de borstwering geplaatste troepen."

„ De vijand beklom nu den berg, die de versterking domineerde en beschoot dezelve van daar met hevigheid; dit konde niet belet worden, vooral daar de artillerie nog maar een tiental granaten over had, en dus moest zwijgen. De geheele magt werd evenwel op de borstwering geplaatst en alles, wat nabij kwam, neergeschoten."

„ De kapitein BADE had intusschen het bergje Peniboengan verkend, en keerde toen met de hoog benoodigde ammunitie, die door den adelborst der 1e kl. POMPE VAN MEERDERVOORT overgebragt werd, en den assistent-resident, naar het kongsie-huis terug."

„ De kampong of bazar was juist in brand gestoken; tusschen dit brandend vuur en dat van den aanvallenden vijand, kwam de kapitein BADE, met 16 flankeurs, gelukkig zonder verlies, tot de versterking binnen."

„ De officier van gezondheid MULLER, die den kapitein vergezelde, werd juist bij het inkomen in het been gewond, hetwelk hem evenwel niet belette, na zich verbonden te hebben, den overigen gekwetsten hulp te verleenen."

„ Tegen 11½ uur deed de vijand weder eenen hevigen aanval en naderde de benting zelf tot op 30 passen."

„ De mortieren konden niet meer gebruikt worden, de artilleristen werden met de geweren der geblesseerden gewapend. Later kwamen er eenige draaibassen van *de Borneo*, die veel nut deden. Deze en de volgende aanvallen des vijands werden evenwel alle afgeslagen."

„ Het vuur duurde, van 's morgens 8½ uur tot 's avonds 7 ure, onophoudelijk door; toen trok echter de vijand af. De afmatting der troepen, die twee dagen aanhoudend in het vuur en aan de brandende zon waren blootgesteld geweest, gebrek aan drinkwater en de slecht gedomineerde positie, maakten een langer verblijf aldaar onmogelijk."

„ De berg Peniboengan, die reeds door een officier en 20 man bezet was, leverde een goed punt op om versterkt te worden. Hij domineert het kongsiehuis en het omliggende terrein, en was slechts door eene smalle landtong te naderen; derwaarts gaf ik last dat de troepen zouden terug trekken. De luitenant DONLEBEN bragt daarvan den kapitein BADE tijding."

„ Toen er niets meer van den vijand te zien was, werd om 10½ uur de terugtogt aangekondigd; de geblesseerden, de artillerie en daarna de overige troepen moesten achtervolgens met sloepen en praauwen aan boord teruggevoerd en de berg Peniboengan goed bezet worden."

„ Door koelbloedigheid muntte dien dag bijzonder uit, behalve de waar-

nemende militaire kommandant BADE, de kapitein CRENA, de 1ste luitenant KIRSCH, OUDENAMPSEN, de 2de luitenant RIESZ, de officier van gezondheid MULLER en de 2de luitenant VAN BIJLEVELT."

„De beide dagen kostten ons aan dooden 5 Europesche en 3 inlandsche militairen, benevens 10 man der hulptroepen, dus het totaal der gesneuvelden 18 man. Bij de twee affaires zijn 5 officieren gewond, als: de luitenant-kolonel SORG, de 1ste luitenant KIRSCH, de luitenant ter zee 2de klasse VAN DER BANK, de officier van gezondheid MULLER en de 2de luitenant der genie MAARSCHALK; 28 Europeanen, 29 inlanders en 4 man der hulptroepen werden meerendeels zwaar gewond; totaal gewonden dus 67, en totaal der gesneuvelden en gewonden 85 officieren en manschappen."

„De vijand verloor 250 dooden en 5 of 600 geblesseerden."

„De sterkte van den vijand, gedurende den tijd dat hij door ons bevochten was, is moeijelijk te bepalen; ingevolge ingewonnen berigten bedroeg zijn aantal 3500."

„De door ons veroverde en later bezette versterking bestond uit eene vierkante redoute, lang 67 en breed 73 pas, met aan de hoeken twee kleine bastions en door eene, op sommige plaatsen zeer ondiepe, gracht omgeven. De borstwering zelve was zamengesteld uit palissaden van ijzerhouten planken, welke 3 of 3,5 el hoog waren, aan de buitenzijde waren randjoes geplant, en van binnen een soort van banket van 0,8 tot 1 el dikte, dat grootendeels door beschoeijing werd ondersteund."

„De Chinezen schoten door openingen tusschen de palissaden en door aan den onderkant van het banket aangebragte naauwe schietopeningen. Deze laatste vooral waren van veel uitwerking, toen wij voor de palissadering waren. Na het verlaten van deze versterking is zij grootendeels vernield."

„De wapenen, die door den vijand gebruikt werden, bestonden uit geweren, lilla's, tandjos (lange ijzeren lilla's van ½ tot ¼ ℔), pieken of lansen van allerlei vorm en grootte, en sabels. De projektilen waren grootendeels stukjes staafijzer van 1½ à 2 Ned. duimen lengte en enkele looden kogels."

„Den 13den werden er onmiddellijk maatregelen genomen, tot het versterken van Peniboengan, dat door de Chinezen in het geheel niet verontrust is geworden. Thans is het eene redoute, welke met twee 8 ℔ en twee handmortieren is gewapend."

„Een staat van de officieren en de manschappen, die zich uitstekend en loffelijk gedragen hebben, is hier als bijlage toegevoegd.

„De luitenant-kolonel, tijdelijke militaire kommandant van Borneo's Westkust."

Op last:

De kapitein, afgetreden Wd. tijdelijke militaire kommandant ter Borneo's Westkust.

(*W.g.*) BADE.

Aan
Zijne Hoogheid, den Generaal der infanterie, kommandant van het Indische leger.

Wij hebben nu de Chinezen van Borneo te Pamangkat leeren kennen als strijdhaftige mannen, vechtende met leeuwenmoed voor het behoud van een pas veroverd strategisch punt, en kunnen daarnaar afmeten, wat te verwachten is als zij Montrado zullen hebben te verdedigen, tenzij de overspannen boog verslappe, moedeloosheid volge en zij, het hoofd in 't stof buigende, zich onderwerpen zonder verder bloedstorten *).

De overste SORG had in last, om, na het *status quo* hersteld en den stand van zaken verkend te hebben, in gemeenschappelijk overleg met de civiele autoriteit, voorstellen te doen voor hetgeen verder behoorde te worden gedaan; maar hij viel en er ontstond stagnatie. — Aan de expeditie had een majoor toegevoegd moeten zijn, doch er was er geen bij de hand, gevolg van de ministeriële bepaling, uit zuinigheid, dat de officieren met verlof naar Europa niet vervangen mogten worden; een oud euvel in het Indisch leger, te grooter omdat het veeltijds te velde is en het klimaat er zoo nadeelig op de gezondheid inwerkt; een oud euvel, waartegen jaren achtereen te vergeefs vertoogen zijn ingediend, doch welke eindelijk bij den Minister PAHUD ingang gevonden hebben, zoodat dit kwaad sedert kort heeft opgehouden te bestaan.

Het kommando was onverhoeds overgegaan op eenen kapitein, een braaf en goed officier, maar die niet was voorbereid op hetgeen te doen was na de overwinning. Hij verdeelde de troepen te Pontianak en Sambas om er de kwartieren te betrekken, in plaats van ze te Pamangkat te legeren. Met dat te doen, zou hij den omtrek beheerscht en de vallei beschermd hebben; de naar Serawak gevlugte bevolking zou terug zijn gekomen, en wij zouden meester geweest zijn van het te velde staande gewas. De vijand is niet in gebreke gebleven, van dien misslag partij te trekken.

De voorstellen, die van den overste SORG gevraagd waren, kwamen niet; hij stierf. Nogtans was het gebeurde duidelijk genoeg, om, naar het gevoelen van het militair departement, onverwijld en zonder bepaalde voorstellen van Borneo af te wachten, de vier overige kompagniën van het 13de bataillon op groot kompleet derwaarts te zenden. De zaken in Bantam waren nu geschikt, de oorlog te Palembang geëindigd en AMIR op Bangka gevangen. Maar het 11de battaillon ontbrak nog altoos aan de formatie. In stede van vier kompagniën zijn er, uit bezorgdheid voor Java, slechts twee gezonden. Het zal nader blijken, dat daaraan te wijten is de kwade uitslag van de affaire, welke de luitenant-kolonel LE BRON DE VEXELA, die als opvolger van den luitenant-kolonel SORG benoemd was geworden, den 28sten November met ongenoegzame magt heeft ondernomen.

De troepen, die onder den overste SORG en onder den overste LE BRON naar Borneo vertrokken waren, bestonden gezamenlijk uit vier kompagniën van het 13de bataillon infanterie, groot kompleet (600 man); daarbij gerekend

*) Men onderstelde aanvankelijk, dat de vijand 800 dooden gehad had en 500 à 600 gewonden; doch de Chinezen hebben later zelf gezegd, dat zij 400 gesneuvelden gehad hebben. Twee gewonden op een' gedoodde is niet te veel gerekend, zoodat er 1200 van de 4000 buiten gevecht geraakt zijn. Men passe dit eens toe op een talrijk leger!

de artillerie en sappeurs, benevens een detachement scherpschutters, verkrijgt men eene totale sterkte, van Batavia gezonden, van ruim 650 hoofden; nog gerekend de bezettingen der forten Pontianak en Sambas, die tijdelijk boven de formatie waren gebragt, geeft ongeveer 900 hoofden. Daarvan echter afgetrokken de gesneuvelden, zieken en gekwetsten, benevens de vaste garnizoenen in de forten, zoo behield de overste slechts 490 man voor de mobiele kolonne.

Voor dat wij verder gaan, moet worden medegedeeld, dat de resident WILLER, na de overwinning te Pamangkat en het vallen van den overste SORG, de vraag aan het gouvernement had onderworpen, wat nu verder moest worden gedaan? Zijnerzijds voorstellende, om eene expeditie van 1000 of 1200 man naar Borneo te zenden, ten einde, met behulp van de kongsie Langfon (Mandor), Montrado aan te vallen, en voor goed een einde aan den oorlog te maken; waarop echter de Gouverneur-Generaal al dadelijk de gegronde bedenking maakte, dat de gestelde magt wel eens onvoldoende en Langfon een trouweloos bondgenoot bevonden konde worden. Dit zou schromelijke gevolgen hebben, als wij eenmaal binnen 's lands waren doorgedrongen, en zulks te meer, daar de resident zelf gezegd had, dat Montrado c. s. ons nog 12000 gewapende mannen konde tegenstellen, terwijl de vijand, dien wij slechts langs smalle wegen kunnen naderen, zich op zijn terrein zou bevinden en, vechtende voor eene levenskwestie, ons de overwinning ten sterkste zou betwisten. En, zoo vervolgde de Gouverneur-Generaal, gesteld dat wij Montrado bemagtigden, dan zou de vraag *wat nu?* andermaal worden gedaan, ten ware al aanstonds werd bepaald, dat het binnenland voortdurend door ons zou blijven bezet; waartegen echter de Gouverneur-Generaal bedenkingen maakte, met opzigt tot de leger-uitbreiding, om reden dat daardoor het militair budget zoude stijgen, met de vraag trouwens, of deze nieuwe lasten door de inkomsten van Borneo gedekt zouden worden .... Al weder de oude geldkwestie; art. 1 en 2 van de supplementoire artikelen!

De Gouverneur-Generaal merkte ook aan, dat de ervaring heeft geleerd, dat staats-inrigtingen, op goudgravingen gegrond, duurzaam geen voordeel aanbrengen. Dit wordt gaarne toegestemd, met de bemerking nogtans, dat de rijkdom van Borneo niet alleen in de goudmijnen is gelegen, maar voornamelijk bestaat in de vruchtbaarheid van den grond. Dit is trouwens door den Gouverneur-Generaal niet ontkend; doch onder bijvoeging, dat de teelt van produkten op Borneo een nieuw veld zoude openen, strijdig met onze staatkunde. En vermits niet de Chinees, maar de Dajak daarvoor dienstbaar zoude moeten worden gemaakt, zoo ligt het in een te ver verschiet, vervolgde de landvoogd, om in verband daarmede nu reeds maatregelen te nemen. En, zeide verder de Gouverneur-Generaal, het vernietigen van het kongsie-bestuur is bijna niet denkbaar. *Sinds* 1825 *is onthouding van bemoeijing met de buitenbezittingen (Sumatra en Bangka uitgezonderd) een regeringsbeginsel geweest* .... waarheid, heillooze waarheid! En hoeveel kwaad heeft die staatkunde niet te weeg gebragt. Strookt

zij met onze materiële belangen en met de ontwikkeling, waarvoor die bezittingen vatbaar zijn? Onder dat improduktive stelsel zijn de buitenbezittingen lastposten. Waarom niet gedaan, gelijk de Engelschen onder J. BROOKE? Te Serawak ontwikkelt zich de landbouw, niet door Chinezen, deze werken er aan de mijnen, maar door de Dajak, die er beschermd worden. De resident WILLER heeft dit voorbeeld aangehaald .... De waarheid is, dat alles stuit op de momentanele offers, die het batig saldo ten behoeve van Nederland zouden verminderen, en zoo wordt tegengehouden of verijdeld, wat het gezond verstand, ten opzigte van Neêrlandsch-Indië, aanwijst.

De Gouverneur-Generaal gaf voorts in overweging, om ons *voor het oogenblik* te bepalen tot de vordering: 1°. van eene boete als oorlogsbelasting, bijv. een pikol goud; 2°. van de jaarlijksche hommage van een te bepalen gewigt aan goud; 3°. van den uitsluitenden handel met onze havens en 4°. de onderwerping van de keus hunner hoofden aan onze bevestiging; en hij vermeende dat de Chinezen daartoe te brengen zouden zijn, door het blokkeren der rivieren en des noods bezetten van Sinkawang en Soengi Doeri, met de bemerking zijnerzijds, dat deze handeling zou kunnen reiken tot de oostmoeson, *wanneer krachtdadiger maatregelen zouden worden genomen* .... Wij zien hieruit, dat de Gouverneur-Generaal, geslingerd door de omstandigheden, dobberde tusschen ontwijking van oorlog en geldelijke offers, in zijne erkenning der noodzakelijkheid, om de Chinezen op Borneo te brengen tot onderwerping en gehoorzaamheid, welke onbestemdheid zich laat verklaren, aan de eene zijde door de geldkwestie, die altijd voorop staat, door de ongenoegzaamheid van het leger bij mogelijke gebeurtenissen, en door zijne verhouding tot het opperbestuur, dat tot vreedzame beëindiging geneigd was, — en aan de andere zijde door zijne overtuiging, dat de staat van zaken op Borneo niet zóó konde voortduren. De Gouverneur-Generaal, met het oog op de legerformatie, zeide dan ook, bij de onderstelling van mogelijke mislukking, dat het zenden eener nieuwe expeditie niet doenlijk zoude zijn, vermits de reeds zoo zwakke magt op Java niet nog meer verkleind zou mogen worden, waarvan de gevolgen niet te berekenen zouden zijn.

De opinie van den resident, waarvan de Gouverneur-Generaal, blijkens de voorafgaande regelen, melding maakte, en waarop de konsideratiën en advies van het militair- en marine-departement gevraagd zijn geworden, blijkt uit zijn schrijven van 19 September 1850, waarin hij te kennen gaf, dat, alhoewel hij zijn land in oorlog wikkelde, hij niet anders had *kunnen* handelen, zonder onze waardigheid en zelfs ons materiëel belang geheel te verzaken. En verder zeide hij, dat hij van den luitenant-kolonel SORG kennis had bekomen van eene nota van den generaal-majoor PENNING NIEUWLAND, „*in welk doorwrocht stuk ligt opgesloten de toekomst der Dajaks, Maleijers en Chinezen, de toekomst van geheel Borneo.*" — En nadat de resident in beschouwing is getreden over den materiëlen staat van zaken onder de Chinezen, opmerkende dat wij aanvankelijk offers zullen moeten

brengen, zeide hij: „*doch hier is voor Nederland, meen ik, minder kwestie* „*van geld, dan wel van staan of vallen der Nederlandsche vlag: de ge-* „*vechten van* 11 *en* 12 *September kunnen zulks getuigen.*"

De resident deelde wijders mede: „*dat Taikon zich voorzag van nieuwen* „*krijgsvoorraad, levensmiddelen en onderwijzers in de kunst van eerst op de* „*schijf en dan op onze troepen te schieten.*"

Met grond merkte de resident ook aan, „*dat de Chinezen van* 1850 *niet* „*meer zijn als die van eertijds: voormaals bepaalde eene groote, maar onge-* „*ordende horde zich tot een enkelen optogt en trok, na een enkel wapenfeit,* „*weêr naar hare haardstede terug. Ditmaal heeft de kongsie eerst al hare krach-* „*ten tot den oorlog bedaard verzameld, is langzaam opgerukt en heeft van* „*elke plek harer overwinningen een basis gemaakt voor volgende operatiën.*"

Het militair-departement gaf op voormeld schrijven den Gouverneur-Generaal ten antwoord, dat de vroegere vermindering der troepen op Borneo ons gezag benadeeld had. De kongsies, zich daardoor meer vrij gevoelende, hoonden onze bevelen en vielen zelfs onze troepen aan. Het gaf in opmerking, dat de Chinesche bevolking op Borneo talrijk en dapper is, en geen gebrek aan krijgsbehoeften scheen te hebben. Wij zijn, zeide het militair-departement, tot een tijdstip gekomen, dat het behoud van ons gezag op Borneo eene levenskwestie is geworden, waarbij niet uit het oog mag worden verloren, dat onze handelingen ook te Singapoera worden gadegeslagen, en alzoo onderhevig zijn aan de beoordeelingen der drukpers van eene groote mogendheid. Het militair-departement zeide dan ook, en te regt, dat het aanknoopen van onderhandelingen met de Chinezen, zoowel in hunne eigene opinie als in die der Singapoersche drukpers, beschouwd zoude worden als een bewijs van ons onvermogen; weshalve het militair-departement vermeende, dat wij met alle kracht behoorden door te tasten, adviserende om eene expeditie te zenden voor het allerminst van 1200 man.

Wijders trad het militair-departement in krijgskundige beoordeeling van het plan van aanval door den resident medegedeeld, en keurde dit niet goed; de meening van het militair-departement, vroeger reeds geuit, hernieuwende, dat van Sinkawang, in verband met onze marine, Montrado moest worden aangevallen. Wij zullen nader zien, dat de resident van de kongsie Langfon te Mandor zich illusiën had gemaakt. Het is niet goed gezien en zich aan de schromelijkste gevolgen blootstellen, wanneer men rekent op het bondgenootschap van Chinezen tegen Chinezen.

Het militair-departement beantwoordde vervolgens de vraag van den Gouverneur-Generaal: wat na de overwinning zoude behooren te worden gedaan? in substantie aldus:

Wij moeten beginnen met te Montrado eene sterkte aan te leggen, den weg van daar naar Sinkawang te verbeteren en een goed plaatselijk bestuur te vestigen, onder ons oppergezag en naar onze wetten. De belangen der Dajaksche bevolking moeten vooral behartigd worden. Het land is vruchtbaar en voor kultures geschikt, zoodat men er op rekenen kan om met

den tijd, door de voortbrengselen van het land, zich voor alle tijdelijke offers en voor het Nederlandsch beheer ruim schadeloos gesteld te zullen zien. Het kongsie-bestuur als regeringsligchaam moet verbroken worden, vermits het onze anders geen soliden grond zoude hebben *).

Het militair-departement gåf wijders zijne meening te kennen over de troepen-sterkte, om ons gezag op Borneo te vestigen, waaruit volgde dat het leger eenige vermeerdering zoude vereischen; en na eene belangwekkende vergelijking met onze naburen in Indië, eindigde het zijne konsideratiën met te zeggen, dat aan ons de keus stond, om òf ons zwak te toonen en met de Chinezen te onderhandelen, òf van onze goed gedisciplineerde strijdkrachten gebruik te maken, om het door de Chinezen geusurpeerde grondgebied te veroveren, de staatkundige organisatie der Chinezen te breken, en hen onder ons gezag te brengen.

„Ik herhaal," zoo sprak het militair-departement, „dat het hier niet alleen „aankomt om ons krachtig tegen over de Chinezen te toonen, maar ook „om aan Engeland te bewijzen, dat wij, in weêrwil van de gezegden in „het parlement, ook in staat zijn om de eer onzer vlag zelven te beschermen."

En nu zijn berigt resumerende, adviseerde het militair-departement, om den eerst begonnen oorlog krachtdadig voort te zetten, en ons van Sekawang meester te maken, ten einde van daaruit tegen Montrado te opereren.

Het wordt nu van groot belang te weten, hoe het berigt luidde van het marine-departement (de vice-admiraal VAN DEN BOSCH, gewezen minister van koloniën).

Na herinnerd te hebben, vroeger al te hebben gezegd, dat het den staat van zaken op Borneo, voor het uitbreken der tegenwoordige vijandelijkheden, beneden de waardigheid van het gouvernement beschouwde, en dat alleen volslagen onmagt, om in Indië het Nederlandsch gezag krachtdadig te herstellen, het staken der krijgsoperatiën tegen Taikon kon regtvaardigen, vereenigde het zich met het advies van het militair-departement.

In strijd met deze konsideratiën en adviezen van de marine- en militaire-departementen (*de aandrang van elders moet wel overheerschend, en de nood om toe te geven wel dringend geweest zijn*), heeft de Gouverneur-Generaal, „met het oog op het verledene en in verband met den algemeenen „stand van zaken, de raad van Indië zich voorloopig geheel met zijne be„schouwingen vereenigende," den resident WILLER aangeschreven, om, naar de begrippen welke de Gouverneur-Generaal aan het militaire- en marine-departement in overweging had gegeven †) (doch waarmede deze zich niet hadden vereenigd), den weg van vrede met de Chinezen in te slaan, mits ons gezag geene nieuwe beleedigingen waren aangedaan en onze waardigheid daardoor niet wierd geschonden . . . .

Deze beschikking, welke in den gang der zaak eene onverwachte verandering bragt, werd gekruist door een rapport van den resident, meldende

*) Het kongsie-bestuur moet blootelijk zijn een nijverheids-ligchaam van materiële administratie.
†) Zie bladz. 341.

dat Taikon 2000 man naar Pamangkat had gezonden, om zijne stellingen tegen het fort Sorg en op Si Banka te versterken, en dat reeds eene schermutseling had plaats gehad tusschen eene wacht nabij het fort Sorg en een dertigtal Taikoners. Evenwel, dus luidde verder het rapport van den resident, waren bij hem aangebragt twee Chinesche brieven van de kongsie Taikon, gerigt aan den sulthan van Pontianak en aan den pangeran BANDAHARA, welke den schijn hadden van in onderhandeling te willen komen. Deze brieven zijn met veel sluwheid gesteld, en het antwoord dat daarop, onder dictamen van den resident, door den pangeran gegeven is, bevat den raad om bij de Hollanders om vergiffenis te smeeken, en tot dat einde twee welgestelde handelaren en twee mannen uit het bestuur als gezanten te zenden, „*geen melaatsche bedelaars*, *zoo als gij* „*onbeschaamd genoeg geweest zijt te Sedouw te gebruiken.*"

De resident merkt aan, dat, zoo het den vijand ernst ware, om in onderhandeling te komen, hij den dag, na het schrijven van deze brieven, geen last zoude hebben gegeven tot het vertrek van 2000 man naar Pamangkat, om het fort Sorg te bestoken; zij zouden dan niet bezig zijn met mijnen te graven, om in nood hunne sterkten in de lucht te doen vliegen.

De resident meldde nu ook, dat de Chinezen van Mandor (op wier bondgenootschap hij vroeger rekende) ongenegen waren om onze troepen in hun land te zien verschijnen, dat zij ons in niets behulpzaam wilden wezen en dat zij heulden met den vijand. Bewijs dat het plan van aanval, anders dan van de kust, eene groote dwaling zoude zijn.

Zeer opmerkelijk is, in het daarop uitgebragte berigt van het militair-departement, het gemotiveerd persisteren bij zijn vroeger gegeven advies om den oorlog door te zetten.

Het voorschrift van den Gouverneur-Generaal aan den resident, om den vrede te bevorderen, had geene wijziging in de begrippen van het militair-departement te weeg gebragt.

Het militair-departement volhardde almede in de reeds vroeger aangegeven wijze, om Montrado aan te vallen, het zij door eenen passiven of door eenen aktiven oorlog, de voorkeur gevende aan den laatsten; doch het merkt aan, dat daarvoor eene expeditie vereischt wordt, niet minder sterk dan de 3de Balische, welke tot dat einde tijdelijk van Java zoude kunnen worden afgezonderd, indien eene buitengewone suppletie van 800 Europeanen het leger kwam versterken en het 11de bataillon infanterie weder mogt worden opgerigt.

En het marine departement gaf ook, in weerwil van 's Gouvernements neiging tot vrede, onder anderen in zijn berigt aan den Gouverneur-Generaal te kennen: dat krachtige maatregelen noodzakelijk waren, om een einde te maken aan onze valsche positie tegen over de Chinezen, die ons geenzins niet eerbiedigen en zich als onafhankelijk beschouwen; vervolgende het marine-departement aldus: „*Ik deel over het algemeen in het gevoelen door* „*den kommandant van het leger geuit*, *dat onze tot dus verre in die bezittingen* „*gevolgde politiek niet meer vol te houden is. Onze eer en ons belang gebie-*

„ den ernstig daar geen staat meer in den staat te dulden, en indien het Gou- „ vernement, om overwigtige redenen, niet mogt besluiten, om het Nederlandsch „ gezag in die streken van Borneo op eenen behoorlijken voet te brengen en te „ houden, dan zoude, liever nog dan daar langer eene passive rol te spelen› „ het beter zijn die bezittingen voor goed op te geven, en het bestuur er van „ aan eene andere natie over te laten."

En verder zeide de admiraal VAN DEN BOSCH:

„In het dagboek van sir J. BROOKE van 1842 vind ik aangeteekend. „ „*De Chinezen, oorspronkelijk eene vereeniging van slaafsche en onkundige „ „ werklieden, uitgewekenen van hun land, zijn hier tot magt geklommen en „ „ hebben een bijna onafhankelijk rijk daargesteld. Een gedeelte van de Dajaks „ „ is hun cijnsbaar, en het regtsgebied over de landen die zij bewonen, is ge- „ „ heel in hunne handen. Chinezen, Maleijers en Dajaks worden er ter „ „ dood en tot andere straffen veroordeeld, voor misdaden in hunne gewesten „ „ gepleegd. Het is bevreemdend eene Europesche natie te zien, die met ge- „ „ duld en laauwheid een gebied in haar gebied toelaat en knevelarijen en on- „ „ regtvaardigheden jegens de inheemsche bevolking, die zich onder hare bescher- „ „ ming heeft gesteld, duldt. De vermetelheid der Chinezen gaat zoo ver, dat zij, „ „ als een onafhankelijk volk, oorlog voeren onder elkander, tegen den sulthan „ „ en tegen de Hollanders.*"

Dit schreef J. BROOKE in 1842; wat zal hij wel geschreven hebben sedert 1849?!

Het marine departement zeide wijders te regt: dat zoodanige staat van zaken niet langer kon duren, dat tot het oude stelsel niet kon worden teruggekeerd; en het verklaarde zich ook voor den aktiven oorlog, namelijk om met groote magt spoedig een einde te maken aan onze verwikkelingen op Borneo.

Keeren wij, na raadpleging van al deze beschouwingen, die zoo zeer in strijd zijn met de aanschrijving van den Gouverneur-Generaal aan den resident, om door onderhandeling tot den vrede te komen, tot de expeditie op Borneo terug.

De luitenant-kolonel LE BRON DE VEXELA was naauwelijks, met de versterking die hij medebragt, te Sambas aangekomen, of hij ondernam om den vijand, die zich aan den berg Pamangkat genesteld had, in zijne verschansing aan te vallen, met dit nadeelig gevolg, dat hij met twee officieren en 25 man aan dooden en gekwetsten terug moest trekken.

Dit was een ongelukkig debut voor den overste LE BRON.

Hij heeft zijn krachten op het open veld niet berekend tegen die van den, op de hoogte geretrancheerden, veel sterkeren vijand, en dien te ligt geacht.

Bovendien het regensaizoen was sterk ingetreden: de overste had zich op het defensieve moeten houden.

De moed en de voortvarendheid, bij dorst naar militairen roem, in den overste LE BRON DE VEXELA waren bekend; hem was daarom, in het

kabinet van den generalen staf, zoo nadrukkelijk gezegd, om indachtig te blijven, dat hij door den Gouverneur-Generaal zelven gekozen was voor het kommandement op Borneo; dat hij *en chef* optrad, en in den veldoverste vaak zelfverloochening gevorderd wordt, terwijl diens hoogste roem gelegen is in de bevordering van het heil van den staat. De overste heeft aan dezen raad geen waarde genoeg blijven hechten, en, naar het ons toeschijnt, zijn naam, die reeds vroeger zoo eervol bekend stond en te Djagaraga met roem geschreven staat, naast dien van SORG te Pamangkat willen vestigen *). Wij zullen uit het journaal van den overste LE BRON het zakelijkste putten, om het verhaal eenen geleidelijken gang te doen houden, en de gegrondheid aan te toonen van het oordeel, dat over hem is uitgesproken.

Bij zijne komst op Borneo vernam hij, dat de vijandelijke Chinezen zich aan den berg Pamangkat gelegerd en verschanst hadden, met oogmerk om zich meester te maken van de te velde staande padi, en dat de nabijheid des vijands de gevlugte bevolking bevreesd maakte om in de vallei terug te komen.

De verkeerdheid is reeds opgemerkt dat onze troepen, na de overwinning van 11 en 12 September, zich naar Pontianak en Sambas hadden begeven, in stede van meester te Pamangkat te blijven.

Ook vernam hij dat er oneenigheid bestond te Montrado, ter zake van den oorlog en van de geleden nederlaag, doch dat de strijd tegen ons niet te min zoude worden volgehouden; strandplaatsen werden reeds door den vijand versterkt.

De overste zegt vervolgens, dat de zaken van eenen ernstigen aard waren en hij wel inzag, dat zijne taak niet gemakkelijk was. Hij neemt eenige maatregelen van voorzorg, en melding makende, dat hij, op zijne reis van Pontianak naar Sambas, Mampawa had aangedaan, roemt hij zeer het stoomschip de *Borneo*. Het wekte verbazing en schrik onder de bevolking, die een groot oorlogsvaartuig zag, waar tot nu slechts praauwen waren gezien †). Te Mampawa was men bezig eene redoute op te werpen, en de overste prijst zeer den ijver en spoed, waarmede de luitenant GALLAS, bijgestaan door den welgezinden pangeran van Mampawa, SHARIEF MOHAMAD, zich daar in staat van verdediging had gesteld.

Ook prijst de overste den spoed en het overleg, die bij de daarstelling van het fort Sorg op den heuvel Peniboengan geheerscht hebben.

De mededeelingen, welke de overste ontving, betreffende de sterkte van den te Pamangkat gelegerden vijand, waren van eenen aard, om daaraan

---

*) Uit deze beoordeeling, al is daarin ook een betrekkelijke afkeuring gelegen, volgt nogtans, dat zij niet strekt om aan de goede militaire hoedanigheden van den overste LE BRON DE VEXELA iets af te doen; integendeel ze worden daarmede in zekeren zin in een schoon daglicht gesteld. En hoezeer wij aan hem, als goed kameraad en een sieraad van het Indisch leger, gehecht zijn, en wij elken generaal geluk wenschen, die een zoodanig corpschef onder zijne bevelen heeft, mag dit echter niet beletten, dat de gebeurtenissen op Borneo, als behoorende tot de geschiedenis van N. I., op de schaal worden gelegd en gewogen.

*) Nieuw bewijs van de nuttigheid in den Indischen Archipel van stoomschepen, die weinig diepgang hebben.

geen geloof te slaan, zegt hij. Het denkbeeld om hem aan te tasten bleef levendig bij den overste.

Melding makende van een bezoek, dat hij den stervenden geamputeerden luitenant-kolonel SORG gebragt heeft, zegt hij, met dezen niet over de krijgsaangelegenheden te hebben kunnen spreken, zoodat hij zich tot de mededeelingen van den kapitein BADE moest bepalen, in verband met de kennis, welke hij uit het archief van het kommandement heeft verkregen.

De overste LE BRON vernam al verder, dat de kongsie Taikon duizend man bestemd had, om het gewas van Pamangkat weg te halen; dat er te Montrado gebrek bestond aan levensmiddelen en amfioen, en dat het den vijand gelukt was, om met drie vaartuigen buiten de rivier Soengi Doeri te komen, die naar Singapoera waren gestevend om voedings-middelen te halen. Bewijs hoe ongenoegzaam de riviermonden door ons werden bewaakt: de resident had dan ook vermeerdering van kruisbooten tot afsluiting gevraagd.

De overste prijst den pangeran RATOE van Sambas, en het kwam hem voor, dat het volk daar beter voor ons gezind is, dan te Pontianak, alwaar het weinig ondergeschikt en gehoorzaam is aan zijne hoofden.

De overste neemt zich nu voor, de troepen van Pontianak naar Sambas te doen komen, om vervolgens zijne operatiën tegen den vijand te beginnen.

Hem wordt van wege de uit Pamangkat gevlugte bevolking aangeboden, om den vijand te helpen verdrijven, ten einde weder in het bezit te komen van hare rijstvelden. De afgevaardigden verzochten om wapens en buskruid, doch de overste heeft dat aanbod afgewezen, omdat hij hen niet vertrouwde, en dat was wijs en voorzigtig gedaan. De Chinezen mogen het onderling oneens wezen, doch zeker is het dat allen ons vijandig zijn.

De overste maakt melding, dat hij eenige rivieren heeft verkend, en dat de vijand op de onzen met kanon vuurde; en hij vervolgt met andermaal het moeijelijke van zijne taak op te merken, omdat, zoo ver hij de kust had gezien, alles bosch en moeras was, en de zware regen, die aanhouhoudend viel, sedert zijne komst op Borneo het terrein nog ongunstiger maakte.

De moerassige gesteldheid van den grond laat zich begrijpen door de vele rivieren, die aan de Westkust uitwateren, welke in den regentijd buiten hare oevers treden en het terrein, dat alluviaal is, onder water zetten.

En desniettegenstaande neemt de overste zich voor, den vijand, die voor het oogenblik alleen de inzameling van den oogst scheen te bedoelen, aan te vallen en te verdrijven!

Met regt merkt de overste op, dat de riviermonden zorgvuldig moeten worden afgesloten, omdat afsnijding van toevoer den vijand op het lange laatste tot onderwerping moet brengen, en daartoe vraagt hij, overeenstemmende met den resident, vermeerdering van blokkade-vaartuigen. Zoo als het nu gesteld was, zegt hij, verkreeg de vijand toevoer langs vele rivieren en alzoo middelen om den strijd voort te zetten.

De overste, indachtig aan het met den sulthan van Pontianak gesloten

Het vervoer van troepen en krijgsvoorraad van de reede tot de hoofdplaats Sambas ging met zeer veel moeite gepaard: eene praauw had vier of vijf dagen werk om er aan te komen.

De maatregelen, die genomen moesten worden, waren vele, en de middelen beperkt; het weder was slecht en het getal zieken nam toe. De overste kwam in zijnen ijver en dorst naar roem alle bezwaren te boven: ware hij ook zoo gelukkig geweest op den dag des gevechts!

De overste zag zich genoodzaakt, de soldaten met den nog in gebruik zijnden grooten, voor Indië ongeschikten ransel, te omhangen, omdat het gebleken was, dat de patronen in den broodzak niet voor nat worden beveiligd waren. Hoe jammer, dat de Indische voorstellen, om eene betere kleeding voor het Indisch leger te verkrijgen, waartoe ook behoort een kleine lederen ransel, geschikt om in Indië door den man op marsch, als 't zijn moet, gedragen te worden, bij het opperbestuur nog altijd voortloopen onder de „onafgedane zaken."

Er werd een plan van aanval ontworpen en aan de officieren, die een kommandement zouden hebben, medegedeeld. Alle maatregelen werden dienovereenkomstig genomen.

Het bevreemdt ons den overste te zien aanvoeren, dat zijne offensive beweging, in weerwil van het jaargetij en de te geringe magt welke hij den vijand konde overstellen, in harmonie was met zijne bepaalde instruktie. Zijne instruktie resumeerde zich in deze weinige woorden: volg op in het kommandement van den luitenant-kolonel SORG en handel gelijk deze, in overleg met de gekoncerneerde autoriteiten, naar omstandigheden; voor al stel u niet bloot aan échec; geen onverpligte offensive beweging in den regentijd. Daarin lag waarlijk niet opgesloten om den vijand, die zich stil hield, en wien het, voor 't oogenblik althans, alleen om de inzameling der padie te doen scheen, langs ongebaande wegen te gaan opzoeken, eenen vijand, wiens onverschrokkenheid te Pamangkat alle verwachting had overtroffen, en dien wij alzoo niet te ligt mogen achten. Den overste was in opmerking gegeven, dat men ook zondigen kan „*par trop de courage.*"

En hij had bij de moeijelijkheden die hem in den weg waren, vermits het voldoende was in de bestaande omstandigheden op het defensive te blijven, te minder tot het offensive moeten overgaan, nu hem de kabinetsbrief van den Gouverneur-Generaal, die naar den weg des vredes wees, legaal was medegedeeld.

Maar niets weerhield den overste LE BRON. Wegen werden door het bosch gekapt, om den vijand te naderen, hetwelk deze, doch te vergeefs, poogde te beletten, en een bivouak werd opgeslagen alvorens finaal te ontschepen. Het debarkement had vervolgens plaats; de troepen betrokken het bivouak; de veldwachten werden uitgezet; niets ontbrak aan de voorzorgen van den overste.

De dag brak aan.

De kanonnade van *onze* vaartuigen werd gehoord. Den geheelen nacht was de regen met stroomen gevallen, doch ten 7 ure brak de zon door en werd de marsch naar den vijand ondernomen.

De aanval had plaats. Een gelukkige granaat-worp deed brand ontstaan in eene vijandelijke sterkte, die in de lucht vloog. Hare bezetting vlugtte naar de koeboe (Chinesche batterij), welke uit onze mortiers en houwitsers sterk werd beworpen.

De vijand beantwoordde ons vuur weinig, maar manoeuvreerde om in onze flank te vallen, waartegen wij echter gedekt waren.

Onze artillerie, meer en meer vooruitgeschoven, lokte eindelijk het vuur des vijands uit, en hij deed te gelijk een' verwoeden uitval, waarbij de 2de luitenant WINSHEYM, die met zijn peloton tot dekking van het geschut bestemd was, werd neêrgehouwen. De uitvallende vijand was doorgedrongen, tegen het mitraille-vuur der houwitsers in, en hij sloeg de artilleristen bij de vuurmonden neêr. Ook de 1ste luitenant der artillerie KUSKY werd geblesseerd . . . Maar onze infanterie rukte ijlings aan en dreef den overmoedigen vijand, die ons geschut reeds overweldigd had, terug, eene slagting onder hem aanrigtende. *).

De overste zegt, dat de kapitein BADE, bij deze gelegenheid, een schoon voorbeeld van bedaardheid en tegenwoordigheid van geest gegeven heeft.

Daar de vijand aldus met groot verlies teruggeslagen en een deel onzer troepen zijne groote koeboe in de flank genaderd was, zoo zou het waarschijnlijk gelukt zijn hem aan het wankelen te brengen, indien de overste nog over een paar honderd man had kunnen beschikken, ten einde de versterking om te trekken en in den rug aan te vallen. Dit verklaart de overste zelf, en hij geeft daarmede het dubbel bewijs van hetgeen hiervoren, is opgemerkt, namelijk, dat er met den overste LE BRON meer troepen naar Borneo gezonden hadden moeten worden, en dat hij den aanval met ongenoegzame magt heeft ondernomen.

Het gevecht duurde nog voort; de vijand bleef echter binnen zijne versterkingen; van wijd en zijd zag men scharen Chinezen zich bij hem voegen, zoodat hij aanmerkelijk in getal-sterkte toenam.

Onze troepen waren te gering in getal, om eenen storm te wagen, en de mogelijke gevolgen daarvan waren niet te berekenen; zij stonden tot aan de knieën in den modder, waren zwart van den kruiddamp, en vermoeid en uitgeput door de hitte en dorst, dus gaf de overste last om terug te trekken, hetgeen in volmaakte orde werd uitgevoerd.

Ten 4 ure des namiddags waren onze troepen in het bivouak terug met een verlies, zoo als reeds gezegd is, van drie dooden, waaronder de luitenant WINSHEYM, en 25 gekwetsten, waaronder de luitenant KUSKY.

De marine had goede diensten gedaan; zij had de drie vijandelijke sterkten aan strand vernietigd en den vijand op de vlugt gedreven, die groot verlies had geleden, terwijl van hare zijde schier niets geleden was.

Den volgenden dag deed onze artillerie nog eenige worpen op de vijandelijke versterkingen.

---

*) Een der Chinezen had zich in triumf à cheval op een der overweldigde houwitsers gezet. — Hunne woeste vermetelheid doet vooronderstellen, dat zij door het gebruik van amfioen waren opgewonden.

tegenstaande het allerongunstigst terrein. Na eenige malen stand gehouden, en den vijand met het worpgeschut geteisterd te hebben, bereikte de eerste kolonne eindelijk weder het gedeelte der tweede, dat bij de afgebrande bazar, onder het geschut van het fort Sorg, in reserve was blijven staan; zij betrokken gezamenlijk het bivouak, zonder verder door den vijand verontrust te worden.

„Behalve de gesneuvelden, waarvan hiervoren melding is gemaakt, heeft deze affaire onzen troepen 25 geblesseerden gekost, waaronder de reeds genoemde 1ste luitenant KUSKY. Van de zijde der Chinezen, moeten, volgens later ontvangene berigten, een 40-tal gesneuveld en een 100-tal geblesseerd zijn, behalve het verlies, dat zij aan de Sibangkouw geleden hebben."

„Onderwijl de landtroepen met den boven omschreven aanval bezig waren, was onze marine niet werkeloos gebleven."

„Reeds den dag te voren, dus den 20sten, was de flotille, uit de gouvernements schoener *de Haai* en drie kruisbooten bestaande, onder bevel van den luitenant-ter-zee SIEDENBURG, de rivier Sibangkouw, die zuidelijk van het gebergte Pamangkat hare uitwatering heeft, opgevaren met het doel, om drie aldaar aangelegde vijandelijke versterkingen te vernielen."

„Deze taak heeft de flotille volbragt. Na eene hevige kanonnade, waren de versterkingen zoodanig geteisterd, dat de vijand het er niet meer kon uithouden en op de vlugt sloeg. Van de bemanning der flotille is slechts één ligt gekwetst geweest; de batterij van een der kruisbooten werd gedemonteerd, en ligte averijen hadden de verschillende vaartuigen bekomen."

„En eindelijk heeft Zr. Ms. stoomschip *Borneo*, eene aan de westzijde gelegene versterking beschoten, terwijl de landtroepen aan de andere zijde oprukten."

„Hoezeer het door den kommandant der troepen beoogde doel niet bereikt is geworden, moet tot lof van land- en zeemagt gezegd worden, dat zij met moed en volharding gestreden hebben, niettegenstaande de ongunstige omstandigheden, waarin een gedeelte derzelve verkeerd heeft."

„De hevige regens, die gedurende voormelde krijgsverrigtingen opgehouden hadden, vielen nu weder in, zoodat alle verdere operatiën, zelfs met eene sterkere magt, dan waarover beschikt kon worden, als onmogelijk te beschouwen waren, gelet op het reeds zoo ongunstig terrein; en overwegende dat de troepen, gedurende 2 dagen en 3 nachten, gebivouakeerd hadden, besloot de kommandant hun de welverdiende rust te gunnen, waartoe hij naar Sambas terugkeerde, na de voorzorg te hebben genomen, van in het fort Sorg eene sterke bezetting achter te laten, die, met de aangewende verdedigings-maatregelen, waarborg oplevert, dat aan alle vijandelijke aanvallen een hardnekkigen wederstand zal kunnen worden geboden. Den 23sten waren de troepen weder te Sambas."

„Aldaar aankomende, werden den militairen kommandant twee brieven van de kongsie Taikon (Montrado) ter hand gesteld, inhoudende den wensch om den oorlog te eindigen.

„De berigten eindigen hiermede, dat op den 27sten November de Chinezen nog geene poging hadden aangewend, om de onzen in den omtrek van Pamangkat te verontrusten; en voorts, dat de blokkade met de beschikbare vaartuigen zoo streng mogelijk werd voortgezet."

Uit het volgende gedeelte van het journaal ziet men, dat de vijand zich meer en meer nestelde op Pamangkat, en van daar kanonschoten deed, hetgeen weinig harmoniëerde met zijne voorstellen om te onderhandelen.

De overste geeft nu eene beschrijving hoe de troepen gehuisvest zijn, en van de duurte der levensmiddelen, waaruit blijkt dat hun toestand zeer onbehagelijk is.

Naar luid van een verhaal aan den overste LE BRON gedaan, werden de gevlugte Chinezen van Sintioekioe te Serawak met geld en levensmiddelen ondersteund.

Bij den overste liet zich nu een gezantschap van wege den vijand aanmelden, hetwelk hij eene goede ontvangst toezegde, indien bleek dat het kwam om ter goeder trouw te onderhandelen.

Een nachtelijke aanval op het fort Sorg bewees al spoedig de kwade trouw van Montrado, met opzigt tot zijne voorslagen om te onderhandelen. In den morgen van den 9den December 1850, ontving de overste rapport, dat men in den afgeloopen nacht in de rigting van het fort Sorg sterk had hooren kanonneren. Na onderzoek bleek, dat de vijand getracht had het fort te overrompelen, doch afgeslagen was geworden; en het is bewezen geworden dat Taikon, toen zij den 4 December eene quasie poging deed om te onderhandelen, den dag te voren last had gegeven, om in den nacht van den 8sten op den 9den het fort Sorg bij verrassing te nemen. Maar de onzen waren waakzaam, en de vijand is met groot verlies terug geslagen, hetgeen hem heeft genoopt, om nu meer bepaald voort te zetten zijn stap tot onderhandelen, welken, niettegenstaande dit nieuw bewijs van trouweloosheid, uit aanmerking van de bekende vredelievende bedoelingen des gouvernements, bij den resident een goed onthaal vindt.

Eenige Chinezen overhandigen nu den overste eenen brief van Taikon, inhoudende verzoek om vergiffenis en om vrijgeleide naar Pontianak, ten einde den resident te ontmoeten, hetgeen verleend werd.

De overste zijn journaal vervolgende, meldt dat de vijandelijke magt Pamangkat plotseling had verlaten en naar Montrado was teruggekeerd, en dringt desniettemin, en alhoewel de onderhandelingen nu een begin hadden genomen, toch aan op stoomvaartuigen: bewijs dat hij van den afloop der onderhandelingen niet veel goeds verwachtte.

In een schrijven van den resident aan den overste LE BRON doet hij de mededeeling, dat door hem, resident, vijf afgevaardigden van den vijand waren ontvangen, die, alvorens zij het gouvernements-huis binnen traden, een stuk roode zijde aan onzen vlaggestok bonden, kaarsen aan zijnen voet plaatsten, een reukoffer ontstaken, knielden en baden, daarmede te ver-

staan gevende, zeide de resident, dat de vijandelijke kongsies, in het openbaar en onder aanroeping van het Opperwezen, getuigenis hebben afgelegd van zich met goed en bloed te verbinden aan het Nederlandsch Gouvernement, 't welk zij erkennen beleedigd te hebben, hopende dat hun berouw hen weder in genade zal doen aannemen.....

De resident deelde wijders mede, dat de onderhandelingen waren geopend, op de bekende, door den Gouverneur-Generaal gestelde voorwaarden, doch dat men wachtende was, om tot besluit te komen, op leden van het kongsie-bestuur, die echter Montrado niet konden verlaten, voor dat hunne strijdbenden waren ingerukt en de banier door den bevelhebber der krijgsmagt aan het burgerlijke gezag was overgegeven *).

De afgevaardigden, die dit hadden medegedeeld, verzochten dat hunne aftrekkende troepen niet mogten gehinderd worden; en dat hunne riviermonden niet zouden worden aangetast, alsmede dat er van onze zijde geene vijandelijkheden zouden worden gepleegd, in afwachting van de komst der besturende kongsie-leden; en dat, na het aftrekken der Chinezen, geen geïsoleerde militairen zich ver van het fort Sorg mogten verwijderen, om ongelukken voor te komen, die door kwaadwilligen konden worden te weeg gebragt, en dan ligtelijk op rekening van Taikon gesteld konden worden; waarop de resident, in verband met een schrijven van den overste LE BRON, *geantwoord heeft, dat tot* 11 *Januarij* 1851, *geene vijandelijkheden door onze troepen zouden worden aangevangen, met uitzigt om den termijn tot op* 20 *dier maand te verlengen of nog langer naar omstandigheden. Intusschen bleef de blokkade der kust in stand.*

Ziedaar dan nu het begin der onderhandelingen; doch wie ontwaart niet de sluwheid der Chinezen, die zich willen waarborgen voor de toekomst. Een iegelijk, die bekend is met dat slecht, trouweloos volk, vreemd gespuis, levende onder een ultra-demokratisch bestuur, is geen dupe van zijne vredelievende aanbiedingen. Al aanstonds moest de gedachte ontstaan, dat de vijand zich in netelige omstandigheden bevond, die hem tot onderhandelingen aanspoorden. De verliezen, die hij zoo wel bij de tweede als de eerste affaire, en bij den mislukten nachtelijken aanval op het fort Sorg, had geleden, hadden groote verslagenheid te Montrado en bij zijne bondgenooten te weeg gebragt. Oneenigheid ter zake van den oorlog was daarvan het gevolg. Er heerschte gebrek aan levensmiddelen, want de padi van Pamangkat was door de zware regens verrot, en men smachtte er naar amfioen. Goud was er niet meer, zoo dat de krijgsbenden niet langer betaald konden worden. Het tijdstip scheen ons gunstig om den vijand ten val te brengen. De verstandige zag in zijne gedragingen bewijs, dat hij erg in het naauw was, en, het kostte wat het wilde, tijd zocht te winnen; middelerwijl zou het vuur onder de asch blijven smeulen, gereed om weder uit te barsten, als Montrado de vaan des opstands weder zoude willen opsteken.

*) Hieruit ontwaart men den krachtigen vorm van hun republikeinsch Gouvernement.

Tot temporiseren werd de vijand ook geleid door de omstandigheid, dat het Chineesch nieuwjaar nabij was, hetwelk religieus gevierd wordt.

De onderhandelingen namen eenen goeden loop, naar het zeggen van den resident, die zich voornam om, nadat de overeenkomsten in plegtige konferentie zouden zijn vastgesteld, met drie der Chinesche afgevaardigden naar Batavia te gaan, om aldaar den vrede finaal te sluiten.

Bij brief van den resident aan den overste van 25 Januarij 1851, geeft hij kennis, dat de onderhandelingen zijn afgeloopen en tot gunstigen uitslag hebben geleid, en hij noodigt hem uit om tegenwoordig te zijn bij eene openbare zamenkomst, waarin daarvan zoude blijken; en de resident vervolgt met hem te melden, *dat de kongsies verzocht hadden, als blijk van welwillendheid en vertrouwen (!), dat de blokkade minder streng mogt worden toegepast, zoo dat vergund werd om rijst, zout en amfioen toe te laten;* eindigende de resident met te zeggen: „*Ik deel ten volle in hunne denkbeelden, in overweging gevende om, ter bevordering der goede zaak, hun verzoek toe te staan.*"

De overste LE BRON heeft echter den resident geantwoord, dat hij wel wilde toestaan den aanvoer van zekere hoeveelheid rijst en zout, doch geen amfioen.

Er is nu bij den resident een geest van toenadering ontstaan, die verbazing wekt, en welke, naar ons bescheiden oordeel, zich alleen kan verklaren, door zijnen gehoorzamen wensch om, naar het verlangen van den Gouverneur-Generaal, een spoedig einde aan de zaak te maken. Hoe anders uit te leggen zijne aanneming van punten in de overeenkomst, zoo strijdig met zijne vroegere energieke beschouwingen, welke in stede van waarborg voor de toekomst, het kwaad erger maakten, gelijk dit blijkt uit ondervolgend proces-verbaal, dat nader behandeld zal worden.

Proces-Verbaal

van de zamenkomst op den 27 Januarij 1851, te Pontianak, van de Nederlandsche autoriteiten met de afgevaardigden der oorlogvoerende kongsies.

Present:

THOMAS JOSEPHUS WILLER, resident der wester-afdeeling van Borneo, bij kabinetsbrief dd. —— n°. —— belast met de politieke leiding der tegenwoordige verwikkelingen;

BERNARDUS FRANCISCUS JOSEPHUS HENNEBERT LE BRON DE VEXELA, luitenant-kolonel, kommandant der expeditie, met de officieren der landmagt thans op deze plaats aanwezig;

ADAM FREDRIK SIEDENBURG, luitenant-ter-zee 1ste klasse, stations-kommandant ter westkust Borneo;

RIJCK CHRISTIAAN VAN PREHN, resident van Sambas;

Pangeran BANDHARA van Pontianak SJARIF SALIM bin sulthan ABDUHL RACHMAN AECADRI;

KWEE HOETOEAN, kapitein der Chinezen te Pontianak;

LIOE-A-SIN, kapthai van de kongsie Langfon te Mandor;

LIAO KANGSIN, waarnemend kapitein Chinees te Pamangkat, in deze fungerende als tolk.

Van de zijde der kongsie's.

OOEN PO, thans *tjong lin*, lid van den oppersten raad van bestuur, afgevaardigde van de kongsie Taikon.

TJIN LIONG, insgelijks *tjong lin* en afgevaardigde van Taikon.

TJANG PIN, administrateur (tsjoe koe sian) en afgevaardigde van Taikon.

BONG KIM FA, waarnemend administrateur en afgevaardigde als boven.

UNG-FONG, id. id.

SONG HOK, afgevaardigde en tsjoe koe sian van de kongsie Sjip Ungfon te Loemar;

TJING-JIN id. id. id.

TJONG-FIN, afgevaardigde en tsjoe koe sian van de kongsie Sim tian te Boedok.

BONG-SIAT-KOEI id. id. van id.

De resident geeft te kennen, dat deze bijeenkomst ten oogmerk heeft te rekapituleren den uitslag der onderhandelingen, welke tusschen hem en de afgevaardigden op den 14 dezer zijn aangevangen en thans ten einde gebragt.

Derhalve thans wordt openlijk gekonstateerd het navolgende:

1°. De negen afgevaardigden hebben van hunne behoorlijke volmagtiging doen blijken door den brief van de drie kongsies aan den resident, gedateerd 4 $^{d}/_{12}$ m. of 5 Januarij 1851 en door de drie zegels, welke hun door die kongsies zijn medegegeven, ten teeken, dat zij, afgevaardigden, geregtigd zijn voor en van wege die kongsies te handelen.

2°. De godsdienstige plegtigheid, welke de afgevaardigden, den 13den dezer, hebben verrigt, aan den voet van den vlaggestok, waarop de Nederlandsche kleuren wapperden, is het openbaar bewijs dat de kongsies, onder het oog van den Allerhoogsten, haar berouw belijden en vergiffenis smeeken voor de beleedigingen, welke zij het gouvernement van Nederlandsch Indië hebben aangedaan, en dat haar onwrikbaar voornemen is, zich voor immer aan dat Gouvernement, als trouwe onderdanen, te verbinden.

3°. De afgevaardigden hebben rijpelijk overwogen, de vier hun door den resident voorgehoudene voorwaarden, waarop de tegenwoordige oorlog kan worden beëindigd en de opstandelingen weder in genade kunnen worden aangenomen; als:

a. Eene boete van een pikol goud als oorlogs-last;

b. Een jaarlijksch hommage van eenige kati's goud;

c. De sluiting der riviermondingen, welke niet wettiglijk voor den handel zijn opengesteld;

d. De bevestiging der keus hunner hoofden door het Nederlandsch gezag.

Deze vier voorwaarden worden door de negen afgevaardigden, krachtens hunne volmagt en in naam der drie verbondene kongsie's, aangenomen, in de hoop:

a. Dat het gouvernement in billijkheid acht zal slaan op den staat van

uitputting, waarin het land en het volk thans verkeeren, dewijl de mijnwerken en alle andere produktive bedrijven sedert acht maanden stil staan, en de improduktive konsumptiën daartegen verbazend groot zijn geweest, weshalve de afgevaardigden hopen en vertrouwen, dat het gouvernement langmoedigheid zal gebruiken en de invordering dier boete zal regelen, minstens in twintig termijnen van een jaar elk; *)

b. Dat de vaart op de riviermondingen tusschen Sambas en Pontianak zal open blijven voor de kleine op deze kust te huis behoorende praauwen, mits uitgeklaard en direkt komende van Sambas of Pontianak, of van en naar eene dier riviermondingen onderling.

c. Dat het jaarlijksch hommage in goud zal worden verrekend tegen de voormalige rekognitie in geld.

d. Dat de bevolking, door tusschenkomst harer dorpshoofden, zal kiezen vier kandidaten, waaruit de Nederlandsche autoriteit een zal benoemen tot regent over de landen Montrado, Boedak, Loemar en het land der voormalige kongsie Santioekioe, onder de Chinesche benaming van kap-thai.

4°. Dat de afgevaardigden, in overleg met den resident, wijders hebben ontworpen de navolgende grondslagen voor het bestuur der genoemde landen:

a. Het tegenwoordig kongsie-bestuur blijft in stand tot dat het vervangen zal worden door eene nieuwe staatsregeling, bekrachtigd door Z. E. den Gouverneur-Generaal.

b. Daarna ontbinden zich de kongsie's, en worden de zegels van Taikon, Lim-Tian en Sjip-Ung-Fon, aan het hoofd des nieuwen bestuurs plegtig overgegeven, om voor immer te verdwijnen; want de tegenwoordige kongsie's lossen zich op in het nieuwe staatsligchaam, dat den naam zal dragen van Fo-Sjoen-Tjong-than (algemeen gezag, dat aan ieder gelijke regten waarborgt.)

c. Alle mannelijke ingezetenen boven de twintig jaren, nemen deel aan de keus der dorpshoofden (Las-Thay's).

d. De Las-Thay's vormen gezamenlijk een kollegie, ter verkiezing van vier mannen, die het algemeen vertrouwen bezitten, en door dat kollegie, namens de geheele bevolking, aan het Nederlandsch bestuur als zoodanig worden voorgedragen. Het Nederlandsch bestuur verkiest daaruit den regent onder den titel van kap-thai.

e. De funktiën en magt van dezen regent zullen omstandig worden beschreven. Bij dit ontwerp wordt slechts vastgesteld, dat hij zal zijn de eerste van het land; hij voert tot zegel het Nederlandsche wapen, omgeven van het randschrift „Holland fongti tjut fong fo sjoew tjoeng than kapthai." (De regent door Neêrlands Koning gesteld over het land fo-sjoen tjoeng than). Hij voert de Nederlandsche vlag met datzelfde wapen en randschrift in het midden; — hij staat in direkte aanraking met den assistent-resident van Sambas; hij benoemdt de tsjantjoes (distriktshoofden) na de Las-thays te

---

*) Dit bewijst hetgeen vroeger van hunnen nijpenden toestand gezegd is.

hebben geraadpleegd en de toestemming van den assistent-resident te hebben erlangd; — de openbare kas van het landschap fo sjoen tjong than staat onder zijne administratie; — hij geniet eene bezoldiging aan zijn' stand geëvenredigd.

f. De funktiën en magt der Tsjaktjoe's zullen almede worden vastgesteld; voorloopig wordt slechts bepaald, dat zij in alles de bevelen moeten opvolgen van den kapthai, en dat hunne bevelen moeten worden ten uitvoer gebragt door de Lao Thays. Ook de Tsjaktjoe's genieten bezoldiging uit de kas des landschaps. Daar zal een Tsjaktjoe worden aangesteld: te Soengi-Doeri, te Soengi-Praya, te Sadow, te Sinkawang, te Ledo, te Lara, te Boedock, te Loemar, te Sepang, te Soengi-Anaw, te Pamangkat, en te Montrado (ingeval de kapthai niet op die plaats zijn zetel vestigt of zulks desniettemin noodig wordt geacht); en voorts op zoodanige plaatsen, als later oorbaar zal worden geacht;

g. De politie wordt uitgeoefend door de Las-Thays en Tsjaktjoes. De burgerlijke en lijfstraffelijke regtsbedeeling geschiedt door twee of meer Sjim-joe's (regtbanken), omtrent welker zamenstel, regtspleging en regtsmagt afzonderlijke bepalingen zullen worden gemaakt.

h. De kapthai zal, in overleg met de Tsjaktjoe's, zoodanige belastingen aan den assistent-resident voorstellen, als welke op de gemakkelijkste wijze kunnen worden geheven. Derzelver opbrengst wordt verantwoord door de kas des landschaps.

Uit die kas moet gevonden worden:

1°. De oorlogskosten door het gouvernement in termijnen op te leggen;

2°. Het jaarlijksch hommage;

3°. De bezoldiging der Chinesche hoofden;

4°. De uitgaven voor werken van openbaar nut;

i. De goudmijnen hebben niets gemeen met de kas des landschaps; zij behooren aan de The'skus (geldschieters) en Parit Chiongs (aandeelhebbers) der mijn-ondernemingen.

Elke mijn heeft haar eigen naam, eigene administratie, eigene kas. De administrateurs (Tsjoe-Koesians) der mijnen hebben noch gezag noch bemoeijenis buiten den kring der goudmijnen;

k. Daar zal worden opgerigt een adviserende raad voor het mijnwezen, van welken raad de kapthai voorzitter zal zijn. — Aan dezen raad worden onderworpen alle verzoeken tot ontginning van nieuwe mijnen. De raad brengt die verzoeken met zijn gemotiveerd advies over aan den assistent resident van Sambas;

l. Voor het openbaar onderwijs en de vaccine zullen instellingen worden beraamd.

m. De geheele kust, met al hare uitwateringen tusschen de mondingen der Pontianaksche en Sambassche rivier, is en blijft gesloten voor den handel met andere deelen der residentie en met het buitenland. De onderlinge gemeenschap tusschen de uitwateringen is evenwel niet verboden voor kleine praauwen, direkt van de eene plaats naar de andere bestemd. — De vaart van

in deze residentie te huis behoorende praauwen, op het bedoelde gedeelte der kust, is mede veroorloofd voor praauwen en inlandsche vaartuigen behoorlijk te Sambas of Pontianak uitgeklaard;

n. Ter verzekering eener regelmatige werking van 's gouvernements amfioen- en zoutmonopolie, en ter wegneming van de veelvuldige botsingen, die er tot dus ver uit zijn voortgevloeid, zal er zoo mogelijk worden tot stand gebragt eene vereeniging van kapitalisten, die, tot billijken prijs, van den hoofd-pachter of wel direkt van het Europeesch bestuur zal overnemen de amfioenpacht en het zout-debiet over het geheele land fo-sjoen-tjong-than;

o. De pacht en belastingen zullen betaald mogen worden in goud, mits bij sommen van *f* 400 of meer; en de thail gerekend op die waarde, welke elk half jaar door den assistent-resident in het openbaar zal worden opgegeven voor elke soort van goud.

De gezamenlijke afgevaardigden benoemen bij deze uit hun midden de Tsjoe-Koe-Sian's met name

TJANG PIN van Taikon,
TJONG TIN „ Boedok,
SONG HOK „ Loemar,

om zich te begeven naar Batavia, ten einde Z. Excellentie den Gouverneur-Generaal in aller naam te komen brengen de hulde der volledige onderwerping van de drie verbondene kongsie's, — en voorts om in bovenstaand ontwerp dat geen toe te lichten, waaromtrent Z. Excellentie hen zal gelieven te laten ondervragen.

6°. Zij verzoeken wijders den resident, de drie afgevaardigden wel tot Zijne Excellentie te willen geleiden; dit wordt beloofd door den resident, die tevens voor hunne veiligheid en goede behandeling borg staat.

De overige zes afgevaardigden begeven zich terug naar Montrado, om van den uitslag der onderhandelingen aan hunne lastgevers verslag te doen.

Het tegenwoordig kongsie-bestuur zal intusschen, door bemiddeling der Lao Thays, de bevolking doen procederen tot de keus der vier mannen, waaruit het Nederlandsch gezag den regent zal benoemen. Met de uitvoering van dien maatregel wordt berekend, dat 50 of 60 dagen gemoeid zijn; in welk tijdsverloop te hopen is, dat de resident met de drie afgevaardigden van Batavia ter dezer kust zal zijn geretourneerd.

Door den luitenant-kolonel, kommandant der expeditie, wordt bepaald, dat, tot het oogenblik eener definitieve beëindiging, het tegenwoordig afsluiting-stelsel zal worden gevolgd, met betrekking tot allen in- en uitvoer van goederen, van welken aard het zij. Dat overigens de vijandelijkheden van onze zijde, gedurende dat tijdsverloop, blijven gestaakt, mits dat ook de kongsie's zich van alle vijandelijkheden of beweging van troepen onthouden.

Door het civiel bestuur is reeds last gegeven, dat alle vijandelijkheden van de zijde der Dajaks zullen ophouden. Ten overvloede zal deze last andermaal worden herhaald.

Aldus gedaan en geverbaliseerd te Pontianak in het Residentiehuis, den 27sten Januarij 1851.

De resident (*w. g.*) F. J. WILLER.
De assistent-resident (*w. g.*) R. G. VAN PREHN.

De luitenant-kolonel, kommand. der expeditie (*w. g.*) B. F. J. H. LE BRON DE VEXELA.

De kommandant van het Maritiem stationn. (*w. g.*) A. F. SIEDENBURG.

Handteekening der Chinezen.
De afgevaardigden van Taikon.
De afgevaardigden van Sjip-Ung-fon.
De afgevaardigden van Limtian.
De Tolk.
De getuigen.

Pangeran Bandahara, SJARIF SALIM, de kapt. der Chinezen, de kapthai van Mandor.

Het tweede tijdvak van deze verwikkelingen is nu ingetreden.

De resident begeeft zich met drie zendelingen van de muitende Chinezen naar Batavia.

Alvorens te vermelden wat te Batavia gedaan is, na 's residents aankomst aldaar, zullen wij mededeelen, wat het voornemen was, voor dat de veranderde omstandigheden bij den Gouverneur-Generaal bekend waren geworden.

Men was te Batavia in het onzekere en in groote ongerustheid omtrent den staat van zaken op Borneo. De westmoeson was in volle kracht, zoodat de schepen de westkust hadden moeten verlaten. De harmonie tusschen den resident en den luitenant-kolonel LE BRON stond op losse schroeven, ten gevolge van vroegere inmenging van den laatsten in de attributen des eersten. De Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN naderde het einde van zijn bestuur, elken dag verwachtte men zijnen opvolger. Het was hem gansch niet onverschillig Indië over te geven in eenen staat, zoo niet van volstrekte rust en kalmte, dan toch in schijnbaren vrede, en alzoo was zijn wensch natuurlijk, om ten spoedigste Borneo te pacificeren, hetgeen ook strookte met de inzigten van den Minister.

Dit bewoog den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN tot de begeerte, om den Generaal-Majoor PENNING NIEUWLAND als Gouvernements-kommissaris naar Borneo te zenden als vrede-bode *).

De Generaal-Majoor PENNING NIEUWLAND, in weêrwil zijner wankelende gezondheid zich beschikbaar stellende, verzocht nogtans, dat zijne verschijning op Borneo om vrede te stichten mogt gepaard gaan met vertoon van militaire magt, alzoo van de twee kompagniën, die nog van het 13e bataljon infanterie te Batavia waren, benevens het halve 4e bon 't welk, naar zijn gevoelen, te Gombong minder noodig zijnde, voor het oogenblik op Java

*) Zie de brochure van den Oud-Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, „Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië," bladz. 42.

gemist konde worden, — en dat, als het mogt blijken dat de vijand zich niet wilde onderwerpen aan het hem te stellen ultimatum, tot den oorlog mogt worden overgegaan. Vermits echter de Gouverneur-Generaal met de zending van eenen kommissaris bepaaldelijk den vrede bedoelde en niets dan den vrede, zoo sprong die bestemming van den Generaal-Majoor af, want hij had bedenking, — en wie zal het misbillijken? — om met muitend schuim van volk eenen vrede te sluiten, vermits dat streed met zijn militair karakter en met al hetgeen onder zijne handteekening over de Borneosche verwikkelingen geschreven stond. De raad van Indië, CORNETS DE GROOT, die de meening van den Generaal kende, raadde den Gouverneur-Generaal om met hem over de zaak nog nader te spreken, en de Gouverneur-Generaal stemde toen, met eenige wijziging, in de bedingen, welke de Generaal gemaakt had, waarna de instruktie werd gearresteerd, waarvan het ontwerp hier volgt:

Ontwerp van instruktie voor den Generaal-Majoor titulair PENNING NIEUWLAND, benoemd kommissaris voor de wester-afdeeling van Borneo.

Art. 1. Het oogmerk der zending is de naleving en toepassing op de Chinesche bevolking, van het regerings beginsel, om in Nederlandsch Indië rust en vrede te handhaven of te bevorderen; en om de pogingen daartoe alleen dan door belangrijke militaire maatregelen te ondersteunen, wanneer door geene andere middelen dit doel kan worden bereikt.

Art. 2. Tot het beëindigen van den tegenwoordigen staat van verzet en vijandelijkheid tegen het wettig gezag, van de Chinesche bevolking voormeld, wordt aan den Gouvernements-kommissaris verleend ampele magt; zullende in hem vereenigd wezen, het hoogste burgerlijk en militair gezag in de wester-afdeeling van Borneo, en hij bevoegd zijn, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, tot het verordenen van alle zoodanige maatregelen, als de Gouverneur-Generaal, ter plaatse aanwezig zijnde, zoude kunnen noodig achten.

Art. 3. Die maatregelen zullen de strekking moeten hebben, om de Chinesche bevolking, doch meer bepaaldelijk die van het oproerige Taikon, te brengen tot onderwerping aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, op den voet van onderdanen.

Art. 4. Bij gevolg zullen met de in opstand zijnde Chinezen geene kontrakten worden gesloten, maar aan hen, uit kracht der Gouvernements heerschappij, bij bevelschrift opgelegd worden:

a. het onverwijld overleveren van alle versterkingen, zoo aan de kusten, als het slechten daarvan in het binnenland.

b. de betaling binnen eenen zekeren termijn van eene oorlogs-belasting, ten ware zij voldoende mogten kunnen aantoonen, daartoe niet in staat te zijn.

c. geen handel te drijven dan door de daartoe door het Gouvernement opengestelde havens.

d. het opbrengen van een jaarlijksch hoofdgeld, zooveel mogelijk gegrond op volkstelling.

„Van vroeger af is de kongsie Samtioekioe immer de vijand geweest van Taikon; nu is die vijand gevlugt en wij zijn te vreden.”

„Wij hebben niet geweten, dat de heer resident van Pontianak onze vijand was, en soldaten bragt om ons te bevechten. Wij zijn van af de vestiging van het gebied (Sambas?) in de opbrengst aan het Gouvernement nimmer iets achterstallig gebleven. Doch de heer Petor (resident) is te opvliegend van aard, [*garang:* luidruchtig, verwoed, wild, wreed:], te trotsch [*boengka:* grootsch, ijdel] en heeft geen geduld. Een groot persoon behoort geduld te hebben en in elke zaak met bedaardheid te werk te gaan, opdat het land goed bevolkt worde en in bloei en welvaart toeneme, waartoe ook het aanwezen van Chinezen bijdraagt.”

„Wenscht mijnheer ons, Chinezen, allen hier niet langer te hebben, wat is er dan aan te doen? en wat zal dan de eindbeslissing zijn? Laat ons hierop bij brief een antwoord bekomen; opdat wij daarna kunnen denken over de toekomst.”

„Voorts voegen wij hierbij de eerbied betuiging en heilwenschen aan U, groote heer kolonel, krijgsoverste, van ons drie kongsie's: zijnde, eerstens: de kongsie Limtian, tweedens: de kongsie Taikon en derdens: de kongsie Sipanpoean.”

„Te Montrado den 28sten dag der 9de maand.

„Vooreerst: daar zeer vele mijnlieden omkwamen, zoo heb ik ernstig weerstand geboden (gestreden).”

„Ik zend dezen brief aan U, mijnheer de kolonel, opdat gij een helder inzigt in de zaak erlangt; want van den beginne, dat het Gouvernement hier regeert, hebben in Sambas de Chinezen voortdurend de inkomsten aan hetzelve opgebragt; gelijk het water, met een snijdend werktuig gekliefd, (weder zamenvloeit) was ik ook voornemens, mij niet van het Gouvernement te scheuren.”

„Doch de heer resident van Pontianak handelt zonder vooraf te onderzoeken, want de sampan poekat is de monding der rivieren slechts voorbij gezeild (binnengeloopen — aangedaan?) ik weet daar het ware niet van; maar de kruisboot van de kompagnie was daar, waarom heeft die dezelve niet willen aanhouden? Zonder dat de zaak tot klaarheid was gebragt, eischte de resident straf: ik, kongsie, wil goedheid en geen kwaad.”

„Ik kan echter niet weten, waar ik de zaak moet voorbrengen, want het is TJOE AHOU die alle verwikkeling daarstelt, in overeenstemming met kapitein ALOEK, en wat het geestvermogen van den vorst van Sambas aangaat, deze heeft geen voldoend doorzigt, om het land te besturen, en is onnoozel en onwetend, zoodat hij eene stoomboot en soldaten in de rivier Sedouw bragt en vervolgens oorloogde; terwijl later te Sepang de oorlog werd begonnen, en vele lieden van Loemar, door het werk der Dajaks, omkwamen.”

„Het landschap Boedok werd afgesloten, geene levensmiddelen mogten

worden in- of uitgevoerd, zoodat mijne lieden zelf (onderling?) wilden vechten om levensmiddelen; allen werden woedend gelijk tijgers, omdat zij niets te eten hadden, en honderden mijner menschen stierven, omdat zij te zeer gepijnigd werden."

„En daarom heb ik mijne toestemming gegeven, dat men ging vechten, en daardoor is de verwoesting van Pamangkat voortgekomen; het geschiedde met den wil van God!"

„Ik, kongsie, heb reeds zoo lang op iets goeds van Sambas gewacht; doch er is niets gekomen; en nu heb ik vernomen dat mijnheer de kolonel te Sambas is aangekomen. Dat ik kunne verzoeken, om het goede en kwade in overweging te nemen, en dat de zaak ten goede geschikt worde!"

„Te Montrado, den 28 dag der 9 maand."

„Ik, kongsie, was gelijk een mensch, die pas de geur van eene bloem geroken had, tot dat drie personen van Loemar, die van Sambas losgekomen (ontvlugt?) waren, genaamd KOE TIEMAAK, SOETJIEN en TJONGJOENTJOEN, te Montrado aankwamen en aan ons, kongsie, mededeelden, dat SONGASSIET, een oud man, hen op de bazar van Sambas ontmoet had."

„Ik, kongsie, heb immer het voornemen gehad, hem eerbied te bewijzen."

„Doch wat kan ik er aan doen, dat ik hem niet ontmoeten kan, vermits de weg te moeijelijk is? Vroeger heeft de kongsie reeds vier brieven geschreven, heeft (U) kapitein die ontvangen of niet? En wat de heerschende ramp in het land aangaat, de kongsie wil immer het goede."

„Wat is er aan te doen, daar de booze geest bewerkt heeft dat er zoo vele menschen gestorven zijn; doch die daar de aanlegger van is, die heeft voorzeker zeer zwaar gezondigd."

„Ik, kongsie, heb ik immer om Sambas gedacht. Toen de lieden van de kongsie vroeger ten oorlog trokken en Sepang en Siminis hadden geslagen, wilden al de aanvoerders naar Sambas doortrekken; doch wij, kongsies, hebben zulks altoen verboden en gelast om daar (te Sepang) te blijven en die menschen daar aan te houden, wachtende op schriftelijke berigten, indien die van Sambas mogten aankomen; doch, na zoo langen tijd is geene tijding ontvangen, hoe men in de hoofdplaats over de zaak dacht; blijft die tijding lang uit, dan zullen mijne aanvoerders het niet kunnen uithouden, (het volk niet langer kunnen tegenhouden); misschien ontbreekt het dien dommen en slechten radja van Sambas aan overleg, wanneer hij nog gedachten heeft. Heeft hij nog gedachten, dan hebben wij, kongsies, ze ook; is het ten goede, dan zal de kongsie ook in het goede antwoorden."

„Daarom hoop ik dat (U) kapitein de zaak ten beste zal kunnen schikken."

„Te Montrado, in het huis van Sombok, den 28 der 9 maand."

De Chinezen handelen met ons als rijk tot rijk, en daarin is juist het

groote kwaad gelegen, dat uitgedelgd moet worden. De geschiedenis bewijst, zeide het militair-departement bij het beoordeelen dezer brieven, dat zoo dikwijls de Chinezen noodig hadden list te gebruiken, zij dat hebben gedaan door quasie toenadering, door middel van brieven, altoos hunne eigenwaarde behoudende, en telkens als wij daaraan gehoor gaven, werden wij bedrogen: zoodra was onze magt niet afgetrokken of zij begonnen van voren af aan. De archieven bewijzen dit. Het militair-departement eindigde aldus: „dit leidt alzoo tot het besluit dat aan die brieven hoegenaamd „geene waarde behoort toegekend te worden; zij versterken veeleer in het „bij herhaling uitgebragt advies, dat Montrado moet worden ten onder „gebragt." En bij een nader berigt komt het militair-departement daarop andermaal terug: „die Chinezen moeten met kracht van wapenen aan ons gezag onderworpen worden, zal men voor goed een einde maken aan de sedert jaren bestaande verwikkelingen, zal men den hoon wreken, welken het gouvernement bij herhaling heeft ondergaan."

De resident WILLER, te Batavia aangekomen, met zich brengende een gezantschap van drie muitende Chinezen, produceert het hierboven geïnsereerde proces-verbaal.

De raad van Indië, daarop gehoord zijnde, adviseerde voor de benoeming van eene speciale kommissie, ten einde den Gouverneur-Generaal voor te lichten, wat in deze zaak verder behoorde te worden gedaan.

Dienovereenkomstig is door den Gouverneur-Generaal besloten. Het dispositief luidt, dat de kommissie bepaaldelijk zoude dienen van konsideratiën en advies nopens de vraag: of bekrachtigd kunnen worden de ontworpene en voorloopig overeengekomen schikkingen, hetzij als zij liggen, hetzij na wegneming van de daarbij voor 's hands gemaakte bedenkingen, en na toetreding tot eenige andere door de regering gewenschte voorwaarden.

De Generaal-Majoor PENNING NIEUWLAND, zich met den raad van Indië DU PUY en den direkteur van financiën FRANCIS, oud kommissaris voor Borneo, tot lid dier kommissie benoemd ziende, afkeerig van den weg dien de resident nu was ingeslagen en aanprees, bragt in de eerste vergadering ter tafel de nota waarvan afschrift hier volgt:

„Mijne meening over het proces-verbaal, betreffende de onderhandelingen ter beëindiging van den Chineschen oorlog op Borneo."

„Ik doe mij zelven de vraag of de Gouverneur-Generaal zijne sanktie kan verleenen, op hetgene is overeengekomen tusschen den resident WILLER en de Chinesche afgevaardigden, zoo als dat gekonstateerd is in het onderhavige proces-verbaal."

„Als kriterium van de handeling des residents bestaat de kabinetsbrief van den Gouverneur-Generaal d.d. 12 October 1850, n°. 215, waarin verwezen wordt naar dien van 27 September 1850, n°. 206."

„Het kan niet ontkend worden, dat de resident bedongen heeft wat hem is voorgeschreven geworden."

„Doch hij heeft zich daarbij niet bepaald; hij is verder gegaan, en in sommige punten wekt dat mijne afkeuring, te weten:"

„*Aan de oproerige kongsies zou uitbreiding van territoir gegeven worden noordwaarts tot de Sambas-rivier.*"

„Daardoor zou toch het reeds zoo magtige Montrado nog geduchter worden."

„Daardoor zou eene politieke onregtvaardigheid begaan worden jegens de bevolking van Sentioekioe, die, na den vijand, in ons belang, den doortogt over haar land geweigerd en zich daartegen met de wapens verzet te hebben, eindelijk het onderspit heeft gedolven, op de vlugt is gedreven en have en goed heeft zien verbranden."

„Door Sentioekioe aldus op te offeren, zou een nuttige scheidsmuur tusschen Montrado en Sambas omver gehaald worden."

„En Pamangkat — zouden wij dat heroverd hebben, ten koste van zoo vele bloedige offers, om het den muitenden Chinees ten buit te geven? Gebeurt dit, dan zal Sambas geen dag meer zeker zijn. Bij de eerste vijandelijkheid zou de sulthan gedood of verdreven worden, en onze zwakke militaire bezetting, gelegen in een fort van weinig defensief vermogen, voor overmagt moeten bezwijken."

„Er zou tegen ons kontrakt met den sulthan en tegen onze eigene belangen en veiligheid gehandeld zijn."

„Montrado, aldus groot en magtig, zou weldra zijne armen ook zuidelijk uitstrekken, eerst naar Mampawa en vervolgens naar Pontianak, en alzoo heer en meester zijn van het westelijk deel van Borneo."

„Dit ligt in de toekomst, indien de schikking van den resident in haar geheel wordt gesanktionneerd."

„Er moge worden aangevoerd, dat de muiters onze vlag huldigen;"

„dat zij een zegel met het Hollandsche wapen zullen aannemen;"

„dat zij God hebben aangeroepen;"

„dat zij, in plaats van het kongsie-bestuur, bestuurders zullen kiezen onder de goedkeuring en bevelen van het gouvernement;"

„Dit alles begoochelt mij niet, geleid door de geschiedenis, en besluitende van het verledene tot het toekomende."

Waar toch is de zedelijke waarde van dat volk, om het geloof en vertrouwen te schenken? Ik heb het reeds vroeger gezegd, dat voor hen zelfs de groote eed niet heilig is."

„Al wat tot dus ver gebeurd is, bewijst kwade trouw van dat afzigtelijk volk, en ik geloof met den assistent-resident VAN PREHN en den militairen kommandant luit.-kolonel LE BRON DE VEXELA, dat de plotselinge wending, die de zaken genomen hebben, veroorzaakt is door tijdelijk gebrek aan goud en het Chinesche nieuw jaar, hetwelk ook dit schuim gewoon is religieus te vieren."

„Hoe meer ik het inzie, hoe meer mij het gedrag van den vijand huichelarij schijnt."

„Is hij eenmaal in het bezit van Sentioekioe; is de zamensmelting der

kongsies eenmaal volbragt, en heeft hij zijne beginselen, door middel zijner politieke broederschap (soort van carbonarie) voortgeplant, dan zal hij het masker afwerpen, het Hollandsch zegel verbreken, de personen, die in het plaatselijk bestuur zullen zijn, ontzetten, en onze vlag weder voor de voeten werpen, gelijk dat reeds, en ongestraft, den assistent-resident BAUMGART gedaan is."

„Het zijn quasie offers die hij brengt, en het is een quasie hulde-betoon, dat zijne afgevaardigden aanbieden. De tijd zal dat bevestigen, indien wij blind zijn voor de leer der ervaring. Borneo zal dan een tweede Formosa worden."

„Als ik bedenk, hoe doortrapt sluw de politiek van Montrado is; hoe daarin uitmunt TJANG-PIN, een zijner afgevaardigden, dan zie ik in het aanwezen te Batavia der Chinesche zendelingen iets anders dan hulde-betoon. Montrado wil konnexiën aanknoopen en in ons binnenste zien."

„Wel beschouwd is het inpolitiek, dat de heer WILLER afgevaardigden heeft medegebragt; en het komt mij bij nadenken voor, dat zij niet tot den Gouverneur-Generaal moeten toegelaten worden; hetgeen alleen zoude kunnen geschieden, indien de vijand zich *zonder reserve*, *op discretie* onderworpen had."

„Sentioekioe in 't bezit van Sepan, dat het beste goud geeft, zou aan Montrado meer rijkdom en gevolgelijk meer magt geven."

„Vergeten wij niet, dat tusschen Taikon en Sepan eene oude vete bestaat over grondgebied. En dat zouden wij beslechten door Sentioekioe in de armen van Montrado te werpen."

„Maar, zegt de resident, Sentioekioe is ledig, de bevolking is gevlugt."

„Dat wettigt toch niet, dat wij het aan Montrado geven. Wij hebben inderdaad gelezen, dat onze vlugtelingen in Serawak alreeds aan het goud wasschen zijn, zekerlijk in eene verhouding, zoo als BROOKE (die partij trekt van onze confusie) dat zal hebben voorgeschreven."

„Waarom heeft de resident niet bij openbare akte de gevlugte bevolking terug geroepen, gelijk hij dat met die van Pamangkat gedaan heeft, en haar, in afwachting dat zij de plaatsen harer vorige inwoning weder kan betrekken, elders verblijf aangewezen?"

„Dit behoort nog te geschieden."

„Ik vind in de geprojekteerde territoriale uitbreiding, waarvan — en dit vereischt hier bijzondere opmerking — in de bedoelde kabinets-missives van den Gouverneur-Generaal geen de minste kwestie is, alle reden om de sanktie niet te verleenen."

„Het proces-verbaal schijnt mij een *vredes-verdrag* in ons nadeel, terwijl wij ons zouden laten begoochelen door het komediespel aan den vlaggestok, dat elken dag kan worden verloochend; door de aanneming van een zegel, dat de vijand kan verbreken; en door het hijschen van de Hollandsche vlag (gelijk Montrado reeds vroeger gedaan heeft), die hij zal verscheuren, zoo als dit reeds eenmaal gebeurd is *); terwijl de vorm van bestuur, dien hij nu zegt

*) Toen zij, onder het voeren der Hollandsche vlag, de rivier poogden in- en uit te zei-

te zullen invoeren, niet gewaarborgd door onze bajonnetten, geenszins bestand kan zijn tegen het ultra-demokratisch element, dat Montrado zoo schrikwekkend beheerscht."

„En zullen wij Montrado meester laten van de riviermonden?"

„Daarvan staat niets geschreven."

„Berekent men dan niet, dat Borneo, (zoo wij er niet van verjaagd worden), een voor ons improductief land zal blijven, indien wij den sluikhandel niet weren?"

„Ik vestig hier slechts de aandacht op het zout-monopolie. De kojan wordt te Borneo door ons verkocht (ik meende dit ergens gelezen te hebben) voor *f* 210, terwijl het van Siam voor *f* 80 verkregen wordt." Thans komen de Chinezen quasie eene betrekkelijk kleine hoeveelheid zout te Sambas koopen, om de beschuldiging te ontgaan van het in te smokkelen. De hoeveelheid zout, die op Borneo gebruikt wordt, is zeer groot, en wat debiteren wij?" '

„De amfioen-pacht zou gewis een ton meer opbrengen, indien wij konden beletten, dat de opium wierd ingesmokkeld."

„Het bevreemdt, dat, al staat het niet voorgeschreven in de bedoelde kabinetsbrieven, de resident niet bedongen heeft, dat de vijand zijne sterkten aan de riviermonden aan ons zoude overleveren.

„Er komt ook geen woord in het proces-verbaal voor, van ontwapening der oproerige kongsies en van het slechten der sterkten, die Montrado omgeven. Ontwapening is toch een noodwendig vereischte van den vrede."

„Wij worden misleid en moeten voorzigtig zijn. 't Zijn bedriegers met wie wij te doen hebben; doch ik zie niet in waarom wij dupe zouden zijn."

„Ook bevreemdt het mij, dat, toen de resident den kabinetsbrief van den Gouverneur-Generaal dd. 18 Januarij jl. n°. geheim, ontvangen heeft, handelende over de zending van eenen kommissaris, uit welks bijlagen (het koncept besluit met instruktie) hij gezien heeft hoe de latere beschouwingen van de regering waren, — dat toen de heer WILLER geene wending aan de konferentie gegeven heeft, om zoo veel mogelijk te naderen de bedoelingen van het Gouvernement, zoo als die daaruit aan hem kwamen te blijken. De onderhandelingen waren nog niet afgeloopen: het proces-verbaal is gedagteekend 27 Januarij jl. en de bedoelde stukken heeft de resident den 24sten te voren ontvangen!"

„In Nederland is men verlekkerd geworden op Borneo, door de laatste vlugschriften en couranten-artikelen. Men is daar vol verwachting van hetgeen in Indië zal worden gedaan."

„Ten bewijze strekke de voorlezing van DE STURLER over den innerlijken rijkdom onzer Oost-Indische bezittingen. De schrijver moge Borneo wat hoog gekleurd hebben, 't is mogelijk; doch zeker is het, dat hij uit bronnen geput heeft, die bewijzen, dat Borneo voor ons een schat bevat,

---

len, zonder aan onderzoek onderworpen te zijn, hetgeen hun belet is geworden, hebben zij de vlag aan stukken gehakt.

op welken wij gezeten zijn als de Peruanen van voor eeuwen. Wij hebben met de handen in den schoot gezeten en een onverklaarbaar *laissez faire* stilzwijgend tot regeringsbeginsel genomen, tegen over een nijver volk, gelukzoekers, schuim van China. Het behoeft naauwelijks gezegd, dat deze opmerking geldt over den geheelen tijd van ons aanwezen in Indië."

„Hoe heeft men kunnen beweren, en op welken grond beweert men nog, dat Borneo, rijk aan mijnen, nog rijker aan vruchtbaarheid, met vele en daaronder prachtige diep in 't land reikende rivieren, met eene talrijke en nijvere bevolking, voor ons moet zijn improduktief?! Als onze vaderen zoo gedacht hadden, zou Holland geene koloniën bezitten."

„En gaan wij zoo voort, bekrachtigt de Gouverneur-Generaal het proces-verbaal, dan zal het kunnen gebeuren, dat, gelijk over Formosa, ook een „*verwaarloosd Borneo*" geschreven wordt. Wij mogen dan tot roem der Hollandsche natie weder eenen HAMBROEK bezingen, maar, even als Formosa zullen wij Borneo den Chinezen in handen hebben gespeeld. Het zal voor ons verloren zijn, want hoe zouden wij kunnen heroveren, wat wij niet hebben weten te behouden! En wat waarborgt ons, in zulk eenen staat van zaken, tegen de interventie van Engeland, dat nog erger zoude zijn."

„Neen — en ik hoop het voor de regering van Nederlandsch Indië — de zendelingen moeten niet tot den Gouverneur-Generaal worden toegelaten, en de sanktie moet volstrekt geweigerd worden, indien het landschap Sentioekioe niet intakt blijft, en ons het bezit der riviermonden wordt betwist. Montrado, Loemar en Boedok, de drie muitende landen, mogen een geheel uitmaken, zoo als dat geprojekteerd is, dit zij zoo; ze zijn het toch eens. Voor hen uitsluitend moge gelden, wat zij met inbegrip van Sentioekioe beoogden; dat zal niet schaden; maar hetgeen zij meer begeeren, mag niet worden toegestaan."

„Grootmoedig zou het Gouvernement afstand kunnen doen van de oorlogschatting: wat toch beduidt een pikol goud, in 30 jaren te betalen?"

„En indien de muiters niet willen, dan behoort de onderhandeling zonder verdere *pourparlers* afgebroken te worden en de passive oorlog weder aan te vangen: de *passive* zeg ik, gelijk zulks bedoeld wordt in de projekt-instruktie, omdat wij geene magt genoeg kunnen afzonderen om tot den aktiven over te gaan, dank onzer onvoldoende leger-formatie en wat daaraan, om den wille van het rampzalig „*batig saldo*", nog onthouden wordt."

„Het is bedenkelijk eene groote expeditie af te zenden, zoo als die, om Montrado te Montrado te bevechten, gevorderd wordt, nu Java een vulkaan geworden is, die met verwoesting dreigt. Voor den passiven oorlog kunnen nog troepen gemist worden, die de Chinesche sterkten aan de kust moeten oprollen en er zich zelve vestigen, terwijl de marine door strenge blokkade — dan in de rivieren — allen toevoer moet afsnijden, dien de vijand niet over Serawak kan bekomen."

„De muiters, aan honger en gebrek, dat anarchie teelt, prijs gegeven,

zullen zich dan aan onze voeten werpen, en wij hun de wet kunnen stellen."

„Jammer, dat zoo het den weg des oorlogs weder op moet, wij den vijand, ten gevolge zijner sluwe handelingen, tijd tot verademing gegeven hebben. Zijne strijders zijn zeker al weder aan het goud wasschen, en daarmede verkrijgen zij nieuwe middelen, om den oorlog te voeren, met vernieuwde kracht en vernieuwde woede."

„De zaak is dringend, en vereischt energie bij vaardigheid in het bevel, en moed bij bekwaamheid in de uitvoering. De westmoeson verliest weldra hare hevigheid; met April of vroeger zou met de zuivering der kust aangevangen moeten worden. Den overste LE BRON heb ik den partikulieren raad laten geven, door zijnen adjudant, om, indien de onderhandelingen mogten afspringen, oogenblikkelijk positie te nemen op den berg Pamangkat, en alzoo den vijand daarin vóór te zijn."

„Ten slotte moet ik nog in opmerking brengen, dat, indien de onderhandelingen van den resident WILLER finaal worden gedesavoueerd, hij niet in zijne betrekking kan blijven, en dat zou jammer zijn, vermits hij goed geinitieerd is. Daarom zou aan de drie Chinesche zendelingen, door hen voor onze kommissie te doen komen, in bijzijn van den resident, te kennen kunnen worden gegeven, wat het Gouvernement begeert. Ik merk echter hierbij aan, dat, vermits zij niet hier zijn om te onderhandelen, maar blootelijk om de zaak toe te lichten en te bepleiten, wij onmiddellijk niets van hen zullen verkrijgen, weshalve zij met het ultimatum van het Gouvernement, onder geleide van den resident, zouden dienen terug te keeren."

„Te gelijk zouden dan maatregelen genomen moeten worden, tot spoedige versterking onzer troepen op Borneo. Ik herhaal hetgeen ik reeds elders gezegd heb: onderhandelingen worden het best gevoerd bij het dreigen van bajonetten, en de beste vrede wordt bedongen door de eloquentie van vuurmonden."

„Ik zwijg van onze verhouding tot den sulthan, met wien wij verwikkelingen te verwachten hebben, omdat ik zulks van ondergeschikt belang beschouw."

„Bijaldien het besluit onzer kommissie niet mogt harmonieren met mijne beschouwingen, dan verzoek ik dat deze nota gevoegd worde bij het rapport, dat door haar den Gouverneur-Generaal zal worden aangeboden."

„Batavia, den 14 Februarij 1851."

De Generaal-Majoor,
(*geteekend*) PENNING NIEUWLAND.

De heer FRANCIS helde ook over tot eene energieke handeling, blijkens de nota, die hij vervolgens ter tafel bragt. [Dat stuk volgt hieronder. Aan de regterzijde vindt men den korten inhoud van de stukken, die in zijne handen waren gesteld, en aan de linkerzijde zijne meening daarover.]

Nota.

„Het besluit van den 11den Februarij 1851, La. H. geheim, heeft ten

doel, om de plaats gehad hebbende onderhandelingen met de afgevaardigden van de Chinezen van Montrado te onderzoeken en beoordeelen, en daarna te dienen van konsideratiën en advies nopens de vraag: of bekrachtigd kunnen worden de ontwerpen en voorloopig overeengekomene schikkingen, enz."

„Gelezen de missive van den resident der wester afdeeling van Borneo van den 28sten Januarij 1851, n°. 63 en het daarbij aangeboden *dag-register* en *proces-verbaal*."

1. „De resident zegt in zijn *dag-register*, dat hij voor de toekomst niet kan instaan; „op Montrado, waar zoo „veel brandstof voorhanden is, kan een „enkele vonk aan de anarchie de wa„pens in de hand geven, en daarmede „treedt de oorlog tegen ons van zelf „weder te voorschijn."

1. Deze bedenking is zeer juist, en moet steeds op den voorgrond worden geplaatst bij alle onderhandelingen met de Chinesche kongsies op de westkust van Borneo."

„De voorloopige overeenkomst tusschen den resident van de westerafdeeling van Borneo en de afgevaardigden van Taikon, Loemar en Boedok bevat de hiervolgende bepalingen:"

2. „Over de bevoegdheid der afgevaardigden."

2. „De bevoegdheid is voldoende, doch men moet niet veel staat maken op hun invloed onder de mijnwerkers."

3. „Dat de Chinezen der opgenoemde kongsies, zich aan het Gouvernement voor immer als trouwe onderdanen zullen *verbinden*.

3. „De Chinezen op de westkust van Borneo mogen niet anders dan als onderdanen van het Gouvernement worden aangemerkt; hunne *verbindtenis* komt dus niet te pas, zij moeten slechts de erlangde genade op hunne wederspannigheid erkennen en daarvoor dankbaar zijn."

4. „De afgevaardigden hebben rijpelijk overwogen de vier door den

4. „Genade vragende, mogen zij onze voorwaarden niet in overweging

nemen, maar slechts hunne toestemming geven, of eigenlijk zich onderwerpen, aan de hun door den resident opgelegde billijke verpligtingen."

a. „Welken waarborg hebben wij voor de nakoming van deze toezegging? Hun woord? dit hebben zij vaak verbroken, waardoor nieuwe geschillen zijn gerezen. Om in duurzamen vrede met deze Chinezen te leven, moet men van hen geene geldelijke opofferingen verwachten, die wij niet des noods met geweld kunnen invorderen. De oorzaak hiervan ligt in den aard van hunne staatsregeling, die niet bij magte is om den wil der menigte te bedwingen."

b. „De bovenstaande bedenking is ook hierop van toepassing."

c. Het bestuur der kongsies heeft geene genoegzame middelen van politie, om aan deze voorwaarde op eene voldoende wijze te beantwoorden, hetgeen weder aanleiding zoude geven tot storenis."

d. Welken waarborg hebben wij voor de nakoming van deze bepaling? de goede trouw der Chinezen? daarop is niet veel staat te maken; de maatregel is echter zeer wenschelijk."

a. „Ik heb de landen van Montrado in 1823 en 1831 bezocht, en niets dan armoede onder de Chinezen aldaar bespeurd; dit is de reden, waarom iedere geldelijke vordering van deze menschen moeijelijkheid heeft opgeleverd. — Ik beschouw deze toezegging als illusoir en nadeelig, daar zij aanleiding kan geven tot botsingen met de Chinezen, zoo dikwijls als men hen zal roepen tot het nakomen van deze belofte."

resident voorgehouden voorwaarden, waarop de tegenwoordige oorlog kan worden beëindigd en de opstandelingen weder in genade kunnen worden aangenomen, te weten:"

a. „Eene boete van een pikol goud als oorlogslast."

b. „Een jaarlijksch hommage van eenige katis goud."

c. „De sluiting der rivieren welke niet wettiglijk voor den handel zijn opengesteld."

d. „De bevestiging der keus hunner hoofden door het Nederlandsche gezag."

„De bovenstaande voorwaarden worden aangenomen in de hoop:"

a. „Dat het Gouvernement in billijkheid acht zal slaan op den tegenwoordigen armoedigen toestand der bevolking van de kongsies, en de invordering der boete zal stellen op 20 jaren."

b. „Ook op deze toezegging is weinig staat te maken, zoolang wij geen gevestigd bestuur over de Chinezen hebben, evenwel beschouw ik het als zeer dienstig, om de Chinezen op de Westkust van Borneo in het algemeen aan een geregelden hoofdtax te onderwerpen van *f* 3 's jaars, met de fakulteit zulks te verhoogen, naar mate hun welvaart die verhooging zal billijken."

c. „Dit is, voor zoo verre mij bekend is, nooit belet in vredestijd."

d. Deze maatregel zal ten gevolge hebben de oplossing der kongsies Taikon, Sjip-ungfon en Liemtian als staatkundige ligehamen, in een bestuur door eenen regent „kap thai" genaamd onder de leiding van het Europeesch bestuur. Deze maatregel komt mij zeer wenschelijk voor en zou als een verzoek van de zijde der afgevaardigden kunnen worden toegestaan; doch de belangen der Chinezen van de voormalige kongsie Santioekioe moeten met die van Taikon niet vermengd worden. Het is ook gewaagd bepalingen vast te stellen over een toekomstig bestuur en indeeling van de Chinesche bevolking op het gebied van Sambas, zonder den vorst van dat rijk hierin te kennen, te meer omdat de bemoeijenis van de vorsten van Pontianak hem niet welgevallig kan zijn. Pontianak moet men aanmerken als eene kleine kolonie van Arabieren, terwijl Sambas een gevestigd rijk is."

„Deze maatregel is, gelijk hier bo-

b. „Dat de jaarlijksche hommage in geld zal worden verrekend tegen de voormalige rekognitie."

c. „Dat de vaart op de rivieren tusschen Sambas en Pontianak open blijve voor de kleine, op de kust behoorende, praauwen.

d. „Dat de bevolking door tusschenkomst harer dorpshoofden zal kiezen vier kandidaten, waaruit de Nederlandsche autoriteit er een zal benoemen tot regent over de landen Montrado, Boedok, Loemar en het land der voormalige kongsie Santioekioe onder de Chinesche benaming van „kap thai."

„Dat de afgevaardigden, in overleg met den resident, wijders hebben ontworpen de navolgende grondslagen voor het bestuur der genoemde landen."

a. „Het tegenwoordig kongsie-be-

ven is gezegd, zeer wenschelijk, doch de vraag is, zullen de kongsies zich zelve vernietigen? een staat laat zich moeijelijk vrijwillig ontbinden; — dus moet men op deze toezegging niet veel staat maken."

„Deze bedenking is wijders van toepassing op al de overige bepalingen in het proces-verbaal voorkomende."

„Bij al de hierboven aangestipte omstandigheden, moet ik nog volkomen beamen al de bedenkingen, voorkomende in de kabinetsmissive van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, dd. 8 Februarij 1852 n°. 22, alsmede de opmerkingen voorkomende in de adviezen van de heeren raadsleden DU PUY en CORNETS DE GROOT, en naar aanleiding van dit een en ander vermeen ik te mogen aanbevelen de verrigtingen van den resident der Westelijke-afdeeling van Borneo, als eene voorloopige onderhandeling tusschen de plaatselijke autoriteit en de in opstand zijnde Chinesche kongsies van Taikon, Liemtian en Sjip-ungfon aan te merken en de grondslagen der schikking met de genoemde kongsies te wijzigen in den geest der hierboven aangehaalde omstandigheden. Bij voorbeeld: artikel 1 en 2 van het proces-verbaal goed te keuren, met weglating van de bewoordingen „*als trouwe onderdanen te verbinden*" en bijvoeging van de woorden: „immer aan het Gouvernement onderdanig te zullen zijn, onder belofte van alle versterkingen te zullen slechten, welke voor hunne onmiddellijke veiligheid tegen de strooperijen der Dajaks niet noodig worden geacht." En zoo, dan wel, naar aanleiding der onderwerping voorkomende bij artikel 1 en 2 van stuur blijft in stand tot dat het vervangen zal worden door eene nieuwe staatsregeling, bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal; daarna ontbinden zich de kongsies en worden de zegels van Taikon, Liemtian en Sjip-ungfon aan het hoofd des nieuwen bestuurs plegtig overgegeven, om voor immer te verdwijnen; want de tegenwoordige kongsies lossen zich op in het nieuwe staatsligchaam, dat den naam zal dragen van *Fo-Sjoeng-tjong-than*. (Algemeen gezag dat aan ieder gelijke regten waarborgt.")

het meergenoemde proces-verbaal, de meergenoemde kongsies in genade aan te nemen en bij wijze van voorschrift hun pligt voor de toekomst aan te wijzen. De verdere inhoud van het proces-verbaal kan worden overgelaten tot spekulatie van den resident, om naar mate de daarbij voorkomende maatregelen zich mogen verwezenlijken, daarop afzonderlijk goedkeuring te vragen; vermits, zoo lang de resident niet in persoon te Montrado is geweest om zich van de ware stemming der bevolking te vergewissen, geene zekerheid bestaat omtrent de waarde der gedane toezeggingen door de afgevaardigden."

„Men moet trachten de kongsies over te halen om een vertrouwd persoon uit hun midden, als hun onmiddellijken chef, in de nabijheid van ons bestuur te Sambas of Pontianak te plaatsen, ten einde de belangen tusschen het gouvernement en de Chinezen waar te nemen. Dit is de eerste stap, die ons van lieverlede tot het doel zal leiden om de staatsregeling onder de Chinezen op Borneo op een' beteren voet te brengen."

(w. get.) M. FRANCIS.

De leden van de kommissie waren het spoedig volkomen eens, zoodat in drie zittingen hare taak was afgeloopen, dank zij den ijver en de bekwaamheid van den haar toegevoegden sekretaris, den heer referendaris JANSEN. Haar rapport luidt als volgt:

„Batavia, den 21 Februarij 1851.

„Het behaagde Uwer Excellentie bij haar geheim besluit van 11 Februarij 1851 l^a H te bepalen:

„*a*. Dat de plaats gehad hebbende onderhandelingen tusschen den resident der Wester-afdeeling van Borneo en de afgevaardigden van de in de afdeeling Sambas gevestigde Chinesche kongsies Taikon, Sjip Ungfon en Liemtian, de voorloopig deswege bij de regering gerezene bedenkingen en de opmerkingen nopens de in het algemeen daar te stellen regelingen van

de Chinesche aangelegenheden in dit gedeelte van Borneo, zouden worden onderzocht en beoordeeld door eene speciale kommissie; met het doel om de in deze door de regering te nemen beslissingen voor te bereiden, en tot dat einde, na den resident T. S. WILLER en des vereischt, door zijne tusschenkomst, ook de Chinesche afgevaardigden te hebben gehoord, bepaaldelijk te dienen van konsideratiën en advies nopens de vraag: of bekrachtigd kunnen worden de ontworpene en voorloopig overeengekomene schikkingen, hetzij zoo als zij liggen, hetzij na wegruiming van de daartegen voor 's hands gemaakte bedenkingen en na toetreding tot eenige andere door de regering gewenschte voorwaarden."

„*b*. Dat deze kommissie zou bestaan uit de heeren:

J. DU PUY, lid in den raad van Nederlandsch Indië.

J. PENNING NIEUWLAND, generaal-majoor titulair.

E. FRANCIS, inspekteur van financiën."

„*c*. Dat aan deze kommissie zou zijn toegevoegd de referendaris ter algemeene sekretarie A. J. F. JANSEN, als sekretaris en tot het geven van zoodanige inlichtingen en het doen van mededeelingen, als door de kommissie mogten worden verlangd of door hem in het belang der zaak mogten worden nuttig geacht."

„*d*. Dat al de in het voormeld besluit aangehaalde, ter zake betrekkelijke, stukken en verder alle zoodanige bescheiden, welker raadpleging gewenscht wordt, zouden worden gesteld ter beschikking van de kommissie."

„Wij hebben deze vereerende taak onverwijld aanvaard en stellen ons vóor, Uwer Excellentie bij dit geschrift den uitslag van onze overwegingen, vergezeld van de verlangde konsideratiën en advies, mede te deelen."

Werd eene spoedige afdoening uit den aard der zaak, en als een uitvloeisel van Uwer Excellenties deswege aan ons bekende bedoelingen noodig geacht, — ook het voornemen van een der leden van de kommissie, om binnen weinige dagen naar Europa te vertrekken, deed het wenschelijk zijn den meest mogelijken spoed te betrachten."

„Waar in dit rapport hiervan de sporen worden aangetroffen, zal Uwe Excellentie deze, zoo wij hopen, wel willen toeschrijven aan de onvermijdelijke gevolgen der noodzakelijke snelle behandeling van een onderwerp, zoo veel omvattend als de regeling der Chinesche aangelegenheden in de wester-afdeeling van Borneo en speciaal in Sambas."

„Alvorens over te gaan tot het ter nederstellen van onze beschouwingen over de gevoerde onderhandelingen en de bedongene voorwaarden, — zij het ons vergund op te merken, dat, zoo die beschouwingen en het daarop gegrond gevoelen niet in allen deele de goedkeuring of toejuiching van het verrigte medebrengen, dezelve echter in het minst niet ten oogmerk hebben, om de handelingen van den resident der wester-afdeeling van Borneo bij de regering in een ongunstig daglicht te plaatsen."

„Verre van dezen ambtenaar door de uiting van onze meening in eenig opzigt te willen schaden, zijn wij, door de kennisname der betrekkelijke stukken, zoo zeer overtuigd, dat van zijnen kant, in de moeijelijke omstan-

digheden, in welke hij verkeerde, met warme belangstelling voor 's lands belangen, met kennis en met beleid, is te werk gegaan, dat wij volgaarne hulde brengen aan zijne verdiensten en zijne onvermoeide pogingen, om in de Chinesche zaak eene schikking te bewerken, welke de regering zou kunnen bevredigen."

„Het gunstige oordeel, hetwelk bij ons ten aanzien van den resident der wester-afdeeling van Borneo dienaangaande gevestigd is, mag ons echter niet weerhouden ons gevoelen nopens den uitslag zijner verrigtingen, voor Uwe Excellentie met die rondborstigheid bloot te leggen, welke ons als onpartijdige beoordeelaars voegt, en welke wij niet zouden kunnen onderdrukken, zonder het aan ons geschonken vertrouwen te miskennen."

„Ten einde Uwe Excellentie geleidelijk met dit gevoelen bekend te doen worden, komt ons raadzaam voor in de eerste plaats in beschouwing te nemen den vorm en den inhoud van het door den resident bij missive van 28 Januarij 1851 n°. 63 geheim overgelegd proces-verbaal van 27 Januarij 1851, om daaraan vervolgens de waarde van dit dokument te kunnen toetsen."

„Verschillende gebeurtenissen, verbindtenissen en verordeningen, welker uiteenzetting overbodig zal zijn, hebben de Chinezen in dat gedeelte van Borneo, hetwelk thans met den naam van wester-afdeeling aangeduid wordt, tot het Nederlandsch Gouvernement geplaatst onder de verhouding van *onderdanen*, aan wie, wel is waar, een eigen bestuur gelaten is, maar die desniettemin aan het dadelijk gezag van het Gouvernement dermate onderworpen zijn, dat zij de bevelen van hetzelve niet, zonder zich aan ongehoorzaamheid schuldig te maken, in eenig opzigt mogen overtreden of veronachtzamen."

„Omtrent de inrigting van het bestuur, het heffen van belastingen, in een woord, omtrent daden van souvereiniteit, onverschillig van welken aard, kan mitsdien het Gouvernement niet anders dan ten koste van zijne waardigheid, met die Chinezen, op den voet van gelijken, dat is van mogendheid tot mogendheid, kontrakten, traktaten of schriftelijke verbindtenissen, onder welken naam ook, sluiten."

„De wil van het gouvernement moet tot hen komen, als van den gebieder tot den dienaar, en dus bij bevelschrift, tegen welks inhoud op voegzame wijze bedenkingen kunnen worden ingebragt, maar hetwelk als de uitdrukking van den wil des opperheers behoort geëerbiedigd en opgevolgd te worden."

„Het proces-verbaal mag dierhalve naar ons oordeel niet anders worden aangemerkt, dan als een dokument tot konstatering van den uitslag van de gevoerde voorloopige onderhandelingen, als een stuk, hetwelk de regering niet in de geringste mate bindt, en slechts, zoo dit haar goeddunkt, kan strekken tot grondslag of leiddraad van de bevelen, welke zij noodig mogt achten nader uit te vaardigen."

„Het kwam der kommissie alzoo wenschelijk voor te weten, welke beteekenis de Chinesche afgevaardigden aan het proces-verbaal hechten."

„De uitdrukking „proces-verbaal" kon door hen niet in hare zuivere be-

doeling begrepen zijn, en het was dus niet gewaagd te onderstellen, dat zij het stuk welligt aanmerken als eene soort van kontrakt, nopens hetwelk partijen het eens zijn, en hetwelk slechts de sanktie van Uwe Excellentie behoeft, om van weerszijden verbindende kracht te erlangen; eene onderstelling welke niet weinig grond vindt in de daadzaak, dat drie der Chinesche afgevaardigden naar Batavia zijn gekomen, niet met het oogmerk om als gehoorzame onderdanen de bevelen uit den mond van hunnen gebieder aan te hooren, niet om iets af te nemen van of bij te voegen aan de voorloopige schikkingen te Pontianak getroffen, maar, voor zooveel deze schikkingen betreft, *uitsluitend* om ze *toe te lichten*."

„Het overgelegde extrakt uit het dagboek van den resident doet op dit punt allen twijfel wegvallen."

„Immers onder „Zaturdag 25 Januarij" vinden wij aangeteekend, dat die ambtenaar, voorziende dat het ontwerp voor het Chineesch bestuur tot vele bedenkingen zou kunnen aanleiding geven, het raadzaam oordeelde, dat eenigen der afgevaardigden zich herwaarts begaven, met het doel onder anderen, om, indien er andere schikkingen mogten worden verlangd, als dan namens hunnen lastgever te kunnen antwoorden."

„De voorslag hiertoe werd door de afgevaardigden aangenomen, doch onder de bepaalde voorwaarde, dat zij slechts zouden toelichten het hoe en waarom van het te Pontianak beraamde, en dat het oogmerk niet ware, aan de Chinesche bevolking zwaardere lasten of (let wel!) koncessiën op te leggen, dewijl zij, afgevaardigden, wel voor het beraamde, maar voor niet meer konden instaan."

„Ten einde ons aangaande de beteekenis, welke de afgevaardigden aan het proces-verbaal hechten, te vergewissen, hebben wij deswege inlichting van den resident der wester-afdeeling van Borneo gevraagd, en is ons daarop zakelijk door dien ambtenaar bij monde te kennen gegeven, dat het bewuste stuk den naam van proces-verbaal draagt, uit hoofde dit de meest geschikte uitdrukking scheen om de ware bedoeling van hetzelve aan te duiden, dat het ook door de afgevaardigden niet als een kontrakt of verbindend dokument werd beschouwd en dat het Gouvernement niet in het minste door hetzelve gebonden is."

„Wij gelooven gaarne, dat dit de wezenlijke bedoeling van den resident is geweest, doch wij zijn niet overtuigd, dat inderdaad de Chinezen in het proces-verbaal niet meer zien dan de konstatering van den uitslag der gevoerde onderhandelingen."

„Wij moeten, om de redenen hiervoren aangehaald en om der konsekwentie wille, Uwe Excellentie bepaaldelijk in overweging geven, hetzelve in geen geval als eene verbindtenis aan te nemen, en hare beslissingen in de onderwerpelijke aangelegenheid daarhenen te doen strekken, dat bij de Chinezen worde uitgewischt het denkbeeld, dat zij, als staatkundig ligchaam, tegenover het Nederlandsch Gouvernement staan en met hetzelve op dat standpunt kontrakten kunnen sluiten."

„Als in naauw verband met de voorafgaande bedenking staande, zijn

bij ons de vragen gerezen, of een exemplaar van de Chinesche vertaling van het proces-verbaal aan de naar Montrado terug gekeerde afgevaardigden is afgegeven, en of de zekerheid bestaat, dat hetzelve geheel overeenkomstig den Hollandschen tekst in de Chinesche taal is overgezet."

„Dit laatste vooral achten wij van belang te weten, omdat de Chinezen natuurlijk op het Chinesche stuk afgaan, en misverstand en teleurstelling dus onvermijdelijke gevolgen zouden zijn van verschil in den inhoud van den Hollandschen en den Chineschen tekst."

„In antwoord op de vragen dien aangaande door ons aan den resident der wester-afdeeling van Borneo gerigt, is ons mondeling zakelijk te kennen gegeven, dat de Chinesche afgevaardigden, die naar Montrado zijn teruggekeerd, een exemplaar dier vertaling hebben ontvangen, dat de vertaling niet letterlijk is, dat het proces-verbaal slechts wat de hoofdpunten betreft, in het Chineesch is overgezet naar een door den resident persoonlijk vervaardigd Maleisch translaat (hetwelk hij aan ons vertoond en voorgelezen heeft), dat hij, de Chinesche taal niet magtig zijnde, voor deze taal niet verder kon instaan, dan dat de beste der ter plaatse aanwezige hulpmiddelen gebezigd was, om de vertaling te doen bewerkstelligen, en dat hij overigens zich genoegzaam overtuigd durfde houden van de goede trouw van den Chineschen tolk."

„Deze tolk, in het bijzijn van den resident voor ons geroepen, heeft verklaard, dat hij het woord *proces-verbaal* in den Chineschen tekst had overgezet door een Chineesch woord, overeenstemmende met de Maleische woorden „soerat djiandjian", de gewone uitdrukking welke in deze (de Maleische) taal aan een kontrakt of verbindtenis gegeven wordt."

„Deze verklaring bevestigt de onderstelling, dat de Chinezen het proces-verbaal als een kontrakt aanmerken."

„Bij de vergelijking van de door den resident der wester-afdeeling van Borneo vervaardigde Maleische vertaling, waarnaar de Chinesche is gemaakt, is het ons gebleken, dat art: 1 en 2 van het proces-verbaal daarin *niet* zijn opgenomen."

„Het eerste artikel betreft de volmagt der afgevaardigden, het tweede de konstatering van de plegtigheid, welke gezegd wordt het openbaar bewijs te zijn, dat de Chinezen berouw belijden, vergiffenis smeeken voor de beleedigingen het gouvernement aangedaan, en dat het hun onwrikbaar *voornemen* is, zich voor immer aan het gouvernement als trouwe onderdanen te verbinden."

„Daarlatende de waarde van dit tweede artikel, waarover hieronder nader zal worden gehandeld, zijn wij van gevoelen, dat het doelmatig zou geweest zijn, het daarbij gekonstateerde in den Chineschen tekst uitdrukkelijk te vermelden, vermits juist en ook alleen in *dit* artikel een schijn van schuldbekentenis en onderwerpingsgezindheid gelegen is."

„De vorm van het dokument, in hetwelk vervat zijn de punten van schikking met de Chinezen, zou, naar ons inzien, de goedkeuring der regering kunnen wegdragen, indien de overtuiging bestond, dat hetzelve van den kant der Chinezen uit hetzelfde oogpunt werd beschouwd als door de

regering, op grond der verhouding van de Chinezen, volgens ons gevoelen, behoort te geschieden."

„Het voren opgemerkte zal Uwe Excellentie hebben doen ontwaren, dat wij die overtuiging onmogelijk kunnen bezitten."

„Als nu overgaande tot den *inhoud* van het proces-verbaal, moeten wij in de eerste plaats mededeelen, dat het ons bevreemdend is voorgekomen, waarom de sulthan en de prinsen van Sambas, bij het onderhandelen over schikkingen, waarmede hunne belangen en regten regtstreeks of zijdelings betrokken zijn, als het ware zijn uitgesloten geworden; terwijl de pangeran BANDHARA van Pontianak, die met de aangelegenheden der Chinezen in Sambas geene dadelijke of wettige bemoeijenis heeft, bij de zamenkomst van 27 Januarij 1851 niet alleen is toegelaten, maar zelfs mede onderteekend heeft het proces-verbaal omtrent regelingen, welke geheel betreffen de Chinezen op Sambas grondgebied gevestigd."

„Het kwam ons aanvankelijk voor, dat het eigenaardiger zou geweest zijn de schikkingen met de vijandige Chinezen van Sambas op de hoofdplaats van die afdeeling te treffen, en dat in allen gevalle de belangen van den vorst en de prinsen van Sambas beter hadden behooren vertegenwoordigd te worden; hetgeen, onzes inziens, niet op eene voldoende wijze kon plaats hebben krachtens de *mondelinge* volmagt aan den assistent-resident VAN PREHN gegeven, en waarvan in het dag-register is melding gemaakt, eene volmagt, welke, al ware het slechts uit voorzorg, ter voorkoming van latere ontkenning, in geschrifte had moeten verstrekt zijn."

„Welke regelingen het der regering ook zal goeddunken, ten aanzien der verhouding tusschen de Maleische prinsen en de Chinezen voor de *toekomst* daar te stellen; welken maatstaf de regering *thans* ook bezigen wil om de regten van de eersten en de dienaangaande door de laatsten gepleegde aanmatiging, te beoordeelen, brengt de goede trouw mede, dat wat betreft het verledene, hetwelk door het gouvernement stilzwijgende of uitdrukkelijk gesanktionneerd, althans niet als onwettig te niet gedaan of verboden is, de regten en belangen van de Maleische prinsen zooveel mogelijk door de regering worden gehandhaafd."

„Die prinsen mogten van haar verwachten, dat hun minstens de gelegenheid niet zou benomen zijn, om die regten en belangen te doen gelden, en hunne daarop gebaseerde aanspraken of reklames voor te brengen."

„Het zou dan aan de regering gestaan hebben, deze te ondersteunen, in te willigen of te verwerpen."

„Door hen uit te sluiten, is haar de weg afgesneden, om hunne grieven tegen de Chinezen tijdig en grondig genoeg te leeren kennen, ten einde ze bij eene eindregeling in billijke en gemoedelijke overweging te kunnen nemen."

„Deze beweegredenen hebben er ons toe geleid ter zake inlichting te vragen van den resident der wester-afdeeling van Borneo, die daarop bij monde zakelijk heeft verklaard: dat hij de onderhandelingen opzettelijk niet te Sambas heeft willen beëindigen, noch de vorst en prinsen van dat landschap daarbij persoonlijk zijn toegelaten of vertegenwoordigd, ten einde

zich te onttrekken aan den invloed van die prinsen, die belangrijke geldelijke zaken met de Chinezen hebben uitstaan en dus onwillekeurig hunne eigene, daarmede in verband staande, belangen op den voorgrond zouden hebben geplaatst, ten nadeele van 's Gouvernements belangen. Dat het dierhalve eene groote fout zou geweest zijn zich, door te Sambas of in het bijzijn van Sambassche prinsen schikkingen te treffen, aan dien invloed bloot te stellen."

„Dat de pangeran BANDHARA van Pontianak aanvankelijk in de onderhandelingen als intermediair is gebezigd, ten gevolge van de briefwisseling, welke de Chinezen, uit eigene beweging, met dien pangeran en den sulthan van Pontianak, over hun verlangen om in onderwerping te komen, hadden geopend."

„Doch dat de pangeran BANDHARA aan de zamenkomst van 27 Januarij slechts als *getuige* heeft deel genomen en als zoodanig het proces-verbaal heeft onderteekend."

„Met deze inlichting is de kommissie, voor zoo veel aangaat den pangeran BANDHARA, bevredigd, ofschoon zij nog niet geheel van zich kan afwerpen de vrees, dat de vorst en de prinsen van Sambas het zullen wraken, en schijnbaar met eenig regt, dat een der Pontianaksche prinsen (hunne erfvijanden) aan de onderhandelingen regtstreeks en zijdelings heeft deel genomen, terwijl zij, wier belangen bij die onderhandelingen betrokken waren, daarvan geheel zijn uitgesloten."

„Overigens blijven wij volharden in onze meening, dat de sulthan en de prinsen van Sambas in hun belang hadden moeten gehoord worden."

„Eene tweede bedenking tegen den inhoud van het proces-verbaal is gelegen in de overweging, dat, ofschoon de schikkingen, daarin vervat, voldoen aan de eischen van Uwe Excellentie, in algemeene bewoordingen aan den resident der wester-afdeeling van Borneo, medegedeeld bij den kabinetsbrief van 12 October 1850, n°. 215, onzes inziens de kabinets-missive van 18 Januarij 1851, n°. 9 den resident aanleiding had kunnen geven om meer te vorderen."

„En zulks te eerder vermits de resident zich door den eerstgemelden brief niet dermate gebonden heeft geacht, om de schikkingen binnen de grenzen der daarbij aangegevene vier voorwaarden te beperken."

„Evenwel die grens uit eigene overtuiging overschrijdende, behoefde er, naar wij vermeenen, door den resident geen bezwaar in gezien te worden, om verder te gaan, krachtens het aan hem bekend geworden nader verlangen van Uwe Excellentie, uitgedrukt in eene der bijlagen van den kabinetsbrief van 18 Januarij 1851, n°. 9, welke op den 24sten Januarij 1851, dus *drie* dagen vóór de zamenkomst bij het proces-verbaal gekonstateerd, ter kennis van dien ambtenaar is gekomen."

„Dat Uwe Excellentie er niet bepaaldelijk op stond, dat de schikkingen zich tot de voorwaarden van 12 October 1850 zouden bepalen, hieromtrent verviel voor den resident alle twijfel door de zinsnede in den brief van 18 Januarij 1851 n°. 9, bij welke gezegd wordt, dat de bekrachtiging

niet zou worden onthouden aan eenen vrede op aannemelijke voorwaarden, in den geest der kabinets-missive van 12 October 1850 n°. 215 gesloten, *al waren al de voorwaarden niet bedongen, in de koncept-instruktie van den te benoemen kommissaris vermeld.*"

„En dat het, met het oog op den stand der onderhandelingen op den 24 Jan. 1851, niet bedenkelijk kon zijn het nader verlangen van Uwe Excellentie tot grondslag te nemen, ten bewijze hiervan kan, dunkt ons, strekken de omstandigheid, door den resident aan ons mondeling medegedeeld, dat de vier voorwaarden, aan den kabinetsbrief van 12 October 1850 n°. 215 ontleend, aan de afgevaardigden zeer wijsselijk waren kenbaar gemaakt, als komende van *hem resident zelven*, en niet als den wil der regering uitdrukkende."

„Drie dagen vóór de plegtige zamenkomst had dus, ten gevolge van den kabinetsbrief van 18 Januarij 1851 n°. 9, eene wending aan de onderhandelingen kunnen gegeven worden, vooral wijl het grootste bezwaar, de eisch van eenen *pikol* goud, zich in de vordering van eene *matige* oorlogsschatting opgelost had.

„Wij hebben ook ten dezen opzigte inlichting van den resident der wester-afdeeling van Borneo gevraagd, — doch hij verklaarde dienaangaande niet mondeling te kunnen antwoorden, met verzoek zulks schriftelijk te mogen doen."

„Om ons oordeel over den inhoud van het proces-verbaal behoorlijk te doen kennen, zullen wij elk artikel achtereenvolgend behandelen, en daardoor te gelijk beoordeelen de ter zake bij de regering voorloopig gerezene bedenkingen."

Ad art. 1. „Met betrekking tot de bedenking, of onder de namen der afgevaardigden, in de Maleische vertaling van den brief der drie kongsies genoemd, ook begrepen is die van TJANG-PIN, welke daarin niet duidelijk vermeld staat, hebben wij de eer aan te teekenen, dat die naam in den Chineschen brief voorkomt, doch in het Maleisch translaat onjuist is overgebragt.

Ad art. 2. „Wij mogen het voor Uwe Excellentie niet verbloemen, dat wij geene hooge waarde hechten aan de ceremoniën, door de Chinesche afgevaardigden bij den vlaggestok te Pontianak bewezen; althans kunnen wij daarin, den aard van de Chinezen in aanmerking nemende, niet met den resident het openbaar bewijs zien van de welgezindheid der kongsies en van de welgemeendheid harer onderwerping. Wij zijn te dikwijls door de Chinezen misleid geworden, te veel blijken van ontrouw, van kwaadwilligheid, van geveinsde onderdanigheid hebben zij ons sedert jaren en nog kortelings gedurende de jongste gebeurtenissen gegeven, dan dat wij ons zouden mogen laten verblinden, door een stuk rood katoen en door eene heidensche offerplegtigheid, van welke wij noch de juiste beteekenis, noch de ware strekking kennen."

„Die ceremoniën kunnen eene goede bedoeling hebben, zij kunnen in het oog van eenen Chinees welligt hoog geschat zijn; wij kunnen er echter de waarde niet van beoordeelen, en moeten ze dus niet op prijs stellen, zoo lang geen deugdelijker en voor ons meer begrijpelijk bewijs van de opregtheid der onderwerping geleverd is."

„De bedoelde plegtigheid zou tevens ten bewijze strekken, dat de kong-

sies het onwrikbaar *voornemen* hebben, zich voor immer aan het Gouvernement als trouwe onderdanen te *verbinden*."

„Indien het tweede artikel van het proces-verbaal in den Chineschen tekst ware overgebragt, zouden wij ook nopens dat gedeelte van hetzelve onze aanmerkingen mededeelen; hetgeen wij thans vermeenen overbodig te zijn, nu het gebleken is, dat de overzetting niet plaats gehad heeft, en het artikel dus, als van geene konsekwentie, in zekeren zin als vervallen beschouwd kan worden.

Ad art. 3. „Dit artikel betreft de vier door Uwe Excellentie bij kabinets brief van 12 October 1850 n°. 215, aangegevene voorwaarden."

„Wij zullen omtrent elk afzonderlijk onze meening openhartig blootleggen."

„a. *Eene boete van een pikol goud als oorlogs-last of schatting.*"

„Het vorderen van eene zekere som in geld of goud als *boetedoening* achten wij wenschelijk, maar niet in den letterlijken zin van oorlogsschatting."

„Als zoodanig beschouwen wij een bedrag van *f* 180,000.00, in twintig jaren te betalen, beneden de waardigheid van het Gouvernement. Kon dit bedrag in eens en onverwijld voldaan worden, dan zouden wij de vordering toejuichen; doch hieraan is, blijkens de daartegen door de afgevaardigden aangevoerde bedenkingen, niet te denken, hetzij die bezwaren aan omwil dan wel aan werkelijk onvermogen toe te schrijven zijn."

„Daar echter eenige grond bestaat om het laatste aan te nemen, zou het Gouvernement, volgens de deswege bij Oostersche volken bestaande gewoonte, eene boete eischende, zich met een minder bedrag kunnen vergenoegen, mits hetzelve onverwijld en in eens betaald werd."

„De vordering van eene som, welke niet in eens en dadelijk kan voldaan en alzoo in termijnen moet aangezuiverd worden, kan de oorzaak van vele moeijelijkheden zijn en de geleidelijke invoering van betere bestuursinrigtingen in den weg staan."

„Dit onderwerp maakte een der punten uit, nopens welke wij inlichting van den resident van de wester-afdeeling van Borneo hadden wenschen te ontvangen, doch waaromtrent die ambtenaar zich eene schriftelijke beantwoording heeft voorbehouden."

„b. *Een jaarlijksch hommage van eenige katis goud.*"

„Sedert 1819 is aan de Chinezen in Sambas de jaarlijksche opbrengst van eene zekere schatting opgelegd. Aanvankelijk bestond dezelve in een hoofdgeld van *f* 2 (twee gulden) van elken Chinees."

In 1828 werd dit hoofdgeld vervangen door de heffing van een tolgeld van 12 pCt. op al de naar de Chinesche distrikten vervoerd wordende goederen, welke heffing in 1833 gestaakt werd en plaats maakte voor de vordering van eene rekognitie van *f* 6110 op te brengen als volgt:

door	Montrado	*f* 4400
„	Santioekioe	„ 1000
„	Sjip Ungfon	„ 400
„	Singlot . . . , ...	„ 160
„	door de Chin. op de hoofdplaats.	„ 150
		f 6110

„Deze rekognitie is thans nog de eenige direkte belasting, welke van de Chinezen in Sambas gevergd wordt, en die, blijkens het algemeen verslag van die afdeeling van 1848 en 1849, in den laatsten tijd vrij geregeld zou voldaan zijn.

De afgevaardigden hebben verzocht, dat het jaarlijksch hommage bij § b art. 3 van het proces-verbaal bedoeld, moge worden verrekend tegen de *voormalige (?)* rekognitie in geld.

„Wij weten niet, op welken grond de rekognitie, in het proces-verbaal „voormalig" genoemd wordt; — althans is ons geene gouvernements-beschikking bekend, bij welke die belasting is opgeheven."

„Dit in het midden latende, zijn wij van gevoelen, dat voortdurend eene jaarlijksche belasting of hommage in geld of goud door de Chinezen behoort te worden opgebragt; dat het wenschelijk is dezelve te berekenen volgens eenen hoofdelijken omslag, althans te trachten het daarhenen te leiden, dat langzamerhand eene geregelde hoofdelijke belasting kunne worden ingevoerd, en dat het cijfer thans in geen geval minder kan zijn dan het bedrag der tegenwoordige rekognitie."

c. *De sluiting der riviermonden, welke niet wettiglijk voor den handel zijn open gesteld."*

„Bij § m van art. 4 van het proces-verbaal is gekonstateerd, dat de geheele kust, met al hare uitwateringen, tusschen de mondingen der Pontianaksche en Sambassche rivier, is en blijft gesloten voor den handel met andere deelen der residentie, wester-afdeeling van Borneo, en met het buitenland. Dat de onderlinge gemeenschap tusschen de uitwateringen evenwel niet verboden is voor kleine praauwen, direkt van de eene naar de andere bestemd, en dat de vaart van in die residentie te huis behoorende praauwen, op het bedoeld gedeelte der kust, mede veroorloofd is voor praauwen en inlandsche vaartuigen behoorlijk te Sambas en te Pontianak uitgeklaard."

„Deze schikking drukt uit, wat, volgens de letter der Gouvernements-bepalingen, thans bestaat. Wij hebben daar tegen geene bedenkingen. Het is echter er ver van af, dat die bepalingen worden opgevolgd door de Chinezen; hetgeen trouwens geene verwondering kan baren, wanneer men let op het groote belang, hetwelk zij bij den sluikhandel hebben, vooral in amfioen en zout, en de weinige middelen welke van Gouvernementswege worden te goed gedaan; iets dat alleen dan met klem zou kunnen geschieden, wanneer, zoo niet alle, ten minste de voorname riviermonden gewapend bezet waren."

„Wij zullen gelegenheid hebben hierop in den loop van dit rapport nader terug te komen, en gaan thans over tot de voorwaarde

d. *„Bevestiging der keus hunner hoofden door het Nederlandsche gezag."*

„Waartoe mede betrekking heeft een gedeelte van"

Art. 4. „De schikkingen omtrent de inrigting van het Chineesch bestuur, zoo als die omschreven zijn in §§ a, b, c, d en e van dit artikel, komen ons doelmatig voor, onder dien verstande, dat het Gouvernement zich ook het regt behoort voor te behouden, om den kapthai naar welge-

vallen te ontzetten en te vervangen uit daartoe door de volkskeuze aan te wijzen kandidaten."

„De resident, nopens deze bijvoeging door ons gehoord, heeft mondeling verklaard, dat hij mede de noodzakelijkheid beseft, dat het Gouvernement zich dit regt voorbehoude, doch dat het alsdan ook krachtdadig moet worden gehandhaafd, in voorkomende gevallen, wanneer de ontzetting van den kapthai noodig wordt geacht.

De geheele regeling zou niets beduiden, indien het Gouvernement niet, te gelijk met de invoering, de middelen toestond tot instandhouding."

„Wij zullen hier nader op terug komen."

„Eene hoogst belangrijke bedenking doet zich echter in zoo verre tegen deze schikking voor, — dat de resident, behalve de kongsie Taikons, Sjip-Ungfon en Liemtian; in dezelve begrepen heeft de kongsie Santioekioe."

„Blijkens den kabinetsbrief aan den raad van Nederlandsch-Indië van 3 Februarij 1851 n°. 22, is, bij eene voorloopige beoordeeling van de gemaakte schikkingen, aanstonds de aandacht van Uwe Excellentie op dit punt gevallen, en deed zij als haar gevoelen kennen, dat het bedenkelijk zou zijn Santioekioe, welke onze bondgenoot was, op te offeren ten gunste van de andere kongsiën."

„Wij deelen volkomen in dit gevoelen van Uwe Excellentie."

„Sedert lang heeft Taikon een afgunstig oog geslagen op de rijke goudgronden van Santioekioe. De zucht om ze magtig te worden heeft krachtig bijgedragen tot voeding van eenen wrok, welke tusschen beide kongsiën geruimen tijd bestond, en zich nu onlangs lucht gaf in eenen openlijken oorlog; die krijg had de nederlaag en de verstrooijing van de bevolking van Santioekioe ten gevolge."

„Hoewel de vereeniging van de vier kongsiën onder een bestuur, afgescheiden van het mijnbestuur, den schijn heeft van eene voor alle betrokkene partijen bevredigende schikking, is het echter duidelijk, dat de afgevaardigden zoo gretig tot het denkbeeld van den resident zijn toegetreden, in het vooruitzigt van eindelijk in het bezit te geraken van de lang benijde goudgronden van Santioekioe en van de voordeelen aan Pamangkat, zoowel uit hoofde van den vruchtbaren bodem, als van hare ligging aan de monding der groote Sambas-rivier, verbonden."

„Indien de regeling tot stand kwam, zou Santioekioe onder een hoofd staan, gekozen uit de drie vijandige kongsiën; de oude wrok, welke in de gebeurtenissen van 1850 zooveel voedsel heeft gevonden, zou niet uitgedoofd zijn, het magtige Montrado, met Boedok en Loemar vereenigd, slechts van naam verwisseld hebbende, zou zwaarder dan ooit drukken op de bevolking van Santioekioe, welke niet in naam maar in de daad ondergeschikt aan en afhankelijk van hare vijanden zou zijn; de mijnen van Sepan, Sebawi en Siminis zouden weldra eene prooi worden van de voormalige Taikoners, die waarschijnlijk in weinig tijds meester van het geheele land zouden zijn, en zich magtig genoeg zouden wanen om op nieuw aan het gouvernement het hoofd te bieden."

„Tot het daarstellen van zulk eenen stand van zaken mag het Gouvernement de hand niet leenen. Zijne waardigheid en belangen verbieden het om strijd."

„De resident levert in zijne briefwisseling zelf de krachtigste argumenten tegen eene schikking van dezen aard."

„Mannen van Santioekioe!" aldus sprak hij in zijne publikatie overgelegd bij missive van 19 September 1850 n°. 45, „„toen de oorlog uitbrak, „hebt gij onze partij gekozen. Gij hebt wijs gehandeld, *want anders* zoudt „gij verdelgd zijn geworden!.... Doch de Hollanders hebben uwe vijanden „verslagen. Zij hebben de herovering van uw land met hun bloed betaald, — „*dat land wordt u teruggegeven* als gij trouw en gehoorzaam wilt zijn."

„Het zij ons vergund uit de briefwisseling van den resident eenige volzinnen aan te halen."

„*Missive* 1 *November* 1850."

„Het is bovendien wereldkundig geworden, dat Taikon sedert lang „zich op den oorlog had voorbereid en Pamangkat had bestemd tot „eene versterkte Taikonsche haven, welke onze vaart op de Sambassche „rivier moest afsluiten, welke eene bestendige gemeenschap met Serawak „moest hebben, en welke de hoeksteen moest worden van het gebouw der „Chinesche onafhankelijkheid na de verdrijving der Nederlandsche vlag."

„Het tweede bezwaar is, dat de Chinezen van Santioekioe, waarvan nog „een paar duizend te Serawak de toekomst verbeiden, en die overigens links „en regts door de residentie zijn verspreid, zich niet meer kunnen rekon-„stitueren, en dat Taikon facto meesteresse blijft van de verlatene „mijnen en akkers en alzoo binnen weinig jaren in magt en invloed boven „het vorig standpunt zal zijn."

„En wanneer binnen de eerste jaren, na eenen *overhaasten vrede*, ander-„maal eene botsing tusschen ons en Taikon ontstond, dan zou Sangfon „(Pontianaksche kongsie) immers dadelijk de zijde van Taikon moeten „kiezen. *Zij zou zich spiegelen aan den ondergang van Santioekioe of met* „*blindheid geslagen moeten zijn, om ons getrouw te blijven.*"

„*Missive* 20 *Januarij* 1851 n°. 31."

„De afgevaardigden hebben dringend verzocht het terrein van Santioekioe „te mogen behouden. Ik heb er volstrekt *niet in willen treden.* Ik achtte „zulks strijdig met onze waardigheid en zeer gevaarvol voor de toekomst."

„Dewijl de kongsie Santioekioe, alhoewel zij onze zijde koos, wantrou-„wen heeft betoond door hare weigering om in Augustus het kongsiefort „te Pamangkat aan onze bezetting over te geven; dewijl hare administra-„teurs de kongsie-kas hebben geplunderd en alzoo de bevolking heb-„ben verraden; dewijl die kongsie door het lot des oorlogs eenmaal is „ontbonden en hare wederoprigting tot nieuwe onlusten aanleiding zou „geven; dewijl eindelijk het land in allen gevalle weder bewoond moet „worden, — zoo heb ik mij over de kwestie aldus uitgelaten onder na-„dere goedkeuring van Uwe Excellentie.

„Het grondgebied van het voormalig Santioekioe kan *niet* worden ver-„eenigd met dat van Montrado, Boedok en Loemar. De oude bevolking

„zal, als die binnen eenen tijd wil terug keeren, de keus hebben van de „goudmijnen en het binnenland. Daarna zullen op dat grondgebied worden „toegelaten Chinezen, om het even van welke kongsie, mits zich van die „kongsie los makende en zich onderwerpende aan het Chineesch bestuur, „dat door de Nederlandsche autoriteit zal worden opgerigt."

„Het denkbeeld, in deze laatste regelen uitgedrukt, strookt geheel met onze zienswijze, ten aanzien van den voet, op welken de bevolking van Santioekioe in het bezit van de vroegere door haar gebruikte gronden zou moeten worden hersteld."

„Bekrachtigt het Gouvernement de regeling, welke de schijnbare strekking heeft om de vier kongsiën tot *een* gemeenebest te vereenigen, doch van den kant der drie kongsiën Taikon, Sjip Ungfon en Liemtian, het verborgen maar niettemin in alles doorstralend oogmerk heeft, om de gronden van Santioekioe magtig te worden; geeft het Gouvernement in dit opzigt toe, dan reikt het den palm der overwinning aan Taikon. En dit eedgenootschap, valsch en onopregt, zoo als wij het sedert jaren kennen, verre van zich daarvoor dankbaar te betoonen, door eene getrouwe opvolging van 's Gouvernements bevelen, zal slechts zoolang onderdanigheid veinzen, tot dat het zich sterk gevoelt, om zich van alle banden los te scheuren. Het staatsligchaam Fo-sjoeng-tjoeng-than, hetwelk het middel was om haar oogmerk te bereiken, en voor welks daarstelling wij eenen bondgenoot opgeofferd, onze eigene belangen in gevaar gebragt zullen hebben, zal dan ontbonden worden, het masker afgeworpen zijn, en wij zullen het oude Taikon zien verrijzen, sterker dan ooit en gesierd met de lauweren (Pamangkat, Sepan, Sebawi, Siminis), waarmede wij het tegen onzen wil zouden begiftigd hebben."

„Het blijkt uit de even aangehaalde geschriften van den resident der wester-afdeeling van Borneo, uit zijn extrakt-dagboek van Januarij 1851, en ten overvloede hebben de door hem aan ons dienaangaande gegevene mondelinge inlichtingen het bevestigd, dat die ambtenaar, *vermeenende dat de regering den vrede à tout prix wilde, zijne eigene overtuiging aan dien wil heeft ten offer gebragt.*"

„Wij mogen het intusschen betwijfelen of de regering zoodanigen vrede werkelijk verlangde, en wij gelooven het er dus voor te moeten houden, dat de resident in dit opzigt, ter goeder trouw, in dwaling heeft verkeerd."

„Wij zijn van gevoelen, dat zelfs de vrees, voor het onverwijld afbreken van de onderhandelingen, de volstrekte weigering van de vereeniging van Santioekioe met de andere kongsiën niet mag tegenhouden. Nemen de Chinezen geen genoegen in de zamenstelling van het nieuwe bestuur, voor zoo veel aangaat Montrado, Boedok en Loemar, en in een afgescheiden bestuur van Santioekioe, dat dan het zwaard beslisse of het Nederlandsch gouvernement dan wel Taikon aan Sambas de wet zal geven!"

Ten aanzien van Santioekioe zelve zijn wij van meening, dat de verstrooide bevolking moet worden opgeroepen tot terugkeer binnen zekeren termijn, om in hare voorregten hersteld te worden, op zoodanige voorwaarden van

bestuur, als, in overleg met de terugkeerende kongsie-leden en tot verzekering van 's Gouvernements gezag en belangen, zal worden noodig geacht."

„Ook omtrent dit punt heeft de resident van de wester-afdeeling van Borneo, naar aanleiding van ons verzoek om inlichting, verklaard, deze niet bij monde te kunnen geven en verzocht zulks schriftelijk te mogen doen."

„Het proces-verbaal vervolgende gaan wij nu over tot:"

Art. 4 § *g*. „Er bestaan bij ons geene bedenkingen, integendeel achten wij het, ten einde langs dien weg langzamerhand tot eene betere en meer met onze beginselen strokende regtspleging onder de Chinezen te geraken, wenschelijk, dat ten dezen aanzien vaste inrigtingen worden daargesteld. De beschikking deswege van regeringswege zou echter, naar het ons voorkomt, kunnen genomen worden in den zin van inwilliging van een daartoe strekkend verzoek."

Art. 4 § *h*. „Ook met deze schikking kunnen wij ons vereenigen, mits er uitdrukkelijk bij worde bepaald, dat de Chinezen zich zullen hebben te onderwerpen aan de beslissing, welke op hunne voorstellen door het Nederlandsch bestuur zal genomen worden. Zonder dat, is het aanbieden van voorstellen tot regeling der huishoudelijke belastingen van zeer geringe waarde, en bovendien in zekere mate vernederend voor de autoriteit, die de voorstellen ontvangt, maar niet uitdrukkelijk bevoegd zou zijn er op te beslissen."

„Volgens ons oordeel zou de onderwerpelijke regeling aan het Nederlandsch bestuur eene geschikte gelegenheid aanbieden, om te letten op en te waken voor de regten en belangen van den sulthan, de prinsen en de inheemsche bevolking in de Chinesche distrikten gevestigd, ten einde voor te komen, dat die bevolking dubbel èn door de Chinezen èn door de apanage-houders, worde gekneveld, — en om tevens te bewerken dat de Chinezen aan de apanage-houders dan wel aan den sulthan het hun verschuldigde uitbetalen of door wettige heffingen laten genieten."

„De resident heeft verklaard omtrent deze onze bedenkingen niet mondeling te kunnen antwoorden en verzocht zulks schriftelijk te mogen doen."

Art. 4 § *i*. „Wij zouden het voor de Chinesche bevolking zelve als eene weldaad, voor de daarstelling van eene gewenschte verhouding met het gouvernement als een hoogst belangrijken stap beschouwen, indien deze schikking tot stand mogt kunnen worden gebragt. Door het mijnbeheer van het algemeen beheer des lands af te scheiden, verliezen de woeste mijnwerkers, die thans den grootsten invloed op den gang der zaken uitoefenen, hunne eigenschap van overheerschen; zij behouden wel veel magt door hunne talrijkheid, doch het prestige van hunne suprematie gaat langzamerhand verloren, en tusschen de verschillende bestanddeelen der Chinesche bevolking wordt een evenwigt te weeg gebragt, hetwelk niet anders dan nuttig op de handhaving van ons gezag kan terug werken."

„Wij durven echter ons niet overtuigd houden, dat deze voorwaarde der getroffene schikkingen zal worden vervuld. Zelfs aannemende, dat de afgevaardigden op dit punt volkomen ter goeder trouw zijn, hetgeen, even als omtrent alle andere punten, evenwel geheel onzeker is, gelooven wij

niet, dat de mijnwerkers zoo gemakkelijk van hunnen voorrang en van hunne politieke waarde zullen abdikeren, dat zij zich gewillig voortaan op eene lijn zullen plaatsen met de landbouwers en visschers."

„Het is echter niet onmogelijk, dat eene omwenteling van dezen aard plaats hebbe. Het zou dus kunnen beproefd worden, in hoe ver wij deze verbetering in de Chinesche inrigting kunnen bewerkstelligen."

Art. 4. § *k*. „Ook de schikking in deze § vervat beschouwen wij, indien zij uitvoerbaar is, als hoogst doeltreffend, vooral wanneer zij (hetgeen naar ons inziens zou behooren) wordt aangevuld met de uitdrukkelijke bepaling, dat de Chinezen zich zullen moeten onderwerpen aan de beslissing van het Nederlandsch bestuur."

„De noodzakelijkheid van deze bepaling is door den resident der wester-afdeeling van Borneo toegestemd; mits het gouvernement de middelen toesta, om ze te handhaven, hetgeen ook door ons noodzakelijk wordt geoordeeld.

„Wij kunnen echter de vrees niet onderdrukken, dat Chinesche afgevaardigden mede op dit punt slechts hebben toegegeven aan het verlangen van den resident, in het vooruitzigt van de gronden van Santioekioe aan de Taikoners overgeleverd te zien, met het heimelijk voornemen daarna op den ouden voet voort te gaan."

Art. 4 § *l*. „Wij vinden er geen bezwaar in, dat aan de Chinezen worde ingewilligd, om instellingen te beramen in het belang van hun openbaar onderwijs en van de vaccine. Zelfs zou het Gouvernement zijne medewerking kunnen toezeggen, voor het geval dat deze door de Chinezen mogt worden opgeroepen."

Art. 4 § *m*. „Zie het aangeteekende onder *c* hiervoren.

Art. 4 § *n*. „Het afstaan van het regt tot den verkoop van amfioen en van zout, op de wijze bij deze § voorgesteld, komt ons aan bedenking onderhevig voor."

„Dit punt, als betreffende twee voorname takken van inkomst voor het gouvernement, is van groot gewigt, en vereischt dus, dat wij daaromtrent onze meening duidelijk uiteenzetten."

„De verpachting van 1850 tot grondslag nemende, geniet het Gouvernement uit den verkoop van amfioen in Sambas, waarvan het regt is verpacht aan eenen der Maleische prinsen, een bedrag van *f* 36.00 's jaars.

„Dat dit bedrag in geene evenredige verhouding staat tot het verbruik van amfioen in de afdeeling Sambas, is duidelijk, als men in aanmerking neemt èn het getal der verbruikers èn de groote behoefte aan het artikel onder de Chinesche bevolking."

„Die behoefte moet dus noodwendig in den sluikhandel voorziening vinden."

„Kon men den sluikhandel beletten, dan zouden dierhalve de pacht en de inkomsten van het Gouvernement tot een veel hooger cijfer rijzen."

„Doch buiten en behalve den sluikhandel heeft de amfioen-pachter tegenwoordig in het slijten der amfioen aan de Chinezen met vele moeijelijkheden te worstelen. Hij is tot een zeker hommage aan Taikon ver-

pligt, ondervindt bezwaar in de inning van schulden, ligt bovendien onder geldelijke verpligtingen jegens de Chinesche hoofden ter hoofdplaats, hetgeen alles zamenwerkt om het pachtcijfer te drukken."

„De afgetreden assistent-resident van Sambas VAN DE GRAAFF verklaarde, in zijn rapport van 5 September 1843 over de Chinezen, dat de toenmalige pachter de pangeran ratoe toea MANGKO NEGORO, die thans nog de pacht in handen heeft, desniettegenstaande zonder aarzeling ƒ 10,000 voor dezelve zou willen geven, indien de Chinezen onder een meer geregeld bestuur stonden en een behoorlijk toezigt in de binnenlanden kon uitgeoefend worden, in één woord indien hij in zijne regten als pachter kon gehandhaafd worden."

„De resident der wester-afdeeling van Borneo, uitgaande van het denkbeeld, dat het Gouvernement daartoe, zoo als tot dus ver, ook in den vervolge niet bij magte zijn zal, wil de pacht van amfioen in de Chinesche distrikten, door den hoofdpachter van de geheele afdeeling of regtstreeks door het Gouvernement, doen afstaan aan eene vereeniging van Chinesche kapitalisten, anders gezegd aan eene *hong*."

„Hij is de meening toegedaan, eene meening welke blijkens den kabinetsbrief van 3 Februarij 1851 n°. 22 door Uwe Excellentie aanvankelijk gedeeld is, dat de sluikhandel den pachter, en bij gevolg het Gouvernement, niet meer zou schaden, en dat althans om denzelven tegen te gaan eene bezetting der riviermonden niet meer noodzakelijk zou zijn."

„Wij willen gaarne erkennen, dat het belang van de amfioen-hong alsdan zou vorderen, zelve tegen den sluikhandel te waken; doch zullen haar de middelen ten dienste staan om dien volkomen te weren? Dit betwijfelen wij. De hong zou dus of betrekkelijk weinig voor het regt tot den verkoop van amfioen kunnen bieden, of in haar regt moeten gehandhaafd worden door het Gouvernement, hetwelk daartoe alleen krachtig zou kunnen bijdragen door het bezetten der riviermonden.

„Afgescheiden hiervan doet zich nog eene andere bedenking voor. Welke waarborg zal er bestaan voor de vervulling, van de zijde van de hong, van hare geldelijke verpligtingen jegens het Gouvernement of jegens den hoofdpachter?"

„Wij weten bij ondervinding, hoe weinig op de goede trouw der Chinezen te rekenen valt. Gewone middelen van dwang zouden niet aanwendbaar zijn in eene landstreek, waar het Nederlandsch bestuur met politie en regtspleging geene dadelijke bemoeijenis heeft."

„Het Chineesch bestuur zal, zoo het er al de middelen toe bezit, misschien den lust niet hebben om de belangen van het Gouvernement in dit opzigt te bevorderen. Immers het is de wil van *het volk*, welke daar heerscht; hetzelfde volk, dat amfioen verbruikt en dit artikel dus gaarne op de goedkoopste wijze zich aanschaft, dat is, buiten den pachter om.

„De Chinesche bevolking, welke tevens het Chinesche bestuur is, heeft bij den sluikhandel te veel belang, om het Gouvernement of den hoofdpachter te ondersteunen tegenover de hong, die haar de amfioen hooger zou doen betalen dan de sluikhandelaar."

„Door in het voorstel te treden, zou het Gouvernement dus het gevaar loopen van verlies te lijden, en aan den hoofdpachter geheel of gedeeltelijk de winsten doen derven, welke de verkoop van amfioen in de Chinesche distrikten hem thans doet genieten."

„Bovendien rijst de vraag, of het afstaan van den verkoop van amfioen aan eene hong, waaruit zou volgen dat deze, naar goedvinden, amfioen zou kunnen invoeren, niet eene wijde deur zou open zetten voor het sluiken van dit artikel in de omliggende landen, naar Mandor, de Kapoeas op en verder, ten koste van 's lands inkomsten?"

„Het aangevoerde aangaande de amfioen, geldt ook gedeeltelijk van het zout."

„Wij moeten in gemoede verklaren, dat wij, dit alles overwegende, niet overtuigd zijn van het groote voordeel, aan de voorgestelde inrigting voor den verkoop der twee artikelen in de Chinesche distrikten van Sambas verbonden."

„Het is daarentegen genoegzaam zeker, dat uit den verkoop veel hoogere inkomsten dan thans zullen kunnen getrokken worden, wanneer 's Gouvernements gezag behoorlijk gehandhaafd wordt. En vermits wij voornemens zijn, het beschikbaar stellen van de middelen daartoe aan Uwe Excellentie in overweging te geven, zoude de onderwerpelijke aangelegenheid van het al dan niet inwilligen derzelve voor 's hands kunnen worden afhankelijk gemaakt."

„Het ware misschien te verkiezen geweest, dat de zaak in het geheel niet bij de tegenwoordige schikkingen ware ter sprake gebragt. Zij zou, dunkt ons, gevoegelijker later afzonderlijk een onderwerp van behandeling en overweging hebben uitgemaakt."

Art. 4 § *o*. „Tegen deze schikkingen zijn bij ons geene bedenkingen gerezen."

Art. 5 en 6. „Deze twee artikelen, als in een naauw verband met elkander staande, zijn voor gezamenlijke beoordeeling vatbaar.

„*Wij zijn van gevoelen, dat de Chinezen, zoo lang zij niet daadzakelijk onderdanigheid en gehoorzaamheid jegens het Nederlandsch Gouvernement hebben bewezen, moeten worden aangemerkt als weerspannige en oproerige onderdanen, van wie de vertegenwoordiger des Konings in deze gewesten geene hulde kan aannemen.*"

„Daadzakelijke bewijzen van onderwerping, van opvolging van 's Gouvernements bevelen, zijn ons van de zijde der Chinezen uit de stukken niet gebleken, maar in tegendeel hebben wij daarin veel aangetroffen, dat ons aan de opregte welgemeendheid hunner onderwerping doet twijfelen. Zij hebben, wel is waar, eene plegtigheid verrigt bij den vlaggestok te Pontianak, doch hoe wij hier over denken is reeds gemeld. Zij hebben onderhandeld, maar niet als straf verdienende onderdanen; zij hebben hunne belangen daarbij meesterlijk bepleit en ten duidelijkste doen blijken waar het hun eigenlijk om te doen is."

„Hunne komst om hulde te bewijzen achten wij dus geheel onnoodig, even als wij het overbodig beschouwen, dat zij zich herwaarts begaven, eenvoudig om de gemaakte schikkingen toe te lichten zonder meer."

„De resident der westerafdeeling van Borneo, te dezer zake met onze

meening bekend gesteld, heeft zich voorbehouden ook dit punt schriftelijk te beantwoorden."

Art. 7. „In de eerste plaats kunnen wij het niet goedkeuren, dat aan getroffene schikking, voor zoo ver de benoeming van eenen kapthai betreft, reeds uitvoering is gegeven vóór dat die schikking de bekrachtiging der regering heeft erlangd; en in de tweede plaats vermeenen wij te moeten opmerken, dat zelfs, indien die bekrachtiging niet achterwege bleef, Santioekioe het regt zou hebben aan de keus der vier mannen deel te nemen, hetgeen echter thans het geval niet zal zijn."

Ad. art. 8 en 9. „Er kunnen, naar wij vermeenen, voor de regering geene redenen bestaan, om niet goed te keuren, dat de vijandelijkheden zijn gestaakt ten gevolge der onderhandelingen, en dat het afsluitingstelsel wordt volgehouden, hetgeen ons ook als voorzorg zeer doelmatig toeschijnt."

„En hiermede zijn wij gekomen aan het slot van het proces-verbaal en aan het einde van onze beooordeeling over den *inhoud* van dit dokument."

„Wat wij zoo wel, dienaangaande als nopens den vorm, ter neder stelden, zal Uwe Excellentie ligtelijk doen bevroeden, dat wij ten aanzien van de waarde van het proces-verbaal niet bijzonder gunstig gestemd zijn."

„Als kontrakt of verbindtenis mag het niet aangenomen worden; en heeft het mitsdien volstrekt *geene* waarde. En als waarborg voor de behoorlijke naleving van de getroffene schikkingen van den kant der Chinezen, mogen wij in gemoede der regering niet aanraden er grooten prijs op te stellen. De Chinezen hebben te dikwerf de goede trouw verzaakt, beloften onvervuld gelaten, verbindtenissen geschonden, dan dat, na zoo vele lessen der ondervinding, aan hunne woorden nog eenig vertrouwen zou mogen geschonken worden. In ons oog bestaat er niet de geringste waarborg, dat zij ons in de onderwerpelijke onderhandelingen niet weder trachten te misleiden, zoo als trouwens ook, niet alleen door den bevelhebber der expeditionnaire troepen in de wester-afdeeling van Borneo, maar zelfs door den assistent-resident van Sambas verondersteld wordt, blijkens het deswege aangeteekende in het extrakt uit het dagboek van den resident der wester-afdeeling van Borneo over Januarij 1851."

„De kabinets-missive van 12 October 1850 n°. 215 beschouwende als het kriterium der handelingen van dezen ambtenaar, dan moeten wij volmondig erkennen, dat hij, uitgaande van de gedachten dat het Gouvernement, zelfs met opoffering van Santioekioe, den vrede wenschte, gedaan heeft wat in zijn vermogen was, om dien wensch te vervullen, en dat althans op schrift erlangd is, wat geëischt werd."

„*Brengen wij echter het verkregen resultaat van den oorlog en de daarop gevolgde onderhandelingen ter toetse aan het belang van het Gouvernement, aan de eer en waardigheid van den souverein dezer landen, dan voelen wij ons genoopt rondborstig aan Uwe Excellentie te betuigen, dat volgens onze meening, de gemaakte schikkingen, zoo als zij liggen, niet voor bekrachtiging vatbaar zijn.*"

„De daartegen voor 's hands bij de regering en, na rijpe overweging,

en van de vrijheid, om hunne nijverheid zoodanig aan te wenden, als zij in hun belang oorbaar achten."

„Om tot dit doel te geraken is meer noodig dan door den resident van Borneo's wester-afdeeling, op grond van ontvangene voorschriften, bedongen is."

„Buiten en behalve de voorwaarden in het proces-verbaal omschreven, en gewijzigd naar onze hiervoren ontwikkelde bedenkingen, zouden, bijaldien de regering zich de thans bestaande gunstige gelegenheid wil ten nutte maken, om naar de bereiking van dat doel te streven, onzes inziens nog de volgende maatregelen moeten genomen worden."

„*a.* Het distrikt Pamangkat onder Gouvernements-beheer te stellen. Reeds in den kabinetsbrief van 4 Februarij 1851, n°. 22, heeft Uwe Excellentie dit denkbeeld geopperd. Pamangkat is belangrijk door zijne ligging aan de monding der groote Sambas-rivier, de vruchtbaarheid der omliggende velden, en als strategisch punt."

„Na de krijgsverrigtingen van September 1850, nadat wij aldaar onze vlag geplant en eene versterking opgerigt hebben, welke den naam van den op die plaats gevallen held draagt, kunnen wij Pamangkat niet weder in handen van Chinezen geven. Deze zullen er voortaan, onder dadelijk toezigt van het Nederlandsch bestuur, hunne nijverheid moeten uitoefenen."

„Zelfs is bij ons de gedachte opgekomen, of het niet wenschelijk zou zijn er den zetel van den assistent-resident te vestigen."

„Het bezwaar, dat die ambtenaar daardoor van het Maleische hof, hetwelk zich waarschijnlijk niet zal wenschen te verplaatsen, zal verwijderd zijn, kan dunkt ons niet opwegen tegen de groote voordeelen, welke Pamangkat in andere opzigten aanbiedt. De handel zal er gewis bloeijen, wanneer ons etablissement daar gevestigd is; wij zullen de groote rivier beheerschen, hetgeen thans het geval niet is, en ook in de stad Sambas zouden wij, door het leggen eener kleine bezetting, ons gezag kunnen doen gelden."

„*b.* Het regt van het Gouvernement verkondigen, om sterkten in de Chinesche distrikten aan te leggen en aldaar bezettingen te plaatsen."

„*c.* Aan de Chinezen de verpligting opleggen, om in het daarstellen dier versterkingen behulpzaam te zijn, door de verstrekkingen van werklieden tegen loon, en de levering van materialen tegen billijke betaling."

„*d.* Last geven aan de Chinezen, om hunne versterkingen aan de riviermonden onverwijld, en die in de binnenlanden op nadere aanwijzing te slechten."

„*e.* Aan de Chinezen uitdrukkelijk verbieden het voeren van onderlinge oorlogen of tegen de Dajak, onder verpligting om de voorkomende geschillen aan de beslissing van het Nederlandsch bestuur te onderwerpen."

„*f.* Aan de Chinezen te gelasten, zich te onthouden van alle daden van gezag of van geweld jegens de Dajak."

„*g.* Onverwijld bezetten der monden van de rivieren: Sebangkan, Selakon, Sinkawang, Sedouw, Soengi Raija, Soengi Doeri, dan wel zoodanige

van dezelve als, in verband tot de beschikbare maritime middelen, het meest noodzakelijk wordt geacht, om den handel te kontroleren en de Chinezen in bedwang te houden."

„*h.* Vorderen dat het Chineesch bestuur van Montrado, Boedok en Loemar, en dat van Santioekioe gevolmagtigde vertegenwoordigers zal kiezen of plaatsen op de zetelplaats van den assistent resident, ten einde als intermediair gebezigd te worden."

„*i.* De troepensterkte in de wester-afdeeling van Borneo onverwijld te vermeerderen met de twee nog te Batavia aanwezige kompagniën van het 13de bataillon infanterie; ten einde de invoering dezer maatregelen te ondersteunen, dan wel, zoo dit mogt gevorderd worden, dadelijk met eene voldoende magt het noodige te kunnen verrigten, om de vestiging aan de riviermonden met geweld tot stand te brengen."

„Om het door ons beoogde doel te kunnen bereiken, is het onvermijdelijk dat de regering zich eenige jaren *) de kosten getrooste, verbonden aan het gewapend bezetten met eene voldoende magt van de kust der door de Chinezen bewoonde landstreek."

„Gewennen deze zich aan de nieuwe inrigtingen, en plooijen zij zich naar den wil van het Gouvernement, dan zullen later die bezettingen langzamerhand kunnen worden ingekrompen, tot dat een stand van zaken is te weeggebragt, welke de noodzakelijkheid van haar aanwezen kan doen vervallen."

„Wij gelooven onze verwachtingen niet buitensporig hoog te spannen, door er op te rekenen, dat de *buitengewone* kosten van dezen maatregel, zoo niet geheel, althans voor een groot gedeelte, zullen worden goed gemaakt door de vermeerdering van inkomsten, welke het debiet van zout en amfioen zal opleveren."

„Het aanwezen van eene aanzienlijke magt in de Wester-afdeeling van Borneo zal, dit mag in de berekening der kosten niet over het hoofd worden gezien, niet weinig bijdragen, om 's Gouvernements gezag, hetwelk aldaar in geringen graad geëerbiedigd wordt, in die geheele afdeeling een nieuw leven te geven, waaruit natuurlijk weder voordeelen ontspruiten, welke op de rekening aan de zijde der baten zullen kunnen gesteld worden, en dus de lasten zullen kompenseren."

„Eindelijk blijft ons nog een gewigtig punt ter behandeling over, namelijk de regten der apanage-houders, voor zoo ver de apanages in het door de Chinezen bewoonde gebied gelegen zijn."

„In het midden latende de vraag, of artikel 8 van het kontrakt in November 1848 met den sulthan van Sambas gesloten, aan het gouvernement al dan niet de verpligting oplegt, om de apanage-houders, die hunne regten niet tegen de aanmatigingen van de Chinezen hebben weten te bewaren, in het ongestoord genot derzelve te handhaven, stemmen wij in met het door Uwe Excellentie, bij den kabinetsbrief van 3 Februarij 1851, n°. 22, geuit gevoelen, hierop nederkomende: dat deze zaak geen beletsel of hin-

*) Lees eenigen tijd.

derpaal behoeft te zijn in het daarstellen, met opzigt tot de Chinezen, van zoodanige regelingen en inrigtingen, als in 's lands belang, tot het verbeteren van de verhouding met die kolonisten, noodig wordt geoordeeld."

„Trouwens uit hoofde van gebrek aan genoegzame materiële middelen, is het Gouvernement misschien, immers voor als nog, niet bij magte de apanage-houders in de volle uitoefening hunner regten te herstellen."

„Vooreerst zou de regering zich dus kunnen bepalen, te trachten over het heffen van belastingen en het vorderen van diensten zooveel invloed te verwerven, dat de inheemsche bevolking, gevestigd op de apanage-gronden door de Chinezen bewoond, tegen afpersing van den kant der laatsten beveiligd zij."

„Desniettemin zijn wij van meening, dat de zaak der apanages, zoowel in het belang der prinsen, die er mede begiftigd zijn, als der betrokkene bevolking, regeling vereischt, en dat het mitsdien wenschelijk is, deze aangelegenheid in al hare deelen plaatselijk grondig te doen onderzoeken en nader tot een speciaal punt van overweging te maken."

„Dit onderzoek zal het Gouvernement bekend doen worden met den toestand der Dajak in Sambas, en welligt de gelegenheid verschaffen iets in het moreel en materiëel belang van dit onderdrukt volk te verrigten."

„Wanneer wij al onze voorafgaande beschouwingen zamenvatten, en in het bijzonder letten op hetgeen bij de kabinetsbrieven van 27 September 1850 n°. 206, 12 October 1850 n°. 215 en 18 Januarij 1851 n°. 9 steeds op den voorgrond is gesteld, dan gevoelen wij ons doordrongen van het besef, dat de Regering de eer en de waardigheid van haar gezag als souverein niet aan den wensch naar vrede mag ten offer brengen; dat dit ook nimmer in het minst hare bedoeling is geweest; en dat zij niet anders wenschen kan, dan werkelijk verbetering te brengen in de verhouding met de Chinezen, en zoo doende een staat van zaken te doen ophouden, welke langzamerhand tot de geheele ondermijning van ons gezag in Sambas leiden moet."

„De innige overtuiging, zoowel van het een als van het ander, doet er ons zonder aarzeling toe besluiten, Uwer Excellentie bepaaldelijk voor te stellen:

„I. Geen genoegen te nemen met de schikkingen vervat in het procesverbaal van 27 Januarij 1851, overgelegd bij de missive van den resident der wester-afdeeling van Borneo, van 28 Januarij 1851 n°. 63 geheim."

„II. Niet aan te nemen de hulde der drie herwaarts gekomen Chinesche afgevaardigden, en als reden van deze afwijzing te doen kennen, dat de Chinesche bevolking van de vijandelijke kongsiën, alvorens hulde van haar kan worden aangenomen, daadzakelijk hare onderdanigheid en gehoorzaamheid behoort te bewijzen."

„III. Bij proklamatie in de Hollandsche, Maleische en Chinesche talen, te verkondigen de maatregelen, welke ten aanzien der Chinezen noodig worden geacht te nemen, in den geest van de hiervoren door ons ontwikkelde beschouwingen."

„IV. Aan deze maatregelen, voor zoo ver zij in de magt van het Gouvernement liggen, onverwijld uitvoering te doen geven."

„V. Te bepalen en zulks uitdrukkelijk in de proklamatie te vermelden, dat, indien de Chinezen niet binnen eenen door den resident op te geven termijn, na afkondiging der proklamatie, te Montrado door eene deputatie van de kongsiën zullen hebben verklaard, zich aan den daarin uitgedrukten wil van het Gouvernement te onderwerpen, van Gouvernementswege verder de maatregelen zullen worden genomen, welke het noodig zal oordeelen."

„VI. Last te geven om, na het verstrijken van den gestelden termijn, aan de militaire maatregelen zoodanige strekking te geven, dat Pamangkat beveiligd zij, en de Chinezen van al de riviermonden worden verdreven, en om te gelijkertijd de blokkade zoo gestreng mogelijk voort te zetten."

„VII. Den resident der wester-afdeeling van Borneo aan te schrijven:

„*a.* Om in allen gevalle onverwijld op te roepen de verstrooide bevolking van Santioekioe, ten einde, binnen zekeren termijn terugkeerende, in het genot der vroeger door haar bewoonde gronden hersteld te worden; dan wel indien daartoe, ten gevolge van op nieuw uitbrekende vijandelijkheden, geene dadelijke gelegenheid mogt bestaan, voorloopig onder bescherming van het Nederlandsch bestuur te worden gesteld, op zoodanige plaats en op zoodanigen voet als wenschelijk zal worden bevonden."

„*b.* Om het bestuur over de terug keerende bevolking van Santioekioe overeenkomstig de nieuwe inrigting voor Montrado c. s. te regelen."

„*c.* Om het noodige te verrigten en voortestellen tot het invoeren van een geregeld, onmiddellijk aan den assistent-resident van Sambas ondergeschikt, Chineesch bestuur, over het geheele distrikt Pamangkat."

„*d.* Om te dienen van konsideratiën en advies nopens het denkbeeld, om den zetel van den assistent-resident te Pamangkat te vestigen."

„VIII. Het militair-departement aan te schrijven:

„*a.* Om bepaalde voorstellen te doen nopens de bezetting der monden van de rivieren: Sebangkan, Selakon, Sinkawang, Sedouw, Soengi Raya en Soengi Doeri, dan wel zoodanigen derzelven als, in verband tot de beschikbare maritime middelen, het meest noodzakelijk wordt geacht, om den handel te kontroleren en de Chinezen in bedwang te houden."

„*b.* Om onverwijld naar de wester-afdeeling van Borneo te bestemmen de twee nog te Batavia aanwezige kompagniën van het 13e bataillon infanterie."

„IX. Het marine-departement aan te schrijven, om het noodige voor te stellen:

„*a.* Voor den terugvoer van den resident der wester-afdeeling van Borneo en de Chinesche afgevaardigden met een van Zr. Ms. stoomschepen."

„*b.* Voor den overvoer der twee kompagniën infanterie."

„*c.* Omtrent de middelen van tijdelijke blokkade en vaste bekruising der kust, in verband tot de voorgenomene bezetting der riviermonden, na deswege den resident der wester-afdeeling van Borneo te hebben gehoord."

„X. Aan den resident der wester-afdeeling van Borneo op te dragen, om de aangelegenheid der apanages door den assistent-resident van Sambas

grondig te doen onderzoeken en deswege aan het Gouvernement rapport in te dienen, vergezeld van zoodanige voorstellen als hij, in het belang van de betrokken partijen, raadzaam en noodig zal achten."

„De kommissie ingesteld bij geheim besluit van 11 Februarij 1851 la H.

(w. g.) J. DU PUY.
(w. g.) PENNING NIEUWLAND.
(w. g.) M. FRANCIS.
(w. g.) JANSEN, sekretaris.

„Naschrift."

„Na het afschrijven van dit rapport, is ons geworden een, op ons verzoek, door tusschenkomst van den resident van Batavia vervaardigd, Maleisch translaat van den Chineschen tekst van het proces-verbaal van 27 Januarij 1851."

„Wij hebben de eer hetzelve Uwer Excellentie aan te bieden, onder opmerking, dat de inhoud van dit translaat ons bevestigt in de hiervoren bekend gestelde meening ten aanzien van den vorm van bedoeld proces-verbaal."

Voor eensluidend afschrift."

De sekretaris der kommissie.
(geteekend) JANSEN.

De Gouverneur-Generaal heeft op dat rapport, konsideratie en advies van het militair- en marine-departement ingewonnen. Belangrijk zijn hunne berigten, in substantie harmoniërende met het rapport dier kommissie.

Wij zien daaruit, dat de Gouverneur-Generaal het denkbeeld, om den oorlog voort te zetten, weder scheen op te vatten; immers, aan de genoemde departementen was gevraagd: of na de verstrijking van den termijn der wapenschorsing, onverwijld maatregelen genomen kunnen worden, dat Pamangkat beveiligd zij en de Chinezen van al de riviermonden verdreven worden, en om te gelijker tijd de blokkade der kust zoo streng mogelijk voort te zetten; en zoo neen, welke middelen alsdan zouden moeten worden aangewend, om de monden van de rivieren Sebangkan, Selakan, Sinkawang, Sedouw, Soengi Raya en Soengi Doeri zoodanig te bezetten, als noodzakelijk wordt geacht, om den handel der Chinezen te kontroleren en in bedwang te houden. Daarop heeft het militair-departement ten antwoord gegeven, dat de kommissie, in haar rapport, door bondige redenen had aangetoond, dat het bezet houden van Pamangkat voor ons van het hoogste belang is, merkende het militair-departement aan, dat dit punt de zetel kan worden van eene uitgebreide handelsplaats en de hoofdzetel van ons bestuur op Borneo's westkust; en het gaf een bevestigend antwoord op de beide leden der gedane vraag, de middelen daartoe aanwijzende. Niet afwijkende van hetgeen bij elke gelegenheid dienaangaande was gezegd, rekende het militair-departement trouwens op de eindelijke toestemming uit Nederland voor de weder-oprigting van het 11de bataillon infanterie, waarvan het nummer nog altoos slechts op het papier bestond; terwijl het

besloot met te herinneren aan zijn vroeger advies, om met eene geduchte magt Montrado te Montrado te bevechten en te brengen tot dat, wat het, met betrekking tot het Nederlandsche gezag, behoorde te zijn.

En het marine-departement heeft de maatregelen ontwikkeld, die zijnerzijds genomen zouden moeten worden, zich aansluitende aan het advies van het militair-departement. Men treft in dit berigt van het marine-departement deze zinsnede betreffende Pamangkat aan: *dat zijne uitgestrekte en vruchtbare rijstvelden het tot een waren voorraadschuur voor de geheele westkust van Borneo maken.*

Wij zien de beide departementen van oorlog en marine zich altijd gelijk blijven; hunne overtuiging was onwrikbaar gevestigd, zelfs in weerwil van de vrede-gezindheid en het onderhandelen der regering, en niettegenstaande men reeds op dien weg was voortgegaan.

De Gouverneur-Generaal, den raad van Indië gehoord hebbende, is nogtans, met grootendeels ter zijde stelling van het advies der kommissie en van de adviezen der departementen van marine en oorlog, tot het onverwachte besluit gekomen:

a. „Dat de regering haars ondanks, door daden en provokatiën van de Chinezen in de afdeeling Sambas, tot middelen van bedwang is moeten overgaan.”

b. „Dat zij, steeds vergevensgezind, het betoon van berouw en de betuigingen van onderwerping en gehoorzaamheid door afgevaardigden van de kongsiën, welke deel hebben genomen aan den opstand, zoodanig als zulks vermeld is in art. 2 van het proces-verbaal van 27 Januarij 1851, met genoegen heeft vernomen.”

c. „Dat zij, vrede en rust verkiezende boven oorlog en verwoesting, harerzijds genegen is de krijgsverrigtingen definitief te doen staken, zoo lang niet andermaal het Nederlandsch gezag wordt gehoond, en de door hetzelve uitgevaardigde verordeningen zullen worden geëerbiedigd en nageleefd.”

d. „Dat de resident der wester-afdeeling, als 's Gouvernements vertegenwoordiger, heeft gehandeld in den geest van het Gouvernement, en meer bepaaldelijk in dien der kabinets-missive van 12 October 1850 nº. 215, door het beëindigen der krijgsverrigtingen en door het beramen van schikkingen, ten doel hebbende de regeling der voorwaarden, op welke de Chinezen, in de afdeeling Sambas, toekomstig zullen worden toegelaten en behandeld.”

e. „Dat, ofschoon aan die Chinesche vereenigingen geenerhande staatkundig karakter kan worden toegekend, en dus met dezelve, in den eigenlijken zin des woords, geene onderhandelingen kunnen worden gevoerd, echter niet kan worden voorbij gezien, dat in vroegere jaren met die vereenigingen kontrakten van Gouvernementswege daadwerkelijk zijn gesloten, en dat in allen gevalle niet kunnen vermeden worden besprekingen, welke tot beëindiging van eenen wanstand van zaken kunnen leiden, noch de opteekening van die besprekingen, als hoedanig dan ook wordt beschouwd het proces-verbaal van 27 Januarij 1851.”

f. „Dat die oorkonde, in haar geheel en zoo als dezelve is liggende,

niet voor goedkeuring of bekrachtiging vatbaar is, zijnde op dezelve hoofdzakelijk gevallen de volgende aanmerkingen:"

„*Ad.* 3*a.* Dat het Gouvernement, uit aanmerking van den staat van uitputting waarin de Chinezen, ten gevolge van den opstand en van het stilstaan der mijnwerken, verkeeren, niet verlangt aan te dringen op de oplegging der oorlogsbelasting van eenen pikol goud, mits, als dadelijk bewijs van berouw en onderwerping, terstond of in allen gevalle *voor dat de expeditionnaire troepen Borneo verlaten*, eenige katis goud, ter bepaling van den resident, in diens handen worden overgebragt."

„*Ad.* 3*b.* Dat door het jaarlijksch hommage, mits meer bedragende dan de tegenwoordige rekognitie, deze laatste zal vervallen."

„*Ad.* 3*d.* Dat het Gouvernement bereid is, uit de door de Chinesche ingezetenen van Montrado, Boedok en Loemar voor te dragen kandidaten, eenen kapthai te benoemen, die als hoofd der Chinezen met het Gouvernement in aanraking zal staan, zonder dat door die regeling eenige inbreuk zal worden gemaakt op de regten van den sulthan of van de hofgrooten van Sambas; doch dat het Gouvernement bepaaldelijk ongenegen is, in die regeling en de daaruit volgende voordragt en benoeming van eenen kapthai, te begrijpen het land, waar vroeger de kongsie van Santioekioe gevestigd was, over hetwelk het Gouvernement zich voorbehoudt te beschikken in overleg met den sulthan van Sambas, op zoodanige wijze als hetzelve zal geraden oordeelen.

„*Ad.* 4*a.* Dat het woord *staatsregeling* oneigenaardig is, als alleen toepasselijk op eenen zelfstandigen staat, en derhalve gevoegelijk zal kunnen en behooren te worden vervangen door het woord *regeling*."

„*Ad.* 4*b.* Dat het Gouvernement tegen het bestaan van kongsies, als zuivere ligchamen of vereenigingen ter zake van handel en nijverheid, geene bedenking heeft, zonder dat echter aan die vereeniging eenigerhande gezag kan worden toegekend; dat het Gouvernement het aan de Chinesche ingezetenen, die tot de verkiezing van eenen kapthai konkurreren, onverlet laat, aan die vereeniging den naam te geven van *Fo-sjoeng-tjoeng-than* zonder dat daaruit eenig staatsgezag of gezag over andere personen, geen Chinezen zijnde, kan afgeleid worden; behoudende het Gouvernement zich het regt voor, om, in overleg met den sulthan van Sambas, over ingezetenen, geen Chinezen zijnde, hoofden van hunnen eigenen volksaard te benoemen."

„*Ad.* 4*e.* Dat uit deze § moeten worden geschrapt de namen der distrikten of plaatsen behoorende tot de bestaan hebbende kongsie van Santioekioe."

„*Ad.* 4*l.* Dat het Gouvernement in deze niet verder wenscht te gaan, dan tot hulpbetoon en voorlichting in zaken van onderwijs en vaccine, voor zoo verre zulks door de Chinesche ingezetenen zal worden verlangd."

„*Ad.* 4*n.* Dat het Gouvernement voor 's hands niets kan bepalen omtrent deszelfs uitsluitend regt tot verkoop van amfioen en zout, doch steeds genegen zal worden bevonden, voorstellen tot eene gewijzigde uitoefening van dat regt, mits daaruit geene vermindering van inkomsten ontsta, in overweging te nemen."

„*Ad.* 5 *en* 6. Dat de minister van staat, Gouverneur-Generaal, genegen is, de drie afgevaardigden, onder geleide van den resident der wester-afdeeling Borneo, toe te laten, om de betuigingen van berouw en onderwerping, benevens hulde aan het Nederlandsch Gouvernement, aan te bieden."

„*Art.* 8. Dat, bij terugkomst van den resident te Pontianak, de in- en uitvoer van koopmanschappen weder op den vroegeren voet en behoudens de bepalingen van § 2*c* en 4*m* van het proces-verbaal van 27 Januarij 1851, zal vermogen plaats te hebben, met uitzondering van wapenen en buskruid, tot dat daarin nader van Gouvernements-wege zal zijn beslist."

„*Ten tweede:* Den resident van de wester-afdeeling Borneo te magtigen:"

a. „Om den alhier aanwezigen afgevaardigden mededeeling te doen van 's Gouvernements bedoelingen, en hen vervolgens, op eenen nader te bepalen tijd, bij den minister van staat, Gouverneur-Generaal, in te leiden."

b. „Om, in zijne residentie teruggekeerd, in den geest van het voorafgaande, met de in opstand geweest zijnde kongsies in nadere besprekingen te treden, na voorafgaand overleg met den sulthan van Sambas, ten effecte dat geene bepalingen worden gemaakt, waardoor de regten van den sulthan van Sambas zouden worden verkort."

„*Ten derde:* Aan den resident der wester-afdeeling Borneo verder op te dragen, om, in overeenstemming met den sulthan van Sambas, voorstellen te doen betreffende het beheer der landen, waar vroeger de kongsie van Santioekioe gevestigd was."

„*Ten vierde:* In advies te houden de voorstellen tot het zenden van versterkingen der land- en zeemagt in de wester-afdeeling van Borneo, waartoe onverwijld zal worden overgegaan, in het geval dat door de Chinezen op nieuw vijandelijkheden mogten worden bedreven."

„*Ten vijfde:* Het militair-departement aan te schrijven bevelen te geven, om alle krijgsoperatiën, anders dan van defensiven aard, te doen staken, met aanschrijving, dat de zich in de wester-afdeeling van Borneo bevindende expeditionnaire troepen voorloopig aldaar zullen verblijven, tot dat dienaangaande nader door het Gouvernement zal worden beschikt."

„*Ten zesde:* Het marine-departement aan te schrijven het noodige voor te stellen:"

„*a.* Om voor onbepaalden tijd een of meer kleine vaartuigen van oorlog en kruisbooten ter westkust van Borneo te stationneren, ten einde speciaal te waken tegen den ongeoorloofden handel langs de kusten en riviermonden, niet voor den grooten handel opengesteld."

„*b.* Om den resident der wester-afdeeling Borneo, benevens de Chinesche afgevaardigden, met een der stoomschepen naar Pontianak terug te voeren."

„*Ten zevende:* De kommissie, benoemd bij geheim besluit van 11 Februarij 1851 La. H, onder dankbetuiging voor haren arbeid en geleverd omstandig rapport, te ontbinden."

Wij zullen het beslotene niet in zijne deelen ter toetse brengen, maar ons bepalen tot de aanmerking, dat daarin niets gevonden wordt, 't welk tot waarborg strekt voor de toekomst. Geene ontwapening aan de zijde der Chinezen; zij blijven in het bezit hunner forten aan de riviermonden, en alzoo onverlet in het drijven van sluikhandel, want in de westmoeson houdt het blokkeren der kust op, en in elk geval moeten onze blokkade-vaartuigen buiten het schot hunner vuurwapens blijven; en Montrado blijft omringd van koeboe's. Inmiddels zijn de Chinezen weder lang aan het goud wasschen, en dragen wij de lasten van den oorlog, der buitengewone bezettingen en der blokkade.

Gelukkig intusschen, dat het fatale denkbeeld om het landschap Santioekioe aan Taikon te verbinden, niet is ingewilligd.

Het Gouvernement is nu zoo ver als toen het begon, niet gerekend geld en bloed, en dat van onze zwakheid bevestigend is gebleken; terwijl de morele kracht der Chinesche bevolking in gelijke mate moet zijn toegenomen.

Wij verwachten dan ook dat Taikon spoedig weder het hoofd zal opsteken; want zij zal het overweldigde Sepan, om zijne rijke mijnen, willen behouden.

Wij twijfelen aan de opregte aanneming en volledige uitvoering, aan den kant der Chinezen, van het Gouvernements-besluit, hoe toegeeflijk en zachtmoedig het zij. De tijd zal het leeren! Intusschen blijven onze expeditionnaire troepen tot nader order op Borneo, die elders zoo noodig kunnen zijn, en in elk geval, als het dan toch vrede is, naar Java behoorden terug te komen. Die troepen hebben daar een ellendig bestaan, en dat om den wille van oproerige Chinezen, die wij veeleer moesten uitroeijen, dan hun ten gevalle offers van bloed en geld te brengen, onze nationale waardigheid prijs te geven, en ten spot te staan van Serawak en Singapoera ....

„Montrado gaat van een vast plan uit: *behoud van overweldigde onafhankelijkheid en uitbreiding van territoir.* En daaraan maakt het alles dienstbaar, list, logen, bedrog, godsdienst, valsche eeden, verraad en geweld. In den hoogsten graad geldt ook bij dit volk de leer: „„het oogmerk wettigt de middelen.""

„Het is die onafhankelijkheid, welke verbroken moet worden."

„De vraag, of wij of de Chinezen op Borneo gebieders zullen zijn, vereischt een kategorisch antwoord."

„Vervolgens rijst de vraag, wat gedaan behoort te worden in ons belang?"

„Indien wij die vraag toetsen aan onze inwendige staatkunde, dan moeten wij het onbestaanbare erkennen, dat Chinesche fortuinzoekers, door den honger uit hun land gedreven, zich op Borneo tot eenen staat in den staat hebben gevestigd, en er de wet stellen; immers de waardigheid van het Nederlandsch gezag wordt daardoor geschonden, het verraadt onze zwakheid, en wekt de aandacht der Indische vorsten en volken."

„Waarom is Bali met kracht en geweld ten derde male beoorloogd geworden?"

„Omdat onze staatkundige verhouding in Indië dat gebood: Bali moest bukken."

„Sterker nog geldt dit voor Borneo, omdat wij daar een bestuur gevestigd hebben. Bali hadden wij niet in daadwerkelijk bezit, en onze vijanden daar waren inheemsche vorsten van aloude gevestigde rijken. Op Borneo daarentegen waait onze vlag, die er geschonden is, en onze vijand is muitend gespuis uit den vreemde."

„Toetsen wij de vraag aan de buitenlandsche politiek, dan zeggen ons de papieren van Singapoera en het dagboek van J. BROOKE genoeg. Indien onze naburen, wier trachten het is, om, al zij het door de kerkdeur, in onze kolonie te sluipen, onder voorwendsel dat van ons onvermogen, om het *Europeesch* belang in Indië tegenover de Chinezen te handhaven, was gebleken, eene expeditie naar Borneo's westkust zonden, en het innamen, quasie om voor te komen, dat het kwaad exempel der Chinezen van Hollandsch-Borneo tot die van hunne bezittingen oversloeg, — wat zouden wij daartegen doen? Welk figuur zouden wij maken? En hoe ons verantwoord aan het vaderland?"

„Toetsen wij de vraag aan ons materieel belang, dan is de memorie van MUNTINGHE dáár om aan te toonen wat Borneo voor ons had kunnen zijn, indien wij sedert ons weder aanwezen in Indië hadden weten te handelen. Borneo, een land rijk aan mijnen, rijker nog aan vruchtbaarheid, met vele en daaronder diep in 't land reikende rivieren, en eene nijvere bevolking!"

„Toetsen wij het aan de menschelijkheid, dan wordt gewezen op de oorspronkelijke inboorlingen, die wij bescherming schuldig zijn, verdrukt door den Maleijer en ontmergd door den Chinees. Om de Dajaksche bevolking alleen moesten wij eene omkeering van zaken op Borneo daarstellen; zij behoeft slechts uit hare cijnsbaarheid verlost te worden, en in onze bescherming gerust te zijn, om een element voor de toekomst, een gelukkig en produktief volk te worden."

„En eindelijk, als wij het toetsen aan de opinie der krijgsmagt, dan zal zij zeggen, indien de zaak niet tot een eervol einde en in het materieel belang van den staat gebragt wordt: „Hoe? na zooveel offers gebragt te hebben, bukt de regering voor Chinesche muitelingen? . . . Het ware beter geweest niet te beginnen. Wordt het leven van den krijgsman zoo weinig geteld, om het aldus te verspillen? Beteekent de verminkte soldaat of matroos niets, en worden de jammerkreeten in de hospitalen en van weduwen en weezen niet gehoord?" . . . Ook de bajonetten redeneren thans, en ze zijn niet matig in termen! Dit moge een kwaad zijn, uit een regeringsbeginsel beschouwd; maar het is eene waarheid, die niet onopgemerkt mag blijven. Vechten zonder heilzaam doel, of vrede maken na de overwinning, zonder heil voor den lande, demoraliseert elk leger dat denkt."

„*Maar de oorlog kost geld, en het batig saldo!*"

„Dat is waar, en wij moeten dien ook niet verwekken; doch is hij eenmaal aangevangen, dan behoort hij met eere ten einde gebragt te worden:

dit is de hoogste wet. Of moet voor het „*batig saldo*" alles zwichten, nationale eer, de waardigheid van het Nederlandsch gezag, onze toekomst, en wet en regt? dan valt niets meer te doen dan schaamtevol af te wachten het einde der dagen: maar zoo diep zijn wij toch nog niet gezonken."

„*De oorlog zal de Chinezen verdrijven.*"

„Toch niet; de Chinezën zullen blijven of terug vloeijen; er zullen altijd Chinezen zijn die in den Archipel brood zoeken."

„*Maar hoe zullen wij de Chinezen regeren zonder kongsie-bestuur?*"

„De resident WILLER heeft die vraag reeds opgelost door zijne proklamatie aan de bevolking van Pamangkat."

„*Hoe moet dan worden gehandeld om de zaak met de wapens te eindigen?*

„De regenmoeson is aanwezig, er is goede tijd verloren, doch rekriminatiën dooden geen enkel Chinees. Wij zijn thans niet bij magte, om eene expeditie zamen te stellen zoo als die gevorderd wordt om Montrado te Montrado te bevechten, en ons gezag daar, als in 't centrum, te vestigen, hetgeen in de spekulative nota van het militair-departement de derde periode genoemd wordt; daarvoor moet eerst het 11de bataillon infanterie weder opgerigt *) en buitengewone suppletie van Europeanen uit Nederland gezonden worden. Aanvankelijk zijn wij wel verpligt, eenen minder doortastenden oorlog te voeren, en te beginnen met ons van de riviermonden, die in 's vijands magt zijn, meester te maken, en hen van de stranden naar het binnenland te verjagen. De marine moet de waterwegen streng blokkeren. Als de stranden in onze magt zijn, kunnen de blokkade-vaartuigen, daar waar ze dan nog noodig zijn, binnen de rivieren post vatten, niet gedwongen om bij het naderen der westmoeson de kust te verlaten. De vijand alzoo in het binnenland zamengedrongen, van levensbehoeften, amfioen en buskruid afgesneden, zal tot onderwerping neigen; want, gesteld dat hij het noodige over Serawak kan bekomen, dan is die omweg zoo groot en kost hem zoo veel goud, dat hij het niet zeer lang kan volhouden; zijn toestand kan door den passiven oorlog zoo nijpend worden, dat hij zich op genade onderwerpt. Maar dat werkt op tijd, en intusschen dragen wij de lasten van den oorlog, zonder eenige baat."

„Daarom, indien de passive oorlog niet spoedig genoeg leidt tot eene gewenschte uitkomst, moet eene talrijke expeditie voor goed een einde maken aan den verderfelijken staat van zaken op Borneo."

„De sterkte, benoodigd voor den passiven oorlog, dient te bestaan uit het geheele 12de bataillon infanterie, groot kompleet, en het halve 4de bataillon van Gombong (daar, volgens mijne opinie, minder noodig), waaronder eene Afrikaansche kompagnie is, op welke veel prijs gesteld wordt. Ligt worpgeschut in groote hoeveelheid en een paar lange houwitsers worden vereischt, benevens de artillerie, welke voor het armeren van vaste punten noodig zal zijn. De marine heeft stoomschepen noodig van weinig diepgang, gelijk *de Borneo*, en veel kruisbooten, die echter onder toezigt

*) Dit is eindelijk door het opperbestuur in 1851 toegestaan.

van een oorlogsvaartuig gesteld moeten worden, om voor te komen, dat zij heulen met den vijand of dien ontwijken."

„Vereeniging van het civiel en militair gezag op Borneo is in elk geval noodzakelijk; verdeeldheid in het gebied werkt slecht, en konflikt is verderfelijk."

„En wanneer met den passiven oorlog de volstrekte en onvoorwaardelijke onderwerping van den vijand verkregen zal zijn, of dat de groote expeditie plaats moet hebben, altijd zal de opperbevelhebber niet alleen met het hoogste burgerlijk gezag bekleed, maar tevens kommissaris van het Gouvernement moeten zijn, want er zal niet slechts afgebroken, maar ook opgebouwd moeten worden."

„Wordt dit verwezenlijkt, dan wappert eerlang de Hollandsche vlag te Montrado, en zal Nederland juichen in het goede werk dat in Indië gesticht is. Eere den Gouverneur-Generaal, die dit zal hebben voorbereid; eere den Gouverneur-Generaal, die dit zal hebben tot stand gebragt."

Zoo sprak nog in tijds bij verbale nota de Generaal-Majoor PENNING NIEUWLAND tot den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, en kort daarna ontstond het voornemen om hem als kommissaris naar Borneo te zenden, hetgeen is afgesprongen, vermits de Chinezen in eene soort van onderwerping gekomen waren.

De tijd zal leeren, wat van die onderwerping zij en of wij ons niet weder hebben laten mystificeren.

Hoe de uitkomst ook zij, wij betuigen, dat met deze toelichting volstrekt niet beoogd wordt den oud-Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN in het ongelijk te stellen. De vraag toch is: hoe luiden de bevelen of wenken, welke hij uit Europa heeft ontvangen, ook al gevolg van drang van omstandigheden dáár? hoe was het gesteld met het administratief kapitaal, toen hij zijn besluit nam? Het gevoelen was, dat als in den loop van 1851 geen millioenen uit Nederland werden aangevoerd, het Indisch Gouvernement, bij den te verwachten rijken oogst, zich niet zoude weten te redden: reeds was er een oogenblik stagnatie van betaling aan 's lands kas te Batavia geweest. Oorlog vordert geld. Daarom voor degenen, op wie de wijze der beëindiging dezer zaak een' ongunstigen indruk maakt, herhalen wij: „*de* „*aandrang van elders, moet wel overheerschend, of de nood om toe te geven* „*wel dringend geweest zijn. Om de handelingen van den Gouverneur-Generaal* „*te beoordeelen, wordt vereischt, dat men de ruimte kenne binnen welke het* „*hem gezet is zich te bewegen: de teugels van het bewind van N. I. worden* „*achter-de-hand te 's Gravenhage gehouden* *)."

1851.

Dit schreven wij nu ruim twee jaren geleden, omdat er sprake was van

*) De Minister van Koloniën is over de Borneosche zaak in de Tweede Kamer geinterpelleerd geworden. Zijn antwoord heeft niet voldaan. Dat ongunstig oordeel was echter ongegrond. Hij heeft waarheid gesproken, naar de bekendheid welke hij destijds had van de Borneosche gebeurtenissen. De interpellant stond op hem vreemd terrein.

steeds zorgvuldig binnen de perken zijner ambtelijke positie; liet hij zich nimmer zelfs in de verte voorstaan op zijne geboorte of hooge verwantschap met de voornaamste vorstenhuizen van Europa, de heer ROCHUSSEN wist dit zijnerzijds op den regten prijs te stellen. Neen! de hertog heeft den Gouverneur-Generaal niet „geëklipseerd," beschamende het dagblad-artikel van den heer VAN NES, waarin deze de benoeming van dien uitstekenden veldheer als kommandant van het Indische leger afkeurt.

Wij gelooven door niemand te zullen worden tegengesproken, als wij verklaren in hem de eigenschappen te zien, welke in den Generaal-officier gevorderd worden, die als kommandant van het Oost-Indische leger optreedt. Hij kent den soldaat en de kazerne; de praktikus weet wat dit zeggen wil. Hij, wien deze kennis ontbreekt, mist een voornaam vereischte om te kommanderen, want een legerhoofd moet de zorgdragende vader zijner soldaten zijn: in die kennis ligt de kiem van wederzijdsch vertrouwen en van de zedelijke kracht des legers. Ingewijd in de grondige *wetenschap der drie wapens* en van hunne onderlinge verhouding in elke omstandigheid, is in hem de geoefende taktikus niet te miskennen. Het manoeuvreren op het terrein is hem volkomen eigen. Er is geen militair werk van belang, dat hij niet bestudeerd heeft. De wetenschappelijke officier vond in hem een vriendelijken wegwijzer, voorganger en bemoediger. Al spoedig had hij de militaire geographie van Indië bestudeerd, en denkbeelden van fortifikatie en verdediging voor Java gevormd, die, als zij vroeger bekend waren geweest, zeker ingang zouden gevonden hebben. Waarom is hij geen kwart eeuw vroeger in Indië gekomen! Diskussie werd door hem nooit ontweken en bescheiden tegenspraak was hem altijd welkom. Zoo leerde hij de waarheid en zijne menschen kennen. Het kostte hem geen opoffering een eigen begrip te verwerpen voor de meening van een ander, als hij ze beter achtte. Zijne bevelen waren helder en duidelijk; zijne voorschriften aan chefs gegeven, waren oordeelkundig. Voorstellen van genie en artillerie wist hij in strekking en beteekenis te bevatten en te doorzien, en zijn gevoelen over gewigtige onderwerpen van militairen en politieken aard getuigde vaak van zijne scherpzinnigheid en zijn moed in het kabinet. Menigeen weet van geen wijken voor eenen veel sterkeren vijand, doch beeft, als hij de pen in de hand neemt en zich voor zijn advies verantwoordelijk stelt. Niet alzoo de hertog VAN SAXEN WEIMAR, die in het stille vertrek geen minder moed en zelfvertrouwen ontwikkelde, dan op het veld van eer.

Hoe gerust zou men kunnen wezen in Nederland als aan zulk een bevelhebber de verdediging van Nederlandsch Indië ten allen tijde was toevertrouwd!

En laten wij niet vergeten te melden, dat hij zoo gaarne aan zijne onderhoorigen verdienden lof toekende. Jammer, dat die niet altijd doordrong ter regte plaats. Van hem wordt niet gezegd, dat hij zijne verheffing en zijn grooten naam verschuldigd is aan zijne omgeving, noch dat hij teert op de verdiensten van anderen.

En die man is nu aan het leger in Indië ontvallen — die generaal is gepensioneerd, dat is: ambtelijk dood!

C. C. A. Last — Steend. v. P. Blommers, te s Hage

„*Maar hij ziet slechts met één oog*," roepen sommigen. HANNIBAL, SERTORIUS en CLAUDIUS CIVILIS waren ook eenoogig!

„*Maar hij is een-en-zestig jaar oud.*" Wij antwoorden: een-en-zestig jaar is niet te oud voor een generaal en chef. En al telde hij er tachtig — een BLUCHER, een WELLINGTON een RADETSKY blijven altijd jong.

Hij is gepensioneerd, — en toch, wie weet wat nabij is. Groot kunnen nog zijne diensten zijn, als ('t geen God verhoede!) het geroep „te wapen!" eens weder uit den mond des Konings gehoord wordt. Misschien dat zijn hoofd, hart en degen nog eens tot bescherming van ons vaderland, dat ook het zijne geworden is, aan de grenzen waken en strijden zullen. Intusschen zou zijne stem in *den raad van verdediging*, te midden van zoo veel uitstekende mannen, niet zonder beteekenis zijn. Wij hopen, dat de Koning hem in dat kommité zitting zal verleenen, en alzoo zijne uitstekende talenten dienstbaar zal maken aan de belangen van Nederland.

O.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Nederlandsch Oost-Indische typen. Verzameling van groote gelitographieerde platen in kleindruk. Naar de natuur geteekend door A. VAN PERS: met een verklarenden text in 't Hollandsch en Fransch, opgedragen aan Z. Exc. den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST. 's Hage bij C. W. MIELING.

Java. Tooneelen uit het leven, karakterschetsen en kleederdragten van Java's bewoners. In afbeeldingen naar de natuur geteekend, door E. HARDOUIN, met tekst van W. L. RITTER. 's Hage bij K. FUHRI 1853.

„Aan wie van deze beiden de palm der overwinning? Ik zal het niet wagen over het genie dier twee kunstenaren, aan wier teekenpen wij deze typen verschuldigd zijn, een vergelijkend oordeel te vellen. Al durfde ik zoo vermetel wezen, dan nog zou ik wachten, tot dat ze hun werk voltooid hebben, want het zou voorbarig zijn, nu reeds het geheel te willen afmeten naar dit begin."

Zoo schreven wij, bijna een jaar geleden. De uitgevers zijn ijverig voortgegaan. Op dit oogenblik liggen van het eerste werk vijf afleveringen of twintig platen, en van het tweede twaalf afleveringen of twaalf platen voor ons. En *nu* ons oordeel?

De „Oost-Indische typen" zijn inderdaad een prachtwerk. 't Verschil tusschen teekening en uitvoering met de „Tooneelen uit het leven," vooral met de laatste afleveringen van dezen arbeid, is thans zóó groot, dat wij niet aarzelen, om aan de „typen" verreweg de voorkeur te geven. Niet alleen komt het ons voor, dat er veel meer geest en vernuft in de konceptie doorblinkt, en de keuze der onderwerpen over het algemeen gelukkiger is, maar vooral schijnt de lithografische arbeid veel verdienstelijker. En dat verheugt ons te meer, omdat het een voortbrengsel is van de Nederlandsche pers, terwijl FUHRI's platen te Parijs zijn vervaardigd. Gij ziet hier een treffend bewijs voor u, dat gij niet buiten de grenzen van het vaderland behoeft te gaan, om goede produkten van steendruk te zoeken.

Maar de „Tooneelen uit het leven," houden hunnen roem staande door den text dien de heer RITTER bij de platen schrijft. Sommige zijner laatste opstellen zijn zelfs nog losser, bevalliger en beter van stijl dan de eerste. Wij spreken niet van de politieke beschouwingen van den schrijver, die hier en daar worden ingevlochten. Hoe verlicht hij ook moge wezen, toch heeft hij zich van vele, in Indië vooral vroeger niet zeldzame, vooroordeelen niet geheel kunnen los maken. Van daar, bij voorbeeld, de volgende meening over de emancipatie der slaven. „De ondervinding heeft

ons geleerd, dat men den slaaf geene weldaad bewijst, wanneer men hem zijne vrijheid schenkt; en hoezeer de wenschelijkheid beamende, dat deze, den mensch zoo zeer verlagende en tegen alle menschelijkheid indruischende stand op den ganschen aardbol verdwijnen moge, zoo koesteren wij echter de stille hoop, dat daartoe zulke bezadigde en wel overlegde middelen gekozen zullen worden, *dat de slavenstand in het vervolg van zelf uitsterft*, en de thans nog bestaande slaven, als eene belooning voor het gemis dier vrijheid, door eene menschlievende en in alle opzigten ruim verzorgende behandeling hunner meesters, een gerusten ouderdom zullen mogen vinden." Denk eens na over dien wensch, dat de slavenstand zal uitsterven, bij de waarheid dat geen stand uitsterft dan door zedelijke en geestelijke ellende! En dan de meening, dat men den slaaf geen weldaad bewijst, wanneer men hem zijne vrijheid schenkt! Wij verheugen ons, dat vele ingezetenen in Indië er anders over denken, en aan de slaven „de weldaad" bewijzen van hun een vrijbrief te geven. Moge de overtuiging, dat dit pligt is, meer en meer in de harten diep indringen, en alzoo de slavernij verdwijnen, in weêrwil van de werkeloosheid van het gouvernement om er toe mede te werken.

Maar ook gezonde begrippen van staathuishoudkunde en voortreffelijke beginselen verkondigt de heer RITTER, in eenen aangenamen vorm en op onderhoudenden toon. Wij zouden hem reeds veel vergeven, alleen om de volgende zinsneden: „In verscheiden residentiën zijn scholen voor Javaansche jongelieden opgerigt, waar zij in taalkunde, schrijven en rekenen worden onderwezen, en wij beschouwen die inrigtingen als bijzonder doelmatig, om de beschaving van den Javaan te bevorderen, als de kern, waaruit spoedig eene grootere gehechtheid aan den Europeaan zal ontkiemen, en als het eenige middel om van lieverlede het fanatismus te ontzenuwen, dat thans in het karakter van den Javaan heerschende is, en steeds als de grootste hinderpaal moet worden beschouwd om de duistere, allen geest en leven onderdrukkende leer van MOHAMMED, voor de zegeningen van die van CHRISTUS te doen wijken."

Wij kunnen ons niet bedwingen, om de volgende proef te geven van den echten humor, die nu en dan in deze „tooneelen uit het leven" schittert. „De regenten van sommige distrikten op Java zijn dikwijls in de gelegenheid, hunne gastvrijheid aan den dag te leggen; want schier elke reiziger neemt bij hen zijn intrek. En deze reizigers zijn veelvuldig, zoodra de maand Mei en met haar het schoone weder aanvangt; dan beginnen direkteuren, inspekteuren, kommandanten van het leger en der militaire afdeelingen, van de verschillende wapenen, zoo chef als ondergeschikten, de onder-intendanten, de geneeskundige dienst, het schoolopzigt, de residenten, en de hemel weet, wie al, te reizen — te reizen, dat er geen einde aan is. De wegen op Java zijn fraai en breed, de postpaarden vurig en gewillig, het land is schoon en levert de prachtigste gezigten op. Al die omstandigheden doen den dienstijver uitbreken, waarvan zelfs het meest afgelegene hoekje niet verschoond blijft. Maar die daarvan den last dragen

zijn èn bevolking èn regenten; en voor de beurzen der laatsten ware het te wenschen, dat er zich op Java wat minder, slechts weinige, maar degelijke, dienst-trekvogels bevonden."

Vergissen wij ons, of heeft onze kritiek van den text der eerste aflevering van de „Oost-Indische typen" invloed gehad op de voortzetting van het werk? Dit althans is onbetwistbaar, dat wij de artikelen der latere afleveringen met vrij wat meer genoegen gelezen hebben dan het dorre, drooge en onjuiste geschrijf bij de vier eerste platen gevoegd; en wij houden het tevens voor zeker, dat de heeren HAGEMAN en A. V. P., die de auteurs zijn der latere, geen schuld hebben aan de fouten dier eerste opstellen. Hoe kort ook, laten hunne bijschriften zich met genoegen lezen, en vindt men, vooral in die van den eerste, zelfs niet onbelangrijke bijzonderheden.

Ziedaar ons oordeel over de voortzetting dezer beide werken, waaraan wij eene spoedige voltooijing toewenschen, en die wij, speciaal ook in Nederland, in de belangstelling van het publiek aanbevelen.

Varia.

Een nieuw bewijs van de groote kunde van ons koloniaal bestuur in het moederland omtrent koloniale zaken, en van onze direktie van kultures omtrent de zaken van landbouw, welke het heeft te leiden, levert de volgende absurde handeling. Zij kost weder eenige duizendtallen guldens aan onze kas en eenige tienduizendtallen afgedwongen werkdagen aan onze bevolking. Nog is de Demaksche hongersnood in hartverscheurend aandenken bij allen, die er de schrikkelijke uitwerkselen van gezien hebben; en zelfs het gouvernement, dat bij een stelsel van dwaze bureaukratie er de bepaalde schuld van was, kan deze noodlottige zaak niet meer ontkennen, maar tracht die thans te vergoelijken, door allerlei doelmatige en ondoelmatige maatregelen te nemen, om zulk eene ramp voor den vervolge te voorkomen.

Onder deze maatregelen van:

Alles durch einander, wie Mausedreck und Koriander

munt de volgende uit. Een onzer hoofdpersonen las, welligt op een slapeloozen achtermiddag, dat de negerslaven in West-Indië geen' rijst aten, maar een voortreffelijk voedsel vonden in de *Cassave*, waarvan zij zelfs soorten kenden, de zoete of eigenlijke *Cassave*, en de bittere of *Manihot*, in de wandeling *Maniok;* welke laatste echter, om niet schadelijk te zijn, met bijzondere zorg moet bereid worden. Hij las verder, dat van de knollen dezer plant niet alleen overheerlijke *hutspot* kon worden gekookt, zelfs met varkenskluifjens, maar dat men die knollen ook zoo uit het vuistje, gekookt of geroosterd, kon eten, en er zetmeel van kon bereiden, waarvan stijfsel konde worden gemaakt en ook joden-paaschbrood gebakken, dat dan maanden lang kon bewaard worden.

Nimmer had iemand in eigen oog zulk eene belangrijke ontdekking gedaan, en zelfs de Grieksche wijsgeer heeft het „*Eureka!*" met minder geestdrift uitgeroepen, dan hij deed. Dadelijk werd langs diplomatischen weg, namelijk door tusschenkomst van het ministerie van koloniën, naar West-Indië geschreven, en de tusschenkomst van den heer w. aldaar ingeroepen, om eene beschrijving van het gebruik dezer cassave en van de wijze van teelen derzelve, en om eenige stekjes van die *manna terrestris* te hebben. Deze heer voldeed, ter goeder trouw, uitmuntend aan de hem opgedragen taak, en zond niet alleen de beschrijving, hoe men er hutspot en wat al niet van konde koken en braden, maar ook de plantjes en de koekepan, om uit het zetmeel joden-paaschbrood (sic) te bakken etc. Een spotboef zegt, dat de direkteur van kultures, veel houdende van koekebak

bij zijn departement, de koekepan heeft gehouden, maar de plantjes werden naar Buitenzorg gezonden, om in den plantentuin te worden vermenigvuldigd tot er genoegzaam van zouden zijn, om over geheel Java stekjes te kunnen verspreiden. Het verkrijgen der moederplantjes en de overvoer had veel gekost, de verzorging nog meer, maar moeite en kosten werden ruim beloond, want de plant slaagde op Java als ware ze er in 't geheel niet vreemd. Weldra kon men geheel Java met de noodige stekjes doteren, welke aan kultuur-ambtenaren en de meeste regenten, alweder met vele kosten, werden toegezonden, met bepaalden last die strikt naar de gedrukte instruktie te planten en te behandelen, en daarna te zorgen, dat ze onder de bevolking verspreid en algemeen voortgeplant werden. De plant was bij dit bevel gedoopt met een fraaijen botanischen naam, die menigen kontroleur en inlandschen ambtenaar, die anders in de stekjes al spoedig eene oude gemeene kennis zoude hebben gevonden, in den waan bragt dat ze werkelijk wat vreemds zouden zijn.

Java heeft ontelbare varieteiten van aardvruchten; maar de Javaan, geen ander hoofdvoedsel kennende dan rijst, maakt er alleen gebruik van als snoeperij of om in tusschentijden er van te eten. Alleen *gebrek* aan rijst, — dat, dank zij onze goede regering, hem niet zelden wordt bezorgd, — noopt hem aardvruchten als *hoofdvoedsel* te gebruiken. Varkenskluifjes of ander vleesch, om er eene smakelijke hutspot van te maken, worden hem verboden; de eerste door zijne godsdienst, het andere door zijne armoede; en zelfs het *zout*, waarmede de *cassave* (even als alle andere aardvruchten) gekookt worden, om dan, naar het zeggen der instruktie, een voortreffelijk voedsel op te leveren, wordt hem door het monopolie te duur verkocht, dan dat hij er zich genoeg van zou kunnen aanschaffen om zijn voedsel er mede te *koken*. Gelukkig, zoo hij er genoeg van heeft, om een stukje te droogen vleesch, of een vischje er mede voor bederf te bewaren, en eenen korrel over te houden, om dien, bij het eten van te flaauwe kost, gelijktijdig in den mond te steken. Daarom wil hij geen aardvruchten als hoofdvoedsel, en plant hij die dan ook slechts voor zijnen kleinen handel als „*tweede gewas.*"

Onder deze aardvruchten nu, welke hij vroeger uit vrijen wil in redelijke verhouding, naast katoen enz. als tweede gewas plantte, en thans op zeer groote uitgestrektheden, heeft hij vele *katella*-soorten, waarvan eene der minst gewilde, der minst nuttige en bruikbare is, de *katella pohon*, op onderscheiden plaatsen onder verschillende andere namen bekend, als: *katella-djeneral*, *katella-kapok*, *katella-daon-djarie;* etc.

En wat is nu deze minst gewigtige, minst nuttige van alle hier in overvloed gevondene katella-soorten? Niets anders of minder dan dezelfde *cassave*, met zooveel zorg, uit de West-Indiën door het glazen huis voor koloniale zaken te 's Gravenhage, naar Java gezonden, om te Buitenzorg te worden vermenigvuldigd, en, voorzien van eenen fraaijen naam, dien hier niemand verstaat, over Java te worden verspreid, waar in de armere streken geheele velden er mede beplant zijn, omdat de plant weinig onderhoud vordert, en in

de meer welvarende en vruchtbare, geheele heggen of paggers er van worden gevonden, omdat men den goeden grond te lief heeft voor deze minste der aardvruchten welke de Javaan gebruikt. Ware onze direktie van kultures werkelijk wat zij zijn moest, en onze direkteur dit ook, dan zoude hij, zelfs na eenen cassave-droom, anders gedaan hebben, dan vóór hem een Gouverneur-Generaal, in West-Indië, die wist wat daar was, maar ook wat op Java wordt gevonden en gekweekt; en die, in deze *katella pohon* de *cassave* herkennende (?), toch den last gaf, den Javaan bekend te maken, met de verschillende wijzen waarop men van deze aardvrucht partij konde trekken. Maar de direkteur zoude dan de vreugde gemist hebben, deze katella, welke om de zoo even genoemde aanbeveling, door velen *katella-djeneral* wordt genoemd, door anderen ook te hooren noemen: *katella toean directeur Skip.* 't Is waar, daar staat tegenover, dat, zoo hij gewoon ware, de velden aan de kultures gewijd onder zijne direktie, te inspekteren, of zich met de kultures te bemoeijen, hij zich de moeite zou hebben kunnen besparen, uit West-Indië te laten komen, wat hier op bunders en in heggen geplant wordt, en zelfs, in de woeste bosschen van Rembang en elders, als onkruid wordt gevonden. Elk distrikt heeft thans proeftuintjes, waar deze plant, ten laste der bevolking, onder eenen vreemden naam moet geplant worden, op de West-Indische wijze, welke het voordeel heeft, dat de cassave op Java veel trager groeit dan de katella!

(*Ingezonden.*)

Voor eenige dagen had hier op Java een aardig voorval plaats met een Nederlandsch koopman, die een handelshuis in Australië heeft opgerigt. Deze heer, zich in Australië willende vestigen, had zich in Nederland van de beste aanbevelingen voorzien, niet alleen van de voornaamste huizen op Java, maar ook van het Ministerie van Koloniën in Nederland aan het Gouvernement in Nederlandsch Indië. Toen hij nu in Australië zijne zaken op goeden voet had gebragt, wilde hij eene reis doen naar Java, om daar zijne relatiën verder aan te knoopen. Het is bekend, van welk belang voor Java de handel met Australië kan en zal worden; en, naar ik vermeen, was het handelshuis, waarvan deze heer, met name P. V. A. een der bewindhebbers is, het eerste Nederlandsche, dat zich in dit thans zoo gewigtig oord had gevestigd, en is het, geloof ik, nog het eenige.

Wij hebben in Australië, evenmin als in eenige andere kolonie, konsuls of diplomatieke agenten, zelve geen vreemde natiën toelatende. Een pas naar Java, kon dus in Australië, door eenen Nederlander naar eene Nederlandsche kolonie, niet gevraagd of bekomen worden. Maar men rekende op zijnen bekenden naam, en erkende kwaliteit als *Nederlander*. Domme dwaasheid! een Chinesche landlooper of vlugteling of fortuinzoeker, of een Arabier, in zijn land koewachter, of nog minder, deze ja! worden op Java toegelaten, zonder pas, zonder iets; de laatste zelfs onder den titel van Sjech of Saïd, om er de bevolking te exploiteren; maar een *Ne-*

derlander, om industrie en handel te bevorderen, *moet* eene pas hebben van het Ministerie van Koloniën, moet borgstellen voor de kosten zijner laatste ziekte en doodkist, of voor zijne terugreize naar Nederland, zoo hij deze niet kon betalen of iemand voor hem, en moet eeden zweren van getrouwheid en eerbied, en wat al niet. Daarom konden onzen Nederlandschen koopman zijne aanbevelingen zelfs bij het gouvernement niets baten, noch zijn goede naam, noch zijn kwaliteit van Nederlander, noch zijne middelen, die het gouvernement ten volle waarborgden, dat het hem niet kosteloos zou behoeven te laten verplegen in geval van ziekte, of begraven in geval van sterven.

Hij moest eene *pas* hebben. „*Pass aber muss sind*" zoude NANTE STRUMPF gezegd hebben, — en zoo zeide ook de Javasche ambtenaar, die de eerste civiele autoriteit was te Anjer, waar onze koopman, met eene Engelsche boot, die dadelijk moest doorstoomen naar Singapoera, aankwam.... om er den last te ontvangen onmiddellijk weder te vertrekken.

De goede Nederlander gaf vergeefs te kennen, hoe beperkt zijn tijd was, hoe groote haast hij had, en alles wat maar eenigzins zoude kunnen roeren en treffen; maar „Pass muss sind," bleef NANTE, ik meen de ambtenaar, beweren. Nu verzocht hij te Anjer te mogen blijven, tot hij aan den resident van Bantam zoude hebben kunnen schrijven en vergunning tot doorreizen erlangen; vergeefs! Dan smeekte hij om, zelfs onder geleide van politie-dienaren, naar Serang, de hoofdplaats van Bantam, op zijne dadelijk te betalen kosten, te worden opgezonden; vergeefs! Om te Anjer als arrestant, waartoe hij zich vrijwillig wilde stellen, te worden aangehouden, tot eene, zelf te bekostigen, extra post van Batavia de niet te weigeren vergunning en de fatale pas zoude hebben gebragt; vergeefs! De boot moest binnen weinige uren vertrekken, en voor dit vertrek *moest de pas er zijn*, of onze koopman weder met haar mede; waarheen? daarom bekreunde men zich niet, maar zonder pas kon hij te Anjer niet aan wal.

De stoomboot deed geene andere plaatsen aan op Java; zij vertrok direkt van Anjer naar Singapoera, waar de heer P. V. A. niets te maken had, maar die het grootste belang er bij had, met den meesten spoed de hoofdplaats van Java te bezoeken en ten allerspoedigste weder naar Australie in zijne nieuwe zaak terug te keeren. De boot nam hem weder mede. Men kwam te Singapoera aan; maar gelukkig lag daar juist de Java-mailboot, welke na eenige uren zoude vertrekken. Een, den heer P. V. A. persoonlijk onbekend, Engelsch koopman, zijn ongeval te Anjer van den kapitein der Engelsche boot hebbende vernomen, nam dadelijk de noodige zorg voor zijne passage naar Batavia, iets waartoe hem zelven de tijd zoude hebben ontbroken; en zoo gelukte het den heer P. V. A., na een voor hem schadelijk tijdverlies, — dank hebben onze dwaze en zotte bepalingen, die Nederlanders zoo goed als weren uit de eigen kolonie, — en van *Anjer reizende over Singapoera naar Batavia*, op Java te mogen landen. Daar werd hem dadelijk, met de meeste bereidwilligheid, alle mogelijke en wenschelijke vergunning tot reizen, en verblijf des noods in de kolonie, gegeven, en

schaamde zich het Gouvernement over de gevolgen der zotte bepalingen, welke onze het daglicht schuwende staatkunde n stand houdt. Dagelijks gebeuren er zaken als deze, en om die niet bekend te doen worden, ten val van ons uitsluiting-stelsel en autokratisch beginsel, wordt het der Indische pers verboden die aan den dag te brengen.

BATAVIA,
Augustus 1853.

P. F.

Er bestaat op Java eene bepaling, dat schepen, regt hebbende op eenen Indischen zeebrief en dien hebbende aangevraagd, in afwachting daarvan, op eene vergunning van den resident, zoogenaamd certificaat, voorloopig mogen reizen, naar zoodanige plaatsen als in dat certifikaat zijn uitgedrukt, maar naar geene andere, op eene boete van *f* 1000. Nu gebeurde het, dat zeker schoener, genaamd *de Jonje Pieter*, hernaamd *de Zwaluw*, toebehoorende aan een voornaam Arabier, die er een zeebrief voor had aangevraagd, kort na den koop van het vaartuig, vergunning vroeg en erlangde om eene reize te doen naar Ambon en Banda, en terug over Makassar, Koeti en Bali-Ampanan naar huis te Soerabaija. Op reis ontdekte de eigenaar dat zijn vaartuig een lek had gekregen en liep hij Makassar binnen, waar hij behoorlijk verklaring of zeeprotest opmaakte. Vreezende voor het vaartuig, zette hij van daar, bij onderbroken reize, koers naar Koetie, om met eene lading rotan direkt naar Soerabaija terug te stevenen, ten einde definitief te repareren. De moeson was tegen, de wind hevig en het schip maakte weder water, zoodat hij, moeite hebbende poeloe Mandalika, tusschen Japara en Rembang, om te zeilen, en vreezende bij den tegenwind Soerabaija niet te zullen kunnen bereiken, het steven wendde, en voor den wind af naar Samarang afhield, om daar eene noodhaven te zoeken en zooveel mogelijk te herstellen.

Samarang stond niet op het certificaat. Maar bij alle instruktiën, zelfs die betrekkelijk opium, mogen schepen, uit nood en zeegevaar of gebrek aan viktualie, overal ankeren en binnenloopen, mits aangifte doende enz. In de bepalingen op het punt is echter hierin niet voorzien, waarschijnlijk aan het gezond verstand de toepassing overlatende van het spreekwoord, uit de zeeregten en wetten ontleend: *nood breekt wet.* — Gezond verstand is eene gave des Hemels, en niet ieder onzer ambtenaren houdt er zich aan, vooral wanneer men in de eene hand eene instruktie heeft, welke men ook zonder gezond verstand kan toepassen, en in de andere eene instruktie, welke gelegenheid geeft tot handelingen, waarvoor men als bezoldigd ambtenaar toch partikulier gesalarieerd wordt.

De havenmeester op Java is op de hoofdplaatsen een zeeofficier, overgegaan tot het sedentaire zeewezen in Indië, die een zwaar traktement heeft, en fakto en jure lid is van elke kommissie van officiële inspektie van schepen, waarvoor de eigenaar of schipper de enorme som van *f* 137 moet betalen, onder de kommissie te verdeelen, en waar-

van de havenmeester, als hoofd derzelve, het grootste aandeel heeft. De wet zelve had hier geene kommissie voorgeschreven. Wilde de havenmeester, of de resident, die buiten Batavia het hoofd is van alle departementen, zich overtuigen, of er onderstelde frauduleuse handelingen gepleegd werden, welnu, dan ware dit eene simpele dienstverrigting geweest, waartoe de ambtenaren, ieder in de zijne, verpligt zijn; en de arme schipper, die door zijne verlorene reize reeds zoo veel schade had, behoefde daarvoor niets aan die ambtenaren te betalen. Maar waar deze, naar de ongelukkige instruktiën, overblijfselen uit den tijd van „JAN COMPAGNIE", emolumenten kunnen trekken, laten zij het niet.

Het ware te wenschen, dat alle deze misbruiken afgeschaft werden. Of begrijpt men niet, dat, wanneer een schipper eene gouvernementsvracht aanneemt, en voor de keuringskommissie moetende betalen aan den havenmeester c. s. *f* 137, hij deze som wel degelijk begrepen heeft in zijne berekening der te verdienen vracht, of die zoo veel minder zoude berekenen, als hij deze betaling niet behoefde te doen? Het is dus het Gouvernement, dat inderdaad deze dwaze emolumenten betaalt, aan zijne eigene, hier exceptioneel zoo rijk bezoldigde, ambtenaren.

N. N.

Men weet, dat het debiet van zout in Indië, even als de aanmaak en invoer van dit artikel, een tak van monopolie is van het Gouvernement, dat telkens en bij elke gelegenheid den prijs er van verhoogt, onder allerlei voorwendsels van billijkheid. Vroeger kostte het *f* 8 koper de pikol; thans door het fraaije recepissenstelsel, *f* 8 recepissen of 20 pCt. meer. Deze prijs is overmatig voor den armen Javaan, en het is eene bittere satyre te zeggen, dat, om hem te gemoet te komen, het hem uit de pakhuizen zal afgeleverd worden, zelfs in quantiteiten tot den prijs van 30 duiten. Dertig duiten, is gemiddeld het bedrag van twee dagen arbeidsloon van den Javaan, die voor zijn werk betaald wordt, maar die de meeste zijner dagen, onder allerlei titels en pretexten, voor niets moet werken. In welk land zal een partikulier, van dit artikel, dat dagelijks en overal verkrijgbaar moet zijn, in eens voor het bedrag van twee dagen zijner inkomsten of verdiensten koopen?

Het zout nu, dat ons monopolie tot zulke enorme prijzen verstrekt en op zulke bezwarende voorwaarden, is bovendien van zulk eene liederlijk slechte kwaliteit, dat in Europa niemand het voor eenig huisselijk gebruik zoude willen hebben. Het slechtste, *ongerafineerde* St. Ubes-zout is beter. Dit monopolie-zout, bevat een groot gehalte chloor-calcium, chloor magnesium en vooral vuiligheid en aarde van de modderbedden, zoogenaamde pannen, waarop het door de zon uit het zeewater door natuurlijke uitdamping wordt verkregen, en ondergaat niet de minste zuivering of bewerking. Door zijne slechte hoedanigheid en vreemde bestanddeelen, heeft het eene groote affiniteit met de hier zoo groote vochtigheid van den dampkring, waardoor

het aan versmelting bloot staat. Daar te boven wordt het zout hier niet bij het gewigt, maar bij de *maat*, verhandeld.

Bij het toe- en uitmeten, moeten dus de brooze stukjes telkens fijner worden, en moet er dus bij elke behandeling eene vermindering in volumen ontstaan. In de overtuiging van deze waarheid, kende men dus vroeger aan de aannemers van transporten eene spillage, of regt tot ondermaat, toe, tot een bedrag van ten hoogste 7 pCt. Thans is alle spillage ten laste van de aannemers, en wordt hun het bedrag, dat zij minder uitleveren dan zij ontvangen hebben, naar den verkoopprijs van *f* 8 zilver of *f* 9.60 per pikol, gekort.

Waartoe geeft dit aanleiding? Tot de schandelijkste knoeijerijen tusschen de aannemers en de pakhuismeesters, welke te gemakkelijk zijn te begrijpen, dan dat men ze zoude behoeven te beschrijven. Bij de hoofd-depôts, waar de pakhuismeesters het zout van de bevolking voor een spotgeld van weinige guldens per kojan innemen, zijn altijd eenige kojan van 30 pikolmaten over; en bij de kleinere pakhuizen, waar henen wordt vervoerd en waar men met de kleine maat uitmeet, is altijd eene minderheid boven de daar toegestane spillage te dekken, of zoo als men dit hier zegt: „wel te vinden."

Zijn er nu eerlijke pakhuismeesters, gelijk er inderdaad velo gevonden worden, dan weet dit de aannemer, en regelt zijne prijzen zoodanig, dat hij tegen schade gedekt is; weet hij dat er „wel iets op te vinden" is, welnu dan rekent hij hier op, en maakt ook hiernaar zijne berekening. Het Gouvernement wint dus bij de zaak niets, maar geeft, door het dwaze afschaffen der onvermijdelijke spillage bij de transporten, de meest schandelijke aanleiding tot knoeijerij en oneerlijkheid.

Ook bij den vervoer van produkten werd vroeger eene geringe maar redelijke spillage of onderwigt toegekend, voor hetgeen bij de meeste zorgen konde zijn te loor gegaan. Ook deze is afgeschaft, en ook hier moet de aannemer juist zooveel uitleveren als hij ontvangen heeft. Daar ook dit niet kan, heeft in evenredige mate als bij het zout, hetzelfde plaats. Bij de koffij, waarvan altijd, vooral bij het vervoer met draagpaarden, nu eens door ijlheid der zakken, dan weder door scheuren of tornen derzelve, eenige boontjes te loor gaan, welke de arme vervoerder aan den aannemer, en deze weder aan het Gouvernement moest vergoeden naar den hoogsten marktprijs, heeft deze dwaze maatregel gevolgen gehad, welke aan de schatkist tonnen schats schade hebben berokkend. De vervoerders, op wie de vergoeding neêrkwam, om zich voor dezelve te vrijwaren, wisten eenige kleine steentjes in de zakken te moffelen, waardoor zij geen onderwigt verkregen. Dit goed gaande kon men, behalve de verloren boonen, er ook nog wel eenige voor een kopje koffij of twee uitnemen; de steentjes waren er goed voor; en zoo kwam de Java-koffij gedeeltelijk zoo vuil aan de markt, dat de prijs enorm daalde, en wij er millioenen bij hebben verloren, terwijl onze koffij eenen naam aan de markt verworven heeft, waarvan zij zich in langen tijd niet zal zuiveren.

Thans, nu het te laat is, en jaren lang nadat een kundig kontroleur de zaak en oorzaak bekend had gemaakt aan het bestuur, wordt er streng gewaakt tegen het inmengen van steengruis; zelfs wordt de koffij, hier en daar op eene al te kinderachtige wijze, boon voor boon gesorteerd; maar de vervoerders, die zich quand même moeten dekken voor de vergoeding van onderwigten, laten thans de zakken, eenen nacht vóór de aflevering, aan de hier zware dauw blootgesteld, waardoor de koffij vocht aanneemt, op eene aanvankelijk niet merkbare wijzë, maar toch genoegzaam om iets zwaarder te worden. Zoodoende verliest de koffij later de aan de markt gewilde kleur, en ook hierdoor berokkent de maatregel enorme schade en winstderving. Een ieder kent het spreekwoord, het onderste uit de kan te willen hebben enz., maar wat een ieder weet, schijnt ons Gouvernement niet te willen weten; gelukkig als het slechts schijn voor waarheid kan voorspiegelen, en zijnen tijd ten koste der natie, voortleeft.

a. *Versperringen door de Kruisbooten gemaakt.*
b. *Temporair hutje, ter plaatse van het debarquement.*
c. *Trap naar het voetpadje, dat naar Sedouw leidt, over den heuvel aan den linker oever der rivier. Deze weg is met eene gestippelde lijn aangeduid.*
d. *Uitkykhuisje van de Chinezen.*
e. *Gekapte weg der linker oever.*
f. *Gekapte weg der regter oever*
g. *Voetpad naar Djientang.*
h. *Versperringen door de Chinezen gemaakt.*
i. *Brug over de Sedouw Rivier.*
k. *Chinesche woningen.*
L. *Chinesche ontginning op den heuvel.*

S

Terrein naa

S I

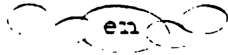
zoo als het was

El.

Steend. v. P. Blommers, te 's Hage.

SCHETS VAN PAMANGKAT,

PLAN D'ATTAQUE

12e September, 1850.

Schaal ± 10,000.

Flotille, Schoener de Haai en drie Kruis Praauwen.

LAN D'AT

van het

ECHT bij PA

Het in bezit nemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra.

II.

De ontruiming.

Wij geven thans het vervolg der adviesen, die door verschillende autoriteiten zijn uitgebragt op de *ministeriële bevelen* tot ontruiming der etablissementen op de Oostkust van Sumatra. Hoogst opmerkelijk is dat van den heer MICHIELS, toen kolonel en civiel en militair Gouverneur van Sumatra's westkust. Het werd den 5den October 1842 uitgebragt en verdient eene uitvoerige mededeeling, dewijl de moeijelijkheden, die de ontruiming der Oostkust voor de Westkust na zich sleepte, er duidelijk uit blijken. Bovendien komen er zulke gewigtige beschouwingen in voor over den aard van ons bestuur op Sumatra, in verband met de instellingen der Maleijers aldaar, dat wij niet twijfelen, of het stuk zal door onze lezers, al zijn zij het ook, gelijk wij, met den schrijver van dit advies niet altoos geheel eens, met belangstelling worden ontvangen.

Het advies van den Gouverneur van Sumatra's Westkust.

De Gouverneur meent op den voorgrond te mogen stellen, dat, *afgescheiden van alle Europesche staatkundige beschouwingen*, de regelingen, door den Minister van Koloniën voorgeschreven, zich gronden, vooreerst op het ondoelmatige en het gevaar, om, ten gunste van veroveringsontwerpen op Sumatra, de militaire magt van Java te verzwakken, en ten andere op politieke en huishoudelijke beschouwingen, afhankelijk van het standpunt dat de vestiging van het Nederlandsch gezag kan geacht worden op Sumatra te hebben bereikt.

Bij de menigvuldige beschouwingen en overwegingen, waartoe de gebeurtenissen van de laatste jaren aanleiding hebben gegeven, vermeent de Generaal reeds menigwerf het overheerschend gevoelen te hebben zien doorstralen, dat de voorspoed onzer wapenen in deze gewesten slechts aan meer of min gelukkige oorlogskansen te danken was, en dat de daaruit geboren stand van zaken vastheid en bestendigheid miste; ja zelfs, dat, door dien voorspoed verblind, men, bij het nastreven der voorschriften, om te trachten geheel Sumatra tot aan de grenzen van Atjin aan ons gezag te onderwerpen, het ware tijdstip is vooruitgeloopen.

Daarom zal het goed zijn, een blik terug te slaan op de gebeurtenissen der laatste jaren.

Het oog vestigende op de kaart van dit gedeelte van Sumatra, zal het wel geen breedvoerig betoog vorderen, dat, bij den nieuwen stand van zaken, door den gelukkigen uitslag der krisis van 1837 te weeg gebragt, het ook tijd was, onze verhouding tot de Tigablas Kotta's te verzekeren, en het geen oogenblik langer geduld kon worden, dat, terwijl het Nederlandsch gezag zich over zoo veel verder gelegen landschappen uitstrekte, de hoofdplaats Padang zelve nog bedreigd kon worden door een volk, waarvan het grondgebied op niet meer dan negen Engelsche mijlen afstand begon, en hetwelk zich ook eene soort van leenregt over Padang toekende.

Roof van kinderen, tot het Europeesch geslacht behoorende, het gedurig herbergen van alle soorten van booswichten, voortvlugtige slaven en soldaten, het ophouden van dieven en gestolen goederen, het op alle oogenblikken, zonder andere aanleiding dan hunne eigene wispelturigheid en woelziekte, sluiten der handelskommunikatiën waren zoo veel grieven, die reeds in vroegere zoowel als latere tijden de wenschelijkheid en doelmatigheid hadden doen gevoelen, om den euvelmoed der bevolking van de Tigablas Kotta's te tuchtigen. Maar de uitvoering van dikwijls daartoe gemaakte ontwerpen was steeds verhinderd geworden, door andere politieke verwikkelingen en konsideratiën, meestal haren oorsprong hebbende in het gebrek aan genoegzame magt, en in de daaruit ontstaande vrees voor mislukking.

Geheel anders was het in den aanvang van 1838, toen de beëindiging van den worstelstrijd met de Padarische overheersching eenen zoo veel gunstiger ook morelen indruk had te weeg gebragt, naarmate dat de strijd angduriger en hardnekkiger was geweest, en toen ook overvloedige middelen beschikbaar werden, zoowel tot het bemagtigen als in bezit houden van een land, zoodanig binnen de andere gouvernements bezittingen besloten, dat zijne occupatie een beter strategisch verband daarstelde, zonder over 't geheel meer personeel van militaire magt te vorderen.

De bewegingen, tot uitbreiding van ons gebied ten noorden en noordoosten gedaan, zijn niet minder door den drang der omstandigheden bevolen geworden, en werden ook niet minder door tijd en gelegenheid begunstigd.

Het rijk van Tamboesi was door de Padaries van Bondjol gesticht en werd volgens dezelfde wetten en in denzelfden geest bestuurd. Natuurlijk dan ook, dat de getrouwste en hardnekkigste aanklevers van het Padarisch geloof, na den val van hun voornaamste bolwerk, het oog derwaarts wendden, niet slechts als naar een schuiloord, maar ook als naar een laatsten steun en hoop hunner zoo zeer gefnuikte heerschzuchtige plannen.

Maar zoo het belang, om den nog weifelachtigen geest der volkeren van Sumatra in 't algemeen geen nadeelige wending te laten nemen, en om de laatste vonk uit te dooven der dweepzuchtige woelingen, van welker energie wij zulk een dure ondervinding hadden, niet genoeg pleitte voor eene voortvarende en krachtdadige handelwijze, kwamen de aanvallende hou-

ding, door den Toeankoe van Tamboesi aangenomen, en zijne aanrandingen van het gebied van Ankola en Mandheling, het ons tot eene wet maken, om althans die getrouwe en zoo veel belovende landen te beschermen. Die bescherming te bepalen tot eene bloote grensverdediging zou, zonder duurzaam de rust dier oorden te verzekeren, twijfelmoedigheid hebben verraden. Voeg daarbij, dat, onder het krijgskundig oogpunt alleen beschouwd, eene defensive stelling in oorlogen met inlandsche volkeren steeds nadeelig is, en in dit geval, zoowel moreel als materiëel, eenen nieuwen steun zou hebben verleend aan den, door het vruchtelooze zijner ingespannen pogingen, bijna geheel verbroken geest van tegenstand de Maleische bevolking.

Het voortzetten der operatiën aan die zijde was dus evenzeer in het belang der bevestiging van ons gezag en van onzen invloed, in de reeds vroeger onderworpen landen, als dat het ons nader bragt tot de grensbereiking van het voorgestelde doel van uitbreiding in 't algemeen.

De bedenkingen bij de hooge regering op Java, tegen die ondernemingen destijds gerezen, hadden geen betrekking tot de meer of mindere wenschelijkheid der zaak op zich zelve, maar kwamen voort uit de twijfeling, of de middelen waarover beschikt kon worden, toereikende waren, om het dubbel doel van verovering en behoud te bereiken, zonder de reeds verkregen voordeelen, door eene te groote versnippering onzer strijdkrachten, in de waagschaal te stellen, of zonder eene suppletie van magt te vorderen, welke Java niet zoude kunnen leveren.

De ondervinding heeft dit vraagpunt opgelost. Zoo min de onderwerping der Tigablas Kotta's en de toetreding der daarmede in verband staande zuidelijke distrikten, als de veroveringen ten noorden, hebben eenigen toevoer van middelen uit Java en ook op Sumatra geen noemenswaardige inspanning gekost. Een paar marschdagen en ligte schermutselinen volbragten het eerste werk. En het doordringen tot de hoofdplaats van het rijk van Tamboesi was ook niet veel meer, dan eene militaire vertooning, meerendeels door de verre afstanden en het terrein vermoeijelijkt.

De berenning van Daloe-daloe, de sterkste inlandsche vesting, die mogelijk nog op Sumatra bestaan heeft, na een beleg van slechts tien dagen, liet ons zonder verdere openbare vijanden in de binnenlanden, en bragt ons in een adem tot aan het oosterstrand, zonder dat de rust in de overige gedeelten in 't minst gestoord werd; terwijl in tegendeel de indruk dier zoo snel behaalde voordeelen, ter bevestiging van onzen morelen invloed, moest werken en gewerkt heeft.

Evenmin heeft het permanent in bezit houden van die zoo uitgestrekte wingewesten eene speciale afzondering van magt gevorderd, althans van eene grootere magt, dan na eventuële ontruiming dier zelfde landen vereischt zal worden, om de kostbare punten te dekken eener nieuwe strategische stelling op de grenzen van Ankola, Mandheling en Rau, of van elke andere stelling, waartoe nog mogt worden besloten; terwijl de meerdere concentratie onzer militaire magt nimmer op zal wegen, tegen het

direkt nadeel, om van vroegere onderdanen zoo veel nieuwe grensvijanden te maken, of althans zeker lastige naburen.

De uitbreiding van ons gebied in de binnenlanden van Sumatra heeft zich tot heden geheel bepaald tot de resultaten der expeditiën ter onderwerping der Tigablas Kotta's en tot het verdrijven van den toeankoe TAMBOESI ondernomen: expeditiën, waarvan zoo even de noodzakelijkheid en de toedragt is geschetst; terwijl daaruit tevens blijkt, dat die aangevangen en gedirigeerd zijn, geheel in den geest, zoo niet naar de letter, van het door den Minister van Koloniën aangenomen beginsel, om niet tot veroveringen over te gaan, dan door de omstandigheden gedwongen en wanneer zich het reeds veroverde geheel heeft gekonsolideerd.

Reeds in December 1838 hadden de bedoelde ondernemingen hun vol beslag erlangd; en zoo de huivering, om in nieuwe hagchelijke omstandigheden te worden gewikkeld, van de zijde van Java te voren aanleiding had gegeven tot bedenkingen en zelfs berispingen, zoo strekt eene vereerende aanschrijving van den Gouverneur-Generaal, van den 27sten Maart 1839, n°. 66, kabinet, tot getuigenis, dat de uitslag der krijgsoperatiën hem tot het gevoelen had terug gebragt, dat die verrigtingen in het waar belang van 's lands dienst ondernomen en bestierd waren geworden.

Alles was gedaan met de militaire middelen, voor Sumatra's vaste bezettingen geraamd bij het organiek besluit van den 28sten November 1837, n°. 8, waarbij geenszins op zoodanige uitbreiding van gebied gerekend was. Nog later werd daaruit gevonden de bezetting van Baros, en eindelijk de magt zamengetrokken, die ook Singkel aan 's Gouvernements gezag moest onderwerpen; waardoor, althans voor zoo ver de stranden betreft, de uiterste grenzen werden bereikt van het bestek van uitbreiding, aangewezen bij de instruktiën van den Kommissaris-Generaal, te weten: de grenzen van Atjin. Deze derde en laatste uitbreiding was echter ook niet anders, dan het gevolg van eenen veldtogt, door de provokatiën der Atjiners en hunne aanvallen tegen onze eigene posten, onvermijdelijk geworden, en geschiedde dan ook op specialen last van 's Gouvernements-Kommissaris voor Sumatra. Alle oorlogen na den val van Bondjol gevoerd, en waarvan het doel of de uitslag is geweest uitbreiding van gebied, zijn alzoo steeds door den drang en den loop der omstandigheden geboren.

Een oog, geslagen op het cijfer der sterkte-staten van de militaire magt op Sumatra:

a. zoo als die bestond op het oogenblik van den val van Bondjol.

b. zoo als die werd vastgesteld bij de organieke formatie (besluit van 29 November 1837, n°. 8.)

c. zoo als de formatie ten gevolge van het besluit van 17 Junij 1839, n°. 5 medebrengt: de vier veldbataillons daaronder berekend.

Deze inzage toont nog nader aan, dat de operatiën begonnen zijn met dezelfde middelen, als bij den val van Bondjol voorhanden waren, en vervolgd en volbragt met minder; terwijl de finale organisatie van het reeds aangehaald besluit een totaal infanterie aanwijst van 5,203 man; dus slechts

478 meer dan bij de formatie van 1837. Daarbij moet nog worden opgemerkt, dat de korpsen nimmer tot de bepaalde effektieve sterkte aangevuld geworden zijn, maar dat integendeel daaraan gemiddeld meer dan 500 manschappen ontbroken hebben; en zoo dit ook niet ware, dan staat zeker het meerdere van 478 over de formatie van 1837 in geene evenredigheid hoegenaamd, tot de na dat tijdstip verkregene uitbreiding van gebied.

Zou het hier niet veroorloofd zijn, aan te merken, dat de vier veldbataillons niet effektief afgegaan zijn van de magt van Java, maar welligt eer zouden kunnen beschouwd worden, van de magt op Sumatra aanwezig, en voor Sumatra's vaste bezettingen noodig geoordeeld, kalkulatief te zijn afgezonderd: een maatregel, welke waarschijnlijk van bloot financiëlen aard is.

Zou men het in allen gevalle, niet uit het vorige voldoende bewezen mogen achten, dat de uitbreiding, zoo als die verkregen is en nog bestaat, geene buitengewone inspanning evenmin als buitengewone middelen gevorderd heeft?

Daar uitbreiding in 't algemeen het doel is hetwelk men zich voorstelt, is dan ook, op zich zelve beschouwd, elke aanwinst van terrein een materiëel voordeel, waartegen, moreel beschouwd, geen andere bedenkingen kunnen geopperd worden, dan zoodanige, welke kunnen ontstaan uit wantrouwen op de toekomst, en uit de vrees, dat het status quo niet zal kunnen worden behouden dan ten koste van nieuwe en mogelijk overgroote opofferingen.

Men moet bekennen, dat de lessen der ondervinding hier zoo min voor de bestendigheid van het tegenwoordige als voor de vooruitzigten pleiten, en integendeel de huivering schijnen te regtvaardigen, om aan vleijende bespiegelingen het oor te leenen. In de eerste plaats mag echter de vraag worden geopperd, of de geleden verliezen en de zoo herhaaldelijk ondervonden teleurstellingen wel zoo zeer geweten moeten worden aan de kracht van tegenstand door den Maleijer ontwikkeld, als aan de al te groote onevenredigheid der daartegen gestelde dwangmiddelen, aan het gebrek van vastberadenheid en volharding bij de uitvoering van de gemaakte ontwerpen, in een woord, aan besluiteloosheid en daaruit voortvloeijende halve maatregelen, omdat men den omvang dier ontwerpen zelve nimmer, althans in de eerste jaren, had afgemeten. Elke bladzijde van de geschiedenis van Sumatra schijnt dien twijfel ook te billijken.

De schatten gelds, zoowel als het bloed, aan het vestigen van ons gezag besteed, kunnen, globaal genomen, verbazend schijnen; maar die zijn niet aan de bevordering van de zaak besteed; zij zijn daaraan door eene (als men 't zoo noemen mag) versnipperde aanwending verspild.

Zoo men onbevooroordeeld de zwaarste magt, welke immer op eenen tijd hier geweest is, stelt tegenover eene bevolking welke, alleen maar genomen de onmiddellijke Padangsche bovenlanden, geschat kan worden op 500,000 zielen, tegenover eene bevolking, door langdurige onderlinge oorlogen, geoefend in het gebruik van wapenen; moet men dan niet de nietigheid van deze onze magt bekennen, en, in stede van door het verledene

afgeschrikt te worden, de overtuiging verkrijgen, dat alleen de gunstige omstandigheden ons op de tegenwoordige hoogte hebben kunnen brengen?

Maar, omdat de fortuin tot den uitslag heeft bijgedragen, moet niet hieruit het denkbeeld afgeleid worden, dat ook de toekomst geheel van de luimen der fortuin afhangt.

De zedelijke zoo min als de materiële kracht van tegenstand, welke door de bevolking van Sumatra in de weegschaal kon worden gelegd, was niet onoverweegbaar, mits eene geëvenredigde zwaarte daartegen overgesteld werd. Dit moest ook niet geschieden, door het bij afwisseling op de schaal brengen van partiële gewigten, hetgeen nimmer den evenaar kon herstellen; maar door ze daarop in eens, ofschoon ook successivelijk aangebragt, gelijktijdig te laten drukken.

De wederzijdsche inspanning, waarvan het beleg van Bondjol het strijdperk was, heeft den maatstaf gegeven van wederzijdsche krachten; en de overwinning, wanneer daarvan een geschikt gebruik werd gemaakt, moest ook, en beslissend, het overwigt aan onze zijde brengen. Van dáár, dat de latere vorderingen zoo snel en gemakkelijk zijn gedaan; van dáár, dat alle plaats gehad hebbende of nog te verwachten schokken niets aanduiden, dan de vruchtelooze stuiptrekkingen van eenen overwonnen en verbroken geest van tegenstand.

Op onderscheiden tijdstippen is het waar politiek standpunt geschetst, hetwelk het Nederlandsch gezag op Sumatra bereikt heeft, en de daaruit voortvloeijende verhouding, ook tot de inlandsche huishouding. Het onderwerp is echter van een te groot belang, dan dat men niet op alle wijzen eene beoordeeling van zaken moet trachten toe te lichten, welke op den verderen loop dier zaken zelve eenen direkten invloed moet uitoefenen. Want van deze beoordeeling hangt welligt af, het behouden of moedwillig vernielen van een gebouw, aan welks stichting zoo vele jaren is gearbeid, zoo vele schatten, zoo veel bloed besteed zijn: vernielen, op het oogenblik dat men tot het toppunt gevorderd is en men de vruchten van die inspanning genieten zal.

Neen, het is niet bloot aan het wisselvallig geluk van wapenen, dat de tegenwoordige stand van zaken te danken is; het is nog minder op eene permanente aanwending van materiële dwangmiddelen, dat het behoud daarvan, en de verwachtingen in de toekomst afhankelijk zijn; er is geen voorbarigheid, geene onvoorzigtigheid in gelegen, aan de impulsie te gehoorzamen, welke een gelukkige zamenloop van omstandigheden aan het rad der fortuin gegeven heeft. Geen eeuw, ook geen vijf en twintig jaren behoeven aan de onderwerping van Sumatra besteed te worden; een jaar, de wil alleen is voldoende, om aan het ontwerp in den ruimsten zin ook zijn vol beslag te geven.

Het is toch niet te betwisten, dat de natuurlijke voortbrengselen van het eiland en van ieder eiland, uit den aard der zaak cijnsbaar zijn aan de belangen van dengenen,

die maar slechts de stranden in bezit heeft.

Aan het beheer van de daartusschen besloten landen is minder gelegen, tenzij, hetgeen voor Sumatra het geval niet is, men op landelijke inkomsten rekent, of, hetgeen meer hier het doel is, de wil en de mogelijkheid besta, om, door de werking van een beter bestier, dat gedeelte van 's lands produktief vermogen, hetwelk altoos door den handel aan de stranden cijnsbaar blijft, te doen vermeerderen.

De streken, waar dit laatste van toepassing kan zijn, moeten voor Sumatra gezocht worden in de valeijen, besloten tusschen de dubbele keten bergen, die de waterscheiding bepalen en die zich in de verlenging van 't eiland meer of min nabij het westerstrand uitstrekken.

Ten zuiden van den berg Talang, althans tot aan het land van Korintji, vindt men echter ook niets dan uitgestrekte en onbevolkte wildernissen, en zoo Korintji zelf ook al een weinig produktief vermogen bezit, is dit aan 's Gouvernements belangen cijnsbaar door het bezetten van de korresponderende stranden oost en west.

Echter de tegenwoordige bron van Sumatra's tegenwoordigen rijkdom, zoowel als de vooruitzigten en toekomende welvaart, zijn besloten in het bestek der boven aangehaalde binnenlandsche valeijen van den Talang tot Ankola, of van één graad zuider tot twéé graden noorder breedte. De oostelijk afdalende geheele strook land, die zich aan de bedoelde valeijen van de Tigablas Kottas, Toedjoe Kottas, Boea, Lintouw, Limapoeloe Kotta's, Bondjol, Loeboe-Sikapping, Loender, Rau, Mandheling en Ankola aansluit, bezit geen ander produktief vermogen, dan eenige natuurlijke voortbrengselen, dat is: een weinig was, dammar, rotan, drakenbloed enz. door eene schamele bevolking uit de bosschen ingezameld.

Aan aanmoediging van landbouw, voor de teelt van produkten voor de Europesche markt, is daar weinig of niet te denken.

In het bezetten van dat gedeelte, of het uitoefenen aldaar van een direkt gezag, is dus ook geen direkt belang gelegen, dan mogelijk met het oogmerk, om kommunikatie met het oosterstrand te onderhouden; en de meerdere waarborg van rust en veiligheid in de aan te houden meer rijke landstreken. Wij zijn gevolgelijk in het daadwerkelijk bezit van al dat gedeelte van Sumatra tot aan de grenzen van Atjin, waar, met betrekking tot bevordering van kultuur, onze invloed van werking kan zijn.

Het bezetten of sluiten van de zeehavens aan het oosterstrand, voor zoo ver dit nog niet is geschied, hetwelk zich bepalen zoude tot de riviermonden Kampar, Siak en Rakan of Tanah Poeti, zoude met Bila het kordon, oost zoowel als west, voltrekken, en ons door het middel van in- en uitgaande regten verzekeren van eenige schatting, die uit het natuurprodukt der onafhankelijk blijvende gewesten, voor 's lands inkomsten kan verwacht worden; terwijl het tevens onmogelijk zoude maken, dat eenig gedeelte van het produkt onzer eigene meer rijke landstreken eenen weg konde nemen, die het de bovenbedoelde schatting zoude doen ontduiken. Voeg hier nog bij, dat de aluviale moerassige aard van het terrein aan de oostkust, een terrein, hetwelk tot op grooten afstand van zee met den

voet niet betreden kan worden, het hoog of binnen varen der gemelde eenige riviermonden, onvermijdelijk maakt; iets dat de bewaking tegen sluikhandel vergemakkelijkt. En daar nu het bloote bezetten van die enkele punten, zeker, *afgescheiden van Europesche staatkundige bedenkingen*, niet geacht kan worden, langdurige of groote inspanning te zullen kosten, zal ook de stelling, dat de voorschriften of oogmerken, de uitbreiding van het Nederlandsche gebied op Sumatra betreffende, reeds vervuld zijn, of met den blooten wil kunnen worden, niet zoo bevreemdend meer voorkomen; bijzonder wanneer men er bijvoegt, dat de militaire magt, zoo als die thans op Sumatra is zamengesteld, ter volvoering van het geheele oogmerk toereikend zoude zijn; hetgeen hierna specifiek zal worden aangetoond.

Vooraf moet worden stilgestaan bij de aandachtige beschouwing van het politiek standpunt, waarop wij ons voor het oogenblik bevinden, omdat vertrouwen op het tegenwoordige ook den maatstaf geeft van de verwachtingen, die de toekomst moeten voorbereiden.

Door een zamenloop van omstandigheden, geboren uit den aard der woelingen, die Sumatra in de laatste jaren hebben geteisterd, is het voor den Sumatraan van elke partij eene noodzakelijkheid geworden, om het Europeesch bestuur als het eenig redmiddel aan te grijpen. Eene naauwe vereeniging ontstond hier door uit wederkeerig belang, en een krachtige waarborg kan daarin gevonden worden voor de bestendigheid van vrede en rust. Eene ondervinding van vijf achter een volgende jaren, heeft deze beschouwingen geregtvaardigd, al mogt dit gezegde schijnbaar tegengesproken worden door de gebeurtenissen van 1841, of den opstand van Batipo.

Veel is er daarom aan gelegen, den oorsprong en de toedragt dier gebeurtenissen in het ware daglicht te stellen.

Batipo had zich, onder alle omstandigheden van de zoo langdurige oorlogen, ten koste van alle andere landstreken der Padangsche bovenlanden, weten te verrijken, en naar mate van den voorspoed onzer wapenen, klom ook het aanzien en de magt van dien bondgenoot. Terwijl elke doebelang zich boven de andere Maleijers verheven achtte, matigden zich de regent en de zijnen een meer of min direkt gezag aan over naburige overwonnen landstreken. Echter toen het eindigen van den oorlog met de Padaries tot algemeenen vrede leidde, en naar gelang dat, onder de bescherming van een geregelder bestier, alle min of meer geteisterde gewesten begonnen te verademen, en den weldadigen invloed van rust te genieten, moest integendeel Batipo de bron van zijne welvaart zien opdroogen. Met den vrede hield de gelegenheid tot plunderen op; met het herstel van orde moest ook aan aanmatiging van gezag of suprematie over vreemde landen perk gesteld worden.

De bescherming, door het Gouvernement aan voorvaderlijke instellingen beloofd, herstelde elk gewest meer of min in het bezit zijner natuurlijke regten, en verdrong den werkdadigen invloed van Batipo binnen zijne landpalen.

De regent zelf, die deze rang alleen verschuldigd was aan omstandigheden van den oorlog, zag zich ook te huis in het verkregen gezag gefnuikt, terwijl hij zich integendeel gevleid had, dat, na het eindigen van den oorlog tegen de Padaries, hij eene algemeene opperheerschappij zoude hebben verkregen, waarin natuurlijk de zijnen min of meer zouden deelen. Deze huishoudelijke verwikkeling en die soort van misnoegdheid, uit de botsing van belangen ontstaan, waren geenszins de aandacht van het bestuur dezer kust ontgaan, maar de uitbarsting der mogelijke gevolgen werd niet verwacht vóór het overlijden van meergemelden regent. Aan het smeden door hem van eenen opstand tegen het gezag van het Gouvernement, kon ook redelijker wijze niet worden gedacht, omdat men hem voor te schrander hield, om niet te gevoelen, dat zijn eigen bestaan, en zijne eigene grootheid steeds van het bestaan van het Gouvernement afhankelijk bleven.

Toen hij en de zijnen niet te min aan de inblazingen van gekwetsten hoogmoed gehoor gaven, moesten zij ook spoedig de roekeloosheid van de daad ondervinden. Die roekeloosheid werd bewezen, zoowel door hunne eigene totale onmagt om zich een oogenblik tegen onze wapenen staande te houden, als door den luttelen bijval, dien zij van de zijde der andere volkeren ondervonden, niettegenstaande het aanvankelijk geluk, in het bemeesteren van Goegoe Melintang en van fort van der Capellen gelegen: een geluk, dat zij nog maar verschuldigd zijn geweest, het eerste aan verraderlijke overrompeling, het tweede aan het lafhartig gedrag van den kommanderenden officier.

Bij dien weinig beduidenden en kortstondigen voorspoed en bij het vermoorden van alleenloopende weerlooze personen bleef het. Den 24sten Februarij was de opstand uitgebroken; den 2den Maart maakten de mobiele troepen, respektivelijk uit de Limapoeloe Kotta's en Padang uitgetrokken, hunne vereeniging op de vlakte van Padang-Pandjang, en reeds dienzelfden en den daarop volgenden dag, waren de Batipoeërs binnen hun eigen beperkt gebied terug getreden, en werd de verzekering ontvangen van de trouw of de submissie van alle overige landschappen.

Vijf dagen dus na de eerste uitbarsting, of in zoo korten tijd als met mogelijkheid de mobiele korpsen hunne bestemming konden bereiken, was de zaak totaal beslist, en weinige dagen daarna, gingen de voornaamste aanleggers van dit oproer hunne vermetelheid in ballingschap boeten.

Bij de aandachtige beschouwing der oorzaken, die daartoe aanleiding hadden gegeven, zal gemakkelijk verstaan worden, dat de gebeurtenissen van 1841, wel verre van een bewijs te leveren van voortdurende vijandelijke en onrustige gezindheid van den Sumatraan in het algemeen, haar grondslag vonden in den wrevel, welken de bevestiging van de rust en ons gezag aan eenige woelgeesten gaf, en in eenen zamenloop van drogredenen, uitsluitend in Batipo van werking. De uitslag heeft daarom het zegel op ons zedelijk zoowel als materiëel overwigt gedrukt.

Te dezer plaatse worden de woorden herhaald, welke reeds in 1839 aan 's Gouvernements-kommissaris voor Sumatra gerigt werden:

„Het is niet alleen in dienstverrigting, of onder den direkten invloed

„van dwang, dat er een in het oog loopend verschil is tusschen den Ma-
„leijer van 1837 en dien van den tegenwoordigen tijd, maar zelfs in zijne
„uiterlijke houding en gebaren."

„Met de bewustheid, die hem thans in het algemeen bezielt, der vruchteloosheid en schadelijkheid voor hem zelven van alle pogingen tot openbaren opstand, of van het op den duur voeren van oorlog tegen ons, heeft hij, zonder tot laagheid te vervallen, zijnen vorigen trots gebogen tot eene eerbiedige en lijdzame gehoorzaamheid, ten aanzien van den Europeaan in het algemeen, en in het bijzonder van die gebieders, welke met hem weten om te gaan, en die hij als braaf en eerlijk heeft leeren kennen. Het gematigd gebruik van de overwinning gemaakt, eene gematigdheid, aan zijne eigene geaardheid en gebruiken geheel vreemd, heeft hem achting vóór en vertrouwen in ons bestuur doen opvatten."

Toen op dat tijdstip, en nog zoo veel later, vertrouwen werd uitgedrukt op den beter gevestigden stand van zaken, kon men zeker niet vermoeden, dat deze bespiegelingen zoo spoedig den toets der ondervinding zouden moeten doorstaan op eene wijze, die alle omstandigheden in zich vereenigde, om het geval indrukwekkend en, althans oppervlakkig beschouwd, vervaarlijk te doen voorkomen.

De sedert negentien jaren getrouwe bondgenoot van het gouvernement in alle gevoerde oorlogen, wiens eigen belangen zoo naauw aan die van 't gouvernement verbonden waren, het onder onze bescherming rijk en magtig geworden volk, welks middelen men gewoon was geworden te beschouwen als een vast deel onzer eigene magt, gaat in eens over tot het smeden van een ontwerp, dat op niets minder doelde, dan de verdelging van het aanwezig personeel en het geheel verwerpen van ons gezag; een ontwerp, zoo geheim gesmeed, dat het niet dan door zijne direkte uitwerkselen, moord en brandstichting, bekend werd. Dit was zeker een verrassend schouwspel, hetwelk vrees voor dadelijke noodlottige gevolgen kon regtvaardigen, zoowel als het geschikt was, bij den oppervlakkigen aanschouwer het denkbeeld te versterken, van de hardnekkige vijandelijke gezindheid der volkeren van Sumatra in 't algemeen; en dus ook wantrouwen in de toekomst te doen geboren worden. Echter terwijl de toedragt der zaak en de wijze, waarop zij beslecht werd, het gevoel van een dringend groot gevaar verzwakken, ligt in de aandachtige beschouwing der drijfveren een in alle opzigten bevredigend bewijs opgesloten van onzen toenemenden zedelijken invloed en van de goede en geregelde werking van het bestuur.

De muiterij van Batipo, ontdaan van de schrikbeelden der verrassing, blijft dan een dier voorbijgaande opschuddingen, welke in wingewesten steeds verwacht kunnen worden, maar die nimmer van eenen aard zijn, om de grondvesten van ons politiek bestaan in het minst te doen wankelen, wanneer het kwaad met eenige veerkracht wordt tegen gehouden.

Eenige dagen vóór het voorval kwamen, in een schrijven aan 's gouvernements kommissaris voor Sumatra, van 17 Februarij 1841, de volgende bewoordingen voor:

„Nu het oog wendende op de aangelegenheden der overige gedeelten „van dit gouvernement en speciaal op de noordelijke binnenlanden, ge- „looft men even gerust op den voorgrond te mogen stellen, dat de vrede „en de rust zelve niet ernstig noch langduring meer gestoord kunnen wor- „den, evenmin door inwendige beroerten als door aanrandingen van bui- „ten, en dat het nog minder te voorzien is, dat door het een of ander „voorval de soliditeit van ons politiek bestaan in 't algemeen in eenig „gevaar zou kunnen worden gebragt, of dat wij zelfs in moeijelijkheden „gewikkeld zouden kunnen worden, *die niet met zekerheid en zonder buiten- „gewone inspanning* zijn te overwinnen."

„Dit grondbeginsel, steunende op de aandachtige beschouwing van den „politieken loop van zaken in de laatste jaren, van het groot overwigt, „door de gebeurtenissen aan 't Nederlandsch gezag op Sumatra verze- „kerd; dit grondbeginsel, waaraan de handelingen en voorstellingen in het al- „gemeen steeds moeten worden getoetst, is van toepassing zoowel op de „ondernemingen naar buiten, waartoe zou kunnen worden besloten, als „op de inwendige gesteldheid der reeds meer of min direkt aan 's gou- „vernements gezag onderworpen landen. Maar desniettemin zal, zoowel „in het oogmerk van uitbreiding van gebied, als om aan het reeds ver- „kregene die inwendige rust en regeling te verzekeren, zoo noodig, om „van dat bezit ooit eenige vruchten te oogsten, het gouvernement steeds „eene ontzagwekkende houding moeten bewaren, en bij allen de overtui- „ging levendig houden, dat het, hoe gaarne ook bij voorkeur den weg „van overreding willende inslaan, *de magt bezit om kwaadwilligen te straf- „fen, des noods met geweld van wapenen.*"

De ondervinding heeft deze woorden in den volstin zin gestaafd. Waar treft men, in de gebeurtenissen of krijgsoperatiën na 1835, dat karakter van hardnekkigheid aan, hetwelk de geschiedenis van vroegere tijdvakken kenmerkt? Waarin is een oogenblik de uitslag twijfelachtig geweest? Neen, de tijd van algemeene krisis was voorbij, en met dat gelukkig einde heeft ook Nederlands politieke verhouding op Sumatra eene geheel andere ge- daante verkregen. De kracht van het zwaard heeft wel mede op die schaal gedrukt, om die onzerzijds te doen overhellen; maar, nog meer dan het geluk van wapenen, had de gesteldheid der Maleische huishouding zelve het resultaat voorbereid, en in die organische redenen is nu ook hoofdza- kelijk de waarborg van bestendigheid gelegen.

In de depêche des Ministers van Koloniën, wordt speciaal gedrukt op de omstandigheid, dat door den Gouverneur van Sumatra's westkust eene expeditie ondernomen was naar de noordelijke Battalanden, voor de uit- breiding van ons gezag tusschen Pitjir Kollin en Tapanoli „in de vaste „overtuiging, dat de volkrijke binnenlanden na jaren van oorlog zoo zeer „naar vrede haakten, dat geene rustverstoring te vreezen was, en dat „weinig tijd daarna die overtuiging door de uitbarsting van den opstand „van Batipo geheel werd beschaamd gemaakt enz."

In de eerste plaats is het bekend, dat de zeetogt, door den Gouverneur

in December 1840 naar het noorden ondernomen, het direkt doël van verovering niet had, maar dat hij derwaarts werd geroepen door herhaalde berigten van vijandige aanstalten der Atjiners tegen onze posten te Singkel en elders, en om tevens een einde te maken aan de wederspannige houding van eenen kleinen Battastam, grenzende aan de baai van Tapanoli, welke zich onwillig had getoond, zijn aandeel te bewerken van den weg uit Sibogha naar Tapolan; eene zaak, primitief meer van politie dan van politieken aard, maar die, door langdurige straffeloosheid, slecht voorbeeld gaf en ongerustheid begon te baren voor de handels-kommunikatie van alle binnenlandsche volkstammen naar dat gedeelte der kust.

Men was ook, nadat alle middelen van overreding vruchteloos bevonden waren, tot het beslechten van dat geval door krachtdadiger middelen, uitgenoodigd geworden door 's gouvernements kommissaris voor Sumatra, bij besluit dd. 27 Augustus 1840, nº. 268/277.

De geruchten wegens een althans instantelijk gevaar voor aanval tegen Singkel werden overdreven bevonden.

Nu bleef de zaak van Toeka en van het distrikt Anak Sitopol, welke eenen marsch van twee dagen binnenwaarts vorderde; en de gevoelige tuchtiging, gevolg van het berennen en vernielen van de kampong Saidnihoeta, was voldoende, niet alleen om de afgevallen distrikten tot hun pligt terug te brengen, maar om de geregelde onderwerping te bewerken van alle Battasche landen aan de westzijde der waterscheiding, welke met de baai van Tapanoli, Baros, Tapoes, enz. in aanraking komen.

De Gouverneur bezocht daarna het eiland Nias, en was den 7den Februarij te Padang terug, na eene afwezigheid van 47 dagen in 't geheel.

Het gebeurde werd echter niet als een oorlog aangemerkt; en zoo ook de opstand van Batipo op dat tijdstip ware uitgebroken, zou de omstandigheid van de persoonlijke afwezigheid van den Gouverneur van niet meer gewigt geweest zijn, dan wanneer die door eene gewone inspektie-reis ware veroorzaakt geworden; daar van de magt in het zuiden slechts ééne kompagnie voor dien togt afgezonderd was, en dat nog wel uithoofde alleen van de buitengewone verzwakking, door épidemische ziekten, onder het garnizoen van Singkel gebragt.

Men mag daarentegen opmerken, dat zoo — vallende in de vooronderstelling des Ministers van Koloniën — de Gouverneur, op het tijdstip van den opstand, geëngageerd ware geweest in eenige onderneming van uitbreiding, oost, zuid of zuidoost van den berg Talang, zijn werkkring gebleven was in het stratégisch rayon der militaire magt, welke tot het bezetten der Padangsche Bovenlanden dient, en dat gevolgelijk de middelen, welke tot de ondersteld onderneming moesten strekken, niet hadden kunnen gerekend worden, van die magt afgezonderd te zijn, gelijk het geval steeds is, wanneer troepen zich over zee moeten bewegen.

Daarbij zij nog aangemerkt, dat bij het voeren van oorlogen of het doen van expeditiën, waarvan de Padangsche bovenlanden het uitgangspunt zijn: onze verhouding tot de volkeren aldaar en de gewoonte medebrengen, dat

van elk landschap hulptroepen geleverd worden, onder geleide van een gedeelte der hoofden, dat dit in het bijzonder eene verpligting ware geweest voor den regent en voor het volk van Batipo, waaraan het zich te minder ook zoude hebben willen onttrekken, daar het eene nieuwe gelegenheid ware geweest, om zijn aanzien te vermeerderen en zijne plunderzucht te bevredigen. Terwijl het wijders in het algemeen wel bekend is, dat zoodanige hulpbenden van veel minder direkte dienst of nut zijn in de krijgsoperatiën, dan dat zij gerekend kunnen worden een soort van gijzelaars uit te maken voor de trouw der respektive landschappen waartoe zij behooren.

De woelgeest vindt buitendien eene afleiding in zoodanige buitenlandsche togten.

Het bijna geheel ontbloot blijven der Padangsche bovenlanden, terwijl gedurende twee jaren onze geheele magt voor Bondjol in echec werd gehouden, heeft het sprekendst bewijs opgeleverd van het hiervoren beweerde.

Alhoewel men vermeent, reeds genoegzaam te hebben aangetoond, dat de graad van gevaar, die aan den opstand van Batipo verbonden was, van eenen afzonderlijken, nimmer zoo extensieven aard is geweest, om daaruit kwade gevolgtrekkingen af te leiden voor de stabiliteit van Nederlands politiek bestaan op Sumatra, en dat de beschouwingen dien aangaande door het gebeurde veeleer bevestigd dan beschaamd zijn geworden, meent men niettemin nogmaals te moeten aanteekenen, dat het nimmer de bedoeling kan zijn geweest, de onmogelijkheid te beweren eener tijdelijke geïsoleerde rustverstoring, dewijl op hetzelfde tijdstip en bij dezelfde geschriften werd aangedrongen op de aanvulling van het ontbrekend personeel der militaire magt, iets dat geheel in strijd ware geweest, met een zoo blind en onvoorwaardelijk vertrouwen.

Men heeft wel gemeend, en herhaalt hier met volle overtuiging, dat Nederlands souvereiniteit over deze gewesten een zoo beslissend, zedelijk en materiëel overwigt verkregen heeft, dat noch inwendige schokken noch aanrandingen van naburige onafhankelijke landen ons staatkundig bestaan een oogenblik aan het wankelen kunnen brengen.

In den jare 1831 en 1832, met het bevel eener expeditie naar Sumatra's Westkust en tevens met eene kommissie belast van meer direkt politieken aard, had de generaal MICHIELS het geluk, bij te kunnen dragen, tot herstel van 's Gouvernements invloed en gezag aan de stranden, door het nemen van Naras en Katiahan, en het in onderwerping brengen der Toedjoe Kotta's. Hij bezocht destijds de bovenlanden; maar niettegenstaande den algemeenen goeden indruk door de laatste wapenfeiten nagelaten, mogt hij zich verklaren tegen verdere poging tot uitbreiding van grondgebied aan die zijde, niet omdat hij aan de mogelijkheid van het bevechten van den zege wanhoopte, maar omdat de middelen, die daartoe vereischt konden worden, nog onberekenbaar waren, en hij daarom twijfelen mogt, of de beste uitslag der spekulatiën op de toekomst de dadelijke opofferingen wel immer zoude kunnen vergoeden.

Toen hij in den jare 1833 naar Palembang en Djambi werd gezonden, was hij bekleed met eene diskretionaire magt. Hij was belast met ontwerpen van uitbreiding, die destijds reeds op niets minder doelden, dan op eene vereeniging der bovenlanden van Djambi met die van Padang, in verband met de destijds aldaar gedane operatiën. Hij aarzelt echter geen oogenblik, om de vooruitzigten op militairen of anderen roem, waartoe hem eene zoo ruime baan was geopend, te onderwerpen aan de overtuiging, dat in het belang, althans van het Gouvernement, het oogenblik nog niet gekomen was, om aan zulke uitgebreide plannen de hand te leggen, en hij moest zich vergenoegen met het minder schitterend en betrekkelijk voordeel, om een vredestraktaat met den vorst van Djambi te sluiten.

De bloedige worstelingen, waarvan de Padangsche bovenlanden in 1833 en volgende jaren het tooneel werden, regtvaardigden maar te wel zijne twijfelingen en voorzigtigheid.

Toen hij in den jare 1837 nogmaals naar deze kust teruggezonden werd, kwam hij voor Bondjol aan, wel niet wanhopende aan het nemen van die plaats, maar met beschouwingen omtrent de toekomst, niet vleijender dan door hem in vroeger jaren waren gekoesterd.

Al spoedig echter overtuigde hem een blik, geworpen op de algemeene gedaante van zaken, van het aanwezen eener krisis, die wel, bij kwaden afloop, ons totaal verlies kon ten gevolge hebben, maar ook, en nog zekerder, bij gelukkigen uitslag, eene geheele politieke hervorming voor Sumatra moest te weeg brengen. De slepende wijze, waarop van onze zijde het beleg werd voortgezet, de geheel verwerende en flaauwe tegenstand der belegerden, nog meer de zoo onverschillige houding, door alle binnenlandsche volkeren aangenomen en de in het oog loopende omstandigheid, dat al onze strijdkrachten gedurende twee jaren op één punt waren bezig gehouden, zonder dat, niettegenstaande den noodlottigen afloop der bestorming van 4 December 1836, de minste diversie werd beproefd, in de ontblootte flanken zoo min als in den rug onzer legermagt; dit alles waren zoo veel materiële bewijzen van wederzijdsche zedelijke zoowel als ligchamelijke afgematheid. Terwijl wij slechts naar het eindigen van het beleg haakten, om ons uit eenen neteligen toestand gered te zien, waren de volkeren van Sumatra er van lieverlede toe gekomen, om aan de vruchteloosheid van den tegenstand tegenover onze volharding te twijfelen, en om althans met lijdzaamheid de beslissing af te wachten van de soort van kampgevecht, in het beknopt bestek der vallei van Alahan Pandjang besloten.

Bondjol werd genomen, en van dat oogenblik begon voor Sumatra een nieuwe tijdkring. Men meene echter niet, dat, weder bekomen van den schrik voor onze wapenen en van zijne matheid hersteld, de Sumatraan op nieuw bot zou vieren aan de woelziekte, die voorheen bij hem eenen eigenaardigen karaktertrek scheen te vormen, maar waarvan mogelijk ook wel een deel mag worden toegeschreven aan de omstandigheid van eenen langdurigen burgeroorlog.

Borstweringen en auwer-auwer waren niet alleen het ostensibele schild

waar woelziekte zich door dekte, daar achter kon zij ook steeds nieuwe broedsels voeden. Onderling zoowel als tegen ons, is de wijze van oorlogen van den Maleijer steeds defensief geweest, en, met uitzondering van het Padarisch tijdvak, is het bij hem nimmer te pas gekomen, om groote veroverings-ontwerpen te vormen of zich daartegen te moeten verzetten. Zelfs zijn zoo geducht, maar lang en zwaar, geweer maakt hem den steun van vaste punten onontbeerlijk, en nu onze strategische stelling ook het oprigten van nieuwe bolwerken voor den Sumatraan onmogelijk maakt, mag men vragen, of het dan niet waarschijnlijk, ja zelfs zeker is, dat, bij die onmogelijkheid om terug te keeren tot den vroegeren *materiëlen* stand van zaken, ook de daarmede in zoo naauw verband staande volksgeest een nieuwe wending moet nemen.

De Padangsche bovenlanden hadden, na den val van Bondjol, maar weinige dagen vrede genoten, en reeds, dit is eene bekende zaak, stonden de wapenfabrieken stil. Bij de schermutselingen gedurende den opstand van Batipo, was het gering getal, althans van vuurwapenen, hoogst opmerkelijk. Na den afloop zijn alle bekende fabrieken verboden geworden, en hebben opgehouden te bestaan, zoodat men rekenen kan, dat de bevolking der binnenlanden van lieverlede daadzakelijk ontwapend zal zijn.

Deze beschouwingen omtrent de toekomst berusten dus niet op bloote bespiegeling, maar op tastbare materiële gronden, reeds uit hunnen aard voldoende, om met vertrouwen op eene zedelijke hervorming te doen uitzien.

En welk gunstiger tijdstip kon er buitendien daartoe gekozen worden? Het is immers eene erkende waarheid, dat een volk, hoe gebrekkig zijne maatschappelijke inrigtingen ook mogen zijn, uit eene soort van trage onverschilligheid of loomheid, zich aan het oude blijft hechten, tot dat de eene of andere schok de roest der gewoonte afschudt; maar hoe heviger die schok dan ook is, hoe sterker de strekking naar hervorming en verandering, en hoe gemakkelijker, na het bedaren der woelingen van partijen, voor eene bekwame hand, om aan de herschepping van het staatsgebouw eene gewenschte rigting te geven.

Men behoeft niet lang de Maleische huishouding op Sumatra te hebben gade geslagen, om op te merken, dat het goede, in hare maatschappelijke instellingen gelegen, reeds sedert lang mank moet hebben gegaan aan ingeslopen misbruiken; zedeloosheid en regeringloosheid hadden de bovenhand gekregen.

Eene sekte van puristen deed zich op, mogelijk in den oorsprong met weldadige inzigten.

Gelijk de arts, die eene verouderde ligchamelijke kwaal moet aantasten, gevoelde zij, dat het mes met eene vaste hand en zonder mededoogen aan de wond moest gelegd worden. Overdreven strengheid verving het vorige ontzenuwde stelsel van bestuur.

Maar, gelijk in alle omwentelingen, werden dweepzucht en opgewonden geestvervoering het werktuig van eigenbelangzuchtige oogmerken, en ontaardde al spoedig het Padarisch beheer in bloeddorstige, hebzuchtige en vernielende dwingelandij.

Onze gewapende tusschenkomst was in dien tijd reeds op zich zelve eene weldaad, al werd die wel eens verdonkerd door ondoelmatige toepassing, en de wanorde van eenen langdurigen oorlog onafscheidelijk. Het was in den aanvang geene tusschenkomst in oorlog van volk tot volk; dit werd het pas schijnbaar, toen bij geheele volkeren het Padarisch stelsel, dat uit zijnen aard geene mededinging duldt, alleenheerschend geworden was. Het is ook niet te denken, dat zelfs dáár de massa vrijwillig strenge begrippen omhelsde, zoo strijdig met hare gewone losbandige instellingen. Maar diezelfde losbandigheid, uit regeringloosheid voortspruitende, maakte haar onbestand, tegen de aanklevers van eene nieuwe leer, die geestdrift en eenheid stelden tegenover eene verouderde maatschappelijke orde van zaken, welke juist die vereischten miste.

Dit gevoelden de Maleisch-gezinden dáár waar het Padarisch geloof nog niet de bovenhand had verkregen, en zij moesten daarom onzen bijstand inroepen, nog minder tegen openbare aanrandingen van buiten, dan tegen de woelingen, waarvan de kern in den eigen boezem hunner huishouding gelegen was.

Maar nu de bevordering eener dweepzuchtige en geweldadige hervorming gestuit is geworden door de kracht onzer wapenen, en de Maleijer, zoo als het heet, in zijne voorouderlijke regten hersteld is, is hij daarom niet beter in staat gesteld geworden, zich zelven te beschermen. Zijne organieke huishoudelijke en politieke instellingen zijn niet verbeterd, maar hebben in den worstelstrijd nog veel meer geleden en de behoefte aan eene hervorming, behoefte die aan de Padarische leer geboorte gaf en hare vorderingen in de hand werkte, laat zich thans nog dringender gevoelen. Het eenige verschil is, dat de Padaris met eene ruwe hand de slooping van het oude vermolmde staatsgebouw hebben aangevangen, en het aan ons nu overgelaten is, om op eene gematigde, meer algemeen welgevallige wijze, met oordeel en beleid, de overgeblevene maar verstrooide bouwstoffen weder in één te passen en tot eene orde van zaken te geraken, naar de behoefte van den tijd gewijzigd.

Welk tijdstip kan immer gunstiger geacht worden tot het vestigen van heerschappij over een wingewest, dan dat, waarop de innerlijke belangen van den onderdaan en van den overheerscher, door toedoen van omstandigheden, zoo onafscheidbaar in één gesmolten zijn. Mogelijk zal het de plaats zijn nogmaals te zeggen:

„Even als na eenen geweldigen storm, de voortbrengselen van het planten-„rijk met een bloeijender aanzien prijken, en met meerdere groeikracht schij-„nen te zijn bezield, zoo bevredigend vertoonen zich ook, na de doorgestane „politieke stormen, de thans voor deze gewesten ontluikende vooruitzigten."

Bij eene missive van 4 Julij jl. n°. 149, kabinet, merkt de Gouverneur-Generaal aan, dat men, dieper doordringende in de huishouding des Maleijers, spoedig bespeurt: „dat de afdoening van zaken en misdaden door „middel van geld, de gebruiken opzigtelijk het versterfregt, welke van „eenen verouderden oorsprong getuigen, bijna overal nog in volle kracht

„zijn gebleven" en dat derhalve de vraag wordt geregtvaardigd: „of een „volk, dat deze hoofdbestanddeelen van zijne regtspleging en wetten zoo „standvastig heeft bewaard, wel kan worden gezegd veel van zijne eigen„dommelijke of beter gezegd oorspronkelijke maatschappelijke instellingen „te hebben verloren."

Daartegen mag echter in aanmerking worden gebragt, dat de „versterfsopvolging" eene instelling is van geheel huisselijken aard; en die, algemeen werkende, ook weinig private belangen kwetst, zoodat, hoe zonderling het gebruik hier ter kuste daarin moge wezen, het tusschen politieke schokken, van welken aard ook, is staande gebleven.

Het is buitendien nimmer de bedoeling geweest, te beweren, dat niet veel der Maleische instellingen in wezen zouden zijn gebleven, of liever dat die door anderen zouden zijn vervangen.

Maar de waarheid is, dat de werking dier instellingen en wetten verbroken en hare toepassing meest altoos illusoir is, omdat, zoo ook de regters zelve tot een besluit kunnen komen, de uitvoerende magt hare besluiten niet kan doen eerbiedigen.

Men neme een geval van moord of roof of elke andere publieke misdaad, en stelle zelfs, dat de aanklager en aangeklaagde tot één land ja tot ééne kampong behooren; zoo zij maar van twee verschillende soekoe's zijn, zal de zaak zelden of nooit uitgewezen worden.

En hoe dan, wanneer — hetgeen met de groote verbrokkeling van grondgebied dagelijks geschiedt — twee afzonderlijke landschappen in ééne zaak betrokken zijn? De kleinste omstandigheid wordt een twist-appel, die nimmer uit den weg wordt geruimd. Zoo is wel beboeting voor de meeste misdaden gebruikelijk, maar het bedrag daarvan is in vele landen verschillend. Nimmer wordt dan van eene of andere zijde toegegeven, en de solidariteit, die anders voor publieke veiligheid zoo voortreffelijke instelling, wordt in de toepassing krachteloos gemaakt. De partij, welke zich beleedigd acht, wreekt zich door wederkeerige roof en moord, de handels-kommunikatiën worden gestremd of onveilig gemaakt, en eindelijk, zoo wij niet tusschen beide komen, moeten de wapenen opgevat worden.

Alzoo openlijk als scheidsman staande, volgt daaruit van zelf, dat de geringste onverevenbare kwestiën ter onzer bemiddeling gebragt worden; en de bemoeijenis van den civielen gezaghebber is dan die, welke hem voorgeschreven is bij art. 6 der instruktiën van den kommissaris voor Sumatra, gearresteerd bij besluit van den 3den September 1840, n°. 389/612.

De zaak wordt alsdan openbaar behandeld, in de periodieke vergaderingen, gehouden in den geest van art. 8 derzelfde instruktie.

Partijen bepleiten hunne zaak; getuigen worden gehoord, gelijk voor eenen landraad op Java; regters beraadslagen en beslissen; maar het is de Europesche autoriteit welke alleen aan die beraadslagingen een ligchaam kan geven, en die alleen eene bepaalde uitspraak kan provoceren, aan welke de partijen zich ook gereedelijk onderwerpen.

Hunne jaloezy en trots zouden zich altoos tegen eene uitspraak hunner eigene landslieden alleen, verzetten. Dit ligt ook in den aard hunner huishoudelijke instellingen, waarin het publiek gezag bij den eersten schakel gebleven is, dat is bij den panghoeloe-soekoe, of het stamhoofd: mogelijk wel een overblijfsel of nabootsing van aartsvaderlijke gebruiken, maar hetwelk niet meer in overeenstemming is met de eischen van den tegenwoordigen stand der maatschappij.

Elk dorp heeft nog wel eene soort van centralisatie in den panghoeloe kapala, half oorspronkelijke Maleische instelling, maar daarbij blijft het ook geheel. Van dorp tot dorp bestaat in de Maleische huishouding geen verband meer, en de zwakheid van zoodanig beheer laat zich gemakkelijk begrijpen. Het is niet beter voor te stellen, dan als een korps soldaten, waarvan de zamenstelling bij de kleinste onderdeelen gebleven is, maar dat alle andere schakels der trapsgewijze ondergeschiktheid van rang mist.

De al naauwer wordende verhouding tot het Nederlandsche bestuur heeft aanleiding gegeven tot de instelling van lara's- of distrikts-hoofden, die dan beschouwd kunnen worden als de gevolmagtigden van een zeker aantal panghoeloes. Van deze lara's-hoofden tot de assistent-residenten of gezaghebbers over eene groote afdeeling, bestaat in het inlandsch bestuur geene graduatie meer, zoo min als tusschen de afdeelingen en den resident.

Gouvernements-ambtenaren vervullen alzoo inderdaad de betrekking, op Java door demangs en hoofd-regenten bekleed. In het Nederlandsch beheer centraliseert zich, meer direkt nog dan op Java, de ware souvereiniteit en uitvoerende magt, en zulks met zoo veel te minder botsing, daar het geen verdringing, geen verkrachting gevorderd heeft van individuële noch volksregten, maar wij ons eenvoudig en uit den aard der zaak verpligt gezien hebben, de gapingen te moeten vervullen, welke steeds in het inlandsch stelsel van bestuur bestaan hebben; gapingen, die den staat van regeringloosheid daarstelden, waaraan van oudsher deze schoone gewesten kwijnden, en die elken voortgang van algemeene welvaart belemmerden. Hierin te voorzien, door het stellen van meer inlandsche ambtenaren of hoofden, ware immers ook eene innovatie, waartegen zich buitendien de jaloezy en de trots van den Maleijer zoude verzetten; hij wil geregeerd worden door hem, die daartoe daadzakelijk de magt bezit en de middelen om hem te beschermen, en zulks met de minst mogelijke tusschenstelling van den gemeenen man tot het oppergezag.

Deze strekking en neiging van de meest talrijke en vermogende volkeren van Sumatra, om in direkte aanraking te komen met het Europeesch bestier, doet zich algemeen opmerken en dagelijks met meerderen aandrang; zoodanig, dat het zelfs aanleiding tot moeijelijkheden en verwikkelingen geeft, dáár waar die aandrang door de eene of andere plaatselijke omstandigheid botsing ontmoet. Dit is, bij voorbeeld, het geval in de Salapan Kotta's, Soengy Poea, waar de toeankoe NAN TINGI in het bezit gebleven is van een gedeelte der magt, welke hij zich in den oorlog had weten aan te matigen, en welker behoud hem door ons stilzwijgend is gewaarborgd

geworden, omdat wij hem er in het bezit van bevonden hebben, gelijk Alahan en andere. Want het is niet aan ons regtstreeksch toedoen, dat NAN TINGI zijnen rang verschuldigd is, maar aan het gebruik dat hij zelf heeft weten te maken, om onzen invloed indirekt mede te doen werken tot zijne verheffing. Het was omtrent hetzelfde geval als met den regent van Batipo, en, gelijk de regent van Batipo, verliest NAN TINGI, met den vrede en het herstel van orde, een gedeelte van het gezag, uit de woelingen van den oorlog ontstaan; terwijl de soekoehoofden en de bevolking der Salapa Kotta's, getuigen van den geregelden loop van zaken en betere bedeeling van regt, dáár waar de oorspronkelijke Maleische huishouding in meer direkte aanraking komt met het Nederlansch gezag, naar eene gelijke inrigting wenschen; omdat die inrigting geene individuële publieke regten schendt, maar slechts voorziet in het ontbrekende der Maleische huishouding zelve, eenheid daarstelt in de werking van 't bestuur en aan personen en eigendommen eene bescherming verleent, welke bevorens elke kampong, elk huisgezin, om zoo te zeggen, alleen achter grachten en borstweringen kon zoeken.

Zie daar het ware geheim onzer kracht en onzer zedelijke meerderheid, welker bestendigheid niet afhankelijk is van het tijdelijk geluk der wapenen, maar vermaagschapt met de grondslagen van de oorspronkelijke Maleische inrigting.

En hiermede is tevens bewezen, dat het nimmer de bedoeling geweest is, dat aan de Maleijers onze maatschappelijke verordeningen zouden worden opgedrongen. De bemoeijenis, hier bedoeld, blijft steeds die eener vriendelijke bemiddeling, welke uit den aard der zaak op Sumatra dringender gevorderd wordt, dan immer in eenig land de tusschenkomst van vreemden. De omstandigheden, geene tijdelijke maar van blijvenden aard, nemen hier bijna geheel den ongunstigen indruk weg, dien elke overheersching bij den overheerschten moet achter laten.

Behoefte aan eene bescherming, die hij gevoelt zich zelven niet meer te kunnen verleenen, — zie daar den band, die den overheerschten aan den overheerscher verbindt, den band van algemeen belang, waartegen zich slechts eenige woelziekte geesten kunnen wenschen te verzetten.

Ons streven moet dan ook zijn, niet om onze wetten aan den Maleijer te geven, maar aan zijne eigene, op zich zelf voor land en volk meestal zeer voordeelige, wetten en gebruiken eene geregelde werking te verzekeren.

Met regt merkt de Minister van Koloniën aan, dat de natuurlijke helling der zaken schijnt te zijn, dat de aristokratie, na eenige jaren, zal bestaan uit de personen, die door ons worden bezoldigd en die ons vertrouwen bezitten. De juistheid van dit beginsel is, voor zoo verre betreft den invloed door ons uitgeoefend op de verheffing en het aanzien van inlandsche hoofden, reeds lang door de ondervinding gebleken, maar in eenen veel uitgestrekteren zin, dan oppervlakkig beschouwd zou geoordeeld worden.

De oorzaak hiervan moet gezocht worden in de inlandsche huishouding

zelve, in die zamenstelling uit een aantal kleine hoofden, die, volgens de adat, dezelfde regten, dezelfde uitvoerende magt bezitten. Zoo vindt men soekoe-panghoeloes, die soms minder dan tien ondergeschikten hebben, en evenwel geene andere overheid erkennen. Wij verschijnen, en, hetzij wij als vrienden hetzij wij als vijanden worden beschouwd, is het even onmogelijk, dat die massa kleine gemeenebesten, ieder afzonderlijk, met ons in onderhandeling komen, als dat zij afzonderlijk aan tegenstand zouden kunnen denken. Zij moeten dan in beide gevallen één tusschen velen kiezen, als aanvoerder in den krijg, of bemiddelaar in vriendelijker aanraking met ons; meestal is het in beide kwaliteiten, en zet dan de een of ander zich zelven vooruit en bedriegt gewoonlijk beide partijen.

Eens bij ons als ostensibel hoofd aangenomen, en als zoodanig behandeld, tracht hij zich zooveel mogelijk aan beide zijden onmisbaar te doen voorkomen. Bij de zijnen verzuimt hij niet, hoog op te vijzelen van den invloed, dien hij bij het gouvernement heeft en dien als geheel personeel doet voorkomen, gelijk hij zich bij ons voordoet, niet als gezant, of tijdelijk gevolmagtigde, maar als oorspronkelijk wettig hoofd, en van dat oogenblik worden wij het spook of de roede, waarmede hij steeds zijne kommittenten bedreigt. Vandáár de opkomst van alle fortuinzoekers; en wij vinden ook, dat de eerste inbreuk op de zoo algemeene gelijkheid van rangen het onvermijdelijk resultaat is van ons daarzijn.

Panghoeloes kapala en laras-hoofden zijn reeds twee, aan de Maleische oorspronkelijke huishouding vreemde, instellingen, welke ons aanwezen in vredestijd nog meer dan in oorlog noodig maken. Al worden die hoofden door de bevolking zelve gekozen, zal hunne autoriteit door den ijverzuchtigen Maleijer toch niet worden erkend, dan als het werktuig van het gouvernement en dus daarvan afdalende, en zullen hunne bevelen gevolgelijk meer of min geëerbiedigd worden, naar gelang dat het gezag van het gouvernement zelf gevestigd is.

Het zijn niet anders voor het oog der bevolking, dan de overbrengers van de „rodie kompanie," en zij zelven zorgen dit steeds zoo te doen voorkomen.

Nemen wij echter aan, dat die eerste schakels tot eene trapsgewijze centralisatie van bestuur gemist konden worden, en het mogelijk ware, dat wij ons in aanraking stelden individuëel met elken panghoeloe-soekoe, waarvan zich soms tot acht in eene kampong bevinden; dan laat zich, nog ter zijde gesteld de gebrekkige werking van zoodanig verbrokkeld gezag, ligt gevoelen, hoe gering het individuëel aandeel aan invloed of magt van elk der hoofden is. Die magt, welke steeds uit den aard der zaak zeer bekrompen is geweest, zal door den losbandigen Maleijer nog minder erkend worden, nu een hoogere regtbank, een hooger beroep, daadzakelijk wordt vertegenwoordigd door de Europesche ambtenaren. Wij vinden dus, dat bij den eersten schakel van bestuur de magt der hoofden op ons steunt. Maar zoo de bevolking de bron daarvan in ons ziet en moet zien, worden wij door haar natuurlijk aansprakelijk gehouden voor de handelingen, daaruit voort-

vloeijende. Dit juist heeft, zoo lang wij nog vreemd waren, zooveel nadeel gedaan aan het in een gunstig daglicht stellen van onzen zedelijken invloed, omdat die hoofden hunne knevelarijen en andere wanbedrijven op onze rekening konden schuiven, en omdat zij van ons de roede maakten, waarmede zij de bevolking teisterden.

De eenvoudigste politieke konsideratiën maken het dus hier reeds tot eene wet, dat wij naauw moeten toezien in de Maleische huishouding, een toezigt, dat overigens in de hand wordt gewerkt door de dagelijksche toenadering van alle klassen der bevolking tot het Nederlandsch gezag, en het toenemend vertrouwen dat zij leert stellen, zoowel in de weldadige inzigten als in 't bijzonder in de onpartijdigheid van het gouvernement. Dit gaat zoo ver, dat wij ons niet meer kunnen onttrekken aan het kennisnemen der geringste huishoudelijke zaken, en zoo nog een enkel feit verholen blijft, is het zeker zoodanig een, dat het licht niet verdragen kan.

Het is het bereiken van deze hoogte, 't welk men als daadzakelijk voldongen mag verklaren, dat het groot verschil, het materiëel en zedelijk verschil, uitmaakt tusschen dit en alle vroegere tijdperken van onze vestiging op Sumatra; een doel, tot welks bereiking geweld van wapenen wel het blind bij-werktuig is geweest, maar dat, eens bereikt zijnde, in zich zelven een beteren waarborg dan geweld voor stabiliteit bevat.

Onze souvereiniteit wordt meer openbaar erkend, berust op solider grondvesten dan zelfs op Java, omdat aldaar het inlandsch bestuur een afzonderlijk geheel uitmaakt, waaraan het denkbeeld van zelfstandigheid zou kunnen gehecht worden, maar wij hier een integrerend deel uitmaken van het staats-ligchaam zelf, een deel, dat niet gemist kan worden, zonder alles terug te doen vallen in eenen nog verderfelijker staat van regeringloosheid, dan voorheen reeds bestaan heeft.

Het zou inderdaad te betreuren zijn, dat eene zaak, roekeloos aangevangen, weifelend en bij schokken voortgezet ten koste van zoo veel schatten en bloed, opgegeven zoude worden, op het oogenblik, dat wij slechts de hand hebben uit te strekken naar den duur gekochten prijs, ja, dat wij dien reeds in handen hebben. Want wij zijn thans reeds in het bezit van alle landen, in het bestek van het ontwerp van uitbreiding begrepen, waarvan het bezit kan geacht worden met eenige financiëele voordeelen of vooruitzigten in verband te staan.

Het tusschen ons gebied en het oosterstrand nog begrepen terrein, daaronder ook Padang Lawas enz. genomen, is politiek en financiëel slechts van een accessoir gering belang, zonder eigen noemenswaardig produktief vermogen, met eene geringe bevolking, welke, zoo zij hier en daar in kampongs zamengetrokken bevonden wordt, *hare voornaamste zoo niet eenige nering vindt in den transito-handel uit onze rijkere distrikten naar het oosterstrand.*

In dit laatste opzigt dan kunnen zij voor ons winstderving bewerken, zoo lang de kust, of liever de mondingen der rivieren aan die zijde, niet in ons bezit zijn.

Daar het nu de uitdrukkelijke wil van den Minister is, dat het in bezit nemen der Oostkust onbepaaldelijk worde verschoven, en dat even min vooreerst van binnen 's lands verder in die rigting gegaan worde, ja zelfs dat de korresponderende punten, reeds door ons bezet, zullen verlaten worden, zoo blijft alleen de vraag: welke status quo zal worden aangenomen, en hoedanig het ten uitvoer leggen der ministeriëele voorschriften naar plaatselijke en politieke omstandigheden zal gewijzigd worden?

Door den Minister worden als hoofdtrekken in deze te houden gedragslijn aangenomen:

a. intrekking van alle civiele en militaire posten op de Oostkust, als ook van de binnenlandsche posten, welke met de in bezitneming der Oostkust in onmiddellijk verband staan;

b. wijziging der binnenlandsche militaire posten, in verband tot de verminderde sterkte der krijgsmagt en de veranderde ontwerpen;

c. verdere uitbreiding van den regel van *niet bemoeijing* met het inlandsch bestuur.

Vooreerst moet hier wel onderscheiden worden, wat onder Oostkust verstaan zal worden, hetgeen waarschijnlijk zal moeten doelen op de lagere landen beoosten de kapitale gebergten; dewijl, wanneer de waterscheiding als basis werd genomen, onze voornaamste en rijkste bezittingen in de Padangsche bovenlanden tot de Oostkust zouden behooren, als de Tigablas Kotta's, Doeapoeloe Kotta's, Batipo, het voornaamste gedeelte van Agam, geheel Tanah Datar, de Limapoeloe Kotta's, Lintouw, de valleijen Laboe Sikapping en Rau, welke landen doorstroomd worden door rivieren, welke zich alle aan de Oostkust ontlasten door de mondingen van Indragiri, Kampar, Siak en Tanah Poetie of Rakan.

Men mag daarom aannemen, dat de wijziging of het bevel ter ontruiming der Oostelijke landen aangeduid wordt, bij de adstruktie des ministers op art. b van zijne voorschriften, dat is: dat wij in bezit blijven houden die streken, „die voor ons het belangrijkste zijn als strategische en als financiëele punten." Aan deze vereischten beantwoorden volkomen, uit het oogpunt van volkrijkheid zoo wel als „in het verband tot het noodzakelijk beginsel van aaneenschakeling," de hiervoor genoemde landen, behalve nog de buitendien tot de westkust behoorende landstreken van Bondjol, Ophir-distrikten, Mandheling en Ankola. Wij zullen dus alleen hebben te verlaten de militaire posten van Bila en Padang Lawas.

Men kan zich echter niet vereenigen met het denkbeeld van den generaal-majoor, kommandant van het leger, als of de uit die gewesten terug te trekken troepen zouden kunnen komen in vermindering van het personeel der vaste bezetting van Sumatra. Het grootste gedeelte zoo niet het geheel zal moeten strekken, om de nieuw aangenomen grenzen te dekken, en wel bepaaldelijk in Ankola, om of nabij Pitjer Kolling, dat thans het uiterste noordelijk punt wordt en een uitstekende hoek uitmaakt der nieuw aan te nemen strategische stellingen, zoowel in het opzigt van aan-

eenschakeling van het zuiden naar het noorden, tusschen de dubbele bergketen, als dat het den kruisweg dekt naar het oosten, naar Mandheling en naar Tappanoli.

Werd dan ook Ankola verlaten, zou, behalve het breken der aaneenschakeling, de noodzakelijkheid slechts dringender worden, om Mandheling en onze strandposten van Tappanoli of Sibogha en Baros door eene afzonderlijke magt te dekken; tot welke beide doeleinden anders een gering mobiel korps, mits in Ankola gestationeerd, volstaan kon. In allen gevalle bedraagt het personeel, dat uit de ontruimde gewesten zal komen, niet meer dan 8 officieren en 378 manschappen.

In het algemeen brengen de veranderde ontwerpen, *nederkomende op het niet bezetten der Oostkust*, voor de overblijvende bezettingen niets mede, dan de noodzakelijkheid van eene meer zelfstandige inrigting, zoowel in het strategisch als financiëel en politiek oogpunt. De noodzakelijkheid, namelijk, vooreerst, om voor te komen, dat de konnexiteit met onafhankelijke aangrenzende landen niet tot nadeelige zamenheulingen geboorte geve, eene konsideratie, waarvan overigens het gewigt verminderd wordt, doordien de mindere volkrijkheid der lagere oostelijke landen ze, ten opzigte van onze distrikten, geenen zedelijken invloed doet uitoefenen, evenmin als dat van die zijde direkte aanrandingen van ons gebied zouden te vreezen zijn. Ten tweede, om voor te komen, dat de produktie onzer rijkere bezittingen niet ten direkten nadeele van 's lands financiën naar de Oostkust vloeije, waarheen, niettegenstaande den verderen afstand, de natuurlijke helling van het handelsverkeer aangeduid wordt door de konfiguratie of gedaante van het land, of liever door de bevaarbaarheid der rivieren op korten afstand van onze grenzen, welk voordeel van transport aan de westzijde geheel gemist wordt. De moeijelijkheid van het weder opvaren is hierin van weinig of geen beduidenis, omdat de retourvrachten in ligt vervoerbare waren bestaan, behalve alleen het artikel zout, maar hetwelk dan ook, vrij van regten en van het monopoliestelsel, winsten aanbiedt, die tegen de moeijelijkheden ruim opwegen.

Om deze zoo nadeelige strekking voor te komen, die bijna de opofferingen, voor het bezit der binnenlanden gedaan, geheel illusoir zoude maken, blijft dan geen ander middel over, dan een regtstreeksch prohiberend stelsel; en dat dit niet kan gehandhaafd worden, buiten eene werkdadige bezithouding en buiten grooten klem van gezag, zal wel geen breedvoerig betoog vorderen.

Omtrent het te verlaten Tamboesische en Padang Lawasche, mag men aanmerken, dat die landen nog het minst bekomen zijn van de verwoestingen des oorlogs en eene, meest in kleine gehuchten verstrooide, bevolking en een nog veel meer verbrokkeld en gebrekkig inlandsch bestuur hebben, dan de eigenlijke Maleische landen; dat deze staat van regeringloosheid van zelve de onmogelijkheid daarstelt, om, na de ontruiming, met hen, bij wijze van gezantschap, politieke betrekkingen te blijven onderhouden; maar dat daarentegen diezelfde ontruiming eenen zoodanigen staat van ver-

warring en losbandigheid zal ten gevolge hebben, en de kommunikatie in 't algemeen zoo onveilig zal maken, dat wij, hoe anti-philantropisch het denkbeeld moge zijn, daardoor minder nog dan thans behoeven te vreezen voor het nadeel, dat het handelsverkeer met de korresponderende Oosterstranden voor onze eigene bezittingen zou kunnen na zich slepen.

Met de gewesten, die oostelijk aan onze voornaamste distrikten der Padangsche bovenlanden grenzen, is het eenigzins anders gelegen, omdat van ouds af aldaar een niet onaanzienlijke transito-handel gevestigd is. De officiëele korrespondentie, betrekkelijk het in onderwerping aannemen van Pankal en kotta Bahroe, zal mogelijk kunnen strekken om beter onze verhouding te doen verstaan, tot de nog onafhankelijke volkeren der oostkust, naar de zijde van Kampar en Siak.

De natuurlijke gevolgtrekking van dit alles is, dat, van welke zijde ook beschouwd, het niet voltooijen van het ontwerp van uitbreiding verre is van op zich zelf eene vermindering van krijgsmagt of andere middelen van bestuur in het aan te houden gebied mogelijker te maken. Immers zoude daarvoor moeten voorondersteld worden, dat werkelijk op Sumatra, buiten de vaste bezetting, eene expeditionaire magt aanwezig ware, waarvan thans de bestemming vervallen zou. Maar de formatie van 1837 wijst aan voor de vaste bezetting van Sumatra een totaal infanterie van 138 officieren en 4587 man; die van 1839, de vier bataillons daaronder begrepen, 157 officieren en 5046 man; dus meer 19 officieren en 459 man. Dit meerdere, ongerekend steeds meer aan de sterkte heeft ontbroken, wordt bijna geabsorbeerd door de bezetting van Singkel 150, Baros 75 en Nias 50, totaal 275 man. En daar het toch wel niet de bedoeling zal wezen, ook van die westelijke kustbezittingen af te zien, en buitendien over niets van de vier bataillons of van de sterkte in 't algemeen, na 1838 en tot heden, beschikt is, tot veroveringen of het bezetten van landen, die ontruimd zouden kunnen worden, is het blijkbaar dat de vier bataillons, welke de formatie van 1839 medebrengt, alleen figuratief van Java zijn genomen. Dit kan wel niet anders dan als een financiële maatregel worden beschouwd, daar, zoo thans nog de generaal-majoor kommandant van 't Indisch leger zich huiverig toont, voor eenige vermindering hoegenaamd der krijgsmagt op Sumatra te adviseren, zeker in 1839 niemand het denkbeeld had kunnen opvatten, om van die magt in eens vier bataillons of 108 officieren en 2884 man af te trekken; iets dat destijds ook niet had kunnen geschieden, zonder eene reaktie te weeg te brengen, die ons in nog veel hagchelijker toestand zou geplaatst hebben, dan die, waaruit wij zoo gelukkig door den uitslag van den Bondjolschen oorlog zijn gered geworden.

Het is hier de plaats, aan te merken, dat van de 83 officieren en 3494 manschappen, die voorondersteld worden de vaste bezetting van Sumatra te moeten uitmaken, slechts 49 officieren en 2162 manschappen eigenlijk tot dit kommando behooren; zoodat de vermindering van 108 officieren en 2884 man zoude komen op 157 officieren en 5046 man, en niet op 186 officieren en 6378 man, uitmakende de vaste bezetting voor het geheele

eiland Sumatra, en dus geheel drukken op de plaats, waar onbetwistbaar de militaire arm het minst gemist kan worden.

Neen, het is niet in de omgrenzing van het werkdadig te bezetten terrein, het is niet in de onthouding van verdere uitbreiding, dat de moge lijkheid gelegen kan zijn, om zonder gevaar de bevelen des Ministers van Koloniën ten uitvoer te kunnen leggen, maar wel in den zoo gunstig veranderden politieken stand van zaken op Sumatra. Vooreerst kunnen dan ook twee der vier veldbataillons gerustelijk van Sumatra worden terug getrokken en nog meer andere bezuinigingen op het krijgswezen worden gevonden.

Dit zal dan ook doen blijken, dat de beschouwingen, waarin men zich veroorloofd heeft te treden, de strekking niet hadden, om de uitvoerbaarheid der voormelde ministeriëele voorschriften te bestrijden, maar wel om voor te komen, dat bij die uitvoering van een valsch beginsel zou worden uitgegaan, hetwelk veeleer nog, dan welke vermindering ook van krijgsmagt, verderfelijk zou zijn voor eene zaak, van welker opofferingen thans eindelijk de vergoeding zoo nabij is.

Alleen de *niet-bemoeijenis* met het inlandsch bestuur schijnt geheel onmogelijk, omdat buiten die bemoeijenis geen inlandsch bestuur bestaat, omdat eene wijze bemiddeling en leiding, om zoo te zeggen, de volstrekte voorwaarde is van ons politiek bestaan, zoo als ze ons ook alleen de voordeelen kan waarborgen die uit het bezit der binnenlanden kunnen verwacht worden. Zeker brengt dit de noodzakelijkheid mede van eenig meer personeel en van eene goede keuze van ambtenaren; maar dit bezwaar is niet zoo groot als bij den eersten aanblik zou schijnen. Ook hierin hebben tijd en omstandigheden eene bemiddelende werking gehad. De inlander ziet niet meer, zoo als voorheen, in elken kleinen post-kommandant, den vertegenwoordiger van de „kompagnie,” en de misslagen, welke door den een of anderen ambtenaar mogten begaan worden, weet hij zeer wel af te scheiden van 's gouvernements ware bedoelingen. Elk een weet dan den weg te vinden tot hooger beroep.

Het is dit met rassche schreden toegenomen vertrouwen, deze strekking van den inboorling naar eene centralisatie van bestuur, waartoe de panghoeloe-kapala en het larashoofd eerste trappen zijn geweest, die het thans ook mogelijk maakt, bijna alle militaire tusschenposten en kleine versterkingen te laten vervallen, en niet meer figuratief maar in der daad eenheid van gezag te doen werken over grootere landverdeelingen, dan waaraan bevorens de Sumatraan gewoon is geweest of zijne eigene maatschappelijke inrigtingen gedoogden.

Het zoo berucht of liever verward soekoe- of veelhoofdig bestuur, dat, aan zich zelven overgelaten, politieke en andere gemeenschap zoo zeer moest vermoeijelijken, heeft van lieverlede zijne vaste plaats genomen in den meer ordelijken schakel van bestuur, zonder dat dit de minste botsing heeft gegeven. Er is dan ook in der daad niets veranderd en behoeft niets veranderd te worden aan de inlandsche huishouding: alleen zijn wij, (en

dit eens verkregen, maakt, zoo als reeds opgemerkt is, het ware geheim onzer kracht uit) het vereenigings- het onmisbare vereenigingspunt geworden, dat de verstrooide elementen dier huishouding tot een geheel maakt.

Maar zoo deze grondvesten van onzen zedelijken invloed de stabiliteit van het Nederlandsch gezag over deze gewesten waarborgen, mogen wij daarom niet verzuimen, steeds eene ontzagwekkende houding te bewaren, omdat juist de individuële weerloosheid, in den aard der maatschappelijke Maleische instellingen gelegen, het ons tot taak maakt, onruststokers dadelijk te bedwingen en aan de lijdelijke massa der bevolking bescherming te verzekeren.

Al werd de krijgsmagt nog meer dan met twee bataillons verminderd, zou toch elke opstand bedwongen kunnen worden, en kan er nimmer eene algemeene noch langdurige spanning meer bestaan. Maar bloot stand te houden is het doel niet van onze vestiging in de binnenlanden. Het bestuur moet met klem en waardigheid kunnen werken, willen wij van dat bezit vruchten oogsten, door de aanmoediging van landbouw en speciaal door den toeleg op teelt van produkten voor de Europesche markt.

Niet alleen openbare vrede maar inwendige rust is noodig; dat is: er moet zoo min mogelijk ingang worden toegelaten aan onrustige denkbeelden. Het is voor den bestuurder en voor den bestierden van gelijke waarde, een onwankelbaar vertrouwen te kunnen stellen op 's Gouvernements kracht en magt.

Het grootste gedeelte der onheilen van vroegere tijdstippen, mag men toeschrijven aan het gemis van zelfvertrouwen bij de bestuurders, omdat dit gemis het denkbeeld deed geboren worden, om langs slinksche wegen te zoeken, wat men niet regtstreeks dacht te kunnen bereiken.

Van dáár onwaardige, overdrevene toegevendheid of ontijdige en niet zelden onregtvaardige strengheid; van dáár in het algemeen de valsche houding, de onopregtheid in handelingen, waardoor het publiek vertrouwen werd geschonden en alle toenadering van den inlander tegengewerkt.

De krijgsmagt in eens van 157 officieren en 5046 man te reduceren op 49 officieren en 2162 man, zou, hoe groot onze vorderingen ook geweest zijn in zedelijken invloed, een al te veel in het oog loopend verschil uitmaken. Het middel hiertoe te zoeken in eene verdere inkrimping van gebied, acht ik even onraadzaam. Buiten Tamboesi Padang Lawas en Bila, verondersteld dat ook de daaruit te trekken troepen, als ten voordeele der bezetting van overblijvende landen komende, beschouwd mogten worden, is er verder geen enkel landschap, waarvan niet de werkdadige bezetting noodzakelijk is, of wegens eigene produktive belangrijkheid, of als deel uitmakende van de strategische aaneenschakelingslijn. Zoo zoude, bij voorbeeld, Rau en Loeboe Sikaping, die in het opzigt van produktie het minst belangrijk kunnen geteld worden, evenwel niet kunnen worden verlaten, zonder onze kommunikatie van binnen 's lands geheel te verbreken en Mandheling te isoleren; behalve de dan gevaarlijke konnexiteit met de Ophir-distrikten en het Bondjolsche.

Waar de teruggang zou moeten eindigen, en welke reaktie dit te weeg kon brengen, kan men zich moeijelijk voorstellen.

Mogt echter deze wijze van zien omtrent het beheer van zaken, ingang vinden, en de nieuwe formatie en strategische indeeling, zoo als die thans wordt voorgedragen, aangenomen worden, dan mag men met gerustheid de stellige verzekering geven, dat eene reeds zoo aanzienlijke vermindering van krijgsmagt, als van twee bataillons infanterie en eene kompagnie artillerie, het behoud van den tegenwoordigen gunstigen stand van zaken niet het minst in gevaar zal stellen. 't Zal dan tevens tot verder bewijs strekken van den wezenlijken voortgang, in de laatste jaren in alle opzigten gemaakt, van den geheelen politieken keer van zaken, waarvan de ware kern aan de krisis van 1837 verbonden moet worden, omdat toen het laatste kampgevecht op leven en dood voor de al dan niet onafhankelijkheid van Sumatra getreden is.

Alle latere gevechten en ondernemingen zijn niet anders dan bijwerk, waarvan geen oogenblik de uitslag twijfelachtig was.

De projekt-veranderingen, welke thans aan de beslissing van den Gouverneur-Generaal worden onderworpen, komen dan op het volgende neder:

Als grondslag wordt aangenomen, dat voorloopig als auxiliair ter Westkust van Sumatra zullen blijven slechts twee der vier veldbataillons, waardoor aan het meest expresselijk bevel van den Minister van Koloniën zal zijn voldaan.

Voor het overige zal Sumatra, insgelijks in den geest der ministeriëele depêche en van vroegere bepalingen, niets behouden dan wat uit eigen geldmiddelen zal kunnen worden onderhouden.

Wijders wordt aangenomen, dat Bali, Padang Lawas en intermediaire posten zullen worden ontruimd, en als grenslinie bepaald de kapitale gebergten beoosten Mandheling en Ankola, welk laatste landschap nu het uiterst punt is, dat werkdadig bezet zal wezen; onverminderd het behouden van het verkregen gezag over het reeds in onderwerping aangenomen Toba, Silindong en andere Battalanden bewesten de waterscheiding, welke als de bovenlanden van onze strandbezittingen van Tappanoli af tot Baros kunnen worden beschouwd.

Naar aanwijzing der Ministeriële bevelen, zullen de volgende wijzigingen in het civiel beheer moeten gebragt worden.

Natuurlijk moeten vooreerst de civiele posten uit Bali en Pertibi ingetrokken worden; zoo ook het kommissariaat voor de Battalanden. Deze landen zijn dan te voegen bij de residentie Ajer Bangis, onder den laatsten naam, of onder den aan het vereenigd gebied te geven naam van „residentie Battalanden."

Aan de tegenwoordige residentie Ajer Bangis moeten afgenomen worden de landschappen Rau en Loeboe Sikaping, om die te voegen bij de residentie Padangsche bovenlanden.

Daarentegen moeten van deze residentie worden losgemaakt de benedenlanden, formerende de afdeeling Priaman, welke meer eigenaardig sorteren

onder Padang, hetzij met eenen assistent-resident op zich zelven en regtstreeksch aan den Gouverneur der kust verantwoordelijk, hetzij, gelijk de zuider-afdeeling, met eenen kontroleur, onder den assistent-resident van Padang sorterende.

Naar aanleiding der nieuwe territoriale verdeeling, is de hoofdplaats der noordelijke residentie te stellen op Sibogha, in de bogt der Tapanoli-baai.

De zetel der residentie Padangsche bovenlanden te fort De Kock (Boekit Tingi).

Beide deze wijzigingen zijn noodig uithoofde der meerdere centralisatie.

Dat wijders weinige bezuinigingen in te voeren zijn op het personeel der civiele ambtenaren, zal geen betoog vorderen. Een goed bestuur is nimmer meer noodig dan op een tijdstip, dat de verwoestende geest des oorlogs plaats begint te maken voor rust en orde.

Volkomen kan men deelen in het gevoelen van den Minister van Koloniën, omtrent de wenschelijkheid, om alleen bekwame en bedaarde ambtenaren in aanraking met de inlandsche bevolking te brengen. In dien geest zijn ook de splitsingen in groote afdeelingen gemaakt. Inferieure ambtenaren kunnen echter niet geheel gemist worden, hetzij als onmiddelijk behulp der assistent-residenten of daarmede in betrekking gelijk staande ambtenaren in administrative en andere kleine plaatselijke diensten, hetzij gedetacheerd op de intermediaire-posten voor het dagelijksch opzigt der wegen, der kultures, de verzorging van doortrekkende troepen, en het doen verwisselen en betalen der koelis voor de transportdienst en de posterij.

Aan deze mindere ambtenaren, hetzij kontroleurs of opzieners, of posthouders, of welke titel aan hen ook gegeven worde, behoeft daarom geen regtstreeksch gezag te worden toevertrouwd; de kennis van alle zaken komt onmiddellijk bij de residenten of assistent-residenten; alles wordt in den raad behandeld met gemeenschappelijk overleg der hoofden. Deze verbetering is echter ook niet goed kunnen worden in werking gebragt, vóór dat de Maleijer zich in het algemeen geplooid had tot het denkbeeld van centralisatie van bestier over eenen grooteren omvang, dan zijne eigen kleine verdeelingen van gebied aanwijzen. Bevorens en nu mogelijk nog wel, zou elk klein landje wel een afzonderlijk gezaghebber en eene versterking willen hebben. Het is een punt van jaloezij en afgunst; de Maleijer zegt: „*mijn* kommandoor, *mijn* benting." Hij heeft zoodanig zijne eigene pretentiën en regten onder één begrip gebragt met de wijzigingen, die onze heerschappij onvermijdelijk maakt, dat hij zich jaloersch toont over den rang, dien de ambtenaar in onze hierarchie bekleedt. Zoo is het dat de Agammers, welke zich welligt als de voornaamste lara's beschouwen, nog onlangs aanzoek hebben gedaan, dat aan hunnen kommandoor den rang van assistent-resident zou worden toegekend, gelijk die van Limapoeloe Kotta's of van Tanah Datar.

Nergens bestaat een wingewest, bijzonder niet van Europeanen in Indische landen, waar huishoudelijke oorzaken beter dan hier de belangen van den overheerscher en den overheerschte in een hebben doen smelten.

De zoo aanmerkelijke bezuiniging, welke op het militair departement ter dezer kust wordt voorgesteld, zal mogelijk aanleiding geven tot de vraag: waarom die pas beraamd wordt na de ontvangst der ministeriëele bevelen. Daarop kan men antwoorden: dat de bevestiging van de rust en van onzen zedelijken invloed niet dan trapsgewijze kon worden waargenomen en de proef-ondervinding van eenige jaren moest doorstaan, alvorens tot voorstellen of maatregelen te kunnen overgaan, die plotseling na den val van Bondjol, roekeloos zouden geweest zijn. Juist een schok, als die door den opstand van Batipo te weeg gebragt, was noodig, om ons met onze eigene kracht en magt bekend te maken; terwijl bovendien het bevorderen der uitbreiding over geheel Sumatra tot aan Atjin nog steeds als direkt doel onzer pogingen werd aangewezen, en tot de volvoering daarvan had moeten dienen de, bij stilstand van zaken, thans als overkompleet aangewezen militaire magt, welke daartoe in den volsten zin voldoende geacht werd, ook dan wanneer, uit politieke redenen, de uitbreiding naar de zijde van Siak geheel van binnen 's lands en zonder ondersteuning van den zeekant zou geschieden. Van de intermediaire volkeren is geen of weinig tegenweer te verwachten; integendeel toonen zij zich tot vrijwillige onderwerping genegen; hetgeen overigens hun eigen belang vordert; een belang dat zich sterker zal doen gevoelen, naarmate de strengere handhaving van het prohiberend stelsel hen berooven zal van hunne voornaamste bronnen van bestaan, namelijk: de transito-handel van en naar de door ons werkdadig bezette rijkere landen. Van hetgeen zij thans nog met veel gevaarlijker kansen kunnen in- of uitsmokkelen, betalen zij evenwel een tol bij het doortrekken van Siak. Ook die sluikhandel zou geheel ophouden, zoodra wij slechts afgezakt waren op zoodanige punten der twee hoofd-rivieren Kampar en Siak, waar geen vervoer van goederen anders meer dan over water mogelijk is; omdat alleen nog maar de onmiddellijke oevers hier en daar vaste plekken grond aanbieden, hetwelk op weinige marschdagen oostwaarts van onze tegenwoordige grensscheiding reeds het geval is. Dan zou de zoogenaamde vorst van Siak zelve wel zijne onderwerping moeten aanbieden.

Hoe gering het door ons bezette terrein ook moge schijnen, en werkelijk is in verhouding tot het nog oostwaarts daar aan grenzende land, in het bijzonder op deze breedte van het eiland Sumatra, blijft de grootere oppervlakte aan de kleinere in alle opzigten subjektief; omdat, gelijk de grond dien zij bevat niet dan door aanspoeling tot het hoogere land behoort, ook de schaarsche bevolking tot hare magtigere en rijkere naburen in cijnsbare verhouding staat. Het mag uit dien hoofde hier ten slotte worden herhaald: Nederlands heerschappij is reeds onwankelbaar gevestigd over het belangrijkste gedeelte van Sumatra, waarop het oorspronkelijk ontwerp van uitbreiding doelde, en om het geheel te voltrekken, daartoe behoort slechts de wil.

Bijdrage tot de kennis der oorspronkelijke instellingen van Palembang.

Sedert de verbanning van den sulthan MACHMOED BADAR OEDIN in 1821, en de onmiddellijke werking van een Nederlandsch bestuur over de residentie Palembang, zijn natuurlijk vele veranderingen en wijzigingen in de oorspronkelijke instellingen van het oude rijk ingevoerd. Desniettemin heeft de kennis dier instellingen niet alleen historische, maar ook nog groote praktische waarde, want op haar is de nieuwe inrigting geënt en door hare verdere ontwikkeling kan alleen in de toekomst de rust verzekerd en de kracht van ons bestuur versterkt worden. Hoogst gewigtig is uit dat oogpunt eene, door het Nederlandsch gouvernement in 1819 afgelegde, verklaring. Immers toen werd, na eene geslotene overeenkomst van dat gouvernement met de beide vorsten ratoe ACHMAD NAJAM OEDIN en MACHMOED BADAR OEDIN, door den toenmaligen kommissaris, den heer Mr. H. W. MUNTINGHE, bij publikatie aan de bevolking bekend gemaakt, dat hare vorsten, onder verklaring van hunne volkomen tevredenheid, de regten van oppermagt over een aanzienlijk gedeelte van het Palembangsche rijk aan den Koning der Nederlanden hadden opgedragen. Maar tevens werden bij die gelegenheid de beginselen opengelegd, welke in 't vervolg de grondslagen van 't bestuur zouden uitmaken. Ze kwamen hierop neder: dat alle wetten en gewoonten van het Palembangsche volk zouden worden gehandhaafd en geëerbiedigd.

Wij gelooven daarom een nuttig werk te verrigten, wanneer wij aan de volgende bijdragen, afkomstig van een naauwkeurig opmerker en het resultaat van een langdurig plaatselijk onderzoek, eene plaats in dit Tijdschrift inruimen.

De landerijen in het oude rijk van Palembang moeten onderscheiden worden in:

a. *Heerlijke goederen* van den adel („sindang" en „sikap"), en

b. Eigenlijke *vorstenlanden*, die den vorst van het rijk onmiddellijk toebehooren.

Op de heerlijke goederen van den adel rust geene onmiddellijke verpligting van belastingen of opbrengsten aan den vorst. De voordeelen, welke zij afwerpen, worden direkt en uitsluitend genoten door den adelijken persoon, aan wien zij behooren. Die adelijke personen dragen den kollektiven naam van „priahi's" of rijksgrooten, maar zijn weder in drie voorname onderdeelen of standen onderscheiden. Tot den eersten rang behooren

de pangeran's, een titel toegekend aan hen, die van vorstelijken bloede zijn en het digtst bij den troon staan. Den tweeden rang heeft de radhen, meestal een zoon van een pangeran en van een prinsen-dochter of radhen aijoe. Tot den derden stand behooren de mas-agoes, zonen van pangeran's, bij eene vrouw uit de volksklasse verwekt. De voordeelen nu, die deze adelijke personen van hunne goederen trekken, bestaan voornamelijk in de verpligting der bevolking, om heerendiensten voor hen te verrigten, en eenige produkten aan hen te leveren voor niet of tegen zeer geringe betaling.

De verpligting van den eigenaar dezer heerlijke goederen jegens den vorst bepaalt zich tot het verleenen van hulp in manschappen, wanneer de nood het vereischt. Die manschappen, op deze wijze als troepen tijdelijk voor den vorst uitgezonden, dragen den naam van „mitjis."

De heerlijke goederen, die den naam van „sindang" dragen, zijn de landen langs de grenzen gelegen, van de Rawas in het noord-westen tot beneden de Pasoemah in het zuid-oosten. Op de ingezetenen van deze landen rust, *ten opzigte van den vorst*, alleen de verpligting, om de grenzen tegen aanvallen van buiten te verdedigen, en om misdadigers en vlugtelingen, die over de grenzen de wijk willen nemen, aan te houden en uit te leveren.

De heerlijke goederen, bekend onder den naam van „sikap", zijn die gehuchten en kleine afdeelingen van het land, die tot geene andere belasting *ten opzigte van den vorst* verpligt zijn, dan het verrigten van persoonlijke diensten, voornamelijk bestaande in: den afvoer van produkten langs de rivieren, het leveren van roeivolk, het bewerken van den grond of het bouwen van huizen voor den vorst. De ingezetenen van die landen worden tot geen anderen arbeid gebezigd, dan tot dien, waaraan zij van ouds gewoon zijn; dat is: elk gehucht heeft zijne bepaald aangewezen taak, en mag met geene andere belast worden. Van daar, dat de daaraan verbonden werkzaamheden soms zeer gering zijn of maar zelden voorkomen, en de vorst alzoo weinig voordeel van hen trekt. Zoo zegt men, dat sedert eeuwen de ingezetenen van Blida voor den vorst geen ander werk te verrigten hadden, dan het paleis (dalam) behoorlijk van water te voorzien, en nogtans waren van hen doorgaans 500 of 600 in den dalam aanwezig.

De *eigenlijke vorstenlanden* zijn dezulke, die, behalve de persoonlijke dienstbaarheid, welke van tijd tot tijd van de ingezetenen wordt gevorderd, onmiddellijk tot het private voordeel van den vorst worden beheerd.

Het beheer van aanzienlijke gedeelten dier landen wordt dikwijls aan gunstelingen (pangeran's of mantri's) toevertrouwd. Dezen hebben gewoonlijk een of meer ondergeschikten (djenan's) onder zich, die als de onmiddellijke beambten van den vorst tot het innen der belasting moeten worden beschouwd.

Elke „djenan" heeft onder zijn beheer een grooter of kleiner aantal „marga's", al naar de aard der administratie, de loop der rivieren en de wijze van afvoer dit medebrengt. Zulk een „marga" is een distrikt of

afdeeling, waarin dikwerf zeer veel verschil in uitgebreidheid kan bestaan, maar die altijd, hoe groot of klein ook, eene volledige inrigting van bestuur in zich bevat.

Zulk eene inrigting van bestuur eener marga vordert eenen beambte, die den titel van „depati" voert, met eenige andere beambten aan hem ondergeschikt, die de namen dragen van „kria," of „beginda," of „loerah" of „ingebei." Deze laatsten worden gezamenlijk de „proatin's" of „anak boea" genaamd van het hoofd van de marga of den depati.

De titel van „depati" duidt in allen gevalle het hoofd van een distrikt (marga) of althans een onafhankelijk hoofd van een of meer kampongs aan; terwijl de benamingen van „kria" en „baginda" en „loera", en „ingebei", zonder uitzondering, ondergeschikte hoofden te kennen geven, wier gezag zich nimmer verder, dan tot enkele gehuchten uitstrekt.

Deze „depati's" en hunne ondergeschikten („proatin") maken te zamen eenen landraad uit, die, in de raadhuizen („bali-bali") *) der hoofdnegeriën vergaderd zijnde, regt spreken en het landsbestier uitoefenen, alleen ondergeschikt aan het hoogste gezag te Palembang.

Deze landsverdeeling en inrigting van huishoudelijk bestuur vindt men bijna onveranderlijk, althans langs de gansche uitgestrektheid van de Moesie, de Blitie, de Klingie en de Lakitan; ook langs verscheiden andere stroomen, die in de Moesie uitwateren, als: de Abab, de Penoekal, de Lamatang, de Kikim en de Lintang. Die landsverdeeling en inrigting van huishoudelijk bestuur schijnen inderdaad in de oude zeden der bevolking van deze binnenlanden van Palembang gegrond te zijn. Het zelfde vindt men ook in de distrikten van Redjan. In de Rawas en Roepit zoude, gelijk men voorgeeft, eene kleine afwijking van den algemeenen regel worden aangetroffen, welke misschien aan den invloed der Maleijers in die streken is toe te schrijven.

Om nu te begrijpen, hoe deze marga's of distrikten, onder het distriktshoofd (djenan), ten voordeele der sulthan's van Palembang werden bestierd, dient men vooraf onderrigt te zijn, wie in Palembang begrepen werden onder de benaming van „matagawé", en welke handeling werd aangeduid door de woorden „tibang" en „toekong".

Door „matagawé" verstaat men de *dienstpligtigen*, in elke doeson of dorp en marga, welke instelling men zegt, dat aan den soesoehoenan TJINDEH BALANG, tegelijk met het wetboek of de „oendang-oendang" van dezen vorst, zijn oorsprong te danken heeft †). Het getal der „matagawés" is

*) De „bali-bali" is een soort van groote loods, meestal fraai van zamenstel en betimmering, en soms wel met kunstig lof- en snijwerk versierd. Men vindt in de hoofd-doeson van ieder distrikt zulk een gebouw, dat tot vergaderzaal van het bestuur dient.

†) Ook in het rijk van Palembang is eene kodificatie, bestaande in de zoogenaamde „oendang-oendang". 't Is, gelijk in meer landen van den Indischen archipel, eene poging, om de oorspronkelijke landsinstellingen zooveel mogelijk met den Koran in overeenstemming te brengen. Men schrijft de vervaardiging van dit wetboek toe aan een der vroegere vorsten, den soesoehoenan TJINDEH-BALANG. Over 't algemeen heerscht er een zachte en milde geest in, 't geen ten gevolge heeft, dat deze oendang-oendang in het rijk van Palembang nu nog in hooge achting staan.

slechts gering, in verhouding tot de geheele bevolking, en bedraagt dikwerf niet meer dan een tiende gedeelte. De bepaling schijnt dan ook oorspronkelijk niet geheel volgens de willekeur van den vorst, maar veeleer volgens een beding der ingezetenen, gemaakt te zijn. Dit bevestigt dus het vermoeden, dat de onderwerping van de bevolking der bovenlanden aan de sulthans van Palembang een gevolg is geweest van overwinning en overheersching, ten tijde van de invoering van het Mahomedaansch geloof. De ingezetenen der bovenlanden moeten dan ook als een geheel onderscheiden ras van dat der vorsten en hunne aanverwanten en afstammelingen beschouwd worden.

Het oorspronkelijk getal der dienstpligtigen mag door den vorst nimmer vermeerderd worden, en is ook tot heden niet vermeerderd. Het wordt op deze wijze voltallig gehouden, dat, bij het afsterven van eenen matagawé, een zijner zonen hem opvolgt, of, bij gebrek van mannelijken oorsprong, een nieuwe matagawé door den depati en de proatin's van zijne marga in zijne plaats wordt verkozen uit de overige ingezetenen der kampong, die geene matagawé zijn en als zoodanig den naam van „orang-alingan" dragen. Over deze matagawé's nu alléén, en niet over de orang-alingan, worden alle belastingen ten voordeele van den vorst, zoowel als alle personele diensten, verdeeld en omgeslagen.

De „tibang" en „toekong" is eene verpligte en gedwongen omzetting van geld en goederen, tegen 's lands produkten.

De omzetting van goederen tegen produkten maakt de „tibang," die van geld de „toekong" uit. De goederen, tot de „tibang" gebruikt, zijn voornamelijk: Javaansche kleedjes, wit Bengaalsch linnen, ijzeren kapmessen en zout. Deze goederen worden in de „tibang" gewoonlijk met honderd, en door misbruik dikwerf met twee honderd, ten honderd bezwaard.

De produkten, door middel van de „tibang" en „toekong" in te ruilen, bepaalden zich, onder het meer regelmatig bestuur van vorige sulthans, voornamelijk tot de peper, koffij, was, benzoin, olifantstanden en eenige andere kleinigheden.

De artikelen van katoen, tabak, gambir en voornamelijk de rijst waren daar vrij van.

Alle artikelen nu moeten in de „tibang" en „toekong," de een honderd, de andere twee honderd, en sommigen drie ja vier honderd pCt., beneden hunne waarde worden geleverd.

Onder het bestuur echter van meer gematigde vorsten dan de laatste sulthan, ratoe ACHMAT NAJA MOEDIEN, was elke marga bepaald tot eene zekere som, waarvoor zij jaarlijks in de „tibang" en „toekong" werd aangeslagen, en deze bepaling werd niet te boven gegaan.

Op deze wijs bleef de belasting regelmatig en dragelijk.

Doch onder het bestuur van den afgetreden sulthan ACHMAT NAJA MOEDIEN, werd niet alleen het bedragen van „tibang" en „toekong" dikwerf 50 en 100 pCt. verhoogd, maar de omzetting werd ook meestal twee, drie ja viermalen 's jaars herhaald en aan de ingezetenen opgedrongen

terwijl nog, tot overmaat van hunne ellende, schier alle voortbrengselen, en met name de rijst, mede onder deze „tibang" en „toekong" begrepen werden, en zij dus voor het grootste gedeelte van het jaar van dit eerste middel van onderhoud beroofd werden.

Deze „tibang" en „toekong" echter, hoe zij ook uitgevoerd wierd, met of zonder mate, werd altijd omgeslagen en verdeeld onder de matagawé's in elke marga.

Door den djenan werd zij verdeeld onder de depati's, door dezen onder hunne proatin's, en door de laatsten onder de matagawés, elk in het bijzonder.

Onder het bestier echter van sulthan ACHMAT NAJA MOEDIEN, moesten door het gansche land de orang-alingan hunne matagawé's te hulp komen, om aan de leverantie te voldoen. Niemand bleef van de belasting vrij; en toen dit bestier een einde nam, bleven in de meeste distrikten achterstallen, welke niet hadden kunnen worden voldaan. De „tibang" en „toekong" voor de distrikten van de Klingi en Bliti, opwaarts gerekend van de Moeara Bliti, bestond in 1818 nog in eene som van 600 Sp. matten voor de distrikten van de Klingi-rivier, en van 450 Sp. matten voor die van den Bliti-stroom. Daarvan werd de eene helft in goederen van Palembang berekend met eene winst van 100 pCt., en daarvoor moest de leverantie in produkten zonder gebreke geschieden. De goederen, die in de tibang werden gegeven, waren grof wit linnen, Javasche kleedjes, doeken, parang's enz. De prijs van deze goederen regelde zich altijd naar dien van Palembang met 100 pCt. winst. De „toekong" was dat gedeelte van de handeling, 't welk *in geld* werd omgezet. De goederen of liever produkten, welke voor deze „tibang" en „toekong" werden aangenomen, waren: peper, was, rotan en toen ook rijst, berekend tegen zoodanige prijzen als reeds zijn opgegeven.

De tibang en toekong werd zoodanig onder de matagawé's verdeeld, dat ieder voor ongeveer 1½ Sp. mat er in moest deelen.

De djenan deelt het geld en de goederen uit aan de depati's, de depati's aan de proatin's, en deze weder aan de matagawé's.

De mantri's, die boven de djenan's staan, deelen voor de helft in de voordeelen van de tibang en toekong; de andere helft is voor den sulthan; de mantri's leveren de goederen, de sulthans het geld.

Buiten de voorschrevene „tibang" en „toekong," bestond er in sommige distrikten, die geen peper of andere artikelen van waarde opleveren, nog een belasting in rijst, welke insgelijks tot eene vaste hoeveelheid „padjak" genaamd, over de matagawé's werd omgeslagen, doch gemeenlijk door geld, gerekend een Sp. mat tegen de 100 gantang's, kon worden afgekocht.

Gelijk wij gezegd hebben, wordt het bestuur van ieder distrikt of marga uitgeoefend door de depati's en proatin's van dat distrikt.

Onder de proatin's is de eerste in rang de „baginda" en op hem volgt de „kria." Hun gezag strekt zich voornamelijk uit tot het onderhouden

der policie, tot de uitoefening van het regt en de handhaving van hunne oude wetten en gewoonten. Geringe zaken, tot een zeker bedrag, worden afgedaan, door den proatin met zijne bijzitters in elke kampong; die van een meerder gewigt en bedrag worden gebragt en afgedaan in de hoofd-negeri door den depati met zijne proatin's, op het raadhuis of de bali-bali gezeten.

In de meeste zaken zijn deze distrikts- of marga's-hoofden onafhankelijk van hunne naburige mede-districtshoofden; en alleen in sommige gevallen valt van hunne uitspraken hooger beroep regtstreeks naar Palembang. Boven dit distrikts-bestuur is echter nog eene uitgebreide vereeniging, waarin gewoonlijk vier of vijf marga's begrepen worden, onder den naam van „pasirah."

Het wezen van deze vereeniging bestaat hierin, dat in zaken van groot gewigt, als b. v. opstand onder het volk of moord gepleegd aan eenen depati, de hoofden van alle deze distrikten zich te zamen voegen, om eenen uitweg of beslissing in de zaak te vinden. Op zulk eene landsvergadering komen dan de depati's en proatin's van de gansche pasirah bijeen. Doch deze bijeenkomsten hebben zeer zeldzaam plaats, ofschoon de naam van „pasirah" in dagelijksch gebruik is, en het begrip daarvan door de hoofden des volks volkomen gevat wordt.

Zoo wel als iedere „marga en pasirah," heeft ook elk bijzonder gehucht zijn geregeld inwendig bestuur.

Behalven den beginda of kria, behooren er tot het bestuur van elken kampong nog vier zoogenaamde „panagawe's" (verrigters of uitvoerders van zaken), gemeenlijk onderscheiden door eenige uitgekozen benaming, welke eene goede hoedanigheid van den persoon of den aard zijner werkzaamheden aanduidt; als *Notto-Kesoemo*, *Notto-Karto*, *Wangsa-Goena* en diergelijken.

Van deze „panagawe's" is gewoonlijk de een belast met het opzigt over de plantagiën en pepertuinen, en te voren ook met de verdeeling van de „tibang" en „toekong;" een ander met den ontvangst en de bezorging van vreemdelingen en speciaal van de proatin's uit de naburige gehuchten, in geval van regtspraak en bijeenkomsten. Een derde is belast met hetgeen in het algemeen de rust en goede orde in het gehucht betreft, en de vierde is als het ware de eerste hulp en regterhand van den depati, die hem bestendig volgt en in alle zijne verrigtingen bijstaat.

Deze vier panagawe's zitten met den beginda of kria over alle zaken, welke hij het regt heeft binnen zijn gehucht af te doen.

De depati's en proatin's genieten geene andere voordeelen, dan die, welke zij uit de boeten van hunne onderhoorigen trekken.

Bij het afsterven van eenen kria of beginda vergaderen de panagawe's met al de overige matagawé's van het gehucht, en kiezen den persoon, die weder als hoofd over hen zal gesteld worden.

Deze keus maken zij aan den depati van hunne marga bekend; die dan, zonder verdere aarzeling, den gekozene verklaart tot kria of beginda en als

zoodanig uitroept, 't welk door alle omstanders met „inge-inge" (het zij zoo) wordt beantwoord. Wanneer echter geene dringende redenen daar tegen zijn, wordt schier in alle gevallen de zoon of naaste bloedverwant van den overledene in zijne plaats verkozen.

Bij het afsterven van eenen depati wordt zijn overlijden aan de hoogste magt te Palembang bekend gemaakt, en de vervulling van zijne plaats van daar verzocht. In deze gevallen ook wordt de naaste bloedverwant meest altijd tot opvolger benoemd, en, bij minderjarigheid van eenen zoon, het gezag en de zorg over dezen inmiddels opgedragen aan den oudsten broeder des overledenen.

De minderjarige wordt intusschen door de benaming van „anak dalam" onderscheiden.

Over 't algemeen staat de bevolking der binnenlanden van het rijk van Palembang nog op eenen lagen trap van beschaving. Ook de nijverheid heeft er weinig vorderingen gemaakt. De landbouw is er al mede nog in zijne kindschheid. Van de Moeara Bliti bovenwaarts gerekend, tot de grenzen van Redjan, tot den oorsprong van de Bliti, Kati en Saleeng, gebruiken de inboorlingen noch ploeg, noch buffel, noch patjol voor den landbouw. Hunne eenige werktuigen tot alle soort van bearbeiding van den grond zijn de parang (een hakmes) en de blioen (een soort van ligte bijl). Smeden, koperslagers, timmerlieden hebben ze niet. Hunne vrouwen maken eene soort van slecht en ruw weefsel. Aardewerk trekken ze van de hoofdplaats Palembang, en de geringe hoeveelheid, die ze daarvan noodig hebben, wordt hun meestal door het volk van de Moesi aangebragt. Ze gebruiken ook nog eenige ijzeren kwali's of potten, tot het koken van eene ruwe en slechte soort van suiker.

Om eenig denkbeeld te geven van den handel, die in de binnenlanden van Palembang gedreven wordt, laten wij eenige aanteekeningen volgen omtrent dit onderwerp in de distrikten van de Klingi en Bliti.

Wat den *invoer* betreft komt het eerst in aanmerking de opium. Ze is langs de Klingi en Bliti en de kleine takken dezer rivieren in weinig trek. Ze wordt alleen gebruikt door het laagste en minst aanzienlijke gedeelte der bevolking, waarvoor misschien om de twee of drie maanden een enkele bol wordt aangebragt uit de distrikten van Redjan.

Zout kan, langs de rivieren Bliti en Klingi, gesleten worden tot eene hoeveelheid van 10 tot 12 kojan's in het jaar. De gewone handel in zout geschiedt door ruiling in rijst. Als het zout goedkoop is, rekent men één gantang zout tegen twee gantang's rijst.

Eene kleine hoeveelheid van wit grof linnen en eenige Javasche kleedjes voor hoofddoeken en sarong's kunnen mede jaarlijks worden afgezet.

IJzer wordt alleen ingevoerd in den vorm van parang's en blioen's, 't welk, gelijk wij zeiden, de eenige werktuigen zijn, waarvan de inboorlingen zich bij den landbouw bedienen. Voor zoo verre sommige hoofden krissen en

klewang's noodig hebben, voorzien zij zelven zich daarvan te Palembang.

Tabak en gambir worden voor het gebruik ingekocht of ingeruild aan de Moesi, omstreeks Kesamarang, voornamelijk tegen rijst en suiker. Sirih en betel daarentegen plant ieder voor zijn gebruik. Ze maken geen voorwerp van handel uit.

Onder de artikelen van *uitvoer* behoorde bovenal in vroegere jaren de peper. Van de Klingi en Bliti kwam zij jaarlijks tot eene hoeveelheid van 40,000 tot 50,000 gantang's van 3½ kati. Wanneer zij in de bovenlanden in ontvangst werd genomen, was de prijs van deze peper 3 Sp. matten de 100 gantang's; doch wanneer zij op de hoofdplaats Palembang werd geleverd, kostte zij 4 Sp. matten de 100 gantang's. In beide gevallen was dit zuiver geld, zonder bijvoeging van goederen, om in tibang aanterekenen. Uit het hierboven gezegde, zal men beseffen, van hoeveel gewigt dit verschil is.

Rijst werd te voren, toen de leverantie van peper nog groot was, weinig uitgevoerd. Later rekende men, dat er, bij een goed gewas, tusschen de 80,000 en 90,000 en bij een minder goed gewas tusschen de 30,000 en 40,000 gantang van ongeveer 4½ kati gewigt werd uitgevoerd. De prijs der rijst is van 3 tot 4 Sp. matten de 100 gantang's. Het spreekt van zelf, dat het gemis van landbouwkundige gereedschappen, zoodat de bevolking noch ploeg, noch buffel, noch patjol gebruikt, zwaren arbeid voor de teelt van de rijst noodig maakt. Op Java zijn, gelijk men weet, drie manieren, om de rijst te verbouwen, in gebruik. De eerste is: het verbouwen op sawah's-velden die geploegd en bereid worden, en door loopend water worden besproeid. De tweede is: het verbouwen op tagal-velden, die mede worden geploegd en bearbeid, maar die overigens alleen van den regen afhankelijk zijn. De derde is: het verbouwen op gaga's. Op de bergen wordt een stuk boschgrond uitgekozen; de boomen worden geveld en de stammen verbrand en in den, op die wijze schoon gemaakten, grond wordt het zaad geplant, door met het kapmes gaten in den grond te maken. Dit planten kan echter slechts voor één, hoogstens twee jaar plaats hebben; daar anders het onkruid, dat op zulke pas ontbloote velden welig opschiet, de rijstzaden verstikt. Van daar, dat men bijna ieder jaar van gronden moet verwisselen, en de landbouw hier in zeker opzigt nomadisch beoefend wordt.

In de wildernissen van de Rawas, Batang-Lekoh en ook aan de Bliti en Klingi, wordt mede drakenbloed (djerenang) bereid. 't Is eene vooral in China zeer gezochte roode verfstof. De struik, waaruit die verfstof voortkomt, heeft gewoonlijk twee of drie opgaande loten. Zij vertoont aan haar boveneinde eene kogelvormige vrucht van groene kleur, welke aan takjes nederhangt. Wanneer de vrucht rijp is, wordt zij donker rood. Dit is meestal in de maand April het geval. Dan snijdt men haar af en ontdoet haar van de bolster. Om nu de zelfstandigheid, die de verfstof bevat, te ontbinden, en de kleuring te bevorderen, giet men er een weinig

warm water op; en daarna wordt het deeg in bamboe gedaan, om aldus vervoerd te worden. Daar de struik waaraan deze vrucht groeit, eene rotan-soort is, welke overal in de wildernissen in ruimen voorraad wordt aangetroffen, en mede in China zeer gewild is, snijdt men met de inoogsting der vrucht dikwijls ook de rotan af.

Van was rekent men, dat jaarlijks ongeveer tot 30 pikols wordt uitgevoerd. De prijs van de was, nadat zij gezuiverd is, wordt in de bovenlanden gerekend op 15 of 16 Sp. matten de pikol.

Kapas (boomwol) wordt niet uitgevoerd en alleen in kleine hoeveelheden aangeplant tot eigen gebruik; zelfs blijft het nog altijd een artikel van invoer.

Rotan wordt door deze distrikten weinig geleverd, ofschoon het in de bosschen en wildernissen in grooten overvloed voorkomt.

Olifantstanden worden ook, doch niet in groote hoeveelheid, gevonden. De prijs is gewoonlijk:

die	van	40	kati's	18	reaal.
„	„	30	„	8	„
„	„	20	„	4	„
„	„	10	„	2	„

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Beschouwingen omtrent het bestuur van Nederlandsch Indië, naar aanleiding van het voorloopig verslag van de commissie van rapporteurs van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, nopens het ontwerp van wet tot vaststelling van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. 's Hage 1853.

Nadat de schrijver, gelijk wij in eene vorige aflevering hebben verhaald, een indrukwekkend tafereel had opgehangen van de lasten, die den Javaan, ook voor een gedeelte door verschillende misbruiken, drukken en kwellen, geeft hij middelen aan de hand, om dezen toestand te verbeteren.

Volgens hem zou eene *dadelijke afschaffing* welligt niet raadzaam zijn, maar hij beschouwt eene *spoedige trapsgewijze vermindering*, *met het doel van geheele afschaffing*, als ten hoogste aanbevelenswaardig. Ook zijn wij van diezelfde meening, maar onder voorwaarde, dat het tijdstip der geheele afschaffing niet in een al te ver verschiet worde geplaatst, en men dat bij de wet vaststelle. En dan zal volkomen bevestigd worden 't geen de schrijver voorspelt: „mogten daarvoor geldelijke opofferingen gevorderd worden, men zal daarvoor ruimschoots schadeloos gesteld worden door de meerdere welvaart der inlandsche bevolking, die voordeelig zal terug werken op landbouw, nijverheid en handel." Slechts eene kortzigtige staatkunde, die alleen op het tegenwoordige ziet en voor de toekomst de oogen sluit, laat zich, uit vrees voor de geldelijke nadeelen, terughouden van hervormingen, die de bevolking gelukkiger maken en der schatkist tot blijvend voordeel strekken.

Overigens beveelt de schrijver de benoeming aan van een speciaal hoofdambtenaar, om de zaak der heerendiensten bij uitsluiting te behandelen. „Men kieze daartoe" zegt hij „een ambtenaar van erkende probiteit en bekwaamheid, die de huishoudelijke aangelegenheden van Java naauwkeurig kent; men geve hem den rang van direkteur van financiën, en men opene voor hem het uitzigt op eene luisterrijke belooning bij het welslagen van zijnen arbeid."

Wij kunnen ons niet bedwingen, onzen lezers nog een treffend bewijs mede te deelen, door den schrijver dezer brochure aangevoerd, om aan te toonen, hoezeer de bevolking van Java verlangt van den druk der heerendiensten te worden ontheven. In het jaar 1832 werd een der residenten op Java, op zijn voorstel, door het Indische bestuur gemagtigd, om in een bepaald distrikt eene proef te nemen, om elken Javaan, die dit mogt verlangen, tegen betaling van drie gulden, gedurende een jaar, van de

verrigting van heerendiensten vrij te stellen, met het doel om de alzoo te ontvangen gelden te doen strekken, om een gedeelte der heerendiensten, tegen betaling, door vrijwillige werklieden te doen verrigten. Hiervan werd aan de ingezetenen van het bedoelde distrikt kennis gegeven. Niettegenstaande de proef de goedkeuring der betrokken inlandsche hoofden niet in allen deele wegdroeg, en zij haar dus ongetwijfeld hadden tegengewerkt, was de toevloed van personen, die zich van de verrigting van heerendiensten wenschten vrij te koopen, vrij groot, en werden daarvoor eenige honderden gulden ontvangen, die dadelijk gedeeltelijk werden besteed overeenkomstig het doel hierboven aangewezen. Door de kort daarop gevolgde verplaatsing van den bedoelden resident, werd echter de proef, die gunstige resultaten beloofde, en waarmede de inlandsche bevolking zeer te vreden scheen te zijn, buiten gevolg gelaten. Zijn opvolger was eene andere zienswijze toegedaan, en beschouwde de uitvoering of onmogelijk of te moeijelijk; of misschien wisten de inlandsche hoofden, *die de instandhouding der heerendiensten in hun belang wenschen*, hem daartegen in te nemen.

Wij houden met den schrijver de vrijwillige afkoop der heerendiensten voor een geschikt middel, om dezen drukkenden last van de schouders van den Javaan aftenemen.

Met genoegen hebben wij dezer dagen, uit den mond van den heer ROCHUSSEN de verklaring vernomen, dat aan den krachtigen aandrang der oppositie de afschaffing der belasting op de bazar's moet worden toegeschreven. Hij wilde in 1849 niet anders dan vermindering en matiging dier belasting, maar de krachtige vertoogen in brochures, Tijdschriften, en Couranten drongen de regering, om haar geheel uit de rij der belastingen te doen verdwijnen. Dat geeft moed voor de toekomst. Dat is een nieuwe prikkel voor ons, om te doen, 't geen wij voor onzen pligt houden. De heerendiensten zijn een kanker aan de welvaart van den Javaan en staan het welbegrepen belang van den staat in den weg. Tegen haar hebben wij sedert lang te velde getrokken. Met dubbele kracht zullen wij den strijd voortzetten, en ook in dien kamp twijfelen wij niet aan de overwinning.

Na deze hoogst gewigtige aanteekeningen omtrent het stelsel van heerendiensten, waarmede wij ons volkomen vereenigen, deelt de schrijver dezer brochure eenige opmerkingen mede omtrent de zoogenaamde „landrente" op Java. Veel van hetgeen hij zegt omtrent den ongelijkmatigen druk dezer belasting is ook geheel overeenkomstig onze zienswijze. Maar wij verschillen van hem in meening, alsof eene kadastrale opname der velden onuitvoerlijk zou zijn en geene groote verbetering in de verkeerde werking dezer belasting zou ten gevolge hebben. Wij herinneren alleen, dat in de residentie Bantam, door den resident BUIJN zulk eene opname in eenige distrikten is tot stand gebragt, en ten gevolge heeft gehad, dat het cijfer der landrente veel hooger, maar de druk op vele plaatsen geheel was weggenomen.

't Geen de schrijver zegt van de, in het Voorloopig Verslag der kommissie van rapporteurs omtrent het ontwerp van wet tot vaststelling van

het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, uitgedrukte wenschelijkheid, om de overbrenging van Nederlandsche kapitalen en Nederlandsche nijverheid naar Indië aan te moedigen, is zoo zonderling, dat wij het onvermeld zullen voorbijgaan. Als een staaltje schrijven wij het volgende af: „Zoo zou de aanwending van Nederlandsche kapitalen en van Nederlandsche nijverheid op Java voor de rijstkultuur, voor de koffijkultuur en voor de indigokultuur, op zoodanige plaatsen waar die kultures geheel door en voor rekening van de inlandsche bevolking kunnen worden gedreven, stellig eene voor die bevolking hoogst nadeelige uitwerking hebben, omdat het onvermijdelijk gevolg daarvan zou zijn, dat alsdan de voordeelen, die de bevolking thans alleen geniet of kan genieten, door haar zouden moeten worden gedeeld met de Nederlandsche kapitalisten en industriëlen, die kultuurondernemingen van dezen aard zouden wenschen te beproeven"!!

Wat het kultuurstelsel betreft, is de schrijver niet zeer verre van onze beginselen verwijderd. Op de vraag, of en in hoeverre in het kultuurstelsel, zoo als het thans in werking is, reeds eene toenadering tot het stelsel van vrijen arbeid plaats heeft, antwoordt hij: „eene zoodanige toenadering, vooral met betrekking tot de suikerkultuur en andere kultures, die op dezelfde leest geschoeid zijn, wordt niet geheel onmogelijk geacht. Na eene expiratie der kontrakten is het Gouvernement volstrekt niet aan eene verlenging gebonden, en zelfs ongehouden, om de velden, die hebben gediend om suikerriet, tabak of andere produkten te planten, ter beschikking der fabriekanten te laten. Het zou kunnen volstaan met eene verklaring aan de fabriekanten, dat de verdere verlenging der kontrakten onraadzaam wordt geacht en dat daaraan mitsdien geen gevolg zal worden gegeven. Dit zou echter in een zeker opzigt niet loijaal en niet billijk zijn, zoowel omdat in vele kontrakten, zoo niet in alle, de bepaling is opgenomen, dat de fabriekanten bij de vernieuwing der kontrakten de voorkeur zullen hebben boven anderen, waardoor als het ware stilzwijgend eene toezegging op de vernieuwing der kontrakten is gegeven; als omdat vele personen, die ten gevolge hiervan stellig op de vernieuwing der kontrakten hebben gerekend, bestaande fabrieken met de daaraan verbonden kontrakten, tot exorbitant hooge prijzen, hebben ingekocht, zoodat deze, door eene bloote weigering van den kant van het Gouvernement, letterlijk geruïneerd zouden zijn."

„Niets echter belet het Gouvernement, om de voorwaarden tot vernieuwing der kontrakten naar welgevallen vast te stellen, en om daarbij niet het belang der fabriekanten, maar dat der inlandsche bevolking op den voorgrond te plaatsen. Men zou bij voorbeeld alsdan kunnen bepalen, dat bij voortduring eene gelijke uitgestrektheid gronds als die, welke in de kontrakten is vermeld, aan den fabriekant in gebruik zal worden gelaten, om door hem met suikerriet, tabak of andere produkten te worden beplant; dat die gronden, voor zoo veel noodig, van tijd tot tijd zullen worden verwisseld of door andere vervangen, met toestemming van den resi-

dent; dat de fabriekant verpligt zal zijn, om voor de gronden, die hij alzoo in gebruik heeft, jaarlijks een bepaalde grondhuur per bouw te betalen aan de dessa's tot welke die gronden behooren, en zulks als schadeloosstelling voor het gemis dier gronden, waarvan het bedrag naar plaatselijke omstandigheden zou dienen te worden bepaald; dat de fabriekant gehouden en verpligt is, *om de benoodigde werklieden, zoowel voor de bewerking der gronden, als voor het transport van het produkt naar de fabrieken en voor de werkzaamheden in de fabrieken, zonder eenige tusschenkomst van Europesche ambtenaren, inlandsche hoofden en zelfs van dessa'shoofden, in dagloon te huren bij minnelijke en geheel vrijwillige overeenkomst met elken daglooner in het bijzonder;* dat de Europesche ambtenaren en inlandsche hoofden, die zich, hetzij regtstreeks of zijdelings, met de verstrekking van werkvolk aan den fabriekant inlaten of bemoeijen, daarvan overtuigd wordende, met afzetting uit hunne posten of bedieningen zullen gestraft worden; dat het produkt, hetzij dan suiker, tabak of een ander, geheel of gedeeltelijk tegen een bepaalden prijs aan het Gouvernement zal worden geleverd, of geheel ter beschikking van den fabriekant zal worden gelaten; dat alle overeenkomsten van den fabriekant met de hoofden en oudsten der dessa's of met anderen, hetzij tot de levering of de verstrekking van werklieden, tot het onderhoud en de bewaking van buffels, tot de levering van hout, bamboe, kadjang, of tot welk ander einde ook, ten strengste zijn verboden en ontzegd; en dat, eindelijk, de geheele vernietiging van de alzoo te sluiten overeenkomst zal kunnen worden geëischt, ingeval de fabriekant van ongeoorloofde middelen mogt gebruik maken, om zich het benoodigde werkvolk aan te schaffen, of op eenige andere wijze zich schuldig maakte aan mishandeling der werklieden, aan onthouding van het aan hen verschuldigde loon en aan handelingen, die de rust en de tevredenheid der inlandsche bevolking in de waagschaal zouden kunnen stellen."

Veel van 't geen hier wordt voorgesteld valt geheel in onzen geest. Slechts in geen geval zouden wij de levering van eene zekere hoeveelheid van het fabrikaat aan het Gouvernement toestaan. De regering moet niet langer als handelaar op de markt komen; zij moet zich bij hare verhevene roeping van besturen en regeren bepalen. En de uitvoerbaarheid van het door den schrijver voorgestelde nemen wij alleen aan, onder voorwaarde eener afschaffing van de heerendiensten ten voordeele van inlandsche hoofden en eener betere regeling der landrenten. En dan gelooven wij met den schrijver, dat op deze wijze werkelijk eene toenadering tot het stelsel van vrijen arbeid zou plaats hebben; dat de tevredenheid der inlandsche bevolking daardoor zou worden bevorderd; en dat de fabrikanten, als zij hunne zaak goed behartigen en er zich op toeleggen, om den inlander met zachtheid en welwillendheid te bejegenen, geen gebrek aan werklieden zouden hebben te vreezen.

Men ziet, dat wij in deze brochure, althans wat twee hoofdpunten betreft, de heerendiensten en het kultuurstelsel, een bondgenoot mogen begroeten. Minder overeenstemming heerscht tusschen ons in de beoordeeling van

het stelsel van erfelijke regenten op Java. De schrijver wil die behouden. Desniettemin erkent hij, „dat de regenten den invloed, dien zij op de inlandsche bevolking bezitten, slechts ontleenen aan de betrekking, waarmede zij door het Gouvernement bekleed zijn, en dat die invloed ophoudt, zoodra zij uit deze betrekking zijn verwijderd." En met opzigt tot de erfelijkheid der regenten geeft hij althans toe, dat het beter is, daarvan in het regerings-reglement geen gewag te maken, maar wel in de instruktie voor den Gouverneur-Generaal. Bovendien brengt hij nog eene bedenking bij tegen de erfelijkheid, die zelfs in het voorloopig verslag niet wordt aangetroffen. Zij is deze: indien de overleden regent zoons nalaat van zoo jeugdigen leeftijd, dat zij niet dan na verloop van een aantal jaren de betrekking van regent kunnen bekleeden, moet dan niettemin een hunner tot opvolger van zijn vader worden benoemd, niettegenstaande men dan nog niet de geringste zekerheid heeft, of hij daarvoor de noodige geschiktheid en bekwaamheid zal erlangen; en zoo ja, door wien moet dan, in afwachting der meerderjarigheid van den benoemden regent, het regentschap worden bestuurd? En in geval men geene anderen dan meerderjarigen tot regenten wil benoemen, hetgeen meer rationeel voorkomt, moet dan, in het onderstelde geval, een tijdelijke regent worden benoemd, en zal het dan voor dezen niet hard zijn, wanneer hij zijn pligt heeft gedaan, om later en na verloop van jaren plaats te maken voor een der zoons van zijnen voorganger?

Geheel stemt de schrijver met onze, reeds zoo dikwijls uitgesproken, overtuiging overeen, dat de distrikts-hoofden op Java veel te karig bezoldigd zijn. Zoo dringt hij ook met ons aan op de stipte handhaving der bepaling, dat de ingezetenen het regt hebben, om hunne dessa's-hoofden te kiezen. Maar hij brengt daarbij nog een ander onderwerp ter sprake van zeer groot gewigt. De willekeurige splitsing, namelijk, der bestaande dessa's. „De grenzen der dessa's zijn niet door het Indisch bestuur bepaald, maar bestaan niettemin, en berusten waarschijnlijk of op eene overoude verdeeling, of op bestaande gebruiken (adat) ten aanzien van de eerste ontginning en in bezitneming der gronden. Elke dessa kent hare grenzen zeer goed, en de voorbeelden van verschillen over grensscheiding tusschen onderscheidene dessa's zijn hoogst zeldzaam, tenzij die dessa's vroeger ééne hebben uitgemaakt en later zijn gesplitst. De grenzen der dessa's zijn zoodanig geregeld, dat, met uitzondering van geheel woeste en onbebouwde streken, geheel Java onder de onderscheidene dessa's is verdeeld, en dat er geen plekje gronds bestaat, dat niet tot de eene of andere dessa behoort. De dessa's zijn zeer verschillende in grootte. Sommigen bestaan uit 20, anderen uit 100 tot 1000 en meer huisgezinnen. Het kan daarvoor worden gehouden, dat de oude dessa's primitief allen groot geweest zijn; maar dat van tijd tot tijd de daartoe behoorende gehuchten (doekoe's) zich hebben afgescheiden, om eene afzonderlijke dessa uit te maken, en zelfs, dat eenige ingezetenen, die zich met de in de dessa bovendrijvende partij niet konden vereenigen, met huis, have en goed daaruit zijn opgebroken, om

op een gedeelte van den grond tot de dessa behoorende eene nieuwe dessa te stichten. In sommige residentiën hebben de regenten in de splitsing der dessa's de hand gehad, vooreerst om langs dien weg, met ter zijde stelling van het regt der inlandsche bevolking van haar eigen dorpshoofden te benoemen, des te meer gunstelingen aan 't hoofd van dessa's te kunnen plaatsen; en ten anderen om daardoor de hoofden van groote dessa's te fnuiken, die, gerugsteund door een groot getal ingezetenen, niet zoo gemakkelijk toegeven aan onregtmatige vorderingen, als de hoofden der kleinere dessa's, die zich niet bij magte gevoelen om, al ware het slechts een lijdelijken, tegenstand te bieden. De splitsing der dessa's vermeerdert nutteloos het getal dessa's-hoofden en het verdere personeel, hetwelk voor het bestuur eener dessa gevorderd wordt, het getal der dessa's-priesters, het getal der moskeën, en het getal der plaatsen, waar het dessa's-bestuur vergadert; maakt de handhaving eener goede policie moeijelijk, en veroorzaakt vele andere ongelegenheden van onderscheiden aard, alles tot last en ongerijf voor den gemeenen man. De rooverijen met geweld zijn op Java in 't geheel nog niet in onbruik. Groote en goed bevolkte dessa's kunnen zich daartegen met succes verzetten; kleine dessa's daarentegen worden meermalen geheel uitgeplunderd. Er bestaan zelfs voorbeelden, dat groote dessa's, waarvan de bevolking goed gezind was, of die het nadeel inzagen van zich tegen het wettig gezag te verzetten, muitelingen hebben afgeslagen, en zoo doende de verdere verspreiding van den opstand althans tijdelijk hebben tegengehouden. Het is ook niet de gemeene man, die de splitsing der dessa's verlangt, maar het zijn de leiders eener partij, die het belang van hunne medeingezetenen, in hun eigen belang, opofferen. Konden de vroeger gesplitste dessa's weder worden vereenigd, dan zou zulks grootelijks bijdragen, om vele bezwaren voor de inlandsche bevolking op te heffen en haar welzijn te bevorderen, hetgeen blijkbaar is uit de meerdere welvaart en voorspoed, die in groote boven die in kleine dessa's wordt waargenomen."

Twee voorname onderwerpen zijn er, waaromtrent de bekwame schrijver, die zich voor het ontwerp van den minister verklaart, natuurlijk met ons van meening verschilt. Het eerste is: de toelating van Nederlanders en vreemdelingen in Nederlandsch Indië; en het tweede is de drukpers. En toch, wat het eerste betreft, ofschoon hij veel in 't midden brengt tegen ons verlangen, om althans aan Nederlanders, zonder eenige beperking of formaliteiten, vrijen toegang in Indië te verleenen, toch eindigt hij aldus: „om in dit opzigt aan alle reden tot klagen een einde te maken, zou het welligt raadzaam zijn, dat de regering alle beperkingen tegen de toelating van Nederlanders in Nederlandsch Indië ophief. De toevloed zou toch zoo groot niet zijn, dat zulks tot merkbare ongelegenheid aanleiding zou geven, uit hoofde de kosten van transport naar, en van eerste vestiging in Nederlandsch Indië steeds een beletsel zullen opleveren, dat zich een groot getal personen van de geringere volksklassen derwaarts begeve, wier verblijf aldaar schadelijk wordt geoordeeld."

Maar veel stelliger is de oppositie van den schrijver tegen de, door ons verlangde, vrijheid van drukpers in Indië. De bekende argumenten tegen dat beginsel vindt men hier terug; nieuwe bewijsgronden zijn niet aangevoerd. En daar wij dat oude thema zoo dikwijls behandeld hebben, kunnen wij ons ontslagen rekenen van eene herhaling der zoo menigmaal door ons voorgedragen verdediging van een regt, waarop onze Indische broeders volkomen aanspraak mogen maken.

Hetzelfde geldt van hetgeen door den schrijver wordt ingebragt tegen de *vrijheid van godsdienst* in Indië; want daaronder rangschikken wij de vrijheid om het evangelie te verkondigen op Java en elders. Ook hier betoont hij zich een oud kostumier, met al de vooroordeelen, mede reeds zoo menigwerf bestreden. En daar het beginsel van regt en waarheid ook in dit opzigt reeds heeft gezegevierd; daar de verkondiging van het evangelie thans op Java reeds werkelijk onder de Javanen plaats heeft, rekenen wij het overbodig nu nog stellingen te bestrijden, welke zelfs de praktijk reeds als onhoudbaar heeft veroordeeld.

En hiermede nemen wij afscheid van dit boekske. Wij danken den ons geheel onbekenden schrijver voor de uitgave van een geschrift, dat wij in veler handen wenschen.

Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra (1819—1845), door H. M. LANGE, gepensioneerd luitenant-kolonel van het Nederl. Oost-Indisch leger. 2 deelen, met eene kaart. 's Hertogenbosch 1852.

De heldendaden, bij voortduring door het Indisch leger verrigt, de groote diensten door die dapperen reeds aan het vaderland bewezen, de roem die, aan gindsche zijde van den Oceaan, nog bijna dagelijks in glansrijke wapenfeiten door Nederlanders wordt verworven — dat alles verdient meer belangstelling en warme sympathie, dan men in Nederland gewoonlijk opmerkt. Daarom verheugen wij ons over elke poging, die wordt aangewend, zoo wel om voor de wetenschap der geschiedenis bouwstoffen te leveren, opdat de daden onzer tijdgenooten, waarvan de kennis tot het nageslacht verdient over te gaan, met juistheid en waarheidsliefde worden beschreven, als om die koelheid en onverschilligheid in het vaderland te bestrijden.

Als eene gewigtige bijdrage tot dat voortreffelijk doel beschouwen wij het boek, waarvan wij den titel hierboven afschreven. En ofschoon door den generaal DE STUERS „aanmerkingen" op dit werk reeds in dit tijdschrift *) zijn opgenomen, zien wij ons toch genoopt, ook in onze rubriek, aan een Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde gewijd, er eenige woorden over te zeggen.

En die woorden kunnen niet anders dan eene aanbeveling bevatten. Immers, ofschoon wij de juistheid van vele der aanmerkingen van den generaal DE STUERS moeten erkennen, heeft het boek van den heer LANGE toch

*) Zie dezen zelfden jaargang II, 25.

zoo vele voortreffelijke eigenschappen, dat wij het als eene schoone bijdrage tot de kennis van de daden der Nederlanders in den Indischen Archipel begroeten.

Gelijk de titel reeds aanwijst, behandelt de heer LANGE de krijgsbedrijven, die van 1819 tot 1845 op de Westkust van Sumatra hebben plaats gehad. Het bevat vele bijzonderheden uit dit merkwaardig tijdvak, die nog niet of onvolledig bekend waren, is in eenen goeden stijl zeer onderhoudend geschreven, en munt uit door naauwkeurigheid en uitvoerigheid. Het is, uit den aard der zaak, niet vatbaar voor eene analyse, die natuurlijk niet anders dan eene dorre lektuur voor onze lezers zoude opleveren; wij bepalen ons dus bij eene eenvoudige maar krachtige aanbeveling van dit geschrift. De schrijver is blijkbaar zeer ingenomen niet alleen met de op Sumatra bedreven heldenfeiten, maar ook met de aldaar door ons gevolgde staatkunde. Op de volgende wijze schetst hij de uitkomsten daarvan. 't Kan tevens als eene proeve dienen van stijl en vorm.

„De landbouw en handel hebben eenen nooit gekenden bloei bereikt, en beloven voor de toekomst nog grootere voordeelen. Door het geheele land loopen goede en gemakkelijke wegen, zoodat de produkten welke het oplevert, met karren en lastdieren naar de stranden worden gebragt, terwijl het zout en andere Gouvernements-goederen zoowel als handelsartikelen met diezelfde middelen naar het binnenland vervoerd worden, — ondanks dat zulks zoo dikwijls als onmogelijk is uitgekreten. Die wegen vereischen van de bevolking alleen maar eenige moeite voor onderhoud, doch daarentegen is zij geheel bevrijd van de zoo lastige en gehate koeli-diensten, zoodat zij den tijd en haren handenarbeid geheel aan den landbouw en eigen voorspoed kan toewijden. En onder die omstandigheden gevoelt de bevolking zich gelukkig en vaart zij wel; want de voornaamste levensbehoeften, vooral de rijst, zijn uiterst goedkoop. Het grootste deel der bevolking beseft dan ook zeer goed, hoe nuttig het Nederlandsch gezag voor haar is, en zou ons ongaarne uit de binnenlanden zien opbreken, omdat de vorige staat van regeringloosheid en de daaruit volgende ellende, dan noodwendig zoude terugkeeren. En zeker zullen onze lezers het wel met genoegen vernemen, dat het jaar 1851 (volgens de mededeelingen, welke wij daaromtrent van eene zeer geloofwaardige zijde hebben ontvangen) een niet onbeduidend batig slot heeft opgeleverd, in weerwil dat de uitgaven voor fortifikatie- en andere publieke werken aanmerkelijk zijn toegenomen."

Ziedaar het oordeel van den heer LANGE over den tegenwoordigen toestand der Westkust van Sumatra.

Iets over de opium-pacht op Java. (Il est superflu de faire sentir le tort que les loteries font à une nation. Il suffit de dire, que les législateurs, qui sanctionnent un pareil impôt, votent un certain nombre de vols et de suicides tous les ans. Il n'est aucun prétexte de dépense, qui autorise la provocation au crime. J. B. Say enz. — In aanmerking nemende enz. en eindelijk dat dezelve *eene onzedelijke strekking* heeft, als

gevende aanleiding, niet alleen tot knevelarij aan de eene, maar ook tot sluikerij aan de andere zijde, *en zelfs tot omkooping van ambtenaren* enz. DUIJMAER VAN TWIST.) Zalt-Bommel 1853.

De bedoeling van dit korte, wel geschreven boekske is, om aan te toonen, *hoe* de slechte regeling van de opium-pacht op Java tot sluikhandel en overtredingen *moet* verleiden, en hoe zij moet dwingen tot vervalsching van de opium, waardoor dat op zich zelf reeds verderfelijk gif nog meer bepaald doodelijk wordt.

Een kort woord over de verwoestende uitwerking van de opium vult de eerste bladzijden. Het volgende treffende voorbeeld trof onder anderen onze aandacht. Voor eenigen tijd moest een boegineesch soldaat om een' gepleegden moord de doodstraf ondergaan. Het verzoek om gratie, voor hem ingediend (hij zelf was hiertoe te gevoelloos geweest), was verworpen; er bleef dus geen zweem van hoop. Daags voor de strafoefening bezocht hem een zijner officieren en vroeg hem, bewogen met zijn lot, en denkende, dat de ongelukkige welligt nog 't een en ander zoude hebben te verzoeken voor zijne vrouw en kinderen, of hij nog iets voor hem konde doen. De rampzalige, geroerd door deze belangstelling, bedankte voor dit aanbod, maar zeide toen, eensklaps verwilderd opziende en zonder iets anders te verlangen: „Ik heb mijnen vader en moeder verlaten *om opium!* ik heb mijne *ziel verkocht* (djoewal saja poenja djiwa; mij laten aanwerven) *om opium!* Ik heb den moord begaan, waarvoor ik gestraft zal worden — *om opium!* Ik verdiende mijne straf; maar bezorg mij, vóór ik sterf, nog ééns een weinig opium!

Op eene zeer eenvoudige wijze heeft, volgens deze brochure, de vervalsching der opium op Java plaats. De pachter vermengt de tjandoe (het extrakt waartoe het verkookt wordt) met het verdikte afkooksel der Chinesche vrucht *lengkeng*, of ook wel van de *cassia fistula*, dat dezelfde kleur en voorkomen heeft. Maar de slijter is tot nog veel grooter en schandelijker vervalsching gedrongen, en hij neemt om dit te doen zijn toevlugt tot de meest verderfelijke middelen. De rijke vegetatie van Java levert talrijke surrogaten voor het heulsap op. De voornaamsten zijn: 1°. het zaad der *datura*-soorten, vooral der *datura ferox*, overvloedig in het wild groeijende; 2°. de *daoen gendjé*, een wilde hennepsoort, waarvan de bladen eene hevige bedwelmende uitwerking hebben. De uitwerking dezer surrogaten, vooral in verbinding met opium, is, volgens den schrijver, allervreesselijkst. De *datura* (Mal. *kejtoeboeng*) wordt door den inlander tot de schandelijkste misbruiken gebezigd. Zoo b.v. in kleinere giften, wanneer ze eene geheele prostratie van alle zielskrachten te weeg brengt en het slagtoffer in totale werkeloosheid plaatst, tot het volbrengen van forcinatie en alle aanslagen op de vrouwelijke eerbaarheid, of om iemand van alles, zelfs van zijn laatste kleedingstuk, te berooven, zonder dat hij in staat is, er het minste tegen te doen of zich te verdedigen. In grootere giften verwekt de *datura*, vooral de *datura ferox*, hevige razernij, waarvan somtijds slechts de dood verlost, en gedurende welke de lijder als een redeloos roofdier handelt.

Evenzoo is het met de *gendjé.* Deze bladeren worden door de Klingalezen bij kleine kwantiteiten als surrogaat gerookt voor opium. De hindoe-priester gebruikt ze, om de ongelukkige weduwe tot den staat van waanzin te brengen, waarin zij zich levend met het lijk van haren echtgenoot laat verbranden. Heeft de slimme dief, in het vertrek, waarin ge met de uwen slaapt, u, in den slaap, eenigen tijd den in het vertrek gelaten rook dezer bladen laten inademen, dan kan hij straffeloos er alles uit komen rooven, al ziet gij, onder de vreesselijkste hallucinatiën, alles wat er omgaat.

Volgens de meening van den schrijver hebben alle deze schandelijke middelen, in verband met opium gebragt, nog duizendwerf verderfelijker uitwerking dan alleen. Maar nu *kan* tegen deze schandelijke vervalschingen niet gewaakt worden, en dwingt het monopolie er den kleinen slijter toe, even als het den grooteren pachter dwingt tot den meest verderfelijken sluikhandel.

Hoe die sluikhandel werkt, wordt mede door den schrijver aangewezen; zoo ook hoe die sluikhandel en vervalsching met elkander in verband staan.

Maar bovendien toont hij aan, hoe de onzedelijke wetgeving, ook om dien sluikhandel tegen te gaan, onze natie onteert. Zoo wordt, bij voorbeeld, *elk* bezit van opium reeds op zich zelf als onwettig beschouwd, wanneer men niet bewijzen kan, dat het regtmatig is; dat is, dat men de opium, welke men is bevonden te bezitten, gekocht hebbe bij den bevoegden pachter. Wil nu een welgezeten Javaan vermijden opium te schuiven, dan behoeft de slimme Chinees hem slechts te zeggen, dat hij hem, dewijl hij nooit opium *koopt*, verdenkt van opium ter sluik te koopen; „want" zegt hij, „iemand die, als gij, er genoegzaam toe in staat is, zal toch wel *schuiven.*" Blijft nu de Javaan bij zijne weigering van opium te koopen, fluks wordt hem een doosje en eene oude pijp in huis gesmokkeld en daar ergens verstopt. De policie, door den pachter tot onderzoek geroepen, vindt het een en ander, en de man, die door ijver en industrie iets had overgewonnen, verliest in de hooge boeten zijn goed en have, en kan meestal nog een paar jaren dwangarbeid verrigten voor de boeten, die hij niet in staat is ten volle te betalen. Het eenige, wat hij dus doen kan, is bevriend te zijn met den pachter, opium te koopen, en zoodoende een rampzalige schuiver te worden.

Treffend is het verhaal, dat wij in deze brochure vinden, tot bewijs, hoe veel onschuldigen worden veroordeeld, alleen omdat de ambtenaren ijver willen toonen in het opsporen van smokkelaars; en niet minder belangrijk is de ontwikkeling der reden, waarom in Oost- en West-Java veel, maar in Midden-Java bijna geen, opium gesmokkeld wordt. Wij mogen daarover niet uitweiden, maar wij durven onzen lezers aanbevelen het boekske te lezen. Zij zullen op nieuw een treffend bewijs vinden van de bescherming, die Chinesche gelukzoekers op Java van het Nederlandsche Gouvernement ondervinden.

Nog veel meer opmerkenswaardigs zal men in deze weinige bladzijden aantreffen, en de slotsom van den schrijver is: „Moeten wij tienduizend-

tallen menschenzielen blijven vergeven en demoraliseren, om eenige millioenen in onze schatkist te doen vloeijen, in een woord, moet de opiumpacht voor als nog blijven, welaan:

„Schaf dan af de aandeelen van pachters, aanbrengers en justicieren in de boete op overtreding.

„Blijf de opium-pacht behouden, maar niet in absurde kombinatie; verpacht het regt tot verkoop, zonder spekulatie op winsten door de levering van grondstof tegen dwaas hooge prijzen.

„Blijf de opium bij wege van monopolie aan de pachters leveren, maar tot redelijke prijzen; de pacht zal dan opbrengen wat ze thans, door de duurte van het heulsap, minder moet en kan afwerpen. Het gouvernement-koopman doet alles duurder dan een partikulier-koopman! zegt ge? Welnu! lever dan 50 pCt. boven den gewonen handelsprijs, maar niet duurder; dan zal de sluikhandel totaal uitgeroeid zijn; en het monopolie, zonder spekulatie daarop, zal u alle middelen van kontrôle aan de hand geven, en u ten juiste doen zien, hoe veel gif het u thans gelukt aan de arme bevolking te verkoopen. Het gif zelf, thans reeds op zich zelf zoo schadelijk, zal niet tot doodelijkheid vervalscht worden, en gij zult uwe pachters niet noodzaken, uwe ambtenaren om te koopen, welke gij te schraal bezoldigt; en dezen zullen daarvoor niet langer, uit gebrek, verleiders van anderen en meineedigen worden; terwijl de arme opiumschuiver alleen opium, niet *daturine*, of iets nog slechters, tot zijn verderf maar tot uw geldelijk voordeel, zal verzwelgen.

„Wat echter beter ware, bevorder welvaart, industrie, handel en zedelijke beschaving, en de eeuwige keten zonder eind, welke de welvaart van het volk altijd overbrengt op de welvaart van het gouvernement of van hem, die het volk exploiteert, zal u weldra in andere eerlijker middelen van inkomst ruime vergoeding verschaffen voor het thans beschamende middel op het heulsap."

Varia.

Onlangs ontvingen wij een afschrift van de volgende cirkulaire van den Prokureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië aan al de residenten van Java. Het stuk draagt de dagteekening van 22 Januarij 1851 en is van den volgenden inhoud:

„Bij een schrijven van den 31sten December 1850, n°. 3819/26, heeft de direkteur der kultures aan het Gouvernement betoogd, dat het wenschelijk zoude zijn, de voeding van getransporteerd wordende inlandsche gevangenen, zoo veel mogelijk, algemeen te regelen volgens den adat, welke naar zijne meening zoude medebrengen, dat de voeding in redelijkheid moet plaats hebben door de warong-houders langs de wegen van transport, en niet uit 's lands kas; zijnde het, zoo als die hoofdambtenaar beweert, van algemeene bekendheid, dat de Javasche vorsten nimmer door betaling in zulke kosten hebben voorzien.

„Alvorens aangaande dit voorstel mijne konsideratiën en advis aan het Gouvernement, ingevolge deszelfs verlangen, uit te brengen, heb ik de eer u te verzoeken, mij wel te willen mededeelen:

„1°. op welke wijze tot dusverre in uwe residentie in de voeding der getransporteerd wordende inlandsche gevangenen is voorzien,

„2°. of die wijze strookt met den adat, en

„3°. welke veranderingen daarin nuttig en noodig zouden zijn."

Ziedaar een zeer opmerkelijk stuk. Men leert er vooreerst uit, welk eene heerlijke zaak die „adat" is. Men heeft vernomen, dat, onder meer barbaarschheden van dien aard, de Javasche vorsten ook de gewoonte hadden, om in de voeding der arme gevangenen, die van de eene plaats naar de andere getransporteerd werden, „nimmer door betaling te voorzien." De „warong-houders," de winkeliers en eigenaren van kleine gaarkeukens aan de groote wegen, werden genoodzaakt die gevangenen voor den hongerdood te bewaren. Dat kwam natuurlijk voor de Javasche vorsten veel goedkooper uit, dan de dwaze handelwijze van Christen-natiën, om voor rekening van den staat de gevangenen te voeden. En gelijk op Java zoo menige oude gewoonte van dien aard alleen aan die overoude vorstelijke zucht naar „bezuiniging" haren oorsprong verschuldigd was, ten einde de prinsen in de gelegenheid te stellen, om, zonder staatsuitgaven, de van het zweet en bloed hunner onderdanen afgeperste belastingen in weelde en overdaad te verspillen, zoo vroeg men ook niet naar de eischen van menschelijkheid en regt bij de behandeling van gevangenen.

De direkteur der kultures schijnt er eerst onlangs achter gekomen te zijn, dat vroeger de vorsten op deze wijze handelden. Was het een mis-

bruik, aan de schraapzucht van sommigen toe te schrijven? of was het een met geheel de overige huishouding zamenhangend gebruik? Dat alles doet er niet toe. Onmiddellijk wordt het voor „adat" verklaard.

En van elke „adat" is partij te trekken. Indien 't vroeger zoo gebeurde, waarom ook tegenwoordig niet?

Ja, maar is het niet onbillijk, de warong-houders te dwingen gevangenen kosteloos te voeden? Is het niet onmenschelijk, gevangenen van de voeding, die hun door waronghouders zal worden gegeven, afhankelijk te stellen?

Welke dwaze vragen: „'t is immers van algemeene bekendheid, dat de Javasche vorsten nimmer door betaling in zulke kosten hebben voorzien!" antwoordt de direkteur der kultures.

Ja, maar in het policie-reglement, gedurende het Engelsche tusschenbestuur afgekondigd, bij de invoering van het systeem van landrente en de afschaffing van vele korvéën en heerendiensten, leest men, „dat in het onderhoud der gevangenen, gedurende den tijd, dat ze getransporteerd worden, door den staat zal worden voorzien."

Dat is het juist! Ziedaar nu weder, hoe verderfelijk al zulke nieuwigheden zijn. Men werpt er de „adat," de heilige „adat," de gezegende „adat," de voordeelige „adat" door omver. Wij moeten dien weg verlaten en tot de heerlijke „adat" terugkeeren!

Dat de prokureur-generaal van dit dwaze geschrijf van den direkteur der kultures eenige notitie heeft genomen, verwonderde ons bij den eersten opslag. Maar die verwondering klom tot verbazing bij het lezen der vragen, die hij ter beantwoording aan de residenten van Java voorlegt.

Hij, de prokureur-generaal, weet niet, „op welke wijze tot dus verre in de voeding der getransporteerd wordende inlandsche gevangenen is voorzien." Hoe is het mogelijk!

Hij, de prokureur-generaal, vraagt: „of de wijze, waarop die voeding plaats heeft, strookt met de adat?" Maar wat bekommert gij u daarover? Vraag liever of het strookt met de eischen der menschelijkheid en de pligten van ieder beschaafd Gouvernement.

Hij, de prokureur-generaal, vraagt: „welke veranderingen in die voeding nuttig en noodig zijn?" Wat zullen de residenten daarop antwoorden, zoo lang ze niet weten of gij tot de adat, of tot de pligten van een Christen staat wilt terugkeeren?

Dat woord „adat" is het nuttigste in 't woordenboek der voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel. Wij voor ons zijn van meening, dat men de oude voorvaderlijke instellingen (adat) niet met ruwe hand moet omverrukken, maar eerbiedigen, zuiveren en als de organen voor het in werking brengen van meer waardige en rationele beginselen gebruiken. Maar voor hen is de „adat" het middel, waardoor de meest ongerijmde en ongehoorde maatregelen worden verschoond en vergoelijkt.

Predikt gij de leer, dat de bevolking tegen de knevelarijen en verdrukking harer hoofden moet beschermd worden — men wijst u op de „adat."

Trekt gij in twijfel, of de heerendiensten, zoo als ze èn door 't Gouver-

nement, èn door ambtenaren èn door hoofden van het volk gevergd worden, wel verdedigbaar zijn, — men antwoordt u: „de adat."

Alles wat een gewoon menschenverstand voor ongeoorloofd, onredelijk, en strijdig met de eerste beginselen der staathuishoudkunde zou houden, wordt verdedigd met — „de adat!"

Bij gelegenheid der behandeling van het V^de^ Hoofdstuk der staatsbegrooting van 1854, is de akademie te Delft ter sprake gebragt. Het toen behandelde onderwerp is zoo gewigtig, dat wij er spoedig opzettelijk een artikel aan zullen wijden. Maar wij willen al aanstonds onze lezers opmerkzaam maken op een incident, dat vooral onze Indische broeders veel belang moet inboezemen. Wij bedoelen 't geen gezegd is over de jongelieden, die aan deze inrigting tot ambtenaren der 2de klasse worden opgeleid, en het toezigt, dat op hun leven en wandel wordt gehouden.

Ik had gezegd:

„Wat is tegenwoordig mijn groot bezwaar tegen de akademie te Delft, zoo als ze thans is? Dat jongelieden van zeer jeugdigen leeftijd daar geheel aan zich zelven zijn overgelaten; dat de leefwijze van die jongelieden geheel is als die van studenten aan de akademiën; dat zij geheel op zich zelven staan, op eenen leeftijd, die een bijzonder toezigt en strenger tucht volstrekt vereischt."

De heer STOLTE, gelijk men weet, op het voetspoor van den heer BAUD, een voorstander van de akademie te Delft gelijk ze thans is, antwoordde hierop:

„De reden, waarom ik thans het woord heb gevraagd, is daarin gelegen, dat door laatstgenoemden spreker is gezegd, dat de Indische kinderen, die op jeugdige jaren naar Nederland worden gezonden, om bij de akademie te Delft te worden opgeleid, geheel aan zich zelve zijn overgelaten. Ik kan die meening niet deelen; ik geloof, dat dit welligt kan zien op een vroeger tijdstip, maar sedert twee jaren bestaat er eene maatschappij voor de opvoeding van Oost- en West-Indische kinderen. Die maatschappij staat onder de bescherming van Z. M. den Koning, en lid van die maatschappij zijnde kan ik zeggen, dat zij in bloei toeneemt. De kinderen, die aan deze maatschappij worden toevertrouwd, zijn niet aan zich zelven overgelaten, maar zij wonen bij zeer fatsoenlijke lieden in huis, niet als commensalen, niet als studenten bij de akademiën, maar in huis, om als kinderen des huizes verpleegd te worden. Wanneer nu hier en daar nog een kind uit Indië geheel aan zich zelf is overgelaten, is het geheel aan de ouders te wijten, welke voor als nog de tusschenkomst dezer maatschappij van opvoeding niet hebben ingeroepen."

De heer STOLTE sprak klaarblijkelijk over eene geheel andere zaak dan het onderwerp dat ik had behandeld. Ik nam de vrijheid hem dit aldus onder 't oog te brengen:

„De heer STOLTE heeft mij verkeerd begrepen. Ik heb gezegd, dat thans de jongelieden te Delft op zeer jeugdigen leeftijd aan zich zelven zijn overgelaten; terwijl ik zou verlangen dat zij meer onder discipline zouden staan, tot dat zij, tot meer zelfstandigheid en rijper leeftijd gekomen, aan eene andere inrigting de vrijheid zouden kunnen genieten, welke hun dan zonder gevaar kan gegeven worden. Ik geloof niet, dat iemand, die met de inrigting der

akademie te Delft en met den toestand van de studerende jongelingschap aldaar bekend is, mij zal tegenspreken, wanneer ik daaruit een bewijs afleid voor de noodzakelijkheid, dat eene dergelijke verandering in die instelling worde gebragt, als ik verlang."

Ook nu begreep de heer STOLTE mij niet. Ik sprak niet van Indische kinderen in 't bijzonder, maar van de jongelieden die te Delft studeren, in 't algemeen. Ik wensch die geheele inrigting der akademie zoodanig veranderd te zien, dat zij, die in den regel op veel jeugdiger leeftijd deze instelling bezoeken, dan studenten aan de universiteiten, aan meer opzigt en tucht *van wege de instelling zelve* onderworpen zijn. Ik wanhoopte dit den heer STOLTE duidelijk te maken, en daarom zweeg ik op de volgende woorden die hij mij ten antwoord gaf:

„Hetgeen in zijne zoo even gehouden rede door den afgevaardigde uit Almelo is aangevoerd, is in vele opzigten juist. Het ligt in de bedoeling der maatschappij, welke met die opvoeding belast wordt, om, wanneer het getal jongelieden grooter mogt worden, alsdan te Delft een huis te huren, om de jongelieden als 't ware te kaserneren, en onder nog meerdere tucht en opzigt te houden; zelfs zal de maatschappij trachten, daarbij die Indische jongelieden op te nemen, welke niet bepaaldelijk aan hare zorg zijn toevertrouwd, en op welke de aanmerking van den spreker kan worden toegepast, twijfelende de maatschappij niet, of zij zal deswege met de voogden van die kinderen eene overeenkomst kunnen treffen."

De zoogenaamde „maatschappij van opvoeding," eene geheel partikuliere instelling, zonder eenig officiëel karakter, werd door den heer STOLTE hier zeer ten onpas ter sprake gebragt. Ik heb daarom niet geantwoord op hetgeen hij daarover zeide. Die „maatschappij" zou, volgens hem, in de gebreken van de akademie te Delft voorzien. Zij zou een tegenwigt worden van 't kwaad, dat de gebrekkige inrigting dier akademie veroorzaakt.

Wij hebben vroeger in dit Tijdschrift *) onze bescheiden meening over deze maatschappij te kennen gegeven. Het doel is niet alleen door ons toegejuicht, maar het eerste denkbeeld, om zulk eene inrigting tot stand te brengen, is van ons uitgegaan. Maar groot zijn de gebreken, die wij in de maatschappij hebben aangetoond. Wij hebben er op gewezen, hoe deze instelling, in plaats van te trachten, om den band tusschen de ouders in Indië en de kinderen, vierduizend mijlen van hen verwijderd, aanteknoopen en te versterken, integendeel beiden van elkander zooveel mogelijk scheidt en vervreemdt. Wij hebben de artikelen in de statuten aangewezen, die, naar ons inzien, volstrekt wijziging vereischten, en wij hebben aan de geheele rigting der maatschappij in dit opzigt eene wending trachten te geven. „Wij hopen", zeiden wij, „in 't belang der zaak, dat de oprigters de meest mogelijke waarborgen in hunne statuten zullen brengen voor het voortdurend opwekken van het kinderlijk gevoel, voor het aanhoudend aankweeken en koesteren der ouderliefde in de harten der knapen, en voor de bevestiging en versterking van den band, die, bij een toestand als in deze statuten is geschetst, nog spoediger dreigt verbroken te worden dan tot dus verre plaats had."

---

*) Zie 13de jaargang I, 314 enz.

Op nog meer gebreken hebben wij gewezen. Wij hebben verlangd, dat de maatschappij zich zou verklaren omtrent het stelsel van opvoeding, dat zij van voornemens was te volgen. „Wilt gij" zoo vroegen wij „in de u toevertrouwde kinderen het gevoel van zelfstandigheid en vrijheid, het besef van de verpligtingen en regten als mensch en staatsburger, het bewustzijn der hooge roeping van den Christen opwekken en ontwikkelen? Of wilt gij de jongelieden tot slaafsche afhankelijkheid, tot het loopen aan den leiband van anderen, tot kinderlijke onderworpenheid, tot de verloochening van elke eigen meening trachten te brengen? Wilt gij er zelfdenkende en oordeelende mannen, of werktuigen en handlangers van anderen van maken? Wilt gij het karakter van het kind grondig bestuderen, de krachten zijner ziel ontwikkelen, opdat ieder orgaan in werking kome, harmonie trachten te brengen in de verschillende fakulteiten, opdat er één volkomen geheel uit geboren worde? Of wilt gij in de hoofden en de harten der u toevertrouwde jeugd kennis en wetenschap, gevoelens en gewaarwordingen zoeken *uit te storten* en *in te prenten*, opdat allen zooveel mogelijk naar één model worden gevormd? Gij zegt het mij niet. 't Hangt dus geheel af van de personen, die uwe Maatschappij besturen en regelen. Gij bewaart een diep stilzwijgen omtrent dit gewigtig punt. Gij verlangt niets anders, dan dat ik u mijne zonen toevertrouw, met de noodige fondsen; gij zult ze dan in uwe fabriek eene mysterieuze kunstbewerking laten ondergaan, en ik zal ze uit uwe handen terug ontvangen, zoodanig bearbeid, als gij zult vermeenen te behooren. Inderdaad, zoo zou men tot de maatschappij kunnen spreken, en zoo zal men spreken, indien zij zich niet verklaart over de opvoeding, die zij geven en de middelen, die zij daartoe bezigen wil. Wij hopen, dat in de eerst volgende vergadering dit ontbrekende in de statuten, naar wij meenen de hoofdzaak, zal worden aangevuld. Anders vreezen wij, dat de nieuwe inrigting in Indië weinig sympathie zal ontmoeten."

In die hoop zijn wij te leur gesteld, en die vrees is door de uitkomst bevestigd. De maatschappij heeft hare inrigting niet veranderd, en zij is tot dit oogenblik kwijnende gebleven — hoewel de heer STOLTE verklaart: „dat zij in bloei toeneemt."

Of hare voornemens, door den heer STOLTE nu aan 't licht gebragt, wel eenen beteren indruk zullen maken, betwijfelen wij.

In het voorloopig verslag der Tweede Kamer, op het voorstel van negen leden tot afschaffing van het Tonnegeld en van den accijns op het Geslagt, leest men de volgende woorden:

„De toenemende behoeften der Indische huishouding. Men voerde aan, dat, volgens alle deskundigen, indien de kultures op Java niet gestadig achteruit zullen gaan, eene aanmerkelijke vermeerdering van ambtenaren noodig is, die daarop toezigt houden; dat, bij de toenemende onlusten op verscheiden punten van onze Indische bezittingen, onze krijgsmagt aldaar

versterking behoeft; dat ook onze marine in die wateren, al ware het ook slechts ter meer krachtdadige beteugeling der zeerooverij, eene uitbreiding behoort te erlangen; dat men in Indië zich in den laatsten tijd genoopt heeft gezien, de dagloonen der inlanders, die voor de Gouvernementskultuur arbeiden, aanmerkelijk te verhoogen; en dat daar buitendien een aantal noodzakelijke uitgaven te doen zijn, die, in verband met de behoeften van het moederland, te lang achtwege zijn gebleven."

Deze woorden zijn afkomstig van dezelfde zijde, die tot dus verre den toestand van Indië, als zeer gelukkig en voortreffelijk, verdedigd heeft tegen hen, die sedert vele jaren groote verbeteringen en hervormingen verlangden.

Thans, nu wij voorstellen, om in het vaderland een paar belastingen af te schaffen, belemmerend voor den handel en vooral drukkend en, in deze dagen door hare uitwerking, hoogst verderfelijk voor de geringe standen, speciaal voor den kleinen burgerstand; thans wijst men dat voorstel als niet ontvankelijk af — omdat in Indië zóó veel verbeteringen en hervormingen noodig zijn!

Ons antwoord is:

Wij erkennen, dat in Indië veel moet gedaan worden, veel meer dan gij in uwe opsomming vermeldt.

Maar wij ontkennen, dat dit de verligting zou moeten verhinderen, aan dat gedeelte van het Nederlandsche volk aan te brengen, dat genoegzaam geen aandeel heeft gehad van het sap, dat gij tot dus ver meedoogenloos uit de citroen hebt geperst.

Het gewone batig slot van *f* 4,700,000, waarop men boven de *f* 9,000,000, die als een rentelast op Indië drukt, sedert vele jaren bij de middelen in Nederland heeft moeten rekenen, om de uitgaven der staatsbegrooting te dekken, is daartoe niet, of althans voor een groot gedeelte niet meer noodig. *Reeds gedurende vier achtereenvolgende jaren is het daartoe niet meer gebruikt.*

En al werd het bij voortduring vereischt, dan nog zal om die *f* 4,500.000 te verkrijgen, uit Indië *f* 5,000.000 minder behoeven gehaald te worden, dan vóór 1848. Hoe wondersprenkig het schijne, toch is het waarheid.

Volgens de opgave van den Minister van Koloniën zelven, is, door het verminderen der kommissieloonen der Nederlandsche Handel-maatschappij, der vrachten en van andere onkosten, thans jaarlijks eene som bespaard van ongeveer *f* 5,000.000.

Wanneer dus vroeger Indië eene bijdrage leverde van *f* 4,700.000 dan waren, boven dit batig slot, de onkosten geleverd, die op het overmaken der produkten (of het middel van remise) vielen, zoo als kommissieloonen der Nederlandsche Handel-maatschappij, vracht enz.

Die onkosten nu bedroegen *vijf* millioen meer dan thans.

Wanneer dus Indië bij voortduring met *f* 4,700.000 jaarlijks het moederland ondersteunt, dan wordt uit Indië eene som van *f* 5,000.000 minder gehaald, dan vóór 1848.

Mogt dus het geheele batig slot van *f* 4,700.000 bij voortduring voor

't moederland noodig wezen ('t geen wij ontkennen), dan nog is er gelegenheid genoeg, om die hervormingen en verbeteringen aan te brengen, waarvan de dringende noodzakelijkheid sedert vele jaren door ons is aangetoond, en die alléén op de tegenwerking van die partij schipbreuk hebben geleden, welke thans het voorstel der negen leden bestrijdt, op grond dat zoo vele verbeteringen en hervormingen in Indië vereischt worden!

Welk eene konsequentie!

Ook in weerwil van den min heuschen toon, waarin de volgende, aan de redaktie gerigte, brief is geschreven, maken wij geene zwarigheid dien in ons tijdschrift op te nemen. Men zal er een voorbeeld in zien van onbillijke veroordeeling; terwijl wij durven beweren, dat het verwijt, ons hierin gedaan, onbillijk en onverdiend is. Uit enkele aanmerkingen, die wij op den brief laten volgen, zal dit blijken.

„In het n°. van uw tijdschrift voor Julij 1853 vinden wij bij den „inhoud" op het titelblad onder de Varia de vraag „waarom doen Z. M. stoomschepen in Indië niet meer diensten"? en het antwoord op bladz. 72 in het fragment van eenen brief uit Batavia.

„Daarin wordt als zoo vele feiten, verkondigd: dat die schepen aanhoudend in gebrekkigen staat verkeeren, zoodat zij dikwerf hoog noodige diensten moeten achterwege laten; dat men van de partikuliere stoomschepen, die jaar in jaar uit varen, zelden hoort, dat zij in reparatie zijn; dat onze stoommarine in Indië zeer veel geld kost en vaak geen dienst doet.

„Die beweringen betreffen den tegenwoordigen tijd; er staat „Julij 1853" onder gedrukt. Wij zullen dus niet stilstaan bij hetgeen vroeger het geval kan geweest zijn of bij de oorzaken die daartoe hebben geleid. Maar, ofschoon de gegrondheid van die beweringen reeds te logenstraffen is door eene verwijzing naar de verslagen van de verrigtingen der zeemagt in Indië, van tijd tot tijd in de *Javasche Courant* openbaar gemaakt, en door het feit dat de zeeroof in N. Indië bijna verdwenen schijnt, zullen wij haar hier nog opzettelijk ontkennen.

„In het jaar dat de mededeeling in het tijdschrift voorafging, van Julij 1852 tot Julij 1853 alzoo, hebben twaalf van Z. M. stoomschepen, van welke vijf slechts voor een gedeelte van dat tijdvak tot het eskader behoorden (ten gevolge van verwisselingen) 17,300 Duitsche mijlen in den N. Indischen Archipel afgelegd, 9590 ton steenkolen verstookt, te zamen op 917 verschillende dagen den stoom op gehad.

„Een of meer dier schepen zijn in station geweest op Java, in de Molukken, Celebes, de Westkust van Borneo, de wateren van Banka, de Oostkust van Sumatra; — reizen, expeditiën en kruistogten van velerlei aard en afwisselenden duur zijn door hen, in alle rigtingen door den Archipel, gedaan, en, waar het noodig was of kon worden, zijn de plaatsen herhaald bezocht.

„Geene noemenswaardige herstellingen zijn aan de rompen of machineriën volbragt, met uitzondering van de verouderde, 13 jaar te voren van stapel geloopene „Etna", welke vertimmering, in 1851 aangevangen, ten einde liep, te gelijk met de herstelling der oude stoomketels.

„De „Borneo" was te Soerabaja tot het inzetten van nieuwe stoomketels en de versterking van den romp op eenige plaatsen; de „Hekla" en „Phoenix" lagen er ieder twee maanden, ter voorbereiding tot het vertrek naar Nederland, na zeer drukke en langdurige diensten bij het eskader.

„Het kleinste der stoomschepen, de ijzeren „Onrust", is onder het genoemde cijfer niet medegerekend; het was buiten dienst, en wachtte op nieuwe vlampijpen voor den stoomketel.

„Het stoomadviesvaartuig „Tjipanas", vroeger ook tot de oorlogsmarine gerekend, ging in dat tijdvak tot het civiel departement over, waartoe het te Soerabaja werd in orde gebragt.

„De berigtgever zegt van de partikuliere stoomschepen, dat men zelden *hoort* dat zij in reparatie zijn. Inderdaad, die reparatiën gaan ongemerkt; zij worden tusschen de reeders of agenten, den gezaghebber en het hoofd der werkplaats afgedaan. Men schrijft met regt, dat het publiek zelden daarvan iets verneemt; ware er vermeld dat zulke herstellingen ook niet plaats hebben, wij zouden moeten herinneren hoe de „Java" daarmede eenen geruimen tijd te Soerabaja doorbragt gedurende het genoemde tijdvak; hoe voor de reparatie der machinerie van de stoomvaartdienst van den heer CORES DE VRIES eene doorgaande aanvraag bij de fabriek aldaar loopt, enz. al hetwelk niet moeijelijk zou vallen met bijzonderheden te staven. Overigens zou men voor de vergelijking, zoo die in allen deele mogelijk was, moeten afwachten tot de partikuliere stoomschepen zoo veel diensten en jaren verblijf in Indië telden als die der zeemagt van den staat.

„Het zeer verschillend gebruik door de redaktie van veelvuldige mededeelingen over een ander onderwerp gemaakt, kon de aandacht niet ontgaan. Zij zegt daarvan op bladz. 78 van dezelfde aflevering: „Daar ons echter tot dusver slechts algemeene beschuldigingen zijn medegedeeld, zonder opgave van voorbeelden, bewijzen of bepaalde feiten, mogen wij die beschuldigingen niet als waarheid aannemen;" en iets verder:

„Maar om die verwachtingen te doen wankelen is meer noodig dan in „algemeene bewoordingen uitgedrukte oordeelvellingen. Bepaalde feiten „dienen aan het licht te worden gebragt," enz.

„Niets is billijker, vooral in een voortbrengsel der pers, hetwelk eene autoriteit voor Indische zaken wenscht te zijn, en op den naam verschijnt van iemand, die lang in Indië doorbragt, geletterd en daarenboven volksvertegenwoordiger is.

„Indien dan de redaktie dezelfde welwillende behoedzaamheid heeft betracht met de klagt tegen onze stoommarine, zal zij de beantwoording der twee volgende vragen ook billijk en ligt achten. Wij noodigen haar of haren korrespondent daartoe bepaaldelijk uit, opdat het publiek dan in dat

geval de voorbeelden, bewijzen of feiten leere kennen, die haar deze aantijging wel deden openbaren, en niet ten halve ingelicht blijve.

„Welke noodige en regtmatige diensten zijn van Julij 1852 tot Julij 1853 van onze stoommarine in Indië gevorderd of verwacht en niet verrigt?

„Welke der oorlogstoomschepen, aldaar in het opgemelde tijdvak in dienst, moesten opgedragen diensten wegens hunnen gebrekkigen staat achterwege laten?

„Wij verwachten van de onpartijdigheid der redaktie dat zij, door de opname van deze regelen in haar maandwerk, het oponthoud zal voorkomen hetwelk de aanbieding der plaatsing in eenig ander geschrift zou veroorzaken."

„*Eenige zee-officieren van het eskader in Nederl. Indië.*"

SOERABAJA,
September 1853.

Ziedaar den brief. Door eene enkele opmerking kunnen wij èn de beschuldiging van partijdigheid ontzenuwen, èn ons van de beantwoording der vragen verschoonen.

Men zegt in den brief: „De beweringen betreffen den tegenwoordigen „tijd; er staat „Julij 1853" onder gedrukt." Maar men heeft ons artikel van de maand Julij l.l. niet in zijn geheel gelezen; want er volgt op de mededeeling, met even zoo vele woorden, dit onderschrift:

„Het bovenstaande is een uittreksel uit een brief van Batavia. Misschien „vindt de redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* goed, het „in dat Maandwerk op te nemen; *al is het, dat die brief niet van zeer late* „*dagteekening is, en het bedoelde kwaad misschien nu niet meer bestaat.*"

Daaruit blijkt dat de brief van Batavia, in Julij l.l. geplaatst, toen reeds „niet van zeer late dagteekening" was. Is het dan geene geheel verkeerde opvatting het medegedeelde te willen toepassen op het tijdvak van Julij 1852 tot Julij 1853? Heeft de inzender van dien brief zelf niet te kennen gegeven, dat hij zijne aanmerking *niet* op den lateren tijd wilde hebben toegepast, door te zeggen: „al is het, dat het bedoelde kwaad misschien nu niet meer bestaat?"

Dat dit kwaad vroeger *wel* bestaan heeft, schijnen de „eenige zee-officieren" zelve niet te durven ontkennen; althans dit meenen wij te mogen opmaken uit de woorden: „Wij zullen niet stil staan bij hetgeen vroeger het geval kan geweest zijn of bij de oorzaken, die daartoe geleid hebben."

Na deze opmerking hopen wij, dat blijken zal, hoe wij in geenen deele den wel verdienden lof aan onze marine in Indië willen onthouden, en den blaam van partijdigheid in ons oordeel mogen van ons werpen.

